LUIGI PIRANDELLO

Giustino Roncella

Bătrîni şi tineri

EDITURA EMINESCU

LUIGI PIRANDELLO

Giustino Roncella născut Boggiòlo

●

Bătrîni şi tineri

traducere de
ADRIANA LĂZĂRESCU

Lui UGO OJETTI,
cu dragoste frățească.

CAPITOLUL ÎNTÎI

Banchetul

DE CINCISPREZECE ZILE, ATTILIO Raceni, directorul revistei pentru femei, *Le Grazie* [1], ispăşea, cu infinite plictiseli, furii şi neplăceri de toate felurile, nobila sa idee, şi anume : gentileţea de a saluta printr-un banchet pe tînăra, dar ilustra, scriitoare, Silvia Roncella, sosită de curînd de la Taranto împreună cu soţul ei şi stabilită la Roma.

Lansînd invitaţia de la o revistă ca a lui, care, mai mult decît la o anume reputaţie literară, aspira să fie considerată organ al mondenităţii intelectuale romane, şi prin invitaţia aceea ţintind, nu atît de a aduce onoare scriitoarei, cît de a-şi impune revista tuturor, printr-un act de pură gentileţe, în afara oricărei competiţii literare, nu se aştepta din partea literaţilor, colegi de-ai Roncellei, a celor mai autorizaţi critici ai literaturii contemporane în ziarele importante cotidiene şi, în genere, a prietenilor ziarişti, la atîtea ezitări şi la atîţia „dar", „dacă", „poate", suspiciuni, rezerve, dacă nu chiar refuzuri nete şi nepoliticoase care-i dezvăluiseră literatura militantă din Italia ca pe o meschină şi flecară spiţerie de provincie ; aşa că nu de puţine ori suspinase, cu gîndul la amara concluzie că o idee ca a lui ar fi avut cu totul altă rezonanţă la Paris unde, în parte orgoliul naţional comun tuturor (fie binecuvîntat !) şi în parte cunoaşterea mult mai răspîndită şi mai profundă a deprinderilor legate de un trai civilizat, ceea ce atenuează resentimentele şi invidiile, fără a împiedica totuşi cîte o părere nutrită de fiecare în

---

[1] *Graţiile* (n. tr.).

parte, în particular, în taină, față de semenul său, dictează să nu-i fie refuzată onoarea persoanei merituoase, recunoscute oricum printr-o judecată universală ; după cum credea el că ar fi fost și cazul Roncellei, ca urmare a marelui succes al romanului *La casa dei nani* [1].

Îl mai încuraja adeziunea înflăcărată a senatorului Romualdo Borghi, de altfel adevăratul naș al faimei Silviei Roncella. În vechea și foarte autorizata revistă *La vita italiana* [2], Borghi îi primise de fapt acestei foarte tinere scriitoare primele ei nuvele, povestiri. Mai era apoi promisiunea de participare, dacă nu sigură, oricum, foarte probabilă, a lui Maurizio Gueli, ilustrul maestru, respectat de toți, poate pentru faptul că de aproape zece ani, adică de la ultima sa carte, *Favole di Roma* [3], nici solicitările prietenilor, nici bănoasele oferte ale editorilor nu reușeau să-l smulgă din tăcerea în care se închisese.

Mai mult decît operele, lipsite totdeauna de o reală afluență de cititori, tăcerea și viața retrasă și singuratică din melancolica sa vilă din Monteporzio, lîngă Roma, unde trăia mai tot anul, îi aduceau meritul, iar după părerea maliţioşilor, respectul, din partea unui anumit grup de tineri literați, care, frămîntați în nobila lor ambiție de a înfăptui opere măreţe, și oricum, noi, menite să țină piept operelor noastre vechi, sau operelor străine, dependent de înclinația originală a fiecăruia, ori preferau să nu mai scrie nimic, ori dacă scriau ceva, neînsemnat, sub formă de eseu sau de studiu, prin însuși elanul lor oprimat părea că ceea ce scriau le dădea stări groaznice de crudă insatisfacție, răbufnind apoi și transferîndu-și insatisfacția într-un superior dispreț împotriva oricui risca să creeze și el ce putea, fără străduinie și reticență, dacă nu chiar cu o veselă nepăsare.

Necazul lui Raceni era următorul : că unii din acești tineri (de altfel nu atît de tineri) fără îndoială, foarte demni de considerație, dar prea dificili, în loc să dezbată luptele lor în dări de seamă particulare, de citit între ei, reușiseră de cîtva timp să-și găsească loc în cele mai importante publicații cotidiene politice din Italia, care, sfinte Dumnezeule !, nu se adresau doar cîtorva literați de profesie, ci tuturor tipurilor de cititori ; și de acolo

[1] *Casa piticilor* (n. tr.).
[2] *Viața italiană* (n. tr.).
[3] *Povestiri din Roma* (n. tr.).

semănau discreditarea săracei literaturi italiene contemporane, care, în fond, dacă nu era în stare de mai mult, atît cît putea să dea, totuși dădea.

Acum, soțul Roncellei îl rugase insistent ca la acea „frațernă agapă literară", după cum o numise el foarte frumos în ultimul fascicol din *Le Grazie*, toate cotidienele mai importante să fie reprezentate de redactorii lor literari ; dar tocmai din partea acestora primise refuzurile cele mai categorice și arogante. Totuși, încă nu-și pierduse speranța de a-i putea convinge să participe pe alți redactori de la aceleași ziare, care se mulțumeau cu mai puțin. Și apoi, și apoi el voia să compună în jurul Roncellei o minunată cunună de femei frumoase, prietene și colaboratoare ale revistei *Le Grazie*.

Încă de la naștere părea predestinat, hărăzit literaturii feminine. Fiindcă „mammà" a lui, Teresa Raceni-Villardi, fusese o distinsă poetesă, și în casa acestei „mammà" se întîlneau multe scriitoare, unele moarte între timp, altele cam bătrîioare acum, pe genunchii cărora putea să spună că crescuse. Și răsfățul lor ca și mîngîierile lor păreau să-i fi șlefuit indelebil întreaga lui ființă, ca și cum mîinile lor fine și delicate, tot mîngîindu-l și alintîndu-l, i-ar fi plăsmuit pentru totdeauna acea ambiguă frumusețe, artificială, datorită căreia, fie cînd își umezea buzele cu vîrful limbii, fie cînd se apleca, zîmbind, ca să asculte ceva, sau cînd se ridica, îndreptîndu-și bustul, sau cînd își întorcea capul, sau își aranja părul, în fine, mișcările, gesturile, atitudinile lui păreau mai degrabă ale unei femei, decît ale unui bărbat.

Lovindu-și sub braț mapa de piele, unde, printre articolele și corecturile de tipar ale revistei, vîrîse și un mănunchi de hîrtii referitoare la banchet, se îndrepta spre casa Dorei Barmis, prea înțeleapta consilieră a rubricilor din *Le Grazie*, adresate doamnelor și domnișoarelor italiene în legătură cu frumusețea și cu toate rafinamentele intelectuale, cînd iată că dinspre *Piazza Venezia* se auzea un murmur confuz, îndepărtat, și o mulțime de oameni se agitau într-un continuu du-te-vino.

Consternat, o luă pe strada *San Marco*, apropiindu-se de prăvălia unui mare negustor de vase de bucătărie din aluminiu care gîfîia, trăgînd storurile peste vitrinele magazinului.

— De ce ? Ce s-a întîmplat ?

— Hm, se spune... nu știu, — mormăi negustorul, drept răspuns, fără să se întoarcă.

Un măturător, așezat liniștit pe o stinghie a roabei, cu mătura pe umăr, în chip de steag și cu un braț sprijinit pe bățul ei, își scoase pipa din gură, scuipă și spuse :

— *Ciarifanno* [1].

Raceni se întoarse să-l privească.

— Demonstrație ? Dar de ce ?

— Cîini ! — strigă negustorul burtos, îndreptîndu-și pieptul, gîfîind și vînăt la față.

Sub roaba măturătorului de stradă se tolănise un cîine bătrîn și chelbos, cu ochii urduroși, întredeschiși ; la cuvîntul „Cîini !“ rostit de negustor, el își ridică ușor capul de pe labe, fără să-și deschidă bine ochii, ci doar ciulindu-și urechile. Oare să i se fi adresat lui ? Se aștepta la un picior. Dar piciorul nu veni ; prin urmare nu lui i se adresase. Așa că, își reluă lenevos moțăiala, în timp ce o vîltoare de fluierături, stîrnită din piața apropiată, se transformă imediat într-un urlet continuu care se înălța pînă la cer.

Tumultul părea să fie mare.

Raceni se îndreptă în grabă într-acolo. Asta mai lipsea, să nu poată trece ! Ca și cum nu i-ar fi fost de ajuns grijile, plictiselile, alergăturile inerente pentru banchetul acela, ia te uită, mai era nevoie acum și de impedimentul acesta, nou, al mulțimii care reclama pe străzile Romei vreun nou drept. Ei, Sfinte Dumnezeule, era aprilie și era o zi minunată !

În fața pieței *Venezia* i se lungi chipul de parcă i l-ar fi tras brusc un fir invizibil interior. Spectacolul violent i-a tulburat privirea, ținîndu-l un timp locului, cu gura căscată, copleșit și uluit.

Piața era ticsită de lume. Străzile *Plebiscito* și *Corso* erau blocate de cordoane de soldați. Mai mulți demonstranți se cățăraseră pe tramvai, și de acolo strigau cît ii ținea gura :

— Moarte trădătorilor !

— Moarteee !

---

[1] *ciarla ; ciarìa* (dialectal), vorbărie ; *fanno (fare)*, a face. Fac vorbărie, discuții (n. tr.).

Înciudat și înfuriat împotriva acelei drojdii a umanității neliniștite, îi veni pe neașteptate ideea disperată de a traversa piața, împingînd cu coatele în stînga și în dreapta. Dacă ar fi reușit, l-ar fi rugat pe ofițerul care stătea de pază la *Corso* să-l ajute să treacă. Ei da ! Deodată, din mijlocul pieței :

— *Tù, tù-tùùù !*

Goarna. Primul sunet. Învălmășeală, unul lipit de altul ; mulți, împinși de mulțime în inima tumultului, voiau să țîșnească și să o șteargă, dar nu puteau face altceva decît să se descătușeze cu furie, prinși cum erau, striviți, înghesuiți de cei din jurul lor și de alții din spate, în timp ce cei mai ticăloși, agitîndu-se, voiau să se strecoare, să-și croiască drum prin omenirea aceea, împingîndu-i pe toți înainte, printre fluierături și țipete, și mai furtunoase ca pînă atunci :

— Haideți ! Înainte !

— Să spargem cordoanele !

Și goarna din nou :

— *Tù, tù-tùùùù !*

Deodată, fără să-și dea seama cum, Attilio Raceni, sufocat, strivit, cu gura căscată ca un pește, se văzu proiectat la Forul Traian, în mijlocul mulțimii care alerga în delir.

Avea impresia că se clatină Columna.

Unde să se adăpostească ? Pe unde s-o ia ?

Cum grosul mulțimii se îndrepta spre Magnanapoli. s-a gîndit să se strecoare pe suișul *Tre Cannelle* : dar s-a împotmolit și acolo, în cordonul de soldați de pe strada *Nazionale*.

— Nu se trece !

— Vă rog să mă ascultați, eu ar trebui...

Un ghiont furios i-a trunchiat explicația, făcîndu-l să-l stropească în față pe ofițer, deoarece nu mai avusese răgaz să-și scoată batista. Furibund. acesta îl împinse imediat înapoi cu un pumn în stomac : dar un nou ghiont, peste măsură de violent, îl azvîrli printre soldații care cedară izbiturii.

O descărcătură de puști tună înspăimîntător dinspre piață.

Și Attilio Raceni, în mulțimea înnebunită de teroare, se pomeni pierdut în mijlocul miliției călare, intervenită în mare grabă, poate din piața *Pilotta*. Se lăsă luat de val,

alături de ceilalți care mergeau orbește, urmărit de caii miliției, în toată turma aceea de brute în fugă.

Gîfîind, se opri la capătul străzii *Quattro Fontane*, și simți că i se taie respirația.

— Lași ! Nemernici ! — scrîșnea printre dinți, în timp ce o cotea pe strada aceea ; și aproape că-i venea să plîngă de furie, palid și tulburat : și își pipăia coastele și șoldurile, tremurînd din toate încheieturile, tot încercînd să-și netezească hainele, în dorința de a șterge cît mai repede orice urmă a violenței îndurate și a acelei fugi care-l umilea în fața lui însuși.

— Lași ! Nemernici !

Își întoarse privirea, ca să se convingă că nu-l văzuse nimeni în starea aceea.

Ei da, un bătrînel. Iată-l acolo. De la fereastra unui mezanin se uita cu haz la el și amuzîndu-se că-l vedea atît de mototolit și de răvășit, își scărpina satisfăcut bărbița gălbuie.

Raceni își plecă imediat ochii. Dar, privindu-și mîinile, observă că-și pierduse mapa de piele.

— Oh, Doamne !

Cum să-și mai poată aminti acum de toți cei pe care-i invitase la banchet ? De cei care acceptaseră sau de cei care se scuzaseră că nu pot lua parte ? Și corecturile de tipar ? Și articolele ?

Din ce în ce mai agitat, mai întîi năucit și apoi furibund, își aminti brusc de bătrînelul de la fereastra mezaninului cum se uita la el, amuzat. Se întoarse din nou să-l privească. Ei da, iată-l tot acolo, rîzînd, rîzînd întruna...

— Cretinule ! — îi strigă ; și o porni grăbit în sus, ca apoi să coboare pe strada *Sistina*, unde locuia Dora Barmis, în patru cămăruțe, dintr-o casă veche cu tavanele foarte joase, cufundate în întuneric.

Dorei Barmis îi făcea plăcere ca toată lumea s-o știe săracă ; și toți o credeau astfel, deși zîmbeau în fața toaletelor ei rafinat-capricioase. Salonașul care era totodată și biroul ei de lucru, alcovul, mica sufragerie și antreul erau aidoma stăpînei casei, mobilate bizar, dar desigur nu sărăcăcios.

Despărțită de mult timp de un soț pe care nimeni nu-l cunoscuse vreodată, brună, sprinteană, mlădioasă, cu ochii machiați violent, și cu un glas ușor răgușit, demon-

stra cu toate mișcările trupului, cu privirile și cu zîmbetele ei cum și cît cunoștea arta de a trezi și de a răscoli cele mai rafinate și mai vehemente dorințe masculine. Rîdea ca o nebună cînd le vedea în ochii unora aprinse și stăpînite de patimă ; dar poate că rîdea și mai cu poftă cînd în alți ochi, languroși, descoperea în schimb făgăduința unui sentiment de durată.

Raceni o găsi în salonaș, într-un frumos kimono japonez, destul de decoltat, lîngă un birou mic cu garnitură de nichel, cufundată în lectura unui nou roman francez.

— Bietul de tine, Attilio, bietul de tine, Attilio, — exclamă ea, după ce rîsese cu poftă auzind povestea ingratei sale aventuri. Ia loc. Ce-aș putea să-ți ofer ca să-ți mai liniștesc mintea atît de zdruncinată ?

Și tot exagerînd în expresii pompoase, îl privi cu un aer de binevoitoare batjocură, clipind și lăsîndu-și capul pe gîtul gol, provocător.

— Nimic ? Chiar nimic ? De altfel, știi ? Îți stă bine așa ; puțin răvășit. Totdeauna ți-am spus : o *nuance* de brutalitate te-ar prinde de minune. Dar jos, jos mîna, pentru Dumnezeu ! Mereu ești cu ea prin păr. Ai mîini frumoase, o știm cu toții !

— Te rog, Dora ! — răbufni Raceni. Nu mai pot ! Sînt exasperat !

Dora Barmis izbucni din nou în rîs, sprijinindu-și mîinile pe birou și lăsîndu-se pe spate.

— Din cauza banchetului ? — întrebă ea. Dar chiar așa ? În vreme ce frații mei, proletarii reclamă...

— Lasă gluma, te rog, Dora, sau plec ! — amenință Raceni.

Barmis se ridică în picioare.

— Ai impresia că glumesc ? Eu îți vorbesc serios. Nu m-aș prăpădi atît, dacă aș fi în locul dumitale. Silvia Roncella... dar, în primul rînd, spune-mi cum arată : mor de curiozitate s-o cunosc. Tot nu primește ?

— Ei, nu ! Încă nu și-au găsit casă, bieții de ei. O s-o vezi la banchet.

— Dă-mi un foc, te rog și apoi răspunde-mi cu francheță.

Își aprinse țigara, aplecîndu-se în așa fel, încît să-și descopere tot sînul, prin decolteu, cînd își întinse capul spre chibrit. Apoi, prin fum, întrebă :

— Te simți îndrăgostit de pe acum ?

— Eşti nebună ? — izbucni Raceni. Nu mă face să mă înfurii !

— Asta înseamnă că e urîţică ?

Raceni nu-i răspunse. Îşi puse picior peste picior ; se uită în tavan ; apoi închise ochii.

— Ah, nu, dragul meu ! — exclamă Dora Barmis. Aşa nu facem nimic. Dumneata ai venit la mine ca să-mi ceri ajutor ; dar mai întîi trebuie să-mi satisfaci curiozitatea.

— Iartă-mă ! — răbufni din nou Raceni, schimbînd poziţia picioarelor. Dar şi dumneata îmi pui unele întrebări !...

— Am înţeles — îi răspunse atunci doamna Barmis. Ori e una, ori e alta : ori eşti cu adevărat îndrăgostit, ori este realmente urîtă. Haide, răspunde-mi : cum se îmbracă ? Urît, fără îndoială.

— Urîţel. Nu se pricepe, înţelegi.

— Am înţeles, am înţeles. Să spunem, dacă nu-ţi displace, o răţuşcă zburlită. Aşteaptă, — mai adăugă, apropiindu-se de el. Îţi cade acul... Uf ! Cum ţi-ai înnodat cravata !

— Hm ! — exclamă Raceni. Prin ce-am trecut eu...

Se întrerupse. Chipul Dorei Barmis era prea aproape de al lui. Atentă să-i înnoade din nou cravata, se simţi privită. După ce termină, îi dădu un bobîrnac uşor peste nas şi i se adresă cu un zîmbet indefinibil :

— Prin urmare ? — începu ea. Despre ce vorbeam... Ah, da, da, despre Roncella ! Nu-ţi place răţuşcă ? Atunci, maimuţică !

— Te înşeli — îi răspunse Raceni. Este drăguţă, te asigur. Nu este o femeie frapantă, poate ; dar are nişte ochi !

— Negri ?

— Nu, deschişi, foarte suavi. Şi un zîmbet foarte inteligent. Pare să fie bună... foarte bună !

Dora Barmis îl atacă :

— Bună ai spus ? Bună ? Ia mai las-o ! Cine a scris *Casa piticilor* nu poate fi bună, ţi-o spun eu.

— Şi totuşi...

— Ţi-o spun eu ! Fiinţa asta, dragul meu, cred că are o minte ascuţită ca un pumnal. Nu ! Mai degrabă ca un brici. Şi spune-mi, te rog, e adevărat că are un neg cu păr aici, pe buze ?

— Un neg ?

— Cu păr, aici.

— Nu mi-am dat seama. Nici gînd, cine ţi-a spus ?

— Aşa mi-am închipuit. După mine, Roncella trebuie să aibă un neg cu păr pe buze. Totdeauna mi s-a părut că i-l văd cînd i-am citit scrierile. Şi spune-mi : soţul ? Cum arată soţul ei ?

— Lasă-l în pace ! — răspunse Raceni, pierzîndu-şi răbdarea. — Hai să vorbim acum serios, te rog.

— Despre banchet ? Ascultă-mă : Roncella, dragul meu, nu mai e de noi. Prea, prea sus a zburat acum porumbiţa voastră ; a trecut Alpii şi marea ; se va duce să-şi facă cuibul departe, foarte departe, cu multe paiete de aur, în marile reviste din Franţa, Germania, Anglia. Cum vrei să-şi depună aici vreun ouţ albastru, fie el cît de mic, pe aria bietelor noastre *Grazie* ?

— Dar ce ouţe, ce ouţe ! se repezi Raceni, venindu-şi în fire. Nici ouţe de porumbiţă, nici ouă de struţ. Roncella nu va mai scrie pentru nici o altă revistă. Se va dedica în întregime teatrului.

— Teatrului ? Aha ? Da ? — exclamă Barmis, plină de curiozitate.

— Nu ca să recite ! Asta ar mai lipsi ! Ca să scrie !

— Pentru teatru ?

— Da. Fiindcă soţul ei...

— Da ! Just ! Soţul ! Cum se numeşte ?

— Boggiòlo.

— Da, da, îmi amintesc, Boggiòlo. Şi scrie şi el, acest Boggiòlo ?

— Ei, nici pomeneală ! E la Arhiva notariatului.

— Oh, Doamne ? ! Notar ?

— Arhivar. Un tînăr cumsecade. Ce mai, te rog. Vreau să ies cît mai repede din încurcătura asta. Aveam cu mine lista invitaţilor, şi cîinii aceia... Dar să încercăm puţin s-o refacem. Scrie. Oh, ştiai că Gueli a acceptat ? Este dovada cea mai sigură că el o stimează într-adevăr pe Roncella, după cum spuneam.

— Nu înţeleg. Gueli... Mi se pare atît de diferit !

— Să nu mai discutăm ! — tăie scurt Raceni, — mai bine scrie dumneata : Maurizio Gueli.

— Adaug în paranteză, dacă nu-ţi displace, *permiţîndu-i doamna Frezzi.* Apoi ?

— Senatorul Borghi.

— A acceptat ?

— Eh ! Şi încă cum ! Va prezida ! Scrie : *donna* Francesca Lampugnani.

— Simpatica mea preşedintă, da, da. Scumpă, scumpă, scumpă !

— *Donna* Maria-Rosa Borné-Laturzi, — continuă să dicteze Raceni.

— Oh, Doamne ! — răbufni Barmis. Acea onestă biblică ?

— E decorativă, scrie. Apoi : Filiberto Litti.

— Din lac în puţ ! — spuse doamna Barmis. Arheologia lîngă antichitate ! Şi spune-mi, Raceni : banchetul îl facem în ruinele din Forum ?

— Ei, da, apropo ! exclamă Raceni. Trebuie să stabilim şi locul, şi dacă seara sau dimineaţa.

— Seara ? Nu ! Doar e primăvară. Trebuie să-l facem ziua într-un loc frumos, în aer liber. Am o idee : la *Castello di Costantino !* Iată ! Delicios. În sala cu geamuri mari, cu toată natura în faţa noastră... munţii Albani... Castelele... şi apoi, în faţă Palatino... Da, da, acolo ! Va fi o încîntare ! Fără îndoială !

— Fie şi *Castello di Costantino,* — aprobă Raceni. Ne vom duce împreună, mîine, dacă eşti de acord, ca să dăm comanda. Cred că vom fi vreo treizeci. Ascultă, Giustino m-a rugat atît de mult...

— Cine-i Giustino ?

— Dar e soţul ei, ţi-am mai spus, Giustino Boggiòlo, sfinte Dumnezeule ! M-a rugat atît de mult să am grijă de ziarişti. Ar vrea mulţi ziarişti. L-am invitat pe Lampini.

— Ah ! *Ciceroncino,* bravo !

— Şi, mi se pare, alţi patru sau cinci, dacă nu mă înşel ; Barduzzi, Centanni, Federici şi pe acela... cum îl cheamă ? de la *Capitale*...

— Mola ?

— Mola. Trece-i. Ar mai fi nevoie şi de alţii, ceva mai... ceva mai... Venind Gueli, înţelegi... De exemplu, Casimiro Luna.

— Așteaptă, — spuse doamna Barmis. Dacă vine *donna* Francesca Lampugnani, nu va fi greu să-l atragem și pe Betti.

— Dar el a scris rău despre *Casa piticilor*, Betti, n-ai văzut ?

— Cu atît mai mult, tocmai de aceea ! Invită-l ! Vorbesc eu pe urmă despre asta cu *donna* Francesca. Cît despre Miro Luna nu țin neapărat să-l tîrăsc după mine.

— L-ai face fericit pe Boggiòlo, chiar fericit ! Oh, trece-l pînă una alta pe *onorevole* Carpi și pe șchiopuleţul acela, poetul...

— Ah, Zago, da ! Drăguț, sărmanul ! Ce versuri frumoase știe să compună ! Îl iubesc, știai ? Privește-i acolo portretul. L-am rugat să mi-l dea. Nu ți se pare că este exact Leopardi cu ochelari ?

— Faustino Toronti, — continuă să dicteze Raceni, Și Jàcono...

— Nu ! — strigă Dora Barmis, aruncînd tocul. L-ai invitat și pe Raimondo Jàcono, cum nu se poate mai odios, un napolitan infect ! Atunci nu mai vin eu ! Piază rea ! Piază rea ! Bate-n lemn, pentru Dumnezeu !

— Ai răbdare, n-am putut să mă eschivez, — răspunse îndurerat Raceni. Era cu Zago... Invitîndu-l pe unul, am fost nevoit să-l invit și pe celălalt.

— Ei bine, atunci ți-o impun pe Flavia Morlacchi, — continuă doamna Barmis.

— Aici : Fla-vi-a Morlacchi. Vor sta bine împreună. Cîinele și pisica.

— Să sperăm că nu vor începe să se muște și să se zgîrie !

Recitind lista, după scurt timp, au tot învîrtit-o amîndoi ca pe o piatră de tocilar, cînd un nume cînd altul, din plăcerea de a-și ascuți și mai mult tăișul limbii, deși nu mai era nevoie. În așa fel, încît pînă la urmă o muscă enormă, care dormise liniștită printre faldurile unei draperii, se trezi și într-un elan fantastic ținu să intre a treia în conversație. Dora, însă, manifestînd mai mult spaimă decît repulsie, se agăță mai întîi de Raceni, strîngîndu-l cu putere la piept și revărsîndu-și părul parfumat sub bărbia lui, apoi fugi să se închidă în alcov, țipînd din spatele ușii că nu avea să revină în cameră pînă cînd el nu o alunga pe fereastră sau n-o omora pe *bestia* aceea *oribilă*.

— O las aici și plec — îi răspunse placid Raceni, luînd lista cea nouă de pe birou.

— Ei, nu, pentru Dumnezeu, Raceni ! Nu face asta ! — imploră Dora, de dincolo.

— Ei bine, atunci, deschide !

— Uite că deschid, dar dumneata... oh ! Ce faci ? Nu ! Intră musca asta enormă, Doamne ! Raceni !

— Repede !

În deschizătura ușii, din ce în ce mai mare, cele două guri păreau să se unească, în clipa cînd dinspre stradă se desluşeau strigătele cîtorva vînzători de ziare :

— *Ediția a treiaaa !— Patru morți și douăzeci de răniți !... Ciocniri cu trupaaa ! Masacrul din Piazza Navonaaaa !*

Palid, Attilio Raceni se desprinse din sărut :

— Ai auzit ? Patru morți... Dar ce naiba ! Chiar n-au ce face oamenii ăștia ? ! Și cînd te gîndești că puteam fi și eu printre ei !

Din cei treizeci care aveau să participe la banchetul de la *Castello di Costantino,* pe la amiazi, nu veniseră decît cinci, și la rîndul lor se căiau în taină de acea punctualitate, temîndu-se că ar fi putut face impresia unei griji exagerate sau unei prea mari condescendențe.

Dintre toți, prima sosise Flavia Morlacchi, poetă, romancieră și chiar dramaturgă. Ceilalți patru, sosiți după ea, o lăsaseră deoparte. Erau bătrînul profesor de arheologie și poetul uitat, Filiberto Litti, nuvelistul din Piacenza, Faustino Toronti, sclifosit și cast, grasul romancier napolitan, Raimondo Jàcono, și poetul venețian Cosimo Zago, rahitic și șchiop de un picior. Toți cinci stăteau pe terasă, în fața salonului cu geamuri mari.

Filiberto Litti, lung, uscățiv, cam țeapăn, cu mustăți mari, albe și o bărbiță mică, cu urechile enorme, cărnoase și vineții, vorbea, bîlbîindu-se ușor, despre ruinele Palatinului, ca de ceva ce i-ar fi aparținut. Faustino Toronti, bătrîn și el acum, deși nu părea, cu părul tras peste urechi și cu mustăcioarele vopsite, se prefăcea că-l ascultă. Raimondo Jàcono, după ce întorsese spatele scriitoarei Morlacchi, îl privea cu compasiune pe Zago, căzut în extaz, în claritatea proaspătă a acelei plăcute zile de aprilie, în fața peisajului verde pe care-l descoperea înaintea ochilor.

Abia ajungea la parapetul terasei, bietul de el ; tot cu un vechi pardesiu verzui care-i făcea o umflătură la gît ; își sprijinise pe balustradă mîna noduroasă, cu unghiile roze, deformată de efortul continuu de a împinge cîrja, și acum, cu ochii întredeschiși, îndureraţi în spatele ochelarilor, repeta ca și cum nu s-ar fi delectat în toată viaţa lui de atîta bogăţie de lumină și culori :

— Ce încîntare ! Ce frumuseţe, soarele ăsta ! Ce panoramă !

— Mda... da... — morfoli Jàcono. Foarte frumos. Să nu leșini. Păcat că...

— Munţii aceia de colo... uită-te, fragili, aproape că... tot Albani ?

— Appennini sau Albani... întreabă-l pe profesorul Litti care e arheolog.

— Hm, și ce legătură are, iartă-mă, arheologia, iartă-mă, cu... munţii ? — întrebă puţin iritat Litti.

— Domnule profesor, dar dumneata eşti cel care spui ! — exclamă afurisitul de napolitan. — Monumente ale naturii, din cea mai venerabilă antichitate... Sînt cu totul altceva decît prostiile create de oameni și ajunse o ruină ! Păcat că... spuneam... e ora douăsprezece și jumătate, hei ! Mie mi-e foame.

Doamna Morlacchi, de alături, făcu o grimasă de dezgust. Fierbea în tăcere, dar se prefăcea încîntată și ea, ca și Zago, de peisajul fermecător. Appennini sau Albani ? Nici ea nu știa prea bine. Dar ce conta numele ? Nimeni ca ea, mai mult decît ea, nu era în stare să înţeleagă poezia „albastră". Și se întrebă în sinea ei dacă acest cuvînt *colombario* [1]... austerul *colombario*, ar fi redat bine imaginea acelor ruine ale Palatinului ; ochii orbi, ochi de umbră ai spectrului roman feroce și glorios, zadarnic deschiși încă, pe colină, în faţa spectacolului vieţii verzi seducătoare a acestui aprilie din vremi îndepărtate.

A acestui aprilie din vremi îndepărtate...

Frumos vers ! Plin de farmec...

Și își plecă pe ochii tulburi, spălăciţi, pleoapele grele. Desprinsese din natură și din istorie floarea unei frumoase

---

[1] columbar ; firidă în care clocesc porumbeii (n. tr.).

Imagini, grație căreia nu se mai putea căi acum că se coborîse ca să o onoreze pe acea Silvia Roncella, cu mult mai tînără decît ea, încă abia o începătoare, încultă și străină cu totul de poezie.

Și gîndind astfel, cu un gest de dispreț își întoarse fața aspră, cu buzele groase vopsite violent, spre cei patru care o ignorau ; își îndreptă bustul și ridică o mînă supraîncărcată de inele ca să-și atingă ușor pe frunte părul ce-i părea de lînă.

Poate că și Zago medita la vreo poezie, apucîndu-și cu degetele perișorul aspru și negru de deasupra buzelor. Dar ca să compună, avea nevoie să știe mai întîi atîtea lucruri, el, care nu mai voia să întrebe nimic pe cineva care declara că-i e foame în fața unui spectacol ca acela.

Apăru, săltînd, după cum îi era obiceiul, tînărul ziarist Tito Lampini, *Ciceroncino*, cum era poreclit, și el autorul unui volumaș de versuri ; uscățiv, cu chipul emaciat, aproape chel, cu un gît excesiv de lung, la adăpostul unui guler înalt, de cel puțin opt degete.

Doamna Morlacchi se repezi asupra lui cu un glas strident :

— Dar ce sistem este acesta, Lampini ? Ni se spune la ora douăsprezece și în curînd e unu ; și nu se vede nimeni...

Lampini se înclină, deschise brațele, se întoarse cu un zîmbet și, în fața celorlalți patru, spuse :

— Scuzați-mă, dar ce legătură am eu cu toate astea, doamna mea ?

— Știu că dumneata n-ai nici o vină — reluă doamna Morlacchi. Dar cel puțin Raceni, ca organizator al banchetului...

— Ar...arhi...*arhitricliniu* [1], mda, — corectă Lampini timid, cu limba încurcată, punîndu-și o mînă în fața gurii, și privindu-l pe arheologul profesor Litti ca să-i demonstreze că se pricepea.

— Da, bine ; dar ar fi putut să fie aici ; mi se pare că așa era firesc. Nu-i deloc plăcut, ce mai !

— Aveți dreptate, nu-i plăcut ; dar eu sînt aici un invitat ca și dumneavoastră, doamnă. Îmi permiteți ?

---

[1] Aluzie la *tricliniu, triclinium* roman, sala cu cele trei paturi pe cele trei laturi ale mesei unde se mînca (n. tr.).

Şi Lampini, înclinîndu-se din nou grăbit, se duse să-i strîngă mîna lui Litti, Toronti, şi lui Jàcono. Pe Zago nu-l cunoştea.

— Am venit cu trăsura, de teamă să nu întîrzii, — anunţă el. Dar văd că mai vine cineva. Am văzut-o urcînd pe *donna* Francesca Lampugnani, l-am văzut şi pe Betti şi pe doamna Barmis cu Casimiro Luna.

Se uită în salonul cu geamuri mari, unde era pregătită o masă lungă, ornată cu multe flori şi cu o ghirlandă de iederă, şerpuind armonios pe masă ; se adresă apoi doamnei Morlacchi, tristă că stătea deoparte.

— Dar doamnă, scuzaţi-mă, n-aţi putea ?...

Raimondo Jàcono îl întrerupse la timp :

— Spune, Lampini, tu care te tot vîri peste tot : ai văzut-o pe această Roncella ?

— Nu. Vezi că nu mă vîr deloc ! Încă n-am avut plăcerea şi onoarea.

Şi Lampini, înclinîndu-se a treia oară, îi surîse gentil doamnei Morlacchi.

— E foarte tînără ? — întrebă Filiberto Litti, netezindu-şi şi privindu-şi pe furiş una din foarte lungile lui mustăţi albe care păreau false, lipite pe faţa sa uscăţivă.

— Douăzeci şi patru de ani, se spune, — răspunse Faustino Toronti.

— Face şi versuri ? — întrebă din nou Litti, netezindu-şi şi privindu-şi acum alt fir de mustaţă.

— Nu, din fericire ! — strigă Jàcono. Domnule profesor, dumneata ne vrei pe toţi morţi ! Altă poetă în Italia ? Spune, spune, Lampini, şi soţul ei ?

— Da, soţul ei, da, — spuse Lampini. A venit săptămîna trecută la redacţie ca să-mi ceară un număr cu articolul lui Betti asupra cărţii *Casa piticilor*.

— Şi cum îl cheamă ?

— Pe soţ ? Nu ştiu.

— Mi se pare că am înţeles Bòggiolo — spuse Toronti. Sau Boggiòlo. Cam aşa.

— Rotofei, frumuşel, — adăugă Lampini — ochelari cu rame de aur, bărbuţă pătrată blondă. Şi pare să aibă o minunată caligrafie. Se vede după mustăţi.

Cei patru rîseră. Fără să vrea zîmbi şi doamna Morlacchi, de unde stătea.

Pe terasă au venit, suspinînd cu mare satisfacţie, marchiza, *donna* Francesca Lampugnani, înaltă, cu un mers maiestuos, de parcă ar fi purtat pe splendidul său sîn un cartonaş cu inscripţia : *Preşedinta cercului de cultură feminină*, şi frumosul ei paladin, Riccardo Betti, care în privirea uşor languroasă, cu zîmbete schiţate sub mustăţile foarte blonde ca şi în gesturile sale şi în costum, întocmai ca în proza din articolele sale, afecta o demnitate, o ţinută, o corectitudine, în fine, manierele toate ale... tipicului „nu" detaşat din *vrai monde*.

Atît Betti cît şi Casimiro Luna veniseră numai ca să-i facă plăcere *donnei* Francesca, deoarece ea, în calitate de preşedintă a *Cercului de cultură feminină*, chiar nu putea lipsi de la acel banchet. Aparţineau elitei ziaristicii, diplomaţi, şi mondeni, un gen deosebit, şi n-ar fi onorat niciodată cu prezenţa lor reuniunea aceea de literaţi. Betti lăsa să se vadă fără ocoluri această realitate ; Casimiro Luna, în schimb, mai vesel, erupse zgomotos pe terasă cu Dora Barmis. Trecînd prin holul de la intrare, el dăduse o explicaţie despre enorma broască a acelui *Castello di Costantino* şi despre enorma cheie de carton, expusă acolo de haz, de care doamna Barmis, rîzînd, se prefăcea scandalizată, cerînd ajutor Marchizei, şi acum, în italiana ei care voia să pară franţuzită, cu orice chip :

— Dar eu vă găsesc abominabil, — protesta, — abominabil, Luna ! Ce înseamnă acest continuu *persifflage* ?

Doar ea, din cei patru sosiţi, se apropie după acea răbufnire de doamna Morlacchi şi o trase cu forţa în grupul alcătuit, nevrînd să piardă alte subtilităţi picante ale „teribilului" Luna.

Liti, continuînd să-şi netezească ba o parte a mustăţii, ba cealaltă, şi apoi gulerul ca şi cum n-ar fi reuşit deloc să-şi fixeze bine capul pe bust, se uita acum la lumea aceea, asculta discuţia volubilă, şi simţea cum i se înfierbîntă din ce în ce mai mult urechile cărnoase. Se gîndea că toţi aceştia trăiau la Roma, după cum ar fi putut trăi în orice alt oraş modern, şi că noua populaţie a Romei era compusă dintr-o lume ca aceea, îngîmfată şi bastardă. Ce ştiau toţi aceştia despre Roma ? Trei-patru fraze banale, retorice. Ce viziune aveau ei despre Roma ? Corso, Pincio, cafenelele, saloanele din casele impunătoare sau saloanele din marile hoteluri, sălile de ceaiuri, redacţiile ziarelor ? Erau aidoma străzilor noi, caselor noi, fără istorie, fără

caracter ; străzi și case care lărgiseră orașul numai din punct de vedere material, denaturîndu-l. Cînd cercul zidurilor fusese mai restrîns, grandoarea Romei dominase și se extinsese dincolo de granițele ei, în lume ; acum, după ce s-a lărgit cercul, iat-o acolo, noua Romă. Și Filiberto Litti își netezea gulerul.

Între timp veniseră mulți alții : învălmășeala începea să-i încurce pe chelnerii care aduceau comenzile celor două-trei perechi de străini de la mesele din sala cu geamurile mari.

Printre acești tineri, mai mult sau mai puțin pletoși, aspiranți la glorie, erau și trei fete evident studente la litere : două cu ochelari, palide și taciturne ; a treia, în schimb, foarte vioaie, cu părul roșu, tăiat, în stil băiețesc, cu chipușorul șiret, și pistruiată, cu ochii cenușii, în care părea că palpită maliția : rîdea, rîdea, murea de rîs, dezvăluind o grimasă între dispreț și milă față de un bărbat grav, vîrstnic, ce se tot învîrtea în mijlocul atîtor tineri, neluat de nimeni în seamă. Era Mario Puglia, cîntăreț cîndva, cu un elan cam artificial și cu o exuberanță vulgară. Acum se simțea intrat în istorie, și nu mai cînta. Rămăsese totuși pletos și cu multă mătreață pe gulerul bătrînei redingote.

Casimiro Luna, care-l contempla de cîtva timp, încruntat, la un moment dat suspină și spuse încet :

— Cine știe unde o fi lăsat chitara ?...

— Cariolin ! Cariolin ! — strigară unii în clipa aceea, făcîndu-i loc să treacă unui bărbat mititel, parfumat, foarte elegant, care părea făcut și pus pe două picioare așa, din glumă, cu vreo douăzeci de fire de păr lung, potrivite cu grijă pe capul chel, două violete la butonieră și cu monoclu.

Momo Cariolin, zîmbind și înclinîndu-se, îi salută pe toți cu amîndouă mîinile încărcate de inele și se grăbi să-i sărute mîna *donnei* Francesca Lampugnani. Îi cunoștea pe toți ; nu făcea altceva decît reverențe, săruta mîinile doamnelor, și spunea anecdote în dialect venețian : el intra pretutindeni, în toate saloanele mai cunoscute, în toate redacțiile ziarelor, peste tot fiind primit cu mare bucurie ; nu se știa de ce. Nu reprezenta nimic, și totuși reușea să dea un anume ton reuniunilor, banchetelor, congreselor, poate prin politețea lui ireproșabilă, ceremonios complimentos, prin aerul lui ușor diplomatic.

Deputatul conferențiar Silvestro Carpi și romancierul Lombardo Carlino Sanna, în trecere prin Roma, au venit cu bătrîna poetă, *donna* Maria Rosa Borné-Laturzi. Ca poetă, Borné-Laturzi (spunea Casimiro Luna) era o excelentă mamă de familie. Nu admitea ca poezia, arta în genere, să servească drept scuză moravurilor reprobabile. Motiv pentru care n-o salută nici pe doamna Barmis și nici pe doamna Morlacchi ; o salută doar pe marchiza Lampugnani pentru că era marchiză și președintă, pe Filiberto Litti fiindcă era arheolog și lăsă să i se sărute mîna de către Cariolin, deoarece Cariolin o săruta numai doamnelor adevărate.

Între timp se formaseră diverse grupuri : dar conversația încetează. Fiecare era preocupat de sine, consternați toți numai de propria lor persoană ; și această consternare îi împiedica să gîndească. Toți repetau ceea ce vreunul, făcînd un efort nemaipomenit, reușise să spună, fie asupra vremii, fie asupra peisajului. Tito Lampini sărea de la un grup la altul, pentru a reda, zîmbind, cu mîna în fața gurii, cîte o frază care i se părea lui amuzantă, culeasă de ici, de colo, ca și cum i-ar fi venit lui în minte, spontan.

Erau melancolicii plictisiți și zgomotoșii de tipul lui Luna. Și cei care îi invidiau pe aceștia, nu pentru că ar fi avut stimă față de ei, ci pentru că știau că pînă la urmă impertinența triumfă. I-ar fi imitat bucuroși ; dar fiind timizi, și pentru a nu-și mărturisi lor înșiși propria timiditate, ei preferau să creadă că seriozitatea intențiilor lor îi reținea să facă ceea ce făceau ceilalți.

Îi descumpănea pe toți un uscățiv înalt și palid, foarte blond, cu ochelari albaștri pe nas, părul lung pe gîtul foarte lung. Peste redingotă purta o pelerină gri ; își înclina gîtul lui de barză, cînd într-o parte, cînd într-alta, și își apăsa unghiile cu degetele sale neliniștite. Evident, era un străin ; suedez sau norvegian. Nimeni nu-l cunoștea, nimeni nu știa cine era, și toți îl priveau cu stupoare și repulsie.

Simțindu-se privit astfel, poate cu intenția de a zîmbi, își dezvălui dinții lungi ca de mort, îngrozitori.

Era o adevărată indecență, în mijlocul vanității de acolo, apariția aceea macabră. De unde oare îl mai dezgropase Raceni ?

Doamna Barmis îl întrebă pe Luna ce părere avea de Roncella.

— Prietenă dragă, cît se poate de bună ! Niciodată n-am citit un rînd de-al ei.

— Greşeşti, — interveni *donna* Francesca Lampugnani, zîmbind. Te asigur, Luna, că greşeşti.

— Nici... nici eu, ce-i drept, — adăugă Litti. Dar... mi se pare că toată faima asta... neaş... neaşteptată... Cel puţin din cîte am auzit spunîndu-se...

— Ei da, — exclamă Betti, trăgîndu-şi manşetele cu un oarecare gest de dispreţ elegant. Îi lipseşte puţin cam mult forma...

— Foarte ignorantă ! — erupse Raimondo Jàcono.

— Iată, — spuse atunci Casimiro Luna. Poate că de-asta o iubesc.

Carlino Sanna, romancierul lombard, în trecere prin Roma, zîmbi la impertinenţa vulgară, lăsînd să-i cadă de pe ochi monoclul ; îşi trecu mîna prin părul cărunt şi creţ şi spuse încet :

— Dar ca să-i oferiţi un banchet, nu vi se pare puţin cam mult ? lăsaţi...

Vrînd parcă să spună că la Milano nu i s-ar fi oferit.

— Un banchet, ei da, ce rău este în asta, Doamne ? întrebă *donna* Francesca Lampugnani.

— Pînă una, alta, improvizăm o faimă ! — răbufni din nou Jàcono.

— Ufff ! — exclamară toţi.

Şi Jàcono înfierbîntat :

— Vor scrie toate ziarele !

— Ei şi ? — interveni Dora Barmis, deschizînd braţele şi ridicîndu-şi umerii.

Discuţia se aprinse deodată. Toţi vorbeau despre Roncella, ca şi cum abia acum şi-ar fi amintit că veniseră acolo pentru ea. Nici unul nu se arăta admirator convins. Ici-colo, cîte unul îi recunoştea unele calităţi, o oarecare penetraţie stranie, poate din grija prea minuţioasă, ba chiar mioapă, a amănuntelor, şi o oarecare atitudine nouă şi o anume savoare insolită în naraţiune. Dar tuturor li se părea că se făcuse prea multă vîlvă în jurul *Casei piticilor* care, da, poate că era un roman remarcabil, afirmarea unui talent neobişnuit ; dar nu o capodoperă cum au vrut să o proclame. Straniu, oricum, că o putuse scrie o tînără care trăise pînă acum înafara cunoaşterii lumii, acolo jos, la Taranto. Era fantezie şi gîndire chiar ; puţină literatură, dar viaţă, viaţă.

— S-a căsătorit de curînd ?

— Se spune că de vreun an, doi.

Toate discuţiile au fost brusc întrerupte în clipa cînd au apărut pe terasă senatorul Romualdo Borghi, directorul de la *Vita italiana,* fost ministru al Învăţămîntului şi Maurizio Gueli. Cei doi nu se armonizau. Borghi mic şi îndesat, cu părul lung şi faţa teşită, cu pielea scorţoasă, de bătrînă slugă bîrfitoare ; Gueli înalt, cu un aer încă tineresc, în ciuda părului alb, care contrasta cu caldul brun al figurii masculine, austere.

Prin participarea lui Gueli şi a lui Borghi banchetul căpăta acum o mare importanţă.

Nu puţini s-au mirat că Maestrul venise să ateste prin prezenţa lui stima faţă de Roncella, pe care de altfel şi-o mai declarase faţă de cîţiva. Se ştia că era foarte afabil şi prieten al celor tineri ; dar apariţia lui la banchet părea prea mare condescendenţă, şi pe mulţi îi rodea invidia, prevăzînd că Roncella va avea în ziua aceea aproape o consacrare oficială ; alţii se simţeau mai uşuraţi. Venind acolo şi Gueli, hai să recunoaştem, puteau veni şi ei.

Dar cum de mai întîrzia Raceni ? Era o indecenţă ! Să-i lase pe toţi să aştepte aşa ; şi Gueli şi Borghi, rătăciţi acolo printre alţii, să nu fie primiţi de nimeni...

— Iată-i ! Iată-i ! anunţă, alergînd, Lampini care coborîse să vadă cînd vin. Vin ! Au venit cu trăsura ! Urcă !

— E Raceni ?

— Da, cu Roncella şi cu soţul ei. Iată-i !

Toţi se întoarseră să privească cu o curiozitate nemaipomenită spre intrarea pe terasă.

Silvia Roncella apăru, nespus de palidă, la braţul lui Raceni, cu vederea tulburată de agitaţia interioară.

Imediat printre invitaţii care se dădeau deoparte ca s-o lase să treacă se propagă un murmur continuu de comentarii : — Aceea ? — Mică ? — Se îmbracă urît... — Ochi frumoşi ! — Doamne, ce pălărie ! — Sărmana, suferă ! — Slăbuţă ! — E chiar urîtă ! — Nu, de ce ? acum cînd zîmbeşte, e drăguţă. — Timidă, timidă... — Drăguţă, nu ? — Pare imposibil ! — Să fie bine îmbrăcată, bine pieptănată, şi veţi vedea după asta ! — Oh, n-ai putea spune că-i frumoasă ! — Este atît de stingheră, săraca ! — Stingheră ? Nu pare... — Ce-i spune Gueli ? — Dar, domnii mei,

soţul ei ! Priviţi-l, priviţi-l colo pe soţul ei ! — Unde ? Unde ? — Acolo, lîngă Gueli, priviţi-l, priviţi-l !

Toţi, ca şi cum Roncella ar fi dispărut ca prin farmec, n-au mai avut ochi de atunci decît pentru soţul ei, în frac, lucios, parcă de porţelan smălţuit ; ochelari cu rame de aur, bărbiţă de aur în evantai, o frumoasă pereche de mustăţi ascuţite ; părul tăiat perie, foarte egal.

Attilio Raceni, ca să-l smulgă de lîngă Gueli şi Borghi, îl trase cu el ; apoi o chemă pe Dora Barmis.

— Iată, ţi-l încredinţez dumitale, Dora. Giustino Boggiòlo, soţul. Dora Barmis. Eu mă duc dincolo ca să văd ce se face la bucătărie. Pînă una, alta, vă rog, invitaţi lumea la masă.

— Aveţi titlul de cavaler ? — întrebă în primul rînd Dora Barmis, oferindu-şi braţul lui Giustino Boggiòlo.

— Da, ce-i drept... Are importanţă la birou, ştiţi ?

— Dumneata eşti cel mai norocos om de pe pămînt ! — exclamă atunci cu impetuozitate doamna Barmis, strîngîndu-l cu putere de braţ.

Giustino Boggiòlo deveni purpuriu, zîmbi :

— Eu ?

— Dumneata. Dumneata. Te invidiez. Aş vrea să fiu eu bărbat în locul dumitale. Da, domnule. Ca să-mi fie soţie Silvia Roncella. Ce bună pare a fi !

— Da, foarte bună, într-adevăr.

— Şi dumneata trebuie s-o faci fericită, ai grijă ! Obligaţie sacrosanctă. Vai de dumneata dacă n-o faci fericită ! Priveşte-mă în ochi. De ce-ai venit în frac ?

— Dar... credeam...

— La amiazi în frac ? Nu, să n-o mai faci, niciodată !

Dezaprobarea l-a făcut pe Giustino Boggiòlo să se simtă stînjenit. Dar imediat Dora Barmis îl chemă pe Casimiro Luna.

— Luna, ţi-l prezint pe cavalerul Giustino Boggiòlo, soţul.

— Ah ! Foarte bine ! Se şi vede ! Vă felicit.

Giustino Boggiòlo se făcu din nou purpuriu.

— Prea încîntat, mulţumesc — exclamă. Doream atît de mult să vă cunosc, domnule Luna. Ştiţi de ce ?

— Braţul aici ! — îi porunci Dora. Dumneata mi-ai fost încredinţat !

— Da, doamnă, mulţumesc.

Şi adresîndu-se lui Luna :

— Dumneavoastră scrieți în *Corriere*, nu-i așa ? Știu că plătește bine *Corriere*. Vă întreb pentru că Silviei i s-a cerut un roman. Da, domnule, din partea lui *Corriere*. Dar poate că nu vom accepta. Deoarece în Italia... ce-i drept... Și își termină fraza cu o strîmbătură. Reluă : În Germania *Grundbau*, cinci mii cinci sute de mărci, știți ? ca drept de traducere a *Casei piticilor*. Anticipați, plătind separat traducătoarea. Nu știu, domnule. Se cheamă... așteptați-mă, Sci... Sci... nu-mi amintesc bine, ah, da, Schweizer-Sidler. Bună, foarte bună. Traduce bine, mi s-a spus. În Italia e de preferat teatrul.

— Ah, fără îndoială, — replică Luna, fixîndu-și mai bine monoclul ca să-l poată studia în amănunt.

Giustino Boggiòlo continuă :

— Eu, la început nu gustam literatura, știți ? Încet, încet, văzînd că se putea face o mică afacere...

— Hai, hai, la masă ! — îl întrerupse furioasă în momentul acela doamna Barmis. Să ne așezăm la masă ! Dumneata stai lîngă noi, Luna ?

— Desigur, închipuie-ți !

— Permiteți, — se rugă Giustino Boggiòlo. Acolo e domnul Lifjeld care traduce în suedeză *Casa piticilor*. Trebuie să-i spun un cuvîntel.

Și lăsînd brațul doamnei Barmis, se apropie de felinarul lung și uscățiv care-i deconcertase pe toți cu aspectul său macabru.

— Grăbește-te ! — îi strigă Dora Barmis.

Silvia Roncella se și așezase între Maurizio Gueli și senatorul Romualdo Borghi. Raceni, care așezase cu multă iscusință pe fiecare invitat în parte, văzîndu-l pe Casimiro Luna că se așază într-un colț lîngă Barmis, alergă să-l anunțe că locul lui nu era acolo, ce Dumnezeu ! Hai, hai, lîngă marchiza Lampugnani.

— Nu, mulțumesc, Raceni, — îi răspunse Luna. Lasă-mă aici, te rog : îl avem lîngă noi pe soțul ei.

Ca și cum ar fi auzit, Silvia Roncella se întoarse să-l caute din ochi pe Giustino.

Privirea aceea, întinsă în jurul mesei și apoi în sală, exprima un efort foarte stînjenitor, întrerupt la un moment dat de vederea unei persoane dragi, căreia îi zîmbi cu blîndețe. Era o bătrînă doamnă, venise cu ea în trăsură, dar nimeni nu-i acorda atenție, rătăcită acolo, într-un colț, din moment ce Raceni nu se gîndise s-o prezinte cel

puțin vecinilor de masă, după cum promisese. Bătrîna doamnă, cu o meșă splendidă blondă pe frunte și multă pudră pe obraji, îi făcu Roncellei un gest scurt, vioi cu mîna, vrînd parcă să exprime : „Sus ! Fruntea sus !“ ; și Roncella îi zîmbi din nou blînd, aplecîndu-și de mai multe ori capul, ușor, aproape imperceptibil ; apoi se întoarse spre Gueli care-i vorbea.

Giustino Boggiòlo, intrînd cu suedezul din nou în sala cu geamuri, se apropie de Raceni care luase locul lui Luna, lîngă Lampugnani, și-i spuse încet că Lifjeld, profesor de psihologie la Universitatea din Upsala, distins literat, nu avea unde să se așeze. Imediat Raceni îi ceda locul, prezentîndu-l doamnei Lampugnani, și dincolo, doamnei Maria Rosa Borné-Laturzi. Erau consecințele pierderii primei liste de invitați ; masa era pregătită pentru treizeci de persoane și invitații erau treizeci și cinci. Ce mai : el, Raceni, avea să se așeze cum va putea într-un colț de masă.

— Ascultați-mă, — adăugă foarte încet Giustino Boggiòlo, trăgîndu-l de mînecă și întinzîndu-i pe ascuns un petec de hîrtie răsucit. Este scris titlul dramei Silvici. Ar fi bine ca senatorul Borghi, cînd va ține micul discurs, să-l anunțe : ce părere aveți ? Veți avea dumneavoastră grijă.

Chelnerii intrară grăbiți, aducînd primul fel. Se făcuse tîrziu, și mîncarea iminentă impuse imediat tuturor o tăcere religioasă.

Maurizio Gueli o remarcă, se întoarse să privească ruinele Palatinului și zîmbi. Apoi se înclină spre Silvia Roncella și-i spuse încet :

— Veți vedea că la un moment dat vor apărea de acolo, să ne privească satisfăcuți, vechii romani.

Au apărut oare într-adevăr ?

Nici unul din comeseni nu și-a dat seama, desigur. Realitatea acelui banchet — cu invidiile secrete care deschideau buzele unuia sau ale altuia în false surîsuri și complimente înveninate ; cu gelozîile rău disimulate care-i atrăgeau ici, colo, pe cîte doi la clevetiri șoptite, cu ambițiile nesatisfăcute și iluziile și aspirațiile care nu-și găseau modul de a se manifesta — ținea sclave toate sufletele acelea neliniștite din cauza efortului fiecăruia de a simula și de a se apăra. Aidoma melcilor care, neputînd sau

nevoind să se ascundă în cochilie, își eliberează secreția pe ascuns, încîlcindu-se în ea și în agitația aceea zadarnică, schimbătoare, își întind cornițele precaute și sufletele acelea se perpeleau în pălăvrăgelile lor, printre care maliția își scotea și ea coarnele din cînd în cînd.

Cine să se gîndească la ruinele Palatinului și să-și imagineze cum ar apărea sufletele vechilor romani ca să privească satisfăcute simpozionul acela modern ?

Numai Maurizio Gueli, care grupase și fuzionase viața și figurile cele mai expresive din cele trei Rome în *Favole di Roma,* descoperind cele mai tainice și bizare analogii, chemîndu-l, de exemplu, pe Cicerone să apere în fața Senatului pe prefectul unei provincii siciliene, prevaricator, un distractiv prefect clerical din zilele noastre.

În fața zadarnicelor ambiții ale tuturor acelor efemeri literați de la banchet, ruinele inspirau o infinită tristețe prin însăși vanitatea lor, care aducea la același nivel ambițiile zadarnice de azi cît și trecutele ambiții de glorie și de imperiu de atunci, destinate, acestea ca și acelea, prăbușirii în golul în care inevitabil se pierde orice memorie ; golul care respinge orice fundament de certitudine oricărei glorii, imperiu, sau construcții ideale a oamenilor, mică sau mare, cum ar fi ea. Astfel că, ambițiilor mici de azi, așa cum puteau fi cele rîvnite de participanții la banchet, le revenea aproape un optimist drept de a fi luate în oarecare considerație prin simplu fapt că se aflau acolo, pentru un moment, în picioare, se puteau bucura de frumusețea soarelui, și de panorama încîntătoare din ziua aceea, savurînd mîncărurile alese pe o față de masă elegantă, strălucind toată de cristaluri și argintărie, în vreme ce alături totul era ruină și tăcere. Așa că vechii romani puteau să apară invidioși, din ruinele acelea, salutînd cu un lung fîlfîit de togi albe pe toți acești participanți la banchetul de azi, în ochii lui Maurizio Gueli.

Cine a apărut ?

Mulți senatori, poate, ca să-i recomande lui Romualdo Borghi, venerabilul lor coleg, să nu mănînce decît carne pentru sănătatea lumii literelor, el fiind diabetic. Și apoi ? Toți poeții și prozatorii din Roma : comicii și liricii și istoricii și romancierii. Toți ? Nu toți. Lucrețiu nu, nici Vergiliu, nici Tacit. Poate Plaut și Catul, poate Horațiu, și

desigur unul care dădea semn mai mult decît oricare altul că voia să participe, nu fiindcă ar fi considerat demn de el, ci ca să rîdă, după cum mai făcuse la o cină faimoasă, la Cuma.

Dar acolo, în vale, era şi cîmpia îndepărtată, zărindu-se prin geamurile sălii, verde şi aurie în vasta strălucire a soarelui.

Cine se gîndea la firele de iarbă care creşteau acolo, la frunzele care luceau, la păsările pentru care începea anotimpul lor fericit, la şopîrliţele pitulate la prima căldură a soarelui, la şirurile negre ale furnicilor dintre o brazdă şi o rarişte scurtă ?

Trece un ţăran şi cu bocancii lui cu cuie striveşte firele de iarbă, striveşte o mulţime de furnici.

S-o fixezi pe una dintre atîtea şi s-o urmăreşti cu ochii cîtva timp, să te identifici cu ea la fiecare suflare uşoară a aerului. Să fixezi un fir de iarbă dintre atîtea şi să tremuri împreună cu el la fiecare suflare uşoară a aerului. Apoi să-ţi ridici ochii să priveşti în altă parte ; apoi să-i pleci din nou să cauţi iar firul *acela* de iarbă dintre atîtea, pe *acea* furnică, fără a mai putea regăsi nici firul de iarbă şi nici furnica... Niciodată.

Ce era ?

O tăcere neaşteptată la masă. Romualdo Borghi se ridicase pentru un toast. Roncella privea rătăcită spre soţul ei, care-i făcea semn să se ridice şi ea imediat. Se ridica tulburată cu ochii plecaţi. Dar ce se întîmpla acolo, în colţul unde stătea soţul ei ?

Giustino Boggiòlo voise şi el să se ridice ca şi cum ar fi fost vorba şi de el în toastul lui Borghi. Drept în picioare, milităreşte.

Şi în zadar Dora Barmis, dintr-o parte şi Casimiro Luna, din cealaltă, îl trăgeau de poalele fracului :

— Stai jos ! Stai jos ! Dumneata, stai jos ! Ce legătură ai dumneata ?

N-a fost chip să-l facă să stea pe scaun. Venind în frac la amiazi, acum voia să primească şi el, ca soţ, toastul lui Borghi, rostit în onoarea soţiei sale.

— *Gentile doamne, şi dragi domni !* — începuse Borghi cu bărbia în piept şi cu ochii închişi. — *Este o frumoasă*

și memorabilă șansă pentru noi toți de a putea face, în pragul unei noi vieți, o urare de bun-venit acestei tinere viguroase, pornită și ajunsă în pas de glorie.

— Foarte bine ! — au exclamat doi, trei.

Giustino Boggiòlo își roti ochii lucioși în jur și observă cu plăcere că trei ziariști luau note. „Pas de glorie" — foarte bine. Apoi, se uită la Raceni ca să-l întrebe, din priviri, dacă-i comunicase lui Borghi titlul dramei Silviei, scris pe bucățica de hîrtie, înmînată înainte de a se așeza la masă ; dar Raceni era foarte atent la discurs și nu se întorcea spre el. Giustino Boggiòlo începu să se macine în adîncul sufletului.

— *Ce va spune Roma* — continua, pînă una alta, Borghi care-și ridicase capul și își deschidea încet ochii, — *ce va spune Roma, sufletul nemuritor al Romei, sufletului acestei tinere ? Pare, domnilor, că grandoarea Romei îndrăgește mai degrabă severa maiestate a Istoriei, decît imboldurile imaginative ale Artei. Epopeea Romei, domnilor, este în primele grupuri de zece capitole din opera lui Titus Livius ; în Analele lui Tacit este tragedia.* (Bine ! Bravo ! Foarte bine !)

Giustino Boggiòlo se înclină la aplauze, deși cu ochii fiși la Raceni care nu se uita deloc spre el. Dora Barmis îl trase din nou de poalele fracului.

— *Cuvîntul Romei este Istoria : și acest glas copleșește orice glas individual...*

Oh, iată, iată, Raceni se uita la el și aproba cu capul. Imediat, Giustino Boggiòlo, cu ochii parcă ieșiți din orbită, de efortul intens de a-i atrage atenția, îi făcu semn lui Raceni, dar el nu înțelegea nimic.

— *Dar Julius Cesar, domnilor ? dar Coriolan ? dar Antoniu și Cleopatra ? Marile drame romane ale lui Shakespeare ?*

„Bucățica de hîrtie pe care v-am dat-o..." spuneau între timp degetele lui Giustino Boggiòlo, deschizîndu-se și închizîndu-se cu o agitație înfuriată, fiindcă Raceni nu înțelegea încă ce vrea, și-l privea năucit.

Izbucniră aplauze și Giustino Boggiòlo iar se aplecă, în mod mecanic.

— Iartă-mă, dar dumneata ești Shakespeare ? — îl întrebă în șoapte Casimiro Luna.

— Eu ? Nu, domnule.

— Ei bine, atunci așează-te, așează-te pe scaun ! — îi spuse Dora Barmis. Cine știe cît va mai dura acest magnific toast !

— *...datorită tuturor întîmplărilor, domnilor, ale unei evoluții infinite !* (Bine ! Bravo ! Foarte bine !) *Acum tumultul noii vieți vrea un glas nou, un glas care...*

În sfîrșit ! Raceni înțelesese ; se căuta în buzunar... Da, iată bucățica de hîrtie... — Aceasta ? — Da, da ! Dar cum să i-o mai dea acum lui Borghi ? Uitase de bilețel... Prea tîrziu acum... Dar lasă, să fie liniștit Boggiòlo ; avea să se gîndească el să comunice titlul ziariștilor, după-masă.

Întregul discurs a fost ținut prin tot felul de semne de la un capăt la altul al mesei.

Izbucniră noi aplauze. Borghi se întorcea ca să atingă cu paharul său paharul sărbătoritei ; toastul se încheiase spre marea ușurare a tuturor. Și comesenii se ridicară și ei cu paharele în mînă și se apropiară în grabă de Roncella.

— Eu ciocnesc cu dumneata : și așa e același lucru — îi spuse Dora lui Giustino.

— Da, doamnă, mulțumesc ! — răspunse acesta, buimăcit de ciudă. Dar, Sfinte Dumnezeule, a stricat totul !

— Din vina mea ? — întrebă Dora Barmis.

— Nu, doamnă, din cauza lui Raceni. Îi dădusem titlul... ăleia... al dramei, și ați văzut ce-a făcut ? Și-a vîrît hîrtia în buzunar și a uitat de ea ! Nu se face așa ceva ! Senatorul, atît de bun... Oh, iată, scuzați-mă, doamnă, mă cheamă ziariștii acolo... Mulțumesc. Raceni. Titlul dramei ? Dumneavoastră sînteți domnul Mola ? Da, de la *Capitale* ? Știu. Mulțumesc. Foarte încîntat. Eu sînt soțul, da, domnule ; de un an și jumătate. În patru acte. Titlul ? *Insula nouă.* Dumneavoastră sînteți Centanni ? Foarte încîntat... Soțul ei, domnule. *Insula nouă* în patru acte. Acum se traduce în franceză, știți ? Traduce Deriches, da, domnule. Deriches, da, domnule, așa. Dumneavoastră sînteți Federici ? Foarte încîntat de cunoștință... soțul ei, domnule : ne-am căsătorit acum un an și jumătate. *Insula nouă.* Dimpotrivă, uitați-vă. dacă ați avea gentileța să adăugați că de fapt nu este chiar o dramă...

— Boggiòlo ! Boggiòlo ! — veni în grabă să-l cheme Raceni.

— Ce e ?

— Vino ! Soţia dumitale se simte rău. E mai bine să plecaţi.

— Eh ! — exclamă îndurerat Boggiòlo în mijlocul ziariştilor, ridicîndu-şi sprîncenele şi deschizîndu-şi larg braţele.

Lăsă să se întrevadă astfel de ce natură era răul soţiei şi alergă spre ea.

— Dumneata eşti un mare ştrengar ! — îi spunea după scurt timp Dora Barmis, făcîndu-i un anume semn cu ochiul şi strîngîndu-l de braţ. Dumneata trebuie să stai liniştit, ai înţeles ? Liniştit. Acum du-te ! Du-te ! Dar nu uita să vii în curînd la mine. Te dăscălesc eu atunci, afurisitule !

Şi-l ameninţă cu un deget, în timp ce el, făcînd plecăciuni şi zîmbind tuturor, roşu-aprins la faţă, stînjenit, fericit, se retrăgea cu soţia şi cu Raceni pe terasă.

CAPITOLUL AL DOILEA

Şcoală de grandoare

ÎN LINIŞTEA PROFUNDĂ A DIMIneţii cenuşii, curtea aceea adîncă a vechii clădiri, umedă, cufundată parcă în întregime în întuneric, părea că tresare, din cînd în cînd, la întrebarea lansată, cu un glas ca de corn şi un sunet trist, de un papagal mare, de la o fereastră de la mezanin.

— *Ce faci ?*

Era papagalul domnişoarei Ely Facelli, bătrînica foarte pudrată şi cu meşa blondă care asistase la banchetul dat în onoarea Roncellei. Locatară a unui apartament din clădirea aceea, la intervenţia lui Raceni, cedase cîteva camere, cu chirie, lui Giustino Boggiòlo.

Cu vedere spre curte, camerele nu erau defel vesele. Şi se mai adăuga şi plăcerea acestui papagal, în faţa căruia, domnişoara Ely, frecîndu-şi mîinile reci şi bine

îngrijite, venea să-şi demonstreze, prin întrebarea aceea, grija ei maternă :

— *Ce faci ?*

Bineînţeles că pasărea, nespus de stupidă, luase obiceiul urît de a o repeta şi întrebarea lui părea să se adreseze tuturor chiriaşilor din clădire, atrăgîndu-le atenţia cît de lungă le era ziua :

— *Ce faci ?*

De la toate patru etajele locatarii îi răspundeau, fiecare în felul lui, suflînd şi răsuflînd, dependent de ceea ce făceau şi de plictiseala propriilor lor ocupaţii de moment :

— Mă spăl !

— Aprind focul !

— Transpir !

— Îmi suflu nasul !

Şi cîte unul chiar şi mai rău : încet, în sinea lui, neputînd vorbi tare, din anumite locuri.

Un glas baritonal îi răspundea totdeauna într-un singur fel, constant, la orice oră din zi :

— Mă plictisesc !

Era vocea domnului Ippolito Roncella, unchiul scriitoarei. Funcţionar cîndva, acum la pensie, în loc să se retragă la Torino, oraşul său natal, unde, după moartea fratelui, nu mai avea pe nimeni din familie, rămăsese la Roma ca să ajute (din cîte spunea) cu pensia lui pe nepoata venită de vreo trei luni să se stabilească în capitală cu soţul ei. Dar acum se căia, şi încă cum !

Nu putea să-l sufere pe noul său nepot, pe Giustino Boggiòlo.

— Off ! Off ! Mă zăpuşesc ! — răbufnea de îndată ce cineva îi pomenea de el.

Ce e zăpuşeala ? Stagnarea luminii jos, enervînd elasticitatea aerului. Nepotul său cel nou era întocmai ca o zăpuşeală : întîrzia, făcînd lumină, cea mai inutilă lumină, *terre-à-terre ;* adică el explica cele mai firești lucruri de parcă numai el le-ar fi văzut şi ceilalţi n-ar fi fost în stare să le vadă fără lumina lui.

Sufla don Ippolito, sufla mai întîi încet de tot, ca să nu-l jignească ; în cele din urmă, nemaiputînd suporta, răbufnea şi dădea chiar din mîini, vrînd să restituie elasticitatea aerului de respirat.

Ca să-l necăjească, în loc să stea în camera lui, poate cea mai bună din micul apartament, stătea aproape toată

ziua în biroul mobilat cu mobilă veche, dacă nu meschină, oricum, foarte banală ; și acolo începea să fumeze, deși medicul îi atrăsese atenția în nenumărate rînduri să înceteze dacă voia să nu-l doboare vreo boală serioasă. Dar el știa că Giustino nu putea să sufere fumul de țigară. La unele crize teribile de tuse, din cauza intoxicării bronhiilor, sufocat, vinețiu la față, cu ochii ieșiți din orbite, dădea cu pumnii și din picioare, se zvîrcolea, și totuși continua să fumeze, numai fiindcă Giustino nu putea să sufere fumul. Și fumînd își netezea cu o mînă pe umăr ciucurele unui fes de bersalier pe care-l ținea tot timpul pe cap. Ca un sugaci sfîrcul sînului mamei, tot așa și el, fumînd cu pipa lui impresionantă de spumă de mare, simțea nevoia să netezească ceva, și nevoind să-și atingă minunata lui barbă căruntă și creață, spălată și pieptănată în fiecare dimineață cu foarte mare grijă, își aducea pe umăr, printr-o mișcare a gîtului, ciucurele fesului de bersalier și începea să și-l mîngîie.

În timp ce fuma și își netezea ciucurele, se gîndea.

Se gîndea că nepoata lui, Silvia, avusese încă de copilă năravul de a mîzgăli. Tipărise patru sau cinci cărți, poate mai multe. Dar nu se așteptase să ajungă la Roma o literată faimoasă. Phi ! cu o zi în urmă îi oferiseră și un banchet atîția alți scriitori-mîzgălitori, nebuni ca ea. Și totuși nu era rea, în fond, nu : dimpotrivă, biata copilă nu părea să aibă nici măcar trăznaia atîtora ! Dar soțul ei, acel „zăduf", nesuferitul de soț îl enerva și-l provoca în toate felurile. Cumpărase o mașină de scris de ocazie și în fiecare seară, după cină, stătea pînă la miezul nopții, pînă la unu, pînă la trei, și cînta la pienuțul acela, ca să transcrie tot ce mîzgălise soția lui în timpul zilei : *materialul*, cum îl numea el, de trimis a doua zi la recenzii, la editori, la traducători, cu care era într-o continuă corespondență. Iată acolo dulăpașul cu sertare ; și apoi registre, dosarul cu copiile după scrisori. Comerț în toată regula. Cu ce ? Cu fum.

Dar părea că începe să comercializeze cu adevărat, oh, fumul acela ; și din comercializare părea că scoate și ceva profit.

Semn că numărul nebunilor din lume este în continuă creștere.

Viața e plină de infinite absurdități care nici nu au nevoie să pară verosimile, fiindcă sînt de fapt adevărate.

Ei bine, nu, domnilor. Să faci efortul de a inventa lucruri verosimile, ca să pară adevărate. Acelea adevărate din viaţă nu sînt de ajuns. Şi cele verosimile ! Şi un om, Doamne, un om care făcea din ele o afacere !

Şi pe deasupra şi domnişoara aceea, Facelli, care la vîrsta ei, s-ar fi cuvenit să se ruşineze şi să simtă nevoia să fie serioasă ! Roasă şi ea însă, nu de viermele solitar al literaturii, ci de caria erudiţiei şi de molia istoriei. Făcîndu-şi vilegiatura la Catino, lîngă Farfa, nenorocita descoperise o oarecare piatră funerară latină în bisericuţa Sant'Eustachio şi (ea, atît de mititică) compusese o operă mastodontică *Despre ultima dinastie longobardă şi despre originea puterii temporale a Papilor* (cu documente inedite) în care demonstrase, împotriva lui Gregorovius nici mai mult nici mai puţin, decît că Adelchi nu murise în Calabria, ci în „*lighean*“ [1] ; adică acolo, la Catino, da, domnilor, lîngă Farfa ; şi acum se aştepta ca scumpul ei chiriaş, Boggiòlo, să facă minunea, pe care i-o promisese, de a-i găsi un editor şi, cine ştie, poate după aceea şi un traducător, (german, bineînţeles) pentru opera ei mastodontică, inedită. Pînă una alta, nu-l slăbea din ochi, grijulie să-i facă continue şi presante exhibiţii de orice gen.

Iat-o !

— Poftiţi, luaţi loc, — bombăni domnul Ippolito, fără să se deranjeze, auzind în spatele uşii birouaşului glăsciorul nespus de mieros care întreba :

— Se poate ?

Venea ca de obicei, să facă lecţia de engleză cu Giustino, de la opt la nouă. Gratis. Deoarece, după cum putea să se judece după meşa blondă creaţă pe care şi-o ţinea pe frunte, într-o plasă invizibilă, era pe jumătate englezoaică din partea mamei, domnişoara Ely Facelli. Rămasă fată bătrînă fiindcă făcuse prea subtile analize în tinereţe, cu lupa, asupra nasului strîmb al unuia, sau a mîinilor puţin prea groase ale altuia dintre pretendenţi, căindu-se prea tîrziu de atîta sclifoseală, acum era toată numai miere în faţa bărbaţilor : dar nu era periculoasă. Domnul Ippolito se încăpăţîna s-o cheme *Longobarda*.

— Bună ziua, domnule Ippolito, — spuse ea, intrînd cu multe plecăciuni şi storcîndu-şi din ochi şi din guriţă un zîmbet de care s-ar fi putut lipsi, deoarece domnul

---

[1] În italiană la lighean se spune *catino* (n. tr.).

Ippolito își plecase imediat ochii ca să n-o vadă, bombănind :

— Bună ziua, domnișoară. Nu mă deranjez, ca de obicei, și nu mă mai ridic, deoarece dumneata ești aici ca cineva de-ai casei, se știe.

— Desigur, mulțumesc. Nu vă deranjați, se poate ! — se grăbi să spună domnișoara Ely, întinzînd mîinile pline de ziare. Apoi întrebă :

— Este încă în pat, domnule Boggiòlo ? M-am grăbit să vin fiindcă am citit... ah, dacă ați ști cîte lucruri frumoase, în ziarele astea în legătură cu sărbătorirea de ieri ! Redau magnificul *toast* al senatorului Borghi, anunță cu multe urări drama doamnei Silvia ! Îmi închipui ce fericit trebuie să fie domnul Giustino !

— Plouă, nu ?

— Ce spuneți ?

— Nu plouă ? Mi se părea că plouă.

Domnișoara Ely cunoștea năravul domnului Ippolito de a întoarce brusc discuția cînd nu-i convenea ceva ; și totuși de astă dată rămase ușor descumpănită ; venindu-și în fire, răspunse grăbită :

— Nu, nu ; dar știți ? se prea poate să plouă în curînd. E noros. Atît de frumos ieri, și azi... Ah, ieri, ieri, o zi de neuitat ! O zi... Ce spuneți ?

— Har, — mugi domnul Ippolito, Har, spun, din partea Domnului, doamna mea, fiind în bună dispoziție, datorită veseliei oamenilor. Ei bine, cum merg, cum merg lecțiile astea de engleză ?

— Ah ! Foarte bine ! — exclamă bătrîna domnișoară. Dovedește aptitudine, domnul Giustino, la învățatul limbilor străine, o mare aptitudine ! Cu franceza chiar bine ; engleza peste patru cinci luni (poate și mai înainte) o va vorbi binișor. Vom începe apoi neîntîrziat cu germana.

— Și cu germana ?

— Ei da, nici nu s-ar putea altfel. Îi servește, îi e de mare folos, știți ?

— Pentru longobarzii dumitale ?

— Dumneavoastră glumiți mereu cu longobarzii mei, sînteți răutăcios ! — răspunse domnișoara Ely. Îi e de folos ca să vadă totul clar în contractele pe care le face, ca să știe pe mîna cui dă traducerile, și apoi ca să-și dea seama de mișcarea literară ; ca să citească articolele, criticile din ziare.

— Şi ca să moară nu-i este de folos, ia spune-mi ? !

— Adică cum, ca să moară ?

— Că trebuie să şi moară nu se gîndeşte niciodată domnul Giustino ?

Domnişoara Ely întinse mîinile, oripilată.

— Of ! Dar ce spuneţi, domnule Ippolito ?

— Hm ! — exclamă, scuturîndu-se, domnul Ippolito. Cînd văd că se fac unele lucruri (şi pe dumneata, scuză-mă) care mi se par făcute doar din glumă... Ştiţi ce înseamnă asta ?

Şi cu mîna sub bărbie îşi ridică magnifica sa barbă.

Domnişoara Ely holbă ochii.

— Hm, o barbă ?

— Barbă. Întocmai. Şi asta e o mînecă. Mînecă de haină. Stofă de lînă. Puţin păroasă. Şi asta ştiţi ce e ? Un ciucure de fes de bersalier. Iată ! Nu ştiu dacă am fost clar. Scumpă domnişoară, toate astea se pot atinge. *Atinge*. Aţi înţeles ? Aşteptaţi.

Îşi smulse, trăgînd tare, un fir de barbă şi puse firul acela de barbă pe mîna domnişoarei Ely care-l privea buimăcită.

— Luaţi-l ! Un fir de barbă. *Adevărat*. Nu ştiu dacă am fost clar. Şi acum priviţi toată literatura dumneavoastră.

Trase din pipă o porţie serioasă de fum şi o suflă.

— Nu ştiu dacă am fost clar. Dar iată-l şi pe domnul Giustino, — se întrerupse brusc, sărind în picioare. Îi recunosc pasul !

Într-adevăr, nepotul intra ca să ia lecţia de engleză, mai înainte de a se duce la birou.

Părea să fi dormit rău. Era foarte încruntat. Dădu două distinct diferite „Bună ziua“ domnişoarei Ely şi unchiului, care voia să iasă din biroul îmbîcsit de fum de pipă : de cum îl văzu ieşind, se repezi să deschidă fereastra, gîfîind.

— Aţi văzut ziarele ? — îl întrebă imediat domnişoara Ely, ca să-l readucă la ceva plăcut.

— Da, domnişoară, le am dincolo — răspunse brusc Giustino. Le-aţi adus şi dumneavoastră ? Mulţumesc. Hm, trebuie să mai cumpăr încă pe atîtea. Trebuie să trimit multe. Dar aţi văzut ce încurcă-lume sînt şi ziariştii ăştia ?

— Mi se părea că... riscă domnişoara Ely.

— Cînd nu se știu lucrurile exact — o întrerupse, brusc, Giustino, — nu se scriu, sau dacă voiau să le scrie, să fi întrebat mai întîi pe cei ce știu, cum stau lucrurile și cum nu stau. De n-aș fi fost acolo ! Dar eram acolo, gata să dau toate explicațiile posibile și imaginabile, toate clarificările ; ce rost a avut să scoată din buzunar atîtea născociri ? Lifjeld aici... nu, unde e ? În *Tribuna*, a devenit editor german. Și apoi, uitați-vă : *Deloche*... aici, *Deloche* în loc de *Deriches*... Îmi pare rău fiindcă trebuie să trimit ziarele și în Franța ; și astfel, cu corectura făcută cu.tocul, frumoasă impresie o să mai facem !

— Cum se mai simte doamna Silvia ? Cum se simte ? — întrebă domnișoara Facelli, ca să nu mai insiste pe nota aceea care suna fals.

Dar astălaltă sună și mai fals.

— Lăsați-mă în pace ! — răbufni Giustino, aruncînd ziarele pe birou.

O noapte infectă !

— Ei, emoția...

— Ce emoție ? Ea și émoție ! ? Dacă vreți să știți, ea este o femeie pe care n-o mișcă nici Dumnezeu din cer ! Atîta lume venită acolo pentru ea, elita literaturii și a ziaristicii, Gueli, Borghi ; credeți că i-a făcut plăcere ? Nici pomeneală. Ei da, ați văzut ? A trebuit s-o tîrăsc cu forța. Și vă jur pe sufletul tatălui meu, domnișoară, că acest banchet a venit de la sine, vreau să spun din mintea lui Raceni, totul numai de la el ; eu n-am avut nici un fel de amestec. Mi se pare că pînă la urmă a ieșit bine.

— Foarte bine, cum să nu ? — aprobă imediat domnișoara Ely. O petrecere nemaipomenit de reușită !

— Ei, da, dacă ne-am lua după ea, — replică Giustino, — spune și susține că a făcut o impresie foarte proastă.

— Cine ? — exclamă domnișoara Ely, bătînd din palme. Doamna Silvia ? Dar cine-o spune ? !

— Cine o spune ? Ea o spune ! Și o spune rîzînd. Fiindcă ei nu-i pasă de nimic, așa spune. Acum, trebuie sau nu trebuie să ne menținem pe poziție ? Asta vreau să știu în primul rînd ! Fiindcă eu mă agit, eu acționez ; dar dacă ea în loc să mă secundeze, să mă ajute, vrea să se tragă înapoi și să-mi pună, cum s-ar spune, bețe în roate... În definitiv, cine scrie ? Ea scrie ; doar nu scriu

cu ! Şi dacă lucrurile merg, mă întreb şi zic, de ce nu trebuie să facem în aşa fel încît să meargă cît mai bine cu putinţă ?

— Dar bineînţeles ! aprobă din nou, foarte convinsă, domnişoara Ely.

Giustino stătu puţin s-o privească : apoi se apropie de ea şi îi făcu încet această confidenţă :

— O avea talent ; o şti desigur să scrie : dar totuşi anumite lucruri, credeţi-mă, nu le pricepe. Şi nu vorbesc în lipsă de experienţă, fiţi atentă. Două volume, aruncate aşa, mai înainte de a se căsători cu mine, fără contract. Ceva incredibil ! De îndată ce voi putea, voi face totul să le recuperez, deşi nu-mi mai fac iluzii pentru cărţi. Romanul, da, romanul merge ; dar nu sîntem nici în Anglia şi nici măcar în Franţa. Acum a scris drama : s-a lăsat convinsă. Eu nu mă pricep. Însă a citit-o senatorul Borghi şi spune că... da, succesul nu se poate prevedea, dar lui îi place ; este ceva... nu ştiu cum a spus... clasică, mi se pare... da, şi apoi mai e ceva, clasică şi... nu-mi mai amintesc. Dacă acum dăm lovitura cu teatrul, mă înţelegeţi doamna mea, înseamnă norocul nostru.

— Şi încă cum ! — exclamă domnişoara Ely.

— Dar trebuie să ne pregătim, — adăugă cu ciudă Giustino, împreunîndu-şi mîinile. Este expectativa, curiozitatea..Acum a fost banchetul acesta. Mi-am dat seama că ea a plăcut.

— Foarte mult !

— Uitaţi-vă, a invitat-o marchiza Lampugnani, despre care am auzit spunîndu-se că e printre primele nume din Roma : a invitat-o şi cealaltă care are şi ea un salon foarte căutat... cum se numeşte ? doamnă Borné Laturzi. Trebuie să se ducă, nu-i aşa ? Să se arate. Se duc acolo atîţia ziarişti. Va fi util ca ea să-i vadă, să discute cu ei, să se lase cunoscută de ei, apreciată. Ei bine, cine ştie cît îmi va fi dat să pătimesc ca s-o conving !

— Poate pentru că, — riscă, stînjenită, domnişoara Ely — poate pentru că e în starea aceea...

— Ba nu ! negă imediat Giustino. Încă vreo două, trei luni nici nu se va observa ; se va putea prezenta foarte bine ! I-am spus că-i voi face o rochie nouă. Ba chiar, iată, voiam să vă întreb, domnişoară, dacă dumneavoastră aţi putea eventual să-mi recomandaţi o croito-

roasă bună, fără prea multe pretenţii, fiindcă aşteptaţi, iertaţi-mă, poate o să vreţi să mă însoţiţi la alegerea acestei rochii şi... da, şi chiar s-o convingeţi pe Silvia, sfinte Dumnezeule ! să se lase condusă şi să facă ceea ce trebuie să facă. Drama se va pune în scenă pe la începutul lui noiembrie.

— Ah, aşa de tîrziu ?

— Nu, dimpotrivă, e chiar prea devreme. Stagiunea propice a teatrelor începe totdeauna în noiembrie. Şi aşteptarea nu-mi displace. Terenul nu e încă pregătit cum aş vrea eu. Cunosc puţini oameni. Adevăratul cui e Silvia, Silvia, încă destul de stingheră. Mai avem în faţa noastră atîtea luni. Aş vrea să concep un mic program. Pentru mine n-ar fi nevoie ; dar pentru Silvia... Mă enervează, credeţi-mă. Nu că s-ar revolta în faţa sfaturilor mele ; dar nu vrea să facă nici cel mai mic efort să-şi joace rolul, să-şi învingă, în fine, propriul ei caracter...

— Rezervată, da !

— Cum aţi spus ?

— O fire rezervată, spuneam.

— Da ; îi lipsesc manierele, asta e ! Rezervată ; îmi place cuvîntul ; trebuie să-l reţin. Da, rezervată. Puţină şcoală, din cea la care mă gîndesc eu, i-ar fi mai necesară decît pîinea. Mi-am dat seama, dragă domnişoară, că este un fel de înţelegere tacită între atîţia care se recunosc din aer ; este de ajuns să pronunţe un nume... o clipă... cum îi spune ?... poet englez din *Piazza di Spagna,* mort de tînăr...

— Keats ! Keats ! — strigă domnişoara Ely, atinsă parcă la inimă.

— *Chizzi* [1]; mda... acesta ! De îndată ce spun *Chizzi* au şi spus tot : nu mai e nevoie de nimic : s-au înţeles între ei. Sau rostesc, nu ştiu, numele unui pictor olandez, cum îi zice ?

— Van Gogh ?

— Acesta, da : sînt patru, cinci cu nume de-astea dificile ; le pronunţă schimbînd între ei o privire inteligentă, şi fac o impresie nemaipomenită ! Dumneavoastră care sînteţi atît de doctă, domnişoară, ar trebui să-mi faceţi această plăcere : să-i vorbiţi Silviei despre ei.

---

[1] În italiană pronunţia e *chiţi* (n. tr.).

— Cum să nu ? Promise, nespus de fericită, domnișoara Ely ; și pînă una, alta, avea croitoreasa, cît despre rochie (o rochie frumoasă neagră, nu ? dintr-un material lucios) trebuia lucrată într-un anume fel...

— Desigur !

— ...da, care să se poată, în fine...

— Desigur !

— ...pe măsură ce...

— desigur, lărgi. Aș vrea să mergem mîine să cumpărăm materialul împreună.

După ce au stabilit aceasta, Giustino trase din sertarul biroului cîteva *albums* și-i arătă, suflînd cu putere.

— Uitați-vă, patru, azi !

O afacere serioasă *albums*-urile acelea. Ploua cu ele din toate părțile. Admiratoare, admiratori care, direct sau prin intermediul lui Raceni, sau chiar al senatorului Borghi, cereau un gînd, sau simpla așternere a iscăliturii. Ca să dea atenție tuturor. Silvia ar fi pierdut cine știe cît timp. Ce-i drept, acum, făcea puțin, dată fiind starea în care se afla : dar de la cîte un lucru mai ușor, totuși, nu se dădea în lături. Plictiseala cu albumele și-a luat-o, de aceea, asupra lui : scria el diverse gînduri în locul soției sale. De altfel nimeni nu și-ar fi dat seama, fiindcă știa să imite perfect scrisul și iscălitura Silviei. Gîndurile le extrăgea din cărțile ei tipărite ; ba chiar ca să nu mai piardă mereu vremea să le răsfoiască și să tot caute, își copiase o serie într-un carnețel și ici-colo mai inserase și cîte un gînd de-al lui, care putea să meargă... În cele ale soției riscase să facă, pe ascuns, cîte o mică corectură ortografică, deoarece, citind în ziare articolele scriitorilor rafinați (cum ar fi, de exemplu, Betti, care găsise atîta de rîs în proza Silviei) își dăduse seama că aceștia scriau, cine știe de ce, cu litere mari anumite cuvinte. Ei bine, și el, de cîte ori găsea în gîndurile Silviei cîte un cuvînt pretabil la majuscule, pac, o frumoasă majusculă ! Doamne sfinte, dacă cu atît de puțin efort puteai face o impresie frumoasă !...

— De ce fac eu toate acestea ? — suspină Giustino. Îmi puteți spune dumneavoastră ?

Deschise gramatica engleză și i-o întinse domnișoarei Ely.

— Forma negativă, — începu apoi să recite cu ochii închiși — *Present tense : I do not go*, eu nu plec ; *thou dost*[1] *not go*, tu nu te duci ; *he does not go*, el nu se duce...

Dar pentru școala de grandoare la care tindea s-o supună pe soția lui sălbatică și refractară, deși în aparență timidă și supusă, Giustino își dădea seama că acea cumsecade domnișoară Facelli nu putea face față, și că era nevoie de cu totul altă maestră.

Piemontez, muntean încăpățînat, voia, cu orice preț, să treacă peste toate obstacolele drumului pe care-l apucase la întîmplare și cu totul nepregătit, și să ajungă să dea soției, dacă nu chiar bogăția, care nu-i părea posibilă, cel puțin toate cîștigurile financiare majore ce se puteau dobîndi, speculîndu-i faima. Desigur, nu era ceva plăcut și nici ușor. Trebuia să prindă gust. Și el încet, încet prinsese gust ; ba chiar se înfierbîntase, într-atît, încît se putea spune că inima nici nu-i mai bătea pentru altceva.

Era grăbit să cîștige, nu atît pentru cîștigul în sine, ci pentru că însemna dovada, concretă, mișcătoare și sunătoare, a ceea ce voia să demonstreze soției lui, mult prea în nori și inexpertă, și anume, că lîngă ea avea un bărbat.

Reticența Silviei îl irita, mai ales fiindcă nu i se părea logică. Din moment ce continua să scrie, sfinte Dumnezeule ! ce rost mai avea toată reticența aceea, să-l lase parcă să-i smulgă cu forța din mînă ceea ce scria, cînd el se străduia să transforme totul în faimă și bani ?

— Lucrurile ori se fac, ori nu se fac !

De altfel și el mai avea nevoie de puțină practică și poate și de cîte un sfat : motiv pentru care, chiar în ziua aceea, la ieșirea de la Arhiva notariatului, se hotărî să se ducă acasă la Dora Barmis, maestră mult mai știutoare decît domnișoara Ely Facelli.

Sprijinită de lada de la intrare văzu o cîrjă, pe cîrjă o pălărie cu boruri moi. Ușa care dădea în salon, închisă. Cufundată în penumbră culoarea verde-gălbui a hîrtiei cu pătrățele aplicată pe geamuri.

— Ba nu, nu, nu ! v-am spus nu, așadar gata ! — se auzi o voce dinăuntru, strigînd înfuriată.

---

[1] Azi în vorbire curentă se spune : *You do not go (thou* este forma veche pentru *You)* (n. tr.).

Slujnica, venind să-i deschidă, rămase, la acest strigăt, ușor perplexă, neștiind dacă să intre în momentul acela să-l anunțe.

— Deranjez ? — întrebă Giustino, puțin stînjenit.

Slujnica ridică din umeri, apoi își făcu curaj, lovi ușor în geamul ușii, deschise.

— Ah, dumneata, Boggiòlo ? Ce plăcere ! Intră, intră, — exclamă Dora Barmis, întinzîndu-și capul și făcînd efortul de a compune imediat un aer surîzător pe chipul alterat de dispreț și ciudă.

Giustino Boggiòlo intră puțin șovăitor, înclinîndu-și capul și în fața lui Cosimo Zago care, nespus de palid, se ridicase într-un picior și cu greu se sprijinea cu mîinile de spătarul unui scaun, ținînd celălalt picior spînzurat și chircit.

— La revedere, — îi spuse Zago doamnei Barmis, cu un glas ce voia să pară calm.

— La revedere, — îi răspunse imediat Dora, disprețuitoare, fără să-l privească ; și-i zîmbi din nou lui Giustino. Ia loc, ia loc, Boggiòlo. Ce drăguț ai fost... Dar tîrziu, hm ?

De cum a ieșit Zago, șchiopătînd destul de rău, ea a și sărit pe fotoliu, cu brațele ridicate, și a răbufnit, vorbind grăbit :

— Nu mai puteam ! ah, scumpe prietene, nu mai puteam ! Îți mulțumesc, îți mulțumesc c-ai venit să mă eliberezi ! Nu mai puteam ! — și continuă, oftînd adînc : Ah, cum te face lumea să te căiești cînd îi arăți că ai puțin suflet ! Dar dacă vine un om nenorocit să-ți spună : „Sînt urît și sînt schilod“, ce-i răspunzi ? „Nu, dragă, de ce ? Gîndește-te că natura te-a compensat cu alte daruri.“ Este adevărat. De-ai ști ce versuri frumoase știe să compună bietul om ! O spun tuturor ; i-am spus-o și lui ; dar așa, *tout bonnement*, cum poți să i-o spui unui coleg. Acum mă face să mă căiesc. Este inutil, *c'est toujours ainsi*... Nu trebuia să i-o spun ; știi de ce ? Fiindcă sînt femeie. Nici nu mă gîndesc uneori că sînt femeie, te asigur. Uit de asta, uit de asta foarte ușor. Știi cum îmi amintesc ? Văzîndu-i pe unii că mă privesc într-un anume fel... Oh, Doamne ! Atunci izbucnesc în rîs. Ei da, îmi spun în sinea mea, într-adevăr ! Sînt femeie ! Ce lucru trist... Și apoi, bătrînă acum, nu ? Hai... ei, fir-ar să fie ! Fă-mi un compliment, spune că nu sînt bătrînă !

— Nici nu e nevoie s-o spun, — spuse Giustino, îmbujorîndu-se.

Dora Barmis izbucni în rîs ca de obicei.

— Dragule ! Dragule ! Te ruşinezi ? Ba nu, hai, nu te mai gîndi ! Iei un ceai ? Un *vermouth* ? Uite, fumează.

Şi-i întinse cu o mînă cutia cu ţigări, în timp ce cu cealaltă apăsa butonul soneriei electrice de sub raftul care susţinea atîtea cărţi şi bibelouri, statuete şi portrete, suspendat acolo deasupra divanului impunător din colţ, acoperit cu mătăsuri vechi.

— Mulţumesc, nu fumez, — spuse Giustino.

Dora puse cutia cu ţigări pe măsuţa joasă cu două mici nivele, din faţa divanului. Intră slujnica.

— Adu *vermouth*-ul. Mie un ceai. Aici, Nina ; pregătesc eu.

La scurt timp, slujnica intră cu ceainicul, cu *vermouth*-ul cu prăjiturile într-o cupă mare argintată. Dora turnă *vermouth*-ul lui Giustino şi spuse :

— Dacă mă gîndesc bine, de cu totul altceva trebuie să te ruşinezi, trăsnitule ! Şi fii atent că asta ţi-o spun serios.

— De ce anume ? — întrebă Giustino, care înţelesese totuşi ; ce-i drept, îşi şi deschise buzele pentru un zîmbet frivol.

Dora reluă, agitîndu-şi un deget şi pe un ton de ameninţare şi de severă dojană :

— Dumitale natura ţi-a încredinţat ceva sacru. Boggiòlo ! (Ia te rog această *fondantă.)* Soţia dumitale nu-ţi aparţine doar dumitale. Drepturile dumitale, dragule, trebuie să fie limitate. Dumneata însă, dacă soţia dumitale nu suferă... ia spune-mi, e geloasă pe dumneata ?

— Nici gînd. De altfel, n-aş putea să spun, fiindcă...

— ...nu i-ai dat niciodată vreun motiv, nu-i aşa ? Eşti prin urmare într-adevăr un om foarte cumsecade. Se vede. Dar prea cumsecade, nu ? Spune adevărul. Nu, nu. dumneata ar trebui s-o cruţi, Boggiòlo. De altminteri bărbaţii dau un nume urît acestui lucru...

Cu arătătorul şi cu degetul cel mic ridicate, graţios, îi arătă cornişele lui Giustino. Rîse şi adăugă :

— Apasă pe capul bărbaţilor. O femeie cu minte n-ar trebui să-şi facă griji din asta. Le au şi fluturaşii... Şi ştii cum se cheamă acelea ale fluturilor ? Antene, dragule. Se numesc antene. Un bărbat poate avea coarnele

adesea ascunse. Femeia poartă totdeauna antene nespus de fine (de fluture, bineînțeles). Hai, dragule. Sus ochii. De ce nu mă privești ? Îți par foarte ciudată ? Oh, bravo, așa ! Îți vorbesc serios. Nu trebuie să fii un soț prea cumsecade cînd ai o soție ca a dumitale. O cunoști pe poeta Bertolè-Viazzi ? N-a venit la banchet, deoarece biata femeie...

— Și ea ? — întrebă Giuștino, amărît.

— Ei, dar mult mai grav ! — exclamă Dora. Are un soț chiar teribil, biata de ea !

Giustino ridică din umeri :

— Pe de altă parte...

— Dar ce pe de altă parte ! — sări Dora. În anumite situații, soțul trebuie să aibă considerație față de soție. Gîndește-te, de patru ani Bertolè lucrează la un poem. O știm cu toții. Ei bine, s-o știi pe biată femeie cu o gestație ca asta în cap, un poem, îți spun ! Și apoi, în același timp, s-o vezi cu pîntecul deformat de altă gestație, ei nu, lasă ! este o prepotență ! crudă ! crudă !

— Înțeleg, — interveni Giustino, îngrijorat — și credeți-mă că și pe mine m-a plictisit destul. Dar Silvia în tot acest timp nu va face nimic.

— Și va fi un timp prețios irosit !

— Mie îmi spuneți ? Irosit ; și nu numai, dar familia crește ; și cine știe cîte alte cheltuieli... și apoi depărtarea, fiindcă va trebui să trimitem copilul la doică, la bunică...

— La Taranto ?

— Nu la Taranto ! Mama Silviei a murit de mulți ani. La mama mea, la Cargiore.

— Cargiore ? — întrebă Dora, tolănindu-se pe divan. Și unde e Cargiore ?

— În Piemont, doamnă. Of, un sătuc cu doar cîteva case, mai sus de comuna Giaveno.

— Fiindcă dumneata ești piemontez, mda. Și cum de te-ai căsătorit cu Roncella, ea fiind o meridională ?

— Ei ! M-au trimis la Taranto, după concurs...

— Oh, sărmanul !

— Un an și jumătate de exil, credeți-mă !

— N-ar trebui să-ți mai pară rău, acum !

— Ah, desigur ! Norocul meu că tatăl Silviei, pe atunci șeful meu...

— La Arhive ?

— Şef-arhivist, doamnă. Oh, cît despre asta, o slujbă bună ! A început imediat să ţină la mine...

— Şi dumneata, strengarule, ai făcut-o pe fata literată să se îndrăgostească de dumneata.

— Ei, prin forţa împrejurărilor... zîmbi Giustino.

— Cum prin forţa împrejurărilor ?

— Spun prin forţa împrejurărilor, deoarece du-te azi şi du-te mîine, un biet tînăr, acolo, singur... Dumneavoastră nu vă puteţi da seama ce înseamnă asta ? După ce-am trăit totdeauna lîngă mama, obişnuit cu grija ei faţă de mine... *Onorevole* Datti, deputat în colegiul meu, îmi promisese că în curînd avea să mă cheme la Roma, la Arhiva Consiliului de stat. Ei da, promisiunile deputaţilor ! Şi apoi, chiar dacă Datti şi-ar fi ţinut făgăduiala, mama tot n-ar fi venit cu mine la Roma. Trebuia să mă însor.

— Şi iată, dragă Boggiòlo, de ce soţiile îşi înşală soţii ! — oftă Dora.

Giustino părea buimăcit.

— Nu înţeleg...

— Ba da, dragule ! Fiindcă bărbaţii care raţionează astfel sînt întocmai aşa cum n-ar vrea să-i aibă nici o femeie.

— Într-adevăr, Silvia... începu să obiecteze Giustino.

— Oh, ştiu eu bine, sînt chiar convinsă, — îl întrerupse imediat Dora. Dar dumneata greşeşti dacă ai impresia că soţia dumitale este o femeie.

— Nu-i o femeie ?

— Nu, dragul meu.

— Şi atunci ce e ?

— Este Silvia Roncella.

— Dar eu, ştiţi ? Nu m-am îndrăgostit de Silvia pentru că este o literată. Dimpotrivă ! Nici nu mă gîndeam la aşa ceva atunci... la literatură. Ştiam, da, că Silvia publicase două cărţi ; dar asta, dimpotrivă, în ceea ce mă priveşte... Ce mai !

— Nu, nu, povesteşte-mi, povesteşte-mi, — îl stîrni Dora. Îmi face mare plăcere.

— Nu-i cine ştie ce de povestit, — răspunse Giustino. Cînd m-am dus prima oară la ea acasă, îmi închipuiam că voi da de o fată... cum să spun... cu capul înfierbîntat. Dar nici gînd ! De altfel aţi văzut-o şi dumneavoastră !

— Ah, da, e un amor !

— Tatăl, socrul meu, răposatul...

— I-a murit și tatăl ?

— Da, doamnă, așa, dintr-o dată. La abia o lună după căsătoria noastră, sărmanul. Hei, era un fanatic. Le dădea tuturor funcționarilor să citească din cărțile fetei lui și ziarele care scriau despre ele. Era nespus de încîntat, bineînțeles. Mi le-a dat și mie să le citesc.

— Și dumneata le-ai citit ca o datorie de serviciu.

— Vă închipuiți ! Silvia însă suferea din cauza asta, chiar suferea și nu admitea să se vorbească niciodată despre ceea ce scria, în prezența ei. Tăcută, foarte tăcută, modestă, se ocupa de treburile casei ; făcea totul în casă. Cînd ne-am căsătorit, m-a făcut să rîd chiar, spunîndu-mi că avea năravul de a scrie. Ea îl numea năravuri. Și a ținut să-i promit că nu voi face caz de asta. În schimb, n-aveam să-mi dau seama niciodată nici de timpul cînd scria, nici de cum avea să facă să poată scrie, avînd atîtea treburi în casă.

— Și dumneata ?

— Hei, am promis. Apoi, totuși, la cîteva luni după căsătoria noastră, a sosit din Germania un mandat cu o mie de mărci, drept de autor pentru traducere. Nici nu se aștepta. Nespus de fericită că în cărțile acelea i se recunoștea un merit pe care nici ea însăși nu bănuia să-l aibă, cedase... așa, fără să pretindă nimic, dreptul de traducere.

— Și atunci imediat, dumneata...

— Hm ! Am deschis ochii ! Veneau alte cereri de la reviste, de la ziare. Silvia mi-a mărturisit că în sertar avea multe alte manuscrise, schema unui roman, *Casa piticilor*. Gratis ? Cum gratis ? Nu-i o muncă ? Și munca nu trebuie să renteze ? Din punctul acesta de vedere, literații nu sînt în stare să se pună ei înșiși în valoare. Este nevoie de cineva care să cunoască aceste lucruri și să se ocupe de ele. Eu, uitați-vă, de îndată ce am înțeles că poate să iasă ceva din asta, am început să-mi iau imediat cuvenitele informații. Am intrat în corespondență cu un prieten de al meu, librar ; cu mai mulți redactori de reviste și ziare care scriseseră bine despre cărțile Silviei : i-am scris, din cîte îmi amintesc, și lui Raceni...

— Ei, da, îmi amintesc și eu. Ne-ai făcut să murim de rîs, dragul meu...

— Încă nu aveam experiență. Am studiat legea proprietății literare și tratatul de la Berna în legătură cu drepturile

de autor. Mai întîi făceam contracte așa, pe dibuite, firește... Dar după aceea, văzînd că lucrurile mergeau bine... Silvia se speria de contractele pe care le făceam ; cînd vedea apoi că erau acceptate, cînd îi arătam banii cîștigați, cădea de acord: Hm, cred și eu ! Totuși, știți, pot spune că eu am cîștigat banii aceștia, deoarece ea, din scrierile ei, n-ar fi fost în stare să cîștige niciodată nimic.

— Ce om prețios ești dumneata, Boggiòlo ! — exclamă Dora, aplecîndu-se ca să-l vadă mai de aproape.

— Nu spun asta — replică Giustino, — dar credeți-mă că știu să tratez o afacere. Mă lansez în ea cu elan și pricepere, iată ! Datorez gratitudine prietenilor, lui Raceni, de exemplu, care a fost bun cu soția mea, încă de la început. Și dumneavoastră...

— Ba nu, mie nu ! Ce-am făcut eu ?

— Și dumneavoastră, dragă doamnă, pentru că și dumneavoastră, împreună cu Raceni, ați fost foarte bună. Și senatorul Borghi, și el a fost bun. Îi datorez venirea mea la Roma. Lui i-o datorez, și nu lui Datti. Nu prea ne trebuia, chiar în asemenea momente, necazul ăsta cu sarcina.

— Vezi ? — exclamă Dora. Și doamna dumitale cine știe cît o fi suferind la ideea de a se despărți atît de repede de copil ? ! Poți fi sigur că va naște un băiat.

— De ce ? Cum de știți ?

— Știu eu. Dumneata ești distrat de prea multe griji și faci lucrurile ca dintr-o datorie. Acum totul depinde de cine dorește mai mult, în momentul de față : dacă dorește mai mult femeia, se naște un băiat ; dacă dorește mai mult bărbatul, se naște o fetiță.

Giustino zîmbi.

— Și atunci, — spuse — să sperăm că într-adevăr a dorit mai mult ea... Ar fi mai bine un băiat. Fiind obligată să lucreze...

— E foarte trist ! — suspină Dora. Un băiat ! Trebuie să fie nemaipomenit să te simți mamă ! Eu aș muri de bucurie și de spaimă ! Doamne, Doamne, Doamne, nu mă mai lăsa să mă gîndesc la asta !

Sări în picioare. Se îndreptă spre ușa camerei de alături și căută în spatele draperiei comutatorul electric, dar mai înainte de a-l învîrti se întoarse și spuse cu un glas schimbat :

— Sau vrei să rămînem așa ? Ador chinul zilei muri-

bunde. Mă întristează și mă înduioșează. Devin totuși și rea, uneori, gîndindu-mă în umbra asta. Mi se stîrnește o invidie plină de neliniști pe casa altora, pe orice casă care nu-i ca asta a mea...

— Dar e atît de frumos aici... — spuse Giustino, privind în jurul lui.

— Vreau să spun atît de singură, — se explică Dora. Vă urăsc pe toți, eu, pe voi bărbații, fiindcă ar fi cu mult mai ușor pentru voi bărbații să fiți buni, și nu sînteți, și vă lăudați cu asta. Rîdeți de perfidiile voastre. Și am rîs și eu de ele de atîtea ori, ascultîndu-vă. Dar apoi, gîndindu-mă din nou, singură, la ore ca asta de acum, ce poftă, ce poftă am simțit... de a ucide ! Hai, hai, să facem lumină, va fi mai bine !

Pălise cu adevărat și în ochii machiați palpita un văl de lacrimi.

— N-o spun pentru dumneata, fii atent — adăugă, revenind la locul ei. Știu că dumneata ești bun. Vrei să fii prietenul meu sincer ?

— Sînt foarte fericit ! — se grăbi să răspundă Giustino, puțin emoționat.

— Dă-mi mîna. Chiar sincer ? De atîta timp caut pe cineva care să-mi fie ca un frate.

Și-i strînse mîna.

— Da, doamnă...

— Cu care să pot vorbi cu inima deschisă !

Și-i strînse mîna și mai tare.

— Da, doamnă...

— Ah, dacă ai ști dumneata ce dureros este să te simți singură, singură în suflet, vreau să spun : fiindcă trupul... Oh, toți nu se uită decît la trup, cum sînt făcută... șoldurile, sînul, gura... Ochii însă nu mi-i privesc, fiindcă se jenează... Și eu vreau să fiu privită în ochi, în ochi...

Și continuă să-i strîngă mîna.

— Da, doamnă... repeta Giustino, privind-o în ochi, rătăcit și împurpurat.

— Fiindcă în ochi îmi este sufletul, sufletul în căutarea unui alt suflet, căruia să i se dezvăluie și să-i spună că nu-i adevărat că noi nu credem în bunătate ; că nu sîntem sincere cînd rîdem de tot și toate, cînd, ca să părem experte, devenim cinice, Boggiòlo ! Boggiòlo !

— Ce trebuie să fac ? — întrebă năucit, aiurit, Giustino, sub strînsoarea acelei mîini atît de fragile și totuși atît de nervoasă și de energică.

Dora Barmis se lăsă pe spate, rîzînd nebunește.

— Ba nu ! Cu adevărat ! — spuse atunci tare Giustino ca să-și vină în fire. Dacă pot să fac ceva pentru dumneavoastră, sînt aici, doamnă. Vreți un prieten ? Sînt aici. Credeți-mă, v-o spun cu sinceritate !

— Mulțumesc. Mulțumesc, — răspunse Dora, ridicîndu-se. Iartă-mă, dacă am rîs. Te cred : dumneata ești prea... oh, Doamne... de-ai ști că mușchii de care depinde rîsul nu ascultă de voință, ci de anumite stări emoționale, inconștiente ? Eu nu sînt obișnuită cu o bunătate ca a dumitale. Cu mine viața a fost rea ; și, tratînd și eu cu oameni răi, și eu... din păcate... N-aș vrea să-ți fac rău ! Poate că bunătatea dumitale ar degenera... Nu ? Ar interpreta greșit ceilalți. Ar spune că am vrut să te smulg soției dumitale, așa, din plăcerea de a face rău... Și apoi aș fi capabilă să rîd și eu, da, capabilă de orice... Gata ! Gata ! Să vorbim despre altceva. Știi cine m-a întrebat de soția dumitale ? Marchiza Lampugnani. Voi aveți o invitație și încă nu v-ați dus.

— Da, doamnă, mîine seară, negreșit, — spuse Giustino. Silvia n-a putut mai devreme. Chiar venisem pentru asta. Veți fi și dumneavoastră mîine seară la marchiză ?

— Da, da — răspunse Dora. Să nu lipsiți ! Doamna Lampugnani se interesează mult de soția dumitale și chiar dorește s-o vadă. Dumneata o obligi la o viață prea retrasă.

— Eu ? Eu nu, doamnă ; dimpotrivă, eu aș vrea... Dar Silvia este încă puțin... nu știu cum să spun...

— Nu mi-o altera ! Las-o așa cum e, pentru Dumnezeu ! Nu o forța !

— Nu, iată... ca să știu cum să facem, mă înțelegeți... Vine lume multă la marchiză ?

— Oh, cei de totdeauna... Poate că mîine seară va fi și Gueli (cu voia doamnei Frezzi, bineînțeles).

— Doamna Frezzi ? Dar cine e ?

— O femeie teribilă, dragul meu. Ea îl ține în posesie absolută pe Gueli.

— Aha. Gueli nu-i căsătorit ?

— O are pe Frezzi. Nu ți-e de ajuns ? Ia spune-mi, te rog, soției dumitale îi place muzica ?

— Cred că da, — răspunse încurcat Giustino. Nu știu prea bine. Acolo, la Taranto, a auzit puțină muzică. Se face multă muzică în casa marchizei ?

— Uneori, da. Vine violoncelistul Beggler, Milani, Cordova, Furlini, cei din cvartet, știi ?

— Ei, da, — suspină Giustino. Cîteva cunoștințe sînt necesare din... această muzică dificilă... Wagner...

— Ei nu, Wagner și cvartet ! — exclamă Dora. Ceaikovski, Dvorak... Și apoi, se știe, Glazunov, Mahler, Raff. E de ajuns să știi să-i pronunți, dragă Boggiòlo. Nu-ți face griji din asta. Dacă n-ar fi să-mi stric profesia, aș scrie o carte, dragul meu, de-ar stîrni mare vîlvă ! Aș vrea s-o intitulez *Bazarul înțelepciunii.* Propune-i-o soției dumitale. I-aș da eu tot materialul de tratat. O serie din aceste nume dificile ; apoi puțină istorie a artei, preelenism, artă miceniană și așa mai departe ; puțin din Nietzsche, puțin din Bergson, puțin din Freud ; cîte o conferință ; și obișnuința de a lua ceaiul, dragă Boggiòlo. Dumneata nu bei ceai ; greșești. Cine bea ceai pentru prima oară începe imediat să priceapă cum stau lucrurile. Vrei să încerci ?

— Dar, ce-i drept, am mai băut uneori, — spuse Giustino.

— Și n-ai înțeles nimic ?

— Dacă pot spune adevărul, prefer cafeaua.

— Dragule ! Totuși n-o spune ! Ceaiul : trebuie să te obișnuiești să bei ceai. Mîine seară vei veni în frac la marchiză. Bărbații în frac ; femeile... nu, unele vin și fără *decolleté.*

— Voiam să vă întreb, — spuse Giustino. Fiindcă Silvia...

— Te cred ! — îl întrerupse Dora, rîzînd cu poftă. — Fără *decolleté,* ea, în starea ei : nu mai e nevoie s-o spun.

— Iertați-mă, mi-ați putea sugera... — începu atunci s-o întrebe Giustino.

Și a început cu o primă întrebare, apoi cu alta, și iar alta și multe altele, pentru faimoasa școală a grandoarei la care voia s-o supună pe soția lui și într-o măsură și pe el însuși.

Dora i-a răspuns cu bunăvoință și cu brio și din abundență la toate întrebările ; așa că Giustino, cînd a plecat, simțea că-i vîjîie capul ca o vîrtelniță.

De cîtva timp, apropiindu-se cînd de un literat, cînd de un altul, observa, studia, ce anume trebuia făcut ca să lase o impresie bună. Totuși îi părea totul un trai aerian. Instabilitatea faimei îl neliniștea nespus. Era ca și cum ar șovăi, suspendat de unul din acele pene argintii de

scaiete pe care cea mai slabă suflare a vîntului o poartă cu sine. De la o clipă la alta moda putea duce numele Silviei în depărtarea văzduhului sau arunca la pămînt, pierdut în vreun colţ întunecat.

— Desigur, nimic serios, dragul meu, — îi spusese Dora. Rea credinţă sau ignoranţă. Nu se face critică ; se face politică literară. Şi se joacă ca la Bursă, la ridicarea sau la coborîrea valorilor. Azi Roncella poate valora o sută şi mîine zero.

Mergînd pe stradă, apropiindu-se de casă, începu să-l roadă bănuiala că Dora Barmis şi-ar fi bătut puţin joc de el. Dar această bănuială nu-l împiedica totuşi să-i admire spiritul. Fusese o lecţie, la urma urmelor. Trebuia să ia asemenea lecţii, şi încă multe, chiar cu preţul de a suferi la început cîte o umilinţă.

Şi ca şi cum ar fi culeş roadele primelor învăţături, intră în casă în seara aceea cu trei cărţi noi de citit pentru soţia lui :

1) un scurt compendiu ilustrat de istoria artei ;
2) o carte franceză despre Nietzsche ;
3) o carte italiană despre Wagner.

CAPITOLUL AL TREILEA

Mistress Roncella, two accouchements [1]

SLUJNICA, ORIGINARĂ DIN Abbruzzi, care rîdea totdeauna la vederea acelui fes de bersalier pe capul domnului Ippolito, intră în birou ca să-l anunţe pe un domn străin, care voia să vorbească cu domnul Giustino.

— La Arhive ! — îi strigă domnul Ippolito, ca şi cum ar fi trecut la dosar o situaţie de serviciu.

— Poate îl primeşte doamna, mi-a spus.

[1] Doamna Roncella, două naşteri (engl.) (n. tr.).

— Nepriceputo ! Nu știi că doamna este... (și-i explică cu mîinile cum era Silvia).

Apoi adăugă :

— Adu-l aici. O să vorbească cu mine.

Slujnica ieși, așa cum intrase, rîzînd. Și domnul Ippolito bombănind în sinea lui, frecîndu-și mîinile :

— Acum îl aranjez eu.

La scurt timp intră în birou un domn foarte blond, cu fața roză, de copil mare și inocent, cu ochii albaștri, limpezi ca sticla și rîzători.

Domnul Ippolito făcu gestul de a-și scoate cu foarte mare grijă fesul.

— Vă rog, luați loc. Aici, aici, pe fotoliu. Îmi permiteți să-l țin pe cap ? Aș răci altfel.

Luă biletul pe care i-l întindea domnul acela rătăcit și descumpănit și citi *C. Nathan Crowell.*

— Englez ?

— Nu, domnule, american, — răspunse Crowell, gravîndu-și parcă prin pronunție silabele. Corespondentul ziarului *The Nation,* New York. Domnul Bòggiolo...

— Nu, Boggiòlo, scuzați-mă.

— Ah ! Boggiòlo, mulțumesc. Domnule Boggiòlo — — acordat — interviu — asupra noii — mare — operă — a scriitoarei — italiene — Silvia — Roncella.

— În dimineața asta ? — întrebă domnul Ippolito, cu mîinile întinse. (Ah, ce-l mai gîdila la pîntec stilul telegrafic și greutatea pronunției ale acelui străin.)

Domnul Crowell se ridică, scoase din buzunar un carnețel și-i arătă pe o pagină notița scrisă cu creionul : *Mr. Boggiòlo, thursday, 23 (morning)* [1]

— Foarte bine. Nu înțeleg ; dar totuna e, — spuse domnul Ippolito. Luați loc. Nepotul meu, după cum vedeți, nu e acasă.

— Ne-pote ?

— Da, domnule. Giustino Boggiòlo ne-po-tul meu... Nepot, știți ? ar fi... *nepos* în latină ; *neveu* în franceză. Engleza n-o cunosc... Dumneavoastră înțelegeți italiana ?

— Da, puțin, — răspunse din ce în ce mai rătăcit și mai descumpănit domnul Crowell.

— Cu atît mai bine, — reluă domnul Ippolito. Dar *nepot,* pînă una, alta, știi... Într-adevăr, pe nepotul meu

[1] Domnul Boggiòlo, joi, 23 (dimineața) engl. (n. tr.).

nici eu nu-l înțeleg. S-o lăsăm baltă. A fost un contratimp, vedeți.

Domnul Crowell se agită puțin pe fotoliu, ca și cum anumite cuvinte i-ar fi făcut chiar rău și credea că nu le merită.

— Uite, vă explic, — spuse domnul Ippolito, agitîndu-se puțin și el.

— Giustino s-a dus la birou... bi-rou, la birou, da domnule (Arhiva notariatului). S-a dus să ceară permisiunea... iarăși, da, încît își va pierde slujba, v-o spun eu ! Permisiunea de a lipsi, fiindcă aseară noi am avut o mare consolare...

La acest anunț domnul Crowell a rămas mai întîi puțin perplex, apoi, brusc, a avut o izbucnire de nemaipomenită ilaritate, ca și cum în fine i s-ar fi făcut lumină.

— *Conciolare* ? — repetă el cu ochii în lacrimi. Într-adevăr, *conciolare* ?

De astă dată rămase nedumerit domnul Ippolitó.

— Ba nu ! știți ? ! — spuse iritat. Ce dracu ați înțeles ? Am primit de la Cargiore o telegramă prin care doamna Velia Boggiòlo, adică mama lui Giustino, da, domnule, ne-a anunțat venirea ei aici ; și nu-i nici un motiv să fim veseli, fiindcă vine s-o îngrijească pe Silvia, nepoata mea, care, în sfîrșit... sîntem gata-gata să... în cîteva zile, sau băiat sau fată. Și sperăm cu toții să fie băiat, fiindcă dacă naște o fată și începe și ea să scrie, să ne ferească Dumnezeu, scumpe domn ! Ați înțeles ?

(Pun rămășag că n-a înțeles o boabă ! — mormăi în sinea lui, privindu-l.)

Domnul Crowell îi zîmbi.

Domnul Ippolito, atunci, zîmbi și el domnului Crowell. Și amîndoi, așa zîmbitori, s-au privit cîtva timp. Ce frumos lucru, nu ? Sigur... sigur...

Acum trebuia luată conversația *da capo*.

— Mi se pare că dumneavoastră nu vă prea descurcați, iată, cu italiana, — spuse pe un ton binevoitor domnul Ippolito : Mă scuzați, naște... cel puțin, naș-te...

— Oh, da, naște, foarte bine, — afirmă Crowell.

— Domnul fie lăudat ! — exclamă Roncella. Acum nepoata mea... este foarte aproape de a...

— O operă mare ? O dramă ?

— Nu, domnule : un copil ! Un copil din carne și oase. Hm, ce greu mai înțelegeți anumite lucruri ! Și eu

care vreau să vorbesc cu politeţe. Drama s-a născut. Alaltăieri. la teatru au şi început repetiţiile. Şi poate că ştiţi. Vor vedea lumina împreună şi drama şi copilul. Două naşteri... adică, premiera dramei şi primul copil... înţelegeţi ?

Domnul Crowell deveni foarte serios ; îşi îndreptă bustul ; păli şi spuse :

— Foarte interesant.

Şi scoţîndu-şi din buzunar alt carneţel, scrise în grabă o însemnare : *Mrs. Roncella two accouchements.*

— Dar vă rog să mă credeţi, — reluă domnul Ippolito, uşurat şi satisfăcut, — că asta nu-i nimic. Este cu totul altceva ! Dumneavoastră credeţi că merită atîta consideraţie nepoata mea Silvia ? Nu spun că nu ! O fi vreo scriitoare mare ! Dar este cineva mult mai mare decît ea în casa asta care merită o şi mai mare consideraţie din partea presei internaţionale.

— E adevărat ? Aici ? În casa asta ? — întrebă, cu ochii holbaţi, domnul Crowell.

— Da, domnule, — răspunse Roncella. Nicidecum eu, ştiţi ! Soţul, soţul Silviei.

— Mister Bòggiolo ?

— Dacă vreţi să-l numiţi Bòggiolo, n-aveţi decît, dar eu v-am mai spus că se numeşte Boggiòlo. Incomensurabil mai mare. Da. Uitaţi-vă, chiar Silvia, nepoata mea, recunoaşte că ea n-ar fi nimic, sau prea puţin, fără el.

— Foarte interesant, — repetă cu acelaşi aer de mai înainte domnul Crowell, dar ceva mai palid.

— Da, domnule. Şi dacă dumneavoastră doriţi, v-aş putea vorbi despre el pînă mîine dimineaţă, — continuă domnul Ippolito. Şi dumneavoastră mi-aţi mulţumi.

— Oh, da, cu foarte mulţumesc, domnule, — spuse, ridicîndu-se şi înclinîndu-se de mai multe ori, domnul Crowell.

— Nu, spuneam, — reluă domnul Ippolito, — luaţi loc, luaţi loc, se poate ? Mi-aţi mulţumi, spuneam, fiindcă... interveni... cum se numeşte ? da... interviul dumneavoastră... ar fi mult mai reuşit... mai savuros, să spunem, decît dacă aţi scrie noutăţi în legătură cu noua dramă a Silviei. De altfel, eu n-aş şti să vă dau decît prea puţine date, deoarece literatura nu este domeniul meu, şi niciodată n-am citit un rînd, un rînd scris de nepoata mea. Din principiu, mă înţelegeţi ? Şi puţin şi ca să stabilim un anume echili-

bru salutar în familie. Citeşte el destule, nepotul meu ! Şi dacă n-ar face decît să le citească... Scuzaţi-mă că vă întreb, dar este adevărat că în America, literaţii sînt plătiţi pentru fiecare cuvînt ?

Domnul Crowell se grăbi să confirme, adăugînd că fiecare cuvînt al scriitorilor mai faimoşi se obişnuia să se plătească cu o liră, dacă nu şi cu două şi chiar două lire şi cincizeci de centime, în moneta noastră.

— Isuse Cristoase ! — exclamă domnul Ippolito — scriu, de exemplu, *„vai de mine !“* şi gata două lire şi jumătate ? ! Şi atunci, îţi închipui, că americanii nu vor scrie niciodată *aproape, mda,* ci vor scrie *aproape, aproape, mda, mda...* Acum înţeleg de ce bietul băiat... Ah, trebuie să fie un chin pentru el, să numere toate cuvintele zmîngălite de soţia lui şi să se gîndească cît ar cîştiga în America ! De aceea spune totdeauna că Italia este o ţară de zdrenţăroşi şi de analfabeţi... Scumpe domn, la noi cuvintele sînt mai ieftine : ba chiar am putea spune că sînt singura marfă ce se vinde ieftin ; şi de aceea ne tot spunem păsul, pălăvrăgind întruna, încît se poate spune că nici nu mai facem altceva...

Cine ştie unde ar fi ajuns domnul Ippolito în dimineaţa aceea, dacă n-ar fi venit în graba mare Giustino ca să-i scoată din gheare victima aceea nevinovată.

Giustino abia mai răsufla ; aprins la faţă şi transpirat tot, aruncă o ocheadă feroce unchiului, şi apoi, bîlbîindu-se în engleză, se scuză de întîrziere domnului Crowell, rugîndu-l să fie amabil să amîne pentru seară interviul, fiindcă acum trebuia să se ducă la gară s-o ia pe mama lui, apoi, la teatrul *Valle* la repetiţia dramei, apoi...

— Dar dacă îl servesc eu ! — îi spuse domnul Ippolito.

— Dumneata ar trebui să-mi faci plăcerea cel puţin să nu te amesteci în aceste treburi, — nu s-a putut abţine să-i răspundă Giustino. Dumneata pari să mi-o faci înadins ! Scuză-mă !

Se întoarse din nou spre american ; îl rugă să-l aştepte o clipă fiindcă voia să intre dincolo să vadă cum se simţea soţia lui ; apoi aveau să iasă împreună.

— Îşi pierde slujba, îşi pierde slujba, v-o spun eu cu mîna pe inimă ! — repeta domnul Ippolito, frecîndu-şi din nou mîinile, încîntat, de îndată ce Giustino trecuse pragul odăii. Şi-a pierdut capul şi acum îşi pierde slujba.

Domnul Crowell, ca să-i arate că nu pricepea chiar nimic, continua să-i zîmbească cu simpatie.

Nu-şi revăzuse mama de peste patru ani, adică de cînd îl proiectaseră acolo, la Taranto.

Cîte nu se întîmplaseră în acei patru ani, şi ce schimbat se simţea acum, cînd sosirea iminentă a mamei lui îi readucea în memorie viaţa trăită alături de ea, afecţiunea umilă şi sfîntă, riguros păstrată, gîndurile modeste de care se desprinsese de atîtea ori din cauza unor întîmplări neprevăzute şi mai tîrziu chiar de propriul său suflet se depărtase, încet, încet !

Viaţa aceea liniştită şi solitară. printre zăpezi sau verdele pajiştilor sonore de murmurul apelor, printre castanii din Cargiore al său, acolo sus, vegheat de bolboroseala perenului Sangone, sentimentele acelea, gîndurile acelea avea să le îmbrăţişeze din nou, în curînd, prin mama lui, deşi în adîncul inimii era stînjenit şi îndurerat, cu conştiinţa neîmpăcată.

Căsătorindu-se, îi tăinuise mamei faptul că Silvia era o literată ; în schimb, în scrisorile lui îi aşternuse, detaliat, calităţile soţiei sale, calităţi care s-o încînte cît mai mult pe maică-sa ; de fapt, reale ; dar acum tocmai din acest motiv se simţea stingherit, fiindcă tocmai el îşi determinase soţia să renunţe la acele calităţi ; dacă Silvia făcea azi un salt de la carte la scenă, el o îndemnase la acest salt. Aşa că mama lui avea să-şi dea repede seama de realitate cînd o va găsi pe Silvia părăsită şi dornică numai de îngrijiri materne, foarte departe de orice alt gînd în afara stării ei, iar pe el acolo, printre actori, în mijlocul controverselor inerente unei premiere.

Adevărul este că el nu mai era un copil : acum trebuia să judece totul după mintea lui ; şi, de fapt, el nu vedea nimic rău în ceea ce făcea ; totuşi, ca un fiu bun, cum fusese totdeauna, ascultător şi supus voinţei mamei şi înclinat dorinţelor, felului de a gîndi şi de a simţi al bunei sale mame, acum se simţea tulburat la gîndul de a nu avea consimţămîntul ei de a face ceva care, dimpotrivă chiar, să nu-i fie ei pe plac. Şi cu atît mai mult se simţea neliniştit, cu cît prevedea că bătrînica lui, o sfîntă, venită din dragoste faţă de el, de la o depărtare atît de mare, ca să sufere alături de nora ei, nu avea să-i arate în nici un

fel dezaprobarea și nici nu avea să-i facă nici cea mai mică dojană.

Alături de el, mai aștepta multă lume trenul de la Torino, și așa în întîrziere. Ca să se desprindă de gîndurile acelea supărătoare, făcea efortul de a studia gramatica engleză, pe care o purta tot timpul la el, ca să profite de orice clipă ; și începu să umble în sus și în jos pe peron. La fiecare șuierat de tren, se întorcea sau se oprea.

În sfîrșit, s-a dat semnalul de sosire. Numeroșii oameni care așteptau se înghesuiau acum, cu ochii spre convoiul care intra gîfîind și gălăgios în gară. S-au deschis primele uși de la vagoane ; lumea s-a repezit, căutînd de la un vagon la altul.

— Iat-o ! — strigă Giustino, lansîndu-se și el în mulțimea aceea ca să ajungă la unul din ultimele vagoane de clasa a doua, de unde se aplecase, cu un aer rătăcit, capul unei bătrînici palide, îmbrăcată în negru.

— Mamă ! Mamă !

Aceasta se întoarse, ridică o mînă, zîmbi cu ochii, a căror vioiciune contrasta cu paloarea chipului veștejit de ani.

În bucuria de a-și fi revăzut fiul, mica doamnă Velia căută parcă un refugiu al năucirii care o sufocase tot timpul, în foarte lunga sa călătorie. Dar rămăsese totuși buimacă : răspundea în monosilabe și nu se mai sătura privindu-și fiul care i se părea că ar fi un altul, într-atîta lume și atîta învălmășeală. Și sunetul vocii, și privirea. Doamne !

Aceeași impresie o avea și Giustino la vederea mamei.

Amîndoi simțeau că ceva se desfăcuse între ei doi, se desprinsese. Acea firească intimitate care-i împiedicase mai înainte de a se vedea cum se vedeau acum ; nu mai erau ca o singură ființă, ci erau două ; nu chiar diferite, dar desprinse. Și oare nu se nutrise el departe de ea, ce-i drept, — se gîndea mama — cu o viață necunoscută de ea ? Nu avea el acum pe o altă femeie alături, pe care ea nu o cunoștea și care-i era desigur mai dragă decît ea ?

Totuși, cînd s-a văzut singură, în sfîrșit, numai cu el în trăsură, și și-a văzut salvate valiza și sacoșa pe care le luase cu ea, s-a simțit ușurată și reconfortată.

— Soţia ta ? — întrebă, lăsînd să se întrevadă, după tonul glasului şi după privire, că simţea o mare temere şi grijă.

— Te aşteaptă, — îi răspunse Giustino. Suferă mult !

— Ei, biata de ea... — suspină doamna Velia, închizînd uşor ochii. Mi-e teamă, totuşi, că nu voi putea face mare lucru,... fiindcă pentru ea... poate că... nu voi fi bună, uite...

— Dar ce tot spui ! — o întrerupse Giustino. Nu-ţi vîrî în cap asemenea idei preconcepute, mamă ! Vei vedea ce mult o vei stima...

— Cred asta, ştiu eu bine, — se grăbi să spună doamna Velia, — spuneam din punctul meu de vedere...

— Fiindcă-ţi închipui că cineva care scrie — adăugă Giustino — trebuie să fie neapărat şi o sclifosită ? Nici pomeneală ! Vei vedea. Prea... prea modestă, dimpotrivă... Asta-i disperarea mea ! Şi apoi, da, în starea aceea... Hai, hai, mămico, este ca şi tine, ştii ? Fără nici o diferenţă.

Bătrînica aprobă dînd din cap. Dar cuvintele lui o răniseră în adîncul inimii. Ea era mama ; şi o altă femeie, acum, pentru fiul ei era *ca şi ea, fără nici o diferenţă.* Dar aprobă, aprobă, dînd din cap.

— Eu fac tot ! — continuă Giustino. Eu tratez afacerile. De altfel, ehe, la Roma, dragă mamă, totul e dublu, ştii ? Nici nu poţi să-ţi închipui ! Şi dacă nu te ajuţi în toate chipurile ! Ea lucrează acasă ; eu mă ocup cu rentabilizarea acestui lucru în afară.

— Şi rentează, rentează ceva ? — întrebă cu timiditate mama, căutînd să-şi domolească scînteierea ochilor.

— Fiindcă mă pricep cu cum să fac să renteze ! — răspunse Giustino. Opera mea, fii convinsă ! Eu sînt... totul e opera mea... Ceea ce face ea n-ar fi nimic, pentru lucrul ăsta... li... literatura, pricepi ? Este ceva ce poţi face şi nu poţi face, după zile. Azi îţi vine o idee ; ştii s-o scrii ; o scrii. Ce te costă ! Nu te costă nimic ! Pentru ea însăşi literatura nu-i nimic ; nu dă, nu ar da roade, dacă n-aş şti eu s-o fac să dea roade. Eu, uite ! Şi dacă ea este atît de cunoscută, azi, în Italia...

— Şi prin părţile noastre e cunoscută ? — riscă doamna Velia.

— Ba chiar şi înafara Italiei ! — exclamă Giustino. Tratez cu Franţa, cu Germania, cu Spania. Acum încep

cu Anglia ! Vezi ? studiez engleza. Dar este o afacere serioasă, Anglia ! Ce mai, anul trecut, știi cît ? Aproape șaizeci și cinci de mii de lire, originale și traduceri. Mai mult cu traducerile.

— Oh, Doamne, ce mult ! — exclamă doamna Velia, căzînd din nou în consternație.

— Și cît înseamnă asta ? — zîmbi dispreţuitor Giustino. Mă faci să rîd... De-ai ştii cît se cîştigă în America, în Anglia ! Milioane, ca nimica. Dar anul acesta, cine ştie !

În loc să mai atenueze, acum se simţea îmboldit să exagereze dintr-o enervare care, în faţa lui însuşi, părea să-i fi fost cauzată de sărăcia mentală a mamei lui, cînd de fapt era preocupată de propria-i stînjenire interioară, de propria-i remuşcare.

Mama îl privi și își plecă imediat ochii.

Ah, ce subjugat era tot, exaltat, bietul fiu, de ideile soţiei ! Ce cîştiguri visa ! Şi nu o întrebase nimic din satul lor ; abia, abia dacă o întrebase pe ea de sănătate și dacă a călătorit bine. Suspină, întorcîndu-se parcă de departe ; spuse :

— Multe salutări de la Graziella, o mai ştii ?

— Ah, cumsecade ! — exclamă Giustino. O duce bine Graziella ?

— Începe să fie cam năucă, la fel ca mine, — îi răspunse mama. Dar să ştii că e credincioasă. Şi Prever te salută.

— Tot nebun ?

— Tot, — răspunse bătrînica, zîmbind.

— Tot mai vrea să se căsătorească cu dumneata ?

Doamna Velia agită o mînă, ca şi cum ar fi alungat o muscă. zîmbi și repetă :

— Nebun... nebun... De pe acum avem zăpadă la Cargiore, ştii ? Zăpadă pe Roccia Vrè şi pe Rubinett !

— Dacă totul va decurge bine, — spuse Giustino — după naştere cine ştie dacă Silvia nu va veni la tine, la Cargiore, pentru vreo cîteva luni.

— Sus, la noi, cu zăpada de acolo ? — întrebă, speriată parcă, mama.

— De ce nu ? — exclamă Giustino. O să-i placă foarte mult : n-a văzut niciodată zăpadă ! Eu va trebui să mă mişc pentru afaceri, poate... Să sperăm ! Vom vorbi mai

tîrziu despre asta, pe îndelete. O să te înţelegi imediat cu Silvia, care a crescut, biata de ea, fără mamă... După ce o să i te prezint, te voi lăsa cu ea, fiindcă trebuie să fug imediat la teatru, la repetiţii.

Nu-şi dădea seama că maică-sa îl privea fără să înţeleagă ce-i spune ; după cum nu-şi dădea seama de răul pe care i-l făcea soţiei, vorbindu-i în zilele acelea despre dramă, după ce se întorcea de la repetiţii, aprins tot, ba chiar cu nişte pete roşii pe faţă, de parcă fusese ciupit. Dar nu se putea abţine.

Se păcălise în calculul zilelor ; calculase că pe la începutul lui octombrie soţia avea să se elibereze de... şi în schimb... în schimb, iată că *Insula nouă* apărea pe scenă, în timp se Silvia continua să fie în aceeaşi stare.

Compania Carmi-Revelli, angajată la teatrul *Valle* chiar în luna aceea, se baza mai ales pe lucrarea asta nouă, achiziţionată cu mai multe luni în urmă. Nu putea să fie amînată premiera.

Giustino era într-o stare care inspira milă.

Nu reuşea să înţeleagă nimic din repetiţii şi venea să-şi anunţe soţia, abătut şi parcă beat.

Scena întunecată, îmbîcsită de mucegai şi de praf ud ; maşiniştii ciocănind pe cadrele de decor, bătînd cuiele respective, pentru scenele de la premiera de seară ; toate flecărelile şi nimicurile şi lipsa de elan şi stîngăcia actorilor împărţiţi în diferite grupuri, sufleorul în cuşca lui cu textul piesei în faţă, plin de tăieturi şi de trimiteri ; directorul companiei de teatru, tot timpul încruntat şi grobian, aşezat lîngă cuşca sufleorului ; unul copia pe o măsuţă rolurile pentru fiecare ; costumierul aferat printre lăzi,transpirat tot şi pufăind, îi provocaseră o crudă dezamăgire.

Ceruse să i se trimită de la Taranto cîteva fotografii de marinari şi de femei din popor de la Terra d'Otranto, ca să le aibă pentru modele, şi chiar costume, şaluri şi berete, de model. Fiindcă drama se desfăşura pe o insuliţă din marea Ionică, foarte fertilă, loc de ispăşiri de pedeapsă, abandonată după un dezastru în urma unui cutremur, care redusese la o movilă de ruine întreg oraşelul ridicat acolo. Părăsit şi de puţinii supravieţuitori, rămăsese pustiu ani de-a rîndul, destinat pesemne să dispară într-o zi, luat de ape.

Silvia Roncella își închipuise că o primă colonie de marinari din Otranto, cam neșlefuiți, primitivi, s-ar fi dus pe ascuns să se cuibărească printre ruinele acelea, în ciuda amenințării cumplite, iminente asupra insulei, trăind acolo, dincolo de orice lege, aproape dincolo de timp. Printre ei, o singură femeie, *Spera*, femeie ușoară, dar acum onorată ca o regină, venerată ca o sfîntă și contestată cu ferocitate celui ce a adus-o cu sine : un oarecare *Currao*, devenit, numai din acest motiv, capul coloniei. Dar Currao mai este și cel mai tare și dominîndu-i pe toți își păstrează alături și femeia, care în viața aceea nouă devine altă femeie, recucerește virtuțile native, păstrează focul pentru toți, este distribuitoarea oricărei mulțumiri familiare și lui Currao îi dă un fiu pe care el îl adoră.

Într-o zi, totuși, unul din marinari, rivalul cel mai îndîrjit al lui Currao, surprins de acesta în momentul cînd vroia s-o tîrască prin violență pe femeie cu el, înfrînt, dispare de pe insulă. Poate că s-o fi aruncat în mare pe vreo scîndură ; o fi ajuns din urmă vreo navă care trecea în depărtare.

După cîtva timp, o nouă colonie debarcă pe insulă, condusă de fugarul acela ; alți marinari, dar care își aduc cu ei femeile, mamele, soțiile, fetele și surorile. Cînd bărbații din prima colonie sub comanda lui Currao își dau seama de aceasta, încetează de a se mai împotrivi debarcării. El rămînînd singur, își pierde puterea într-o clipă ; Spera redevine imediat pentru toți femeia dinainte. Ei nu-i pare atît de rău pentru ea, cît pentru el ; își dă seama, simte că dacă mai înainte era atît de orgolios s-o aibă alături, acum îi este rușine lîngă ea, suferind disprețul în tăcere. În cele din urmă, Spera observă că Currao, ca să se ridice în fața lui și a altora, se gîndește s-o părăsească. Luînd-o în rîs, cîțiva marinari, chiar cei care oftaseră zadarnic după ea, vin acum să-i spună că el nu-i mai dă atenție fiindcă se uită după Mita, fiica unui bătrîn marinar, *Padron Dodo*, care e într-un fel șeful noii colonii. Spera știa ; și se agață acum de fiul ei, în speranța că-l va reține astfel pe bărbatul care-i scapă. Dar bătrînul *Padron Dodo* ca să consimtă la nuntă, pretinde lui Currao să ia băiatul cu el. Spera se roagă, imploră, se adresează celorlalți ca să intervină. Nimeni nu vrea să-i dea ascultare. Atunci se duce să-i implore pe bătrîn și pe mireasă ; dar aceștia îi

demonstrează că ar trebui să fie mai mulțumită ca fiul ei să rămînă alături de taică-său ; fata îl asigură că băiatul va fi bine tratat. Disperată, femeia, ca să nu-și părăsească copilul și ca să-l lovească în inimă pe bărbatul care o părăsește, într-un impuls de furie nestăpînită își îmbrățișează copilul și în îmbrățișarea aceea cumplită, răcnește și-l sufocă. După răcnetul acela, cade un bolovan și apoi altul, lugubru, în tăcerea care urmase crimei ; de pe insulă se aud și alte strigăte îndepărtate. Spera locuiește în vîrful unei coline, printre ruinele unei case prăbușite pe vremea primului dezastru. Pare că nu e prea sigură dacă răcnetul ei făcuse să se rostogolească bolovanii aceia imenși, dacă ea stîrnise strigătele acelea de oroare. Ba nu, nu, este pămîntul ! Este pămîntul ! Sare în picioare ; vin, urlînd, descompuși de groază, oameni care se salvaseră fugind din calea cumplitului dezastru. S-a deschis pămîntul. S-a prăbușit pămîntul. Spera aude glasul soțului ei chemînd-o pe ea și apoi pe fiul ei, din vale, de la poalele colinei ; aleargă, clătinîndu-se, cu ceilalți, se apleacă să privească de acolo de sus, cutremurată, și în zarva care venea de jos, strigă : — Ți s-a deschis pămîntul sub picioare ? Te-a înghițit pe jumătate ? Copilul ? Eu ți l-am omorît cu mîinile mele ! Mori blestemat !

Carmi, prima actriță a companiei, se declara entuziasmată de rolul personajului *Spera*, și-i asigura că avea să facă o „creație" din el. Dar nici ea nu știa încă un cuvînt din rol ; trecea prin fața cuștei sufleorului și repeta mecanic, ca și ceilalți, replicile citite de el în manuscrisul dramei, cu voce tare și dînd indicații după explicațiile din text. Numai actorul Adolfo Grimi începea să dea un oarecare relief, o expresie rolului bătrînului Padron Dodo, iar Revelli rolului Currao ; dar lui Giustino i se părea că atît unul cît și celălalt șarja prea mult ; Grimi chiar cînta cu timbru de bariton. Între patru ochi și cu delicatețe, Giustino i-a atras atenția ; dar cu Revelli nu risca și se măcina în sufletul lui. Ar fi vrut să-l întrebe și pe unul și pe celălalt cum aveau să facă gestul acela, cum aveau să profereze fraza aceea. La a treia și la a patra repetiție, Revelli, jignit de entuziasmul ostentat al actriței Carmi, îi întrerupsese pe toți de mai multe ori, și fără nici o finețe ; întrerupea de atîtea ori, pentru cîte un fleac, tocmai cînd era mai frumos, cînd i se părea lui Giustino că totul mergea bine și că scena începea să capete

căldură, să prindă viaţă, învingînd, încet, încet, indiferenţa actorilor şi constrîngîndu-i să-şi coloreze vocea şi să se mişte cu naturaleţe. Grassi, de exemplu, actriţa care juca rolul Mitei, din cauza unei mojicii din partea lui Revelli era gata să plîngă. Doamne ! Cel puţin cu femeile ar fi trebuit să fie ceva mai gentil, omul ăsta ! Giustino nu mai ştia ce să facă s-o liniştească.

Nu-şi dădea seama că pe scenă mai mulţi actori, şi mai ales Grimi, îşi băteau joc de el. Ajunseseră chiar, cînd nu era acolo Revelli, să-l facă să repete cele mai dificile replici din dramă.

— Cum aţi spune dumneavoastră fraza asta ?

Şi el imediat ! Ştia, ştia foarte bine că avea să recite prost ; nu lua deloc în serios aplauzele şi ţipetele de admiraţie ale acelor zeflemitori nesăbuiţi ; dar cel puţin i-ar fi făcut să întrevadă intenţia soţiei lui cînd scrisese acele... cum se numeau ?... ah, da, replici... acele replici, desigur.

Căuta în fel şi chip să-i înflăcăreze, să şi-i facă colaboratori îndrăgiţi în acea supremă şi decisivă acţiune. I se părea că unii actori erau oarecum speriaţi de îndrăzneala anumitor scene, de violenţa unor situaţii. La drept vorbind, el însuşi nu era liniştit din multe puncte de vedere şi uneori era năpădit de groază şi el, privind de pe scenă, sala teatrului, toate şirurile acelea de fotolii şi de scaune dispuse acolo, parcă în aşteptare, lojile, toate gurile acelea deschise în jur, în umbră, ameninţătoare. Şi apoi culisele prăpădite, decorurile pregătite pe jumătate, dezordinea de pe scenă, în semiobscuritatea aceea umedă şi prăfuită, discuţiile contradictorii ale actorilor care terminau repetiţia unei scene şi nu-şi ascultau colegii care repetau şi ei, furiile lui Revelli, glasul plictisitor al sufleorului, îl deconcertau, îi creau o confuzie mentală, împiedicîndu-l să-şi facă o idee despre ce avea să fie după cîteva seri acel spectacol.

Laura Carmi venea să-l mai scoată din deznădejdile acelea în care se prăbuşea pe neaşteptate.

— Ei bine, Boggiòlo ? Nu sîntem mulţumiţi ?

— Doamna mea... — ofta Giustino, deschizîndu-şi braţele, respirînd cu plăcere parfumul fin al elegantei actriţe, cu forme provocătoare, cu expresie voluptuoasă, deşi avea aproape tot chipul artificial înfrumuseţat, cu ochii trucaţi, pleoapele înnegrite, buzele date

cu roşu sub atîta machiaj lăsînd să i se întrevadă ravagiile vîrstei şi ale oboselii.

— Hai, dragă ! Va fi un succes colosal, o să vezi !

— Credeţi ?

— Dar fără îndoială ! Noutate, putere, poezie ; are tot ! Şi nu e *teatru,* — adăuga ea, cu o grimasă de dezgust. Nici personajele, nici stil, nici acţiune, *qui sentent le „theâtre"*. Dumneata pricepi ?

Giustino mai prindea curaj.

— Ascultaţi-mă, doamnă Carmi : Dumneavoastră ar trebui să-mi faceţi o plăcere ; ar trebui să mă faceţi să aud răcnetul *Sperei* din ultimul act, cînd îşi sufocă copilul.

— Ah, imposibil, dragulé ! El trebuie să se nască aşa, pe moment. Dumneata glumeşti ? Mi-ar sfîşia corzile vocale... Şi apoi, dacă-l aud o dată, eu însămi, chiar scos de mine, adio ! Nu fac decît să-l recopiez la reprezentaţie. L-aş executa cu răceală. Nu, nu ! Trebuie să se nască pe moment. Ah, sublim, acea îmbrăţişare de contopire între Furie, dragoste şi totodată ură. *Spera,* înţelegi ? Vrea parcă să facă să reintre în ea, în propriul sîn, fiul ei pe care vor să i-l smulgă din braţe, şi-l sufocă ! O să vezi ! O să auzi !

— Va fi copilul dumneavoastră ? — o întrebă, exaltînd de bucurie, Giustino.

— Nu, îl strîng de gît pe copilul lui Grimi, — îi răspundea doamna Carmi. Fiul meu, dragă Boggiòlo, cu voia dumitale, nu va pune niciodată piciorul pe o scenă. Orice ar fi !

După repetiţie, Giustino Boggiòlo fugea la redacţiile diferitelor ziare, să-l găsească pe Lampini, *Ciceroncino,* dincolo, pe Centanni sau pe Federici sau pe Mola, cu care legase prietenie şi prin care-i cunoscuse aproape pe toţi ziariştii aşa-zişi militanţi de la *Capitale.*

Şi aceştia, ce-i drept, îl luau peste picior, în mod făţiş. Dar el nu se supăra. Îşi urmărea liniştit ţinta.

Casimiro Luna aflase că la Arhiva de Notariat îi pociseră şi numele chemîndu-l *Giustino Roncello.* Josnicie ! Vulgaritate ! Numele persoanelor se respectă, numele persoanelor nu se pocesc ! Şi deschisese printre colegi o subscripţie de zece centime ca să-i ofere lui Boggiòlo o sută de cărţi de vizită tipărite astfel :

GIUSTINO RONCELLA
născut Boggiòlo

Da, da, foarte bine. Dar el, între timp, obţinuse de la Casimiro Luna un articol splendid asupra întregii opere a soţiei lui, şi reuşise să suscite prin toate ziarele „aşteptarea plină de emoţii" a noii drame *Insula nouă*, stîrnind curiozitatea publicului cu „interviuri" şi „indiscreţii".

Seara ajungea acasă frînt de oboseală şi buimăcit.

— Laura Carmi este măreaţă ! — anunţa el. Şi mititica de Grassi în rolul *Mitei* e un amor ! S-au şi lipit pe străzi primele afişe ici, colo. Diseară începe rezervarea locurilor. Este un adevărat eveniment, ştii ? Se spune că vor veni cei mai mari critici teatrali din Milano, din Torino şi din Bologna.

În seara ajunului premierei s-a întors acasă ameţit total. Aducea trei ştiri : două, luminoase ca soarele ; cealaltă, neagră, lipicioasă şi otrăvitoare ca şarpele. Toate locurile vîndute, tot ; repetiţia generală reuşită de minune ; ziariştii şi cîte un literat care asistaseră, rămaşi toţi uluiţi, cu gura căscată. Numai Betti, Riccardo Betti, rigidul acela imbecil, pomădat tot, îndrăznise să spună, nici mai mult nici mai puţin decît că *Insula nouă* era „*Medea* transpusă în *tarentină*" [1].

— *Medea*, înţelegi ? — îi spunea Silviei. *Medea !* Ce-o fi această *Medea* ? Am auzit că ar fi o tragedie a lui Euripide. Fă-mi plăcerea, dragă ! Mîine dimineaţă, de cum vine doamna Facelli de la Catino, cere-i să-ţi împrumute această afurisită de *Medea* : studiază-le, studiază-le, afurisitele astea de lucruri greceşti, mice... nu ştiu cum le numesc ei... *micenàtiche* [2]... studiază-le ! Sînt la modă azi ! Înţelegi că cu o frază, aruncată aşa, te pot distruge ! *Medea transpusă în tarentină*... Sînt atît de imbecili că nu pricep nimic, mai rău ca mine ! Acum îi cunosc eu ! Oh, şi încă cum îi mai cunosc ! Cum îi mai cunosc !

---

[1] *tarentino, tarantino* : aluzie la oraşul Taranto unde se născuse Silvia Roncella (n. tr.).

[2] *micenatic, miceneo*, relativ la vechea Micene (dialect grec vorbit în antica Micene) (n. tr.).

În seara premierei, încă din piaţeta Sant Eustachio, strada care ducea spre teatru era ticsită, circulaţia împiedicată de trăsuri, cu oameni nerăbdători şi agitaţi.

Ca să nu stea acolo să facă coadă, Giustino s-a dat jos din trăsură şi s-a strecurat printre celelalte trăsuri şi mulţime.

Pe faţada meschină a teatrului, lămpile mari electrice vibrau, bîzîiau, parcă participînd şi ele la viul ferment al acelei seri de neuitat.

Iată-l în prag pe Raceni.

— Ei bine ?

— Lăsaţi-mă în pace ! — răbufni Giustino, cu un gest disperat. E gata ! Durerile facerii. Am lăsat-o în durerile facerii !

— Sfinte Dumnezeule ! Era de aşteptat... Emoţia..:

— Diavolul ! — spuneţi diavolul, faceţi-mi plăcerea ! Şi Giustino rotindu-şi ochii ca un nebun, încercă să se apropie de casierie, în faţa căreia lumea se înghesuia ca să cumpere bilete de intrare. A văzut, ridicîndu-se pe vîrful picioarelor, cartonaşul lipit pe ghişeul casieriei ! — *Totul vîndut* — şi a simţit o oarecare consolare, deşi se aşteptase.

Un domn l-a izbit, din graba mare.

— Mă scuzaţi...

— Nu-i nimic... Dar e inutil, ştiţi ? V-o spun eu : nu mai e nici un loc ! Veniţi mîine seară. Se repetă.

— Vino, vino, Boggiòlo ! — îl chemă Raceni. E mai bine să te duci pe scenă.

— *Două... patru... unu... două... unu... trei...* — strigau pînă una, alta la intrare controlorii, în livrea de mare ţinută, rupînd biletele.

— Dar unde vrea să se vîre toată lumea asta acum ? — întrebă Giustino pe ghimpi. Cîte bilete de intrare or fi lansat ? Sînt neliniştit, credeţi-mă, sînt chiar îngrijorat... Am o presimţire rea...

— Dar nu mai spune aşa ! — îi replică Raceni.

— La Silvia mă gîndeam... — adăugă Giustino, — ca să am eu drama... Credeţi-mă că am lăsat-o foarte, foarte rău... Să sperăm să decurgă totul bine... dar mi-e teamă că... Şi apoi, uitaţi-vă, toată lumea asta... unde o să intre ? Vor sta incomod, vor fi nerăbdători, agitaţi... Oh ! lumea asta plăteşte şi va voi să se desfete... Dar putea veni şi

mîine seară, pentru Dumnezeu ! Se repetă mîine... Hai să mergem, să mergem...

Tot teatrul răsuna de o zarvă surdă ca dintr-un viespar uriaș.

Cum să potolești pofta de desfătare, curiozitatea, gusturile, expectativa mulțimii aceleia imense, și așa, prin adunarea ei de acolo ; ridicată la o viață diferită de cea comună, mai vastă, mai caldă, mai răspîndită ?

Giustino, privind de-a lungul intrării de la parter revărsarea spectatorilor, simți parcă o rătăcire plină de neliniști. Chipul său, de obicei roșu aprins, deveni vînăt.

Pe scenă, abia scoasă din beznă de cîteva lămpi electrice, aprinse în spatele decorurilor, mașiniștii și costumierii își spuneau ultimul cuvînt. Directorul de scenă, cu clopoțelul în mînă, îi grăbea ; voia să dea imediat actorilor primul semnal.

Unii dintre ei erau gata ; micuța Grassi îmbrăcată în chip de *Mita* și Grimi de *Padron Dodo* cu o barbă pusă, căruntă și scurtă, fața afumată ca o șuncă, oribil să-l vezi astfel de aproape, cu bereta mare marinărească lăsată pe o ureche, pantalonii suflecați și cu picioarele, care păreau desculțe, într-o țesătură de culoarea pielei, discutau cu Tito Lampini în frac și cu Centanni și cu Mola. De cum i-au văzut pe Giustino și Raceni, le-au venit în întîmpinare, gălăgioși.

— Iată-l aici ! — strigă Grimi, ridicîndu-și brațele. Ei bine, cum merge ? Cum merge ?

— Teatralule ! — exclamă Centanni.

— Mulțumit, nu ? — adăugă Mola.

— Curaj ! — îi spuse Grassina, strîngîndu-i mîna cu mare putere.

Lampini îl întrebă :

— Doamna dumitale ?

— Rău... rău... — începu să spună Giustino.

Dar Raceni, holbînd ochii, îi făcu un gest rapid din cap. Giustino înțelese, lăsă pleoapele în jos și adăugă :

— Vă dați seama că... foarte... foarte bine nu poate să se simtă...

— Dar se va simți bine ! Foarte bine ! Foarte bine ! — vorbi Grimi cu vocea lui păstoasă, baritonală, dînd din cap și rînjind.

— Doamna Carmi ? — întrebă Giustino.

— În cabină, — răspunse Grassi.

Se auzea prin cortină murmurul neîncetat al spectatorilor în așteptare. Mii de glasuri confuze, unele mai apropiate, altele mai depărtate, un zumzet continuu și un trîntit de uși și scîrțiit de chei și tropăit de picioare. Marea din fundalul scenei ca și Grimi îmbrăcat marinar i-au dat lui Giustino impresia că ar fi un dig mare acolo, cu multe vapoare, gata de plecare. Brusc au început să-i șuiere urechile, o pîclă densă i se lăsase pe tot creierul.

— Să vedem sala ! — îi spuse Raceni, luîndu-l de braț și trăgîndu-l spre spionul cortinei... — nu mai lăsați să vă scape, pentru Dumnezeu ! — adăugă el foarte încet, — că doamna e pe punctul de a naște.

— Am înțeles, am înțeles, — răspunse Giustino, care simțea că i se înmoaie picioarele, apropiindu-se de rampă... Ascultați-mă, domnule Raceni, dumneavoastră ar trebui să-mi faceți plăcerea să fugiți pînă la mine acasă, după fiecare sfîrșit de act.

— Dar bineînțeles ! — îl întrerupse Raceni, nu-i nevoie să mi-o spuneți.

— Pentru Silvia, spuneam... — adăugă Giustino, — ca să am vești... Înțelegeți că ei nu i se va putea spune nimic. Ah, ce nenorocită situație ! E bine că am avut inspirația să o aduc pe mama ! Și apoi mai e și unchiul ei... și am sacrificat-o și pe biata domnișoară Facelli, care ținea atît de mult să asiste la spectacol !

Își puse ochiul în dreptul spionului din cortină și rămase uluit cînd se uită mai întîi spre fotolii, în stal, apoi în jur, la loji, și sus la galeria care furnica de atîtea capete. Erau neliniștiți, agitați, acolo sus, vociferau, dădeau din mîini, dădeau din picioare. Giustino tresări la sunetul unui clopoțel furios care-i anunța pe actori să intre în scenă.

— Nu-i nimic ! — îi spuse Raceni, reținîndu-l. E doar primul semnal.

Toate, toate lojile erau extraordinar de aglomerate și nici un loc liber în stal, și ce înghesuială pe spațiul restrîns al locurilor în picioare ! Giustino se simți ca ars de suflarea fierbinte a sălii luminoase, a spectacolului mulțimii în așteptare, care-l rănea, îl străpungea cu ochii ei numeroși. Toți, toți ochii aceia, cu licărirea lor neliniștită, făceau ca mulțimea aceea compactă să pară cumplită și monstruoasă. Căută să distingă, să recunoască pe cineva acolo, în fotolii. Ah, iată-l pe Luna, care privea

spre loji și se apleca, zîmbind... iată acolo pe Betti care își fixa binoclul. Cine știe cîtor oameni și de cîte ori repetase fraza aceea a lui, cu un dispreț elegant: „*Medea* transpusă în tarentină" (Imbecilul !).

Se uită din nou spre loji și, ținînd seama de indicațiile lui Raceni, căută în prima lojă pe Gueli, în a doua pe *donna* Francesca Lampugnani, pe Borné-Laturzi ; dar nu reuși să descopere pe nimeni.

Plesnea de orgoliu la gîndul că teatrul așa plin era prin el însuși un splendid și magnific spectacol și că totul i se datora lui ; opera lui, rodul muncii lui constante și asidue, al considerației de care se bucura soția lui, al faimei ei.

Autorul, adevăratul autor al tuturor de acolo se simțea el.

— Boggiòlo ! Boggiòlo !

Se întoarse : în fața lui, radioasă, stătea Dora Barmis.

— Ce minunăție ! N-am mai văzut un teatru în asemenea splendoare ! Un mag, dumneata ești un vrăjitor, Boggiòlo ! O adevărată minunăție ! *à ne voir que les déhors*. Și ce miracol, ai văzut ? A venit și Livia Frezzi ! Se spune că de pe acum este foarte geloasă pe soția dumitale.

— Pe soția mea ? — exclamă Giustino, buimăcit. Și de ce ?

Era atît de infatuat în momentul acela, încît dacă Dora Barmis i-ar fi spus că prietena lui Gueli și toate femeile care erau în sală delirau pentru el, ar fi găsit firesc și ar fi crezut cu ușurință. Dar soția lui... ce legătură avea soția lui ? Livia Frezzi geloasă pe Silvia ? Și de ce ?

— De ce ? — adăugă Dora Barmis. — Dar cine știe cîte femei vor fi în curînd geloase pe Silvia Roncella ! Ce păcat că tocmai ea nu-i aici ! Cum se simte ? Cum se simte ?

Giustino n-a mai avut timp să-i răspundă. S-au auzit clopoțelele. Dora Barmis i-a strîns mîna cu putere și a fugit. Raceni l-a tras spre culisele din dreapta.

S-a ridicat cortina, și lui Giustino Boggiòlo i s-a părut că i-ar fi deschis sufletul și că toată mulțimea aceea, brusc silențioasă, s-ar fi pregătit pentru bucuria feroce a propriului său supliciu.

Supliciu nemaiauzit,. aproape o vivisecție. Cu ceva rușinos în el ; ca și cum el ar fi fost o nuditate expusă,

care de la o clipă la alta, dintr-o falsă mișcare neprevăzută, ar fi putut să apară atroce de ridicolă și hidoasă.

Știa pe dinafară de la un capăt la celălalt drama, rolurile tuturor actorilor de la prima replică pînă la ultima, și nu-i lipsea mult să le rostească în mod involuntar cu glas tare, în timp ce, parcă pradă unor vibrații electrice, se întorcea brusc cu ochii strălucitori îndurerați, cu pomeții aprinși, sfîșiat de lentoarea actorilor, care i se părea că ar fi întîrziat anume pe fiecare replică doar ca să-i prelungească lui supliciul, de parcă și ei s-ar fi distrat pe seama lui.

La un moment dat, Raceni, cu un gest prietenesc, a încercat să-l smulgă de acolo și să-l conducă în cabina lui Revelli care nu intrase încă în scenă ; dar n-a reușit să-l clintească.

Pe măsură ce înainta reprezentația, o violență stranie, o fascinație îl țintuia puternic locului pe Giustino, consternat ca în fața unui fenomen monstruos.

Drama scrisă de soția lui, știută de el pe dinafară, cuvînt cu cuvînt, și parcă pînă acum nutrită de el, — iată că se desprindea, se desprindea de toți, se înălța, se înălța ca un balon fragil pe care el l-ar fi adus cu grijă acolo, în seara aceea de sărbătoare, în mulțime, și l-ar fi ținut lung timp și cu mare atenție deasupra flăcărilor chiar de el însuși stîrnite ca să se umfle ; iar acum, în fine, chiar el i-ar fi aprins fuituiala ; balonul se desprindea de el, se elibera palpitant și luminos, se ridica, se ridica spre cer, trăgînd cu sine tot sufletul său primejduit, trăgîndu-i parcă și măruntaiele, inima, respirația, în așteptarea chinuitoare ca de la o clipă la alta o rafală de aer, o suflare puternică a vîntului, să nu-l doboare într-o parte și să-l facă să se aprindă, devorat acolo sus chiar de focul aprins de el însuși.

Dar unde era aclamarea mulțimii în fața acelei înălțări ?

Iată : monstruozitatea fenomenului era tocmai această tăcere cumplită în mijlocul căreia se înălța drama. El singur, acolo, trăia de sine stătător, pe contul său, suspendînd, ba chiar absorbind, viața tuturor, smulgîndu-le cuvintele din gură și o dată cu ele și răsuflarea.

Și viața aceea, căreia el îi simțea acum independența prodigioasă, viața aceea care se desfășura cînd calmă și puternică, și cînd rapidă și tumultuoasă în mijlocul marii

tăceri, îi provoca groază, aproape oroare, îmbinate cu o ciudă din ce în ce mai intensă ; ca și cum drama, bucurîndu-se de ea însăși, bucurîndu-se de a trăi în ea și pentru ea singură, ar fi disprețuit ideea de a place altuia, ar fi împiedicat ideea ca alții să-și manifeste satisfacția, să-și asume, în fine, o parte prea preponderentă și prea serioasă, neglijînd și micșorînd grijile nenumărate pe care el le avusese pînă atunci, apărînd chiar meschine și inutile, compromițînd chiar interesele materiale cărora el ar fi trebuit să le dea în primul rînd atenție.

Dacă nu izbucneau aplauze... dacă toți rămîneau așa pînă la sfîrșit, suspendați și aiuriți... Dar ce era ? Ce se întîmplase ? În curînd avea să se termine primul act... Nici aplauze... nici un semn de aprobare... nimic !

Simțea că înnebunește... își strîngea pumnii, vîrîndu-și unghiile în palme, și își scărpina fruntea care-i ardea, deși îi era udă de o sudoare rece. Își înfigea ochii în chipul alterat al lui Raceni, cufundat tot în spectacol, părîndu-i-se că citește aceeași groază și la acesta... nu, o groază nouă, aproape o buimăcire... poate aceeași care-i ținea în tensiune pe toți spectatorii...

Pentru o clipă s-a temut ca drama să nu fie ceva atroce și oribil, ceva ce nu se mai înfăptuise pînă atunci, niciodată, și ca nu cumva, dintr-un moment într-altul să izbucnească o revoltă cumplită din partea tuturor spectatorilor indignați și ofensați. Ah, tăcerea aceea era ceva într-adevăr teribil. Care era adevărul ? Care era ? Sufereau ? Se bucurau ? Nimeni nu sufla... Și strigătele actorilor răsunau la ultima scenă. Iată, acum se lăsa cortina...

Lui Giustino i s-a părut că el singur, de acolo, din spatele scenei, cu anxietatea sa, cu dorința intensă, cu tot sufletul său contractat într-un cumplit efort suprem, ar fi smuls din sală, după o clipă de așteptare abisală, aplauzele, primele aplauze, seci, forțate, aidoma pîrîitului de mărăcini, de lanuri arse, prefăcute apoi în flacără, în incendiu ; aplauze pline, calde, lungi, lungi, zgomotoase, asurzitoare... și atunci a simțit că i se relaxează membrele și că leșină, gata să cadă, sufocîndu-se parcă în mijlocul acelui ropot frenetic care dura, iată, dura, încă mai dura, neîntrerupt, amplificat, fără sfîrșit.

Raceni îl primise în brațele lui, susținîndu-l pe piept, în timp ce Giustino hohotea, și în timp ce de patru, cinci,

șapte, zece ori actorii se prezentau la rampă, în fața acelui incendiu. El hohotea, rîdea și hohotea și tremura tot de bucurie. Din brațele lui Raceni a trecut în brațele Laurei Carmi, și apoi în ale lui Revelli, și apoi în ale lui Grimi care-l mînjise pe buze, pe vîrful nasului și pe obraji cu culorile cu care se grimase fiindcă într-un elan de emoție a vrut să-l sărute cu orice chip, în ciuda faptului că actorul, știind ce avea să-l aștepte, se ferise. Și cu fața astfel mînjită, continuă să se lase în brațele ziariștilor și ale tuturor cunoștințelor venite acolo pe scenă să-l felicite ; nu mai știa să facă altceva ; era atît de epuizat, de extenuat, de vlăguit, încît doar în starea aceea de abandon mai găsea o ușurare ; și acum se lăsa în brațele tuturor, aproape mecanic ; s-ar fi lăsat și în brațele pompierilor de pază, ale mașiniștilor, ale celor ce se ocupau cu schimbatul decorurilor, dacă în cele din urmă nu l-ar fi smuls din stereotipia aceeaș comică ce inspira milă, Dora Barmis, care-l scutură puternic și-l conduse apoi în cabina Laurei Carmi ca să se spele pe față. Raceni fugise acasă pentru a reveni cu vești despre starea soției.

Pe coridoare, în loji, era un zumzet, o agitație puternică, un tumult. Trei sferturi de oră toți spectatorii, subjugați de farmecul acelei creații atît de noi și extraordinare, atît de vie de la început pînă la sfîrșit, într-un ritm care te făcea să-ți ții respirația, ritm rapid, violent, scînteind de fulgere neprevăzute, parcă se descătușaseră acum prin aplauzele acelea frenetice, interminabile, de stupoarea care-i oprimase.

Acum în toți vibra o bucurie tumultuoasă, certitudinea absolută că acțiunea aceea care, prin noutatea de atitudini și expresii, se dovedea de o soliditate atît de puternică, nu s-ar mai fi putut frînge din cauza nici unei lovituri a hazardului, din moment ce orice voință acum, întocmai ca în realitatea însăși, ar fi apărut ca o necesitate dominată și devenită logică prin fatalitatea acțiunii.

Tocmai în aceasta consta miracolul artei, la care se asista în seara aceea aproape cu spaimă. Nu mai părea a fi concepție premeditată a unui autor, ci o acțiune născută acolo, spontan, minut de minut, incertă, neprevizibilă, din ciocnirea cu pasiuni sălbatice, în libertatea unei vieți în afara legii și aproape în afara timpului, în arbitrarul absolut al atîtor voințe care se învingeau pe rînd, a atîtor ființe aflate într-o cedare totală, ce își împlineau acțiunea

în deplina libertate a firii lor, adică în afara vreunui scop pe care și l-ar fi propus autorul.

Mulți dintre cei mai entuziaști, și totuși nu mai puțin frămîntați de îndoiala că părerea nu s-ar armoniza cu judecata competenților, căutau cu ochii în fotolii, în loji, să vadă chipurile criticilor dramatici ale celor mai răspîndite ziare cotidiene și-i rugau pe cei din jur să le arate criticii veniți dinafara orașului, spionîndu-i apoi îndelung.

Îndeosebi asupra unei loji din primul rînd se fixau ochii acestora : loja lui *Zeta*, teroarea tuturor actorilor și a autorilor care veneau să înfrunte judecata publicului roman.

Zeta discuta aprins cu alți doi critici, Devicis, sosit de la Milano, Còrica sosit de la Napoli. Aproba ? Dezaproba ? Și ce anume ? Drama sau interpretarea actorilor ? Iată, intra în lojă un alt critic. Cine era ? Ah, Fongia din Torino... Ce mai rîdea ! Și se prefăcea că plînge și că se lasă pe pieptul lui Còrica, apoi pe cel al lui Devicis. De ce ? *Zeta* sărea în picioare, cu un gest de dispreț. plin de orgoliu și striga ceva, ce-i făcea pe ceilalți trei să izbucnească într-un rîs zgomotos. În loja de alături, o doamnă cu fața brună, cu ochii verzi, adînc cercănați, cu aerul întunecat, rigid mîndră, se ridică și se duse să se așeze în celălalt colț al lojii, în timp ce din fund, un domn cu părul cărunt... ah !, Gueli ! Gueli ! Maurizio Gueli ! își aplecase capul pentru a putea privi în loja criticilor.

— Maestre, iertați-ne, — îi spuse atunci *Zeta*, — și cereți-i iertare din partea mea doamnei. Dar omul ăsta este o pacoste, Maestre ! Este ruina bietei fete ! Dacă țineți la Roncella...

— Eu ? Pentru Dumnezeu ! — replică Gueli ; și se retrase cu fața tulburată, privindu-și în ochi prietena.

Aceasta, cu un freamăt de rîs tăios pe buzele negre, strîngînd ușor pleoapele ca să atenueze parcă scînteierea din ochii verzi, se aplecă de mai multe ori în fața ziaristului, și-i spuse :

— Ei, foarte... foarte mult...

— Doamnă ! Să fim drepți ! — exclamă atunci criticul. Roncella e fiica pură a lui Maurizio Gueli ! O spun, am spus-o și o voi spune ! Este ceva măreț, doamna mea ! Ceva măreț ! Roncella este mare ! Dar cine o va salva de soțul ei ?

Livia Frezzi zîmbi din nou ca și mai înainte și spuse :

— Nu vă fie teamă... Nu-i va lipsi ajutorul... Patern, bineînțeles !

La scurt timp după această conversație de la o lojă la alta, în timp ce se ridica cortina și începea al doilea act, Maurizio Gueli și Livia Frezzi părăseau teatrul ca doi care, nemaiputîndu-și înfrîna impulsul propriei patimi adverse, au preferat să fugă de acolo ca să nu dea un hidos și scandalos spectacol în fața lumii. Tocmai se suiau în trăsură, cînd dintr-o altă trăsură, sosită în mare grabă, cobora, nespus de tulburat, Attilio Raceni.

— Ah ! Maestre ! Ce nenorocire !

— Ce s-a întîmplat ? — întrebă Gueli cu un glas care voia să pară calm.

— Moare... moare... Roncella, poate, la ora asta... am lăsat-o acasă... vin să-l iau pe soțul ei...

Și fără s-o mai salute pe doamnă, Raceni se repezi în teatru.

CAPITOLUL AL PATRULEA

Stăpînul insulei

ZIARELE RĂSPÎNDISERĂ VESTEA că Roncella, salvată ca prin minune de la moarte chiar în momentul triumfului dramei sale, în sfîrșit, capabilă să suporte zdruncinarea unei lungi călătorii, pleca chiar în dimineața aceea, în stare de convalescență, ca să-și recapete forțele și sănătatea în Piemonte, în satul natal al soțului.

Ziariști și literați, admiratori și admiratoare alergînd la gară ca s-o vadă, s-o salute, se îngrămădeau acum în fața ușii de la sala de așteptare, deoarece medicul care o îngrijea și urma s-o însoțească pînă la Torino, nu permitea prea multă lume în jurul ei.

— Cargiore ? Unde e Cargiore ?

— Hm ! Lîngă Torino, se spune.

— O fi frig acolo !

— Ei aș !... Hm !

Cei care erau admiși, pînă una, alta, să-i strîngă mîna, s-o felicite, în ciuda protestelor medicului, a rugăminților soțului, nu mai voiau să se dezlipească de ea și să cedeze locul altora ; și deși se îndepărtau puțin de canapeaua unde stătea ea între soacră și doică, rămîneau în sală să spioneze cu ochii atenți un gest cît de vag, vreo privire, un zîmbet al ei.

Cei dinafară băteau în geamuri, chemau, dădeau semne de nerăbdare și de iritare ; dar nimeni nu părea că i-ar auzi ; dimpotrivă, unii păreau că se complac în a se arăta impertinenți, pînă într-atît, încît priveau cu dispreț și zîmbet batjocoritor spectacolul acela de nerăbdare și de iritare.

Insula nouă fusese într-adevăr un triumf. Știrea cu moartea autoarei, răspîndită ca fulgerul în teatru, în timpul premierei, la sfîrșitul actului al doilea, cînd publicul era captat și fascinat de dominanta originalitate a dramei, suscitase o manifestație atît de nouă și solemnă de doliu și totodată de entuziasm, încît, după aproape două luni, cei care avuseseră norocul să participe, mai erau încă emoționați.

A doua zi dimineață toate ziarele descriseseră în culori extraordinare serata aceea memorabilă, așa că în toate orașele din Italia se înfiripase imediat dorința cea mai nerăbdătoare de a vedea cît mai curînd reprezentată drama și de a avea între timp vești despre autoare și despre starea ei, și alte vești despre lucrul ei.

Era de ajuns să-l privești pe Giustino Boggiòlo ca să-ți faci o idee de enormitatea evenimentului, de febra, de curiozitatea care inflama totul în jur. Nu soția, ci el părea să fi ieșit chiar atunci din ghearele morții.

Smuls, în seara aceea, din brațele actorilor care-l țineau de umeri, de poalele hainei, încercînd să-l împiedice să se prezinte sau mai degrabă să se repeadă la rampă ca să anunțe, ca un nebun, publicului moartea iminentă a soției, fusese apoi tîrît acasă, înecat în hohote de lacrimi, de către Attilio Raceni.

Aruncat dintr-o violentă, cumplită emoție într-alta, opusă, dar nu mai puțin cumplită și violentă, Doamne, ce mai noapte, ce noapte trăise acolo, lîngă soția lui ; și apoi ce zile ! ce zile !

Acum, soția, de bine, de rău, iat-o acolo, înafara tuturor suferințelor ; ceea ce trebuia să facă, făcuse ; iată-l lîngă ea, printre văluri, pe sufleţelul acela firav şi roz în braţele doicii : şi ea se ducea departe, să se odihnească, să se refacă în liniște şi în trîndăvie... În vreme ce el...

În primul rînd, ei da, el adusese pe lume altceva decît sufleţelul acela ! Un uriaş, un uriaş adusese el la lumină : un uriaş care acum, imediat, voia să înceapă să umble, cu paşi mari prin toată Italia, prin toată Europa, şi poate că mai tîrziu şi în cele două Americi, să culeagă lauri, să îngrămădească bani ; şi lui îi revenea obligaţia de a se duce cu acest gigant, deşi era sleit de puteri, vlăguit după o naştere uriaşă ca aceea.

Deoarece pentru Giustino Boggiòlo, ce-i drept, uriaşul nu era drama scrisă de soţia lui ; uriaşul era triumful premierei, iar autorul triumfului nu putea fi altul decît el în persoană.

Ei, da ! Dacă n-ar fi fost el, dacă n-ar fi făcut el miracole în toate acele luni de repetiţii, într-adevăr n-ar fi alergat acum atîta lume la gară, ca să-i aducă omagii soţiei lui, s-o felicite, să-i ureze drum bun !

— Vă rog, vă rog... Faceţi-mi plăcerea, fiţi buni... Medicul, aţi auzit ?... Şi apoi, priviţi, mai sînt atîţia acolo... Da, mulţumesc, mulţumesc... Vă rog, pentru Dumnezeu !... Pe rînd, pe rînd, spune medicul... Mulţumesc, vă rog, pentru Dumnezeu !... se adresa, din cînd în cînd, unuia sau altuia, cu mîinile întinse în faţă, căutînd să ţină pe cît mai mulţi la distanţă de soţia lui, ca să tranşeze şi situaţia aceea, într-un mod cît mai lăudabil, încît ziarele, după întîlnirea de la gară, chiar în aceeaşi seară, să poată scrie ca despre un alt eveniment. Mulţumesc, oh, vă rog, pentru Dumnezeu !... Oh ! Doamna Marchiză, ce onoare... Da, da, duceţi-vă la ea, mulţumesc... Veniţi, veniţi, Zago, iată, vă las să-i strîngeţi mîna şi apoi, plecaţi, vă rog ! Faceţi loc vă rog, domnilor... Mulţumesc, mulţumesc,... Oh, doamna Barmis, doamna Barmis, daţi-mi un ajutor, vă rog... Uită-te, domnule Raceni, dacă nu cumva vine şi senatorul Borghi... Daţi-vă la o parte ! Vă rog, vă rog !... Da, domnule, pleacă, fără să fi asistat măcar la o singură reprezentaţie a dramei sale... Ce spuneţi ? Ah, da... din păcate, da, nici măcar la una, nici la repetiţii... Ei, ce putem face ? Trebuie să plece, fiindcă eu... Mulţumesc, Centanni ! Trebuie să plece, deoarece... Ce spuneţi ? Da,

doamnă, aceea este Carmi, actriţa principală... *Spera*, da, doamnă ! Deoarece eu... lăsaţi-mă, ah, lăsaţi-mă... Nu-mi mai vorbiţi despre asta ! La Napoli, la Bologna, la Florenţa, la Milano, la Torino, la Veneţia... nici nu ştiu cum să mă mai împart... Şapte, şapte companii teatrale în turneu, da, domnule...

Şi astfel adresa un cuvînt unuia şi un cuvînt altuia, ca să-i mulţumească pe toţi ; şi priviri şi zîmbete de tacită înţelegere cu ziariştii ; şi toate aceste ştiri, distribuite aşa, aparent în treacăt ; dar cînd lansa un nume sau altul, îl rostea cu glas tare, anume, pentru ca ziariştii să ia notă.

— Minunată ! Minunată ! — nu mai înceta, între timp, să exclame Dora Barmis, în mijlocul actorilor, veniţi şi ei, ca atîţia alţii, ca s-o vadă pentru prima oară şi s-o cunoască pe autoarea dramei.

Ei, ca să nu pară îmbufnaţi, consimţeau cu o mişcare a capului. Veniseră, convinşi de o primire foarte caldă din partea Roncellei în faţa tuturor, de o primire care li se cuvenea, deoarece chiar dacă nu i-ar fi considerat primii creatori ai unui triumf fantastic, cel puţin i-ar fi recunoscut drept cei mai eficienţi cooperatori ai ei, greu de înlocuit sau de depăşit, haide, ce să mai vorbim ! Dar au fost primiţi la fel ca şi toţi ceilalţi, aşa că imediat li s-a inhibat tot elanul cu care veniseră, devenind banali şi chiar reci, în tot comportamentul lor.

— Da, dar suferă, — observa Grimi, strîmbîndu-se şi vorbind pe tonul său grav baritonal. E clar că suferă, uitaţi-vă la ea ! V-o spun eu că suferă sărmana de ea !

— Un pumn de femeie, şi ce forţă ! — spunea în schimb Laura Carmi, muşcîndu-şi buzele. Cine ar spune ? Mi-o închipuiam cu totul altfel ! În ochi, da... poate că în ochi este ceva. Unele sclipiri, da... Fiindcă măreţia artei sale constă în unele străfulgerări neaşteptate, în unele opriri bruşte, care te înfioară şi te deconcertează. Noi sîntem obişnuiţi cu un singur ton ; cu cei ce ne spun : viaţa este asta ; cu alţii care ne spun : viaţa este astălaltă. Roncella zugrăveşte o latură a vieţii, dar apoi se întoarce brusc şi ne prezintă altă latură. Iată, aşa mi se pare !

Şi Laura Carmi îşi roti ochii în jur, vrînd parcă să suscite aplauze sau cel puţin semne de aprobare din partea celor ce o ascultau, răzbunîndu-se astfel, adică cu o reală superioritate, pe răceala şi ingratitudinea Roncellei.

N-a avut parte nici măcar de consensul grupului ei, deoarece atît Dora Barmis cît și colegii de scenă și-au dat seama că mai mult decît pentru ei, vorbise ca să fie ascultată de alții, în special de Roncella.

Doar doi, așezați într-un colț, bătrîna domnișoară Ely Facelli și Cosimo Zago sprijinit de cîrjă, aprobau, dînd din cap și Laura Carmi îi privi insistent, dar cu dispreț, ca și cum aprobarea lor ar fi insultat-o.

Deodată, o mișcare vie de curiozitate se propagă în sala de așteptare și mulți, scoțîndu-și pălăria, aplecîndu-se, s-au grăbit să se dea deoparte ca să lase să treacă pe cineva, căruia, în mod evident îi displăcea neașteptata prezență a atitora, provocîndu-i mai mult decît plictiseală și stînjenire, o reală și profundă tulburare, aproape furie, ciudă, și totodată jenă ; o tulburare care sărea în ochii tuturor și care nu putea fi deloc explicabilă prin simpla indignare iritată binecunoscută a acelui om de a se expune în fața lumii.

Altul părea să fie substratul ; și într-adevăr așa era. O spunea încet, la urechea lui Raceni, Dora Barmis cu o bucurie feroce :

— Se teme ca ziariștii să nu treacă și numele lui în darea de seamă din seara asta ! Și e cert că o vor face ! Sînt convinsă ! Să vezi că așa va fi ! În primul rînd ! Cap de listă ! Cine știe, dragul meu, unde i-o fi spus Liviei Frezzi că se duce ! Și, în schimb, iată-l aici ; a venit aici ! Și diseară Livia Frezzi va citi ziarele : în primul rînd va citi numele lui ; și-ți închipui ce scenă îi va face ! Nebună de geloasă ce e, ți-o spun eu ! Geloasă la nebunie ! Dar, hai să fim drepți... mi se pare că are dreptate... În ceea ce mă privește, n-am nici o îndoială !

— Dar fii cuminte ! — se repezi Raceni. Ce tot spui ? ! Dar poate să-i fie tată !

— Copil ! — exclamă atunci doamna Barmis, cu un zîmbet de milă

N-a mai putut adăuga altceva, deoarece, fiind iminentă acum plecarea, Roncella, între Maurizio Gueli și senatorul Romualdo Borghi, cu soțul ei în față, care le croia drum, se ridica să iasă din sală, ca să-și ocupe locul în tren.

Toți își descoperiră capul ; se auzi ici-colo cîte un strigăt de „trăiască", urmat imediat de un ropot de aplauze, și Giustino Boggiòlo, pregătit dinainte, în așteptare, privind împrejur, zîmbitor, radios, cu ochii scînteietori și

pomeții obrajilor aprinși, se aplecă să mulțumească de mai multe ori, în locul soției.

În sală, în spatele ușii cu geam, domnișoara Ely Facelli, rămasă singură uitată și inconsolabilă, hohotea de plîns în batista parfumată. Privind cu grijă, pieziș, șchiopul Cosimo Zago sări cu cîrja pe locul de pe canapea unde cu puțin timp înainte stătuse Roncella, luă iute și discret o pană mică desprinsă din eșarfa din pene de struț, *boa* a ei, și și-o vîrî în buzunar, la timp ca să nu fie descoperit de romancierul napolitan Raimondo Jàcono, care străbătea sala răbufnind, îngrețoșat tot, vrînd să plece.

— Ei, tu ? Ce faci ? Parcă ești un cîine rătăcit, dragule... Auzi, auzi ce strigăte ? Ce osanale ! Sfînta zilei ! Bufoni ! Mai rău decît bărbatul ei ! Hai, hai, curaj ! Este lucrul cel mai simplu din lume ! Nu te mai amărî ! Asta a luat-o pe *Medeea* și-a făcut-o „zdrențăroasa din Taranto" ; tu ia-l pe Ulisse și fă-l gondolier venețian. Un triumf ! Te asigur eu ! Și o să vezi că asta o să ajungă bogată acum ! Of ! Șase sute, șapte sute de mii de lire, ca nimic ! Joacă cumetre, că îți cîntă norocul !

Întorcîndu-se acasă cu trăsura împreună cu domnișoara Facelli (biata de ea nu mai era în stare să-și ia batista de la ochi, dar acum nu atît din cauza durerii plecării Silviei, cît ca să nu descopere ravagiile lungi și adînci făcute de lacrimi chimicăriei machiajului ei), Giustino Boggiòlo ridica umerii, își încrețea nasul, fierbea tot, părea că ar fi avut ceva cu ea. Dar nu, biata domnișoară Ely, nu ; ea nu avea nici un amestec.

Cu trei minute mai înainte de plecarea trenului, se strecurase în mintea lui Giustino o nouă plictiseală ; parcă n-avea destule altele ! ca un petec de hîrtie, o zdreanță, o volbură, care se lipește de piciorul unui alergător, în tot timpul întrecerii, pe o pistă ticsită de lume. Senatorul Borghi, vorbind cu Silvia care apăruse la fereastra vagonului, îi ceruse, nici mai mult nici mai puțin, decît manuscrisul piesei *Insula nouă*, ca să o publice în revista lui. Din fericire, reușise să se interpună la timp, să-i demonstreze că nu era posibil ; trei editori, dintre primii, îi făcuseră oferte foarte atrăgătoare și el încă îi ținea în șah pe toți trei, temîndu-se ca difuzarea cărții să nu știrbească curiozitatea publicului în toate acele orașe care așteptau cu o febrilă nerăbdare reprezentația dramei. Ei bine,

Borghi, în schimb, o rugase pe Silvia să-i promită o nuvelă — lunguță, lunguță — pentru *Vita italiana.*

— Dar în ce condiții, scuzați-mă ? ! — începu să spună Giustino, ca și cum lîngă el, în trăsură, l-ar fi avut pe senatorul-director și fost ministru și nu pe neconsolata domnișoară Ely. În ce condiții ? Trebuie să vedem ; trebuie să cădem de acord... Nu mai sînt timpurile cînd a apărut *Casa piticilor,* dragă domnule senator ! Recunoștință ! Da, bine ! Dar în primul rînd nu trebuie exploatată recunoștința ! Asta e ! Ce spuneți ?

Domnișoara Ely aprobă, aprobă, de mai multe ori, dînd din cap înfundată în batistă ; dar pentru Giustino a fost ca și cum l-ar fi dezaprobat. De aceea a și sărit :

— Sigur ! Deoarece în satul meu cine exploatează gratitudinea nu numai că pierde orice merit al serviciului făcut, dar ajunge să... nu, ce spun ? mai rău ! Ajunge mai rău decît cel ce-ți refuză cu cruzime un ajutor pe care ți l-ar putea da. Asta mi-o păstrez, uite ! Chiar pentru primul *album* pe care mi-l va trimite el, domnul senator. Ah, domnișoara mea, — continuă el. Ar trebui să am o sută de capete, o sută, și tot ar fi puține ! Dacă mă gîndesc la tot ceea ce am de făcut, mă apucă ameteala! Acum mă duc la birou și cer șase luni de întrerupere a activității. Nu pot face altfel. Și dacă nu-mi acordă concediul ? Spuneți-mi dumneavoastră... Dacă nu-mi acordă ? Va fi o afacere serioasă ; mă voi vedea silit să... să... Ce ați spus ?

Nimic ! Oh, Sfinte Dumnezeule, de ce să insiste așa, dacă domnișoara Ely nu sufla nici o vorbă ! Ridică un deget în semn că „nu", că ea nu scosese nici un cuvînt. Și atunci, Giustino :

— Dar vedeți, prin forța împrejurărilor... Veți vedea că forțat de împrejurări mă voi vedea silit să dau cu piciorul slujbei ! Și apoi vor începe să spună că trăiesc pe spinarea soției mele ! Ca și cum soția mea fără mine... e de rîs nu alta ! Ce mai ! Și acum se vede : iat-o : unde s-a dus ? În vilegiatură. Și cine rămîne aici să muncească, să se războiască ? Război, știți ? Chiar război... război de-a binelea ! Acum intru pe cîmpul de luptă ! Șapte armate și o sută de orașe ! Dacă rezist... Gîndiți-vă la slujbă ! Dacă mîine îmi pierd slujba, din cauza cui o pierd ? Din cauza ei o pierd... Hm... să nu ne mai gîndim la asta !

Îi roiau atîtea griji în cap, încît mai mult de cîteva minute de răbufnire nu reușea să acorde nici neplăcerii chiar grave stîrnite de vreuna din ele. Totuși, n-a putut să nu se gîndească din nou, mai înainte de a ajunge acasă, la cererea senatorului Borghi, făcută așa, fără știrea sa.

Îl necăjise prea tare, asta e : mai ales pentru că, oricum, nu soției trebuia să i se adreseze senatorul, ci lui.

Și apoi, sfinte Dumnezeule, puțină discreție ! Biata femeie pleca să-și refacă sănătatea, să se odihnească... Și apoi, dacă i-ar fi venit poftă să se gîndească la ceva acolo, la Cargiore, ei bine, s-ar fi gîndit la o nouă dramă, fir-ar să fie, dar nu la fleacuri care-ți iau atîta timp și nu rentează nimic !

Puțină discreție, ce naiba-!

De cum a ajuns acasă, hm ! altă piedică, altă durere de cap, alt motiv de enervare.

Dar asta mult mai gravă !

În biroul lui dădu de un tînăr lung cît o prăjină, tare firav, cu o pădure de păr creț răvășit, un cioculeț ascuțit, mustăți ridicate, o eșarfă veche verde de mătase la gît, care ascundea poate lipsa cămășii, un soi de jerseu negru înspre verzui ale cărui mîneci, roase la coate și prea scurte, lăsau să se vadă mîinile osoase, păroase, anormal de lungi.

Avea aerul unui stăpîn, în mijlocul unei expoziții de douăzeci și cinci de pasteluri, dispuse jur împrejur prin cameră, pe fotolii, pe scaune, pe birou, peste tot : douăzeci și cinci de pasteluri inspirate din scenele culminante din *Insula nouă*.

— Scuzați-mă... și scuzați-mă... scuzați... — începu să spună Giustino Boggiòlo, intrînd, buimăcit și aiurit, de tot ceea ce-l înconjura. Dar cine sînteți dumneavoastră ?

— Eu ? — spuse tînărul, zîmbind cu aer de triumf. Cine sînt eu ? Nino Pirino, pictoraș tarentin, deci compatriot puțin cu Silvia Roncella ! Dumneavoastră sînteți soțul, nu ? Încîntat ! Iată, am făcut toate acestea și am venit să i le arăt Silviei Roncella, celebra mea compatrioată.

— Și unde e ? — se întrebă Giustino.

Tînărul îl privi năucit.

— Unde e ? Cine ? Cum ?

— Dar dacă a plecat, scumpe domn ! Dacă a plecat mai adineauri ? !

— A plecat ? Roncella ?

— Dar știe toată Roma, ce naiba ! Toată Roma era la gară și dumneata nu știi ! Eu am atît de puțin timp de pierdut, scuză-mă... Dar, așteaptă o clipă... Scuză-mă, dar astea sînt scene din *Insula nouă*, dacă nu mă înșel ? !

— Da, domnule.

— Și cum așa, aparține tuturor *Insula nouă*, scuză-mă?! Dumneata iei așa scenele și... ți le însușești... Cum ? Cu ce drept ?

— Eu ? Dar ce spuneți ? Dar nu ! — replică tînărul. Eu sînt un artist ! Eu am văzut și...

— Dar nu, domnule ! — exclamă cu putere Giustino. Ce-ai văzut ? Dumneata n-ai văzut nimic. Dumneata ai văzut *Insula nouă*...

— Da, domnule.

— Și asta e insula abandonată, e adevărat ?

— Da, domnule.

— Și unde ai mai văzut-o dumneata ? Există poate în vreo hartă geografică insula asta ? Dumneata n-ai putut-o vedea !

Tînărului i s-a părut hazlie situația ; și, ce-i drept, starea lui de spirit stîrnea ilaritate. Totuși, asaltat astfel, contrar oricărei așteptări, acum simțea că-i cam îngheață zîmbetul pe buze. Mai buimac ca oricînd, se bîlbîi :

— Ei, cu ochii, nu. Cu ochii, nu, desigur ! N-am văzut-o ! Mi-am închipuit-o, iată !

— Dumneata ? Dar, nu, domnule ! — replică prompt Giustino. Soția mea ! Numai soția mea ! Numai soția mea și-a închipuit-o, și nu dumneata ! Și dacă soția mea nu și-ar fi închipuit-o, dumneata nu ai fi pictat absolut nimic, ți-o spun eu ! Proprietatea...

În clipa aceea Nino Pirino nu-și mai putu stăpîni rîsul care-i mocnea de mult în suflet.

— Proprietate ? Ah, da ? Care ? Aceea a insulei ? Oh, bună ! Oh, foarte bună ! Admirabilă ! Numai dumneata vrei să fi proprietarul insulei ? Proprietarul unei insule care nu există ?

Giustino Boggiòlo, auzindu-l cum rîdea, se întunecă tot de mînie și strigă fremătînd tot :

— Aha, nu există ? Așa spui dumneata, că nu există ! Există, există, există !, scumpe domn ! Și ți-o arăt eu dumitale și vei vedea că există !

— Insula ?

— Proprietatea ! Dreptul meu de proprietate literară ! Dreptul meu, dreptul meu există ! Şi dumneata vei vedea cum voi şti eu să mi-l fac respectat şi valorificat ! De asta sînt eu aici ! Acum, toţi s-au obişnuit să violeze acest drept, care emană totuşi dintr-o lege a statului, pentru Dumnezeu, sacrosanct ! Dar repet că eu sînt aici, acum ; şi-ţi voi arăta eu dumitale !

— Bine, bine... dar uitaţi-vă... domnule.. calmaţi-vă, uitaţi-vă... îi spunea între timp tînărul, jenat de furia pe care o declanşase în Giustino. Uitaţi-vă, eu... eu n-am vrut să vă uzurp nici un fel de drept, nici o proprietate... Dacă dumneavoastră vă mîniaţi astfel, uitaţi-vă, eu sînt gata să vă las aici toate pastelurile mele ; şi mă retrag. Vi le dăruiesc şi plec. Am avut intenţia de a vă face o plăcere, de a aduce un omagiu ilustrei mele consătene... Da, aş fi vrut s-o rog şi să... să... mă ajute cu prestigiul numelui său, deoarece cred, ce mai, că merit poate un ajutor... Sînt frumoase, ştiţi ? ! Aveţi bunăvoinţa de a arunca măcar o privire pastelurilor mele... Nu sînt proaste, credeţi-mă ! Vi le dăruiesc şi plec.

Giustino Boggiòlo se pomeni deodată total dezarmat rămînînd într-o postură mizerabilă în faţa generozităţii acelui zdrenţăros, nespus de bogat în mărinimia lui.

— Nu, nu sînt deloc proaste... mulţumesc... scuză-mă... spuneam, discutam aşa... despre dreptul meu... despre proprietate... iată... Crede-mă că este o afacere serioasă... ca şi cum n-ar exista... O piraterie continuă în domeniul literar... M-am înfierbîntat şi eu, fiindcă, vezi dumneata... în acest moment, mă înfierbînt... uşor ; sînt obosit, mort de oboseală ; şi nimic nu-i mai rău decît oboseala ! Dar eu trebuie să privesc mereu în faţă şi în spate, scumpe domn, trebuie să-mi apăr interesele, dumneata mă înţelegi bine.

— Desigur ! Bineînţeles ! — exclamă Nino Pirino, trăgîndu-şi sufletul — totuşi, ascultaţi-mă... Să nu vă înfuriaţi din nou, pentru Dumnezeu ! Credeţi că eu nu pot face un tablou din *Logodnicii* ? [1], să presupunem... Iată : să presupunem că citesc *Logodnicii ;* îmi rămîne impresia unei scene ; n-o pot picta ?

Giustino Boggiòlo se concentră cu un mare efort ;

[1] *I Promessi sposi*, celebru roman al lui Alessandro Manzoni (1785—1873) (n. tr.).

rămase puţin pe gînduri, mîngîindu-şi cu două degete bărbuţa în evantai şi apoi spuse :

— Hm, într-adevăr, nu ştiu... Poate că fiind vorba de opera unui autor decedat, operă de mult timp devenită patrimoniul naţional... Nu ştiu. Trebuie să studiez situaţia. Oricum, în cazul nostru, situaţia este diferită. Uită-te ! Fapt este că dacă un muzician îmi cere să facă muzica la *Insula nouă* (ţi-o spun pentru că sînt în tratative cu doi compozitori, dintre primii) chiar dacă libretul l-ar scrie altcineva, trebuie să-mi plătească ceea ce pretind eu, şi nu puţin, ştii ? Acum, dacă nu mă înşel, cazul dumitale este aidoma acestuia ; dumneata pentru pictură, celălalt pentru muzică.

— Ce-i drept... mda... — începu să spună Nino Pirino, trăgîndu-şi şi el mai nervos ciocul ; dar după aceea, sări brusc, schimbîndu-şi părerea. Dar nu ! greşiţi, ştiţi ? ! Uitaţi-vă... alta e situaţia ! Muzicianul plăteşte pentru că, pentru o melodramă el ar folosi cuvintele ; dar dacă nu ar mai folosi cuvintele, ci s-ar exprima numai muzical, într-o simfonie, sau ce ştiu eu, după impresiile, sentimentele suscitate în el de drama doamnei dumneavoastră, nu ar mai plăti, ştiţi ? Puteţi fi sigur ; în acest caz nu mai plăteşte nimic !

Giustino Boggiòlo întinse mîinile, vrînd parcă să stăvilească brusc un pericol sau o ameninţare.

— Vorbesc în mod abstract, se grăbi atunci să adauge tînărul. Eu v-am spus de ce am venit, şi, vă repet, sînt gata să-mi las aici tablourile şi să plec.

În clipa aceea lui Giustino îi străfulgeră prin minte o idee. Mai curînd sau mai tîrziu, drama urma să fie tipărită. Să facă din ea o ediţie foarte elegantă, ilustrată, cu reproduceri în culori a celor douăzeci şi cinci de pasteluri... Iată, cartea alcătuită astfel nu ar cădea pe mîinile oricui ; şi astfel el ar împiedica şi exploatarea operei soţiei din partea acelui pictor ; şi chiar îi va acorda acestuia ajutorul cerut, moral şi material, fiindcă îi va impune editorului o compensaţie adecvată pentru pastelurile acelea.

Nino Pirino s-a arătat atît de entuziast de idee, că n-a lipsit mult să-i sărute şi mîna binefăcătorului său, care între timp avusese altă strălucire mentală şi-i făcea semn să aştepte să i se contureze bine ideea.

— Iată ! O prefaţă de Gueli la volum... Astfel, toţi ma-

liţioşii care trăncănesc că lui Gueli nu i-a plăcut drama... El a venit azi-dimineaţă să o salute pe doamna mea la gară, ştii ? Dar n-au decît să cleveteaască (îi cunosc eu bine) că n-a fost decît o pură gentileţe. Dacă Gueli scrie prefaţa... Foarte bine, da, da, foarte bine. Mă voi duce chiar azi, de îndată ce plec de la birou. Dar vezi dumneata cîte alte griji îmi dai, cîte alte treburi de făcut îmi dai dumneata, acum ? Şi-mi sînt numărate minutele ! Mi-e timpul măsurat ! Diseară trebuie să plec la Bologna. Gata, gata... Am eu grijă de toate. Dumneata îmi laşi aici pastelurile. Îţi promit că de cum trec prin Milano... Spune-mi adresa dumitale !

Nino Pirino îşi ridică umerii cu coatele lipite de talie, şi cu pieptul umflat, întrebă stînjenit :

— Iată... cînd... cînd veţi trece prin Milano ?

— Nu ştiu, — răspunse Boggiòlo. Peste două, trei luni cel tîrziu...

— Ei atunci, — zîmbi Pirino, — este inutil, ştiţi ! De-acum pînă în trei luni voi schimba cel puţin opt adrese. Nino Pirino, post-restant : iată, aşa-mi veţi scrie.

Cînd, tîrziu, Giustino Boggiòlo se întoarse acasă (abia avea timp să-şi facă în grabă valizele) era atît de istovit, şi într-o stare de fixitate în gol şi buimăcire, încît, de cum intrase în umbra densă din birou, pomenindu-se, fără să-şi dea seama nici cum, nici de ce, în braţele unei femei, pe sînul unei femei care-l susţinea în picioare şi-l mîngîia pe obraji, încet, încetişor, cu o mînă călduţă şi parfumată, spunîndu-i pe un ton dulce, matern : „Bietul de tine... bietul de... dar e clar ! dar astfel dumneata te distrugi, dragă !... Vai sărmanul... sărmanul..." abandonat, lipsit de voinţă, renunţînd cu totul de a ghici cum oare de se afla acolo Dora Barmis, în casa lui, în beznă, şi cum putea să ştie că el, din cauza tuturor alergăturilor istovitoare, a neplăcerilor întîmpinate, şi a oboselii enorme, avea acum nevoia aceea imperioasă de mîngîiere şi de odihnă, o lăsa să facă ce voia şi se lăsa mîngîiat şi alintat şi răsfăţat, aidoma unui copil bolnav.

Poate că intrase în birou delirînd şi văitîndu-se.

Chiar nu mai putea ! La birou, şeful îl primise ca pe un cîine şi jurase că dacă nu-i va respinge cererea de şase luni de concediu nu se va mai numi el *commendatore* Riccardo Ricoglia... i-o va respinge, respinge ! După

aceea acasă la Gueli... oh, Doamne, ce s-a întîmplat acasă la Gueli ? Nu-şi mai venea în fire... Visase ? Dar cum ? Nu venise la gară în dimineaţa aceea Gueli ? Părea că înnebunise... Sau înnebunise el, sau Gueli. Dar poate că, iată, în mijlocul acelei harababuri îngrozitoare, ceva se întîmplase, iar el nu dăduse importanţă, şi de aceea acum nu mai înţelegea nimic ; nici pentru ce se afla Dora Barmis acolo... Poate că era drept şi firesc să fie acolo... şi încurajarea aceea miloasă era chiar oportună, da, meritată... dar acum... dar acum, gata ! iată !

A şi făcut un gest ca să se desprindă. Dora îi reţinu cu mîna capul pe sînul ei :

— Nu, de ce ? Aşteaptă...

— Trebuie... valizele... — se bîlbîi Giustino.

— Ba, nu ! Ce spui ! — îi replică Dora. Vrei să pleci în starea asta ? Nu, dragule ! Nu, dragule ! Aici, aici... Dumneata nu poţi, dragule, nu poţi ! Şi eu te voi împiedica !

Giustino rezistă presiunii mîinii, părîndu-i-se acum prea mult răsfăţul Dorei şi puţin ciudat, deşi ştia că ea adesea nu-şi mai amintea, chiar, că este femeie.

— Dar... dar cum ?... — continuă să se bîlbîie, fără... fără lumină aici ? Ce-a făcut slujnica domnişoarei Ely ?

— Lumina ? Eu n-am vrut, — spuse Dora. Adusese lampa. Aici, aici, stai cu mine, aici. Stăm bine aici, pe întuneric... aici...

— Şi valizele ? Cine mi le face ? întrebă Giustino, pe un ton demn de milă.

— Chiar vrei să pleci cu orice preţ ?

— Doamna mea...

— Şi dacă te-aş împiedica ?

Giustino, în întuneric, se simţi strîns cu violenţă de un braţ. Mai năuc ca oricînd, speriat, tremurînd tot, repetă :

— Doamna mea...

— Dar e stupid ! izbucni atunci femeia, cu un freamăt de rîs în hohote, apucîndu-l şi de celălalt braţ şi zgîlţîindu-l. Stupid ! Stupid ! Ce faci ? Nu vezi ? E stupid... da, stupid să pleci astfel... Unde sînt valizele ? Or fi în camera dumitale. Unde e camera dumitale ? Hai, să mergem, te ajut eu !

Şi Giustino se simţi tîrît, smuls. Se împotrivi, pierdut, bîlbîindu-se :

— Dar... dar dacă... dacă nu ne aduc o lumînare...

Un hohot de ris strident spintecă întunericul în aceeași clipă, făcînd parcă să vibreze toată casa aceea silențioasă.

Giustino se obișnuise cu izbucnirile subite de ilaritate nebunească ale Dorei Barmis. Tratînd cu ea, se afla tot timpul într-o perplexitate anxioasă, nereușind niciodată să știe cum trebuie să-i interpreteze anumite gesturi, anumite priviri, anumite zîmbete, anumite cuvinte. În momentul acela, da, ce-i drept, i se părea clar că... Ei da, dar dacă greșea ? Și apoi... dar ce ! Pe lîngă starea în care se afla, ar fi fost o reală profanare, o adevărată infamie, în patul conjugal...

Și astfel regăsi curajul de a aprinde în mod hotărît, și chiar cu o oarecare indignare, un chibrit.

Un nou, și mai strident hohot de ris o năpădi și o zvîrcoli pe Dora Barmis, văzîndu-l cu chibritul aprins între două degete.

— Dar de ce ? — întrebă cu ciudă Giustino. Pe întuneric... sigur că...

A trecut mult timp pînă cînd să-și revină Dora din rîsul ei convulsiv și să se mai adune, să-și șteargă lacrimile. Între timp, el aprinsese o lumînare, aflată acolo, pe birou, după ce se împiedicase în vreo trei pasteluri de ale lui Pirino, făcîndu-le să zboare de la locul lor.

— Ah, douăzeci de ani ! Douăzeci de ani ! Douăzeci de ani ! — fremătă Dora în cele din urmă. Știi ceva ? Atunci bărbații mi se păreau niște scobitori ! Aici, între dinți, rupte și aruncate ! Prostii ! Prostii ! Sufletul acum, sufletul, sufletul... Unde e sufletul ? Doamne ! Doamne ! Ah, ce bine e să respiri... Spune, Boggiolo : după dumneata unde e ? Înăuntru sau afară ? Mă refer la suflet ! Înăuntrul nostru sau înafara noastră ? Totul e aici ! Dumneata spui înăuntru ? Eu spun afară. Sufletul e înafară, dragă. Sufletul e tot. Și noi, morți, nu vom mai fi nimic, dragă. Nimic ! Nimic !... Hai aprinde lumina ! Valizele imediat... Te ajut eu... Serios !

— Prea bună, spuse Giustino, vlăguit, abătut, uluit.

Dora, așezată pe patul dublu, privi în jurul ei mobilele din cameră, modeste.

— Ah, aici... — spuse. Bine, da... Ce miros bun de casă, de familie, de provincie... Da, da... bine, bine... Ferice de

dumneata, dragă ! Totdeauna, aşa ! Dar trebuie să te grăbeşti. La ce oră pleacă cursa ? Hm, imediat... Hai, hai, să nu pierdem vremea...

Şi începu să aşeze cu suplețe şi pricepere în cele două valize deschise pe pat lucrurile pe care Giustino le scotea din scrin şi i le întindea. Între timp :

— Ştii de ce am venit ? Voiam să te previn că Laura Carmi... toţi actorii din Companie... dar mai ales Carmi, dragul meu, sînt înfuriaţi la culme împotriva dumitale !

— Şi de ce ? întrebă Giustino, oprindu-se.

— Dar din cauza soţiei dumitale, dragă ! Nu ţi-ai dat seama ? îi răspunse Dora, făcîndu-i semn cu mîinile să nu se oprească. Soţia dumitale... poate că, biata de ea, fiindcă mai este încă în starea asta... i-a primit rău, rău, rău...

Giustino, cu sufletul amar, îşi plecă de mai multe ori capul, vrînd să lase să se înţeleagă că îşi dăduse şi el seama şi că-i păruse rău.

— Trebuie să îndrepţi situaţia ! reluă Dora Barmis. Şi trebuie s-o îndrepţi de îndată ce de la Bologna ajungi la Napoli unde se află Compania... Iată, Laura Carmi vrea să se răzbune cu orice preţ. Şi dumneata trebuie s-o ajuţi cu orice preţ să se răzbune.

— Eu ? Cum ? întrebă Giustino, din nou buimăcit.

— Oh, Doamne Dumnezeule ! exclamă Dora Barmis, ridicînd din umeri. Doar nu vei pretinde să te învăţ eu cum ! E greu cu dumneata ! Dar cînd o femeie vrea să se răzbune pe alta... Uite ce e, o femeie poate fi bună cu un bărbat, mai ales dacă acesta îi apare ca un copil. Dar faţă de o altă femeie, femeia este perfidă, dragul meu ; capabilă de orice, dacă ea crede că i s-a făcut o impoliteţe, o necuviinţă. Şi apoi, invidia ! De-ai şti ce invidie e între femei ; şi cît le înrăieşte ! Dumneata eşti un om cumsecade, foarte cumsecade... nemaipomenit de cumsecade, înţeleg ; dar dacă vrei să-ţi faci interesele, iată... trebuie... trebuie să faci un efort... să-ţi impui eventual... De altfel, vei sta multe luni departe de soţia dumitale, nu-i aşa ? Acum, haide, nu-mi vei da de înţeles că...

— Ba nu ! Ba nu, credeţi-mă, doamna mea, — exclamă candid Giustino. Nici nu mă gîndesc la asta ! Nici n-am timp să mă gîndesc la asta ! În ceea ce mă priveşte, mi-am luat o soţie şi gata !

— Cum s-ar spune, ești robit ?

— Nu, — replică serios Giustino. — Adevărul este că nici nu mă mai gîndesc la asta ! Pentru mine toate femeile sînt... sînt... ca și cum ar fi bărbați, asta e ! Nu mai fac nici o diferență. Pentru mine femeie e soția mea și atît ! Poate pentru femei este altceva. Dar pentru bărbați, credeți-mă, cel puțin pentru mine... Un bărbat are atîtea la care să se gîndească... Închipuiți-vă dacă eu, printre atîtea gînduri, cu atîtea treburi de făcut...

— Oh, Doamne, știu ! Dar o spun în propriul dumitale interes, nu vrei să pricepi ? reluă Dora Barmis, reținîndu-și cu greu rîsul și înfundîndu-și capul în valiză. Dacă dumneata vrei să-ți faci interesele, dragul meu ! Din punctul dumitale de vedere, foarte bine ; dar trebuie să tratezi cu femeile, prin forța lucrurilor ; actrițe, ziariste... Și dacă nu le faci pe plac ? Dacă nu le urmezi în instinctul lor ? Fie chiar și răutăcios, de acord ! Dacă aceste femei o invidiază pe soția dumitale ? Dacă vor să se răzbune ?... înțelegi ? Să se răzbune așa, nu atît că te-ar dori pe dumneata, ci ca s-o necăjească pe soția dumitale ? O spun în interesul dumitale... Sînt necesități, dragă, ce vrei să faci ? Necesitățile vieții ! Hai, hai, iată s-a făcut ; închide-le și plecăm imediat. Te însoțesc pînă la gară.

În trăsură ea îi luă mîna, instinctiv ; apoi își aminti ceva ; era gata, gata să i-o lase ; dar brusc, după aceea... dacă tot era acolo... Giustino nu se împotrivi. Se gîndea la ceea ce i se întîmplase acasă la Gueli.

— Explicați-mi vă rog, dumneavoastră, doamnă, eu nu înțeleg, îi spuse Dorei. M-am dus la Gueli...

— Acasă ? — întrebă Dora, și imediat, exclamă : Oh, Doamne, ce-ai făcut ?

— Dar de ce ? — replică Giustino. M-am dus ca să... ca să-i cer o favoare... Bine. E de crezut ? M-a... m-a primit ca și cum nu m-ar fi cunoscut niciodată...

— Era de față și doamna Frezzi ? îl întrebă Dora Barmis.

— Da, doamnă, era...

— Și-atunci ce te mai miri ? ! — continuă Dora: Nu știi ?

— Dar, scuzați-mă ! — reluă Giustino. Să cazi din nori, nu alta ! Să te prefaci că nu-ți amintești că ai fost de dimineață la gară ?

— Pînă şi asta i-ai spus ? Dumneata, la el acasă, în prezenţa Liviei Frezzi ? — izbucni Dora, rîzînd. Vai, bietul Gueli, bietul Gueli ! Ce-ai făcut, dragă Boggiolo ? !

— Dar de ce ? — replică din nou Giustino. Scuzaţi-mă, dar să ştiţi ! Eu nu pot să admit că...

— Dumneata ! Ei da, revenim mereu la acelaşi punct ! — exclamă Dora Barmis. Vrei să-ţi faci treburile fără femeie, dumneata ! Trebuie să-ţi scoţi asta din cap, dragul meu ! Vrei să obţii o favoare de la Gueli ? Ca el să aibă o prietenie faţă de soţia dumitale ? Încearcă să-i faci puţină curte duşmancei ei ; şi atunci...

— Şi aceleia ?

— Nu-i deloc urîtă, te rog să mă crezi, Livia Frezzi ! N-o mai fi ea o fetişcană, da...

— Haideţi, n-o mai spuneţi nici în glumă măcar, — replică Giustino.

— Dar eu îţi vorbesc serios, dragă, serios, serios, răspunse prompt Dora. Dacă nu schimbi registrul, nu vei ajunge la nici un rezultat !

Şi pînă în clipa cînd trenul se smuci ca să pornească, Dora Barmis continuă să insiste pe aceeaşi clapă :

— Aminteşte-ţi ! Da, da, Laura Carmi ! Carmi ! Ajut-o să se răzbune. Răbdare, dragă... Adio ! Fă un efort... În interesul dumitale... Fă un efort, treci peste... Adio, dragă, drum bun ! Adio ! Adio !

CAPITOLUL AL CINCILEA

Maimuţa şi elefantul

IMAGINEA MAIMUŢEI PE ELEFANT a apărut spontană în redacţiile ziarelor din Roma, la ştirea reînnoitelor triumfuri din alte oraşe ale *Insulei noi ;* fără a fi influenţate de relatările vreunui ziarist, din Milano sau din Bologna sau din Torino, despre impresia făcută tuturor de omuleţul activ, plin de ifose, convins că el este cel care conduce succesul colosal al dramei soţiei lui.

Nu putea fi negat faptul că fără el *Insula nouă* poate că nici nu s-ar fi pus pe scenă, în consecință nici nu ar fi trecut, după cum trecea acum, din triumf în triumf, prin toate orașele Italiei. Dar dacă putea fi într-un oarecare mod scuzabil, deși sărea în ochi acea neghioabă și exagerată zarvă a lui, cît timp faima soției fusese încă modestă, acum, după triumf, nu putea să nu pară nespus de ridicol că nu se vedea decît el oriunde, atotfăcătorul, cu soția dată deoparte, ca și cum n-ar fi avut nici un amestec ; soția lui pe care foarte puțini o întrezăriseră, despre care nimeni nu mai avea vreo știre ; cine era, cum ([1])...

Unde era ?

Da, în față, dincolo de pajiște, dincolo de potecă, se ridica pe rariștea ierboasă biserica veche, dedicată Fecioarei *sidera scandenti* [2], cu lunga campanilă cu cuspida octagonală și ferestrele bifore și orologiul care purta gravat un text destul de ciudat pentru o biserică : *FIECARE ÎN FELUL SĂU ;* și lîngă biserică era casa preotului, albă cu o grădină de zarzavaturi, singuratică, și ceva mai departe, împrejmuit cu ziduri, micul cimitir.

În zori, glasul clopotelor asupra acelor biete morminte.

Dar poate că nu glasul, ci tristul zumzet propagat după ce nu mai bat clopotele, care pătrunde în mormintele acelea și trezește un freamăt în morți de chinuitoare dorințe.

Oh, femei din casele presărate ici și colo, lăsați, femei din Villareto și din Galleana, femei din Rufinera și din Pian del Viermo, femei din Brando și din Fornello, lăsați ca la această slujbă din zori să se ducă măcar o dată singure, bătrînele voastre, bunici cuvioase, din cimitir ; și să oficieze bătrînul lor preot de atîția ani și el îngropat și poate că de îndată ce va termina slujba, mai înainte de a se reașeza sub pămînt, va întîrzia, spionînd, prin poarta de fier, solitara grădină de zarzavaturi a bisericii, ca să

---

[1] În acest loc, textul reelaborat de autor se oprește. De acum înainte dăm textul primei ediții, reluînd nararea de la sfîrșitul scenei dintre Giustino și Dora Barmis ; cu care se încheia nu capitolul IV *(După triumf)*, ci al treilea din cele patru mici capitole în care era subîmpărțit. Următorul este prin urmare ultimul din aceste mici capitole.

[2] *Vergine sidera scandenti* (Fecioara care se ridică la ceruri) (lat.). (n. tr.).

vadă dacă noului preot îi este tot atît de dragă cît i-a fost lui.

— Nu, iată... Unde era ? Unde era ?

Ştia acum atîtea locuri şi numele lor ; locuri chiar departe de Cargiore. Fusese pe Roccia Corba ; pe colina Brăida, să vadă toată Valsusa imensă. Ştia că aleea, aici, după biserică, o ia în jos, printre castani şi printre ceri, pînă la Giaveno, unde fusese, şi acolo, străbătînd valea aceea curioasă, Via della Buffa, largă, cu rigole, toată sonoră de ape curgătoare prin mijlocul ei. Ştia că era glasul apei Sangone, cel ce se auzea mereu, şi mai mult noaptea, stînjenindu-i somnul, cu un murmur puternic, cu imaginea apei în abundenţă, într-o cursă perenă, fără încetare. Ştia că mai sus, pe valea Indritto, curge vertiginos şi zgomotos Sangonetto : fusese în mijlocul huruitului său, printre stînci, şi văzuse cum fusese deviată o mare parte din apă, captată şi apoi canalizată în conducte : acolo, departe, gîlgîind zgomotoasă, liberă, învolburată, înspumată, neînfrînată ; aici, potolită, îngrădită în conducte, îmblînzită, subjugată industriei omului.

Vizitase toate cătunurile din jurul satului Cargiore, trunchiurile acelea de case împrăştiate printre castani, şi anini, şi plopi, şi le cunoştea numele. Ştia că aceea de la răsărit, departe de tot, înălţată pe colnic era Sacra di Superga. Ştia numele munţilor dimprejur, de pe acum acoperiţi cu zăpadă : Muntele Luzera şi Muntele Uja şi Costa del Pagliajo şi Cugno dell' Alpet, Muntele Brunello şi Roccia Vrè. Cel din faţă, la miazăzi, era Muntele Bocciarda ; cel de colo, Rubinett.

Ştia tot ; o informaseră în privinţa tuturor mama (*madama* Velia, cum îi spuneau acolo) şi Graziella şi dragul domn Martino Prever, pretendentul. Da, ştia tot. Dar ea... unde era ? Unde era ?

Îşi simţea ochii plini de o splendoare vagă, nefirească ; în urechi simţea ca o perenă undă muzicală ; părea voce şi în acelaşi timp lumină, în care sufletul se legăna senin, cu o uşurinţă prodigioasă, dar cu condiţia de a nu fi atît de indiscret, încît să vrea să înţeleagă glasul acela şi să fixeze lumina aceea.

Tăcerea verzilor coline era oare, cu adevărat, atît de plină de freamăt, cum i se părea ei ? Împunsă, aproape înţepată cînd şi cînd de ţipete lungi şi nespus de îndepărtate, firave, de ascuţite săgeţi de sunete, de ţiuituri ? Era

acel freamăt peren rîsul atîtor izvoare, şiroind printre rîpe, surpături, printre văgăuni surpate şi întunecate la umbra arinilor negri ; sau pîrîiaşe foarte grăbite, care, în mici cascade bolborositoare şi înspumate, după ce-au irigat un cîmp, binecuvîntate fie, vor să facă bine şi în altă parte, altui cîmp în aşteptare, unde s-ar părea că toate frunzele le cheamă, strălucind a sărbătoare ?

Nu, nu, în jurul tuturor — locuri, lucruri şi persoane — ea vedea doar o învăluire, aidoma unei vaporoase atmosfere onirice, datorită căreia şi aspectele cele mai apropiate păreau îndepărtate, aproape ireale.

Uneori, ce-i drept, atmosfera de vis i se destrăma brusc şi atunci unele aspecte păreau să-i sară în ochi, diferite, în ciuda lor realitate. Tulburată, zdruncinată de acea dură, rece, impasibilă stupiditate neanimată care o asalta cu o neîndoielnică violenţă, închidea ochii şi îşi apăsa cu putere tîmplele. Să fi fost oare astfel lucrul acela ? Nu, poate că nici nu era astfel ! Poate, cine ştie cum îl vedeau alţii... dacă totuşi îl vedeau ! Şi atmosfera de vis i se contura din nou.

Într-o seară, mama se retrăsese în odăiţa ei, fiindcă o durea capul. Ea intrase cu Graziella ca să vadă cum se mai simte. În odăiţa curată şi modestă ardea doar o candelă pe o etajeră în faţa unui crucifix de fildeş ; dar luna plină o lumina toată într-o lumină caldă. Graziella, de cum intrase, începuse să privească pe fereastră cîmpurile verzi, inundate în lumină şi deodată suspinase :

— Ce lună, *madama* ! Doamne, pare că s-ar face din nou zi !

Atunci, mama voise ca ea să depărteze uşor obloanele.

Ah, ce solemnitate de uimitoare încîntare ! În ce vis erau absorbiţi falnicii plopi înălţaţi din cîmpuri, inundaţi de lună, într-o limpede tăcere de cleştar ? Şi Silviei i se păruse că tăcerea aceea s-ar fi cufundat în timp, amintindu-i de nopţile foarte îndepărtate, veghcate, aidoma acesteia, de lună, şi toată pacea din jur căpătase atunci, în ochii ei, un sens tainic. De departe, fără încetare, profund, întocmai ca o mustrare întunecată, murmurul rîului Sangone, în vale. Acolo, pe aproape, din cînd în cînd un hîrşîit ciudat.

— Ce hîrşîie, Graziella ? — întrebase mama.

Şi Graziella care se uita pe fereastră, pe aria luminată clar, îi răspunse veselă :

— Un țăran își coseşte fînul sub clar de lună. Își ascute coasa.

De unde vorbise Graziella ? Silvici i se păruse că ea vorbise de pe lună.

După puțin timp, dinspre un îndepărtat grup de case se înălțase un cîntec duios al unor femei. Și Graziella, continuînd să vorbească, parcă din lună, anunțase :

— Cîntă la Rufinera...

Nu reușise să profereze nici un cuvînt.

De cînd plecase de la Roma, și în timpul călătoriei, atîtea și atîtea imagini noi îi invadaseră într-un tumult sufletul, încît abia acum se rarefiau tenebrele morții, simțind cu groază o desprindere ireparabilă de toată viața ei de pînă atunci. Nu mai putea vorbi și nici comunica cu ceilalți, cu toți aceia care voiau să continue cu ea relațiile obișnuite de pînă atunci. Simțea că nu-și mai aparținea sieși.

Ceea ce trebuia să se întîmple se întîmplase.

Poate pentru că acolo sus, unde o duseseră, îi lipsiseră din jur lucrurile obișnuite, umile, de care se agățase mai înainte, în care obișnuia să-și găsească un refugiu.

Se pomenise parcă răpăcită acolo sus, și demonul din ea profitase de asta. De la el îi provenea un fel de voluptate sonoră, făcînd-o să viseze cu ochii deschişi, aprinsă și înmărmurită, el transformîndu-i prin acei vapori de vis tot ceea ce o înconjura.

Și el, el făcea ca din cînd în cînd stupiditatea lucrurilor să-i sară în ochi, sfîșiind acei vapori.

Avea un necaz atroce... Mai ales pe toate acelea pe care ea le considera și ar mai fi vrut să le considere cele mai dragi și sacre, el se distra să i le arunce în ochi și să-i arate stupiditatea lor ; și nu-i respecta nici copilul măcar, maternitatea ei ! Îi sugera că și copilul și maternitatea nu aveau să mai fie astfel, doar dacă ea, mulțumită lui, avea să facă din ele o creație frumoasă. Dar că așa cum erau, făceau parte din lucrurile obișnuite, ca și celelalte toate, care o înconjurau.

Și că ea se născuse numai pentru a crea, și nu pentru a produce material lucruri stupide, și nici pentru a se amesteca în ele și a se pierde printre ele.

Acolo, în valea Indritto, ce era ? Apa îndreptată în canale, înțeleaptă, cuminte gospodină, și apa liberă, în-

volburată și înspumată. Ea trebuia să fie ca aceasta din urmă și nu ca prima...

Iată : suna ceasul... Cum spunea orologiul clopotniței ?

FIECARE ÎN FELUL SĂU.

Verrà tra poco, senza fin, la neve,
e casè e prati, tutto sarà bianco,
il tetto, il campanil di quella pieve,
donde ora, all' alba, qual dal chiuso un branco
di pecorelle, escono per due porte
le borghigiane ed hanno il damo a fianco.
Hanno pensato all' anima, alla morte
(que presso è il cimiter pieno di croci),
le riprende or la vita, e parlan forte,
liete di riudir le loro voci
nell aria nuova del festivo giorno,
tra i rivoli che corrono veloci,
tra i prati che verdeggiano d' intorno. [1]

Iată, iată, așa ! *ÎN FELUL SĂU.* Dar nu ! Dar ce ! Pînă acum ea nu scrisese niciodată un vers ! Nu știa nici cum să facă să scrie vreunul... Cum ? Ei, asta-i bună ! Dar tot așa cum făcuse ! Așa cum îi cîntau în ea... Nu versurile, ci lucrurile.

Ce-i drept, îi cîntau în suflet toate lucrurile, și toate i se transfigurau, i se dezvăluiau în aspecte noi, neașteptate și fantastice. Și ea se bucura de o fericire aproape divină.

Norii aceia și munții aceia... Adesea munții păreau nori grei și îndepărtați, împietriți, și norii munți de aer negru, greu, întunecat. Norii aveau o mare activitate legată de munții aceia ! Cînd, tunînd și fulgerînd, îi asaltau cu impetuozitate furibundă de mînie ; cînd, moleșiți, catifelați, se tolăneau pe coastele lor, învăluindu-i

---

[1] Veni-va în curînd zăpada, în neștire / și case, cîmpuri, totul va fi alb / acoperișul, campanila acelei parohii / de unde-acum, în zori, aidoma unor oițe, din țarcul lor, în turmă / ies tîrgoveții pe două porți, și cu iubitu-n urmă / S-au tot gîndit la suflet și la moarte / (e cimitirul plin de cruci pe-aproape) / Dar viața le cuprinde iar și ele vorbesc tare / Vesel vocile-și aud pe aria înnoită, în zi de sărbătoare / Printre pîrîuri care curg grăbite / prin cîmpurile din jur toate înverzite. (n. tr.).

drăgăstoși. Dar, nici de furiile acelea și nici de îmbrățișările acestea părea că nu le pasă, înălțați cum erau, cu frunțile albastre către cer, absorbiți în misterul celor mai străvechi evuri, închis în ei. Femei, și nori ![1] Munții îndrăgeau zăpada.

Și pajiștea aceea, acolo sus, acoperită cu margarete ? O visase ? Sau pămîntul voise să facă o glumă cerului, albind cu flori petecul acela, mai înainte de-al fi albit el cu zăpadă ? Nu, nu ; în anumite ascunzișuri, adînci și umede din pădure, încă mai răsăreau flori ; și în fața atîtei vieți tainice ea simțise parcă o ciudată stupoare mistică... Ah, omul ia atît de mult din pămînt și crede că totul este făcut pentru el ! Și viața aceea ? Nu. Acolo, iată, stăpîn absolut era un bondar mare care bîzîia și se oprea să bea, cu o vorace violență, în fragedele și delicatele calicii ale florilor care se plecau sub el. Și brutalitatea acelei insecte cafenii, bîzîitoare, catifelată, striată în auriu, ofensa ca ceva obscen, făcînd parcă în necaz supunerii cu care clopoțeii aceia, vibrînd în fragilitatea lor îi sufereau ultragiul, rămînînd apoi să se clatine ușor, cîtva timp, pe tulpinița lor, după ce bondarul sătul și totuși lacom se dusese să trîndăvească undeva, departe.

Cînd se reîntorcea la căsuța liniștită, suferea că nu mai poate să fie, sau cel puțin să pară, în fața acelei dragi bătrînici care era soacra ei, cea de mai înainte. Într-adevăr, poate pentru că nu reușise niciodată să se domine, să-și asume o anume atitudine, să se fixeze într-o concepție solidă, stabilă asupra ei însăși, ea simțise mereu, cu o vădită neliniște, extraordinara și dezordonata mobilitate a ființei sale interioare, și adesea cu o uimire imediat reprimată, ca și cum ar fi fost o rușine, surprinsese atîtea clipe de instabilitate inconștientă, spontane, ale spiritului său, ca și ale trupului său, stranii, foarte curioase, aidoma unei insecte care se zbate și zvicnește incorigibilă ; totdeauna avusese o oarecare teamă de ea însăși și totodată o oarecare curiozitate, provenită parcă din bănuiala că ar exista în ea o altă ființă, străină, capabilă să facă lucruri pe care ea nu le știa și nu le dorea, grimase, gesturi, acte nepermise, gînduri, care nu se aflau nici în cer și nici pe pămînt ; ei da ! uneori lucruri oribile, chiar incredibile, care o uluiau nespus și o dezgustau. Ea ! Ea, atît de dornică de a nu ocupa nici-

[1] În italiană *nuvola* e de gen feminin (nor) (n. tr.).

odată un loc prea mare și de a trece neobservată, și pentru a evita neplăcerea prea multor ochi asupra ei! Acum se temea ca soacra ei să nu-i descopere în priviri rîsul pe care-l simțea fremătînd în ea de cîte ori îl găsea în mica sufragerie încruntat și cu sprîncenele răvășite, plin de o întunecată ferocitate pe acel cumsecade și inofensiv domn, Martino Prever, gelos ca un tigru pe unchiul Ippolito, care, continuînd să-și mîngîie și acolo liniștit ciucurele fesului de bersalier și să fumeze de dimineață pînă seara prea lunga lui pipă, se distra nemaipomenit cînd îl înfuria.

Și *monsù* Prever era, un bătrînel frumos, cu o barbă mai lungă decît cea a unchiului Ippolito, dar neîngrijită și ciufulită, cu ochii de un albastru deschis, ca de copil, în ciuda intenției lui neclintite de a voi să-i facă să pară uneori feroci. Totdeauna purta pe cap o șapcă albă de pînză, cu o vizieră largă de piele. Foarte bogat, căuta numai tovărășia lumii mai umile pe care o ajuta pe ascuns; dăduse bani să se clădească un cămin de copii, și apoi îl și dotase. La Cargiore avea o vilă frumoasă, și pe biscul colinei Bràida, în Valgioje, o vilă mare solitară, de unde se descoperea printre castani, fagi, mesteceni, toată ampla și magnifica Valsusa, albastră de vapori. Ca o răsplată a atîtor beneficii primite, tîrgușorul Cargiore nu-l mai realese primar; și poate și de aceea el evita compania acelor puține persoane, așa-zise, mai de vază. Totuși, nu părăsea niciodată tîrgul, nici măcar iarna.

Motivul îl cunoșteau toți din Cargiore: insistența și încăpățînata lui dragoste față de *madama* Velia Boggiòlo. Nu putea sta, bietul *monsù* Martino, nu putea trăi fără s-o vadă pe *madamina* lui. Toți, la Cargiore, cunoșteau pe *madama* Velia, totuși nimeni nu clevetea, deși știau că *monsù* Martino își petrecea aproape toată ziua la ea.

El ar fi vrut s-o ia de soție; ea nu voia; și nu voia pentru că... oh, Doamne, pentru că ar fi fost zadarnic acum, la vîrsta lor. Să se căsătorească, așa, ca să aibă de ce rîde? Nu stătea el acolo, în casa ei, toată ziua ca un stăpîn? Prin urmare! Putea să-i fie de ajuns și atît... Bogăția? Dar era bine-știut de toți că Prever, neavînd rude, nici de aproape nici de departe, toată averea lui, înafară poate de vreun mic legat slujitorilor, avea să treacă într-o bună zi, și așa, *madamei* Velia, dacă ea avea să moară după el.

Era un fel de fascinație, o atracție misterioasă pe care *monsù* Martino Prever o simțise tîrziu față de acea femeiușcă, deși ea fusese totdeauna atît de liniștită, umilă, timidă, la locul ei. Tîrziu, el, domnul Martino ; dar un frate de-al lui, în schimb, o iubise devreme și cu atîta violență, încît, într-o bună zi, aflînd că ea se logodise, tiptil, tiptil, bietul copil, se omorîse.

Trecuseră peste patruzeci de ani și încă în inima *madamei* Velia mai dura, dacă nu remușcarea, o spaimă dureroasă ; și poate și din cauza asta, deși se simțea uneori stînjenită — iată, nu spunea chiar plictistită — de continua prezență a lui Prever în casa ei, o suporta cu resemnare. Graziella, dimpotrivă, îi spusese Silviei la ureche că *madama* îl tolera de teamă ca nu cumva și el, *monsù* Martino, dacă ea ar fi încercat cît de cît să-l îndepărteze, ferească Dumnezeu, să nu facă întocmai ca frățiorul lui. Ba da, ba da, de ce... rîdea ? Oh, dar nu era deloc de rîs : un dram de nebunie se pare că aveau toți cei din familia Prever, o spuneau toți, la Cargiore, un dram de nebunie. Trebuia să auzi cum vorbea singur, tare, ore în șir, *Monsù*... Și poate că unchiul, domnul Ippolito, iată, ar fi făcut bine să nu insiste atît pe gluma aceea de a voi să se căsătorească el cu *Madama*. Și Graziella o sfătuise pe Silvia să-și convingă unchiul să-l ia peste picior mai degrabă pe don Buti, pe preotul paroh, care venea și el uneori acolo în casă.

— Iată, pe don Buti, da ! Pe el, da !

Ah, don Buti, ce deziluzie ! În casa albă parohială, cu grădina de zarzavat alături, Silvia își imaginase cu totul alt slujitor al Domnului. În schimb dăduse de un preot înalt, slab, cocîrjat, cu nasul ascuțit, pomeții obrajilor și bărbia de asemenea, cu ochii mici, rotunzi, totdeauna ficși și înspăimîntați. Deziluzie, pe de o parte ; dar pe de alta, ce plăcere simțise cînd îl auzise pe acel om cumsecade vorbind despre minunile unui vechi ochean, folosit ca instrument foarte eficace în religie, și de aceea sacru pentru el, aproape cît potirul din altarul mare.

Oamenii, se gîndea don Buti, sînt păcătoși și fiindcă văd bine, frumoase și mari lucrurile de aproape, adică cele de pe pămînt ; pe cînd lucrurile de pe cer, la care ar trebui să se gîndească în primul rînd, stelele nu le văd bine, ci le văd mici, fiindcă Dumnezeu a vrut să le situeze prea sus și prea departe. Lumea neștiutoare le

privește, și da, *a dis magara ch' a son bele* [1] ; dar așa mici cum par, nu le calculează, nu știe să le calculeze și iată că o bună parte din puterea Domnului le rămîne necunoscută. Trebuie să li se arate neștiutorilor că adevărata măreție este acolo sus. De unde acest „il canucial" [2].

Și în serile senine don Buti îl potrivea pe spațiul din fața bisericii și-i chema în jurul lui pe toți din parohie care coborau chiar de la Rufinera și de la Pian del Viermo, tinerii cîntînd, bătrînii sprijiniți în ciomege, copiii tîrîți de mamele lor, numai ca să vadă „munții cei mari ai lunii". Ce mai orăcăiau de rîs broaștele în adîncul văilor ! Și părea că și stelele ar fi avut izbucnirile lor ilare în cer. Lungind și scurtînd ocheanul ca să-l adapteze vederii celor ce se aplecau să privească, don Buti urmărea rîndul fiecăruia, încît cu toată învălmășeala, strigătele lor se auzeau de departe.

— *Con un euj soul ! Con un euj soul !* [3]

Desigur ! Mai ales femeile și copiii căscau o gură și-și strîmbau buzele în fel și chip ca să reușească să țină închis ochiul stîng și deschis cel drept, și sufiau și răsuflau și aburcau lentila ocheanului, în timp ce don Buti, crezînd că priveau, își agita mîinile în aer, ridicînd degetul cel mare lipit de arătător și exclamînd :

— *La gran potensa' d Nosgnour, eh ? la gran potensa' d Nosgnour !* [4]

Ce atmosferă simpatică de cîte ori venea să discute cu unchiul Ippolito și cu *monsù* Martino în cuibul acela plăcut din inima munților, plin de căldura sigură familială care emana din toate obiectele, însuflețite parcă de vechile amintiri ale casei, sanctificate de sfintele oneste griji afectuoase ; ce discuții simpatice, mai ales în zilele cînd ploua și nu se puteau duce pe afară nici o clipă !

Dar tocmai în zilele acelea, de îndată ce Silvia începea să savureze pacea vieții de familie, iată că apărea curierul poștal, încărcat de corespondență pentru ea, și atunci, acolo, izbucneau valuri de osanale, năpădind-o și

---

[1] În ital. *dice magari che son' belle ;* aici în dialect piemontez, spun eventual că sînt frumoase (n. tr.).

[2] În ital : *il cannocchiale ;* ochean (n. tr.).

[3] Cu un singur ochi (dialect piemontez) în loc de : *con un occhio solo* în ital. curentă (n. tr.).

[4] Marea putere a Domnului (dialect piemontez) în loc de : *La grande potenza del Nostro Signore* (în ital. curentă) (n. tr.).

tulburînd-o profund; la vederea și a acelor mănunchiuri de ziare pe care soțul ei i le expedia din diverse orașe.

Triumfa pretutindeni *Insula nouă*. Și triumfătoarea, cea aclamată de mulțimea din toate orașele, iat-o acolo; într-o căsuță neștiută, pierdută în verdele acela de plai de la poalele Alpilor.

Era ea, într-adevăr ? Sau mai degrabă un moment al ei, care trecuse ? O lumină bruscă în mintea ei și, într-o scînteiere acolo, o viziune care o uluia pe ea însăși, după aceea...

Într-adevăr, nici ea însăși nu-și dădea seama, acum, cum și de ce îi venise în minte acțiunea aceea, insula, și acei marinari... Ah, să mori de rîs ! Nu știa ea ; dar o știau bine, foarte bine, o știau toți criticii dramatici și nedramatici din toate ziarele cotidiene și necotidiene din Italia. Cîte nu spuneau. Cîte și mai cîte nu descopereau ei în drama aceea, lucruri la care ea nici nu se gîndise vreodată ! Oh, dar să fim atenți, toate lucrurile descoperite de ei îi făceau o mare plăcere, fiindcă alcătuiau tocmai motivul celor mai mari laude ; aduse, ce-i drept, nu atît ei, care nu se gîndise niciodată la acele lucruri, cît laude ce ajungeau direct în ochii criticilor, adică ai celor ce le descoperiseră de fapt. Dar cine știe, poate că ele existau cu adevărat, din moment ce ei le dezvăluiau cu ușurință !

Giustino, în scrisorile lui grăbite, lăsa să se întrevadă, printre rînduri, că era satisfăcut, chiar foarte mulțumit. Se prezenta, este adevărat, ca un răpit într-un vîrtej și nu mai termina cu văitatul de o oboseală fără margini și c luptele susținute cu administratorii companiei și cu impresarii, înfuriindu-se, firește, la tot pasul și cu artiștii și cu ziariștii ; dar apoi scria despre teatrele mari. ticsite de spectatori, despre amenzile la care directorii trupelor se supuneau bucuroși, numai ca să se mai lungească spectacolul cu cîte o săptămînă, două, sau mai mult decît limitele contractelor, într-o „piață" sau alta. ca să satisfacă noile cereri din partea publicului, neostenit de a alerga să aclame piesa în delir.

Citind ziarele și scrisorile primite, din care îi strălucea în fața ochilor viziunea fascinantă a acelor teatre, a unei mulțimi care o aclama, care o aclama pe ea, autoarea, Silvia se simțea lecuită de stinghereala și jena pătimite în sala de așteptare a gării din Roma, unde fusese surprinsă

în fața triumfului, nepregătită, într-o stare de prostrație, rătăcită.

Redresată după violența aceea, acum aprinsă toată și vibrantă, se întreba de ce nu era prezentă acolo, ea, unde o aclamau cu atîta căldură, în loc să fie aici, ascunsă, ferită, pusă deoparte ca și cum n-ar fi fost ea !

Ba da, chiar dacă n-o spunea clar, Giustino lăsa totuși să se întrevadă, că ea nu avea nici un rol acolo, că totul trebuia să facă el, acolo, el care știa acum de minune cum trebuie făcut fiece lucru.

Ei, da, el... Și-l închipuia, îl vedea cînd întreprinzînd una, alta, înfierbîntat, cînd enervat la culme, cînd exultînd alături de artiști, alături de ziariști ; și simțea deodată nu invidie, nici gelozie, ci mai degrabă o plictiseală enervantă, o stare de iritare încă nedefinită, între neliniște, stînjenire, ciudă.

Ce putea gîndi toată lumea aceea despre ea și despre el ? Mai ales despre el, văzîndu-l astfel ? Dar și despre ea ? Că poate era o prostuță ? Ei, nu, proastă nu, din moment ce reușise să scrie o dramă ca aceea... Dar, o făptură care nu știa poate nici să se miște și nici să vorbească ; neprezentabilă !

Da, era adevărat : fără el *Insula nouă* poate că nici nu ar fi fost pusă în scenă. El se gîndise la tot ; și ea trebuia să-i fie recunoscătoare pentru tot. Dar iată, dacă avea rost sau cel puțin nu sărea atît în ochi exagerarea agitației lui cît timp numele ei era încă modest, modestă faima, și ea putea să stea în umbră, rezervată, deoparte, acum, cînd triumful încoronase toată angajarea lui febrilă, ce impresie făcea el, el singur acolo, în mijlocul tuturor ? Mai putea ea să stea, acum, deoparte, și să-l lase pe el, acolo, expus, ca singurul făuritor al tuturor lucrurilor, fără ca ridicolul să-i cuprindă și să-i învăluie și pe el și pe ea ? Acum cînd triumfase, acum cînd el, în cele din urmă — ea refractară — reușise în intențiile lui de a o lansa spre lumina orbitoare a gloriei, ea — prin forța lucrurilor da, fie și împotriva voinței ei și făcînd un efort chiar — trebuia să apară, să se arate, să iasă la lumină ; și el — prin forța lucrurilor — să se retragă, acum, să nu se mai zbuciume atît, să nu mai fie îndîrjit, mereu în centru : numai el !

Prima impresie de ridicol, cu care și în ochii ei începea să-i apară propriul soț, Silvia o avusese după o

scrisoare de la Dora Barmis, în care îi vorbea de Gueli și de vizita imprudentă, nedorită, a lui Giustino ca să-i ceară o prefață la volumul *Insula nouă*. În scrisorile sale, Giustino nu făcuse niciodată vreo aluzie la asta. Unele fraze ale Dorei Barmis în legătură cu Gueli, neclare, sinuoase, o determinaseră să rupă scrisoarea, cu scîrbă.

După cîteva zile, i-a parvenit o scrisoare chiar de la Gueli, nici aceea prea clară, accentuîndu-i astfel proasta dispoziție și tulburarea. Gueli se scuza că nu-i putea scrie prefața la volumul tipărit al dramei, dînd de înțeles unele vagi argumente secrete care-l împiedicaseră să stea, la premieră, pînă la sfîrșitul spectacolului ; mai amintea și de unele mizerii (fără a le menționa) tragice și totodată ridicole, care învăluiesc sufletele și barează calea, cînd nu taie chiar respirația : și încheia cu rugămintea ca ea (dacă voia să-i răspundă) să nu-i scrie acasă, ci să-i răspundă la redacția revistei *Viața italiană* unde se ducea din cînd în cînd să stea de vorbă cu Borghi.

Silvia rupsese înciudată și această scrisoare. Rugămintea de la sfîrșitul ei o jignise. Dar, de fapt, toată scrisoarea i se păruse o jignire. „Mizeria tragică și totodată ridicolă" despre care îi vorbea el, nu putea fi pentru el decît Livia Frezzi ; dar el i se adresa ca și cum ea ar fi trebuit să înțeleagă și să cunoască bine situația lui din propria-i experiență. Rezulta foarte clar, în fine, o aluzie la soțul ei. Și asemenea aluzie a jignit-o pe Silvia și mai mult, mai ales că și ea începuse să descopere ridicolul lui Giustino.

Între timp se instalase și iarna, oribilă, pe înălțimile acelea. Ploi nesfîrșite și vînt și zăpadă și ceață, o ceață sufocantă. Dacă ea n-ar fi avut în sufletul ei atîtea motive de agitație și de opresiune, o asemenea vreme i le-ar fi provocat, oricum. Dacă gîndul de a lăsa copilul mai înainte de a fi fost cazul, n-ar fi reținut-o, ar fi plecat singură de acolo, direct la soțul ei. Față de mica ei creatură avea momente de duioșie, era plină de neliniști, simțind că nu putea fi pentru copil mama care ar fi vrut să fie. Și de această mare neliniște, provocată de băiețel, dădea vina, cu o ranchiună surdă, tot pe soțul ei, care cu o furie încăpățînată o îndemnase dincolo de limite, deviind-o de la afecțiunile firești, discrete, de la îngrijirile modeste.

Ah, poate că el își și trasase planul : s-o pună să scrie acolo, ca o mașină : și pentru ca mașina să nu aibă piedici, hai și un copil, s-o izoleze ; apoi să se ocupe el de toate, înafară, să întemeieze el acea nouă și mare agenție literară. Ah, nu ! Ah, nu ! Dacă ea nu trebuia să mai fie nici măcar mamă...

Dar poate că era nedreaptă. Soțul ei, în ultimele scrisori, îi vorbea despre noua casă care, în curînd, în primăvară, aveau s-o stăpînească la Roma, și-i spunea să se pregătească să iasă în sfîrșit din găoace, lăsînd să se înțelcagă că în curînd salonul lor avea să fie locul de întîlnire al elitei artei, literaturii, ziariștilor. Și această idee totuși, de a trebui să reprezinte un rol, rolul „femeii importante" în mijlocul stupidei vanități a atîtor literați și ziariști și doamne așa-zise intelectuale, o descumpănea, o enerva și îi provoca silă în clipele acelea.

Poate că era mai bine, poate că era mai bine să rămînă acolo, ascunsă, în cuibul acela din inima munților, alături de bătrînica aceea dragă și alături de copilul ei, acolo lîngă domnul Prever și unchiul Ippolito, care spunea că și el nu mai voia să plece de acolo, niciodată, niciodată — și făcea cu ochiul strengărește, făcînd aluzie *la acel monsù* Martino Prever care-și rodea ficații cînd îl auzea vorbind astfel.

Ah, bietul unchi !... Niciodată, niciodată, într-adevăr, bietul unchi ! Într-adevăr, el avea să rămînă pentru totdeauna aici, la Cargiore !

Într-o seară, în timp ce se zbuciuma, enervat pe Giustino, deoarece într-o scrisoare, sosită cu puțin timp înainte, el îi anunța că, fiind obligat de conjunctură, își dăduse demisia de la slujbă, și enervat și pe domnul Prever, fiindcă se încăpățînase să spună că la urma urmelor, nu era un mare păcat, fiindcă... fiindcă... într-o bună zi... cine știe ! — (făcea aluzie, fără îndoială, la dispozițiile lui testamentare) brusc, don Ippolito și-a dat ochii peste cap, gura strîmbată ca într-un căscat oprimat, un tresărit, o zvîcnitură nemaipomenită a spatelui său puternic și a capului care făcuse să-i sară pe obraz ciucurele fesului de borsalier, apoi capul pe piept și o părăsire totală a puterii membrelor.

Fulgerător totul !

Cît timp, cît chin pentru domnul Prever ca să-l scoată din casă, pe vremea aceea mizerabilă, pe medicul de plasă ;

cînd a venit, în cele din urmă, a spus, gîfîind şi îndurerat, exact ceea ce se ştia ; şi, de asemenea, şi biata Graziella a alergat ca să aducă preotul cu uleiul sfinţit !

„Încet ! Încet ! Nu-i răvăşiţi barba lui frumoasă !“ ar fi vrut să le spună ea tuturor, dîndu-i la o parte, ca să rămînă singură, să se mai uite încă puţin, acolo, pe pat, la unchiul ei, sărmanul, neclintit şi sever, cu braţele încrucişate pe piept.

„Ce mai faceţi, don Ippolito ?“

„Fac pe grădinarul...“

Şi, privindu-l, nu reuşea să-şi îndepărteze imaginea ciucurelui de la fes care în înfiorătorul tremur îi sărise pe faţă, bietul unchi ! Bietul unchi ! O adevărată nebunie pentru el şi angajarea aceea încăpăţînată a lui Giustino, şi literatura, cărţile, teatrul... Ah, da ! dar o nebunie poate şi toată viaţa aceea, cu mîhnirile ei, cu grijile ei, bietul unchi !

Voia să rămînă acolo ? Ei, iată, rămînea acolo. Acolo, în micul cimitir, lîngă casa albă parohială. Rivalul lui, domnul Prever, care nu mai reuşea să se consoleze de faptul că-l enervase atît de mult venirea lui, acum îi dădea adăpost în domeniul lui, fiind cel mai frumos loc din cimitirul din Cargiore...

Zilele următoare acelei neaşteptate morţi a unchiului Ippolito au fost pentru Silvia pline de o dură, obtuză, oribilă posomorîre, în care mai mult ca oricînd i s-a înfăţişat crudă stupiditatea tuturor lucrurilor şi a vieţii.

Giustino continuă să-i trimită, mai întîi de la Genova, apoi de la Milano, apoi din Veneţia, pachete întregi de ziare şi scrisori. Ea nu le deschise, nici nu le atinse măcar.

Violenţa acelei morţi rupsese acordul superficial de sentimente între ea şi persoanele şi chiar lucrurile din jurul ei, de acolo ; acord care s-ar fi putut menţine şi nu pentru scurt timp, numai cu condiţia ca nimic grav şi neaşteptat să fi intervenit ca să descopere adîncul sufletelor şi diversitatea afecţiunilor şi a firilor.

Dispărînd aşa, brusc, de lîngă ea, cel ce o încuraja prin simpla lui prezenţă, cel ce avea în vene acelaşi sînge şi reprezenta pentru ea familia, se simţi singură şi parcă în exil în casa aceea, pe meleagurile acelea, dacă nu chiar ca între duşmani, printre străini care nu puteau s-o înţeleagă şi nici să participe direct la durerea ei, şi prin felul cum o priveau şi îi urmăreau tăcuţi mişcările, gestu-

rile, cu care-şi exprima durerea, o convingeau şi mai mult, şi mai vizibil, aproape tangibil, de solitudinea ei, întărindu-i din ce în ce mai mult senzaţia. S-a văzut exclusă din toate părţile : din moment ce copilul trebuia să rămînă acolo, încredinţat grijii lor, soacra şi doica o excludeau încă de pe acum maternităţii ei ; soţul ei alergînd dintr-un oraş într-altul, o excludea de la triumf ; şi toţi îi smulgeau astfel lucrurile sale cele mai preţioase, negîndindu-se nimeni şi la ea, părăsită acolo, în golul acela, singură. Ce trebuia să facă ? Nu mai avea pe nimeni din propria-i familie, după ce-i murise tatăl, îi murise acum şi unchiul ; înafara satului natal şi atît de departe ; desprinsă de toate obiceiurile ei ; trîntită, aruncată pe o cale pe care nu mai voia s-o străbată aşa, nu cu paşii ei, în libertate, ci aproape prin insistenţa violentă a altuia, împinsă de la spate de un altul... Şi poate că, pe de altă parte, soacra o acuza în sinea ei că ea îl deviase pe Giustino, umplîndu-i sufletul cu fum şi înfierbîntîndu-i capul pînă a-l face să-şi piardă slujba. Ei da ! Da ! Îi descoperise această acuzaţie clar în cîte o privire piezişă, surprinsă aşa, pe neaşteptate. Ochişorii aceia vii în paloarea chipului, care se întorceau mereu în altă parte, vrînd parcă să lase să se piardă intensitatea privirii, demonstrau bine o anume neîncredere temătoare, o mîhnire pe care voia s-o şteargă, plină de nelinişti şi de temeri pentru fiu. Şi totuşi, indignarea din inima Silvici în faţa acestei nedreptăţi, în loc să se reverse asupra neştiutoarei bătrînici, se revărsa împotriva soţului ei de departe. El era cauza acelei nedreptăţi, el, orbit astfel de exaltarea aceea, care îl împiedica să vadă fie răul provocat ei, fie pe acela provocat lui însuşi. Trebuia oprit, strigîndu-i-se să înceteze. Dar cum ? Acum, mai era oare posibil, cînd situaţia era împinsă dincolo de limite, acum cînd drama aceea, compusă în linişte, în umbră şi în taină, suscitase atîta vîlvă şi aprinsese atîta strălucire în jurul numelui ei ? Cum putea să judece ea, din acel colţişor, nevăzînd încă nimic, ce anume ar fi trebuit sau ar fi putut să facă ? Simţea în mod confuz că nu mai putea şi nu mai trebuia să fie ceea ce fusese pînă atunci, că trebuia să alunge pentru totdeauna ceea ce voise să păstreze ca mărginit şi primitiv în existenţa ei, dînd frîu liber în schimb şi lăsîndu-se în voia acelei tainice puteri pe care o avea în sine, de care nu voise să ţină seama pînă atunci. Numai la acest gînd şi simţea cum se tulbură, răscolin-

du-i-se adîncul sufletului. Și această stare i se contura cu precizie înaintea ochilor ; schimbîndu-se ea, Giustino nu mai putea să-i stea în cale, ca s-o împiedice, călare pe faima ei, și suflînd întruna din trompetă.

În ce ciudate postûri, nebunești, se contorsionau trunchiurile scheletizate ale copacilor înfundați în vale, în zăpadă, cu întortochieli, zdrențe, frînturi de ceață insinuate printre ramurile ghimpoase ! Privindu-le, de la fereastră, ea își trecea mecanic mîna peste frunte și ochi, vrînd parcă să înlăture frînturile de ceață și din gîndurile ei ghimpoase, în postûri nebunești, aidoma acelor copaci în gheața sufletului ei. Fixa pe umeda și muceda balustradă de lemn a balconașului picăturile de ploaie în șir, suspendate, lucioase, pe fundalul plumburiu al cerului. Venea o rafală de vînt ; lovea în picăturile acelea înfiorate ; una se revărsa peste alta, și toate împreună curgeau în șuvoi pe stinghia de lemn a balustradei. Între o stinghie și alta, ea își prelungea privirea pînă la casa parohială înălțată acolo în față, lîngă biserică ; vedea cele cinci ferestre verzi, dinspre singuratica grădină de zarzavat, toată sub zăpadă, garnisite cu perdele care, prin albul lor, destăinuiau că fuseseră spălate și călcate împreună cu fețele de masă de pe altare. Ce minunăție de pace respira casa albă, parohială ! Acolo, alături, cimitirul...

Silvia se ridica pe neașteptate, se înfășura cu șalul în jurul capului și ieșea afară pe zăpadă, îndreptîndu-se spre cimitir ca să-i facă o vizită unchiului ei. Mîhnirea adîncă din sufletul ei era aspră și rece ca moartea.

O dată cu venirea primăverii, începu să se mai destrame această amărăciune profundă, cînd soacra, care o rugase pînă atunci să nu se ducă zilnic, pe zăpada aceea, pe vîntul care sufla, pe ploaia în ropote, la cimitir, începuse s-o roage acum, o dată cu venirea zilelor frumoase, să se ducă cu doica și cu mititetul în vale, pe drumul spre Giaveno, la soare.

Și ea începu să iasă cu copilul. O trimitea înainte, pe drumul acela, pe doică, spunîndu-i să aștepte la primul tabernacol ; și ea intra mai întîi în cimitir să-i facă vizita obișnuită unchiului ei.

Într-o dimineață, acolo, în fața primului tabernacol, o găsi pe doică alături de un tînăr ziarist, plasat în spatele unui aparat de fotografiat, care venise de la Torino, anume

pentru ea, după cum i-a spus, „la descoperirea Silviei Roncella și a sihăstriei ei".

Ce mult a făcut-o să vorbească și să rîdă nebunul acela simpatic, vrînd să afle tot și să vadă tot și să fotografieze tot și mai ales pe ea, în toate pozițiile, cu doică și fără doică, cu copil și fără copil, declarîndu-se fericit chiar că descoperise o mină, o mină deloc explorată, o mină virgină, o mină de aur.

După ce a plecat ziaristul, Silvia a rămas mult timp uluită de ea însăși. Și ea, și ea se descoperise alta, acum, în fața acelui tînăr. Se simțise fericită să vorbească și ea, să vorbească... Și nu mai știa ce-i spusese. Atîtea lucruri ! Prostii ! Poate... Dar în sfîrșit, vorbise ! Fusese, în sfîrșit, ea, cea care avea să fie de acum înainte.

Și s-a bucurat nespus de mult a doua zi cînd și-a văzut reprodusă imaginea în diferite și multiple atitudini, în revista trimisă de ziarist și citind toate cîte i le spusese, dar mai ales expresiile de uimire și de entuziasm, risipite din plin, mai mult decît pentru literata, celebră azi, pentru ea, *femeie*, încă tuturor necunoscută.

Un alt exemplar din revista aceea, Silvia, la rîndul ei, a vrut să-l expedieze imediat lui Giustino, ca să-i dea o dovadă că, ce mai, „dacă voia" și ea se putea ocupa de toate destul de bine, nu numai el.

CAPITOLUL AL ȘASELEA

Crisalida și viermele

MEREU DEZAMĂGIT ! DAR SĂ rămîi cu amărăciunea căinței, după ce te-ai dedicat total și te-ai lăsat absorbit de o operă, convins că te așteaptă numai laude și recunoștință, e prea mult ! Și totuși...

Giustino ar fi vrut să zboare, ar fi vrut să zboare cele două trăsuri, ca să ajungă cît mai repede acasă, în timp ce se întorcea de la gară unde, împreună cu Dora Barmis și cu Raceni, se dusese s-o întîmpine pe Silvia.

Dar la sosire, aspectul soției îl descumpănise ; și mai mult, apoi, puținele ei cuvinte, privirile și felul ei de a se comporta, pe scurtul parcurs din interiorul gării pînă la ieșire, pînă cînd se așezase într-o trăsură, alături de Dora Barmis, iar el cu Raceni sărise într-alta.

— Călătoria... O fi obosită... Și apoi, atît de singură... — îi spuse Raceni lui Giustino, impresionat' și el de chipul tulburat și de aerul rece al Silviei Roncella.

— Ei, mda... — recunoscu imediat Giustino. Înțeleg. Trebuia să mă fi dus eu acolo, la munte, s-o iau. Dar cum să fi făcut ? Aici, cu grijile casei, toate alandala. Și apoi, știi ? Moartea unchiului. Mai este și asta. A fost tulburată. Ei, a fost foarte tulburată, prea mult chiar... de moartea lui...

De astă dată Raceni recunoscu imediat :

— Ei, da... ei, da...

— Înțelegi ? — reluă Giustino. Se dusese sus la munte cu el : acum s-a întors singură... L-a lăsat acolo... Și nu-l mai avea decît pe el ! Dar nu numai pe el l-a lăsat acolo, ci și copilul. A fost și despărțirea de copil, pentru Dumnezeu ! Da ! Trebuia să mă fi dus eu s-o iau de la Cargiore !... Înțelegi ?

Și Raceni, din nou :

— Ah, mda !... ah, mda !... Sigur... sigur...

La cîte lucruri nu se gîndiseră ei, cufundați și înfierbîntați toți trei în mobilarea casei noi !

Se duseseră la gară bucuroși, cu satisfacția de a fi reușit, cu prețul unor oboseli de neînchipuit, s-o facă să găsească totul în ordine ; și iată cum, brusc, își dădeau seama că, nu numai că nu meritau nici mulțumiri și nici recunoștință pentru tot ceea ce făcuseră, dar pe deasupra mai trebuia să se și căiască de faptul că nu se gîndiseră, să nu spunem la doliul acelei morți recente, dar nici măcar la chinul mamei care s-a desprins de copilul ei.

Acum lui Giustino fiecare clipă i se părea o oră. Spera ca Silvia, de îndată ce avea să intre în casa cea nouă, să nu se mai gîndească la nimic, de atîta stupoare... Înadins nu-i făcuse nici o aluzie în scrisori.

Minuni — iată, acesta-i cuvîntul — minuni făcuse, cu sfatul și ajutorul asiduu al Dorei Barmis și al... da, și al lui Raceni, sărmanul !

Spunea casă, dar așa, ca să spună și el. Ce casă ! Nu era o casă ! Era, dar tăcere, pentru Dumnezeu, ca Silvia

să nu știe încă ! O vilă era — tăcere ! — o vilă pe strada aceea nouă, toată numai vile, dincolo de podul Margherita, la Prati, pe strada Plinio ; una din primele, cu o grădiniță în jur, cu gard de fier. Peste mînă ? Ce peste mînă ? ! La doi pași era Corso. Cartier boieresc, tăcut. Cel mai potrivit de ales pentru cineva care trebuia să scrie ! Dar era ceva... și mai mult. Vila aceea n-o închiriase. Tăcere, pentru Dumnezeu ! O cumpărase. Da, domnii mei, o cumpărase cu nouăzeci de mii de lire. Șaizeci plătite pe loc și celelalte treizeci de plătit în rate, în trei ani. Și, tăcere ! — aproape alte douăzeci de mii cheltuise pînă acum cu mobilarea ei. Minunat ! Cu înțelepciunea Dorei Barmis, în materie... Toată, mobilă nouă și de stil : simplă, sobră, suplă și solidă : mobile de la Ducrot ! Trebuia să fi văzut salonul, la stînga, de îndată ce intrai ! și apoi, celălalt salon, de alături ; și apoi sufrageria care dădea în grădină. Biroul era sus, la etajul superior, unde se ajungea pe o scară amplă, frumoasă, de marmură, cu balustrada cu pilaștri care începea ceva mai sus de ușa salonului. Biroul — sus — și camerele, două camere frumoase gemene, alături. Ce-i drept, Giustino nu știa cum o să vadă Silvia situația aceasta, deși din punctul lui de vedere ar fi vrut un singur dormitor, iată ! Dar Dora Barmis se arătase indignată, oripilată, la acest gînd :

— Dar, pentru Dumnezeu ! Nici n-o mai spune..: Dumneata vrei să strici totul ? Despărțiți, despărțiți, despărțiți... Învață să trăiești, dragă ! Mi-ai spus că de acum încolo vei servi totdeauna ceaiul...

Două dormitoare ! Și apoi baia, lavaboul, garderobul... Minunății ! Sau nebunii ? Iată, la drept vorbind, Boggiòlo părea să fi pierdut faimosul său carnețel în această ocazie. Se cam dezechilibrase, și încă cum ! Dar avea atîția bani pe mînă ! Și tentația... La fiecare obiect care-i fusese prezentat în mai multe exemplare, de diferite prețuri, el văzuse numai acea foarte mică diferență pe care ar fi cheltuit-o, dacă ar fi ales pe cel mai frumos ; și, da, domnilor, în cele din urmă, toate acele infime diferențe de bani, adunate, una peste alta, rotunjiseră pîntecul acela minunat de zero-uri la cheltuiala mobilierului.

De cumpărarea vilei, în schimb, nu se căia. Ce ! Putînd s-o facă, avînd adică atîta în mînă încît să se poată elibera de dobînda abuzivă a proprietarilor, ar fi fost o nebunie să nu cumpere, și să continue să arunce două sau trei sute

de lire pe lună pentru un mic apartament, abia, abia decent. Vila rămînea, pe cînd banii pe chirie ar fi zburat în schimb în buzunarele proprietarilor. Este adevărat şi că, dacă nu ar fi cumpărat vila, i-ar fi rămas capitalul. De acord ! Trebuia să facă acum calculul dacă cu dobînda unui capital de nouăzeci de mii s-ar fi plătit chiria de trei sute de lire pe lună. Nu s-ar fi plătit ! Şi pînă una, alta, în locul unui mic apartament, abia, abia decent, cu nouăzeci de mii de lire avea vila aceea, reşedinţa aceea ! Dar greutăţile ? Da, e adevărat, impozitele, şi apoi atîtea alte cheltuieli în plus. Întreţinerea, lumina, personalul de serviciu... Cu o casă ca aceea, desigur că nu mai putea fi de ajuns o slujnicuţă din Abbruzzi ; era nevoie de cel puţin trei servitori. Giustino, deocamdată, luase doi de probă ; sau mai degrabă unul şi jumătate ; sau mai degrabă, două jumătăţi : iată : o semi-bucătăreasă şi un semi-valet (*valet de chambre, valet de chambre,* după cum îi sugera doamna Barmis să-l numească) ; băiat zvelt, în frumoasa lui livrea ; pentru curăţenie, ca să servească la masă şi să deschidă uşa.

Iată-l, acum, imediat... pe Èmere (se numea Èmere) de îndată ce au oprit la poartă cele două trăsuri...

— Èmere, hei !... Èmere !... — strigă Giustino, în noapte, dîndu-se jos ; şi apoi, adresîndu-se lui Raceni : Ai văzut ?... Nu-i la locul lui... Ce-ţi spuneam ?

Ah, iată-l : aprinde lumina, mai întîi sus, apoi, jos ; uite, toată vila apare luminată de la ferestre, splendidă, sub cerul înstelat ; este o încîntare ! Dar Silvia, care coborîse cu Dora Barmis, trebuia să aştepte în spatele porţii închise şi Raceni trebuia să ia din portbagaj valizele, în timp ce un cîine lătra de la o vilă de alături, şi Giustino, plătind grăbit birjarii, alergă imediat la soţia lui ca să-i arate pe unul din pilaştrii care susţin poarta de fier tăbliţa de marmură cu inscripţia : *Villa Silvia.*

Mai întîi îi privi ochii. Pe drum, în trăsură, a presupus că plînsese, discutînd, în cealaltă trăsură, cu Dora Barmis despre unchiul mort şi copilul părăsit. Din păcate, nu, nu plînsese. Păstra aceeaşi înfăţişare de la sosire : tulbure, rigidă, de gheaţă.

— Vezi ? A noastră ! — îi spuse. A ta... a ta... *Villa Silvia,* vezi ? A ta... Am cumpărat-o !

Silvia încruntă sprîncenele, îşi privi soţul ; privi înspre ferestrele luminate.

— O vilă ?

— Veţi vedea ce frumuseţe, doamnă Silvia ! — exclamă Raceni.

Ëmere se grăbi să deschidă poarta şi luă o poziţie respectuoasă, scoţîndu-şi bereta galonată şi ţinînd-o la înălţimea capului, fără să se piardă, cîtuşi de puţin, la dojana strigată în faţă de Giustino :

— Frumoasă promptitudine ! Frumoasă punctualitate !

Iritarea lui Giustino se amplifică din cauza indignării de pe figura Dorei Barmis. Desigur că Silvia, în trăsură, nu se arătase gentilă cu ea. Şi îşi dăduse mare interes, neprecupeţindu-şi osteneala, alături de el, biată femeie ! Frumos mod de a mulţumi oamenilor !

— Vezi ? — reluă, adresîndu-se soţiei, o dată intraţi în vestibul. Vezi, hm ? N-am venit la Cargiore... să te iau, dar... ei, ce zici ? Ca să-ţi pregătesc surpriza asta, aici, eh, cu ajutorul... ce spui ? Hm ! Ce vestibul ! Cu ajutorul acestei prietene dragi a noastre şi a lui Raceni...

— Ba nu ! Dar ce spui dumneata ! Taci din gură ! — încercă să-l întrerupă imediat Dora Barmis.

Protestă şi Raceni.

— Dar nu-i aşa deloc ! — insistă Giustino. Dacă n-aţi fi fost voi ! Da, într-adevăr, eu singur... De fapt, asta nu-i nimic ! Acum vei vedea !... Avem motiv, nu numai să le mulţumim, ci chiar să le rămînem recunoscători în eternitate...

— Oh, Doamne ce mai exagerezi ! — zîmbi doamna Barmis. Lasă asta, mai degrabă ai grijă de doamna dumitale care pare să fie foarte obosită...

— Da, aşa e, chiar obosită... — spuse atunci Silvia, cu un zîmbet blînd şi totodată rece. Şi vă cer scuze dacă nu vă mulţumesc cum ar trebui s-o fac... Această călătorie nesfîrşită...

— Da, trebuie să fie gata masa — se grăbi să spună Raceni, foarte emoţionat de acel zîmbet (în sfîrşit !) şi de acele cuvinte bune (ah, ce glas îşi făurise doamna Roncella ! ce dulceaţă ! Alt glas... Ei da, toată îi părea altă fiinţă !) — O gustare ; apoi, imediat la odihnă !

— Dar mai înainte, — spuse Giustino, deschizînd uşa salonului, — mai întîi... cum aşa ? ! Cel puţin deasupra, deasupra, trebuie să vadă... Hai, hai... Sau mai bine, lasă, te conduc eu...

Și începu cu explicațiile, întrerupt din cînd în cînd de doamna Barmis cu multe *„ei da... dar, ia-o înainte... dar asta va vedea după"*, pentru orice fleac asupra căruia vedea că întîrzie, repetînd stîngaci, cu distonări oribile, tot ceea ce-i spusese ea ca să-i explice calitatea, finețea, utilitatea, gustul.

— Vezi ? De porțelan... Sînt de la... De unde sînt, doamnă ? Ah, da, de la Lerche... Lerche, norvegian... Par o nimica toată ; și totuși, draga mea... costă ! Costă ! Dar ce finețe, nu ?... pisicuța asta, nu ? Ce amor ! Da, să mergem mai departe, să mergem mai departe... Toate sînt de la Ducrot !... Este cel mai renumit, știi ? Acum este primul, este adevărat, doamnă ? Nu mai e decît el... Mobile de la Ducrot... Și asta... Și uită-te la fotoliul acesta... cum se numește ? Tot numai din piele fină... nu știu ce piele... Ai două la fel sus în birou... tot de la Ducrot ! Să vezi ce birou !

Dacă Silvia ar fi spus un cuvînt, sau cel puțin ar fi arătat, prin privire sau alt semn ușor o curiozitate, o bucurie, o uimire, Dora Barmis ar fi început să vorbească ea, să facă ea pe scurt, cu respectivul tact, cu respectivele comentarii de rigoare, prezentarea tuturor acelor rafinați ; suferea atît de mult la explicațiile grotești ale lui Boggiòlo, încît i se părea că șifona, șchiopăta, în fine, urîțea tot.

Dar Silvia suferea mai mult decît ea, văzîndu-și și auzindu-și soțul cum vorbea ; suferea pentru ea și pentru el ; și își închipuia în clipa aceea ce mult s-o fi distrat pe seama lui Dora Barmis, dacă nu și Raceni, cînd au mobilat casa în felul lor, cu banii lui ; și simțea dispreț, ciudă, rușine, din care cauză, pe măsura ce înainta, devenea și mai rigidă : și totuși nu reteza supliciul, reținută de curiozitatea, pe care se străduia să n-o lase să transpară, de a vedea casa aceea, ce nu i se părea a ei, ci străină, făcută nu ca să trăiești în ea cum trăise pînă atunci, ci ca să se reprezinte acolo, de acum înainte, tot forțat, o comedie ; și în fața ei însăși : obligată să trateze cu respectiva prețuire toate acele obiecte de rafinată eleganță, reținînd-o într-o continuă stînjenire ; obligată să-și amintească mereu de rolul pe care trebuia să-l recite între ei. Și se gîndea că acum, nu mai avea alături copilul, și tot astfel, nici casa — iată — n-o mai avea așa cum o înțelesese ea pînă acum și-i fusese dragă. Dar, din păcate, așa trebuia să fie. Și prin urmare, în curînd, ca o actriță bună și cu talent, avea să

devină stăpîna acelor camere, a acelor mobile, pe scena de unde orice intimitate avea să fie alungată.

Cînd a văzut, sus, dormitorul ei despărţit de al lui :

— Ah, da, iată — spuse. Bine, bine...

Şi a fost singura aprobare ieşită de pe buzele ei în seara aceea. Giustino, simţind ca pe o povară de plumb gîndul că această altă noutate din casa cea nouă nu-i va fi pe plac Silviei, se tot frămîntase, căutînd modul cel mai fericit de a i-o prezenta, colorînd situaţia, fără a-şi jigni soţia, pe de o parte, şi fără a stîrni rîsul doamnei Barmis, pe de alta ; se simţi deodată despovărat şi chiar foarte încîntat în faţa atitudinii de satisfacţie a soţiei, fiind departe de motivul ei real.

— Şi eu stau aici, vezi ? Aici, alături — se grăbi să-i explice. Aici, chiar aici... Camere, cum se numesc ? Ah, gemene, da... camere gemene, fiindcă, vezi ? una aidoma celeilalte... asta e a mea ! Şi ce ai tu acolo ? Portretul meu. Vezi ? Camere gemene. Iţi plac, da ? Ei da, acum toţi fac aşa... Ei bravo ! Sînt chiar mulţumit...

În seara aceea, Barmis şi cu Raceni uluiţi de atitudinea de căţeluş a lui Giustino pe lîngă soţia lui, s-au privit de cîteva ori fix în ochi şi şi-au zîmbit cu tîlc.

Dar, în seara aceea. Giustino era atît de supus şi atît de dornic de aprobarea Silviei, nu pentru că, reîntors din turneul acela triumfal cu *Insula nouă* prin principalele oraşe din peninsulă, ar fi avut o mai mare stimă faţă de ea, mai mult respect şi consideraţie ; nici pentru că din comportarea ei ar fi ghicit, sau întrezărit, cel puţin, o altă stare de spirit faţă de el. Stima era aceeaşi ca şi mai înainte. Într-adevăr, el nu fusese nici înainte şi nici acum nu-şi dădea mare osteneală să fie un bun judecător al meritului artistic real al ei ; Giustino era încîntat că acest merit era recunoscut de alţii şi sincer convins că aşa era — cel puţin în măsura aceea — datorită operei extraordinare întreprinse de el, atunci cînd a fost nevoie şi acum în continuare. Totul era opera lui, se ştie, acea recunoaştere. Cît privea starea ei psihică, cum s-ar fi putut îndoi — acum mai puţin ca oricînd — că n-ar fi ea plină de admiraţie şi recunoştinţă ? !

Prin urmare ? Prin urmare, Silvia părea să aibă alte motive pe care nu şi le închipuiau nici Dora Barmis şi nici Raceni.

Giustino regreta că cheltuise prea mult cu mobilarea casei, și se temea că aceasta ar fi fost o cauză care să-l facă să scadă puțin în admirația și gratitudinea ei ; pe de altă parte, dorea aprobarea ei ca pe un balsam care să-i potolească remușcarea. Era într-adevăr îndurerat că pentru prima oară își lăsase soția să călătorească singură, fără să se fi gîndit la despărțirea de fiul ei și la moartea unchiului ei (singurele motive, după el, ale atitudinii rigide a Silviei). Și în fine... mai era și un altul, intim, foarte delicat care-și avea substratul în cea mai riguroasă, în cea mai scrupuloasă îndeplinire a datoriilor lui conjugale timp de șase, foarte lungi, luni, cu aproximație. Cel puțin acest ultim motiv Dora Barmis l-ar fi putut presupune. Ea surîdea, într-adevăr, cu subînțeles... Ei, da, ce mai, fără îndoială că-l presupusese...

Totuși, nu numai din această cauză, cînd a fost ora de a trece la masă, comandată și pregătită pentru patru persoane încă mai înainte de a pleca cei trei la gară. Dora n-a vrut cu nici un chip să cedeze insistentelor rugăminți ale lui Giustino, și a plecat. Raceni, și el, a spus că ar fi fost nepoliticos să n-o urmeze pe doamna Barmis, dar uluit de Roncella încă din primul moment al revederii, n-a fost în stare să răspundă nu, de îndată ce ea, cu un zîmbet, i-a spus :

— Rămîi cel puțin dumneata...

Și Silvia continuă să-l uluiască, în timpul mesei, în seara aceea, spre marea stupoare și chiar ciudă a lui Giustino, care la un moment dat nu s-a mai putut abține și a răbufnit :

— Dar și doamna Barmis, fir-ar-să fie ! Ce rău îmi pare !

— Oh, Doamne ! — exclamă Silvia. Dacă n-a vrut să rămînă... Doar ai rugat-o cu atîta insistență !

— Ar fi trebuit s-o rogi și tu ! — replică repede Giustino.

Și Silvia rece :

— I-am spus să rămînă, mi se pare ; după cum i-am spus și lui Raceni...

— Dar n-ai insistat deloc ! Puteai să insiști...

— Nu insist niciodată, — spuse Silvia ; și adăugă, adresîndu-se zîmbind lui Raceni : Am insistat cu dumneata ? Mi se pare că nu. Dacă doamnei Barmis i-ar fi făcut plăcere să sfea cu noi...

— Plăcere ! Plăcere ! Dar dacă a plecat — izbucni Giustino în culmea furiei — ca să nu te deranjeze după călătorie !

— Giustino ! — îl strigă Silvia cu un ton de dojană, continuînd totuşi să zîmbească. Acum tu-i faci o nepoliteţe lui Raceni care a rămas. Bietul Raceni !

— Ba deloc ! — Chiar deloc ! — se răzvrăti Giustino. Eu o apăr pe Dora Barmis de bănuiala ta. Raceni ştie că ne face plăcere, din moment ce l-am reţinut !

Ce-i drept, lui Raceni nu i se părea chiar deloc că i-ar face vreo plăcere lui Giustino ; dar Silviei, multă ; şi nu mai avea astîmpăr bietul tînăr ; se îmbujorase ca un mac, simţind cum îi trece tot sîngele prin vene ca un foc lichid, cu atîta repeziciune, că era total buimăcit.

Giustino, văzîndu-l astfel, şi auzind-o din cînd în cînd pe Silvia repetînd printre zîmbete : *„Bietul Raceni !... Bietul Raceni !...“* la rîndul lui, se simţea arzînd, dar de un alt foc interior, de focul mîniei, al furiei, stîrnit şi de necazul de a nu fi descoperit încă la soţia lui nici un semn de plăcere, de încîntare, de admiraţie, pentru sufrageria aceea, pentru obiectele de preţ de pe masă care făceau să devină totul şi mai elegant, splendida jardinieră din mijloc, plină toată şi scăldată de parfumul garoafelor albe, serviciul impecabil de care dădea dovadă, pentru prima oară, Èmere, aici în livreaua lui frumoasă şi dincolo, bucătăreasa. Nimic ! Nici un semn măcar ! De parcă dumneaei ar fi trăit toată viaţa numai în mijlocul acelor splendori, obişnuită să se vadă servită astfel, să cineze astfel, şi să aibă asemenea comeseni ; sau ca şi cum, mai înainte de a veni, ar fi fost la curent cu toate şi s-ar fi aşteptat aşadar să găsească întreaga vilă în proprietatea lor, mobilată astfel. Ba chiar părea că ea, numai ea, şi nu el s-ar fi gîndit la tot şi ar fi pregătit tot.

Dar cum aşa ? I-o făcea anume ? Şi de ce ? Care era substratul ? Fiindcă el nu se dusese s-o ia de la Cargiore ? Fiindcă nu se gîndise la despărţirea de copil ? Dar nu părea mîhnită absolut deloc ! Iat-o acolo, rîdea... Dar ce fel de a rîde era acela, acum ? Şi mai termină o dată cu *„Bietul Raceni, bietul Raceni !“*.

Giustino simţi că plesneşte, şi că se sfîşie tot în el : de la degetele picioarelor pînă sus, sus la rădăcina părului, cînd Silvia îi anunţă lui Raceni o mare noutate : că scrisese

versuri la Cargiore, multe versuri și-i promise că-i va dărui o mostră pentru *Le Grazie*.

— Versuri ? Ce versuri ? Tu ai făcut versuri ? — explodă el. Dar fă-mi plăcerea !

Silvia îl privi ca și cum n-ar fi înțeles ce vrea să spună.

— De ce ? Nu puteam să scriu versuri ? N-am mai scris niciodată, este adevărat. Dar mi-au venit așa, spontan, crede-mă, Raceni. Nu știu — asta da — dacă sînt frumoase sau urîte. Poate că or fi urîte...

— Și vrei să le publici în *Le Grazie* ? — întrebă Giustino, cu ochii mai mult ca oricînd otrăviți de ciudă.

— Dar, scuză-mă, de ce nu, Boggiòlo ? — se supără și Raceni. Dumneata crezi serios că versurile pot fi urîte ? Închipuiește-ți cu ce emoție vor fi căutate și citite, ca o nouă și neașteptată manifestare a talentului Silviei Roncella !

— Nu, nu, pentru Dumnezeu, nu spune așa, Raceni, — se grăbi să protesteze Silvia. Altfel nu ți le mai dau. Sînt versuri ușoare, cărora nu trebuie să le acorzi nici o importanță. Ți le dau cu această condiție, și numai ca să-ți fac o plăcere.

— Bine, bine... — mormăi atunci Giustino. Dar... îmi permiți... ți-atrag atenția... nu pentru Raceni... care... ei bine, i le-ai promis : gata... Promisesești mai înainte însă senatorului Borghi o nuvelă și nu i-ai dat-o !

— Oh, Doamne, o să i-o fac, dacă-mi va veni... — răspunse Silvia.

— Uite... eu spun... în loc de versuri... cel puțin ai fi putut să faci nuvela asta, la Cargiore ! — n-a reușit să se abțină din nou Giustino să nu o dojenească. Și pînă una, alta... dacă acum nu-i mai poți da aceste versuri senatorului, fiindcă i le-ai promis lui Raceni... aș spune să... să aștepți măcar să fie gata și nuvela pentru Borghi.

Totul invers, totul invers în seara aceea, ca să-i strice lui buna dispoziție la inaugurarea vilei, ce premiu avea el după atîta trudă ! Ah, acum soția lui voia să se întoarcă înapoi, la timpurile bune cînd își împrăștia lucrările, dîndu-le în dar tuturor ? Voia chiar să înceapă să acționeze de una singură, profitînd că el în seara aceea nu voia să piardă chiar de tot obligatoria atitudine a bunelor maniere față de ea ?

Vai de mine, prevedea că le pierde ; și din cauza asta, din cînd în cînd, simțea cum i se amplifică starea de su-

rescitare. Dar, cred și eu, bineînțeles ! Dezamăgirea provocată de absența laudelor, de absența încîntării ei, toată atitudinea, în fine, nemeritată grosolănie față de doamna Barmis. acum promisiunea asta lui Raceni...

Ca să-și verse povara sufletului, ca să-și descarce într-un fel nervii, de îndată ce-l văzu plecat pe Raceni, se năpusti asupra acestuia cu o cascadă de ocări și injurii : — Stupid ! Imbecil ! Paiață !

Dar iat-o pe Silvia cum îi lua apărarea, zîmbind :

— Asta ți-e recunoștința, Giustino ? Dacă e adevărat că te-a ajutat atît de mult ?

— El ? Mai mult m-a încurcat ! — izbucni în culmea furiei Giustino. Încurcat, doar ! Ca acum ! Ca totdeauna ! Doamna Barmis m-a ajutat cu adevărat, înțelegi ? Ea, da ! Doamna Barmis pe care tu în schimb ai lăsat-o să plece în felul acela. Și ăstuilalt toate zîmbetele. complimentele, „*bietul Raceni, bietul Raceni*", și... pînă și cadoul cu versurile, pentru Dumnezeu !

— Dar nu fac o combinație amîndoi ? — întrebă Silvia. El, director, ea, redactoare ?... Va fi mai bine, crede-mă. de acum înainte, pentru tot ajutorul pe care ți l-au dat. să-i compensezi din cînd în cînd astfel, pînă cînd nu vor mai avea plăcerea să ne servească pentru că... nu știu bine, pentru ce...

— Ah, nu, dragă, nu, dragă... ascultă-mă, dragă... — începu să spună atunci Giustino, ajungînd să nu se mai poată stăpîni deloc, înțepat astfel pe viu. Trebuie să-mi faci plăcerea să nu te mai amesteci în treburile astea care sînt afacerile mele ! Dar ai văzut, spune ! Ai văzut totul bine ? Eu nu știu... Toate lucrurile astea, aici... Totul ne aparține ! Și sînt roadele, ți-o spun, roadele muncii mele, ale atîtor gînduri, atîtor griji ! Vrei să mă înveți tu acum, scuză-mă, cum trebuie să fac, ceea ce trebuie să spun ?

Silvia reteză scurt discuția, declarîndu-se obosită, vlăguită de călătoria lungă și dornică de odihnă.

Înțelesese bine că el nu ar fi cedat niciodată în legătură cu acest subiect, și că vrînd să-l împiedice, sau chiar pentru puțin timp să-i obstaculeze ceea ce el considera afacerea lui, profesia lui, s-ar fi produs în mod inevitabil o ciocnire între ei, atît de puternică, încît să determine o ruptură iremediabilă.

Înțelese și mai bine cînd — respins — în timp ce se dezbrăca în camera de alături, răbufni fără nici o reți-

nere, în fața deznădejdii, a ciudei fără margini, a furiei, cu injurii și jigniri și reproșuri, cu căinţe și izbucniri de rîs maliţios, care o indignau și o răneau cu atît mai mult cu cît i se amplifica în fața ochilor ridicolul său neîndoielnic și accentuat.

— Asta e ! Avea dreptate ea ! *„Ajut-o să se răzbune ! Ajut-o Boggiòlo !“* Prost eu că n-am făcut-o ! Iată răsplata ! Iată recompensa ! Stupid !... Stupid !... Stupid !... O sută de mii de ocazii... Ei bine ! Asta nu-i nimic ! Încă n-am ajuns la nimic ! Acum veţi vedea !... Dăruim, dăruim... Facem versuri și le dăruim... Poezie, acum !... Iese la iveală poezia !... Ei, da ! Începem să trăim în nori, fără să mai avem ochi să vedem toate cheltuielile astea... Proză... asta-i proză de necalculat... Atîtea chinuri, atîta muncă, atîţia bani : iată mulţumirea ! O știam noi... Ei, da... lucruri de nimica toată... O vilă ? Hm ! Ce e ? Mobile de la Ducrot ? Hm ! le știam eu... Ah, iată-ne la pat ! Ce pat frumos de trandafiri !... Ce încîntare să-l inaugurăm astăzi, scumpe domn Ducrot ! Aleargă aici, prostule ! Fugi acolo ! Frînge-ţi gîtul ! Să ţi se taie răsufiarea, nu alta ! Pierde slujba ! Roagă-te, amenință, ceartă-te ! Iată răsplata, așadar ! Iată răsplata !

Și a ţinut-o așa lanţ, o oră, pe întuneric, tot învîrtindu-se de pe o parte pe alta în pat, înfuriat, tușind, răbufnind, rînjind...

Între timp ea, dincolo, ghemuită sub pleduri, cu fața înfundată în perne ca să nu-l mai audă, blestema faima la care ajunsese prin ajutorul lui, adică cu preţul atîtor rîsete și batjocuri ale lumii. De toate rîsetele acelea, de toate batjocurile acelea, se simţea asaltată acum, biciuită, învăluită, în vuietul care-i rămăsese în urechi din cauza vacarmului din timpul călătoriei. Ah, cum de nu-și dăduse seama mai înainte ? Abia acum, iată, îi săreau în ochi toate spectacolele date de el cu propria-i persoană în rolul principal, unul mai ridicol decît altul, reprezentîndu-i-se cu atîta crudă virulenţă, încît era un chin ; toate spectacolele, de la primul, cu ocazia banchetului, cînd, la toastul lui Borghi, se ridicase în picioare odată cu ea, ca și cum cuvîntarea s-ar fi referit obligatoriu și la el, în calitate de soţ ; pînă la ultimul la care asistase acolo, la gară, mai înainte de plecarea ei la Cargiore, cînd, luîndu-i-o înainte, se înclinase în locul ei la aplauzele izbucnite în sala de așteptare.

Ah, de s-ar putea întoarce înapoi, ca să se închidă din nou în găoacea ei și să lucreze liniștită și ignorată ! Dar el n-ar fi îngăduit niciodată ca opera lui de atîția ani, în care-și revărsa acum toată satisfacția, să fie frustrată. Cu vila aceea, pe care o considera, și poate pe bună dreptate, rodul muncii sale în exclusivitate, înțelesese parcă să înalțe un templu Faimei, unde să oficieze, să slujească ! Ar fi fost o nebunie să spere că acum ar vrea să renunțe la asta ! Își vîrîse capul acolo, și acolo avea să rămînă în veci și prin forța lucrurilor, lipit de faima aceea, convins că era numai opera lui ! Și ar fi căutat s-o facă mereu mai mare, el apărînd în mijlocul ei, din ce în ce mai ridicol.

Era destinul lui și ca atare inevitabil.

Dar cum ar fi putut ca să reziste acelui supliciu, acum cînd îi căzuse vălul de pe ochi ?

După cîteva zile, Giustino a vrut să inaugureze cu solemnitate zilele de „luni literare de la Vila Silvia", la sugestia Dorei Barmis.

În primul rînd a lansat invitații celor mai renumiți muzicieni și critici muzicali din Roma, pretextul inaugurării fiind executarea la pian a unor părți din opera *Insula nouă*, compusă de tînărul muzician Aldo di Marco.

Numele compozitorului era necunoscut tuturor. Se știa doar că acest di Marco era venețian evreu și foarte bogat și că pentru a trece pe muzică *Insula nouă* făcuse asemenea ofertă, încît Boggiolo era nevoit să rupă tratativele bine pornite cu unul dintre cei mai renumiți compozitori.

Deși lui Giustino nu-i prea păsa de reușita operei, dimpotrivă, dorind poate un succes modest pentru a nu umbri drama, anunțase totuși prin prietenii lui ziariști că opera aceea avea să dezvăluie în curînd Italiei etc. etc. ; și reprodusese în ziare firava imagine, și, vai de mine, cu părul cam răvășit, a tînărului compozitor venețian, care etc. etc.

I s-a părut de datoria lui și oportun anunțul, nu numai ca o considerație față de suma importantă vărsată de maestru ca să pună pe muzică drama norocoasă (versificată de Cosimo Zago) dar și ca să amplifice solemnitatea inaugurării.

Mai bine s-ar fi lipsit.

Exemplificarea la pian a acelui tînăr maestru necunoscut, cu înfățișarea atît de puțin promițătoare, repre-

zenta pentru toți o plictiseală și o stinghereală. Era în schimb nespus de vie curozitatea de a vedea pe Roncella la ea acasă, femeie, după triumf.

Silvia se aștepta la asta ; și în emoția fantastică suscitată la gîndul că în curînd avea să înfrunte această curiozitate, văzîndu-și soțul cuprins de mari neliniști în pregătiri, și totuși cu aerul celui ce știe tot și n-are nevoie de nimeni, ar fi vrut să-i strige :

„*Basta !* Lasă tot ! Nu te mai spulbera atît ! Pentru mine vin, numai pentru mine ! Tu nu mai ai nici un rol ! Nu mai ai de făcut nimic decît să stai liniștit la locul tău, într-un colț !"

Emoția fantastică nu era numai din cauza acelei curiozități pe care avea s-o înfrunte ; era și din cauza lui, mai ales, din cauza lui.

A recurs și la șiretenia de a se preface geloasă pe Dora Barmis, împiedicîndu-l să apeleze la ea pentru pregătirile acelea, în speranța că, în lipsa acestui ajutor, el nu s-ar mai fi agitat atît și s-ar fi lăsat convins că și așa făcuse destul și că nu mai era nevoie de nimic altceva.

Giustino, la ideea că soția lui — ajunsă la asemenea celebritate — (fie chiar și datorită lui) începea să fie, deși pe nedrept, puțin geloasă, a simțit o oarecare plăcere, care l-a făcut să-și manifeste, învăluită toată într-un plăcut zîmbet vag, iritarea provocată în momentul acela. Ajutorul Dorei Barmis îi era indispensabil. Dar Silvia n-a cedat.

— Nu, ea nu ! Ea nu !

— Dar... Doamne !... Silvia, tu vorbești serios ? Dacă eu...

Silvia își mișcă furioasă capul și își ascunse fața în mîini, ca să-l întrerupă.

Brusc, s-a simțit rușinată și dezgustată de prefăcătoria ei, văzînd că în fond el se complăcea în situația aceea ; rușinată și dezgustată fiindcă i s-a părut că și ea, acum, începea să-și bată joc de Giustino, ca și toți ceilalți, pentru felul în care se dădea el în spectacol, cu această nouă dovadă de îngîmfare prostească.

Imediat, crezînd că-l zgîlțîie puternic, vrînd să-l salveze și să se salveze, făcînd să-i cadă și lui vălul de pe ochi, izbucni :

— Dar de ce, de ce vrei să stîrnești rîsul ? Pe seama ta și a mea ? Iarăși ? Nu-ți dai seama că Dora Barmis rîde de

tine ? Că a rîs totdeauna ? Şi toţi o dată cu ea ? Toţi ! Nu-ţi dai seama de asta ?

Giustino nu s-a clintit absolut deloc, la impulsul de furie al soţiei ; a privit-o cu un zîmbet aproape de milă şi a ridicat o mînă într-un gest, mai mult decît de dispreţ, de filosofică nepăsare.

— Rîd ? Şi de mult ?... — spuse el. Dar trage o concluzie, draga mea, şi vezi dacă sînt proşti cei ce rîd sau eu care... ia te uită, am făcut toate astea şi te-am aşezat în frunte ! Lasă-i să rîdă ! Vezi ? Ei rîd, şi mie îmi fac bine cu asta, obţinînd de la ei tot ceea ce vreau. Iată-le aici, iată-le aici toate rîsetele lor !...

Şi îşi agită mîinile, privind camera în jurul lui, vrînd parcă să spună : „Vezi, în cîte lucruri frumoase s-au prefăcut rîsetele lor ?“

Silvia simţi cum îi cad braţele de-a lungul trupului ; rămase să-l privească cu gura căscată.

Aha, prin urmare el ştia ? Îşi dăduse seama ? şi totuşi continuase, fără să ţină cont, şi încă mai voia să continue ? Nu-i păsa defel că toţi rîdeau de el şi de ea ? Oh, Doamne, dar prin urmare... dacă era sigur, foarte sigur că faima ei era numai şi numai opera lui, şi că toată această operă a lui, în fond, nu consta în altceva decît în a-i face să rîdă de el, convertind apoi aceste rîsete în cîştiguri fabuloase, în vila aceea, în mobilele frumoase care o împodobeau — ce voia să spună ? Voia poate să spună că pentru el literatura nu era decît ceva de rîs, un lucru cu care un om cu criterii sănătoase, înţelept şi prevăzător, nu ar fi putut face un impact decît aşa, adică cu condiţia de a trage un profit din rîsetele proştilor care o luau în serios ?

Asta voia să spună ? Ba nu !

Continuînd să-şi privească soţul, Silvia recunoscu imediat că ea, presupunînd astfel, îi împrumuta un punct de vedere care nu era al lui. Nu, nu ! Nu putea să fi voit el singur ridicolul propriei sale persoane de care se folosise. Încă de cînd, acolo, la Taranto, primiseră cele trei sute de mărci pentru traducerea lucrării *Porcellarie*, începuse să ia atît de în serios literatura, încît pentru el prostie însemna doar a nu se fi ocupat şi de roadele pe care ea, — ca şi orice altă muncă — le-ar putea da, dacă este bine administrată... Şi începuse s-o administreze cu atîta fervoare, ba chiar cu îndîrjire, încît să-şi atragă asu-

pră-şi toate rîsetele celor din jur. Nu le provocase cu intenţie rîsetele acelea, ca să-şi vîndă mai bine marfa ; dar fusese constrîns să le suporte ; şi acum le considera rîsete prosteşti, numai pentru că el, deşi cu rîsete şi în mijlocul lor, reuşise totuşi în intenţia lui. Dar înţelepciunea lui avea ca piedestal rîsetele acelea şi totul era compus din rîsetele acelea ; nu mai trebuia să se mişte acum; la cea mai mică mişcare, izbucnirea unui rîs ! Cu cît voia să apară mai serios acum, cu atît mai ridicol ar fi părut !

Ah, serata inaugurării ! Pînă şi foşnetul toaletelor, scîrţîitul discret al pantofilor, amortizat de grosimea covoarelor, zgomotul uşor al unui scaun deplasat, al unei uşi deschise, al unei linguriţe învîrtite în vreo ceaşcă ; şi apoi zgomotul asurzitor al pianului cînd începuse să cînte di Marco : zîmbete schiţate, rîsete discrete, ropote de rîsete zgomotoase, deşănţate, deşucheate, Silvia pe toate le-a înregistrat, toate lăsîndu-i impresia de batjocură ; în fiecare zîmbet, de respect sau de admiraţie faţă de ea, în fiecare privire i se părea că deslueşte numai batjocură, în fiecare gest, în fiecare cuvînt al atîtor invitaţi.

Făcuse un mare efort să nu-i dea atenţie soţului ei, dar cum să poată, avîndu-l continuu în faţa ei, acolo, mic, pus la punct, neliniştit, radios, auzind că toţi de peste tot îl chemau ? Iată, acum Luna îl lua de braţ, şi alţi patru, cinci, ziarişti alergau în jurul lui, în grup ; apoi îl chema doamna Lampugnani de dincolo, din mijlocul unui grup din cele mai spirituale doamne.

Ea ar fi vrut să fie numai ea în centrul tuturor sau să-i reţină pe toţi în jurul ei ; neputînd, în indignarea care-i clocotea. avea din cînd în cînd tentaţia de a spune sau de a face ceva nemaiauzit, nemaivăzut, încît să le treacă tuturor pofta de a mai rîde, de a veni acolo, luîndu-l în rîs pe soţul ei, şi cu soţul ei, în consecinţă, şi pe ea.

În schimb, era obligată să suporte curtea aproape neobrăzată pe care toţi tinerii aceia literaţi şi ziarişti îşi permiteau să i-o facă, de parcă ea, avînd din fericire un soţ de felul acela, atît de încîntat şi de dispus s-o exhibe în faţa tuturor, un soţ care se străduia într-atîta s-o facă să intre în graţiile fiecăruia, un soţ, ce mai, pe care nici ea n-ar fi fost în stare în nici un fel să-l mai ia în serios, nu putea, nu trebuia să refuze curtea aceea, şi ca nu cumva să-l supere pe el.

Și, într-adevăr, iată, nu se apropia el de ea din cînd în cînd, ca să-i atragă atenția să fie gentilă, cînd cu unul și cînd cu altul, și tocmai cu cei mai neobrăzați, cu cei pe care ea îi alungase cu un dispreț dur și rece ? Betti, Betti, cel care nu pierduse nici o ocazie pînă acum ca să scrie rău despre ea, în mai multe ziare, și acel Paolo Baldani, venit de curînd de la Bologna, foarte frumos tînăr și critic foarte erudit, făuritor de versuri și ziarist care cu o incredibilă impertinență îi murmurase o declarație de dragoste în toată regula ?

Ah, deci nu doar rîsetele și batjocurile, ci — numai ca să reușească — pînă și asta ? se întreba Silvia, la acele scurte, fugitive recomandări ale soțului, ce nu i se puteau părea deloc inocente, după cum i se părcau-lui.

Pînă și asta ?

Și o înghețau fiorii reci ai repulsiei, și-o înfierbîntau valurile de indignare, din ce în ce mai mult.

Îi treceau prin minte cele mai stranii idei, inspirîndu-i ei însăși teamă, deoarece îi dezvăluiau o parte încă neexplorată din adîncul ființei, tot ceea ce pînă acum nu voise să cunoască despre ea, avînd presentimentul că, dacă într-o zi demonul ei ar fi pus stăpînire pe acel adînc tăinuit cine știe pe unde ar fi tîrît-o.

Pînă la urmă, în conștiința ei se descompunea orice idee pe care se străduise pînă atunci să și-o păstreze fermă, ceea ce o făcea să întrevadă că, lăsată în voia acelui nou destin al ei, sau mai degrabă în voia capriciilor întîmplării, acum, lipsită de orice voită consistență interioară, sufletul i se putea schimba pe neașteptate, dezvăluindu-se, de la o clipă la alta, capabil de orice, de cele mai nebănuite și neprevăzute hotărîri.

— Mi se pare că... spun... mi se pare că... totul e bine, nu ? Foarte bine mi se pare... se grăbi să-i spună Giustino, după ce plecaseră ultimii invitați, ca să o mai trezească din atitudinea în care rămăsese ; rigidă, în picioare, cu ochii ficși, concentrați și cu buzele strînse.

Încă mai simțea în mîna înghețată strîngerea de foc a la Baldani, la plecare, cînd să-și ia rămas bun.

— Totul bine, nu ?... repetă Giustino. Și știi, trecînd pe lîngă un grup sau altul, i-am auzit pe unii discutînd despre tine... bune, păreri bune... da.

Silvia se trezi la realitate și-l privi cu asemenea ochi, încît el rămase cîtva timp descumpănit, cu un zîmbet vag

pe buze, ca şi cum i-ar fi descoperit cu totul altă faţă decît cea cunoscută pînă atunci.

— Nu crezi ? — întrebă el, apoi. — Totul a decurs bine îţi spun. Doar că muzica lui Di Marco mi se pare că... ai auzit-o... Elevată, da... o fi o muzică rafinată, dar...

— Oare trebuie să continuăm astfel ? — întrebă brusc Silvia, cu o voce stranie, ca şi cum numai vocea i-ar fi fost prezentă, iar ea cu totul absentă, într-o îndepărtare infinită. Te avertizez că în condiţiile astea eu nu mai pot face absolut nimic.

— Cum ?... De ce ?... dimpotrivă, acum, cînd... dar cum ? ! — îi vorbi Giustino, atacat parcă din mai multe părţi pe neaşteptate. Cu biroul pe care-l ai acolo sus...

Silvia îşi strînse ochii, îşi contractă faţa şi clătină din cap.

— Dar cum aşa ? — repetă Giustino. Te poţi închide acolo... Cine te deranjează ?... Cu atîta linişte... Iată, chiar voiam să-ţi spun... Toţi mă întreabă ce pregăteşti, ceva nou ? Le-am răspuns : nimic, deocamdată. Nimeni nu vrea să creadă. Desigur, o nouă dramă, spun ei. Ar fi în stare să plătească oricît pentru o aluzie, o veste, un titlu... Ar trebui să te gîndeşti la asta, uite. Să treci din nou la lucru, acum...

— Cum ? Cum ? Cum ? — strigă Silvia, cu pumnii ridicaţi, agitată, exasperată. Nu mai pot să gîndesc, nu mai pot să fac nimic ! Pentru mine totul s-a sfîrşit ! Puteam să lucrez ignorată, cînd nu mă cunoşteam nici eu pe mine însămi ! Acum nu mai pot nimic ! Nu mai sînt aceeaşi ! Nu mă mai regăsesc ! S-a sfîrşit ! S-a sfîrşit !

Giustino o urmărea cu privirea în toată agitaţia aceea a ei ; apoi cu o mişcare a capului :

— O ducem bine, ce să spun ? ! Tocmai acum cînd să începem, terminăm ? Dar ce tot spui ? Scuză-mă, cînd muncim, de ce muncim ? Ca să atingem un scop, mi se pare ! Tu voiai să lucrezi şi să rămîi necunoscută ? Pentru ce să lucrezi atunci ? Pentru nimic ?

— Pentru nimic ! Pentru nimic ! Pentru nimic ! — răspunse Silvia cu vehemenţă. Iată, întocmai aşa, pentru nimic ! Să lucrez de dragul de a lucra, şi nimic altceva ! Fără să ştiu nici cum şi nici cînd, pe ascuns, să nu ştie nimeni şi dacă s-ar putea, nici chiar eu însămi !

— Dar astea sînt adevărate nebunii ! Ce-ţi trece acum prin minte ! — strigă Giustino, începînd să-şi piardă cum-

pătul și el. Și atunci, ce-am făcut eu ? Am făcut rău că am pus în valoare munca ta, nu-i așa ? Asta vrei să spui ?

Silvia, din nou cu mîinile pe față, îi făcu semn că da, înclinîndu-și capul, de mai multe ori.

— Aha, da ? — reluă Giustino. Și atunci de ce m-ai lăsat pînă acum ? Mi-o spui drept mulțumire, acum, cînd culegi roadele la care aspiră toți cei care scriu, ca și tine; gloria și bunăstarea ? Te plîngi... Și nu-i o nebunie ? Ia mai las-o, draga mea... ți-or fi cedînd nervii ! De altfel, iartă-mă, dar ce amestec ai tu în asta ? ! Cine-ți spune să te amesteci în treburi care nu te privesc ?

Silvia îl privi buimăcită.

— Nu mă privesc ?

— Nu, draga mea, nu te privesc ! — replică imediat Giustino. Tu lucrează pe nimic, ca și mai înainte ; reîntoarce-te la lucru cum vrei tu și în rest lasă totul în seama mea. Hei, știu eu bine... mare noutate ! ...știu eu bine că dacă ar fi după tine... Dar. iartă-mă, dacă seva o scot eu, prin strădania mea, tu ce mai ai de făcut ? Să te încarc pe tine și cu asta ? Asta-i treaba mea ! Tu-mi dai hîrtia scrisă ; scrii pe nimic, cum vrei tu ; arunc-o ; eu o iau și ți-o prefac în bani peșin și sunători. Mă poți împiedica ? Asta-i treaba mea și tu nu ai nici un amestec. Tu muncește ca și pînă acum ; lucrează ca să lucrezi... dar lucrează ! Deoarece dacă tu nu mai lucrezi, eu... eu... eu ce să mai fac ? Poți să-mi spui ? Mi-am pierdut slujba, draga mea, ca să mă ocup de lucrările tale. Trebuie să te gîndești la asta, ei ? Acum răspunderea este a mea... vreau să spun, a muncii tale. Am cîștigat mult, este adevărat, și vom mai cîștiga, cu *Insula nouă*. Dar tu vezi bine, și în casă cît au crescut toate cheltuielile... Acum trăim pe alt picior. Treizeci de mii de lire mai avem de plătit pentru vilișoara asta. Le puteam plăti ; dar m-am gîndit să pun ceva deoparte ca să mai ai și tu o oarecare perioadă de tihnă... Acum te vei reculege. A fost o zdruncinare prea puternică, o schimbare prea bruscă... Te vei obișnui în curînd ; îți vei regăsi liniștea... Ce-a fost mai greu s-a făcut, draga mea. Avem o casă... am vrut-o anume astfel ; am cheltuit, dar... pentru o aparență, știi ?... face tot ! Iscălitura ta valorează, azi, valorează mult prin ea însăși... Fără să faci vreun cadou nimănui ! Dacă Raceni așteaptă versurile pe care i le-ai promis pentru revista lui, poate să aștepte, n-are decît ! Eu nu i le dau. „*Bietul Ra-*

ceni, bietul Raceni !" O să vezi tu cît valorează acum versurile astea... Lasă totul în seama mea ! E de ajuns ca tu să treci la lucru... Scrie, şi nu te mai gîndi la nimic Acolo sus, ce mai, în biroul acela al tău, minunat..

Silvia n-a văzut în discursul lung al lui Giustino buna lui intenţie de a o readuce la calm şi la raţiune, la recunoştinţă, la gratitudine, faţă de cît făcuse şi mai voia să facă pentru ea ; n-a văzut decît ceea ce putea să vadă, să i se dezvăluie în momentul acela de exasperare : un duşman şi un tiran : că el îi crea acum o obligaţie peremptorie de a lucra, după ce îşi pierduse slujba ; să lucreze ca să-i dea lui în continuare o ocupaţie, care pe lîngă că era ridicolă, acum avea să pară tuturor poate chiar odioasă. Nu voia el să trăiască pe seama muncii ei, din munca ei, deci atribuindu-şi apoi tot meritul cîştigului ? Atîa timp cît pentru ea nu însemnase nici un efort, ea putea să recunoască faptul că meritul cîştigului era în întregime, sau aproape în întregime, numai al lui ; dar nu mai era şi acum, cînd el o obliga în mod clar şi precis să lucreze ; acum, cînd lucru echivala cu un supliciu, numai la gîndul de a fi obligată să-i încredinţeze lui tot lucrul ei, fără a putea să dispună după plac, nici de o minimă parte din el ; tot, tot încă în batjocură, şi acum şi în lipsa de stimă a altora, ca să facă din nou un negoţ din asta, iată ; un prilej de încasare din toate, pînă şi din bietele, intimele şi timidele ei versuri... Negustorie, chiar cu preţul demnităţii ei ! El îşi dădea seama oare de situaţia asta ? Era oare cu putinţă ca vehemenţa să-l fi orbit pînă într-atît, încît să nu vadă această realitate ?

Trează, toată noaptea, Silvia a rămas pe gînduri, şi la un moment dat, favorizată de întuneric şi de linişte, surprinse în adîncul fiinţei sale un amestec straniu de sentimente pe care era convinsă că nu le avusese niciodată ; sentimente foarte îndepărtate în timp, stîrnindu-i o nelinişte neaşteptată, parcă un dor nespus. Iată, i se conturau clare şi precise casele din Taranto ; vedea în ele pe consătencele sale blînde şi bune, care, fiind obişnuite să se ştie păzite cu gelozie şi cu cel mai riguros scrupul de bărbaţii lor, pentru ca nici o bănuială să nu ajungă pînă la ele ; obişnuite să-şi vadă bărbatul sosind de fiecare dată în propria casă ca într-un templu ţinut închis în faţa tuturor străinilor şi chiar şi a rudelor, dacă nu erau dintre cele mai apropiate, se tulburau, se simţeau jignite ca de o

lipsă de respect față de pudoarea lor, dacă bărbatul începea să deschidă templul acela, ca și cum nu i-ar fi păsat de buna lor reputație.

Nu, nu : ea nu avusese niciodată aceste sentimente : tatăl ei, acolo în sud, fusese totdeauna ospitalier, mai ales cu funcționarii subalterni, străini ; ea, dimpotrivă, disprețuise aceste sentimente, știind că mulți murmurau, clevetind ușor ospitalitatea tatălui ei, care, fără îndoială că ar fi făcut dificilă căsătoria ei cu cineva din sat. Atunci i se părea că femeia trebuia, dimpotrivă, să se simtă ofensată de grija geloasă a bărbatului, echivalînd cu o lipsă de stimă și de încredere.

Cum de se simțea acum și ea jignită de contrariul, descoperind în ea sentimente nebănuite, aidoma sentimentelor femeilor de acolo, din Taranto ?

Motivul îi apăru clar, așa, dintr-o dată.

Aproape toate femeile de acolo, din sud, erau căsătorite fără dragoste, ci din calcule de conveniență, ca să aibă o anume stare civilă ; și intrau supuse și ascultătoare în casa soțului, devenit stăpînul lor. Supunerea lor, devotamentul lor nu proveneau din dragoste, ci numai din stima față de bărbatul care muncea și le întreținea ; stimă ce se putea păstra numai cu condiția ca acest bărbat, prin muncă, dacă nu și cu o bună conduită în toate, desigur, oricum, cu rigoare, să știe să i se păstreze respectul datorat unui stăpîn. Cînd un bărbat slăbea rigoarea aceasta pînă într-atît, încît să ajungă să deschidă ușa propriei case și altora, scădea imediat în stima chiar și a acelora admiși și femeia simțea o reală și neîndoielnică ofensă adusă pudoarei ei fiindcă se vedea descoperită în intimitatea ei, lipsită de dragoste, într-o stare de subjugare față de un om care nu o mai merita prin simplul fapt că permitea ceva ce altora el însuși nu le-ar fi permis.

Ei bine, nici ea nu se căsătorise din iubire, ci îndemnată de necesitatea de a avea o situație și convinsă de un sentiment de stimă și de gratitudine față de cel ce o lua de soție fără a se fi umbrit de vreo altă vină în fața consătenilor decît de a fi acceptat ospitalitatea tatălui ei : literatura ei. Dar iată, acum el, lipsit de tact, începuse să

facă negoţ, fără nici o reticenţă, din taina ei, păstrată pînă atunci cu sfinţenie, meritîndu-şi la început stima şi gratitudinea ei ; acum însă începuse să vîndă şi să strige cu gălăgie mare marfa pentru ca toţi să pătrundă în taina ei, s-o vadă şi s-o atingă. Ce respect mai puteau avea alţii faţă de un asemenea om ? ! Rîdeau toţi de el, şi lui puţin îi păsa ! Ce stimă mai putea avea ea şi ce recunoştinţă, dacă el, acum, inversînd rolurile, o constrînge chiar să lucreze, vrînd să trăiască din lucrul ei ?

Mai mult decît orice, în clipa aceea, o jignea faptul că alţii puteau să creadă că ea mai putea iubi un asemenea bărbat şi că i-ar mai putea fi şi devotată.

Poate că asta credea şi el? Sau siguranţa lui se baza pe încrederea în cinstea ei? Ah, da, dar faţă de ea însăşi; nu faţă de el! Siguranţa lui nu putea să aibă asupra ei alt efect decît acela de a o irita ca o sfidare şi de a o jigni şi umple de indignare.

Nu, nu, ea nu mai putea continua să trăiască astfel, era foarte convinsă.

După două zile, cum era şi de aşteptat, după strîngerea aceea de mînă, Paolo Baldani se înfiinţă din nou la vilă.

Giustino Boggiòlo îl primi cu braţele deschise.

— Dumneata să mă deranjezi? Vai, dar ce spui?! E o onoare, plăcere...

— Încet, încet... — spuse zîmbind Baldani, punîndu-şi un deget pe buze. Doamna dumneavoastră e sus ? N-aş vrea să mă audă. Am nevoie de dumneavoastră.

— De mine? Iată-mă... Ce pot face pentru dumneata?... Să intrăm aici, în salon... sau, dacă vrei, să mergem în grădină... sau în salonaşul de alături. Silvia e sus, în biroul ei.

— Mulţumesc. E bine aici, — spuse Baldani, aşezîndu-se în salon ; apoi, aplecîndu-se spre Boggiòlo, adăugă cu glas scăzut: sînt obligat să fiu indiscret.

— Dumneata? Dar nici gînd... de ce? Dimpotrivă...

— Este necesar, dragă prietene. Dar cînd indiscreţia are un scop bun, un gentilom nu trebuie să se retragă. Iată, vă voi spune. Am gata făcut un studiu exhaustiv asupra personalităţii artistice a Silviei Roncella...

— Oh, mulţu...

— Încet, aşteptaţi! Am venit ca să vă pun unele întrebări... aş spuse, intime, cu totul speciale, cărora numai dumneavoastră sînteţi în măsură să răspundeţi. Aş vrea de la dumneavoastră, dragă domnule Boggiòlo, unele lămuriri... aş spune fiziologice.

Datorită tonului scăzut, misterios, cu care Baldani continua să vorbească, Giustino părea tras de vîrful nasului ca să asculte cu capul aplecat, cu ochii atenţi şi gura căscată.

— Fizio?

— logice. Să mă explic. Critica, dragă prietene, azi, are cu totul alte nevoi de cercetări, decît înainte. Pentru a-şi da seama de inteligenţa împlinită a unei personalităţi trebuie să cunoască profund şi precis cele mai obscure nevoi, nevoile cele mai secrete şi mai tăinuite din organism. Sînt cercetări foarte delicate. Un bărbat, înţelegeţi, se supune acestora fără prea multe scrupule; dar o femeie... hm! o femeie... spun, o femeie ca doamna dumneavoastră, să ne înţelegem! Cunosc eu destule care s-ar supune acestor cercetări fără nici un scrupul, poate şi mai deschis decît bărbaţii; de exemplu... ei, să nu mai dăm nume! Acum, să lansezi o părere, cum ar atîţia, întemeiată numai pe trăsăturile fizionomice aparente, e treabă de şarlatani. Forma unui nas, Doamne, poate foarte bine să nu corespundă cu adevărata natură a aceluia care-l posedă. Năsucul atît de graţios al soţiei dumneavoastră, de exemplu, are toate caracterele senzualităţii...

— Ah, da? — întrebă Giustino, uluit.

— Da, da, desigur, — întări cu mare seriozitate Baldani. Şi totuşi, poate... Iată, pentru a-mi încheia studiul, aş avea nevoie de la dumneavoastră, dragă domnule Boggiòlo, de unele date... repet, intime, de care nu pot face abstracţie, pentru a defini inteligenţa împlinită a personalităţii doamnei Roncella. Dacă-mi permiteţi, vă pun o întrebare, două, nu mai multe. Iată, aş vrea să ştiu dacă doamna dumneavoastră...

Şi Baldani, apropiindu-se şi mai mult de el, vorbind şi mai în şoapte, cu politeţe şi tot serios, puse prima întrebare. Giustino aplecat, cu ochii mai mult ca oricînd

concentrați, se făcu roșu ca para focului, ascultîndu-l ; în cele din urmă, punîndu-și ambele mîini pe piept și îndreptîndu-și poziția :

— Ah, nu, domnule ! Nu, domnule ! — negă cu vehemență. Asta v-o pot jura !

— Chiar așa ? — întrebă Baldani, scrutîndu-l în adîncul ochilor.

— V-o pot jura ! — repetă cu solemnitate Giustino.

— Și atunci, — reluă Baldani, — fiți amabil și spuneți-mi, dacă...

Și încet de tot ca și mai înainte, cu politețe, și tot serios, puse a doua întrebare. De astă dată Giustino, ascultîndu-l, își încruntă sprîncenele ușor, apoi își exprimă o mare uimire, și întrebă :

— Și de ce ?

— Ce naiv sînteți ! — zîmbi Baldani ; și-i explică de ce.

Atunci Giustino, roșindu-se din nou, aidoma florii de mac, mai întîi își strînse buzele de parcă ar fi vrut să fluiere, apoi și le deschise într-un zîmbet vag și răspunse șovăitor :

— Asta... iată... da, uneori... dar credeți-mă că...

— Pentru Dumnezeu ! — îl întrerupse Baldani. Nu-i nevoie să mi-o spuneți. Cine se poate gîndi oare că Silvia Roncella... dar pentru Dumnezeu. Gata, gata, e de ajuns. Acestea erau cele două puncte pe care vroiam să le clarific. Mulțumesc, din suflet, dragă Boggiòlo, mulțumesc !

Giustino, oarecum descumpănit, totuși zîmbitor, se scărpină pe o ureche și întrebă :

— Dar scuzați-mă, poate în articol ?...

Paolo Baldani îl întrerupse, negînd cu degetul ; apoi spuse :

— În primul rînd nu-i un articol ; este un studiu, v-am mai spus. Veți vedea ! Cercetările rămîn secrete ; îmi servesc mie, ca să mă luminez în critică. Apoi, apoi veți vedea. Dacă ați vrea acum să aveți bunătatea de a mă anunța doamnei dumneavoastră...

— Imediat ! — spuse Giustino. Aveți răbdare și așteptați o clipă...

Și se repezi spre biroul Silviei ca să-l anunțe. Era foarte sigur că o convinsese cu ultima discuție și de aceea nu se aștepta ca ea să refuze categoric să-l vadă pe Baldani.

— Dar de ce ? — o întrebă, insistînd.

Silvia avu tentația să-i arunce în față răspunsul adevărat, ca să-l scoată din atitudinea aceea de înmărmurită, îndurerată uluire ; dar se temu ca el să nu-i facă din nou gestul de filosofică nepăsare, ca atunci cînd îi dezvăluise rîsul și batjocura lumii.

— Fiindcă nu vreau ! — îi spuse. Fiindcă mă plictisește ! Vezi că stau aici și-mi storc creierii !

— Ei, lasă, cinci minute !... — insistă Giustino. Are gata un studiu asupra întregii tale opere, știi ! Azi, o critică a lui Baldani, fii atentă... este criticul la modă... critică... așteaptă ! Cum o numesc ? Nu știu... o critică nouă, despre care se vorbește atît, acum, draga mea ! Cinci minute... Te studiază și gata. Îl las să intre la tine ?

— Frumos lucru, frumos lucru, — spunea, după puțin timp, Paolo Baldani, acolo, în birou, atingînd ușor mîna feminină de pe brațul fotoliului și privindu-l insistent cu ochii ușor strînși pe Giustino Boggiòlo. Frumos lucru, doamnă, să vezi un bărbat atît de grijuliu cu faima dumneavoastră și cu opera dumneavoastră, atît de devotat, în întregime, dumneavoastră. Îmi închipui ce fericită trebuie să fiți !

— Dar știți ?... fiindcă... dacă eu... — încercă imediat să intervină Giustino, temîndu-se că Silvia nu ar fi vrut să-i răspundă.

Baldani îl opri cu mîna. Nu terminase.

— Permiteți ? — spuse ; și continuă : O subliniez, deoarece atîta solicitudine și atîta devotament trebuie totuși să-și aibă rolul lor în valorificarea operei dumneavoastră, în măsura în care, grație lor, dumneavoastră puteți, desigur, fără nici o grijă dinafară, să vă lăsați total în voia divinei bucurii de a crea.

Părea că vorbește astfel, acum, în glumă ; că din vorbirea lui căutată și colorată el ar fi fost primul care să sesizeze o afectare, așa că o însoțea cu un foarte ușor surîs ironic, abia perceptibil, totuși, nu ca să o atenueze, ci ca să o armeze cu fascinația unei neliniștitoare ambiguități. „Ceea ce am în adîncul meu numai eu știu — părea că ar fi spus. Pentru voi, pentru toți am acest lux de cuvinte, uite, și mă învălui cu un dispreț nobil ; dar la nevoie pot să-l și arunc și să mă dezvălui ca să mă arăt brusc frumos și puternic în nuda mea animalitate."

Silvia îi descoperea cu ușurință această animalitate în adîncul ochilor ; avusese o dovadă în nerușinata decla-

rație cu două seri înainte ; era sigură că ar fi așteptat-o un nou și mai neobrăzat asalt, dacă soțul ei s-ar fi îndepărtat cît de puțin de birou. Pînă una, alta — oh, ce silă îi era ! — el îl lăuda și-l admira pe Giustino în fața ei ca să și-l apropie și, după ce-l privise, iată, acum se uita la ea cu o incredibilă lipsă de pudoare. Într-adevăr, Baldani cu privirea lui spunea : „Nici prin vis nu ți-ar trece măcar bănuiala a ceea ce știu eu despre tine..."

— Bucuria de a crea ? — izbucni Silvia. N-am simțit-o niciodată. Și chiar îmi pare rău că acum nu mai pot să țin cont, ca mai înainte, de ceea ce dumneata numești griji din afară. Erau singurele printre care mă regăseam ; care mi-au dat o oarecare siguranță. Toată înțelepciunea mea era în ele ! Deoarece eu nu știu nimic, într-adevăr ! Nu înțeleg nimic. Dacă dumneata îmi vorbești de artă, nu înțeleg nimic, absolut nimic.

Giustino se agită, nespus de tulburat, pe scaun. Baldani observă, se întoarse să-l privească, zîmbi și spuse :

— Dar aceasta este o confesiune prețioasă... prețioasă.

— Vrei să știi, dacă te interesează, ce făceam eu ? — continuă Silvia, — așezată aici anume ca să scriu ? Am numărat pe brațul meu dungulițele albe și negre ale acestei rochii, într-un fel, jumătate de doliu : o sută șaptezeci și trei negre și o sută șaptezeci și două albe, de la încheietura mîinii pînă la umăr. Și astfel știu că am un braț și această rochie. Altfel, nu știu nimic ; nimic, nimic, absolut nimic.

— Ei, asta explică tot ! — exclamă atunci Baldani, ca și cum s-ar fi așteptat la cele afirmate de ea. Toată arta dumneavoastră rezidă în asta, doamna mea.

— În dungulițele albe și negre ? — întrebă Silvia, prefăcîndu-se îngrozită.

— Nu, zîmbi Baldani. În minunata dumneavoastră inconștiență care explică nu mai puțin minunata nativitate spontană a operei dumneavoastră. Dumneavoastră sînteți o adevărată forță a naturii ; mă voi exprima și mai clar, sînteți însăși natura care se servește de instrumentul fanteziei dumneavoastră pentru a crea opere deasupra celor comune. Logica dumneavoastră este aceea a vieții, de care dumneavoastră nu vă puteți da seama, fiind o logică înnăscută, logică mobilă și complexă. Vedeți, doamna mea : elementele care constituie spiritul dumneavoastră sînt extraordinar de numeroase, și dumneavoastră le ig-

norați ; ele se agregă, se dezagregă cu o ușurință, cu o rapiditate prodigioasă, și asta nu mai depinde de voința dumneavoastră ; ele nu se lasă fixate de dumneavoastră în nici o formă stabilă ; se mențin, aș putea spune, într-o stare de perpetuă fuziune, fără să se închege niciodată ; ductile, plastice, fluide ; și dumneavoastră puteți să vă asumați toate formele fără să vă dați seama, fără voința dumneavoastră, ci ca un reflex.

— Iată ! Iată ! Iată ! — începu să spună Giustino, sărind ca ars, exultînd și peste măsură de încîntat. Asta e ! Asta e ! Spune-i-o, spune-i-o din nou, fă-o să-i intre bine în cap, dragă Baldani ! În momentul de față dumneata acționezi ca un adevărat prieten. Este ușor confuză, vezi... ușor nesigură, după acest triumf.

— Ba nu ! strigă Silvia ca pe jăratec, căutînd să-l întrerupă.

— Ba da ! Da ! Da ! — interveni repede Giustino, ridicîndu-se în picioare, vrînd parcă să împiedice să-i scape ocazia aceea propice, acum cînd o ținea în pumn. Sfinte Dumnezeule, ți-a explicat atît de bine, acum, Baldani ! Este întocmai așa cum ai spus dumneata, Baldani ! Nu găsește, nu găsește subiectul pentru o nouă dramă, și...

— Nu-l găsește ? Dar dacă îl și are ? ! — exclamă Baldani, zîmbind. Pot să-mi permit o sugestie din afecțiunea pe care v-o port ? Drama o aveți ? Proștii cred (și o spun în tîrg) că este mai ușor de creat înafara experiențelor cotidiene, punînd lucruri și persoane în locuri imaginare, în timpuri nedeterminate, ca și cum arta s-ar amesteca în așa-zisa realitate comună, și nu și-ar crea ea însăși o realitate a ei, proprie și superioară. Dar eu cunosc forța dumneavoastră și știu că puteți să-i năuciți pe acești cretini, reducîndu-i la tăcere și constrîngîndu-i la admirație, înfruntînd și dominînd o materie cu totul diferită de aceea din *Insula nouă*. O dramă sufletească, în mijlocul nostru, citadin. Dumneavoastră aveți în volumul *Procellarie (Păsările furtunii)* o nuvelă, a treia, dacă-mi amintesc bine, intitulată *Se non così... (Dacă nu astfel...)* Iată noua dramă ! Gîndiți-vă. Eu mă voi considera fericit că v-am sugerat-o ; dacă voi putea spune într-o zi : „Această dramă a scris-o pentru mine ; eu am insinuat acest nou germen vital în matricea fanteziei ei, pentru a fi fecundat !"

Se ridică, spunîndu-i lui Giustino, aproape cu solemnitate : .

— S-o lăsăm singură.

Trecu prin faţa ei ; îi luă mîna, înclinîndu-se ; i-o sărută ; ieşi.

Rămînînd singură, Silvia s-a simţit năpădită de ciuda aceea feroce pe care o simţi cînd eşti prăvălit de o furtună din care nu mai vezi şi nu mai speri nici o salvare, cînd deodată, cu un gest liniştit, vezi totuşi că fiinţa de la care te-ai fi aşteptat mai puţin şi n-ai fi vrut — iată că îţi întinde o mînă. Mai degrabă ai vrea să te îneci, decît să te serveşti de ea, ca să nu recunoşti că datorezi salvarea unuia care ţi-a oferit-o cu atîta uşurinţă. Această uşurinţă, care vrea parcă să-ţi demonstreze stupidă şi zadarnică disperarea de mai înainte, ţi se pare o insultă ; şi ai vrea să demonstrezi imediat, la rîndul tău, că stupid şi zadarnic ar fi şi ajutorul dat atît de uşor ; dar pînă una, alta, împotriva voinţei tale, îţi dai seama că te-ai şi agăţat de acest ajutor...

Silvia era nemaipomenit de nerăbdătoare să treacă la lucru, la un lucru care s-o absoarbă cu totul, s-o împiedice să se vadă, să se gîndească la ea însăşi şi să se audă. Dar căuta şi nu găsea ; şi se frămînta în agitaţia aceea, convingîndu-se din ce în ce mai mult că într-adevăr nu mai putea face nimic.

Deocamdată n-a vrut să se ducă la bibliotecă să-şi scoată volumul de nuvele *Procellarie* ; dar totuşi răsfoia cartea cu mintea, străduindu-se să vadă drama în acea a treia nuvelă indicată de Baldani.

Era acolo ? Da, era într-adevăr. Drama unei soţii sterile. Ersilia Groa, bogată, provincială, nu frumoasă, cu o inimă arzătoare şi profundă, dar rigidă şi dură ca aspect şi maniere, era măritată de şase ani cu Leonardo Arciani, literat fără poftă acum — după căsătorie — nici să mai scrie, nici să se mai ocupe de cărţi, deşi trezise cu un roman de al lui mari speranţe şi o vie atenţie a publicului. Anii de căsătorie trecuseră în aparenţă liniştiţi. Ersilia nu ştia să-şi ofere comoara de afecţiuni închisă în inima ei ; poate că-i era teamă că această comoară nu reprezenta nici o valoare pentru soţul ei. El îi cere puţin şi ea puţin îi dă ; i-ar da tot, dacă el ar vrea. Sub acea aparentă linişte, aşadar, golul. Pe care numai un copil l-ar fi putut umple ; după şase ani, ea e disperată de dorinţa de a-l avea.

Într-o zi soţul ei primeşte o scrisoare. Leonardo nu are secrete faţă de ea ; citesc scrisoarea împreună. Este de la o verişoară de a lui, Elena Orgera, cîndva logodnica lui ; i-a murit soţul ; a rămas singură şi fără nici un venit, cu un băiat care urma să fie trimis la un colegiu de orfani, îi cerea probabil, un ajutor. Leonardo e indignat ; dar Ersilia însăşi îl convinge să-i trimită un ajutor. După scurt timp, pe neaşteptate, el îşi reia lucrul. Ersilia nu-l văzuse niciodată pe soţul ei la lucru ; neştiutoare întru totul într-ale literaturii, nu e în stare să-şi explice fervoarea aceea nouă şi neaşteptată ; vede că el se epuizează pe zi ce trece ; îi e teamă să nu se îmbolnăvească ; ar vrea cel puţin să nu se istovească atît. Dar el îi spune că i-a revenit inspiraţia, ea neînţelegînd ce era aceea. Şi aşfel, aproape un an, reuşeşte s-o înşele. Cînd, în cele din urmă, Ersilia descoperă trădarea : soţul ei avea o fetiţă, de la Elena Orgera. Dublă trădare ; şi Ersilia nu-şi dă seama dacă mai degrabă îi sîngerează inima din cauza soţului răpit de cealaltă, sau din cauza copilului pe care nu i l-a putut da ea. Într-adevăr, conştiinţa are pudori ciudate ; Leonardo Arciani smulge inima soţiei, îi fură dragostea, pacea ; îşi face scrupule din cauza banilor. Ei, cu banii soţiei, nu, ca gentilom nu vrea să menţină un cuib înafara casei. Dar redusele şi nesigurele încasări de pe urma lucrului său gîfîit nu pot fi de-ajuns ca să acopere nevoile care în curînd încep să le umple cu spini cuibul. Ersilia, de îndată ce a descoperit trădarea, s-a închis ermetic în ea, fără a lăsa să transpară soţului ei nici indignarea şi nici durerea ; i-a pretins numai ca el să continue să trăiască în casă, ca să nu dea naştere unui scandal ; dar cu totul separat de ea. Şi nu-i mai adresează nici o privire măcar, nici un cuvînt. Leonardo, oprimat de o povară pe care n-o mai poate îndura, rămîne profund impresionat, admirînd atitudinea demnă şi austeră a soţiei care pare să înţeleagă, dincolo şi deasupra oricărui drept al ei, că o datorie mai imperioasă îi revine acum soţului ei : aceea faţă de fiica lui. Da, într-adevăr, Ersilia înţelege această datorie : o înţelege fiindcă ea ştie ceea ce-i lipseşte ; o înţelege într-atît, încît dacă el, acum, extenuat şi mîhnit cum e, s-ar întoarce la ea, părăsind o dată cu amanta şi pe copila lui, ei i s-ar părea ceva îngrozitor, insuportabil. De această tacită, sublimă, compătimire a ei are o dovadă în tăcerea, în liniştea, în atîtea griji disimulate

care-l înconjoară în casă. Şi admiraţia devine încet, încet gratitudine ; gratitudinea dragoste. Acolo, în cuibul acela de spini, el nu se mai duce, acum, decît pentru copilă. Şi Ersilia îşi dă seama. Ce mai aşteaptă ? Ea însăşi ignoră : pînă una, alta, se hrăneşte, în taină, din dragostea pe care o simte renăscînd în ei. Intervine, ca să rupă tăcerea stabilită între ei, tatăl Ersiliei, Guglielmo Groa, mare negustor la ţară, rustic, aspru, incult, totuşi plin de bun simţ.

Iată, drama ar fi putut începe aici : prin sosirea tatălui ei. Ersilia, după ce nu-i adresase mult timp un singur cuvînt soţului ei, se duce totuşi, la el, la sediul ziarului cotidian unde el este suportat ca redactor artistic, ca să-l prevină că tatăl ei, căruia îi tăinuise totul, devenind acum bănuitor, va veni chiar în dimineaţa aceea ca să-i ceară o explicaţie. Vrea ca el să se prefacă, în dorinţa de a-l cruţa cel puţin pe tatăl ei de această durere. Este însă o scuză : în realitate, se temea ca taică-său să nu ajungă la vreo soluţie drastică, definitivă, distrugînd astfel în mod iremediabil acel tacit acord de sentimente, stabilit între ei doi, cu o mare suferinţă din partea ei, acord care-i întreţinea un inefabil chin tainic, dar totodată şi o inefabilă tainică mîngîiere. Ersilia nu-şi găseşte soţul la redacţia ziarului şi-i lasă un bilet, promiţîndu-i că va reveni în curînd ca să-l ajute să se prefacă în momentul cînd tatăl ei, după ce avea să asiste la o şedinţă matinală a Camerei, va veni acolo să-i vorbească. Leonardo găseşte biletul din partea soţiei şi află de la uşier că ceva mai devreme venise să-l caute şi o altă doamnă. Este Orgera, la care el nu se mai dusese de o săptămînă, simţindu-se spionat de ochii bănuitori ai socrului. Aceasta, ce-i drept, revine după scurt timp, tocmai în momentul acela atît de puţin oportun ; zadarnic Leonardo îi explică de ce nu mai trecuse pe la ea şi ca dovadă îi dă să citească biletul soţiei. Ea rîde de abnegaţia Ersiliei, dornică să-şi cruţe soţul de o plictiseală şi o amărăciune în timp ce ea... hm, ea reprezintă nevoia, cruzimea unei realităţi intolerabile ; furnizorii vor să fie plătiţi, proprietarul casei o ameninţă cu evacuarea. Mai bine s-o termine ! Şi aşa totul era sfîrşit între ei. El îşi iubeşte soţia, acea sublimă silenţioasă ; ei bine, întoarcă-se la ea şi gata ! Leonardo îi răspunde că dacă soluţionarea ar fi atît de simplă, s-ar fi dus de mult, dar, din păcate, aceea nu poate fi o soluţie,

legați cum sînt unul de altul ; prin urmare, haide, deocamdată să plece ; îi promite că se va duce s-o vadă de îndată ce va putea. Spre ghinionul lui Leonardo, atît de amărît, ajunge și socrul lui ceva mai devreme, plictisit de pălăvrăgelile parlamentare. Guglielmo Groa nu știe că are în fața lui, în ginerele său, un alt tată, care ca și el își apără propria copilă ; crede într-o simplă deviere a ginerelui, reparabilă cu puțin tact și cu bani ; și-i oferă ajutorul, invitîndu-l să i se confeseze. Leonardo este prea obosit de atîtea minciuni ; își mărturisește vina, dar îi spune că a și primit pedeapsa, mai gravă decît se putea aștepta, și consideră inutil ajutorul socrului și chiar discutarea cu el a acestei chestiuni. Groa crede că pedeapsa despre care vorbește Leonardo este condamnarea la munca aceea searbădă și-l dojenește cu asprime. Cînd Ersilia, prea tîrziu, vine și ea, tată și soț sînt gata să se ia la bătaie. Văzînd-o pe Ersilia, Leonardo, nespus de tulburat, fremătînd tot, se grăbește să adune hîrtiile de pe birou și fuge ; atunci Groa se repede asupra lui, răcnind : „Aha, nu vrei să raționezi ?“ dar Ersilia îl oprește cu strigătul : „Are o fetiță, tată, are o fetiță ! Cum vrei să mai raționeze ?“

Cu strigătul acesta putea să se încheie actul întîi. La începutul actului al doilea, o scenă între tată și fiică. Amîndoi au așteptat zadarnic, noaptea, ca Leonardo să se întoarcă acasă. Acum Ersilia îi dezvăluie tatălui tot martiriul ei și cum a fost înșelată și cum și de ce își închisese în tăcere chinul. Aproape că își apără soțul, deoarece — pus între ea și fată — a alergat la fată. Acolo unde sînt copiii este și casa. Groa e indignat ; se revoltă ; vrea imediat să plece înapoi ; și cum Leonardo apare în curînd ca să-și ia cărțile și hîrtiile, îl întîmpină și-i spune să rămînă totuși acolo ; va pleca el imediat. Leonardo rămîne perplex, neștiind cum să interpreteze neașteptata invitație a socrului de a rămîne. Dar iat-o pe Ersilia. Ea intră ca să-i spună că nu de la ea pornește invitația, ci, dimpotrivă, dacă el dorește, poate pleca. Și atunci Leonardo plînge și-i mărturisește soției chinul lui, căința lui și admirația și recunoștința pe care le are pentru ea. Ersilia îl întreabă de ce suferă din moment ce-o are pe fata lui lîngă el ; și Leonardo îi răspunde că femeia aceea ar vrea să i-o ia, fiindcă cu cît are el n-o poate întreține și fiindcă nu mai vrea să-l vadă în agitația aceea. „Ah, da ?“ —

strigă Ersilia. „Asta ar vrea ? Ei bine, atunci..." Planul îi e făcut. Ea înţelege că nu-şi poate recăpăta soţul *decît* cu condiţia de a o avea şi pe fată. Nu-i spune nimic ; şi cînd el îi cere iertare, ea i-o acordă, dar în acelaşi timp se descătuşează din braţele lui, constrîngîndu-l să plece : „Nu, nu" — îi spune. „Acum tu nu mai poţi să rămîi aici ! Două case, nu ; aici eu, şi dincolo fata ta, nu ! Du-te, du-te ; ştiu ceea ce doreşti : du-te !" Şi-l trimite la ea cu forţa, ca, de îndată ce iese pe uşă, să izbucnească în plîns, într-un plîns de bucurie.

Actul al treilea trebuia să se desfăşoare în cuibul cu spini, în casa Elenei Orgera. Leonardo a venit să-şi vadă fata, dar a uitat să-i aducă un mic dar pe care i-l promisese. Fetiţa, Dinuccia, a plîns mult, aşteptîndu-l ; acum a adormit dincolo. Leonardo spune că se va întoarce în curînd cu jucăria şi pleacă. Fetiţa, acum în vîrstă de cinci ani, se trezeşte ; vine în scenă, întreabă de tatăl ei şi vrea ca mama să-i vorbească despre darul pe care i-l va aduce ; o cîmpie cu mulţi pomi şi cu oiţe şi cu un cîine şi un cioban. Se aude sunînd la uşă. „Iată-l". — spune mama. Şi fetiţa vrea să se ducă ea să deschidă. Apare la scurt timp, în prag, stingheră şi cu o doamnă, toată în văluri. Este Ersilia Arciani care şi-a văzut soţul ieşind de acolo şi nu bănuieşte că el se va întoarce în curînd. În schimb, Elena bănuieşte o conspiraţie între soţ şi soţie ca să-i ia fetiţa ; şi strigă, ameninţă că va chema ajutor, insultă, este foarte tulburată. În zadar caută s-o calmeze Ersilia, să-i demonstreze că bănuiala ei este neîntemeiată, că nu vrea şi nici nu poate să forţeze vreo notă ; că a venit doar ca să discute cu inima ei de mamă, pentru binele fetiţei ei, care ar putea fi adoptată, ieşind din umbra vinovăţiei, ar fi bogată şi fericită ; în zadar, apoi, strigă că ea nu are nici un drept de a pretinde ca el să-şi părăsească fata, dacă ea nu vrea să i-o cedeze. Uşa casei rămăsese deschisă din cauza fetiţei, fîstîcită, în clipa cînd, în locul tatălui ei, o văzuse în faţă pe doamna aceea, iar Leonardo, intrînd chiar atunci, s-a pomenit în mijlocul discuţiei celor două femei, uluit de prezenţa soţiei acolo. Fetiţa aude glasul lui taică-său şi bate în uşa camerei unde o închisese Elena, de îndată ce Ersilia Arciani îşi dăduse vălul deoparte. Elena deschide cu furie uşa, îşi ia copila în braţe şi le strigă amîndurora să plece imediat ! Imediat ! La izbucnirea asta, Leonardo profund mîhnit,

se adresează soției, îndemnînd-o să renunțe la intenția aceea inumană și să se retragă. Ersilia părăsește casa. Atunci, în sufletul Elenei, văzînd-o alungată în prezența ei pe soția lui Leonardo, după tulburarea aceea fantastică și violentă se iscă o confuzie, o rătăcire, parcă dorind ca Leonardo să alerge să-și ajungă din urmă soția, dispărînd pentru totdeauna. Dar Leonardo, în culmea exasperării, îi strigă : „Nu !“ — și își ia fetița în brațe, îi dă cadoul și începe să așeze, în cutie, stîna, pomii, oițele, ciobanul, cîinele, în rîsetele, strigătele de bucurie, și veselele întrebări infantile ale Dinucciei. Elena, ascultînd întrebările fetiței și răspunsurile tatălui emoționat, se gîndește din nou la tot ceea ce i-a spus cea care plecase, în legătură cu viitorul fetiței, și printre lacrimi i se adresează lui Leonardo, absorbit de bucuria copilei, cîteva întrebări : „Vorbea, de adopțiune... dar e posibil ?“ — și Leonardo nu-i răspunde, ci continuă să discute de oițe și de cîine cu fetița. După scurt timp, o altă întrebare a Elenei, sau o reflecție amară asupra ei, sau asupra Dinucciei, dacă vreodată ea... Leonardo nu mai poate suporta ; sare în picioare ; ia în brațe copila și strigă : „Dar i-o dai ?“ „Nu ! Nu ! Nu !“ — răspunde repede de tot Elena, smulgîndu-i-o și căzînd în genunchi în fața copilei îmbrățișate : „Nu e posibil ! Nu ! Acum nu pot ! Acum nu pot ! Pleacă ! Pleacă ! Apoi... cine știe ! Dacă voi avea puterea ! Pentru ea ! Dar acum, pleacă ! Pleacă !“

Iată, da, putea ca asta să fie o dramă. Ea o vedea clar, desfășurată în fața ei, toată, pînă în amănuntele arhitecturii scenice. Dar o irita faptul că o datora sugestiei lui Baldani. Și de aceea nu se simțea atrasă de ea, cîtuși de puțin.

Nu lucrase niciodată astfel, impunîndu-și voința și construindu-și opera. Opera, de îndată ce era intuită, i se impusese totdeauna de la sine cu vehemență, fără ca ea să-și provoace în minte vreo mișcare, anume menită s-o efectueze. Fiecare operă se elaborase totdeauna de la sine, deoarece se impusese numai de la sine ; și ea niciodată nu făcuse altceva, decît să asculte docilă și cu dragoste de discipol de această voință de viață, de fiecare mișcare a sa interioară, spontană. Acum cînd o voia ea și trebuia ca ea să-i stimuleze mișcarea, nu mai știa cum să înceapă, de unde să o pornească. Se simțea aridă și goală și se agita în ariditatea și în golul acela.

Vederea lui Giustino care nu îndrăznea să-i ceară vreo veste legată de lucrul ei, prefăcîndu-se că ar crede că şi-ar fi revenit şi ca atare făcînd totul pentru ca ea să creadă că el era sigur de asta, ferind-o de orice, impunîndu-i linişte lui Èmere, îndepărtînd de ea orice grijă a casei, îi stîrnea de fiecare dată atîta ciudă, că s-ar fi lăsat pradă unei crize de nebunie, dacă sila faţă de alte vulgarităţi de ale lui n-ar fi reţinut-o. Ar fi vrut să-i strige :

— Încetează ! Cruţă-ne de asemenea prefăcătorii ! Nu fac nimic ! Şi tu o ştii ! Nu pot şi nu mai ştiu să fac nimic ! Şi aşa ţi-am mai spus-o ! Poate să şi fluiere Èmere, lucrînd cu mînecile suflecate, să răstoarne scaunele şi să-ţi facă praf toate mobilele astea de la Ducrot : mi-ar face mare plăcere, dragul meu ! Aş începe să distrug eu totul, totul, totul de aici dinăuntru, ba chiar şi zidurile, de-aş putea !

Ceea ce simţise cu mulţi ani în urmă, la Taranto, dintr-un motiv cu mult mai puţin important, şi anume, cînd tatăl ei voise să-i trimită la tipărit primele nuvele, adică gîndul la lauda cu care fuseseră primite acestea, se interpuse între ea şi noile lucruri pe care ar fi vrut să le descrie, să le reprezinte, tulburînd-o într-atît, încît aproape un an nu mai putuse pune mîna pe creion, simţea şi acum, adică aceeaşi confuzie, aceeaşi nelinişte, aceeaşi consternare, dar de o sută de ori mai intens. În loc să o înflăcăreze, recentul triumf o sidera : în loc s-o stimuleze, o strivea, o nimicea. Şi dacă ea căuta să se ridice din deprimarea aceea, din starea aceea de prostraţie, în efortul făcut simţea că devine rigidă, încordată zadarnic. Aproape inevitabil triumful acela o îndemna să facă şi să răsfacă. Şi acum ca să nu răsfacă, iată excesul opus : arida strădanie, rigida nuditate scheletică.

Astfel, întocmai ca un schelet, îi apărea noua dramă, în aridul efort al acelei munci forţate, cu mare chin, rigidă, nudă.

— Ba nu, de ce ? Dar merge foarte bine ! — îi spuse Baldani, cînd ea, ca să-l facă pe soţul ei să tacă, i-a citit primul act şi o parte dintr-al doilea. Caracterul acestei minunate creaturi a dumneavoastră, al Ersiliei Arciani, cîtă înfrînare austeră... ceea ce dumneavoastră vi se pare rigiditate. Merge foarte bine. Sufletul şi felul de a

fi al Ersiliei Arciani trebuie să domine întreaga operă, este o necesitate. Continuaţi, continuaţi.

În lipsa stimulentului, Silvia avea nevoie în momentul acela de alt conducător, de alt sfătuitor.

În seara premierei, absenţa lui Maurizio Gueli fusese remarcată de toţi. Mulţi, şi desigur că nu fără maliţiozitate, îl întrebaseră în seara aceea pe Giustino :

— Şi Gueli ? Nu vine ?

Giustino, la rîndul lui :

— Dar e la Roma ? Mi s-a spus că e la vila lui, la Monteporzio.

Unele doamne, mai ales, aşa, într-o doară, îi ceruseră şi Silviei veşti despre Gueli. Silvia ştia că, fie din gelozie, invidie, sau, oricum, din pofta de a o jigni şi femeile şi literaţii aveau de gînd să clevetească, mai curînd sau mai tîrziu. De altfel, însuşi soţul ei, fără a fi deloc nevoie, dădea primul pretext şi material destul de clevetire. Şi Silvia recunoştea acum că avînd un asemenea soţ ar fi fost aproape imposibil să rămînă înafara suspiciunilor. Însuşi amorul ei propriu, în mod irezistibil, avea s-o tîrască, prin tot felul de gesturi, cuvinte şi ocazii la stîrnirea bănuielilor, fiindcă nu mai putea rezista, în văzul tuturor, ridicolului în care o plasase el, prefăcîndu-se în continuare că nu-şi dă seama de nimic. În vreun fel ea trebuia neapărat să demonstreze că simte fie durere şi necaz, deşi poate că ar fi făcut şi mai rău, fiindcă s-ar fi umilit prea mult, provocîndu-i pe toţi ceilalţi s-o necăjească şi s-o mîhnească şi mai mult, fie că împărtăşeşte plăcerea celorlalţi, dar atunci dacă pe de o parte s-ar fi salvat oarecum de o umilinţă, pe de altă parte, nu mai putea să pretindă să fie ferită de cele mai nelegiuite presupuneri ale lumii. Oare poate o femeie să rîdă făţiş pe seama soţului ei şi să rămînă nepedepsită ? De altfel, nici ea, cu bună ştiinţă, sau chiar prefăcîndu-se, şi tot n-ar fi putut s-o facă.

Dar îi era teamă să n-o facă, împotriva voinţei ei, dintr-o reacţie irezistibilă, însuşi amorul ei propriu. Şi iată inevitabile şi bănuielile şi răutăţile. Nu, nu, într-adevăr, oricum, nu mai putea rezista, pură şi onestă, în asemenea condiţii.

A fost încîntată de absenţa lui Gueli, în seara premierei. Încîntată, nu atît că nu oferea un motiv în plus

unei clevetiri mai puternice decît altele, fiind tuturor cunoscută simpatia lui Gueli față de ea, cît pentru că după scrisoarea pe care i-o trimisese la Cargiore, nu ar fi fost bucuroasă să-l vadă. Nici ea nu știa exact de ce. Dar gîndul că simpatia lui Gueli, binecunoscută de ea și pe altă cale, mai tainică, și dintr-un motiv care o indignase la început, ar da pretext răutăților, o rănea mai mult decît orice altă bănuială ce ar fi putut apărea, fie din cauza lui Betti, fie a lui Luna sau Baldani, sau a oricui altcuiva.

Ea nu avea să-și înșele soțul niciodată cu nimeni. Deși măcinată de tumultul atîtor gînduri noi și sentimente noi, deși mînia, ciuda, suscitate de atitudinea soțului ei ar fi putut s-o îndemne să se răzbune, armonia conștiinței ei o făcea să fie convinsă că un lucru și-l mai putea încă afirma ei însăși : nici o pasiune, nici un impuls de răzvrătire nu ar fi atras-o orbește, pînă la punctul de a-și încălca datoria de loialitate față de el. Dacă mai tîrziu n-ar mai fi în stare să reziste să conviețuiască cu soțul ei, în asemenea condiții, dacă totuși aproape impulsionată, îndemnată, cu o inimă nu numai lipsită de afecțiune față de el, dar chiar dezgustată și înecată de silă și tristețe, s-ar simți învinsă și tîrîtă de vreo pasiune disperată, ea nu, totuși, nu și-ar înșela soțul, niciodată. I-ar destăinui soțului, și cu orice preț și-ar salva loialitatea.

Din păcate, nimic în casa aceea nu mai avea putere s-o rețină prin glasul vechilor amintiri. Pentru ea era o casă aproape străină, de unde îi era ușor să plece ; în jur, totul îi trezea continuu imaginea unei vieți false, artificiale, iluzorie, fără sens, la care nu mai reușea să se adapteze, neconvinsă acum de nici un sentiment, dimpotrivă, obligația muncii ei, de la care nu se putea sustrage, i-o făcea chiar odioasă. Și nici măcar din munca aceea silnică nu-i era îngăduit să aibă vreo satisfacție, dacă nu pentru ea direct, cel puțin pentru plăcerea altuia care să-i rămînă recunoscător. Recunoscătoare trebuia să rămînă ea, culmea, soțului ei care o trata cum își tratează țăranul boul înhămat la plug, sau cum își tratează vizitiul calul înhămat la trăsură, atît unul cît și celălalt pretinzînd primul, o bună arătură și al doilea, o cursă bună, ca apoi să ceară să li se mulțumească tot lor, pentru fîn și pentru grajd.

Acum, de simpatia mai mult sau mai puțin sinceră arătată de Baldani, Luna și în ultima vreme și de Betti, de toți tinerii aceia literați și ziariști pletoși, îmbrăcați extravagant, ea putea să nu facă deloc caz și nici să se neliniștească ; în schimb îi era teamă de simpatia lui Gueli față de ea, pe care ea îl știa învăluit într-o mizerie tragică și totodată ridicolă, „de-i tăia respirația“ (după cum îi scrisese) ; de Gueli se ferea, deoarece el, mai mult decît oricare altul, îi putea citi în inimă ; fiindcă în momentul acela, plictisită, impresionată de semeața înțelepciune de gheață a lui Baldani, de prezența și de sfatul lui Gueli avea ea nevoie acută și urgentă.

Închisă acolo, în birou, se surprindea cu ochii ficși și mintea șovăitoare, absorbită în urmărirea unor gînduri de care ea însăși se cutremura cu oroare.

Gîndurile îi semănau cu o scară ușoară pe care ea — iată — putea aluneca pînă la perdiție ; erau o succesiune de scuze, vrînd să-și liniștească vechea conștiință, să mascheze aspectul odios al unei acțiuni reprezentată de vechea conștiință, încă sub forma unei vinovății și să atenueze condamnarea lumii.

Seriozitatea austeră, vîrsta lui Gueli nu ar da naștere la bănuiala că o josnică pervertire ar face-o să caute în el amantul și nu îndrumătorul demn și aproape patern, un nobil prieten ideal.

Și la fel poate că și Gueli numai în ea și pentru ea ar găsi forța să rupă legătura nesăbuită cu femeia aceea care-l oprima de atîția ani.

Și fiul ?

Pentru un moment, acest cuvînt, lansîndu-se în imaginea ei tulbure, se pierdea. Dar imediat ideea fiului îi readucea cu neliniște în minte o ordine de viață, o puritate de griji, o intimitate sfîntă, pe care altcineva și nu ea voise să le destrame cu violență.

Dacă ea ar fi putut să se agațe de fiul ei care-i fusese smuls și să nu se mai gîndească și nici să se preocupe de nimic altceva, ar fi găsit, fără îndoială, forța în copilul ei de a se închide toată în obligațiile de mamă, de a nu mai fi altceva decît mamă, forța de a rezista la orice tentație de artă pentru a nu-i mai da pretext soțului său de a o ofensa și de a o aduce la disperare cu acea furie de cîștig, cu spectacolul acela de bravuri.

Cu o singură condiţie ar fi putut continua să trăiască cu soţul ei, adică cu condiţia de a renunţa la artă. Dar mai putea acum ? Nu mai putea. El nu mai avea acum altă slujbă decît pe aceea de agent al operelor ei, şi ea trebuia să lucreze, ca o necesitate, şi astfel nu mai putea : nici să fie mamă şi nici să lucreze. Trebuia, în mod forţat ? Atunci, să plece, să plece de acolo ! Să plece de lîngă el ! Avea să-i lase casa şi tot. Aşa nu mai putea rezista. Dar ce se va alege de ea ?

La această întrebare i se întuneca mintea, si evita cu oroare răspunsul. Dar ce bucurie putea să-i dea faptul de a recunoaşte că nu făcuse altceva decît să trăiască din închipuiri ? La scurt timp, însă, recădea în închipuirile ei tulburi, şi, din păcate, cu o şi mai mică remuşcare faţă de soţul ei care, în stupida lui insistenţă, continua s-o inoportuneze pe măsură ce constata că era mereu mai absentă, mai sustrasă de la lucru şi mai agitată.

De aceea, cînd în cele din urmă, Maurizio Gueli se prezentă neinvitat, pe neaşteptate, la vila lor, cu un straniu aer hotărît, cu un fel de a fi neobişnuit pentru el, şi o privi fix în ochi şi primi toate închinăciunile şi adulaţiile lui Giustino cu un evident dispreţ, ea s-a văzut brusc pierdută. Din fericire, auzindu-şi soţul că răbufneşte faţă de Gueli, fără să-şi poată explica de ce, a avut la un moment dat atît de vie senzaţia că e împinsă, parcă în pumni şi brînci, să comită o nebunie, încît, ruşinată şi ca o reacţie, a avut o izbucnire de orgoliu faţă de Gueli, tocmai cînd acesta, încurajat de starea ei disperată şi răvăşită, se revoltase împotriva soţului ei, nelipsind mult să-l insulte pe faţă, făcîndu-l un vulgar exploatator.

La izbucnirea ei neaşteptată, firește că Gueli a avut senzaţia unei măciuci în cap.

— Înţeleg... înţeleg... înţeleg... — spuse, închizînd ochii, cu un ton şi un aer de o amărăciune atît de profundă, intensă şi disperată, încît Silvia îşi dădu seama imediat şi clar ce anume înţelesese, fără dispreţ şi nici ofensă.

Şi plecă.

Giustino, năucit şi înciudat pe de o parte, mortificat pe de alta, de felul în care plecase Gueli, nevoind să spună nimic nici în apărarea lui şi nici împotriva celuilalt, se gîndi bine cum să iasă din perplexitate, reproşîndu-i soţiei violenţa cu care... — dar abia schiţă dojana şi :

Silvia veni în faţa lui, cu pieptul umflat, vibrînd toată şi nespus de tulburată, strigînd :

— Ieşi afară. Taci ! Sau mă arunc de la fereastră !

Poruncă şi ameninţare au fost atît de categorice şi peremptorii, înfăţişarea şi glasul atît de alterate, încît Giustino îşi strînse umerii şi ieşi din birou ca un căţeluş.

I se păruse că soţia lui fusese gata să înnebunească. Dar ce i s-o fi întîmplat ? N-o mai recunoştea ! *„Mă arunc de la fereastră... Taci... Ieşi afară !“* Niciodată nu-şi îngăduise să-i vorbească astfel... Ei, femeile ! Să faci prea mult pentru ele... Ia te uită, ce prilej găsise ! *„Ieşi afară ! Taci !...“* Ca şi cum n-ar fi fost în locul acela graţie lui ! Dacă nu era nebunie, era altceva, şi mai rău, şi mai rău decît ingratitudinea...

Strîmbînd nasul şi încreţindu-l, rănit în inimă, Giustino nu voia să-şi mărturisească sieşi ceea ce i se părea că ar fi. Ba da, ce mai, da ! Acum, lipsită de gratitudine, ea voia să-l pună pe gînduri în ceea ce privea necesitatea aportului său, după ce el — pentru ea — fără să se lamenteze niciodată, fără o clipă de răgaz, se străduise atît ; cînd pentru ea, pentru a putea avea grijă şi a i se dedica întru totul, renunţase pînă şi la slujbă, fără să crîcnească ! Şi acum, iată că nu se mai gîndea că-i datorează totul, îl vedea fără slujbă şi în aşteptarea lucrului ei, profita de situaţie ca să-l trateze ca pe un servitor : *„Ieşi afară ! Taci !“*...

Ah, ar fi vrut s-o vadă un anişor... nu, ce spunea, un anişor ? — o singură lună, numai o singură lună, fără el, cu o dramă de reprezentat şi cu un contract de încheiat cu vreun editor ! Atunci şi-ar da ea seama dacă avea sau nu avea nevoie de el !...

Ba nu, ce mai ! Nu era posibil să nu recunoască asta... Altul părea să fie substratul ! Schimbarea aceea de cînd se întorsese de la Cargiore ; nemulţumirea, agitaţiile, izbucnirile, toată înveninarea aceea împotriva lui... Sau poate că bănuia chiar că el şi cu Dora Barmis... ?

Giustino îşi întinse gîtul în faţă şi îşi contractă colţurile gurii în jos, exprimînd stupoare la acea bănuială şi îşi deschise larg braţele, continuînd să reflecteze.

Fapt era că, de cum se întorsese de la Cargiore, cu scuza că găsise cele două dormitoare blestemate, gemene, sugerate de Dora Barmis, ea, ca şi cum ar fi bănuit că separarea paturilor fusese ideea acesteia, părea a nu mai fi

interesată de el. Poate că orgoliul n-o lăsa să-şi manifeste făţiş ranchiuna şi gelozia şi de aceea răbufnea în felul acela...

Dar, sfinte Dumnezeule, sfinte Dumnezeule, sfinte Dumnezeule, cum să-l bănuiască de aşa ceva ? Dacă, la masă, îşi exprimase de cîteva ori regretul că Dora Barmis plecase atît de brusc, acest regret putea să-l înţeleagă : nu atît plecarea ei o regretase, cît lipsa atîtor sfaturi înţelepte şi învăţături utile pe care o femeie cu atîta gust şi atîta experienţă i le-ar fi putut da şi lui şi ei. Fiindcă înţelegea că aşa închisă, cu încăpăţînare, în ea însăşi, singură, fără nici o prietenie, nu putea să rămînă. Să scrie nu era în stare ; casa nu-i era pe plac ; pe el poate că îl bănuia, deşi în mod nedemn ; nu voia să vadă pe nimeni, nici să iasă în oraş, să se distreze puţin... Ce viaţă era asta ? Cu două zile în urmă, la sosirea unei scrisori din Cargiore, în care bunica îi istorisea cu mare duioşie năzbîtii de ale nepoţelului, izbucnise într-un plîns, într-un plîns...

Mai multe zile, Giustino, făcînd pe îmbufnatul cu soţia lui, rumegă dacă n-ar fi fost cazul să-şi aducă copilul la Roma împreună cu doica. Şi pentru el era o cruzime să-l ţină atît de departe ; dar nu era, ce-i drept, şi pentru copil, deoarece nu putea fi încredinţat pe mîini mai bune. Se gîndi că băiatul ar fi umplut într-adevăr golul pe care ea îl simţea adînc în momentul acela, în casa aceea şi chiar în suflet. Dar el mai avea să se gîndească la multe alte lucruri, la atîtea necesităţi imperioase, la atîtea obligaţii, contracte în perspectivă, legate de noile lucrări pe care avea să le termine. Dacă acum, cu mîinile libere, şi scria cu atîta greutate, cu copilul alături, absorbită toată de grijile materne, e clar că n-ar mai fi scris deloc.

Sosirea unei veşti, de multă vreme aşteptată, îl sustrase pe Giustino de la orice alt gînd. La Paris, la începutul lunii în curs, urma să se joace *Insula nouă*, tradusă de Deriches. La Paris ! La Paris ! El trebuia deci să plece.

Cuprins din nou de frenezia lucrului pregătitor, înarmat cu telegrama lui Deriches care-l solicita la Paris, a trecut de la redacţia unui ziar la alta. Şi în fiecare dimineaţă, pe birou, şi la prînz, pe masă, în sufragerie, şi seara, pe măsuţa de noapte, în cameră, o făcea pe Silvia să dea de trei patru ziare deodată, nu numai de la Roma,

dar și de la Milano și de la Torino, de la Napoli sau Firenze, sau Bologna, unde apropiata reprezentație pariziană era anunțată ca un nou și important eveniment, o nouă consacrare triumfală a artei italiene.

Silvia se prefăcea că nu observă. Dar el nu se îndoia cîtuși de puțin că această nouă muncă pregătitoare va avea asupra ei un foarte mare efect, cînd, într-una din nopți o auzi ridicîndu-se brusc din pat, în camera de alături, îmbrăcîndu-se și ducîndu-se să se închidă în birou. Mai întîi, la drept vorbind, s-a neliniștit ; dar după aceea, privind pe gaura cheii și văzînd că ea se așezase în fața biroului în atitudinea pe care obișnuia s-o ia de cîte ori scria sub inspirație, mare minune că, așa cum era, în cămașă de noapte, pe întuneric, cu picioarele goale, n-a sărit ca un berbec, de atîta mulțumire ! Iat-o acolo ! Iat-o acolo ! S-a întors la lucru ! Ca la început ! La lucru ! La lucru !

Și în noaptea aceea n-a mai dormit nici el, într-o așteptare febrilă ; și, de îndată ce s-a crăpat de ziuă, a alergat cu mîinile întinse în fața lui Èmere ca să-l împiedice să facă cel mai mic zgomot, și în grabă l-a trimis în bucătărie să-i comande bucătăresei să pregătească imediat cafeaua și micul dejun pentru doamna ! De îndată ce a fost totul gata :

— Pst ! Ascultă... Bate la ușă, dar încet, și întreabă dacă vrea... încet, totuși, da ? Încet, ți-atrag atenția !

Èmere reveni în scurt timp, cu tava în mînă, spunîndu-i că doamna nu dorea nimic.

— Ei bine ! Tăcere... lasă... Doamna lucrează... să tăcem toți !

Rămase oarecum consternat, la prînz, cînd, Èmere trimis cu aceleași recomandări să o anunțe că masa era gata, reveni, spunîndu-i că doamna nu dorea nimic.

— Ce face ? Scrie ?

— Scrie, da, domnule.

— Și cum ți-a spus ?

— Nu vreau nimic, ieși !

— Și continuă să scrie ?

— Scrie, da, domnule.

— Ei bine, bine ; s-o lăsăm să scrie... Să tăcem toți !

— Pînă una, alta, vă servim pe dumneavoastră ? — întrebă Èmere în șoaptă.

După o noapte albă, Giustino avea, ce-i drept, apetit ;

dar ca să stea singur la masă, în timp ce soţia lui lucra acolo, cu stomacul gol, nu i s-a părut ceva delicat. Se frămînta să afle la ce lucra cu atîta fervoare. La dramă ? La dramă, fără îndoială. Dar voia oare s-o termine, aşa dintr-o dată ? Să vrea să mănînce numai după ce-şi va termina drama ? Altă nebunie, şi asta...

Pe la vreo trei după-amiază, Silvia, descompusă, abia ţinîndu-se pe picioare, ieşi din birou şi se duse să se arunce pe pat, pe întuneric. Imediat Giustino alergă să se uite pe birou să vadă : rămase dezamăgit : dădu de o nuvelă, o nuvelă lungă. Pe ultima foaie, sub iscălitură era scris : *Pentru senatorul Borghi.* Fără nici o plăcere, începu s-o citească ; dar după primele rînduri începu să fie captivat... Oh, ia te uită ! Cargiore, don Buti cu ocheanul său... domnul Martino... povestea mamei... sinuciderea fratelui lui Prever... O nuvelă ciudată, fantastică, plină de amărăciune şi totodată de duioşie în care palpitau toate impresiile avute de ea, în timpul şederii de neuitat, acolo, în nord. Pare să fi avut aşa, dintr-o dată, în toiul nopţii viziunea aceea...

Răbdare, dacă n-a fost drama ! Tot era ceva, pînă una, alta. Şi acum era rîndul lui ! Avea să-i arate el ce putea să facă, fie şi cu acel puţin lucru pe care-l avea în mînă. Domnul senator trebuia să plătească pe puţin cinci sute de lire pentru nuvela aceea : cinci sute de lire pe loc, sau nimic.

Şi seara se duse la Borghi, la redacţia *Vieţii Italiene.*

Poate că Maurizio Gueli fusese de curînd acolo şi-l vorbise de rău lui Romualdo Borghi. Dar de răceala scli-fosită cu care-l primise acesta, lui Giustino nu i-a păsat, dimpotrivă, s-a şi complăcut în ea, fiindcă astfel, sustras obligaţiei oricărui respect faţă de vechea recunoştinţă, a putut şi el, cu o egală răceală, să-şi exprime clar şi răspicat condiţiile. Şi l-a lăsat pe Borghi să gîndească despre el tot ceea ce credea de cuviinţă, preocupat doar de a o face pe soţia lui să-şi dea seama că totul îi datora numai lui.

După cîteva zile de la publicarea acelei nuvele în *Vita Italiana,* Silvia a primit de la Gueli un bilet cu cuvinte de fervent admiraţie şi cordială satisfacţie.

Victorie ! Victorie ! Victorie ! De cum a descoperit biletul acela, Giustino, cuprins de o bucurie frenetică, a alergat să-şi ia pălăria şi bastonul :

— Mă duc să-i mulțumesc acasă ! Vezi ? Se invită de la sine.

Silvia îi tăie calea.

— Unde ? Cînd ? — îl întrebă, fremătînd toată. Aici nu face altceva decît să mă felicite. Îți interzic să...

— Dar, sfinte Dumnezeule ! — o întrerupse el. Este nevoie de atît de mult ca să înțelegi ? După ieșirea pe care ai avut-o cu el ? ! Îți mai scrie totuși atît de frumos... Lasă-mă pe mine, draga mea ! Lasă-mă pe mine ! Eu am înțeles că Baldani îți displace ; am înțeles, știi ? Și vezi că nu l-am mai invitat. Dar Gueli este altceva. Gueli este un maestru, un adevărat maestru ! Îi vei citi drama ; vei ține cont de sfaturile lui ; vă veți închide aici ; veți lucra împreună... Mîine eu trebuie să plec ; lasă-mă să plec liniștit ! Nuvela, foarte bine ; dar eu am nevoie de dramă, draga mea ! În acest moment e nevoie de dramă, de dramă ! Dramă ! Lasă totul pe mine ! Te rog !

Și alergă acasă la Gueli.

Silvia n-a mai încercat să-l rețină. Contractîndu-și chipul într-o grimasă de silă și de ciudă, își răsuci mîinile.

Aha ? Voia o dramă ? Ei bine : după atîta comedie avea să aibă și drama.

CAPITOLUL AL ȘAPTELEA

Zboară

MAURIZIO GUELI ERA ÎNTR-UNUL din cele mai crude momente ale vieții sale, nespus de triste. Pentru a noua sau a zecea oară, ajuns la o limită a răbdării, găsise în disperare forța de a smulge căpăstrul jugului. Îi aparținea această comparație bestială, și și-o repeta cu voluptate. Livia Frezzi era de cincisprezece zile la vila din Monteporzio, singură ; și el la Roma, singur.

Singur spunea, și nu liber, știind din trista lui experiență că tocmai cînd afirma mai cu tărie hotărîrea de a

nu se mai împăca niciodată cu femeia aceea, cu atît mai aproape era ziua cînd avea s-o facă. Dacă era adevărat că nu mai putea trăi cu ea, era la fel de adevărat că şi fără ea nu mai putea.

Venind de la Genova la Roma, cu cincisprezece ani în urmă, în cea mai bună perioadă a lui, cînd în Italia şi în afara ei, prin publicarea cărţii *Socrate dement* se stabilea indiscutabilă faima lui, de scriitor bizar şi profund, a cărui viguroasă şi puternică genialitate îi permitea să se joace cu cele mai grave gînduri, cu robusta erudiţie, cu aceeaşi agilitate graţioasă cu care un echilibrist se joacă cu mingiuţele sale de sticlă colorată, fusese primit în casa vechiului său prieten, Angelo Frezzi, istoriograf mediocru, care de curînd se căsătorise, pentru a doua oară, cu Livia Maduri.

Pe atunci el avea treizeci şi cinci de ani şi Livia ceva mai mult de douăzeci.

Totuşi, nu prestigiul, nici faima, o făcuse pe Livia Frezzi să se îndrăgostească de Gueli, după cum uşor crezuseră atîţia. Dimpotrivă, faţă de faima aceea şi de o oarecare exaltare pe care o simţea el pe atunci, ea se arătase încă de la început rece, dispreţuitoare, încît el, imediat, de ciudă, se încăpăţînase s-o înfrîngă, constrîns aproape să închidă ochii asupra datoriilor lui faţă de prieten şi gazdă, din cauza atitudinii acerbe cu care ea, în mod vădit, fără a mai ţine cont de vechea amiciţie a soţului pentru el, fără nici un respect faţă de ospitalitate, i se aşezase în faţă ca o duşmancă.

Maurizio Gueli îşi amintea ca o scuză că, la început, încercase, ce-i drept, să fugă ca să nu trădeze prietenia şi ospitalitatea. Dar acum, dispreţul său şi al tuturor, dezgustul provocat de laşitatea sa faţă de femeia aceea, dezonoarea sclaviei sale, îi umpluseră sufletul într-atît şi cu atîta amărăciune, făcîndu-l atît de nemilos faţă de el însuşi, încît nu mai reuşea să-şi îngăduie nici o ficţiune. Dacă totuşi îşi amintea de tentativa aceea de fugă, ştia bine că în fond nu-i putea acorda nici o greutate în favoarea lui, deoarece, dacă, într-adevăr, ar fi vrut să se salveze şi să nu-şi trădeze prietenul, ar fi trebuit să întoarcă spatele şi să se îndepărteze de casa ospitalieră.

În schimb... Ba da ! Se repetase în el pentru a mia oară aceeaşi farsă a celor patru, sau cinci sau zece, douăzeci de suflete în contrast unul cu altul pe care fiecare om,

după propria-i capacitate, le găzduieşte, în adîncul lui, distincte şi mobile, cum credea el, şi cărora, cu perspicacitate minunată, reuşise totdeauna să le descopere jocul diferit şi să şi-l reprezinte, simultan, la el şi la alţii.

Dintr-o ficţiune, adesea inconştientă, sugerată de avantaje sau impusă de acea nevoie spontană de a voi într-un fel şi nu într-altul să apărem nouă înşine diferiţi de ceea ce sîntem, asumăm una din aceste multiple posturi şi dependent de ea, acceptăm cea mai favorabilă interpretare fictivă a tuturor acelora care, pe ascuns de conştiinţa noastră, le lucrează cu şiretenie pe celelalte. Fiecare tinde să se lege pentru toată viaţa cu un singur suflet, cu cel mai comod, cu cel ce-i aduce ca zestre facultatea cea mai potrivită în urmărirea situaţiei la care aspiră ; dar în afara onestului acoperiş conjugal al conştiinţei noastre este foarte dificil să scăpăm de alte legături amoroase şi greşeli cu alte suflete repudiate, sursa unor acte şi gînduri reprobabile pe care ne grăbim să le legitimăm imediat.

Nu-şi dăduse seama poate, vechiul său prieten, Angelo Frezzi, că nu trebuia să insiste mult ca să-l constrîngă să rămînă în casa lui, cînd el îşi manifestase dorinţa de a pleca, dorinţă dublu prefăcută, şi în mod înţelept, din moment ce dorinţa lui era în schimb de a rămîne şi o învăluia în durerea de a nu reuşi să fie plăcut doamnei ? Şi dacă Angelo Frezzi îşi dăduse bine seama, de ce protestase atîta şi insistase ca să-l reţină ? Dar jucase desigur şi el o farsă ! Două suflete, social şi moral — adică cel care-l făcea să umble mereu îmbrăcat în redingotă şi-i punea pe buzele groase, palide, cu cîte un vag fir de salivă, cel mai amabil dintre surîsuri, şi celălalt suflet care-l făcea adesea să-şi lase, cu atîta afectată demnitate, pleoapele apoase şi macerate pe ochii albăstrii vătoşi cu vinişoare neobrăzate, făcuseră paradă de virtutea lor, susţinînd, cu o hotărîre încruntată, că prietenul pe meritele lui ajuns la asemenea faimă, nu s-ar fi pătat absolut niciodată cu o infamie faţă de prietenul său şi de gazda sa ; în timp ce un al treilea suflet viclean şi batjocoritor îi şoptea, încet de tot, că el putea foarte bine să se prefacă că nu aude : „— Bravo, dragă, aşa, reţine-l ! Tu ştii bine că pentru tine ar fi un mare noroc, dacă el ar reuşi să-ţi ia această a doua soţie, atît de nepotrivită ţie, cu un căpşor atît de ridicat, aspră, dură şi îndîrjită chiar şi îm-

potriva ta, bietul de tine, prea bătrîn, hei, prea bătrîn pentru ea ! Insistă, şi cu cît te prefaci că-l crezi incapabil de a te trăda, şi cu cît te arăţi mai încrezător, cu atît mai mult îţi va fi mai uşor să faci din nimic un motiv de scandal".

Şi într-adevăr, Angelo Frezzi, fără a avea nici umbra vreunui motiv, cel puţin din partea soţiei, aşa, fără nici un rost, strigase că fusese înşelat, încît a trebuit să mai treacă un an pînă cînd Livia, care se retrăsese undeva singură, să plece de la el.

În anul acela Gueli se legase atît de mult de ea, încît nu se mai putea descătuşa, renunţînd la el însuşi în toate, gata să primească şi să urmeze, fără nici un sacrificiu, toate gîndurile şi sentimentele ei.

Se prefăcea acum că ar crede că această legătură ar consta în datoria asumată, fără a o putea îndepărta, faţă de femeia care din cauza lui îşi pierduse situaţia şi reputaţia, alungată încă inocentă de soţ. Desigur că simţea datoria asta ; dar în fond mai ştia şi că ea nu era singurul şi adevăratul motiv al sclaviei lui. Şi atunci care era adevăratul motiv ? Poate mila pe care el, sănătos mintal, şi cu conştiinţa împăcată că nu dăduse niciodată nici un pretext, nici un prilej geloziei ei, trebuia să o arate acelei femei, fără îndoială, tulburată mintal ? Oh, da, adevărată şi mila asta, după cum adevărată era şi datoria aceea ; dar şi mai mult decît motivul sclaviei sale, nu era oare o scuză această milă, o scuză nobilă, cu care el acoperea nevoia imperioasă care-l tîra continuu spre femeia aceea, după o lună şi mai bine de îndepărtare, în timpul căreia se prefăcuse că ar crede că, la vîrsta lui, după ce atîţia ani îi dăruise acesteia ce avusese mai bun în el, nu ar mai fi putut relua viaţa cu nici o altă femeie ? Şi erau adevărate, adevărate, da, şi foarte întemeiate aceste consideraţii ; dar, puse în balanţa ascunsă în intimitatea cea mai tăinuită a conştiinţei, el ştia bine că vîrsta ca şi demnitatea erau doar scuze şi nu motive. Într-adevăr, dacă o altă femeie, necăutată de el, ar fi avut puterea să-l atragă, smulgîndu-l de sub jugul Liviei, eliberîndu-l de exaltarea ei obsesivă care-i inspirase o oroare profundă, invincibilă faţă de oricare altă îmbrăţişare, ţinîndu-l în asemenea stare de rezervată timiditate suspicioasă, încît să nu mai poată avea contact cu altă femeie, nici măcar să se mai gîndească la aşa ceva ; oh, el nu s-ar

mai fi preocupat de vîrstă, desigur, de deminate, de datorie, de milă, de nimic. Iat-o, iat-o, deci, adevărata raţiune a sclaviei lui ; era această timiditate suspicioasă şi rezervată, provenită din puterea fascinantă a Liviei Frezzi.

Nimeni nu era în măsură să înţeleagă cum şi de ce femeia aceea reuşise să-şi exercite asupra lui Gueli o fascinaţie atît de puternică, persistentă, ba chiar o nefastă vrăjitorie. Fără îndoială că Livia Frezzi era o femeie frumoasă ; dar duritatea ei rigidă în comportament, în severitatea privirii, ostilă fără curiozitate, dispreţul aproape ostentat faţă de orice politeţe, îi smulgeau orice graţie, orice atractivitate acelei frumuseţi. Părea, sau chiar era vădit că ea, dimpotrivă, făcea totul ca să nu placă.

Ei bine : tocmai în aceasta consta fascinaţia ei ; şi n-o putea înţelege decît cel căreia dorea ea să-i placă.

Ceea ce alte femei frumoase dăruiesc bărbatului, căruia i se oferă în intimitate, este atît de puţin faţă de cît au risipit toată ziua altora, şi acest puţin este oferit cu manieră, graţie şi zîmbete atît de asemănătoare întrutotul acelora pe care ele le dăruie din belşug atîtora şi pe care alţii, deşi n-au pătruns în intimitate, le cunosc, sau şi le închipuie cu atîta uşurinţă, încît — gîndindu-se la ele — îşi potolesc imediat bucuria de a le poseda.

Livia Frezzi îi dăduse lui Maurizio Gueli bucuria posesiei unice şi integre. Nimeni nu o putea cunoaşte sau închipui aşa cum o cunoştea şi o vedea el în momentele de uitare de sine. Ea era toată pentru unul ; închisă faţă de toţi, în afară de unul.

În acelaşi fel voia, totuşi, ca şi acest unul să fie tot pentru ea ; închis în ea tot şi pentru totdeauna, în exclusivitate al ei, nu numai cu simţurile, cu inima, cu mintea, dar pînă şi cu privirea. Pentru ea, să privească, chiar şi fără cea mai mică intenţie, o altă femeie, era aproape un delict. Ea nu privea pe nimeni, niciodată. Delict era să placă alteia, dincolo de limitele celei mai reci gentileţi. *Displiceas aliis, sic ego tutus ero.* [1]

Gelozie ? Dar ce gelozie ? A se comporta astfel, însemna că astfel cerea seriozitatea după cum cerea şi cinstea. Ea era serioasă şi cinstită ; nu geloasă. Şi tot aşa voia să se comporte şi toţi ceilalţi.

---

[1] Chiar dacă nu le place altora, eu m-aş simţi totuşi în siguranţă, (dicton latin) (n. tr.).

Pentru a o mulțumi, trebuia să se restrîngă și să se constrîngă să trăiască în mod absolut pentru ea, excluzîndu-se cu totul din viața altora. Și nici asta nu era de ajuns : în caz că ceilalți, deși neluați în seamă, nepriviți, și poate tocmai de aceea, arătau un minim interes sau vreo curiozitate față de o existență atît de retrasă, față de o atitudine atît de suspicioasă și disprețuitoare, ea tot l-ar fi găsit vinovat pe cel de lîngă ea, ca și cum el ar fi fost cauza dacă ceilalți îl priveau sau se arătau interesați în vreun fel de el.

Acum, lui Maurizio Gueli îi era cu totul imposibil să împiedice acest fapt. Orice ar fi făcut, faima lui era atît de mare, încît nu putea trece neobservat. Cel mult, el putea să nu privească ; dar cum să-i împiedice pe toți ceilalți să-l privească ? Primea de pretutindeni invitații, scrisori, omagii ; putea să nu accepte niciodată nici o invitație, să nu răspundă niciodată nici unei scrisori, nici unui omagiu ? Dar, domnii mei, el trebuia să-i dea cont ei de invitațiile pe care le primea, de scrisorile și de omagiile care-i soseau.

Ea înțelegea că tot interesul acela, toată curiozitatea aceea proveneau din faima lui, din literatura lui, în fine, din profesia lui ; și de aceea împotriva acestei faime și împotriva literaturii își îndreptase mai aprig ciuda, înarmată cu disprețul cel mai aspru ; tăinuia față de toate acestea cea mai acerbă și furioasă ranchiună.

Livia Frezzi era ferm convinsă că profesiunea de literat nu poate comporta nici o seriozitate, nici o cinste ; că este chiar cea mai ridicolă și cea mai necinstită dintre profesii, dat fiind că cerea o continuă dăruire de sine, într-un continuu comerț de vanitate, într-o cerșetorie de efemere satisfacții, într-o perpetuă frămîntare de a place altora și de a obține astfel lauda lor. Numai o proastă, după părerea ei, putea să-și facă o glorie din faima bărbatului cu care convietuia, să simtă vreo plăcere gîndindu-se că acest bărbat, admirat și dorit de atîtea femei, aparținea sau spunea că aparține numai ei. Cum și în ce anume putea să aparțină numai unei singure femei acest bărbat, dacă voia să placă tuturor bărbaților și tuturor femeilor, dacă zi și noapte se străduia să fie lăudat și admirat, expunîndu-se lumii, procurînd desfătare pentru cît mai mulți cu putință, atrăgînd continuu atenția asupra lui, alergînd pe buzele tuturor, și lăsîndu-se arătat

cu degetul ? Dacă el singur se expunea continuu tuturor acelor ispite ? Dacă era dominat de dorința irezistibilă de a plăcea altora, era oare de crezut că el ar putea să reziste în fața tuturor acelor tentații ?

Zadarnic încercase Gueli de atîtea ori să-i demonstreze că un adevărat artist, cum era el sau credea cel puțin că este, nu alerga așa după satisfacții efemere, nici nu se frămînta așa ca să placă altora ; că nu era un bufon înclinat întru totul de a da prilej de distracție lumii, lăsîndu-se admirat de femei ; și că lauda în care se putea complace era numai a celor puțini, cărora le recunoștea capacitatea de a-l înțelege. Tîrît totuși de vehemența apărării, adesea, pentru un singur punct, pierdea totul ; dacă, de exemplu, i se întîmpla să adauge, ca o considerare generală, că era totuși uman de altfel, și fără nici o intenție de ceva rău, ca nu numai un literat, ci oricine, să simtă o oarecare satisfacție, văzînd că este bine primită propria operă și apreciată de alții, oricine ar fi ! Ah, asta e ! Ceilalți ! Ceilalți ! Mereu părerea altora. Ea nu s-a gîndit niciodată la asta ! Pentru el nu era nici un rău în asta ? Și ca în asta cine știe în cîte alte lucruri ? ! Unde era răul după el ? În ce consta ? Cine putea oare să vadă clar în conștiința unui literat, a cărui profesie era un continuu joc de ficțiuni ? Să te prefaci, mereu să te prefaci, să dai tuturor aparență de realitate, tuturor lucrurilor neadevărate ! Și era desigur aparență toată austeritatea aceea, toată cinstea aceea demnă ostentată de el. Cine știe de cîte ori nu i-o fi sărit inima sau nu o fi palpitat, sau n-o fi simțit un freamăt și un îndemn la o ocheadă misterioasă, la un zîmbet al vreunei femei, abia, abia schițat, trecînd pe stradă ! Vîrsta ? Dar ce vîrstă ! Poate îmbătrîni oare o inimă de literat ? Cu cît îmbătrînește cu atît devine mai ridicol.

La disprețul neîncetat, la denigrarea feroce, Maurizio Gueli simțea cum i se răsucesc măruntaiele și cum i se întoarce inima pe dos. Fiindcă în același timp el își dădea seama și de ridicolul atroce al tragediei sale ; a fi batjocura unei adevărate și proprii nebunii, a suferi martiriul unor vinovății închipuite, pentru vinovății care nu erau vinovății și pe care, de altfel, el se ferise cu grijă să nu le comită, fie și cu prețul de a părea nepoliticos, trufaș și mojic, ca să nu-i dea ei nici cel mai mic motiv de discuție. Și totuși părea că le comitea, fără să-și dea seama, cine știe cum și cine știe cînd.

Era clar că în el dăinuiau două ființe : una pentru el ; alta pentru ea.

Și acest alt individ pe care îl vedea în el, întunecată fantomă, creată de ea, luînd din zbor fiecare privire, fiecare zîmbet, fiecare gest, însuși sunetul glasului, cît și sensul cuvintelor, în fine, totul din el, deformîndu-l și falsificîndu-l în ochii ei, asuma viață și pentru ea numai acesta trăia și el nu mai exista ; nu mai exista decît ca nedemn și neomenesc supliciu de a se vedea trăind în fantoma aceea și numai în aceea ; și zadarnic se chinuia să o distrugă ; ea nu mai credea în el ; vedea în el numai pe acela, și, după cum era și firesc, el devenea ținta urii și a batjocurii ei.

Prinsese viață într-atît acest alter ego, pe care ea și-l plăsmuise din el, asumînd în morbida ei imaginație o consistență atît de solidă, de evidentă, încît el însuși parcă-l vedea trăind din viața lui, dar în mod nedemn falsificată ; din gîndurile lui, dar întoarse pe dos ; din fiece privire a lui, fiece cuvînt, fiece gest al lui ; îl vedea trăind astfel, încît ajungea uneori să se îndoiască de el însuși, rămînînd în dubiu, dacă nu cumva era în realitate celălalt. Și era atît de conștient acum de alterarea pe care orice act, cît de mic al său, avea să pătimească în imediata însușire a acestuilalt, încît avea senzația de a trăi cu două suflete, de a gîndi în același timp cu două capete, într-un sens pentru el, în alt sens pentru celălalt.

— Iată, — își dădea el imediat seama — dacă acum voi spune astfel, cuvintele mele vor avea pentru ea cu totul altă semnificație.

Și nu greșea niciodată, fiindcă el cunoștea perfect cealaltă *ființă* care trăia în ea și pentru ea, vie după cum el era viu, dacă nu chiar și mai vie, deoarece el trăia numai ca să pătimească, în timp ce cealaltă ființă trăia în mintea ei ca să se bucure, să înșele, ca să se prefacă, pentru atîtea alte lucruri, unul mai nedemn decît altul ; el își reprima orice mișcare, își sufoca cele mai neînsemnate dorințe, își interzicea tot, pînă și să zîmbească unei imagini artistice care-i trecea prin minte, să vorbească și să privească ; în vreme ce celălalt, cine știe cum, cine știe cînd, găsea modalitatea de a scăpa din închisoarea aceea, prin inconsistența lui de fantomă evaporată dintr-o reală și autentică nebunie, și alerga prin lume, făcînd tot felul de trăsneli.

Mai mult decît făcuse Maurizio Gueli pentru a trăi în pace cu ea nu se putea face ; se exclusese din viaţă, renunţase pînă şi la artă ; nu mai scrisese un rînd de peste zece ani. Dar acest sacrificiu al lui nu folosise la nimic. Ea nu-l putea calcula. Pentru ea arta echivala cu un joc necinstit ; prin urmare, nici un merit, fiindcă datoria unui om serios era de a renunţa. Ea nu citise niciodată o pagină măcar din cărţile lui, şi se lăuda cu asta. Ignora deci totul despre viaţa ideală, despre talentele lui mai importante. Nu vedea în el decît bărbatul, un bărbat care prin forţa împrejurărilor, constrîns astfel, exclus de la orice altfel de viaţă, lipsit de orice altă satisfacţie, silit la toate renunţările, la toate privaţiunile sale, la toate sacrificiile, trebuia să caute în ea unica compensaţie, singura supapă pe care şi-o putea îngădui. Şi de aici, tocmai oribila ei concepţie, fantoma plăsmuită din el, unica pe care o vedea trăind, fără să înţeleagă absolut deloc că el era astfel numai pentru ea, fiindcă nu reuşea să poată fi altfel cu ea. Nici asta nu i-o putea demonstra Gueli de teamă de a nu o jigni în cinstea ei foarte rigidă. Asediată de continue bănuieli şi indignată, îi nega adesea pînă şi această compensaţie ; şi atunci el se irita cu şi mai mare josnicie în sinea lui din cauza sclaviei sale ; cînd ea era înclinată să cedeze şi el profita de ea imediat, o dată cu oboseala, îl năpădea o şi mai puternică iritare, îl zgîlţîia din oprimarea întunecată a voluptăţii saturate şi sleite un freamăt de indignare ; vedea la ce preţ obţinea acele satisfacţii ale simţului, de la o femeie care, lipsită de orice senzualitate, îl abrutiza totuşi, nepermiţîndu-i să trăiască o viaţă a spiritului, condamnîndu-l la perversitatea acelei împreunări, prin forţa împrejurărilor, luxurioasă. Şi dacă în clipele acelea ea era atît de imprudentă încît să reia dispreţul batjocoritor, izbucnea revolta promptă şi îndîrjită.

În asemenea momente de oboseală, interveniseră, firesc, temporarele despărţiri : sau plecase el la Monteporzio şi rămăsese ea la Roma, sau viceversa, foarte hotărîţi amîndoi să nu se mai împace niciodată. Dar la Roma sau înafara ei, el continuase să aibă grijă de întreţinerea ei, lipsită fiind cu totul de mijloace de trai. Maurizio Gueli, dacă nu mai era atît de înstărit, cum îl lăsase tatăl său, cîndva unul dintre asociaţii cei mai mari ai uneia din primele agenţii de navigaţie transoceanică, era încă foarte bogat.

Doar că, de îndată ce rămase singur, se simți rătăcit în viața, din care se exclusese de atîta timp ; își dădu imediat seama că nu are nici rădăcini și că nu poate în nici un chip să se reînrădăcineze, și nu numai din cauza vîrstei : concepția pe care și-o făuriseră alții despre el, după atîția ani de claustrare austeră, îl oprima cu povara plumbului îi măsura pașii, îi impunea cu îndîrjită vigilență comportamentul, rezerva acum obișnuită la el, îl condamna să fie cel pe care-l credeau alții și-l doreau : stupoarea citită pe atîtea figuri de îndată ce se arăta în vreun loc neobișnuit pentru el, vederea altora, obișnuiți să trăiască liber și secreta observare a stînjenelii lui, în fața insolenței acelor norocoși care nu dăduseră în viața lor cont nimănui de timpul lor, de actele lor, îl tulburau, îl umileau, îl iritau. Și observa cu silă altceva : un fenomen chiar monstruos : de îndată ce era singur, i se părea că descoperă în el, într-adevăr viu, la fiece pas, fiece privire, fiece zîmbet, fiece gest cealaltă *ființă*, care trăia în morbida imaginație a Liviei Frezzi, fantoma aceea oribilă și odioasă care își bătea joc de el, din adîncul sufletului, spunîndu-i : „Iată, acum tu te duci unde-ți place, privești ba ici, ba colo, te uiți chiar și la femei ; cînd zîmbești, cînd te miști : și crezi oare că o faci cu inocență ? Nu știi că toate acestea înseamnă rău, rău, rău ? Dacă ar ști ea. Dacă te-ar vedea ? ! Tu care ai negat totdeauna, tu care i-ai spus totdeauna că nu-ți face plăcere să te duci nicăieri, la nici o întrunire, să privești femeile, că nu-ți place să le zîmbești... Dar, știi ? Și dacă n-o faci, ea tot va crede totdeauna că ai făcut-o ; prin urmare fă-o, fă-o deci că totuna e !"

Ei bine, nu : el n-o mai putea face ; nu mai era în stare s-o facă ; se simțea reținut din adîncul lui, cu exasperare, din cauza nedreptății cu care-l judeca femeia aceea ; vedea răul, nu atît pentru el, în ceea ce făcea, ci pentru aceea care de atîția ani îl obișnuise să se judece rău, și ca atare atribuise celeilalte *ființe* care — după ea — avea obiceiul de a o face continuu, chiar cînd el n-o făcea, chiar cînd el, ca să trăiască în liniște, își interzicea s-o facă, ca și cum într-adevăr ar fi fost rău.

Toată această complicație de tainice observații îi stîrneau un asemenea dezgust, o asemenea furie cumplită, o umilință atît de supărătoare, o tristețe atît de surdă și de amară și de neagră, încît imediat căuta să se sustragă contactului și vederii cu ceilalți și din nou, retras în gol, în

solitudinea oribilă, filosofa asupra mizeriei sale tragice și totodată ridicole, acum fără leac. Nu reușea să facă efortul de a se sustrage, trecînd la lucru, singura lui salvare. Și atunci începeau să iasă la iveală toate scuzele pe care el se prefăcea că le crede a fi motivele sclaviei sale ; apăreau îndemnate mai ales de nevoia instinctivă, din ce în ce mai urgentă, a virilității lui încă puternice, de amintirea atrăgătoare a îmbrățișărilor ei.

Și revenea la lanțurile lui.

Era pe punctul de a se întoarce la ea, cînd Giustino Boggiòlo a venit să-l invite la vilă, unde Silvia — după spusele lui — îl aștepta cu nerăbdare.

Maurizio Gueli locuia într-o casă veche de pe strada Ripetta, în fața rîului, pe care și-l amintea curgător printre malurile naturale, în coborîș, populate de stejari ; își amintea și de vechiul pod de lemn duduind la fiecare trăsură și de ampla scară, de lîngă casă, a portului și de tartanele care veneau din Sicilia încărcate cu vin să-și lege odgoanele acolo, și de cîntecele care se porneau seara din tavernele acelea plutitoare cu velele instalate, în timp ce reflexele roșii și lungi ale luminilor șerpuiau în apa neagră. Acum scara și podul de lemn, malurile naturale și majestuoșii stejari dispăruseră : un nou mare cartier se înălța dincolo de rîul încastrat între digurile cenușii, și ca rîul între digurile acelea, ca Prati di Castello, cu străzile acelea drepte și lungi, încă fără culoarea timpului, viața lui în douăzeci de ani se disciplinase, se decolorase, devenind mizeră, amorțită.

Prin cele două ferestre mari ale biroului auster, ce părea mai degrabă o sală de bibliotecă, fără un tablou, fără bibelouri de artă, cu pereții acoperiți în întregime de rafturi înalte, supraîncărcate de cărți, intra ultima lumină purpurie a crepusculului înflăcărat din spatele chiparoșilor de pe Monte Mario.

Cufundat în scaunul mare de piele în fața biroului impresionant, masiv și antic, Maurizio Gueli rămase un timp încruntat și tulburat, fixîndu-l pe omulețul acela care părea să dispară din fața lui în lumina orbitoare purpurie ; omulețul acela care venea, atît de zîmbitor și de sigur, să pună la încercare destinul a două vieți.

În două ocazii Gueli își manifestase stima și simpatia față de opera și de talentul Roncellei, cînd participase la

banchetul dat în onoarea ei și cînd abia sosit la Roma, se dusese s-o salute la gară, după triumful dramei ; apoi îi scrisese pentru prima dată la Cargiore, și de curînd o vizitase la vila de pe strada Plinio. Toate aceste atestări de stimă și simpatie putuseră să aibă loc în timpul unei despărțiri sau alta de Livia Frezzi ; și cu ocazia lor se simțise și mai puternic tulburat, avusese impresia că a încălcat un ordin și a făcut rău, cînd și-a dat seama imediat că tînăra aceea, cu firea atît de apropiată firii lui, deși încă sălbatică, necultivată, era femeia care ar fi putut să-l elibereze de subjugarea Liviei Frezzi, dacă prea marea diferență de vîrstă, dacă datoria ei, nu neapărat față de acel nedemn soț, dar desigur față de copil, nu l-ar fi făcut să considere un adevărat delict numai gîndul la așa ceva. Și totuși, în scrisoarea trimisă la Cargiore se lăsase dus de gînduri și-i spusese mai mult decît ar fi trebuit, iar ultima oară, în vizita de la vilă, o lăsase să înțeleagă mult mai mult decît îi spusese. Îi citise în ochi aceeași oroare pe care o avea și el față de propria-i situație și, totodată, aceeași teroare de a se smulge din ea ; și admirase efortul cu care reușise brusc să-și revină în fața lui, aproape gonindu-l. Trebuia acum să creadă cele spuse de soțul ei, adică faptul că ea îl aștepta cu nerăbdare ? Voia să spună, oare, că luase o violentă, disperată hotărîre, de la care nu mai dădea înapoi ? Și-l trimisese tocmai pe soțul ei să-l invite ? Nu : asta i s-a părut prea mult, și nu era de ea. Invitația venea desigur după biletul cu felicitări pe care i-l scrisese după lectura nuvelei din *Vita Italiana ;* și nerăbdarea aceea era poate un adaus al soțului ei.

Maurizio Gueli n-ar fi vrut să recunoască ; totuși vedea clar că el fusese instigatorul, de două ori : prin vizita lui, mai înainte ; cu biletul acela, după aceea. Și dacă ea rezistase la prima instigare, aproape jignindu-l, era natural ca după acel bilet să-l invite.

Trebuia să se ducă ? Putea să refuze ; să aducă o scuză, un pretext. Ah, violența continuă, în care de douăzeci de ani era ținută viața lui, continua exasperare a sufletului îl atrăgeau, de îndată ce se trezise singur, să depășească limita, comițînd acte nechibzuite, compromițînd și compromițîndu-se.

Era într-adevăr pentru el un exces, un act nechibzuit, compromitere gravă ceea ce pentru oricare altul ar fi fost inofensiv și foarte banal, un act fără consecințe ; o vizită,

un bilet de felicitări... El trebuia să le considere delicte, și ca atare să le rețină în fond, într-adevăr, în monstruoasa conștiință pe care femeia aceea i-o făcuse, din cauza căreia căpătaseră greutate de plumb pînă și cele mai neînsemnate și inocente acte din viață ; o privire, un zîmbet, un cuvînt...

Maurizio Gueli se simți năpădit de un impuls de răzvrătire, de o furie orgolioasă ; își revărsă asupra Liviei Frezzi iritarea simțită în clipa aceea din cauza conștiinței răului pe care în realitate credea că-l înfăptuise, mai întîi cu vizita aceea, și apoi cu biletul de felicitări ; și ca să și-l ia dinaintea ochilor pe individul dubios, de-acolo, în așteptarea răspunsului, promise că se va duce în curînd.

— Încurajați-o, știți ! — îi spunea Giustino, luîndu-și rămas bun în fața ușii. Îndemnați-o, îndemnați-o chiar cu forța... Blestemata asta de dramă ! Este la sfîrșitul actului al doilea ; îi lipsește al treilea ; dar îl are pe tot în gînd ; și credeți-mă că... după părerea mea este frumos, iată : și chiar... chiar Baldani care l-a auzit, spune că...

— Baldani ?

Din tonul cu care Gueli i-a pus întrebarea, Giustino a înțeles că atinsese o coardă sensibilă pe care nu trebuia s-o atingă. Nu știa că Paolo Baldani se năpustise în zilele acelea cu o furie demolatoare într-o serie de articole, într-un ziar florentin, împotriva întregii opere literare și filosofice a lui Gueli, de la *Socrate dement* pînă la *Povestiri din Roma.*

— Mda... da, a venit s-o viziteze pe Silvia, și... — răspunse stînjenit, șovăitor. Silvia, ce-i drept, nu voia ; eu... știți ? pentru ca să... ca să o îndemne să...

— Spuneți-i doamnei Roncella că voi veni diseară la ea, îl întrerupse Gueli, depărtîndu-se de el, cu o opacă duritate în privire.

Giustino nu mai înceta cu închinăciunile și cu mulțumirile.

— Fiindcă eu plec mîine la Paris, adăugă, în prag, — ca să asist la...

Dar Gueli nu i-a mai dat răgaz să încheie fraza : abia își înclină capul și închise ușa.

Seara se duse la *Vila Silvia.* Reveni și a doua zi, după ce Giustino Boggiòlo plecase la Paris ; și de atunci în fiecare zi, fie de dimineață, fie după-amiază.

Știau amîndoi că un minim act, o minimă concesie, o minimă uitare de sine ar fi determinat o răsturnare absolută și întreagă a existenței lor.

Dar cum ar fi fost cu putință s-o împiedice la nesfîrșit, dacă disperarea sufletelor lor era atît de mare și dacă fiecare o simțea în sufletul celuilalt atît de clar ? Dacă ochii lor, cînd se întîlneau, se tulburau pe rînd, mîinile lor tremurau la gîndul unui contact fortuit, și reținerea aceea îi menținea într-o stare de atîta așteptare, plină de neliniști de nesuportat, încît să-i facă să considere ca un răgaz, ca o eliberare, situația de care se temeau cel mai mult și de care voiau să scape.

Singurul fapt că el venea acolo și că ea îl primea și amîndoi stăteau împreună și singuri, fie chiar și fără să se privească și fără să se atingă cîtuși de puțin, era o concesie păcătoasă pentru unul ca și pentru celălalt, o compromitere pe care o simțeau din ce în ce mai ireparabilă.

Amîndoi își dădeau seama că cedează din ce în ce mai mult, inevitabil, unei violențe și nu unui sentiment profund de afecțiune, reciproc atrăgător ; dimpotrivă, cedau unei violențe exterioare care-i grăbea și-i îndemna să se unească împotriva efortului pe care-l făceau ca să reziste și să poată sta deoparte, simțind că unirea lor ar fi, prin forța lucrurilor, tocmai ceea ce ei în fond n-ar fi vrut.

Ah, dacă s-ar fi putut elibera și el și ea de condițiile acelea odioase, fără ca apropierea lor să se facă cu prețul unei inovății care să însemne repulsie și oroare pentru ea, remușcare și groază pentru el.

Violența constatată de amîndoi era tocmai faptul că : ei se vedeau siliți să comită vina aceea, mai tare decît voința lor, totuși necesară, inevitabilă, dacă țineau cu tot dinadinsul să se elibereze. Și iată-i pe amîndoi acolo, lăsați împreună, parcă anume ca s-o comită, agitați amîndoi, pregătiți și totodată șovăitori.

El simțea în spate umbra îndîrjită a acelei femei rigide, livide, aspre care-i șuiera în urechi că nu mai putea să revină la ea, că nu o mai poate minți, acum, că nu mai poate nega că nu profitase de libertate ca să se apropie de altă femeie ; de cea care era prezentă acolo ! Cinstită, e adevărat ? Cinstită ca și el, asemănătoare întru totul lui ; ah, asta da ! Și această nouă femeie avea să-l readucă

la artă, luîndu-l de mînă, ca să trăiască din poezie ; şi avea să-i reaprindă focul tinereţii în sîngele amorţit în vene... Dar, haide, de ce era atît de timid ? Hai, hai, curaj ! Ah, poate iubirea...mda ! Iubirea îl făcea copilăros... Ce mînuţă frumoasă, nu ? Cu vinişoara aceea azurie care se ramifica... Să-şi pună mînuţa aceea pe frunte, să şi-o treacă peste ochi... şi s-o sărute, s-o sărute pe unghiile roze... Ale ei nu zgîriau. Pisicuţă blîndă, pisicuţă blîndă... Hai, să încerce s-o mîngîie pe spate ! Mieunat sau behăit ? Biată oiţă pe care un soţ infam voia s-o mulgă şi s-o tundă...

Cum să întîmpine din nou vreo vorbă de batjocură ? Îi auzea cuvintele ca şi cum i le-ar fi şuierat, aievea de la spate, Livia Frezzi.

Silvia îşi simţea în schimb soţul cum o îmboldea, lăsînd-o anume cu Gueli, exact cînd el pleca la Paris, ca să se dea şi acolo în spectacol cu bravurile lui, şi să convertească şi acolo în bani distracţia pe care avea s-o ofere actorilor, actriţelor şi scriitorilor şi ziariştilor francezi, în convingerea că pînă una, alta, aici, ea cu Gueli îi pregăteau noua dramă. O voia ! Nu voia altceva ! Şi aşa cum nu-i păsase de toate rîsetele batjocoritoare de pînă atunci, tot astfel nu-i păsa nici acum că soţia lui ar fi suspectată de toţi clevetitorii că, în timpul absenţei sale, îl vedeau ducîndu-se acolo pe Gueli, descătuşat de Frezzi, Gueli despre a cărui simpatie faţă de ea se bîrfise atîta.

Amîndoi stăteau cuminţi şi încă departe unul de celălalt, cu acea furtună a lor cu greu stăpînită în piept, acolo, neclintiţi la locul lor şi în faţa sarcinii încredinţate : concentraţi în noua dramă care, prin titlu, părea că-i ironizează şi-i stîrneşte : *Dacă nu astfel...*

Oare din această cauză i-a propus el să schimbe titlul ? Actul protagonistei, al acelei *Ersilia Arciani*, cînd se duce în casa amantei soţului ei să-şi ia copila, îi sugera imaginea şorliţei care se lasă brusc într-un cuib ca să înşface puiul. Iată, drama s-ar putea intitula astfel : *Şorliţa.*

Dar convenea firii Ersiliei Arciani, raţiunii şi sentimentului de care era îndemnată la actul acela, ideea rapacităţii crude care-o îmboldeşte pe şorliţă ? După ea, nu-i convenea. Dar Silvia înţelegea de ce el, cu propunerea de a schimba titlul, ţinea să altereze caracterul protagonistei, să dea un motiv de răzbunare şi o intenţie

agresivă actului ei ; desigur, în caracterul închis, în rigiditatea austeră a Ersiliei Arciani, el vedea ceva din Livia Frezzi şi nu era în stare să tolereze că aceasta ar fi şi s-ar arăta atît de nobilă, atît de îndulgentă în faţa culpei, şi voia să o denatureze. Totuşi, denaturînd-o astfel, nu ar fi fost cu totul altceva drama ? Trebuia luat şi gîndit din nou totul *da capo*.

În aparenţă, el rămînea absorbit de observaţiile înţelepte făcute de Silvia, pe un ton care lăsa să se întrevadă clar că înţelesese acest lucru şi nu voia să insiste ca să nu atingă o rană încă vie şi dureroasă.

Apăruseră în ziarele din Roma, Milano, Torino lungi conversaţii ale soţului ei cu corespondenţii de la Paris, care, deşi vorbeau cu seriozitate de dramă şi de neliniştea şi nerăbdarea publicului parizian în aşteptarea reprezentării, foloseau un ton ce lăsa clar să se subînţeleagă o intenţie de farsă, cînd lăudau peste măsură prodigioasa activitate, zelul, fervoarea admirabilă a acelui omuleţ „care într-atît considera opera soţiei drept opera lui, încît aproape că el considera drept o datorie ca gloria să-i revină şi lui". În cele din urmă sosi şi telegrama lui Giustino, anunţînd triumful, urmată de ziare şi ziare şi ziare cu recenziile celor mai autorizaţi critici, în mare parte toţi binevoitori.

Silvia l-a împiedicat pe Gueli să citească îndelung, în faţa ei, din ziarele acelea, chiar dacă citea pentru el.

— Nu, pentru Dumnezeu, pentru Dumnezeu ! Nu mai pot să aud discutîndu-se despre asta ! Vă jur că aş da... nu ştiu, mi se pare puţin orice, totul, totul aş da, să nu fi scris drama aceea !

Èmere, între timp, aproape din oră în oră, venea să anunţe o nouă vizită. Silvia ar fi vrut să-l roage să le spună tuturor că nu era acasă. Dar Gueli a lăsat-o să înţeleagă că ar fi făcut rău. Ea cobora în salon şi el rămînea acolo sus, ascuns în biroul ei, aşteptînd-o, răsfoind ziarele acelea, sau mai degrabă gîndindu-se. Da, între timp, cu ea erau fie Baldani, fie Luna, fie Betti.

— Ah, tinereţe ! — suspină o dată Gueli, văzînd-o că intră din nou în birou, cu faţa aprinsă.

— Nu ! Ce spuneţi ? — izbucni ea, promptă şi demnă. Mie mi-e silă. Mi-e silă de ea ! Ah, trebuie să se sfîrşească, trebuie să se sfîrşească, trebuie să se sfîrşească... Dacă aţi şti cum îi tratez !

Încet, încet se insinua o tristeţe apăsătoare între discuţiile lor obosite şi tîrîte cu forţa ; cîte o tăcere, în timpul căreia simţeau sîngele cum le clocotea şi le sfîrîia, în vreme ce sufletele lor se îngrozeau în anxietatea unei aşteptări cumplite. Iată, ar fi fost de ajuns ca într-unul din momentele acelea el să întindă o mînă pe mîna ei ; ea i-ar fi lăsat-o, şi în mod irezistibil şi-ar fi sprijinit capul, ascunzîndu-şi faţa la pieptul lui ; şi destinul lor, acum inevitabil, s-ar fi împlinit. De ce, prin urmare, să-l mai întîrzie ? Ah, de ce ! Pentru că şi unul şi celălalt încă se mai puteau gîndi la această stare deprimantă a lor şi de aceea se mai abţineau încă, deşi fiecare în sinea lui se lăsa în seama celuilalt, cu disperare.

Trebuia totuşi să vină şi clipa în care nu s-ar mai fi gîndit !

Se vedeau ajunşi la limita extremă a unui act care avea să însemne sfîrşitul primei vieţi a lor, fără să-şi fi spus încă nici un cuvînt de dragoste, discutînd despre artă, cum poate vorbi o elevă maestrului ei ; aveau să se pomenească dintr-o dată dincolo, rătăciţi, neliniştiţi, tulburaţi, la începutul unei noi vieţi, neştiind măcar cum să-şi vorbească, cum să se înţeleagă asupra căii pe care s-o apuce, imediat, pentru ca ea, oricum, să se îndepărteze de acolo.

Simţeau astfel nevoia absolută de a fugi, mai mult din milă faţă de sine decît din dragoste, încît dezgustul de a întîrzia în amănuntele modului de a fugi era de ajuns ca să-i mai reţină încă.

Desigur, ar fi trebuit ca să-şi părăsească şi el casa, plină de amintirile celeilalte. Dar unde să se ducă ? Trebuia să găsească un adăpost ca să se sustragă izbucnirii scandalului inevitabil. Şi acest lucru îi umilea profund şi-i dezgusta pe amîndoi.

Ei n-aveau dreptul de a trăi în pace, în cele din urmă, şi omeneşte, în deplinătatea necontaminată a demnităţii lor ? De ce să se descurajeze ? De ce să se ascundă ? Dar de ce nici soţul ei şi nici aceea nu aveau să accepte în tăcere motivele pe care ei, mai înainte chiar de a se sustrage datoriei lor de loialitate faţă de unul şi faţă de celălalt, puteau să le arunce în faţă, afirmînd acel drept atît de mult timp şi în atîtea feluri călcat în picioare ; aveau să strige, să încerce să-i împiedice... Alt dezgust, şi mai puternic decît primul.

Printre asemenea gînduri stăteau suspendaţi şi reţinuţi, cînd el — chiar în ajunul reîntoarcerii lui Giustino de la Paris — începu o discuţie în care ea imediat subînţelese o propunere de rezolvare a stării lor penibile.

Drama mizeră şi dură începută de ea, ce-i drept, dar pe care nu mai reuşea s-o ducă la bun sfîrşit îi apăsa ca o condamnare ; pînă acum în discuţia asupra personajelor şi a scenelor se insinuase frămîntarea nerezolvării lor. Acum, propunerea lui neaşteptată de a lăsa deoparte drama aceea şi de a compune alta împreună, fondată pe o viziune avută de el cu mulţi ani în urmă, la Campagna romană, lîngă Ostia, în mijlocul celor din Sabina, care coboară să petreacă iarna acolo, în dărăpănături oribile, a însemnat pentru ea clar sfîrşitul nesoluţionării ; şi mai clar ea şi-a dat seama de hotărîrea lui de a respinge orice întîrziere şi de a înfrunta noua lor viaţă, nobilă şi laborioasă, în invitaţia pe care i-o făcuse pentru a doua zi — exact ziua cînd trebuia să-i sosească soţul — de a se duce împreună să vadă locurile acelea de lîngă Ostia, locuri înspăimîntătoare, de pe partea dinspre mare, unde se ridică un uriaş turn solitar, Tor Bovacciana, avînd la poalele lui un rîu traversat de o funie, de-a lungul căreia pluteşte o barcă prăpădită pentru trecerea vreunui pescar tăcut, a vreunui vînător...

— Mîine ? — întrebă Silvia, şi aerul ca şi glasul ei exprimau o totală supunere.

— Da, mîine, chiar mîine. La ce oră soseşte ?

Înţelegînd imediat la cine face aluzie, îi răspunse :

— La nouă.

— Bine. La nouă şi jumătate, voi fi aici. Nu trebuie să-i spui nimic. Îi voi vorbi eu. După aceea, plecăm imediat.

Nu-şi mai spuseră altceva. El se retrase grăbit ; ea rămase vibrînd toată sub obscura iminenţă a noului său destin.

Turnul... rîul traversat de o funie... barca plutitoare în aşteptarea rarilor trecători prin locurile acelea înspăimîntătoare...

Visase ?

Acolo, prin urmare, să le fie adăpostul ? La Ostia... Nu trebuia să spună nimic... Mîine !

Va lăsa totul aici ; da, totul. Îi va scrie. Pînă la urmă nu-l va minți. Cel puțin pentru asta, și-i era recunoscătoare lui Gueli. Chiar plecînd, în ziua următoare, nu-l va minți. În drama aceea, cu drama aceea propusă de el avea să intre într-o viață nouă, cu arta și înăuntrul artei, cu noblețe. Era o cale ; nu era un mijloc sau un pretext de înșelăciune ; era calea de a ieși, fără minciună și fără rușine, din casa aceea odioasă, care nu mai era a ei.

— Haide, haide, grăbiți-vă, grăbiți-vă ; n-o să ajungeți la timp !

Giustino strigă din fața porții vilei această ultimă recomandare celor doi care se îndepărtau în trăsură, așteptînd ca cel puțin Silvia, dacă nu Guelî, să se întoarcă să-l salute cu mîna.

Nu se întoarse.

Și Giustino, plictisit de aroganța persistentă a soției, ridică din umeri și urcă din nou în cameră, așteptînd ca Èmere să vină să-l anunțe că baia era pregătită.

— Ce femeie ! — se gîndea el. Să facă o figură dezgustată și în fața unei invitații atît de amabile... Domul din Orvieto : frumos ! Artă antică... lucruri de studiat...

Ce-i drept, nu-i prea plăcuse nici lui faptul că tocmai în ziua, dacă nu chiar aproape în clipa sosirii lui de la Paris, venise Gueli s-o invite pe Silvia în excursia aceea artistică. Dar poate Gueli nu știa că exact în dimineața aceea sosea el ? Își arătase un mare regret că a doua zi trebuia să plece la Milano, neavînd timp destul, așadar, ca să-i arate Silviei toate minunile de artă din domul din Orvieto.

Frumos, frumos, domul din Orvieto : auzise el părerile multora... Desigur că lui însă, abia sosit de la Paris, nu i-ar fi putut face o impresie nemaipomenită, dar oricum... artă veche, lucruri de studiat...

Chiar șocantă figura ei dezgustată. Cu atît mai mult cu cît Gueli, sfinte Dumnezeule, se oferise atît de gentil să-i țină companie în zilele acelea, și apoi cu atîta delicatețe o îndemnase să nu-și facă scrupule din cauza sosirii soțului, deoarece, după ce se distrase, desigur, la Paris, nu se putea supăra că soția lui se destindea și ea cîteva ore, pînă seara... Ei da, cînd chiar el însuși, ce naiba, îi spusese : „Du-te, te rog, îmi face plăcere !“

Giustino se lovi uşor de două ori pe frunte cu un deget, îşi ţuguie buzele şi îngînă aidoma versurilor unei poezii :

— Nu-mi plaaaace... nu-mi plaaaace...

Èmere veni să-l anunţe că baia era pregătită.

— Iată-mă !

Întins puţin timp după aceea, nespus de încîntat, în cada albă smălţuită în care apa devenea de o dulce tentă azurie ; gîndindu-se din nou la vîltoarea zgomotoasă a splendorilor din Paris, în liniştea pură şi precisă din luminoasa lui cameră de baie, se simţi fericit. Simţi că în cele din urmă aceea era odihna triumfătorului.

Delicioasă, acolo, în baia călduţă, şi senzaţia de oboseală, care-i amintea cît de mult muncise el ca să triumfe în modul acela.

Ah, victoria asta de la Paris, victoria asta de la Paris fusese adevărata încoronare a întregii sale opere. Acum se putea declara pe deplin satisfăcut : fericit.

Gîndindu-se la tot şi toate, poate că era chiar bine că Silvia plecase în excursia aceea. Poate că oboseala şi primul elan al sosirii ar fi stricat efectul povestirii şi al descrierilor pe care voia să i le facă.

Acum, după baie, va lua o gustare, apoi se va duce la culcare. Odihnit, diseară, va povesti şi va descrie în faţa soţiei şi a lui Gueli toate „lucrurile măreţe“ din Paris. I-ar fi plăcut să fie prezent şi vreun ziarist care să refere apoi publicului, sub o formă, eventual de interviu. Dar mîine, hei, avea el să găsească vreunul, o sută avea să găsească, nespus de fericiţi să-l mulţumească.

Se trezi pe la opt seara şi în primul rînd se gîndi la cadourile aduse de la Paris soţiei sale : un capot minunat, tot numai o spumă de dantele ; o geantă sport foarte elegantă, ultima modă ; trei piepteni şi o agrafă de bagă, culoare deschisă, fine de tot şi apoi un serviciu de birou din argint, lucrat artistic. A vrut să le scoată din valiză pentru ca soţia, de îndată ce ar fi intrat, să-şi umple ochii de uimire şi de bucurie : pieptenii şi geanta pe toaletă în faţa oglinzii ; capotul pe pat. L-a rugat pe Èmere să-l ajute să ducă celălalt cadou pe birou, sus ; le-a aşezat şi a rămas acolo în birou ca să vadă ce făcuse soţia în absenţa lui.

Cum, cum ? Nimic ! E posibil ? Drama... oh, ce ! Tot la sfîrşitul actului al doilea... Pe primul dosar titlul

era șters și alături de ștersătură era scris în paranteză *Șorlița* urmat de un semn de întrebare.

Ce voia să spună ?

Dar cum așa ? ! Nimic ? Nici un rînd, în atîtea zile ? E posibil ?

Scotoci în sertare : nimic !

În mijlocul paginilor de manuscris ale dramei alunecă o pagină mai mică desprinsă de celelalte. O luă — erau scrise ici, colo, cu litere foarte mici, unele cuvinte : *fugacitate lucidă...* apoi, dedesubt : *reci dificultăți amare...* și mai jos încă : *în atîta prosperare de minciuni...* și apoi : *Cîte păreri solide care se clatină aidoma bețivilor* și în fine : *clopote, picături de apă înșiruite pe balustrada balconului... copaci nebuni și gînduri nebune... perdelele albe ale casei canonice, tivul rupt și atîrnat al unei rochii pe un pantof scîlciat...*

Hm ! Giustino rămase foarte impresionat. Întoarse pagina. Nimic. Nu mai era scris altceva.

Iată tot ceea ce scrisese soția lui în aproape douăzeci de zile ! Prin urmare n-ajutase la nimic nici sfatul lui Gueli... Ce sens aveau frazele acelea disparate ?

Își prinse obrajii în mîini și rămase cîtva timp astfel. Ochii îi alunecară pe a doua frază : *reci dificultăți amare...*

— Dar de ce ? — se întrebă el cu glas tare, ridicînd din umeri.

Și începu să se plimbe prin birou. De ce și ce dificultăți acum, cînd totul, grație lui, era ușor și neted : deschisă calea, și ce cale ! Un bulevard ! fără pietre, nici mărăcini, alergînd dintr-un triumf într-altul ?

— *Dificultăți amare.* Reci dificultăți amare. *Reci și amare...* Hm ! Dar care ? De ce ?

Și continua să se plimbe, cu mîinile, una într-alta, la spate. Se oprea brusc, mai absorbit, cu ochii închiși, și apoi relua mersul ca să se oprească din nou la scurt timp, repetînd la fiecare oprire, acum, cu o destindere a obrazului.

— *Copaci nebuni și gînduri nebune...*

Și el care se aștepta să găsească drama încheiată, și conta că va începe chiar de mîine să intercaleze primele „indiscreții" asupra ei, în povestirea triumfului de la Paris, ziariștilor !

Intră Ëmere ca să-i aducă ziarele de seară.

— Cum așa ? — îl întrebă Giustino. S-a făcut atît de tîrziu ?

— A trecut de zece, — răspunse Èmere.

— Ah, da ? Și cum ? — repetă Giustino care, dormind pînă tîrziu, pierduse percepția exactă a timpului. Ce-au făcut ? Ar fi trebuit să fie aici la nouă și jumătate, cel tîrziu... Trenul sosește la nouă fără zece...

Èmere așteptă, țeapăn, ca stăpînul să-și termine aprecierile și apoi spuse :

— Giovanna vrea să știe dacă trebuie s-o aștepte pe doamna.

— Desigur că trebuie să așteptăm ! — răspunse iritat, Giustino. — Și domnul Gueli va lua masa cu noi... Poate vreo întîrziere... Dacă... dacă... ba nu ! Dacă ar fi pierdut cursa, ar fi trimis o telegramă. S-a și făcut zece ?

— Trecute, — repetă Èmere, tot țeapăn, impasibil.

Privindu-l, Giustino simți că se enervează și mai rău. Deschise un ziar ca să se uite la anunțuri, dacă din întîmplare s-o fi schimbat mersul trenurilor.

— Sosiri... sosiri... sosiri... Uite aici : de la Chiusi, orele 20 și 50.

— Da, domnule, cursa a și sosit — spuse Èmere.

— Cum de știi, imbecilule ?

— Știu, pentru că domnul de aici, de la vila de alături, care se duce mereu și vine de la Chiusi, pare să fi sosit de vreo trei sferturi de oră.

— Ah, da ?

— Da, domnule. Ba chiar, auzind zgomotul trăsurii și închipuindu-mi că e doamna, am ieșit să deschid poarta. L-am văzut în schimb pe domnul de la vila de alături, care venea de la Chiusi... Dacă doamna s-a dus la Chiusi...

— S-a dus la Orvieto ! — strigă Giustino. Dar este aceeași linie... Asta înseamnă că au pierdut cursa !

— Dacă domnul vrea să mă duc să întreb aici, alături...

— Ce anume ?

— Dacă domnul a venit chiar de la Chiusi...

— Da, da, du-te și pînă una, alta, spune-i Giovannei să aștepte.

Èmere ieși, și Giustino, începînd din nou să se plimbe agitat :

— Au pierdut cursa... au pierdut cursa... au pierdut cursa... — începu să spună, gesticulînd furios. Orvieto !... excursie la Orvieto !—... Domul din Orvieto !... Chiar azi

domul din Orvieto ! Ce rost avea ! ? Dacă au cap !... Unele nevoi grăbite, irezistibile... unele idei !... Şi apoi se înfurie dacă aud spunîndu-se de acela... cum îl cheamă ? Că sînt toţi un mănunchi de nebuni ! Domul din Orvieto !... Dacă ar fi lucrat, aş fi înţeles acum distracţia ! Dar, pentru Dumnezeu, n-a făcut nimic ! *Copaci nebuni şi gînduri nebune*... Uite, chiar ea o spune !...

Èmere se întoarse ca să spună că domnul de la vila de alături sosise chiar de la Chiusi.

— Ei, bine ! — îi strigă Giustino. Adu-mi numai mie la masă ! Ar fi putut trimite cel puţin o telegramă, aşa cred !

La masă, vederea celor două tacîmuri pregătite pentru soţie şi pentru Gueli, căruia avea de gînd să-i facă plăcerea de a-i povesti „lucrurile măreţe" de la Paris, i-a crescut necazul şi i-a poruncit lui Èmere să le strîngă.

Èmere poate că îl privea aşa cum îl privise totdeauna ; dar lui Giustino i s-a părut că în seara aceea îl privea altfel şi pînă şi asta l-a înciudat şi atunci l-a trimis la bucătărie.

— Cînd am nevoie, te chem eu !

Vederea unui soţ căruia i se întîmplă ca soţia, dintr-o împrejurare neprevăzută, să rămînă în timpul nopţii să doarmă în compania altui bărbat, trebuie să fie foarte amuzantă pentru unul neînsurat, mai ales dacă respectivul soţ a sosit chiar în ziua aceea acasă, după douăzeci de zile de absenţă şi i-a adus consoartei atîtea cadouri frumoase... Frumos cadou, în schimb !

Giustino se abţinea de la gîndul că Gueli, un om auster, mai mult decît matur, ar putea profita cîtuşi de puţin de o întîmplare ca aceea. Ce ! Ce ! Şi apoi, Silvia, rezervată, cinstea personificată ! Dar o telegramă, Doamne, o telegramă ar fi putut să trimită, ba chiar erau obligaţi s-o facă ! Obligaţi, ce mai, obligaţi ! Asta e : trebuia să trimită o telegramă !

Faptul de a nu fi trimis o telegramă devenea din ce în ce mai grav în ochii lui Giustino, dominat de ciuda provocată de excursia aceea, tocmai în ziua sosirii lui, mai ales din cauza ratatei povestiri a „lucrurilor măreţe" de la Paris, rămasă în gît, împiedicîndu-l chiar să mănînce, apoi din cauza cadourilor pe care soţia lui nu le văzuse şi din cauza meritatei răsplăţi pe care avea tot dreptul s-o

aştepte, după douăzeci de zile de absenţă, ce naiba ! Şi ei să nu trimită nici măcar o telegramă...

Tăcerea casei, poate pentru că el stătea cu urechea aţintită la soneria vreunui factor poştal de la telegraf, i-a făcut brusc o impresie sinistră. Se ridică de la masă ; se uită din nou în ziar, la mersul trenurilor, ca să ştie la ce oră putea să se întoarcă a doua zi soţia lui, şi văzu, că nu mai devreme de ora unu ; mai sosea altă cursă de dimineaţă, dar prea devreme pentru o doamnă. Spera că, dacă nu în timpul nopţii, dimineaţă, devreme, şi tot avea să sosească o telegramă, telegrama, telegrama. Şi se retrase sus ca să-şi citească ziarul şi să aştepte somnul care desigur, din atîtea motive, avea să întîrzie să-i vină...

Îşi vîrî capul pe uşă ca să se uite în camera goală a soţiei. Ce durere ! Pe pat, parcă în aşteptare, se vedea capotul frumos, din dantele. Din cauza reflexului abajurului din jurul becului, albul dantelelor se colora cu o nespus de suavă tentă de roz. Giustino se simţi tulburat, neliniştit, şi îşi îndreptă ochii spre oglindă ca să vadă pieptenii şi geanta atîrnată pe unul din braţele care susţineau în cumpănă oglinda ; se apropie şi observînd o oarecare dezordine, acolo, pe suportul oglinzii, desigur din cauza grabei cu care Silvia se pieptănase în dimineaţa aceea, la inoportuna invitaţie a lui Gueli, începu să facă ordine, gîndindu-se cît de tristă va fi noaptea aceea, pentru soţia lui, obişnuită acum să doarmă într-o cameră luxoasă, văzîndu-se în cine ştie ce mizer hotel prăpădit din Orvieto...

Se trezi dimineaţă tîrziu, şi în primul rînd îl întrebă pe Ëmere dacă nu sosise telegrama.

Nu sosise.

Vreo nenorocire ? Vreun accident ? Ba nu ! Gueli, Silvia Roncella nu erau doi călători banali. Dacă li s-ar fi întîmplat vreo nenorocire, s-ar fi aflat imediat. Şi apoi, chiar dacă ar fi fost ceva, Gueli, sau altcineva, ar fi telegrafiat ca să nu-l mai ţină în şi mai mare îngrijorare prin tăcerea aceea. Se gîndi să telegrafieze el la Orvieto ; dar unde să adreseze telegrama ? Nu ! Mai bine să aştepte cu răbdare sosirea trenului. Pînă una, alta, se va ocupa de contabilitatea socotelilor rămase de atîtea zile în urmă, cîştiguri şi cheltuieli. O treabă serioasă !

De vreo trei ore era cufundat cu totul în contabilitatea lui foarte minuțioasă, departe așadar de orice mîhnire provocată de atitudinea soției, cînd Ëmere veni să-l anunțe că jos era o doamnă care voia să-i vorbească.

— O doamnă ? Cine ?

— De fapt voia s-o vadă pe doamna. I-am spus că doamna nu-i acasă.

— Dar cine e ? — strigă Giustino. Doamna... doamna... doamna... A mai fost vreodată la noi ?

— Nu, domnule, niciodată.

— Străină ?

— Nu, domnule, nu pare.

— Și cine poate să fie ? — se întrebă Giustino. Uite, cobor îndată.

Și coborî în salon. Rămase în prag, buimăcit cînd dădu cu ochii de Livia Frezzi, care cu fața descompusă, oribil de consumată, parcă ciupită pe alocuri de cîte o zvîcnire nervoasă a mușchilor, se năpusti asupra lui cu dinții strînși, buzele larg deschise și ochii verzi ficși și decoloraţi...

— Nu s-a întors ? Încă nu s-au întors ?

Giustino, văzînd-o astfel, cu țepii scoși de furia sfîșietoare, s-a speriat, simțind totodată și milă și indignare.

— Aha, știți și dumneavoastră ? — exclamă el. Aseară... aseară, desigur... or fi pierdut cursa... dar... dar poate că de la o clipă la alta...

Frezzi se apropie și mai năvalnică de el, vrînd parcă să-l atace :

— Prin urmare, dumneata știai ? Dumneata le-ai permis să plece împreună ? Dumneata !

— Cum... doamna mea... dar de ce ? — răspunse, trăgîndu-se înapoi. Dumneavoastră... dumneavoastră vă închipuiți... vă compătimesc... dar...

— Dumneata ? — îi replică imediat Livia Frezzi.

Și atunci Giustino, împreunîndu-și cu milă mîinile, vrînd parcă să-i adune și să-i ofere, printr-un act implorator, rațiunea bietei femei :

— Dar ce poate fi rău, scuzați-mă ? Eu vă rog să credeți că doamna mea...

Livia Frezzi nu-l mai lăsă să continue : își strînse mîinile aidoma ghearelor lîngă chipul contractat, stors parcă, pentru a-i șuiera, printre dinții strînși, insulta îmbibată cu toată fierea ei, cu tot dispreţul și erupse :

— Imbecilule !

— Ah, pentru Dumnezeu ! — sări Giustino. Dumneavoastră mă insultaţi în casa mea ! Mă insultaţi pe mine şi pe doamna mea cu suspiciunea dumneavoastră nedemnă !

— Dar dacă au fost văzuţi, obraz lîngă obraz, reluă ea, cu buzele întinse, într-un rînjet oribil. Împreună, la braţ, printre ruinele de la Ostia !... aşa !

Şi întinse o mînă ca să-l ia de un braţ.

Giustino se dădu în lături.

— Ostia ? Dar ce Ostia ! Dumneavoastră aveţi vedenii ! Cine v-a spus ? Din moment ce s-au dus la Orvieto !

— La Orvieto ? Nu-i aşa ? — rînji iar Livia Frezzi. Aşa v-au spus ei ?

— Dar, doamnă ! domnul Gueli ! — afirmă cu tărie Giustino. O excursie artistică, o vizită la domul din Orvieto... Artă antică, lucruri de...

— Imbecil ! Imbecil ! Imbecil ! — izbucni din nou Livia Frezzi — Aşadar, chiar dumneata i-ai ajutat să plece !

Giustino, nespus de palid, ridică un braţ şi, stăpînindu-se cu greu, fremătă :

— Mulţumiţi-i Domnului că sînteţi femeie, altfel...

Mai întunecată şi mai dură ca oricînd, Livia Frezzi îi ţinu piept, întrerupîndu-l :

— Dumneata, dumneata să-i mulţumeşti mai degrabă Domnului, că n-am găsit-o aici ! Dar voi şti unde să-l găsesc pe el şi te vei îngrozi de ce vei auzi !

Fugi cu această ameninţare şi Giustino rămase uitîndu-se în jurul lui, fremătînd tot şi buimăcit, mişcîndu-şi în aer cele zece degete ale mîinilor ca şi cum n-ar fi ştiut ce să ia şi ce să atingă...

— A înnebunit... a înnebunit... a înnebunit... — murmura el. Capabilă să comită o crimă...

Ce trebuia să facă el ? Să iasă, să alerge după ea ? Un scandal pe stradă ?... Dar, pînă una, alta ?

Se simţea ca tîrît de furia ei şi îşi întindea trupul, vrînd parcă să se lanseze în cursă, şi imediat şi-l retrăgea, reţinut de o reflecţie care nu avea timp nici mod să se afirme, în buimăcirea confuză, în perplexitate, printre atîtea idei nesigure, opuse. Şi aiura :

— Ostia... ce Ostia !... S-ar fi întors... La braţ... printre ruine... E nebună... Au fost văzuţi... Cine putea să-i fi văzut ?... Şi s-a dus cineva să-i spună ei ?... Cineva care o ştie geloasă, şi se distrează pe seama ei... Şi pînă una, alta ? Asta-i capabilă să se ducă la gară şi să facă cine ştie ce...

Se uită la ceas, fără să se gîndească că Livia Frezzi nu avea nici un motiv să se ducă la gară la ora aceea, dacă presupunea că Gueli împreună cu Silvia s-ar fi dus la Ostia şi nu la Orvieto ; şi-l chemă pe Èmere să-i aducă pălăria şi bastonul. Mai era aproape un sfert de oră pînă la unu ; abia avea timp să ajungă la gară la sosirea trenului.

— La gară, aleargă ! — strigă, urcîndu-se în prima trăsură întîlnită pe Ponte Margherita.

Dar ajunse acolo la cîteva minute după sosirea trenului din Chiusi. Coborau ultimii călători. Privi printre ei. Nu erau ! Alergă spre ieşire, aruncînd priviri ici-colo, asupra celor ce treceau pe lîngă el. Nu-i vedea ! E posibil să nu fi sosit nici cu trenul acela ? Poate că plecaseră şi acum erau în trăsură... Dar nu i-ar fi întîlnit pe drum, în timp ce el venea spre gară ? Lîngă gară ?

— Poate nu i-am observat.

Şi se sui în altă trăsură ca să se întoarcă la vilă, în mare grabă.

Era aproape sigur, cînd a ajuns, că Èmere o să-i răspundă că nu sosise nimeni.

Acum nu mai încăpea îndoială că se întîmplase ceva grav. Se afla între ciudăţenia (care-i apărea, evident, acum, drept ceva dubios) acelei excursii, propusă tocmai în clipa sosirii lui, nereîntoarcerea lor, urmată de o tăcere atît de lungă, inexplicabilă tăcere, şi bănuiala ultragioasă a acelei nebune.

Ar fi vrut să nu dea curs bănuielii ultragioase ca să nu umple golul şi tăcerea care puneau stăpînire şi pe el ; şi căuta să-i opună, ca să o înlăture, enormitatea înşelăciunii comisă, eventual, de cei doi, incomensurabilă pentru conştiinţa lui de soţ exemplar, dăruit trup şi suflet, totdeauna soţiei lui, pînă într-atît, încît să-i cucerească triumfurile şi să-i asigure o situaţie strălucită, iar pe de altă parte, lua în consideraţie faima de austeritate de care se bucura Gueli, şi cinstea, cinstea soţiei sale, ursuză şi dură. Stranie, da : ea fusese stranie în ultima vreme, după

triumful dramei, dar tocmai pentru că cinstea ei ursuză și dură, iubitoare de simplitate și de umbră, nu era încă pregătită pentru fast și splendoare. Nu, nu, ce mai ! Cum să se îndoiască de cinstea Silviei, ea care-i datora, dacă nu altceva, măcar recunoștință, și de loialitatea lui Gueli, bătrîn acum, și legat de atîta timp de femeia aceea, sclavul ei ?

O străfulgerare... Poate că servitorul lui Gueli îi telegrafiase la Orvieto neașteptata sosire a Liviei Frezzi de la Monteporzio și el nu mai îndrăznea să se întoarcă la Roma ? Dar, pentru Dumnezeu, trebuia s-o țină lîngă el pe Silvia, fiindcă îi era teamă să revină ? Și Silvia, fără să-și dea seama că îi era în joc demnitatea, să se preteze ? Cum așa ? Nu ! Nu era posibil ! Ar fi trebuit să înțeleagă că cu cît întîrziau întoarcerea, cu atît creșteau furiile nebunei de Livia... Doar dacă Gueli, îngrozit, persecutat de suspiciuni, scăpat de ghearele Liviei Frezzi, n-ar convinge-o pe Silvia să...

Tăcerea aceea, tăcerea aceea față de el, era mai gravă decît orice !

Trebuia să se ducă la Orvieto ? Și dacă nu mai erau acolo ? Și dacă nu fuseseră deloc ? Iată, se îndoia... Poate că se duseseră în altă parte... Își aminti brusc că Gueli spusese că trebuie să plece la Milano. S-o fi luat-o și pe Silvia ? Dar cum ? Fără să-l fi anunțat și pe el ? Dacă fără gînduri ascunse le-ar fi venit pofta să viziteze cine știe ce alt loc, l-ar fi înștiințat în vreun fel. Nu, nu... Unde se duseseră ?

Ah, se aude soneria ! Sări imediat, fără să mai aștepte ca Èmere să alerge să deschidă poarta, și alergă el ; se pomeni în față cu factorul poștal care-i întinse o scrisoare.

Era de la Silvia ! Ah, în sfîrșit... Dar cum ? Pe plic, o marcă din oraș... Îi scria de la Roma ?

— Du-te, du-te ! — îi strigă lui Èmere, care alerga spre poartă, arătîndu-i că luase el scrisoarea.

Și rupse plicul, chiar în grădină, în fața porții.

Scrisoarea, foarte scurtă, numai de vreo douăzeci de rînduri, nu avea locul proveniență, nici dată, nici titlu. După ce a citit primele rînduri a încercat de două ori să-și tragă răsuflarea, ca și cum ar fi fost străpuns, dar zadarnic ; i se albi fața ; i se tulbură privirea ; își trecu o mînă peste ochi ; strînse mîna cu care ținea scrisoarea și apoi pe cealaltă și scrisoarea se mototoli.

Dar cum ?... Să plece ?... Așa ?... Ca să nu-l înșele ? Și se uita cu ferocitate la un pui de leu placid, din ceramică, acolo, lîngă poartă, care cu capul întins pe labele din față, continua să doarmă. Dar cum ? Nu-l înșelase oare cu bătrînul acesta ?... Nu plecase cu el ? Și-i lăsa tot... ce voia să înțeleagă prin tot ? Ce mai era tot, ce mai era de el, dacă ea... Dar cum ? De ce ? Nici un motiv !... Nimic... Pleca de acasă, așa, fără să spună de ce... Pentru că el făcuse atît de mult, prea mult, pentru ea ? Asta să-i fie răsplata ? Îi arunca tot în față... Ca și cum el n-ar fi muncit și pentru ea, ci numai pentru el și atît ! Și mai putea el să stea acolo fără ea ? Era prăbușirea... prăbușirea întregii sale vieți... nimicirea sa... Dar cum ? Nimic, nimic, nimic precis, nu spunea în scrisoarea aceea ; nu vorbea deloc de Gueli ; spunea că nu vrea să-l înșele și afirma doar cu hotărîre decizia de a rupe cu conviețuirea lor. Și scrisoarea venea de la Roma ! Deci ea era la Roma ? Și unde ? În casa lui Gueli, nu, nu era cu putință ; acolo era Frezzi, și ea venise de acolo chiar în dimineața asta. Poate că nu era la Roma ; poate rugase pe cineva din oraș s-o expedieze. Pe cine ? Poate pe Raceni... poate pe domnișoara Ely Facelli... Ceva poate tot i-o fi scris lui sau ei, și dacă nu altceva, de pe plicul trimis de ea avea să descopere locul proveniență. Trebuia să se ducă să dea de ea, cu orice preț, s-o facă să vorbească, să-i explice de ce nu mai putea să trăiască cu el și să-l facă să înțeleagă motivul. Pare să fi înnebunit ! Poate că Gueli... Nu, el nu reușea încă să creadă că putea să conviețuiască cu Gueli ! Dar poate că acesta, cine știe, o fi răzvrătit-o împotriva lui, persecutat cum era, din cauza Liviei Frezzi, să nu fi înnebunit și el !... Ah, nebuni, toți nebuni ! Și ce orb fusese el să se ducă să-l invite, împotriva voinței ei... Cine știe ce-și închipuia despre el Gueli ! Că el voia să abuzeze de soția lui, cum făcea Frezzi cu el ? Iată, da, pesemne că i-o fi vîrît în cap această nedreptate... Pentru că el o îndemna să lucreze ? Dar pentru ea ! Pentru ea ! Ca să-i mențină faima, să rămînă la înălțimea la care o înălțase cu atîta trudă ! Totul, totul pentru ea ! Dacă își pierduse pînă și slujba pentru ea ! Dacă nici nu mai trăise pentru el însuși, cum să-l bănuiască de asemenea mîrșăvie ?

Ea, eventual, ea, Silvia, îl exploatase, acaparîndu-i toată munca numai pentru ea, timpul lui, sufletul lui,

tot ; şi iată, acum îl părăsea, acum îl arunca încolo, ca pe o zdreanţă inutilă. Putea el să mai stea în vilă cu banii făcuţi din munca ei ? Nebunie ! Nici prin gînd, aşa ceva ! Şi iată, rămînea în mijlocul drumului, fără o stare socială, fără o profesie, ca un sac gol... Nu, nu, pentru Dumnezeu ! Mai înainte de a fi izbucnit scandalul, el avea s-o regăsească ! avea s-o regăsească !

Se repezi spre poartă ca să alerge acasă la domnişoara Ely Faceli ; dar nici nu o deschisese bine şi doi reporteri, şi imediat un al treilea şi un al patrulea, îi apărură în faţă cu figurile descompuse de fugă şi anxietate.

— Ce s-a întîmplat ?

— Gueli... — spuse unul, gîfîind. A fost rănit Gueli...

— Şi Silvia ? — strigă Giustino.

— Nu, nimic ! — răspunse altul, care abia îşi mai trăgea sufletul. Fiţi liniştit, nu era acolo !

— Şi unde e ? Unde e ? — întrebă Giustino, agitat, căutînd să se desprindă de ei.

— Nu e la Roma ! Nu e la Roma ! — i-au strigat ei în cor, ca să-l mai reţină.

— Din moment ce era cu Gueli ! — exclamă Giustino, fremătînd tot, în culmea agitaţiei. Şi scrisoarea... scrisoarea e de la Roma !

— O scrisoare, ah... o scrisoare de la doamna dumneavoastră ? Aţi primit-o dumneavoastră ?

— Ei, da ! Iat-o... Să fie vreun sfert de oră... Cu timbrul de aici din oraş...

— Se poate vedea ? — întrebă unul cu timiditate.

Dar un altul se grăbi să clarifice :

— Nu, ştiţi ! Nu-i posibil ! Este sigur că doamna dumneavoastră este la Ostia.

— La Ostia ? Sigur ?

Giustino îşi prinse faţa-n mîini şi fremătă din nou :

— Ah, prin urmare e adevărat ! Prin urmare e adevărat ! Prin urmare e adevărat !

Cei patru rămaseră cu ochii la el, cuprinşi de milă ; unul întrebă :

— Dumneavoastră ştiaţi că doamna era la Roma ?

— Nu, ieri, — sări Giustino, — cu Gueli... mi-au spus că se duc la Orvieto...

— La Orvieto ? Nu, nici vorbă !

— Pretext !

— Ca să vă pună pe o pistă falsă...

— Dacă Gueli, fiţi atent, se întorcea de la Ostia...

— Scuzaţi-mă, — repetă acela, întinzîndu-şi mîna, — s-ar putea vedea această scrisoare ?

Giustino trase mîna înapoi.

— Nu, nimic... spune că... nimic ! Dar unde a fost rănit Gueli ?

— Două răni foarte grave !

— În pîntec şi în braţul drept...

Giustino dădu din cap :

— Nu ! Am întrebat unde ? Unde ? Acasă ? Pe stradă ?

— Acasă, acasă... De Livia Frezzi... Se întorcea de la Ostia şi... de cum a ajuns acasă...

— De la Ostia ? Prin urmare el o fi pus scrisoarea la cutie...

— Ah, iată... mda... e probabil...

Giustino iar îşi duse mîinile pe obraji, gemînd :

— S-a sfîrşit ! S-a sfîrşit ! S-a sfîrşit !

Apoi întrebă cu furie :

— Livia Frezzi a fost arestată ?

— Da, imediat !

— Ştiam că o să comită un delict ! A fost aici, azi-dimineaţă !

— Livia Frezzi ?

— Da, aici, s-o caute pe soţia mea. Şi eu care n-am alergat după ea ! Ah, prietenii mei ! Prietenii mei ! Prietenii mei ! — adăugă, întinzîndu-şi braţele spre Dora Barmis, Raceni, Lampini, Centanni, Mola, Federici care, de îndată ce a zburat vestea crimei, au alergat mai întîi acasă la Gueli şi încă mai aveau pe feţe oroarea sîngelui, împrăştiat acolo în camere şi pe scară, invadate de curioşi şi febra scandalului fantastic.

Dora Barmis, izbucnind în lacrimi, îi aruncă braţele după gît ; toţi ceilalţi în jurul lor, emoţionaţi şi grijulii ; şi aşa în grup intrară în salonul vilei. Aici, Dora Barmis, care-şi mai ţinea încă un braţ în jurul gîtului, n-a lipsit mult să nu-l facă să se aşeze pe genunchii ei. Nu mai termina să geamă printre lacrimile abundente :

— Bietul de tine... bietul de tine... bietul de tine...

Înduioşat de această compasiune şi simţindu-se încet, încet consolat şi cu inima încălzită de acea dovadă de stimă şi de afecţiune din partea tuturor acelor prieteni literaţi şi ziarişti :

— Ce infamie ! — începu să spună Giustino, privindu-i pe fiecare în faţă, cu milă. Oh, prieteni dragi, ce infamie ! Mie, mie această trădare ! Îmi sînteţi toţi martori pentru tot ceea ce am făcut pentru această femeie. Aici, aici, tot ce e în jurul nostru, pînă şi lucrurile vorbesc ! Eu, totul pentru ea ! Şi iată, iată răsplata ! Mă întorc ieri de la Paris... şi acolo gloria, într-unul din primele teatre din Franţa... sărbătoriri, banchete, petreceri... toate, aşa, în jurul meu, ca să audă datele pe care le dădeam despre ea, despre viaţa ei, despre lucrările ei... mă întorc aici, da, domnii mei ! Oh, ce infamie ! prietene, prietene, dragă Baldani ! Mulţumesc ! Ce infamie, da ! Ce lipsă de demnitate ! Mulţumesc ! Dragă Luna, şi dumitale îţi mulţumesc !... dragă Betti, mulţumesc ; mulţumesc tuturor prietenilor mei... Şi dumneata, Jàcono ? Da, o adevărată perfidie, mulţumesc. Oh, dragă Zago, bietul Zago... vezi şi dumneata ? Vezi ? Nu ! — strigă brusc, descoperindu-i pe cei patru reporteri tocmai cînd copiau textul scrisorii soţiei lui, care-i căzuse pesemne din mînă. Nu ! S-o spuneţi tuturor, s-o ştie şi presa şi să audă toate Italia ! Şi s-o ştiţi şi voi, şi s-o ştie şi toţi prietenii mei din Franţa : Aici, ea, în această scrisoare, da, domnii mei, spune că-mi lasă tot ! — Dar eu îi las ei totul ! Mi-e silă ! Ei, eu, eu i-am dat tot ei... şi m-am ruinat ! Las totul aici... casă, actele cu dreptul de proprietate, bani... tot, tot... şi mă întorc la fiul meu, fără nimic, ruinat, la fiul meu... Nu m-am gîndit nici la fiul meu niciodată... eu, din cauza ei ! Totul pentru ea !

În clipa aceea, Dora Barmis n-a mai putut rezista, a sărit în picioare şi l-a îmbrăţişat cu frenezie. Giustino, buimac şi emoţionat de toţi, izbucni în hohote de plîns, ascunzîndu-şi faţa pe umărul celei ce-l consola.

— Sublim, sublim — îi spunea încet Luna lui Baldani, ieşind din salon. Sublim ! Ah, ar trebui neapărat, bietul de el, ca imediat o altă scriitoare să şi-l ia ca secretar ! Ce păcat, ce păcat că Dora Barmis nu ştie să scrie... E chiar sublim, bietul de el !

Lumină stinsă

— E' L GIUDISI ? DOUVA T' L' AS' 'L *giudisi, martuf ?* [1]

Copilul călare pe genunchii bunicului Prever, îl privea cu ochii mari atenţi şi surîzători, oprindu-se ; apoi, ridicîndu-şi imediat o mînuţă, cu arătătorul întins îşi atingea fruntea.

— *Bel e sí.* [2]

— *L' è nen vera !* [3] — îi striga atunci bătrînelul, apucîndu-i-o cu mîinile lui groase şi prefăcîndu-se că vrea să-i smulgă burtica :

— *T' l' as anvece sí, sí, sí...*[4]

Şi copilul, la gluma asta, repetată de atîtea ori, nu mai putea de rîs.

Bunica, la izbucnirea rîsului proaspăt, copilăresc, se întorcea să vadă căpşorul dat pe spate al nepoţelului. Nu rîdea el prea mult ? Şi o blestemată de muscă bîzîia, atît de supărătoare, ca o piază-rea, în cameră. O căuta prin încăpere ; apoi îşi întorcea din nou ochii îndureraţi spre fiul ei, care stătea la fereastră şi se uita afară, cu capul îndesat în umeri, cu mîinile în buzunar, taciturn şi întunecat.

De vreo nouă luni se întorsese la ea, de la Roma, aşa, aproape dezbrăcat, cu hainele de pe el şi puţină lenjerie. Dar dacă ar fi pierdut numai hainele şi slujba ! Inima, creierul, viaţa, tot, tot pierduse, din cauza femeii aceleia, care, aşa cum stăteau lucrurile, trebuia să fie rea.

Şaizeci şi ceva de ani trăise doamna Velia şi niciodată nu văzuse vreun bărbat în starea aceea din cauza unei femei cinstite şi bune.

---

[1] Şi judecata ? Unde ai tu judecata (mintea), strengarule ? (dialect piemontez) (n. tr.).

[2] Aşa e ! (dialect piemontez) (n. tr.).

[3] Nu-i adevărat ! (dialect piemontez) (n. tr.).

[4] Tu ai (mintea) în schimb, aici, aici, aici... (dialect piemontez) (n. tr.).

Doamne, nici măcar un fir de dragoste față de copilașul acela ! Față de ea ! Iată-l acolo : nu mai voia să se gîndească la nimic ; se uita și părea că nu vede și nu aude, înstrăinat de orice sens, gol, distrus, stins.

Numai cînd dădea de vreo urmă rămasă după șederea ei acolo, în casă, se mai înviora ușor, aidoma unui cîine care se întinde pe urmele lăsate de stăpînul său mort, vrînd parcă să adulmece ultimul miros, pînă nu dispare și acela ; tot astfel stătea și el acolo și nu era chip să iasă afară să-și mai distreze ochiul.

De mai multe ori, Prever îi propusese să se ducă cu Graziella, cîteva luni, o săptămînă, măcar o zi, la vila lui de pe colina Bràida ; și apoi să-l ajute puțin — el fiind acum bătrîn — la administrarea bunurilor lui. La această ultimă propunere, parcă se mai scuturase puțin, dar ca de povara unei obligații cu care cineva ar fi urmărit cu cruzime să-i facă și mai grea nefericirea. Încît Prever, imediat, îl scutise, în ciuda faptului că don Buti, preotul, susținea că trebuie să insiste, lăsîndu-l să creadă chiar că i se dădea sarcina aceea ca o obligație, fie și cu cruzime.

— *Meisiña* — spunea — *avei non paura ch'a la treuva amera* [1]. Domnul Prever nu voia să fie un medicament ; sau, și dacă ar fi fost, să fie dulce ; așa, amar, nu.

— *Grazious !* — spunea madama Velia, de îndată ce pleca din Buti. *Chiel a van con sa canucial për meisiña. e mi i dobria venì sì con i me count' d cassa...* [2]

Într-adevăr, don Buti, văzînd că Giustino nu binevoise să-i facă o vizită scurtă acolo în casa lui parohială, la doi pași, într-o seară adusese cu el, sub haina sa preoțească, vechiul, faimosul său ochean ca să-l facă să admire *la gran potensa d'Nosgnour*, ca pe vremea cînd era copil și cînd vrînd să țină ochiul stîng închis, făcea atîtea strîmbături cu gura :

— *Ratoujin, così !* [3]

Dar Giustino nu se emoționase la vederea vechiului ochean : ca să nu-l necăjească pe bietul om, privise cu ocheanul „munții cei mari" ai lunii și abia, abia dădu din

---

[1] Medicament — nu-ți fie teamă că-i amar (dialect piemontez) (n. tr.).

[2] Drăguț (din partea lui)... Acela vine cu ocheanul său ca medicament și eu ar trebui să vin aici cu socotelile mele din casă... (dialect piemontez) (n. tr.).

[3] Rotunjește, așa ; învîrtește ! (dialect piemontez) (n. tr.).

cap, încruntat, cînd don Buti repetase cu obişnuitul său gest, obişnuitul refren:

— *La gran potensa d'Nosgnour, en ? La gran potensa d'Nosgnour !*

Refrenului i-a urmat o lungă predică plină de *oh !* şi de *eh !*, deoarece din acea clătinare a capului, cu ochii încruntaţi, „marea putere a Domnului" şi lui don Buti i se păruse, dacă nu chiar îndoielnică, oricum capabilă chiar de a permite să i se facă mult rău unui biet nevinovat. Dar la predica lui, Giustino rămăsese impasibil, ca în faţa unui lucru pe care don Buti, în calitatea lui de preot, trebuia să-l facă, dar fără a avea nici un fel de legătură cu el, fiind în afara datoriei sacerdotale, liber de a gîndi *în felul lui*, după cum scria de altfel şi pe clopotniţa bisericii.

Din acea întunecată amorţire a spiritului îl trezise puţin, în schimb, noul medic de plasă, venit de curînd la Cargiore, cu o doamnă despre care nu se ştia încă bine dacă-i era soţie sau nu. Trebuia să fie o bogată *madama*, deoarece doctorul Lais închiriase o vilă frumuşică de la nişte domni din Torino şi spunea că ar vrea s-o cumpere. Înalt, uscăţiv, rigid şi precis ca un englez, cu mustăţile încă blonde, şi părul încărunţit, foarte des, tuns foarte scurt, avea aerul că-şi face profesia doar ca să facă şi el ceva ; se îmbrăca cu o eleganţă rafinată şi simplă şi totdeauna purta o pereche de carîmbi splendizi de piele, părînd mereu că uitase acasă să şi-i încheie, ca să şi-i încheie pe stradă, sau la vizite, atrăgînd astfel atenţia asupra lor. Se delecta mult cu literatura, doctorul Lais. Chemat pentru o uşoară tulburare a copilului şi aflînd că Boggiòlo era soţul celebrei scriitoare, Silvia Roncella, şi că ani în şir trăise în mijlocul literaturii, îl asediase cu întrebări şi-l invitase la el în vilă, unde doamna lui ar fi avut desigur mare plăcere să-l audă vorbind, iubitoare pătimaşă cum era şi ea de literatură, insaţiabilă devoratoare a cărţilor.

— Dacă nu veniţi, fiţi atent ! — sînt în stare s-o aduc eu aici pe doamna mea.

Şi într-adevăr, a adus-o acolo. Şi amîndoi, el care părea un englez, ea care părea o spaniolă (era o mică veneţiană), numai funde şi panglici, toată încărcată de tot felul de coliere, brună, cu doi ochişori vioi, negri tăciune şi buzele cărnoase roşii ca focul, năsucul drept, orgolios şi impertinent, îl făcuseră pe Giustino să vorbească o seară întreagă,

pe de o parte încîntaţi, pe de alta iritaţi de unele veşti, de unele păreri contrare simpatiilor lor pătimaşe de dilettanţi admiratori de provincie. *Me schiopa el fiel !* [1] — protesta ea. Dar cum ? Morlacchi... Flavia Morlacchi !... chiar nimeni n-o aprecia la Roma ? Dar romanul ei *Victima*... atît de frumos !... *Dar fulgi de nea*... versuri minunate !... Şi drama... cum era intitulată ? *Discordie*, da, ba nu, *Discordia*... ce naiba, foarte aplaudată la Como, acum patru ani !

Domnul Martino şi don Buti ascultau şi priveau cu ochii holbaţi, cu gura căscată, şi doamna Velia se uita consternată la Giustino al ei care, fără să vrea totuşi, atras de cei doi, ajungea să discute, iată, mereu de lucrurile acelea, şi se înfierbînta, se înfierbînta... Oh, Doamne, nu : doamna Velia prefera să-l vadă întunecat, taciturn, adîncit în durere, decît înflăcărat astfel din cauza acelor discuţii. Departe, departe cu ispita aceea ! Şi s-a simţit mai liniştită cînd, după cîteva zile, celor doi, care au avut neobrăzarea să trimită slujnica să-i ceară o anume carte a doamnei şi să-l invite la masă, Giustino le-a răspuns că nu avea cartea şi că nu se putea duce la masă.

Şi astfel a scăpat de ei.

— Ce-o avea totuşi azi ? — se gîndea mititica doamnă Velia, continuînd să se uite la fiul ei, în faţa geamului, în timp ce Vittorino făcea pe drăcuşorul pe genunchii lui Prever.

Poate că în ziua aceea era şi mai închis în el, ca de obicei, deoarece dimineaţă — dintr-o neatenţie a proastei de Graziella — descoperise o scrisoare sosită cu mai multe zile în urmă şi nedistrusă ca toate celelalte, cînd se putea, fără ca el să ştie.

Atîtea şi atîtea scrisori îi soseau încă de la Roma, şi din Franţa, şi din Germania... Şi la sosirea lor, doamna Velia clătina din cap, ca şi cum prin distanţa de la care veneau ar fi măsurat şi extinderea răului făcut fiului ei.

El se arunca asupra acelor scrisori ca un hămesit ; se ducea în cameră, se închidea acolo şi începea să le răspundă. Dar nu, îi trimitea apoi scrisorile cu răspuns direct soţiei. Prin mijlocirea domnului Martino, doamna Velia aflase de la *monsù* Gariola, care avea monopolul oficiului poştal, că fiul ei le trimitea unui oarecare Raceni, la

---

[1] Îmi crapă fierea ; mi-e ciudă ! (dialect piemontez) (n. tr.).

Roma. Poate că prin acest prieten o sfătuia pe soţia lui ce anume avea de făcut...

Într-adevăr, aşa era.

De la Dora Barmis şi de la Raceni, după reîntoarcerea lui la Cargiore, Giustino primise, pînă cu cîteva luni în urmă, frecvent, scrisori, din care aflase cu o durere de nedescris în ce dezordine trăia soţia lui.

Acum era mai mult ca oricînd convins că între Silvia şi Gueli nu se întîmplase nimic rău ; şi credea că avea această dovadă în faptul că Gueli, vindecat, ca prin minune, de cele două răni, totuşi cu braţul drept amputat, trăia din nou cu Livia Frezzi, eliberată ca inconştientă după aproape cinci luni de închisoare preventivă, tocmai datorită legăturilor şi intervenţiilor lui Gueli însuşi.

Ah, dacă el, atunci, în primul moment, nu s-ar fi lăsat impresionat de scandal şi ar fi alergat la Ostia să-şi aducă înapoi soţia, încă fără nici o altă vină, decît aceea de a fi vrut să fugă cu el ! Nu, nu, nu ! El nu ar fi trebuit să creadă, în ciuda acelei păcăleli cu excursia la Orvieto, că ea ar fi putut să trăiască cu Gueli. Ar fi trebuit să alerge la Ostia şi să-şi aducă soţia, care cu siguranţă că atunci nu s-ar mai fi pierdut astfel. Cu cine trăia ea acum ? Barmis spunea că cu Baldani ; Raceni, în schimb, o suspecta în relaţie cu Luna. Trăia singură, în aparenţă. Vila, toate mobilele vîndute. Şi în ultimele scrisori, Raceni lăsa să se înţeleagă că ca se afla probabil în oarecare jenă financiară. Bineînţeles ! Fără el.. Cine ştie cum o furau toţi ! Poate că acum ea recunoştea ce însemna să aibă alături un om ca el. Totul vîndut !... Păcat !... Vila aceea — mobilele de la Ducrot...

De aproape două luni, nici Dora Barmis şi nici Raceni nu-i mai scriau şi nici vreun alt prieten de la Roma. Ce se întîmplase ? Poate că nu mai văzuseră nici un rost să mai continue o corespondenţă cu unul care dispăruse din viaţă. Mai întîi obosise Dora Barmis, acum nu mai răspundea nici Raceni.

Dar în ziua aceea, nici din cauza acestei tăceri, nici din cauza bănuită de mama lui, era mai întunecat ca de obicei.

În casă, de cînd se întorsese, nu mai intrau ziare în urma promisiunii pe care i-o făcuse el mamei sale de a nu le mai citi. După aceea îi păruse rău, şi încă cum ! de această promisiune ; dar nu îndrăznise să-şi manifeste

dorința de a le citi, nici măcar pe cele din Torino, de teamă ca mama să nu creadă că se mai gîndește încă la femeia aceea. Cît timp Dora Barmis și Raceni îi scriseseră, nu suferise prea mult din cauza lipsei ziarelor ; dar acum...

Ei bine, în dimineața aceea, într-un ziar vechi de vreo douăzeci de zile, în care Graziella adusese în cameră gulerele și manșetele călcate, citise două știri sub rubrica teatrelor, care-l tulburaseră nespus.

Una era de la Roma : iminenta reprezentare la teatrul *Argentina* a noii drame a soției, aceea, chiar aceea pe care ea o lăsase neterminată, *Dacă nu așa...* Cealaltă, pe care o juca la Torino la *Alfieri*, Compania Carmi-Revelli.

Devorat de pofta de a afla reușita noii drame la Roma și poate și în alte orașe, poate și la Torino, dacă acolo era Compania Carmi-Revelli ; și de a mai discuta încă cu doamna Laura sau cu Grimi, în fine, cu cineva ; nu știa cum să-i spună mamei că a doua zi dimineață dorea să plece la Torino. Se temea că domnul Prever ar fi vrut să-l însoțească. Știa cît era de mîhnită mama din cauza lui. Ca să-i spună că voia să plece singur atît de departe, așa deodată, după ce refuzase pînă cu o zi în urmă să facă doi pași înafara casei, cine știe ce gînduri și-ar mai fi făcut... Și apoi, nu mai avea decît puțini bani cu el, ceea ce-i rămăsese după costul strict al biletului de călătorie, luat din banii aduși de el de la Paris ; îi era rușine să și-o spună și lui însuși, darmite să-i ceară bani mamei sale pentru motivul acela, ea care nu avea decît pensia mică lăsată de soțul ei, și acum, și cu povara lui pe cap, o ducea din ce în ce mai greu, biata de ea. Domnul Prever, da, venea cu cîte un ajutor din cînd în cînd, pe ascuns, cînd cu o scuză, cînd cu alta. Dar dacă în momentul acela mama se afla la ananghie și trebuia să-i ceară ajutorul domnului Martino, iată că acesta ar fi aflat și fără îndoială că s-ar fi oferit să-l însoțească.

Aștepta ca după masa de seară, să plece Prever la vila lui, și ca să provoace o nouă și mai grăbită invitație din partea mamei ca să se mai distreze și el, se văită de o durere cumplită de cap. După cum se aștepta, sosi repede și invitația :

— Du-te mîine la Bràida...

— Nu, mai degrabă aș vrea... aș vrea să văd lume, iată ! Poate că-mi face rău singurătatea asta...

— Vrei să te duci la Torino ?

— Ei da, mai degrabă...

— Da, da, imediat, chiar mîine ! — se grăbi să-i spună mama. O trimit pe Graziella să-ţi fixeze un loc în trăsură la *monsù* Gariola.

— Nu, nu, — spuse Giustino. Lasă. Cobor eu pînă la Giaveno.

— Dar de ce ?

— Fiindcă... Lasă ! Îmi va face bine să merg pe jos... stau în casă, de atîta timp. Mai degrabă... la locomotiva cu aburi de la Giaveno... mamă, eu...

Doamna Velia înţelese tot din zbor, şi imediat îşi ridică o mînă spre frunte şi închise ochii, vrînd parcă să spună : „Nu te mai gîndi la asta".

Cînd să intre în camera lui, însoţit de mama care-i făcea lumină, şi-a dat seama că ea pusese pe scrin trei hîrtii de zece lire.

— Oh, nu ! — exclamă. Ce vrei să fac cu atîţia bani ? Ia, ia... mi-e de-ajuns una !

Bătrîna lui mamă se dădu în lături, şi cu mîinile în faţă şi cu un zîmbet blînd, dar şi uşor ironic pe buze şi în ochi :

— Dar chiar crezi că viaţa ta s-a încheiat aci, fiule ? — îi spuse ea. Tu eşti încă un băieţandru... Du-te ! Du-te !

Şi închise uşa.

După ce a coborît din tren, prima impresie pe care a avut-o, punînd din nou piciorul în oraş, după nouă luni de claustrare obscură şi profundă, îngropat în durere, a fost aceea de a nu mai fi în stare să umble în zgomotul şi învălmăşeala de acolo. Imediat a simţit o ameţeală ca după o beţie grea şi confuză, iritarea, lehamitea şi ciuda pe care o simte un bolnav, constrîns să se mişte într-o stare de nesiguranţă, de confuzie chiar, în mijlocul sprintenilor sănătoşi şi indiferenţi.

Deseori, îşi rotea privirea cînd ici şi cînd colo, repede şi pieziş, temător ca nu cumva vreunul din vechii cunoscuţi, nu din lumea literelor, să-l recunoască, şi totodată temător dintr-un motiv opus, ca vreuna din noile cunoştinţe, ziarişti şi literaţi, să nu se prefacă acum că nu l-ar recunoaşte. Mult mai crudă decît compătimirea derizorie a primilor ar fi fost nepăsarea dispreţuitoare a celor-

lalți, acum, cînd el nu mai reprezenta nici umbra măcar a ceea ce fusese.

Ah, dacă un prieten, ziarist, trecînd pe lîngă el, i-ar fi strecurat brațul sub brațul lui, bucuros, ca în timpurile de glorie, și l-ar fi întrebat :

— Oh, dragă Boggiòlo, ei bine, ce noutăți ?

Și l-ar fi rugat să-i povestească triumful de la Paris, nepovestit încă nimănui, care-i rămăsese în gît, nod de angoasă ce nu avea să-i mai treacă niciodată !

— Și doamna dumneavoastră ? La ce lucrări să ne așteptăm ? O nouă dramă, nu ? Hai, spuneți-ne ceva...

Nici nu știa dacă fusese reprezentată noua dramă, dacă avusese sau nu succes...

Se îndreptă spre un chioșc și cumpără ziarele din Roma, Milano și pe cele localnice.

Nu se scria nimic în legătură cu ce-l interesa.

Dar în anunțurile spectacolelor, din ziarele din Roma, iată la teatrul Argentina : *Dacă nu așa...*

Ah, prin urmare, avusese loc premiera. Prin urmare avusese succes ! Din moment ce se juca din nou... Cine știe de cîte seri ? Succes formidabil.

Și se gîndi că de astă dată s-o fi dus ea, Silvia, s-o pună în scenă. Imediat îi veni în minte scena, ziua, în timpul repetițiilor ; își imagină ce impresie i-o fi făcut Silviei, probabil, care nu fusese niciodată pe o scenă și se închipui și pe el acolo, cu ea, ghidul ei printre actori ; ea șovăitoare, rătăcită ; pe cînd el, dezinvolt, cu experiență, sigur ; și iată că îi arăta întreaga lui siguranță, stăpîn cum era pe locul acela și pe orice de acolo și o îndemna să nu deznădăjduiască din cauza lipsei de poftă și a stării de lîncezeală a acelora, de tăieturile pe care le făceau pe manuscrisul dramei, de furiile directorului companiei... Hm, nu era deloc ușor să lupți cu tipii aceia ! Trebuia să știi cum să-i iei și să ai răbdare, chiar dacă pînă la urmă demonstrau că nu-și cunosc rolul...

Deodată, se întunecă la chip. Se gîndi că poate ea s-a lăsat ajutată, însoțită la repetiții, de cineva, poate de Baldani, poate de Luna, sau de Betti... Cine era amantul ei în momentul acela ? Și la gîndul acesta, totul deveni imediat foarte ușor : punerea în scenă a dramei, asistența la repetiții, lupta cu actorii. Sigur că da, mare scofală ! acum, după ce, grație lui, își făcuse un nume, și toate

ușile îi erau deschise, și toți actorii erau atenți cu ea, cu temeneli și zîmbete ; mare scofală !

— La socoteli totuși vreau să te văd ! La socoteli ! La socoteli ! — exclamă în sinea lui. Temeneli, zîmbete... cred și eu ! O femeie... și acum și fără soț... Dar la socoteli cine se uită ? Se va ocupa ea ? Cu deprinderea grozavă pe care o are ! Va avea grijă el, frumosul... O vor jumuli toată ! Da, da, să vezi dacă mai poți acum să-ți faci o vilă ca aceea ! Așteaptă tu... așteaptă...

Deschise un ziar din Torino și văzu că la teatrul *Alfieri* Compania Carmi-Revelli era la ultimele spectacole.

Rămase cîtva timp cu ziarul deschis în fața ochilor, perplex ; să se ducă, sau nu. Dorința vie de a mai afla ceva în legătură cu drama, de a vorbi de ea, de a auzi vorbindu-se de ea, îl îndemna ; îl reținea gîndul de a înfrunta revederea, întrebările tuturor actorilor. Cum l-ar fi primit ? Înainte își băteau joc de el ; dar el atunci avea frîul în mînă, cu care, după ce le permitea să se nărăvească, aidoma căluților zăpăciți în jurul lui, putea la un moment dat să-l strîngă și să-i lege, ca din nărăvași să-i aibă domesticiți la carul lui de triumf. Acum, în schimb...

O porni, cufundat în amintiri care deveniseră acum toată viața lui, și, după un lung ocol, se pomeni, condus inconștient de ele, în fața teatrului *Alfieri*.

Poate că la ora aceea erau în repetiții. Se apropie șovăitor de intrare și se prefăcu că citește pe afiș titlul dramei care se reprezenta în seara aceea, apoi distribuția ; la urmă, făcîndu-și curaj, ca un autor începător întrebă respectuos, pe cineva de pază acolo, pe care nu-l cunoștea, dacă doamna Carmi era în teatru.

— Încă nu — îi răspunse acela.

Și Giustino rămase în fața afișului, fără să îndrăznească să întrebe altceva. Altădată ar fi intrat ca stăpîn în teatru, fără să mai binevoiască să arunce nici o privire măcar cerberului acela !

— Și cavalerul Revelli ? — întrebă după cîtva timp.

— A intrat mai adineauri.

— Au repetiție, nu ?

— Repetiție, repetiție...

Știa că Revelli era foarte riguros în acceptarea străinilor în timpul repetițiilor. Desigur, dacă i-ar fi dat omului acela o carte de vizită pe care să i-o arate lui Revelli, el l-ar fi lăsat să intre ; dar s-ar fi trezit atunci expus curio-

zitătii indiscrete și nereverențioase a tuturor. N-a vrut. Mai bine să rămînă acolo, ca un cerșetor și s-o aștepte pe Carmi, care nu putea să întîrzie prea mult, din moment ce veniseră toți ceilalți.

Într-adevăr, Laura Carmi sosi după puțin timp, în trăsură. Nu se aștepta să dea de el în fața porții și, văzîndu-l c-o salută, își plecă și ea capul ușor și trecu mai departe, fără să-l recunoască.

— Doamnă... o chemă atunci Giustino, cu sufletul rănit.

Doamna Carmi se întoarse, strîngîndu-și puțin ochii miopi și imediat își lungi fața într-un *ah !* de uimire.

— Dumneata, Boggiòlo ? Cum de te afli aici? Cum așa ?

— Ei... — replică Giustino, deschizînd ușor brațele.

— Am aflat, am aflat, — reluă doamna Carmi cu o neliniște îmbinată cu milă. Bietul meu prieten ! Ce urîtă reacție, lașă ! Nu m-aș fi așteptat niciodată, crede-mă ! Nu atît din partea ei, mă miră, să ne înțelegem ! Ah, fiindcă știu eu destul, despre ingratitudinea acestei femei ! Dar față de dumneata, dragule. Hai, hai, vino cu mine. Am întîrziat !

Giustino șovăi, apoi spuse cu glas tremurat și ochii licărind de lacrimi.

— Vă rog, doamnă, nu... n-aș vrea să fiu văzut...

— Ai dreptate, — recunoscu Laura Carmi. Așteaptă; s-o luăm pe aici.

Au intrat în teatru, aproape pe întuneric ; au trecut prin culoarul primului rînd de loji ; acolo, în fund, Laura Carmi deschise ușița de la ultima lojă și-i spuse în șoaptă lui Boggiòlo :

— Uite, așteaptă-mă aici. Mă duc pe scenă și revin imediat.

Giustino se cuibări în fundul lojii, în întuneric, cu spatele sprijinit de peretele alăturat scenei, ca să nu-l observe actorii, ale căror voci răsunau în teatrul gol.

— *Oh, doamnă, oh, doamnă,* — suna, ca de obicei, glasul baritonal al lui Grimi, acoperind glasul plicticos al sufleorului — *și vi se pare prea multă bunăvoință aceasta ?*

— *Ba nu, nici o bunăvoință, scumpe domn,* — zîmbea micuța Grassi cu vocișoara ei duioasă.

Și Revelli striga :

— Mai prelung ! Mai tărăgănat ! *Dar nuuu, dar nici o bunăvoință, prietene...*

— Al doilea *dar* nu e !

— Îl pui dumneata, oh. pentru Dumnezeu ! E firesc !

Giustino asculta glasurile acelea cunoscute care, deși nu voiau, se modificau, dînd viață personajului de pe scenă ; se uita la amplul vid sonor al teatrului în umbră ; aspira acel miros special provenit din combinația umidității cu praf și suflare omenească stagnantă, simțind cum îi crește neliniștea, din ce în ce, asaltîndu-l parcă amintirea precisă a unei vieți care nu mai putea să fie a lui, de care nu se mai putea apropia decît astfel, ascuns, furișat, compătimit, ca mai adineauri. Laura Carmi recunoscuse, și toți împreună cu ea, desigur, ar fi recunoscut că el nu merita să fie tratat în felul acela ; și această milă a altora dacă, pe de o parte, îl făcea să-și simtă și mai profundă și mai amară mizeria, pe de altă parte i-o făceau mai suportabilă, ea fiind parcă umbra supraviețuitoare a ceea ce fusese el.

A așteptat-o cîtva timp pe Laura Carmi care trebuia să repete o scenă lungă cu Revelli. Cînd a venit, în cele din urmă, l-a găsit plîngînd, așezat cu coatele pe genunchi și cu fața în mîini. Plîngea în tăcere, cu lacrimi calde, din abundență și cu tresăriri de hohote reprimate.

— Hai, hai, — îi spuse, punîndu-i o mînă pe umăr. Înțeleg, da, bietul meu prieten ; dar lasă, hai ! Așa parcă nu mai ești dumneata, dragă Boggiòlo ! Știu, i-ai consacrat tot, trup și suflet femeii acesteia ; și acum...

— Ruina, înțelegeți ? — izbucni Giustino, cu glasul sufocat de lacrimi — ruina, ruina unui întreg edificiu, doamnă, ridicat de mine, piatră pe piatră ! De mine, numai de mine ! Cînd era mai frumos, cînd totul era gata și nu aveam decît să mă bucur, satisfăcut de cîte realizasem, o suflare de trădare, alta de nebunie, credeți-mă, de nebunie cu bătrînul acela, cu bătrînul acela nebun, care s-a pretat ca un laș, poate ca să se răzbune, distrugînd și altă viață după cum fusese distrusă a lui ; jos tot, jos tot, jos tot !

— Încet, da, încet, calmează-te și dumneata ! — îl îndemna cu gestul Laura Carmi.

— Lăsați-mă să-mi vărs și eu amarul, vă rog ! Nu vorbesc și nu plîng de nouă luni ! M-au distrus, doamna mea ! Eu nu mai sînt nimic, acum ! Mă dăruisem tot acelei activități pe care o puteam face doar eu, doar eu, o spun cu orgoliu, doamna mea, fiindcă nu mă uitam la toate

prostiile, la toate ţicnelile, la toţi gărgăunii care-i aveau în minte literaţii aceştia ; nu-mi înfierbîntam niciodată capul, şi-i lăsam să rîdă, dacă voiau să rîdă ; aţi rîs şi dumneavoastră de mine, nu-i aşa ? Toţi au rîs de mine ; dar mie ce-mi păsa ? Eu trebuia să construiesc ! Şi reuşisem ! Şi acum... şi acum, înţelegeţi ?

În vreme ce Boggiòlo, aici, în întunericul lojii, vorbea astfel şi plîngea, sufocat de nelinişte, dincolo, pe scenă, continua repetiţia. Laura Carmi observă brusc, înfiorată, strania simultaneitate a acelor două drame, una reală, aici, a unui bărbat care se chinuia, în lacrimi, cu spatele lipit de peretele lojii, care dădea înspre scenă, de unde sunau false glasurile celeilalte drame de ficţiune, care printr-o comparaţie imediată obosea şi îngreţoşa ca un joc zadarnic, insistent şi insolent. Avu tentaţia de a se apleca din lojă şi de a atrage atenţia actorilor să înceteze şi să vină aici să vadă, să asiste la adevărata dramă. Dar se apropie de Boggiòlo şi îl rugă din nou să se calmeze, vorbindu-i cu blîndeţe şi bătîndu-l din nou pe umăr.

— Da, da-i mulţumesc, doamnă... mă liniştesc eu, mă liniştesc — spuse Giustino, înghiţindu-şi lacrimile şi ştergîndu-şi ochii. Iertaţi-mă, doamnă. Aveam nevoie, chiar aveam nevoie să-mi descarc şi eu sufletul... Iertaţi-mă. Iată, acum sînt calm ! Spuneţi-mi, vă rog, drama asta... drama asta nouă, *Dacă nu aşa*... s-a jucat, da ?... cum a fost ?

— Ah, nu-mi mai vorbi de ea ! — protestă Laura Carmi. Este aceeaşi acţiune, aceeaşi faptă urîtă pe care ţi-a făcut-o dumitale ! Nu-mi mai vorbi de asta, las-o încolo...

— Voiam să ştiu ce succes a avut... insistă cu timiditate Giustino, umilit de propriul său chin.

— Silvia Roncella, prietene, este ingratitudinea în persoană ! — rosti atunci Laura Carmi ca o sentinţă. Cine a dus-o la triumf ? Spune-mi dumneata, Boggiòlo ? Eu însămi n-am fost cea care a crezut, de altfel, singura, în timp ce toţi rîdeau sau se îndoiau, în puterea talentului ei şi a muncii ei ? Ei bine, iată : s-a gîndit la toate celelalte, în afară de mine, pentru noua ei dramă ! Fii atent, asta-ţi spun dumitale, fiindcă ştiu cu ce te-ai ales şi dumneata ! Altora — ah, fir-ar să fie, eu ţin la demnitatea mea — ah, altora le spun că eu n-am vrut să joc. Şi acum nu mai joc nici în *Insula nouă*. Slavă Domnului că lumea

vine la teatru pentru mine, să mă audă pe mine, orice aș face ; n-am nevoie de ea ! Vorbesc numai pentru că ingratitudinea, se știe, îi revoltă pe toți, și dumneata mă poți înțelege.

Giustino rămase tăcut cîtva timp, clătinînd capul ; apoi spuse :

— Toți, știți ? Toți prietenii care m-au ajutat au fost trataţi astfel de ea... Mi-amintesc de Dora Barmis, și ea... Prin urmare, această nouă dramă... așa... cum a mers ?

— Hm ! — exclamă Laura Carmi. Se pare că... nimic extraordinar... Ceea ce se numește un succes de complezență. Cîte o scenă, ici-colo, pare să fie bună... finalul ultimului act, mai ales, da, acela... acela a salvat lucrarea... Dumneata n-ai citit ziarele ?

— Nu, doamnă. De nouă luni. Am stat închis în casă... Acum am ieșit și eu și am venit la Torino. Locuiesc mai sus de Giaveno, în satul meu, cu mama și cu copilul meu...

— Ah, ai rămas cu copilul ?

— Desigur, e cu mine... Tot timpul a fost, ce-i drept, cu mama mea.

— Bravo, bravo, — aprobă Laura Carmi. Și așa, prin urmare, dumneata nu mai ai nici o știre ?

— Nu, nici una. Din întîmplare am aflat că a fost reprezentată noua dramă. Am cumpărat ziarele, azi, și am văzut că la Roma se joacă din nou...

— Și la Milano, dacă-i vorba... — spuse doamna Carmi.

— Ah, s-a dat și la Milano ?

— Da, da, cu același succes.

— La teatrul *Manzoni* ?

— La *Manzoni,* da. Și în curînd... așteaptă... peste trei zile de la Milano va veni Compania Fresi s-o pună în scenă aici, la acest teatru. Și ea, Roncella, acum e la Milano și va veni aici să asiste la premieră.

La această veste, Giustino sări în picioare, nerăbdător.

— Sînteți sigură ?

— Da, așa mi se pare că am înțeles... Ce ?... Te tulbură... te emoționează teribil, nu ? Ei, înțeleg...

Laura Carmi se ridicase și ea, și-l privea acum cu milă.

— Va veni ?

— Așa se spune ! Și eu așa cred. Prezența ei, după atîta vîlvă cîtă s-a stîrnit în jurul ei, poate să-i fie de mare folos, drama fiind cam slabă. Publicul, de altfel, încă n-o cunoaște și vrea s-o cunoască...

— Da, da... — spuse Giustino, agitat. E firesc... aceasta este ca şi prima lucrare pentru ea... Poate că i s-a şi impus... Va veni peste trei zile Compania Fresi ?

— Da, peste trei zile. Este jos, la intrare, afişul, nu l-ai văzut ?

Giustino nu mai avea astîmpăr ; îi mulţumi Laurei Carmi de primirea afectuoasă şi plecă, simţind că se sufocă în umbra aceea densă din teatru, tulburat cum era de vestea nemaipomenită, dată de artistă.

Silvia la Torino ! Or s-o cheme la rampă, acolo, la teatru, şi el o s-o revadă !

Ieşind la lumină i se păru că i se înmoaie genunchii ; simţi o ameţeală şi-şi duse mîinile la faţă. Îi venise tot sîngele în cap şi inima îi bătea cu putere în piept. O s-o revadă ! Ah, cine ştie cum o mai fi arătînd acum, în viaţa aceea dezordonată, sub rafalele acelei furtuni ! Cine ştie cum s-o fi schimbat ! Poate că nu mai rămăsese nimic din Silvia pe care o cunoscuse !

Dar nu : poate că n-ar fi venit, ştiind că putea să vină şi el de la Cargiore la Torino şi... Şi dacă tocmai de aceea ar fi venit ? Ca să se apropie din nou de el ? Oh, Doamne, oh, Doamne... Şi cum ar mai putea s-o ierte, după atîta scandal ? Cum să mai reia viaţa cu ea acum ? Nu, nu... El nu mai avea nici o situaţie ; s-ar fi acoperit de ruşine ; toţi ar fi crezut că el revine la ea ca să trăiască din munca ei, pe seama ei, iarăşi, în mod ruşinos. Nu, nu ! Acum nu mai era posibil... Ea trebuia să-l înţeleagă. Dar nu-i lăsase tot cînd a plecat ? Şi ceilalţi, din acest act al lui putuseră să-şi dea seama că nu era un exploatator ordinar. Dăduse tuturor dovada că nu era capabil să trăiască în ruşine, el, din banii care de fapt erau şi ai lui în mare parte, rodul muncii lui, sîngele lui ; şi i-l lăsase ! Cine putea să-l acuze ?

Acest protest de demnitate în care zăbovea cu o crescîndă satisfacţie era scuza cu care, tergiversînd, conştiinţa lui capta speranţa tainică a venirii Silviei la Torino ca să se împace cu el.

Dar dacă ea în schimb venea fiindcă nu putea face altfel, fiind obligată prin contract faţă de Compania Fresi ? Şi poate... cine ştie ?... nu era singură ; poate că cineva o însoţea, o reconforta în călătoria aceea obositoare...

Nu, nu ; el nu putea, nu trebuia să facă nimic. Doar că, cu orice preţ, voia să se întoarcă la Torino peste cîteva seri ca să asiste, pe ascuns, la reprezentarea dramei, ca s-o mai revadă de la distanţă, pentru ultima oară..

Pe ascuns, de la distanţă !

O lume nemaipomenită, în minunata seară de mai, intra în teatrul luminat ca de sărbătoare, trăsurile soseau zgomotoase, aglomerîndu-se acolo, în faţa porţilor, în contrastul luminilor, şi al murmurului mulţimii agitate.

Pe ascuns, de la distanţă, el asista la acel spectacol. Dar nu era tot opera lui, aceea, care după ce luase formă, continua acum să meargă de la sine, fără să-i mai pese de el ?

Da, era opera lui, opera care-i absorbise, îi vlăguise toată viaţa, pînă ce-l lăsase aşa, gol, stins. Şi acum trebuia s-o vadă continuînd, acolo, iată, în omenirea aceea anxioasă, de care nu putea nici măcar să se apropie, să se amestece cu ea ; expulzat, respins, el, el, datorită căruia se mişcase pentru prima oară mulţimea aceea, el, de fapt primul care o adunase şi o condusese, în seara aceea de neuitat la teatrul *Valle* din Roma !

Acum trebuia să aştepte aşa, pe ascuns, de la distanţă, ca ea, cu mare vîlvă, nerăbdătoare, să se năpustească în teatru şi să-l umple tot, în vreme ce el avea să se strecoare pe furiş, ultimul, ruşinos.

Sfîşiat de durerea acestui exil, care era la un pas, dar infinit, de viaţa lui însăşi, care, iată, se desfăşura acolo, înafara lui, în faţa lui, lăsîndu-l spectator inert al propriei sale mizerii, al nulităţii sale, acum, Giustino a avut un impuls de orgoliu şi s-a gîndit că — da — opera lui continua să meargă de la sine ; dar cum ? Desigur, că nu aşa cum ar fi fost, dacă ar mai fi condus-o el, dacă ar fi supravegheat-o, ar fi manevrat-o, ar fi cîrmuit-o, şi ar fi susţinut-o el din toate părţile ! De aproape, ar fi vrut să vadă cum continua să meargă piesa fără el ! Ce pregătire avusese acea *premieră* a noii drame ? Abia-abia dacă au comentat-o ziarele cu o seară înainte şi apoi dimineaţă... Ei, dar dacă ar fi fost el, în schimb ? ! Da, venea lume multă, continua să vină o mare de lume ; dar de ce ? În amintirea *Insulei noi,* a triumfului obţinut de el ; şi ca să vadă, s-o cunoască pe autoare, acea timidă, ursuză, inexpertă, tinerică din Taranto pe care el, prin strădania

lui, o plasase în fața tuturor, făcînd-o celebră ; acum el stătea aici, părăsit, ascuns în beznă, în timp ce ea dincolo, în lumina gloriei, era înconjurată de admirația tuturor.

Trebuia să fie, desigur, acolo, pe scenă, la ora aceea. Cine știe cum era ! Ce spunea ! Posibil să nu se gîndească că, de la Cargiore, atît de aproape, ar fi venit și el să asiste la reprezentarea dramei ? Oh, Doamne, oh, Doamne... îl năpădea, făcîndu-l să tremure tot, din nou gîndul care-i venise cînd aflase că avea să vină și ea la Torino : că ar fi venit anume pentru a se împăca cu el ; că s-ar fi așteptat, după primele aplauze, la o furioasă izbucnire a lui pe scenă cu o îmbrățișare frenetică în fața tuturor actorilor emoționați ; și apoi, și apoi... oh, Doamne — simțea că e cuprins de fiori, și o furnicătură îi electriza tot trupul — iată, se trăgea cortina într-o parte și în alta și amîndoi, ea și el, ținîndu-se de mînă, se arătau lumii, se înclinau, împăcați și fericiți, dar publicul aclama în delir.

Nebunii ! Nebunii ! Dar, pe de altă parte, nu depășea orice limită lipsa ei de delicatețe de a veni acolo la Torino, pînă sub ochii lui ?

Se chinuia să afle, să vadă... Dar cum putea din loja aceea de ultimul rang, în centru, tot ce găsise și el să cumpere, cu o zi înainte de premieră.

Intrase chiar acum, grăbit, suind scările din patru în patru trepte.

Stătea în fund ca să nu-l descopere nimeni. Deasupra capului său galeria nu avea astîmpăr ; de jos, de la loji, de la stal, pornea zarva, fermentul serilor importante. Teatrul părea să fie plin și strălucitor.

Continuînd să gîfîie, mai mult de emoție, decît de alergatul pe scări, el privea cortina și ar fi vrut s-o străpungă cu ochii. Ah, ce n-ar fi dat ca să mai audă sunetul glasului ei ! Credea că nu și-l mai aduce aminte ! Cum vorbea ea acum ? Cum se îmbrăca ? Ce spunea ?

Tresări la sunetul prelungit al gongului care răspundea gălăgiei crescînde de la galerie. Și iată : cortina se ridica !

În mod instinctiv, pe neașteptate, în tăcere, el trecu mai în față ; se uită pe scenă, care reprezenta sala de redacție a unui ziar. Cunoștea primul act și chiar și pe al doilea al dramei și știa că ea nu era mulțumită. Poate că le-o fi refăcut, sau, poate, dacă succesul dramei fusese mediocru, le lăsase așa cum erau, constrînsă să pună ime-

diat în scenă lucrarea ca să poată face față dificultăților financiare.

Prima scenă, între *Ersilia Arciani* și directorul ziarului *Cesare D'Albis*, era întocmai. Dar artista Fresi nu reprezenta rolul Ersiliei cu rigiditatea pe care o dăduse Silvia caracterului protagonistei. Poate că ea însăși, Silvia, atenuase rigiditatea aceea ca să facă personajul mai puțin dur și mai simpatic. Dar, evident, nu era de ajuns. În tot teatrul, încă de la primele replici, se și răspîndise răceala unei dezamăgiri.

Giustino își dădea seama, și din toată răceala aceea fantastică simțea cum i se urcă o fierbințeală în cap, și transpira, și se agita, cumplit de neliniștit. Pentru Dumnezeu ! Să te expui astfel la încercarea teribilă a unei noi drame, după triumful clamoros al primei drame, fără o adecvată pregătire a presei, fără a preveni publicul că acea nouă dramă avea să fie diferită cu totul față de prima, revelarea unui nou aspect al talentului Silviei Roncella. Iată acum consecințele : publicul se aștepta la poezia sălbatică din *Insula nouă*, reprezentarea unor obiceiuri stranii, a unor personaje insolite ; și cînd colo se afla în fața unor aspecte obișnuite ale vieții, proză, proză, și rămînea rece, deziluzionat, nemulțumit.

El ar fi trebuit să se bucure de asta ; dar nu, nu, nu ! Deoarece, atît cît mai era încă viu, el era tot în opera aceea pe care o vedea căzînd, și simțea că era păcat că el nu mai putea să pună mîinile ca s-o susțină, s-o ridice din nou, s-o facă să triumfe din nou ; un păcat, pentru operă și o cruzime feroce pentru el !

Sări în picioare, la un șoptit mai puternic stîrnit brusc de la stal, ca o suflare de vînt care agita tot teatrul și se retrase pînă în fundul lojii cu mîinile pe fața înflăcărată, de parcă i-o biciuise cineva.

Încăpățînarea cu care *Leonardo Arciani* refuza să judece, discutînd situația cu socrul său, îi enerva pe spectatori. Dar poate că la urmă strigătul Ersiliei care explica încăpățînarea aceea : — *„Tată, are o fată, o fată ; de aceea nu mai poate judeca clar !“* — ar fi salvat actul. Iată, intra doamna Fresi. Se făcea tăcere. Guglielmo Groa și ginerele erau gata, gata să se ia la bătaie. Publicul, neînțelegînd încă, se agita din ce în ce mai mult. Și Giustino, fremătînd tot, ar fi vrut să strige din loja lui, din ultimul rînd :

— Idioţilor, nu poate judeca clar : are o fată !

Dar iată, iată, că Fresi rostea tare fiece cuvînt... bravo ! Aşa !... Tare, cu tot sufletul, ca o plesnitură de cravaşă... Publicul izbucnea într-un *aaahhh* prelungit... Cum ?... Nu le plăcea ? Nu... Mulţi aplaudau... Iată, cortina cădea în aplauze ; dar erau aplauze discordante ; mulţi chiar şuşoteau... Oh, Doamne, un fluierat ascuţit, sfîşietor, de la galerie... afurisit, fluierat aufirisit ! Ca o reacţie, aplauzele din fotolii, din loji se înteţeau... Giustino, cu faţa inundată de lacrimi, agitat, îşi răsucea mîinile, tentat să aplaude şi el cu furie, şi totuşi împiedicat de aşteptarea neliniştită care-i concentra tot sufletul în ochi. Apăreau actorii... Nu, ea nu era... Silvia nu era... Afară ! Afară, încă o dată ! Oh, Doamne !... Era ? Nu... nici măcar de astă dată... Aplauzele cădeau şi împreună cu ele şi Giustino, pe un scaun din lojă, epuizat, gîfîind, de parcă ar fi alergat o oră. Din focul care-i ardea fruntea se iscau broboane de sudoare, mari cît lacrimile. Închis tot în sine, căuta să se liniştească, contractat cum era, cu inima tumultuoasă şi un geamăt care-i ieşea din gît o dată cu gîfîitul stîrnit parcă de cruzimea unui chin pe care nu-l mai putea îndura.

Dar nu mai putea sta locului nici o clipă ; se ridica, se sprijinea de peretele lojii cu braţele în voie, cu batista în mînă, cu capul atîrnat în jos, ...se uita la uşiţă... îşi ducea batista la gură, trăgea de ea... Era prizonier acolo... Nu se putea arăta în lume... Ar fi vrut să audă măcar comentariile care se făceau asupra acelui prim act ; să se apropie de scenă, să-i vadă pe cei ce se duceau s-o încurajeze pe autoare... Ah, în clipa aceea desigur că ea nu se gîndea la el ; el nu exista pentru ea ; era unul din mulţime, confundat cu mulţimea... ei nu, nu, nici atît măcar ; el nu mai putea face parte nici din mulţime, el nu trebuia să fie acolo ; iată ; şi nici nu era de fapt ; închis, ascuns acolo într-o lojă pe care toţi o credeau pesemne goală, fiindcă era unul care nu trebuia să fie acolo... Ce ispită, însă, de a alerga pe scenă, de a-şi face loc, ca stăpîn, de a-şi relua locul, bagheta de comandă ! Un avînt eroic îl cuprinse de a înfăptui lucruri nemaiauzite, nemaivăzute, ca să schimbe brusc soarta acelei serate, sub ochii uluiţi ai întregului public ; să demonstreze că acum era el acolo, el, autorul triumfului *Insulei noi*...

Iată, bătea gongul pentru actul al doilea. Reîncepea

bătălia. Oh, Doamne, cum va putea să asiste, atît de vlăguit cum era ?

Publicul intra din nou în sală, agitat, turbulent. Dacă prima scenă din actul al doilea, între tată şi fiică, nu plăcea, piesa avea să cadă în mod ireparabil.

Se ridică cortina.

Scena reprezenta biroul lui *Leonardo Arciani.* Era în timpul zilei şi lumina rămasă aprinsă toată noaptea mai ardea încă pe birou. *Guglielmo Groa* dormea, tolănit într-un fotoliu, cu un ziar pe faţă. Intra *Ersilia,* stingea lumina, îşi trezea tatăl şi-l anunţa că soţul ei nu venise acasă ; la întrebările aspre şi categorice ale tatălui ei, ca loviturile de ciocan pe stîncă, duritatea *Ersiliei* se destrăma şi patima ei închisă începea să se reverse ; ea vorbea cu un calm leneş şi întristat, apărîndu-şi soţul, care, pus între ea şi fata lui, se dusese la aceasta : — *„Acolo unde sînt copiii, acolo e şi casa !“*

Giustino, captat, fascinat şi el de profunda frumuseţe a acelei scene reprezentată cu o admirabilă artă de Fresi, nu-şi dădea seama că publicul devenise acum foarte atent. Cînd, la sfîrşit, izbucni în aplauze calde, lungi, unanime, simţi deodată tot sîngele cum îi năvăleşte în inimă şi apoi cum i se urcă în cap. Bătălia era cîştigată ; dar, el, el s-a văzut pierdut ; dacă Silvia s-ar prezenta la aceste aplauze insistente ca să mulţumească publicului, n-ar vedea-o ; i se împăienjeniseră ochii de un văl invizibil. Nu, nu, din fericire ! Reprezentaţia continua. Totuşi, el n-a mai putut fi atent. Neliniştea, agitaţia, angoasa, îi deveneau din ce în ce mai intense, pe măsură ce înainta actul, apropiindu-se de final, de scena extraordinară dintre soţ şi soţie, cînd *Ersilia,* iertîndu-l pe *Leonardo,* îl îndepărtează de ea : — *„Tu acum nu mai poţi să rămîi aici. Două case, nu ; eu aici şi fiica ta acolo, nu. Nu mai e cu putinţă, du-te. Ştiu ce doreşti.!“* Ah, cum declama Fresi ! Iată, *Leonardo* pleca ; ea izbucnea într-un plîns de bucurie, şi cortina se lăsa într-un ropot de aplauze.

— Autoarea ! Autoarea !

Giustino cu braţele strînse, încrucişate pe piept şi cu umerii prinşi în palme, vrînd parcă să-şi împiedice inima să-i sară din piept, aşteptă gemînd ca Silvia să apară la rampă. Chinul aşteptării îi făcea chipul aproape feroce.

Iat-o ! Nu. Erau actorii. Aplauzele continuau în ropote.

— Autoarea ! Pe scenă autoarea !

Iat-o ! Iat-o ! Aceea ? Da, iat-o acolo, între doi actori. Dar abia se deslușea, de acolo de sus ; era prea mare distanța și prea mare emoția care-i tulbura vederea ! Dar iată, o chemau încă o dată pe scenă ; iat-o, iat-o din nou ; cei doi actori se trăgeau înapoi și o lăsau singură pe scenă, acolo, expusă, lung timp, îndelung, demonstrației solemne a publicului care o aclama în picioare. De astă dată Giustino a putut s-o distingă clar ; stătea dreaptă, palidă și nu zîmbea ; înclina ușor capul, încet, cu o demnitate, nu rece, dar plină de o invincibilă tristețe.

Giustino nu s-a mai gîndit să se ascundă, de îndată ce ea s-a retras de pe scenă, ci a ieșit fulgerător din lojă, ca un nebun ; coborî în goana mare scările, întîmpinînd mulțimea care ieșea din sală, înghesuindu-se pe coridoare ; își croi drum cu gesturi furioase, în uimirea celor ce se vedeau îmbrînciți ; auzi strigăte și rîsete în spatele lui ; găsi ieșirea din teatru, și repede, în goană mare, cu o singură senzație în el, în tenebra frenetică instalată în creierul lui, străpunsă toată de scînteieri de lumină ; a unui foc care-i devora măruntaiele, dîndu-i o arsură atroce în gît.

Ca un cîine bătut, ieșind din piață, o luă pe prima stradă care i se deschise în față, lungă, dreaptă, pustie ; și începu să meargă fără să știe unde, cu ochii închiși, scărpinîndu-și cu amîndouă mîinile părul la tîmple și spunîndu-și fără glas, în gura uscată ca pluta :

— S-a sfîrșit... s-a sfîrșit... s-a sfîrșit...

Văzînd-o pe ea, îi pătrunsese această idee, i se impusese ca o convingere absolută ; că pentru el totul era terminat, fiindcă aceea nu mai era Silvia, nu, nu, aceea nu mai era Silvia ; era alta, de care el nu se mai putea apropia, departe, de neajuns, de departe ce era, deasupra lui, deasupra tuturor, prin tristețea aceea care o cuprinsese toată, o izolase, o înălțase, dreaptă și austeră, așa cum ieșise din furtuna pe care o străbătuse ; alta, pentru care el nu avea nici un motiv să existe.

Unde se ducea ? Unde se vîrîse ? Privi rătăcit casele tăcute, întunecate ; se uită la felinarele care vegheau triste în tăcere ; se opri ; era gata să cadă ; se sprijini de un zid, cu ochii spre unul din felinarele acelea ; observă ca un smintit flacăra neclintită, apoi, dedesubt, cercul de lumină de pe trotuar ; își lungi privirea pe stradă ; dar de ce să

mai caute să iasă din situaţia aceea, dacă totul era sfîrşit ? Unde trebuia să se ducă ? Acasă ? Şi de ce ? Trebuia să continue să trăiască, nu-i aşa ? Şi de ce ? Acolo, în gol, în lenevie, la Cargiore, ani şi ani şi ani de zile... Ce-i mai rămînea, ca să poată să dea un sens, o oarecare valoare vieţii sale ? Nici o afecţiune, fără să reprezinte acum o datorie insuportabilă : aceea faţă de copil, aceea faţă de mama lui. El nu mai simţea nevoia acestor afecţiuni ; simţeau nevoie ei, ceilalţi, copilul şî mama ; dar ce mai putea face pentru ei ? Să trăiască, nu-i aşa ? Să trăiască pentru a nu o face pe bătrîna lui mamă să moară de durere... Cît despre copilul lui, dacă el ar muri şi bunica ar muri i-ar rămîne mama, şi ar fi mai bine pentru el şi mai bine pentru ea. Cu copilul alături, ea ar fi trebuit neapărat să se gîndească la el, la tatăl copilului, la acela care-i fusese soţ, şi astfel ar fi continuat să existe pentru ea, prin copilul lor, în copilul lor.

Ah, cum să ajungă, vlăguit cum era, pe jos, de la Giaveno la Cargiore ? Desigur că mama îl aştepta, cufundată în cine ştie ce gînduri triste, din cauza dispariţiei lui... Parcă fusese nebun în toate zilele acelea, de cînd aflase că Silvia urma să vină la Torino. Aflase de asta şi mama lui, de la Prever, căruia îi spusese cineva din sat, probabil doctorul Lais care citise ştirea în ziare. Şi mama intrase în camera lui, implorîndu-l să nu se ducă în zilele acelea la Torino. Ah, biata de ea ! Biata de ea ! Ce spectacol îi oferise ! Începuse să strige, ca un nebun, că voia să fie lăsat în pace, că nu avea nevoie de tutela nimănui, că nu voia să fie sufocat de toate îngrijirile acelea şi de toate temerile acelea, şi nici ucis de toate sfaturile acelea. Şi trei zile nu mai se dusese nici la masa de prînz şi nici la cea de seară, ferecat în cameră, fără să vrea să vadă pe nimeni, nici să audă nimic.

Acum, gata. O văzuse, îşi luase orice speranţă ; ce-i mai rămînea de făcut ? Să se întoarcă la copilul lui, la mama lui ; şi gata, gata, pentru totdeauna !

O porni, îşi adună minţile, se îndreptă spre gara de unde lua trenul care trebuia să-l ducă la Giaveno ; abia ajunse la timp pentru ultima cursă.

Ajungînd la Giaveno, aproape de miezul nopţii, o porni spre Cargiore. Totul era tăcere, sub lună, în răcoroasa, nespus de plăcuta noapte de mai. Mai mult decît teamă de singurătatea stupidă şi aproape stupefiată în

blîndul clar de lună, simţi o neliniște precaută, în faţa frumuseţii fascinante şi misterioase a nopţii, pătată toată de umbrele lunii şi sonoră de triluri cristaline. Cînd şi cînd, tainicile murmure ale apelor ca şi foşnetul frunzelor îi făceau teama şi mai profundă şi mai vie. I se părea că murmurul acela nu voia să fie auzit şi nici să audă zgomotul paşilor săi ; şi el mergea păşind mai uşor. Deodată, din spatele unei porţi, un cîine lătră cu ferocitate, făcîndu-l să tresară şi să tremure şi să înghețe de spaimă. Imediat alţi cîini începură să latre de aproape, de departe, protestînd împotriva umbletului său de la ora aceea. Încetîndu-i tremuratul, simţi şi mai mult extrema oboseală care-i cuprinsese membrele ; se gîndi cărui fapt îi datora oboseala aceea ; se gîndi la drumul nesfîrşit pe care-l avea înaintea lui, şi imediat i se întunecă splendoarea nopţii, dispărîndu-i orice farmec al ei, cufundîndu-se în golul tenebros al durerii sale. Merse, merse mai bine de o oră, fără să vrea să se oprească nici o clipă, ca să-şi mai tragă sufletul ; în cele din urmă nu mai putu şi se aşeză pe marginea drumului ; era frînt de oboseală ; nu mai avea nici puterea de a-şi ţine capul sus. DeslușI, încet, încet, vîltoarea înteţită a rîului Sangone, jos în vale, apoi foşnetul frunzelor noi de castani şi răcoarea densă a văii împădurite, în fine, rîsul unui pîrîiaş de acolo ; şi resimţi arsura din gură. Se văită, înduioşîndu-se de el însuşi, de sufletul său îndurerat şi exasperat de atîta cruzime ; se văzu atît de singur, pe drum, noaptea, atît de vlăguit şi disperat, încît simţi o nevoie cumplită de încurajare. Se ridică din nou ca să ajungă mai repede la ea, singura care-l mai putea încuraja. Dar fu nevoit să mai meargă altă oră întreagă, pînă să vadă cuspida octogonală a bisericii, îndreptată ca un deget amenințător spre cer. O dată ajuns, îşi întoarse privirea asupra casei sale, văzînd, spre stupoarea lui, luminile aprinse la trei ferestre. La una, da, se aştepta ; dar la atîtea, de ce ?

În întuneric, aşezat în pragul uşii, îl găsi pe Prever care plîngea în hohote.

— Mama ? — îi strigă.

Prever se ridică şi cu capul plecat îi întinse braţele :

— Rino... Rino... — gemu, printre hohote, în barba lui răvăşită.

— Rino ?... Dar cum ?... Ce are ?

Şi desprinzîndu-se cu furie din braţele bătrînului, Giustino alergă în camera copilului, continuînd să strige :

— Ce are ? Ce are ?

Rămase în prag în faţa învălmăşelii din cameră.

Copilul fusese scos chiar atunci dintr-o baie rece şi bunica îl ţinea pe genunchi înfăşurat în cearceaf. Era acolo şi doctorul Lais. Graziella şi doica plîngeau. Copilul nu plîngea ; tremura tot, cu căpşorul cîrlionţat, ud leoarcă, ochii strînşi, chipuşorul înflăcărat, aproape învineţit, umflat.

Mama îşi ridică ochii, şi Giustino se simţi străpuns de privirea ei.

— Ce are ? Ce are ? — îl întrebă cu glasul tremurat pe doctor. Ce s-a întîmplat ? Aşa... deodată ?

— Ei, de două zile... — răspunse doctorul.

— Două zile ?

Mama îl privi din nou insistent.

— Eu nu ştiu... nu ştiu nimic... — se bîlbîi atunci Giustino, medicului, vrînd parcă să se scuze. Dar cum ? Ce are, domnule doctor ? Spuneţi-mi ! Ce-a fost ? Ce-a fost ?

Lais îl luă de un braţ, îi făcu semn cu capul, şi-l duse în camera de alături.

— Dumneata vii de la Torino, nu-i aşa ? Ai fost la teatru ?

— Da, — şopti Giustino, privindu-l încremenit.

— Ei bine, — reluă Lais, şovăitor. Dacă mama lui este aici...

— Ce anume ?

— Mă gîndesc că... va fi bine, poate s-o anunţi...

— Prin urmare, — strigă Giustino, prin urmare Rino... copilul meu...

Îi răspunseră trei izbucniri în plîns din camera alăturată, şi un al patrulea la spate, al lui Prever care intrase în casă. Giustino se întoarse, se lăsă în braţele bătrînului şi izbucni în plîns şi el.

Lais intră din nou în camera copilului ; îl aşezaseră din nou în pat, şi cufundat în letargie, părea că-şi dă duhul. Ardea din nou. Veni şi Giustino, zadarnic împiedicat de Prever.

— Vreau să ştiu ce are ! Vreau să ştiu ce are ! — strigă doctorului, pradă unei furii feroce.

— Ce are ? Anemie pernicioasă !

Şi tonul şi aerul spuneau : — „Dumneata vii de la teatru şi mai ai curajul să mă întrebi în felul acesta ce are copilul dumitale !“

— Dar cum ? În trei zile ?

— În trei zile, sigur ! Ce te miră ! Tocmai de aceea este o anemie pernicioasă !... S-a făcut totul... am încercat...

— Rino drag... Rino, dragul meu... Oh, Doamne, doctore... Rino al meu !

Şi Giustino se aruncă în genunchi lîngă pătuţ, atingînd cu fruntea mînuţa fierbinte a copilului, şi, printre hohotele de plîns, se gîndi că niciodată nu-i dăduse toată inima lui acelei fiinţe plăpînde care se ducea, că trăise aproape doi ani oarecum înafara sufletului său, înafara aceluia al mamei sale, bietul copilaş, şi găsise un refugiu numai în dragostea bunicii... Şi el, cu scurt timp înainte, se gîndise să i-l dea mamei lui ! Şi iată, de aceea copilul îi părăsea... Nici unul din ei doi nu-l meritau.

Doctorul Lais îl ajută să se ridice de pe jos şi cu blîndă violenţă îl luă din nou în camera de alături.

— Mă voi întoarce de îndată ce se va crăpa de ziuă — îi spuse. Dacă vreţi să faceţi telegrama pentru mama... Mi se pare just... Pot, dacă vreţi, să-mi iau eu sarcina de a o da, mai înainte de a mă întoarce aici. Iată, scrieţi aici.

Şi-i întinse o hîrtie din carnetul său şi tocul.

El scrisese : *„Vino imediat. Fiul tău moare. — Giustino“*.

Toată odăiţa era plină de flori ; plin de flori pătuţul pe care zăcea micul cadavru sub vălul albastru ; patru lumînări ardeau în cele patru colţuri ale patului, parcă cu greu, ca şi cum flăcăruile s-ar fi chinuit, respirînd în aerul acela prea apăsător de miresme. Şi mortuleţul părea oprimat ; de ceară, cu globii oculari încremeniţi sub pleoapele livide.

Toate florile acelea împreună nu mai emanau parfum ; transmiteau o miasmă greoaie în aerul închis al odăiţei ; buimăceau şi îngreţoşau. Şi copilul sub vălul albastru, lăsat în mod inexorabil pradă acelui miros greoi, cufundat în el, prizonier al lui, iată, nu mai putea fi privit decît de la distanţă, la lumina celor patru lumînări, al căror galben cald făcea aproape vizibilă şi impenetrabilă stagnarea tuturor acelor miasme care duhneau.

Numai Graziella stătea lîngă uşă să se uite, cu ochii, descompuşi de plîns, la micul cadavru, cînd, pe la unspre-

zece, ca un vînt neașteptat, sus pe scară, printre gemete și foșnete de rochie și hohote de plîns, reînnoite la parter, Silvia, susținută de doctorul Lais, erupse în cameră, dar se opri imediat după ce trecuse pragul, cu mîinile ridicate, vrînd parcă să se ferească de spectacolul acela, și deschizînd gura ca pentru un strigăt, un altul, un altul, care n-au reușit să-i iasă din gît. Doctorul Lais, simțind că-i leșină în brațe, strigă :

— Un scaun !

Graziella i-l întinse și amîndoi, susținînd-o, au așezat-o și imediat Lais s-a repezit spre fereastră, exclamînd :

— Dar, mă întreb, cum de puteți sta astfel ? Aici nu se mai poate respira ! Aer ! Aer !

Și se întoarse grijuliu spre Silvia, care stătea pe scaun acum, cu mîinile pe față, cu capul plecat ca sub o condamnare, avînd pe lîngă povara durerii și pe aceea a remușcării și a rușinii, și care plîngea, zgîlțîită de hohote violente. Plînse cîtva timp astfel ; apoi își ridică capul, ținîndu-și-l cu mîinile de o parte și de alta a ochilor și se uită la pătuț ; se ridică, se apropie de el, spunîndu-i doctorului care voia s-o împiedice :

— Nu... nu... lăsați-mă... lăsați-mă să-l văd...

Și mai întîi se uită la el prin văl, apoi fără văl, stăpînindu-și hohotele de plîns, reținîndu-și respirația ca să simtă în sine moartea fiului pe care nu-l mai recunoștea ; și cum nu putu rezista mai mult acelei opriri de viață în sine, se aplecă să sărute fruntea micului cadavru și gemu deasupra lui :

— Ah, ce rece ești... ce rece ești...

Și în sinea ei plîngea : — „Pentru că dragostea mea n-a putut să te încălzească..."

— Rece... rece...

Și-i mîngîie pe cap, ușor, cîrlionții blonzi.

Doctorul Lais o constrînse să se desprindă de pătuț. Ea o privi pe Graziella care plîngea, dar îi deslușì în spatele lacrimilor o privire ostilă adresată ei ; nu simți indignare, dimpotrivă, îndrăgi ura acelei bătrîne care destăinuia un act de dragoste față de copilul ei, și i se adresă doctorului :

— Cum a fost ? Cum a fost ?

Lais o conduse în camera de alături, în aceeași în care dormise în lunile de ședere a ei acolo. Plînsul, care-i năvălise în ochi în camera copilului, dacă nu chiar forțat,

aproape smuls din violența acelei vederi, aici o năpădi spontan și impetuos ; aici simți cum i se sfîșie inima, din amintirile vii ale micii ei creaturi, aici se simți din nou mamă cu adevărat, cu inima de atunci, cînd doica îi aducea la pat, în fiecare dimineață, pe micuțul roz, goluț, abia scos din baie, și ea, strîngîndu-l la piept, se gîndea că în curînd avea să se despartă de el...

Între timp, Lais îi vorbea de boala neașteptată, de ceea ce făcuse ca să-l salveze, și-i povestea că și pentru tatăl lui această nenorocire însemnase o lovitură amarnică și neașteptată, deoarece cu o seară în urmă el fusese la teatru ca să asiste la drama ei, fără să știe că copilul era atît de grav bolnav.

La această veste, Silvia își ridică capul zguduită de un fior.

— Aseară ? La teatru ? Dar cum, nu știa ?...

— Ei, doamnă, — răspunse Lais. Cu vestea că dumneavoastră urma să veniți la Torino...

Și cu mîna făcu un gest care însemna : părea că de mult aștepta ocazia s-o vadă !

— Mama lui nu i-a mai spus nimic, văzîndu-l astfel, — adăugă. N-a bănuit, ce-i drept, că ar putea fi vorba de un caz atît de grav... Inspiră milă, credeți-mă că inspiră milă ! De îndată ce a sosit az' noapte pe la două, pe jos de la Giaveno, și-a găsit aici copilul muribund. Eu i-am dat ideea de a vă anunța printr-o telegramă, ba chiar eu însumi am trimis-o, cînd copilul, din păcate... A murit pe la șase... Auziți ? Auziți ?

Deodată, sus, pe scăriță se auziră hohotele de plîns ale lui Giustino, într-un zgomot de pași confuz și strigătele celorlalți care încercau pesemne să-l mai potolească.

Silvia sări în picioare, tulburată, și se retrase într-un colț, ca și cum ar fi vrut să se ascundă.

Susținut de don Buti, de Prever și de mama lui, Giustino apăru în prag ca un năuc, dezordonat ca îmbrăcăminte, cu părul răvășit, cu fața scăldată în lacrimi, îl privi încruntat pe doctorul Lais, și-i spuse ;

— Unde e ?

De cum a văzut-o, pîntecul, pieptul începură să-i salte și să-i tremure picioarele și bărbia, cu un tremur ușor și dens, crescînd, pînă cînd plînsul, descompunîndu-i încet, încet trăsăturile feței, îi gîlgîi în gîtul contractat ; dar

cum Prever şi don Buti căutau să-l ia de acolo, se desprinse cu ferocitate de ei :

— Nu, aici ! — strigă.

Şi rămase o clipă desprins de ei, perplex ; apoi, înfuriat se repezi asupra Silviei, îmbrăţişînd-o cu violenţă.

Silvia nu mişcă un braţ ; se contractă, devenind ţeapănă, ca să reziste durerii sfîşietoare pe care i-o provoca impulsul acela disperat, îşi strînse ochii din milă şi-i deschise ca s-o asigure pe mama lui să nu se teamă de ea, fiindcă — iată — nu îmbrăţişa, ci se lăsa îmbrăţişată de el, din milă, şi mila aceea avea să ştie să şi-o domine.

— Ai văzut ? Ai văzut ? — îi hohotea Giustino pe piept, strîngînd-o din ce în ce mai cu putere. S-a dus... Ririˊ s-a dus fiindcă noi nu eram lîngă el... tu nu erai... şi nici eu nu mai eram aici... şi atunci bietul micuţ a spus : „— Şi ce să mai fac eu aici ?“ — şi s-a dus... Dacă acum te-ar vedea aici... Vino ! Vino ! Dacă te-ar vedea aici...

Şi o trase de mînă în camera copilului, ca şi cum venirea ei şi bucuria pe care o simţea el ar fi putut face minunea de a-l readuce la viaţă pe copil...

— Ririˊ !... Ah, Ririˊ ! ...ah, Ririˊ al meu...

Şi din nou căzu în genunchi în faţa pătuţului, înfundîndu-şi faţa în flori.

Silvia simţi că leşină ; doctorul Lais veni în grabă, o susţinu, o readuse în camera de alături. Şi Giustino a fost smuls de lîngă pătuţ de don Buti şi de Prever şi condus din nou jos la parter.

— Silvia ! Silvia ! — continua s-o strige, suportînd violenţa celor doi, acum fără curajul de a se revolta, acum, cînd îşi văzuse din nou copilul mort.

La sunetul numelui său, din ce în ce mai îndepărtat, Silvia se simţi chemată parcă din adîncul vieţii petrecută acolo, cu un an în urmă ; în veselia de atunci pătrunsese presentimentul obscur al acestei nenorociri ; şi presentimentul acela acum o chema în plînsul lui : — *Silvia !... Silvia !...* — de departe. Ah, dacă ar fi putut să audă atunci numele ei strigat astfel, ea ar fi găsit puterea să reziste oricărei ispite ; ar fi rămas acolo cu micuţul ei, în cuibul acela de pace, în inima munţilor, şi copilaşul ei n-ar fi murit şi nici unul din lucrurile oribile care se întîmplaseră nu s-ar fi întîmplat. Cel mai oribil dintre toate... ah, acela ! Încă sub văpaia închipuirilor sufocante, ea simţea că-i arde carnea de ruşinea unei singure împreunări, încercată

aproape la rece, dintr-o oribilă necesitate ineluctabilă, acolo, la Ostia, rămasă disperat de neîmplinită ; se simţea mînjită de ea pentru totdeauna, mai mult decît dacă s-ar fi făcut vinovată de mii şi mii de ori cu toţi acei tineri pe care glasul public i-i agăţase şi-i mai agăţa încă drept iubiţi. Memoria vîscoasă a acelei unice împreunări ratate îi trezise o silă invincibilă, un dezgust în care avea să se distrugă orice dorinţă de dragoste. Era convinsă că Giustino, dacă ea ar fi vrut, s-ar fi smuls din braţele mamei sale, de orice reţinere a amorului propriu, ca să revină la ea. Dar nu : ea nu voia ; pentru el şi pentru ea nu trebuia ! Acum şi ultima legătură dintre ei se rupsese prin moarte ; şi zadarnic se zbătea el acolo, jos, în braţele care-l reţineau. Doctorul Lais fusese chemat în ajutor. Dincolo, între flori, zăcea copilul lui mort. Lumea suia ca să-l vadă : femei din sat, bătrîni, copii şi toţi aduceau mereu alte flori, alte flori...

După scurt timp, domnul Lais, încălzit tot şi răbufnind, sui din nou la ea cu o foaie de hîrtie în mînă, ciorna unei telegrame, pe care soţul ei, jos, strigînd şi zbătîndu-se, voise s-o scrie neapărat. Şi voia ca el, doctorul Lais, să se ducă imediat s-o trimită, după ce avea să i-o arate şi ei.

— O telegramă ? — întrebă Silvia, buimăcită.

— Da, iat-o !

Şi Lais i-o întinse.

Era o telegramă adresată Companiei Fresi. Multe cuvinte erau aproape indescifrabile din cauza lacrimilor căzute deasupra lor. Le anunţa moartea copilului lor, cerînd să fie suspendate reprezentaţiile dramei, după înştiinţarea publicului de doliul mare al autoarei. Era iscălită *Boggiòlo.*

Silvia o citi şi rămase, sub ochii doctorului, în aşteptare, absorbită, uluită, perplexă.

— Trebuie s-o expediez ?

Iată : după îmbrăţişare, el simţea că redevenise soţul ei.

— Aşa, nu, — îi răspunse doctorului. Scoateţi înştiinţarea publicului şi, dacă vreţi să vă deranjaţi, expediaţi-o dar sub numele meu, vă rog...

Doctorul Lais se inclină.

— Vă înţeleg perfect, — spuse. Nu vă îndoiţi, aşa va fi.

Şi plecă.

Dar după vreo jumătate de oră, iată-l pe Giustino din nou sus, cu un aer de nebun, împreună cu un ziarist, cu

tînărul ziarist venit de la Torino, cu un an în urmă, pentru descoperirea autoarei *Insulei noi.*

— Uitaţi-o aici ! Uitaţi-o aici ! — spuse, poftindu-l în cameră ; şi adresîndu-se Silviei : — Tu îl cunoşti, nu-i aşa ?

Tînărul, mortificat de tulburarea aceea excesivă, nelalocul ei, aproape hilară, a lui Boggiòlo, care părea un nesăbuit, în momentul acela de profundă durere, deşi bietul om avea chipul brăzdat de lacrimi, se aplecă şi-i întinse mîna Silvici, spunîndu-i :

— Mă doare, doamnă, să vă văd aici într-o stare atît de diferită faţă de prima dată. Am aflat la teatru că aţi alergat aici... Nu m-am aşteptat ca să se şi întîm.....

Giustino îl întrerupse, luîndu-l de un braţ :

— În timp ce aseară la Torino se reprezenta drama — începu el să-i spună cu un tremur fantastic al glasului şi al mîinilor, totuşi cu ochii ficşi în ochii aceluia, ca şi cum ar fi vrut să-i ţină o lecţie — aici copilul murea, şi nici eu, nici ea, nu ştiam, înţelegeţi ? Şi ea, — continuă, arătînd spre Silvia, — ea aici, prima dată, ştiţi de ce a venit ? Cînd ? După naşterea copilului nostru ! Şi ştiţi cînd s-a născut copilul nostru ? Chiar în seara triumfului piesei *Insula nouă,* chiar în aceeaşi seară, motiv pentru care l-am numit Vittorio, Vittorino... Acum s-a reîntors aici pentru moartea lui ! Şi cînd s-a întîmplat această moarte ? Tocmai cînd la Torino se reprezenta noua dramă ! Vedeţi puţin ! Vedeţi puţin, fatalitate !... Se naşte şi moare aşa... Veniţi, veniţi aici, să vi-l arăt...

Furat din nou de vehemenţa profesiei sale, în starea aceea, aproape că inspira groază. Tînărul ziarist se uita fix la el, obnubilat.

— Iată-l ! Iată-l aici pe îngeraşul nostru ! Vedeţi ce frumos e în mijlocul atîtor flori ? Astea sînt tragediile vieţii, scumpe domn. Nu-i nevoie să te duci să le cauţi în insulele îndepărtate, în mijlocul lumii sălbatice ! O spun pentru public, ştiţi ? Că unele lucruri nu vrea să le înţeleagă... Dumneavoastră, dumneavoastră, ziariştii, ar trebui să explicaţi bine publicului că dacă azi o scriitoare poate să născocească o tragedie... aşa, din cap, o tragedie sălbatică, şi prin noutatea ei poate să placă imediat tuturor, chiar mîine, scriitoarea poate fi cuprinsă de una din aceste tragedii ale vieţii care strivesc un biet copil, inima unui tată şi a unei mame, înţelegeţi ? Aceasta, aceasta trebuie să explicaţi publicului care rămîne rece în faţa tra-

gediei unui tată care are o copilă înafara casei, a unei soţii care ştie că nu-şi mai poate recăpăta soţul decît cu condiţia de a lua la ea pe fata lui, şi se duce acolo, se duce la iubita soţului ei să i-o ceară ! Acestea sînt tragedii... tragediile vieţii, scumpe domn... Această biată femeie, credeţi-mă, nu mai poate face nimic... nu... nu ştie să-şi valorifice operele... Eu vreau s-o fac, eu care mă pricep la lucrurile astea... dar capul în clipa asta mă... mă doare rău, credeţi-mă... mă doare rău... Prea multe emoţii... prea multe... şi simt nevoia să dorm... Oboseala, ştiţi ? Care mă face să vorbesc astfel... Trebuie neapărat să mă duc să dorm... nu mă mai ţin pe picioare... nu mă mai ţin...

Şi ieşi din cameră, încovoiat, cu capul între mîini, repetînd :

— Nu mă mai ţin pe picioare... nu mă mai ţin pe picioare...

— Oh, bietul de el ! — suspină ziaristul, intrînd din nou cu Silvia în camera cealaltă. În ce stare se află !...

— Pentru Dumnezeu, — se grăbi să-l roage Silvia, — nu spuneţi, nu relataţi nimic în ziar...

— Doamna mea ! Dar ce credeţi ? — o întrerupse el, întinzînd mîinile.

— Este un dublu chin pentru mine ! — reluă Silvia, aproape sufocată. — Totul a fost fulminant ! Şi acum... altă sfîşiere...

— Inspiră, într-adevăr, milă !

— Da, tocmai din cauza acestei mile pe care o simt, vreau să plec de aici, vreau să plec de aici...

— Dacă vreţi, doamnă, am aici cu mine...

— Nu, nu : mîine, mîine. Cît timp copilul meu e în casă, rămîn şi eu. Aici este îngropat şi unchiul meu. Şi mă durea atît de mult gîndul că bietul meu bătrînel este aici, într-un mormînt care nu e al lui. Morţii, înţeleg, nu sînt între ei nici prieteni şi nici duşmani. Dar eu mă gîndeam că se află între morţi care nu-i sînt prieteni. Acum va fi nepoţelul lui lîngă el şi nu va mai fi singur, într-un mormînt străin. Mîine i-l voi da pe copilaşul meu şi de cum se va încheia totul, plec şi eu...

— Vreţi să vin mîine să vă iau ? Ar fi o încîntare pentru mine.

— Mulţumesc, — răspunse Silvia. Dar încă nu ştiu cînd...

— Mă informez eu, n-aveţi grijă. Pe mîine !

Și tînărul ziarist plecă, foarte mulțumit. Silvia închise ochii, cu buzele într-o postură mai mult de amărăciune, decît de dispreț și dădu cîtva timp din cap. După scurt timp, Graziella îi aduse ceva de mîncare, ținîndu-și ochii plecați ; dar ea nu a vrut nici să se atingă, măcar. Tîrziu, avu supliciul unei vizite : aceea a soției doctorului, mai mult ca oricînd încărcată de zorzoane. Dar, din fericire, în oboseală, și în buimăcire, în timp ce ea căuta s-o consoleze prosteşte, a putut găsi o nouă sursă de lacrimi, întorcîndu-și ochii spre un colț al camerei.

Pe scrin, ca într-o discuție între ele, erau jucăriile lui Rirí : un căluț din carton presat, fixat pe o scîndurică cu patru roți, o mică trompetă din tablă, o bărcuță, o mică paiață cu două timpane cu arc. Căluțul cu coada năpîrlită, o ureche ruptă și o rotiță lipsă, era cel mai melancolic din toate. Bărcuța cu pînzele întinse își avea întoarsă pupa și părea departe de tot, o barcă mare, într-o mare nespus de îndepărtată, de vis ; și mergea astfel cu pînzele întinse într-o mare de vis cu sufletelul lui Riri, nemaipomenit de uimit și rătăcit... Dar ce ! Nu ! Paiața mică, rîzînd, îi spunea că nu era adevărat, că suprafața scrinului nu era marea și că sufletul lui Rirí nu mai naviga pe ea.

Le lăsase Rirí, ca să facă ceva foarte serios, ceva ce părea neverosimil pentru un copil : să moară ! Căluțul, deși șchiop și năpîrlit, după cum era soarta tuturor jucăriilor, părea că ar da din cap, ca și cum n-ar fi fost în stare să se stăpînească. Dacă trompeta ar fi încercat să-l cheme din somnul acela, în mijlocul tuturor acelor flori !... Dar și trompeta era stricată, nu mai suna... Și gura lui Rirí nu mai vorbea... nu i se mai mișcau mînuțele... ochii nu i se mai redeschideau... o jucărie stricată și el, Rirí !

Ce văzuseră ochișorii aceia de doi ani deschiși în fața spectacolului unei lumi atît de mari ? Cine păstrează amintirea lucrurilor văzute cu ochii de doi ani ? Și iată, ochișorii aceia care priveau fără să păstreze amintirea lucrurilor văzute, se închiseseră pentru totdeauna. Afară erau atîtea de văzut : cîmpiile, munții, cerul, biserica ; Riri se dusese din lumea aceea mare care nu fusese niciodată a lui, decît în căluțul acela de carton presat care mirosea a clei, în bărcuța cu pînzele întinse, în trompeta de tablă, în paiața aceea micuță care rîdea și bătea din timpane. Și nu cunoscuse inima mamei sale, Rirí...

Se înseră ; soţia doctorului plecă acasă ; ea rămase singură în tăcerea funebră care domnea în toată casa.

Se apropie de odăiţa mortuară. Acolo erau Graziella şi doica ; una moţăia pe scaun, cealaltă rostea o rugăciune. Pe neaşteptate, Silvia avu tentaţia de a trimite şi pe una şi pe cealaltă să doarmă, ca să rămînă ea singură cu copilul ei, să ferece bine fereastra şi uşa, şi să se întindă lîngă copilul ei, lăsîndu-se absorbită de toată răceala, răceala lui de moarte şi ucisă de toate florile acelea. Cu buimăceala miresmelor lor care-i făcuseră capul ca de plumb, la un moment dat s-a simţit doborîtă de o disperată oboseală a tuturor lucrurilor din viaţă, în neagra tăcere a acelei case strivite de coşmarul morţii. Ducîndu-se însă la fereastră, avu strania impresie că sufletul ei în tot timpul acela ar fi rămas afară, acolo, şi că ea îl regăsise acum, cu o stupoare şi o răceală infinită. Era acelaşi suflet care admirase acolo sus spectacolul dintr-o altă noapte, cu lună asemănătoare acesteia. Dar în blîndeţea răcoarei, acum, era o întristare mai intensă, o nevoie mai imperioasă de a se desprinde de tot, şi în stupoare, o retrezire mai încărcată de dor, spre noi efluvii, spre efluvii mai vaste, de vise eterne. Privi pe cer luna agăţată de unul din munţii aceia uriaşi, şi în calma şi nespus de pura ei lumină, răspîndită pe cer, se uită, absorbi puţinele stele care revărsau scînteieri, aidoma unor surse de cea mai viguroasă lumină ; îşi aplecă ochii pe pămînt şi revăzu munţii, în fund, cu frunţile albastre ridicate ca să respire în lumină, revăzu copacii încremeniţi, cîmpiile sonore de apă sub tăcerea clară a lunii ; şi totul i se păru ireal, şi sufletul ei se contopea cu irealitatea aceea, devenind lumină alburie şi tăcere şi rouă.

Dar, iată, încet, încet, i se intensifica din adîncul spiritului, ca o tenebră uriaşă, în faţa acelei limpezi irealităţi de vis : sentimentul obscur şi profund al vieţii, compus din atîtea impresii inexprimabile, răbufniri şi vîltori şi suprapuneri în tenebra cea mai densă dintre tenebre. În afara tuturor lucrurilor care dădeau sens vieţii oamenilor, era în viaţa lucrurilor un alt sens pe care omul nu-l putea înţelege : o spuneau aştrii aceia prin lumina lor, ierburile acelea prin mirosurile lor, apele acelea cu murmurul lor ; un sens tainic, suscitînd teamă. Trebuia să se treacă dincolo de toate lucrurile care dădeau sens vieţii oamenilor pentru a pătrunde în acest sens tainic al vieţii lucrurilor. În afara meschinelor necesităţi create de oameni, iată alte întune-

cate necesități uriașe profilate în fascinanta fluiditate a timpului, ca acei munți măreți de acolo, în farmecul verdelui nespus de silențios clar de lună. În ele trebuia să se fixeze ea de acum înainte, să înfrunte cu ele ochii inflexibili ai minții, să dea glas tuturor lucrurilor neexprimate ale spiritului său, acelora ce pînă acum îi inspiraseră totdeauna teamă, și să lase stupiditatea întîmplărilor mizere ale existenței cotidiene, stupiditatea oamenilor care, fără să-și dea seama, rătăcesc cufundați în vîrtejul imens al vieții.

Toată noaptea a stat acolo, la fereastră, pînă cînd zorii reci ai dimineții au venit încet, încet, să destrame și să amorțească aspectele mai înainte învăluite în vapori ale visului. Și la această rece amorțire a lucrurilor atinse de lumina zilei, simți și ea divina fluiditate a propriei ființe că se încheagă parcă, simțind izbirea crudei realități, grozăvia hîdă și dură a materiei, puternica, avida, distrugătoare ferocitate a naturii sub ochiul implacabil al soarelui care răsărea. Această grozăvie și această ferocitate își luau înapoi acum copilul ei, ca să-l prefacă în pămînt, sub pămînt.

Iată, aduceau sicriul. Clopotul bisericii răsuna a slavă în lumina noii zile.

Pentru un copilaș mort care așteaptă pe pat momentul să fie îngropat, cît e de lungă o zi ? Cît e de lungă reîntoarcerea luminii nemaivăzută încă din ziua precedentă ? Aceasta îl găsește mai departe în tenebrele morții, mai departe în durerea supraviețuitorilor. Pentru puțin timp, acum durerea se va apropia din nou și va urla la spectacolul oribil al închiderii micului cadavru în sicriul pregătit ; apoi imediat după îngropăciune, se va îndepărta din nou, să se refacă în grabă de acea scurtă reapropiere crudă, pînă cînd va dispărea încet, încet, în timp, unde din cînd în cînd numai amintirea, zburînd, se va chinui să-l ajungă, și-l va descoperi în adînc de tot, și se va retrage oprimată și obosită, rechemată de un suspin de resemnare...

Ce-a citit Giustino, după ce dormise pînă atunci într-un somn ca de plumb, pe chipul Silviei, pe care părea că se învinețise paloarea lunii, privită de la fereastră toată noaptea ? El rămase oarecum temător în fața ei ; simți din nou, în pîntec, în piept, un hohot de plîns, cumplit, dar nu mai îndrăzni îmbrățișarea de prima dată ; se

aruncă în schimb peste micul cadavru al copilului, așezat în sicriu, acoperit cu flori. A fost luat de acolo de Prever ; Graziella și doica au luat-o pe bunică. Nimeni n-a avut vreo grijă de ea, care și-a impus curajul de a asista la tot, pînă la urmă, după ce moartea a sărutat micuța, dura și înghețata frunte a copilului. După ce capacul sicriului a fost bine închis, a venit și tînărul ziarist, emoționînd-o oarecum atenția acestuia față de ea ; totuși, n-a vrut să se îndepărteze.

— Acum... acum s-a sfîrșit, — îi spuse. Mulțumesc, lasă-mă ! Acum am văzut tot... Nu se mai vede nimic... Un sicriu și dragostea mea de mamă, acolo...

O izbucnire violentă de plîns îi veni în gît, i se revărsă din ochi. O reprimă, aproape cu furie, cu batista.

De îndată ce Giustino, susținut de Prever, la picioarele sicriului, în mijlocul lumii venite să însoțească cortegiul funebru, a văzut în spatele micului sicriu pe tînărul ziarist lîngă Silvia, a înțeles că ea, după înmormîntare, nu avea să se mai întoarcă acasă. Atunci îi spuse lui Prever și lumii care se înghesuia în jurul lui :

— Așteptați, așteptați...

Și aleargă în casă. Moartea pentru el nu era atît în micul sicriu, cît în înfățișarea Silviei, în plecarea ei definitivă. Ceea ce murise din el în copilul lui era destul de puțin față de cît murea din el prin îndepărtarea soției lui. Cele două dureri erau pentru el o singură durere, inseparabilă. Depunînd copilul în mormînt, el trebuia să depună totodată și altceva, în mîinile ei : ultimele resturi din viața lui, iată.

A fost văzut după puțin timp, cum cobora din nou cu un mănunchi de hîrtii sub braț. Cu ele, sprijinit de Prever, urmă convoiul funebru pînă la biserică, pînă la cimitir. Cînd convoiul se destrămă, se desprinse de brațul lui Prever și se apropie, clătinîndu-se pe picioare, de Silvia care tocmai se suia în mașina ziaristului.

— Iată, — îi spuse, întinzîndu-i hîrtiile, — ține... Acum eu... ce... ce nevoie mai am de ele ? Ție îți pot fi de folos... Sînt... sînt adresele traducătorilor... note de ale mele... însemnări, calcule... contracte... scrisori... Îți vor putea fi de folos ca să... ca să nu te lași înșelată... Cine știe... cine știe cum te mai fură... Ține... și... Adio ! Adio ! Adio !...

Și se aruncă, hohotind în plîns, în brațele lui Prever care se apropiase de el.

FIILOR MEI,
TINERI AZI, BĂTRÎNI MÎINE

PARTEA ÎNTÎIA

CAPITOLUL ÎNTÎI

DIN CAUZA' PLOII TORENȚIALE din timpul nopții, drumul lung de țară devenise impracticabil, tot numai cotituri, parcă în căutarea vreunor pante mai puțin chinuitoare și a unor povîrnișuri mai puțin abrupte. Stricăciunile intemperiilor apăreau cu atît mai triste, cu cît, ici și colo, era vădit disprețul, dacă nu chiar ciuda, celor ce trasaseră și construiseră drumul ca să devină mai ușor mersul printre asperitățile acelor locuri cu cotituri și cu tot felul de întortocheli, și cu lucrări în curs, fie de susținere, fie de protecție ; materialele de susținere erau prăbușite, iar cele de protecție doborîte și ele, rămînînd doar trecerea croită pe scurtăturile rîpoase. Continua să plouă mărunt în zorii livizi și vîntul dinspre apus sufla tăios de rece, în rafale ; și la fiecare rafală peticul acela de sat, abia ieșit la iveală, chinuit, cu umbre întunecate și umede în noaptea furtunoasă, părea străbătut de un fior, dinspre orașul înalt și învăluit pe colină, înspre văi, colnicuri, șesuri încă țepoase din cauza mirișteî înnegrite, și pînă jos, la marea tulbure și întunecată de furtună. Ploaie și vînt păreau o urgie îndîrjită a cerului asupra jalnicei pustiiri a țărmurilor întinse ale Siciliei, pe care Girgenti se ridica, supraviețuitor silențios și surprins, în golul unui timp fără evenimente, în rămășițele mizerabile ale străvechii sale vieți adunate acolo sus, în părăsirea unei mizerii fără leac. Înaltele șiruri de *fichidindia* [1], țepoase, cărnoase și

[1] *Fico d' India (Opuntia ficus-indica)* fam. *Cactaceelor,* plantă originară din Sud-America, sălbăticită în regiunile mediteraneene. Tulpina și ramurile plate în formă de discuri cărnoase, frunzele ca spinii, florile galbene, boabe comestibile (n. tr.).

răvășite, sau gardurile vii de merișori uscați și de agave, zidurile scurte, fără tencuială, crăpate pe alocuri, erau din loc în loc întrerupte de cîte un par gata să cadă, care proptea cîte o poartă strîmbă și ruginită, sau de cîte un tabernacul rudimentar, sărăcăcios și trist care, în solitudinea neclintită, dacă era privit printre ramurile aspre ale copacilor, încărcate de ploaie, în loc să consoleze, inspira mai degrabă un fel de groază, situat cum era acolo ca să amintească credința trecătorilor (în majoritatea lor oameni de la țară, căruțași), ei dovedind prea des, cu o ferocitate vădită sau ascunsă, că nu-și mai aminteau de așa ceva. Cîte o biată pasăre rătăcită venea, cu un zbor timid al penelor înmuiate, să se așeze pe ele ; spiona și nu îndrăznea să scoată nici măcar un vaiet în mijlocul unei triste fără seamăn ca aceea. În schimb răgea o măgăriță (cel puțin așa părea la prima vedere) albă, pe care o călărea o fantoșă, un fel de sperietoare de păsări, în pantaloni roșii și haină albastru-verzui. Doar că privind-o mai bine pe măgărița aceea albă, descopereai că și ea inspira milă ; bătrînă și istovită, făcea spume din cînd în cînd, clătinîndu-și capul în sus și în jos, ca și cum n-ar mai fi fost în stare să înainteze pe drumul acela plin de noroi ; și călărețul care o îndemna cu dragoste, în ciuda faptului că purta o uniformă în culori vii, de soldat burbonic, nu părea mai puțin deznădăjduit decît animalul său, cu mîinile învinețite, înțepenite de frig, zgribulit tot în hainele lui, luptînd împotriva ploii și a vîntului.

— Curaj, Titina !

Și, între timp, ciucurele beretei în formă de barcă, de uniformă modestă, atîrnîndu-i în față, i se bălăngănea încoace și încolo, bătînd parcă tactul trapului sleit al bietei măgărițe.

Rar, cîte un trecător, mergînd pe jos, sau călare pe un măgăruș leneș, ignorînd faptul că prințul *don* Ippolito Laurentano ținea o gardă de douăzeci și cinci de bărbați în uniformă burbonică, în feuda sa din Colimbètra, unde se exilase încă din 1860 ca să-și ateste demna lui credință față de guvernul Celor Două Sicilii, se întorcea uluit și se oprea să contemple îndelung fantoma aceea comică, apărută de după perdelele sfîșiate ale crepusculului nesigur, neștiind ce să creadă.

Trecînd prin fața stupoarei acestor ignoranți, Placido Sciaralla, căpitanul acelei gărzi, în ciuda frigului și a ploii,

învineţit şi ud leoarcă, îşi îndrepta ţinuta într-o atitudine marţială ; marţial, dacă era cazul, îşi ducea mîna la cap, salutînd în faţa cîte unuia din tabernaculele acelea ; şi apoi, plecîndu-şi ochii ca să-şi privească vîrfurile forţat ridicate şi unse cu seu ale mustăţilor sale negre şi rare (nedemne mustăţi) sub nasul, acvilin robust, schimba îndemnul afectuos adresat animalului, într-un „Hai, Hai !“ imperios, urmat de cîte o smucitură a hamului şi de cîte o lovitură de pinteni pe stînga şi pe dreapta, la care Titina — fir-ar a naibii ! —, forţată astfel, în lentoarea bătrîneţii ei, obişnuia să-i răspundă cu partea posterioară, într-un fel lipsit total de delicateţe.

Dar aceste întîlniri, atît de plăcute căpitanului, erau foarte rare. Mai toţi ştiau de corpul de gardă de la Colimbètra, şi rîdeau de el sau se indignau.

— Papa la Vatican cu *Svizzeri* [1] lui ; şi don Ippolito Laurentano, în feuda sa cu Sciaralla şi compania !

Şi Sciaralla, care se simţea la adăpost în incinta de la Colimbètra, căpitan în puterea cuvîntului, în afara ei nu mai ştia ce atitudine să adopte ca să scape de injurii şi batjocuri.

În primul rînd toţi îl degradau, numindu-l caporal. O prostie ! Josnicie ! Fiindcă el comanda douăzeci şi cinci de oameni (che !, douăzeci şi cinci !) şi să-l fi văzut cum îi instruia în toate exerciţiile militare şi cum îi făcea să mărşăluiască. Şi apoi, scuzaţi-mă, oare nu toţi boierii ţin, de altminteri, pe pămînturile lor, o escortă de pîndari în uniformă ?

Într-adevăr, să fie declarat numai pîndar, îl cam supăra pe bietul Sciaralla care „era de familie bună“ şi avea carnet de învăţător la clasele elementare şi maestru de gimnastică. Totuşi, colorînd astfel situaţia, deşi cu durere în suflet, acceptase uneori şi acest titlu, ca să nu fie calificat şi mai rău. Pîndar, da. Pîndar şef.

— Caporal ?

— Şef ! Şef ! Ce legătură are cu caporalul ? Se admite aşadar că ar fi o miliţie ?

A cui ? Cum ? Şi de ce îmbrăcată în felul acela ? Sciaralla ridica din umeri, strîngea ochii :

---

[1] *Svizzero*, elveţian ; *guardia svizzera*, corp armat pontifical constituit în sec. al XVI-lea cu 150 militari înrolaţi dintre confederaţii elveţieni, însărcinaţi cu paza Papei şi a Palatelor Apostolice (n. tr.).

— O uniformă ca oricare alta. Capriciul Excelenței Sale, ce vrei să faci ?

Cu unii mai creduli, alteori, se lăsa dus de mărturisiri misterioase ; și anume că principele, văzut rău, din cauza ideilor sale, de către guvernul italian, care — închipuie-ți ! — ar fi fost încîntat să-l știe mort, asasinat sau jefuit fără milă, avea într-adevăr nevoie în solitudinea de la țară de garda aceea, al cărei șef era — în mod nedemn — el, Sciaralla. Rămînea totuși în continuare de explicat de ce escorta aceea trebuia să poarte o asemenea uniformă odioasă.

— Pe dracu ! se pomenise răspunzînd de mai multe ori, bietul Sciaralla, care se gîndea atunci cu oarecare amărăciune ce ușor îi venea principelui să păstreze cu atîta demnitate și atîta constanță atitudinea aceea orgolioasă de protest, rămînînd mereu închis în limitele feudei Colimbètra, în vreme ce el și subalternii lui erau nevoiți să iasă în afară și să răspundă atîtor întrebări.

Zadarnic, între patru ochi, jura și sperjura că niciodată, niciodată, pe vremea Burbonilor, n-ar fi îmbrăcat uniforma aceea, simbolul tiraniei de atunci, simbolul opresiunii patriei ; și adăuga, dînd din mîini :

— Și acum, domnii mei, gata ! Acum că sînteți voi stăpîni... Lăsați-mă în pace !

Voiau să-i otrăvească sîngele cu orice preț, prefăcîndu-se că nu înțeleg că el nu se confunda cu haina pe care o purta ; că sub uniforma aceea era un om ca toți ceilalți, constrîns să-și cîștige o pîine, ca să trăiască într-un fel sau altul, fir-ar să fie ! Cu privirile, cu zîmbetele, compunîndu-și din priviri și zîmbete o figură foarte interesată de situațiile altora, căuta cu orice chip să distragă atenția de la uniforma lui ; apoi, făcînd diferite grimase, se înfuria vehement împotriva lui însuși, fiindcă, privindu-și uniforma, fără vreo idee preconcepută, i se părea frumoasă, Sfinte Dumnezeule ! și chiar că-i venea bine ; și aproape că avea remușcări că trebuia să se arate mîhnit că o purta.

Auzise spunîndu-se că sus, la Girgenti, un oarecare „funcționar" de pe continent [1], bărbos și coleric, declarase public, cu gesturi furioase, că o asemenea necuviință, o asemenea impertinență, un ultragiu atît de patent adus

[1] Prin continent se înțelege Peninsula Italică (deci în afara Sardiniei și a Siciliei) (n. tr.).

gloriei revoluției, guvernului, patriei, civilizației, n-ar fi tolerate în nici o altă parte a Italiei, și poate în nici o altă parte a provinciei Siciliei însăși în afara orașului Girgenti, și așa și pe dincolo... și nu voiesc să spună cum și în ce fel prin cuvinte ; ci doar cu mîinile făcuse un anume gest.

Oh, Doamne, chiar din cauza lui, din cauza acelei uniforme burbonice a celor douăzeci și cinci de oameni de pază, atîta dispreț, atîta silă ? Dar de ce nu se ocupau acești indignați mai degrabă de domnul primar, de domnii asesori și consilieri comunali și provinciali și de cei mai de vază cetățeni care se luau la întrecere, toți împopoțonați și umflați în pene, veniți să se ploconească Excelenței Sale, principele de Laurentano, care-i primea în vilă ca un rege în palatul regal ? Și Sciaralla nu mai pomenea de înaltul cler, cu monseniorul episcop în cap, care, se știe, pentru un *legitimist* [1] ca Excelența Sa, se putea considera un adevărat aliat.

Sciaralla exulta de bucurie și-i creștea inima în piept de toate vizitele acelea ; și nimic nu-i plăcea mai mult decît să ia atitudinea de drepți și să prezinte arma. Dacă venea monseniorul, dacă venea primarul, sentinela chema la poartă micul pluton de la postul de gardă apropiat și dădeau un prim salut acolo, în plină regulă, cu un zgomot plăcut de arme, ridicate și imediat puse la picior ; un alt salut apoi, la coloanele intrării exterioare din vilă, la rechemarea celeilalte sentinele de la poarta cea mare. Față de salariu, era atît de puțin de făcut, încît atît el cît și oamenii lui își căutau de lucru, găsind ici-colo un pretext ; și una din treburile mai serioase erau tocmai aceste saluturi în *stil militar*, care serveau de minune în a-i scoate din mîhnirea de a se vedea, atît de bine îmbrăcați cum erau, într-o inutilitate desăvîrșită.

În fond, cu asemenea și atîția protectori, Sciaralla ar fi putut să ia în rîs glumele proaste făcute de oameni simpli dacă, vanitos cum era, ca mai toți oamenii, n-ar fi fost dornic de a fi văzut și primit de fiecare cu amabilitate și respect. Nu era în stare să rîdă de asta de altfel dimpotrivă, de la o vreme, era foarte consternat din alt motiv.

---

[1] Adept al *legitimismului*, doctrină bazată pe afirmarea originii divine a monarhiei și în consecință a legitimității ei (n. tr.)

Circula în sat un zvon, care se întărea din zi în zi mai mult, că toți muncitorii din orașele mai mari din insulă, și țărănimea, și cei mai de aproape, din marile tîrguri din interior, muncitorii din minele de sulf, ar vrea să se adune în corporații sau cum le numeau, în grupări muncitorești, pentru a se răzvrăti nu numai împotriva domnilor, ci a oricărei legi, spuneau ei, punînd mîna pe tot.

De mai multe ori, fiind de serviciu în anticameră, auzise discutîndu-se în salon despre asta. Principele arunca vina, bineînțeles, pe guvernul uzurpator care mai întîi a păcălit populațiile de pe insulă cu strălucirea libertății și apoi le-a înfometat cu impozite și violări de drepturi, nelegiuiri ; ceilalți îl aprobau ; dar monseniorul episcop, după părerea lui Sciaralla, știa mai bine decît toți ceilalți să descopere plaga.

Adevăratul rău, cel mai mare rău făcut de noul guvern nu consta atît în uzurparea care făcea să sîngereze încă și pe bună dreptate inima Excelenței Sale, principele de Laurentano. Monarhii, instituții civile și sociale : lucruri temporare ; trec ; vor face rău să le schimbe sau să le retragă oamenilor, dacă sînt juste și sfinte ; ar fi totuși un rău posibil de remediat. Dar dacă oamenilor le este luată sau întunecată credința, religia, ceea ce ar trebui să le lumineze veșnic spiritul ? Ei bine, asta făcuse noul guvern ! Și cum mai putea poporul să stea liniștit în mijlocul atîtor tribulații ale vieții, dacă credința nu-l mai făcea să le accepte cu resemnare, ba chiar cu jubilare, ca dovadă și făgăduință a unei recompense într-o altă lume ? Viața este una singură ? Asta ? Tribulațiile nu vor avea o compensație dincolo, dacă suportăm cu resemnare ? Și atunci din ce motiv să le mai accepte și să le mai suporte ? Să erupă așadar instinctul bestial de a-și satisface aici pe pămînt, toate poftele josnice ale trupului !

Vorbea chiar bine monseniorul. Adevăratul motiv al întregului rău acesta era. Împreună cu monseniorul care, bogat cum era, simțea prea puțin tribulațiile vieții, Sciaralla ar fi vrut ca toți cei săraci să recunoască acest motiv. Dar nu reușea să-și scoată din cap un bătrînel cerșetor, care se înfățișase într-o zi la poarta vilei cu mătăniile în mînă, așteptînd ceva de pomană, în timp

ce-i chiorăiau maţele îndelung şi-i atrăsese atenţia cu un zîmbet blînd :

— Auzi ? Nu eu îţi cer ; stomacul îţi cere, fiindcă-i este foame...

Consternarea lui Sciaralla, din cauza acelui grav pericol ce plana asupra tuturor bogătaşilor, provenea mai degrabă din siguranţa cu care principele, acolo în salon, părea să-l sfideze. Se repercuta asupra lui, fără îndoială şi asupra vitejiei şi devotamentului oamenilor săi, siguranţa principelui, căruia îi putea fi de-ajuns să spună că nu-i era teamă, lăsînd apoi pe seama altora, grija.

Din fericire, acolo, la Girgenti, nimeni nu se mişca, şi nici nu dădea vreun semn că ar vrea să se mişte ! Orăşel mort. Ce-i drept — spuneau cei răi de gură — acolo domneau corbii, adică preoţii. Indolenţa, fie în a face bine, fie în a face rău, era înrădăcinată în cea mai profundă neîncredere în soartă, în concepţia că nimic nu poate interveni, că orice efort de a zdruncina deznădejdea în care zăceau nu numai sufletele, ci şi toate lucrurile ar fi zadarnic. Şi lui Sciaralla i s-a părut că are dovada asta în tristul spectacol oferit în dimineaţa aceea, de şesul întins din jurul lui şi de drumul acela.

Străbătuse bucata de drum adîncit în despicătura perpendiculară a marginii lungi şi ridicate pe care apar aeriene şi maiestuoase vestigiile vechilor temple *akragantine.*[1] Cîndva acolo se deschidea *Porta Aurea* a străvechiului oraş dispărut. Acum înainta şchiopătînd pe povîrnişul ce duce în valea Sant'Anna, pe unde curge, împiedicîndu-se ici-colo, un rîuleţ cam sărăcit de apă : vechiul *Hypsas*, acum *Drago*, secat vara şi izvor de malarie în toate regiunile din jur, din cauza băltoacelor stătute printre smocurile de ierburi ţepoase ale albiei rîului. Impetuos şi tulbure, din cauza ploii abundente din noaptea trecută, năpădea, în dimineaţa aceea, podeţul deloc înalt, folosit vara pentru a trece peste prundiş şi nisip.

Într-adevăr, din regiunea aceea, tristă, blestemată de ţăranii siliţi să locuiască acolo de nevoie, istoviţi, gălbejiţi, tremurînd de febră, părea că emană în paloarea zorilor o sufocare îngrozitoare, de care păreau pătrunşi pînă şi copacii rari din jur ; cîte un măslin centenar sarazin

[1] Vechea denumire pentru *agrigentine* (Agrigento) (n. tr.).

cu trunchiul răsucit, cîte un migdal devenit scheletic după primele suflări puternice ale toamnei.

— Ce de apă, hm ? — se grăbea să spună căpitanul Sciaralla, întîlnindu-se, de-a lungul drumului, cu lumea aceea de la țară, sau cu căruțașii care-l cunoșteau, pentru a preveni batjocurile sau insultele, și-i mai dădea cîte un pinten bietei Titina.

Nu întîmplător, totuși, în ziua aceea, făcea el aluzie la ploaia din noaptea trecută. Mergînd la trap și privind norii zdrențuiți și rătăcitori, se gîndea intenționat la ploaie, ca la o scuză, ca să-și liniștească conștiința, deoarece încălcase ordinul precis, primit cu o seară în urmă, de la secretarul principelui : ordinul de a duce grabnic o scrisoare lui don Cosmo Laurentano, fratele lui don Ippolito, care trăia izolat și el, în altă feudă, la Valsanía, la vreo patru mile de Colimbètra. Sciaralla nu se simțise în stare să se aventureze, la ora aceea și pe vremea aceea păcătoasă, pînă în vale, departe ; avea impresia că Lisi Préola, bătrînul secretar, tatăl unui afurisit de băiat care aspira să devină căpitan de gardă, căutase înadins să-l trimită pe el, pe Sciaralla, pe lumea cealaltă ; că poate scrisoarea aceea nu era chiar atît de urgentă, încît să riște să-și frîngă gîtul pe un drum ticălos, pe întuneric, sub răpăitul unei ploi furioase, cu tunete și fulgere ; și că, în fine, putea să aștepte zorii, plecînd pe furiș, fără să renunțe la *briscola* [1] din seara aceea din micuța cazarmă, de pe marginea rîpei Sperone, unde juca cu cei trei tovarăși gradați, trecîndu-și noaptea și schimbînd garda din trei în trei ore.

Ieșirea din Colimbètra era totdeauna stînjenitoare pentru căpitanul Sciaralla, dar acum, cînd însemna o adevărată expediție drumul la Valsanía, unde de fiecare dată trebuia să înfrunte cu răbdare ura unui bătrîn energumen, teroarea tuturor ținuturilor vecine, numit Mauro Mortara, care, profitînd de cumsecădenia lui don Cosmo, cu mintea cam tulburată de lectura cărților vechi de filosofie, domnea acolo, fără să recunoască nici o altă seniorie deasupra lui...

— Curaj, curaj, hai Titina ! — suspina Sciaralla, de cîte ori îi venea în minte figura bătrînului : scund, puțin adus de spate, fără haină, cu o cămașă de abă, de culoare violacee cu pătrățele roșii, deschisă pe pieptul

[1] Joc de cărți (trei în mînă și una pe față) (n. tr.).

hirsut, cu o beretă enormă, păroasă, pe cap, făcută de el din pielea unui miel, și care, prost tăbăcită cum era, din cauza sudorii îi îngălbenise șuvițele lungi de păr și barba albă, neîngrijită ; comic și feroce, totdeauna cu două pistoale la brîu, pînă și noaptea, deoarece se arunca îmbrăcat pe o saltea grosolană de paie pe care nu dormea decît vreo cîteva ore ; la șaptezeci și șapte de ani, încă vioi și robust, se ținea mai bine decît un tînăr de douăzeci de ani.

— N-o să moară niciodată ? ! — răbufnea Sciaralla. Bineînțeles ! Ce-i lipsește ? După atîția ani, e considerat ca și cum ar face parte din familie, pînă și de don Ippolito și asta înseamnă tot. Cu don Cosmo nu mai lipsește mult să se și tutuiască.

Și, continuîndu-și drumul, se gîndea la omul acela, la aventurile lui extraordinare ; cum îl urmase în exil, la Malta, în *Quaranttotto* [1], pe principele-tatăl, pe don Gerlando Laurentano, care-l îndrăgise încă de pe vremea cînd, fiind privat de gradul de nobil la Curte, cu decorația *cheia de aur*, din cauza unui scandal la Curtea din Napoli, se retrăsese la Valsanía, unde se născuse Mortara, fiul unor bieți țărani, țăran și el, ba chiar cioban care păzea oile, pe atunci.

Din atîtea aventuri, gîndul lui Placido Sciaralla se oprea mai ales la una din ele : la aceea datorită căreia Mortara fusese poreclit *Monaco* [2] ; aventură de demult, dinainte de *Quaranttotto*, cînd la Valsanía, în jurul bătrînului principe de Laurentano, înflăcărat de răzbunare, după scandalul din Napoli, se adunau pe ascuns, venind din Girgenti, căpeteniile comitetului revoluționar. Mauro Mortara făcea de pază conspiratorilor la poalele vilei. S-a întîmplat ca o dată un frate franciscan să aibă proasta inspirație de a se aventura pînă acolo pentru cheta lui. Cine știe de ce Mortara l-a luat drept spion : și fără prea multe preambuluri, l-a înșfăcat, l-a legat cobză și l-a ținut, așa fedeleș, agățat de un copac o zi întreagă ; în timpul nopții l-a dezlegat și i-a dat drumul ; bietul frate se speriase însă atît de tare, încît nu și-a mai putut reveni, și a murit la scurt timp după aceea.

În memoria lui Sciaralla această întîmplare rămăsese mai vie decît altele, nu numai pentru că în ea Mauro

[1] Anul 1848, anul Revoluțiilor (n. tr.).
[2] Călugăr (ital.) (n. tr.).

Mortara apărea cum îi convenea lui să-l creadă, adică feroce, dar și pentru că acel copac de care fusese agățat franciscanul mai era încă la picioare, lîngă vilă, și Mauro nu omitea niciodată să i-l arate, însoțind gestul mut și cu o ușoară clătinare a capului, cu o grimasă de silă, văzîndu-l că poartă uniforma burbonică.

— Haide, curaj, Titina !

Era cazul să sufere în tăcere mojiciile și mustrările bătrînului, care, da, înfruntase și pătimise la viața lui necazuri și riscuri de tot felul, la nesfîrșit ; dar ce noroc acum, să-l servească pe don Cosmo, deoarece el nu se îngrijea niciodată de nimic în afară de hîrțoagele lui care-l țineau visător toată ziua, ca într-un delir oniric pe cărările din Valsanía !

Ce diferență între principele, stăpînul lui, și acest don Cosmo ! ce diferență de altfel și între acești doi frați și sora lor, donna Caterina Auriti, care trăia — văduvă și sărmană — la Girgenti !

De ani și ani de zile toți trei rupseseră orice relații.

Numai donna Caterina Laurentano continuase ideile noi ale tatălui ei ; și apoi se spunea că, la tinerețe, își acoperise familia de rușine, fugind de acasă cu Stefano Auriti, care a murit apoi în anii *Șaizeci*, garibaldin, în bătălia de la Milazzo, luptînd alături de Mortara și de fiul său, don Roberto, care acum trăia la Roma, dar care pe atunci era un băiețandru de abia doisprezece ani, cel mai mic din *Cei O Mie* [1]. Vă închipuiți așadar, dacă principele putea să fie de acord cu sora lui ! Dar cu Cosmo de ce nu ? Acesta, cel puțin în aparență, nu fusese partizanul nimănui. Dar poate că nu aproba protestul fratelui mai mare împotriva noului guvern. Cine dintre cei doi avea totuși dreptate ? Tatăl, mai înainte de a fi liberal, fusese burbonic, nobil la Curte și cu *cheia de aur* : ce atîta mirare, prin urmare, dacă fiul, socotindu-și tatăl oportunist, trădător al propriilor idei, rămăsese credincios vechiului guvern ? Dimpotrivă, merita respect pentru atîta constanță ; respect și venerare ; și nu era nimic de obiectat, dacă voia să știe cum vedea el lucrurile,

---

[1] *I Mille* (Cei O Mie) Faimoasa expediție glorioasă a voluntarilor lui Garibaldi , în realitate 1076 de oameni, din anul 1360, pornită de la Genova, în vederea cuceririi Regatului Celor Două Sicilii, pe navele Piemonte și Lombardo (n. tr.).

chiar şi din felul în care-şi îmbrăca supuşii. Da, domnii mei, sînt burbonic ! Am curajul opiniilor mele !

În aceeaşi clipă, căpitanul Sciaralla se pomeni împroşcat de noroi în spate şi auzi un rîs batjocoritor.

Căpitanul săltă în şa şi se întoarse, furios. Nu văzu pe nimeni.

Dinspre un gard de mărăcini, pe marginea ridicată a drumului, se auzi totuşi îngînarea unei strofe scurte, declamată pe un ton zeflemitor, lent, foarte lent :

Sciarallino, Sciarallino,
dove vai von tanta boria
sul ventoso tuo ronzino ?
Sei scappato dalla storia,
Sciarallino, Sciarallino ? [1]

Căpitanul Sciaralla, recunoscîndu-l, după voce, pe Marco Préola, fiul desfrînat al secretarului principelui, simţi că i se urcă tot sîngele în cap. Dar, imediat după asta, Préola i se înfăţişă într-o asemenea stare, încît sprîncenele încruntate îi săltară pînă la bereta burbonică şi buzele strînse de ciudă i se deschiseră larg de atîta uimire.

Nu mai părea un om ; înafara sfîntului botez, părea un porc, ieşit din cocină, drept în picioare, cretacic şi răvăşit. Cu picioarele depărtate, lăsat pe spate cum stau mai-toţi beţivii, Préola continuă de acolo de sus să declame cu gesturi ample şi vlăguite :

Oppur vai, don Chisciottino,
all' assalto d' un mulino ?
od a caccia di lumache
t' avventuri col mattino,
cosi rosso nelle brache,
nel giubbon così turchino,
Sciarallino, Sciarallino ? [2]

---

[1] Sciarallino, Sciarallino / un' te duci aşa îngîmfat / pe mîrţoaga ta trufaşă / Din istorie pari scăpat / Sciarallino, Sciarallino (n. tr.).

[2] Sau te duci, don Chisciottino / la asaltul vreunei mori / sau vînezi melci în noroi / de-ai pornit-o aşa în zori / cu nădragii atît de roşii / şi tunica verde-albastră / Sciarallino, Sciarallino ? (n. tr.).

— Ce scump mai eşti ! — răbufni Sciaralla, întinzînd o mînă în direcţia unde i se lipise noroiul.

Marco Préola se lăsă să alunece în jos, pe şezut, de pe marginea ridicată a drumului, alunecos din cauza noroiului, şi se apropie de el.

— Scump ? Nu, — îi răspunse — mă vînd ieftin ! Îţi place poezia ? Frumoasă ! Mai continuă, ştii ? O s-o public în *Empedocle*, duminica viitoare.

Căpitanul Sciaralla rămase cîtva timp să-l privească, cu chipul contractat, într-o grimasă între silă şi milă. Ştia că individul acela era uneori victima unor crize de epilepsie ; că deseori rătăcea în timpul nopţii, ca un cîine vagabond şi dispărea două, trei zile, pînă cînd îl găseau ca pe un animal mort, cu faţa la pămînt şi cu spume la gură, sau sus pe Culmo delle Forche sau pe Serra Ferlucchia sau pe cîmp. Îi văzu faţa umflată, desfigurată de o cicatrice vînătă pe obrazul drept, de la ochi şi pînă la gură, cu cîţiva peri blonzii şi ţepoşi deasupra buzelor şi pe bărbie ; se uită la bereta cea veche spălăcită şi jegoşită de pe cap care nu reuşea să-i ascundă urîta chelie prematură, observă că era spîn şi de sprîncene ; dar nu-i putu susţine privirea acelor ochi deschişi, verzui, impertinenţi, în care păreau să colcăie toate viciile. Dat afară de la şcoala militară din Modena, Préola lucrase la Roma aproape un an la redacţia unui ziar de şantaj ; după ispăşirea unei condamnări de opt luni, încercase să se sinucidă, aruncîndu-se în Tibru, de pe un pod ; salvat ca prin minune, fusese repatriat de chestură, şi acum trăia pe spinarea tatălui, la Girgenti.

— Ce-ai făcut ? — îl întrebă Sciaralla.

Préola îşi privi haina mînjită de noroi şi cu un rînjet rece, răspunse :

— Nimic. O mică insultă...

Cu mîinile adăugă un gest care să însemne că se rostogolise pe jos. Apoi, deodată, schimbîndu-şi aerul şi tonul, îl apucă de braţ şi-i strigă :

— Dă încoace scrisoarea ! Ştiu că o ai !

— Ce, eşti nebun ? — exclamă Sciaralla brusc, trăgîndu-se înapoi.

Préola izbucni în rîs, cu un aer neruşinat.

— N-am nevoie de ea decît s-o adulmec. Scoate-o ! Vreau să simt dacă are miros de bomboane de nuntă. Animalule, nu ştii că stăpînul tău se însoară ?

Sciaralla îl privi buimăcit.

— Principele ?

— Excelenţa Sa, mda ! Nu crezi ? Pun rămăşag că despre asta este vorba în scrisoare. Principele îi anunţă fratelui său apropiata lui nuntă. Nu l-ai văzut pe monseniorul Montoro ? El este peţitorul !

Ce-i drept, monseniorul Montoro venise mult mai des în ultima vreme la Colimbètra. Să fie oare adevărat ? Sciaralla făcu un efort ca să împiedice ca vestea aceea incredibilă, a unui eveniment atît de neaşteptat, să-i declanşeze într-o clipă viziunea unor serbări strălucitoare, în fine o dezmorţire nouă şi o veselie în claustrarea aceea austeră şi tăcută ; speranţa darurilor pentru frumoasa apariţie pe care avea s-o facă cu oamenii lui şi serviciul ireproşabil care l-ar fi scos din obligaţiile... Dar principele, este cu putinţă ? atît de serios... la vîrsta lui ? Şi apoi cum să-i acorzi încredere lui Préola ?

Căutînd să-şi ascundă uimirea şi curiozitatea, cu un zîmbet de neîncredere, îl întrebă :

— Şi cu cine se căsătoreşte ?

— Dacă-mi dai scrisoarea îţi spun — răspunse acesta.

— Mîine ! Hai, lasă. Am înţeles.

Şi Sciaralla se aplecă uşor, ca să-şi pornească măgăriţa.

— Aşteaptă ! — exclamă Préola, ţinînd-o pe Titina de coadă.

— Mă lasă rece nunta şi faptul că tu nu crezi ! Poate... vezi ? asta da, m-ar interesa mai mult să ştiu... poate că principele îi vorbeşte fratelui despre alegeri, despre candidatura nepotului. Nu ştii nici asta ? Nu ştii că Roberto Auriti, „eroul de doisprezece ani“ se prezintă ca deputat ?

— Ştiu pe dracu ! Cine se amestecă în astea ? — făcu Sciaralla. Nu-l avem pe *onorevole* Fazello ca deputat ?

— Nu eu o spun că sînteţi înafara istoriei, voi, cei de la Colimbètra ! — rînji Préola. Avem alegeri generale, şi Fazello nu se va prezenta din nou, măgarule, din cauza morţii fiului său !

— A fiului său ? Dar parcă e neînsurat !

Préola rîse din nou cu neruşinare.

— Şi ce, unul neînsurat, şi pe deasupra cu frica în Dumnezeu, nu poate avea copii ? Cap sec ! Îl vom avea pe Auriti, susţinut de guvern, împotriva avocatului Capo-

lino. Luptă acerbă, duel cu totul original... Dă-mi scrisoarea !

Sciaralla dădu un pinten Titinei şi cu o mişcare bruscă se eliberă de Préola. Acesta aruncă după el cu o piatră şi încă una ; era pe punctul de a o arunca pe a treia, cînd dinspre cotitură se auzi un glas înfuriat :

— Hei, fir-ar al dr... Cine aruncă cu pietre ?

Şi un alt glas, adresat evident lui Sciaralla care fugea :

— Să-ţi fie ruşine ! Om de paie ! Cretinule ! Bufonule !

Şi de la cotitură au apărut, sub o umbrelă prăpădită verde şi găurită, cei doi, inseparabili, Luca Lizio şi Nòcio Pigna, sleiţi şi noroiţi, cărora toţi le spuneau de la o vreme, *Propaganda şi Compania :* unul, o prăjină noduroasă şi fără culoare, cu o pereche de ochelari pe vîrful nasului, cu umerii strînşi, zgribulit din cauza frigului şi cu gulerul de la hăinuţa lui de vară ridicat ; celălalt, îndesat, diform, cocoşat, cu un braţ care-i atîrna pînă aproape de pămînt şi celălalt sprijinit ca o pîrghie pe genunchi, ca să se ţină şi el cum putea.

Căpitanul Sciaralla greşea cînd spunea că nimeni nu se mişca la Girgenti. Se mişcau ei doi, Lizio şi Pigna.

Ce-i drept, atît unul cît şi celălalt, în dimineaţa aceea, uzi leoarcă şi amorţiţi de frig, sub umbrela găurită, nu prea lăsau impresia că acţiunile lor revoluţionare ar fi prea de temut...

Nimeni nu putea vedea acest lucru mai bine decît Marco Préola, el în primul rînd şi apoi ceilalţi ; el, care-şi lăsase de mai mult timp viaţa la voia întîmplării, considerînd-o inutilă, lipsită de afecţiune şi fără o credinţă în ceva, desprinsă nu numai de orice regulă, dar şi de orice tradiţie, lăsată în prada oricărui capriciu, neaşteptat şi violent, vedea totul comic şi zadarnic, rîzînd de toţi şi de toate, răbufnind în această batjocură energiile necontrolate, ieşite din comun, ale unei firi exaltate.

Ştia că, în urmă cu trei zile, cei doi se duseseră în Portul Empedocle să îndoctrineze pe hamalii care îmbarcau sulful, docherii, stivatorii, marinarii care se ocupă de bărci, cărăuşii, cantaragiii ca să-i adune în *Grupări muncitoreşti.* Văzîndu-i că se întorc la ora aceea, în starea aceea, strîmbă din nas, se opri în mijlocul drumului să-i aştepte ca să meargă împreună cu ei pînă la

Girgenti ; cînd se apropiară de el, deschise brațele ca și cum ar fi ținut vreo sticlă, din cele mari, și le spuse :

— Să mergem ; lăsați : îl duc eu.

Pigna se opri, și făcînd un efort de a se îndrepta, îl scrută disprețuitor pe Préola. Corpul, numai ghem și noduri ; dar o față de copil bătrîn fără un fir de păr, roșu în obraji, din cauza unei spuzeli a pielii, și niște ochi negri, sticloși și foarte mobili, ca de nebun, sub o pălărie prăpădită șifonată toată, făcîndu-l să semene cu un păpușoi care saltă din cutiile cu arc spiral.

Marco Préola îl chemă cu o alintare batjocoritoare, de falsă blîndețe, și-i spuse, făcînd cu ochiul :

— *Nociarè*, nu fii necăjit de jignire ! O lume infectă de ingrați ! Marinarii, mizerabili. Oh, și închide umbrela, Luca ! Dumnezeu ne trimite apă și tu nu vrei să profiți de ea ? ! Să ne spălăm fețișoara, uite așa...

Și își ridică fața plină de noroi spre cer. Norii încărcați se scuturau încă, împurpurîndu-și marginile dantelate și alergînd înspre soarele care era pe punctul de a răsări, lăsînd să cadă o apă nespus de rece și înțepătoare.

— Dar ce, plouă cu ace ? — strigă, suflînd apă pe gură și pe nări, aidoma unui cal, scuturîndu-și capul și aruncîndu-se intenționat pe spinarea lui Pigna.

Murdar cum era, din cap pînă în picioare și ud leoarcă de ploaie, se simțea acum eliberat de orice grijă de a se feri de apă și de noroi, și simțea voluptatea de a-i mînji și pe ceilalți fără a se aștepta la vreo pedeapsă, bălăcindu-se în noroi, fără stînjenire și nici stavilă.

— Dă-te mai încolo ! — îi strigă Pigna. Cine te caută ? Cine te vrea alături ? Cine ți-a căutat vreodată prietenia ?

Préola, fără să-și piardă cumpătul, îi răspunse :

— Ce mult îmi placi așa înfuriat ! Noroiul e de la Dumnezeu, dragul meu. Voiam să te ating și pe tine cu puțin... Mă dai la o parte ? Și apoi te vaiți de alții, că sînt ingrați.

— Are un obraz gros... bombăni Pigna, adresîndu-se lui Lizio.

Dar acesta mergea îngîndurat și încruntat, adîncit în preocupările lui. Ridică din umeri, vrînd parcă să spună că nu voia să fie tulburat din gîndurile lui, și-și văzu de drum.

Préola se ţinu după ei cîtva timp, în tăcere, ceva mai deoparte, privind cînd pe unul, cînd pe celălalt. Avea în adînçul lui o poftă drăcească de a face ceva, în dimineaţa aceea ; dar nu ştia ce anume. Ar fi vrut să urle ca un lup. Ca să nu urle, îşi deschidea gura, îşi repezea o mînă pe dinţi, şi trăgea de ei vrînd parcă să-şi disloce falca ; după aceea ofta sau se scutura tot, într-un freamăt de animal. Putea doar să-şi verse amarul pe cei doi ; dar ce gust pe el, să-l scoată din sărite pe Lizio ? Un prăpădit în ultimul hal şi, pe deasupra, plin de fumuri. Două nenorociri una peste alta, sinuciderea tatălui său, un avocat bun, dar cam trăsnit, apoi aceea a fratelui, îi favorizase în tîrg o oarecare simpatie, un amestec de consternare şi oarecare respect. Studia mult şi vorbea puţin, de fapt, nu vorbea aproape niciodată. Exista, ce-i drept, un motiv : îi cam lipseau cuvintele. De el se putea rîde numai de un lucru : că-şi găsise în Pigna muzicuţa ; şi muzicuţă şi muzicant apăreau de fiecare dată împreună la comiţii. Dacă Pigna distona, el îl readucea la tonul just, foarte serios, trăgîndu-l de mînecă. Revoluţie socială ; înfrăţirea popoarelor... revendicarea drepturilor celor oprimaţi : în fine, cuvinte măreţe ! Şi poate că de aceea, distrat, se prinsese pînă una, alta, de un codru de pîine, trudit de alţii, pentru el. Hm ! Doar că, cu acest frig... friguleţ...

— Oh, o cafea bună de-ar vrea Domnul ! — invocă cu o izbucnire neaşteptată Préola, ridicîndu-şi braţele. Trei bucăţele de zahăr, un castronaş cu frişcă, patru feliuţe de pîine prăjită. Oh, biete suflete sfinte din Purgatoriu !

Luca Lizio se întoarse, brusc, să-l privească insistent. Chiar la o ceşcuţă de cafea se gîndise şi el în aceeaşi clipă, aşa încruntat ; şi parcă o vedea, şi se îmbăta de mirosul ei bun ca într-un vis, aspirîndu-i aroma aburelui ; şi-şi strîngea în buzunar pumnul înţepenit de frig. Plecat de cu noapte, şi înfrînt, de la Porto Empedocle, simţea un frig de moarte ; abia aştepta să ajungă acasă. Umilit de dorinţa aceea meschină, se vedea un biet om, demn de o consolare, o consolare pe care ştia că n-o poate găsi la nimeni.

Cu puţin timp înainte, privindu-l pe caraghiosul acela care gonea pe măgăriţa lui albă şi ceva mai departe pe Préola neclintit, aşteptîndu-i cu un rînjet sleit pe buze, avusese pe neaşteptate o impresie ciudată despre el însuşi,

ce-i stîrnise în adîncul sufletului un sentiment necunoscut pînă atunci, parcă de stupoare față de toate resentimentele, toate furiile sale vehemente, care i se dezvăluiseră brusc, ca de undeva de departe, nebunești și zadarnice, acolo, în mijlocul acelei palide scene de o deznădăjduită amărăciune. În slăbiciunea mizerabilă a trupului său tremurînd de frig și totuși umed de o sudoare vîscoasă, se văzuse aidoma copacilor din spatele ziduleților, fără sevă și stropiți de picături de ploaie. Și lui, din cauza frigului, i se prelingeau picături de apă din vîrful nasului, ca și din ochii miopi în spatele ochelarilor. Se chircise tot în haină și parcă impresia aceea, după ce-l atinsese în adîncul sufletului și se risipise în stupoare i s-ar fi strîns acum în jur ca o neliniște spinoasă, încît era tot numai o durere : îl dureau tîmplele teșite, proeminențele ascuțite ale omoplaților, unde materialul hainei de vară prinsese lustru, și încheieturile mîinii, descoperite din cauza mînecilor prea scurte, și picioarele leoarcă în pantofii rupți. Și totul i se părea acum amplificat, un prisos de cruzime : fiecare porțiune de urcuș, pe drumul acela devenit un torent de cretă ; lumina crudă a zorilor care, în ciuda cenușiului sumbru al norilor, se reflecta în mocirlă și o lumina intens ; dar mai ales tovărășia acelui nelegiuit, mînjit de noroi din cap pînă în picioare, noroi pe afară, noroi pe dinăuntru, care îl stîrnea pe Pigna să vorbească. Obișnuit de ani de zile să tacă, simțea o buimăcire din ce în ce mai confuză din cauza acelei tăceri care, fără să știe nimeni, se nutrea și creștea în el din unele impresii extravagante, ca aceea cu puțin timp în urmă, pe care nu și-ar fi putut-o exprima nici lui însuși, decît cu prețul de a-și pierde orice credit și orice încredere în opera lui.

Marco Préola, deocamdată, continua să spună, parcă în sinea lui :

— Ei bine, eu ; ce sînt eu ? un vagabond ; îmi merit soarta. Dar vedeți... ce timp se gîndește să dea bunul Dumnezeu, cînd se află pe drum, pentru o sfîntă misiune, doi bieți umanitari pe care o gloată mojică i-a alungat, noaptea, loviți cu vîna de bou !

Pigna făcu gestul de a se opri, fremătînd tot ; dar Luca Lizio îl trase mai tare de mînecă, rînjind înfuriat.

— Lovituri de vînă de bou..., dar fii atent, ştii ! — articulă celălalt printre dinţi. — Ţi-aş arăta eu loviturile de vînă de bou !...

— Şi eu de la tine le-aş primi bucuros, *Nociarè*, — se grăbi să-i spună Préola cu o plecăciune, fiindcă tu, nu pari, dar eşti un erou. Fir-ar să fie, dar eşti un erou ; şi dacă ţi-o spun eu, trebuie să crezi. Poporul nu te poate înţelege. Nu poate înţelege ideea ta, fiindcă, din nefericire, ideea nu are ochi, nu are picioare, nu are gură. Vorbeşte şi se mişcă prin gura şi cu picioarele oamenilor. Dacă spui : să presupunem : „Popor, umanitatea merge ! Te voi învăţa eu să mergi !“ — sînt în stare să se uite cum îţi arunci picioarele strîmbe şi : „Ia te uită cine vrea să ne înveţe cum să mergem !“

— Eşti un măgar ! — izbucni *Propaganda*, nemaiputîndu-se abţine. Şi oare asta nu înseamnă să judeci cu picioarele ?

— Eu ? Poporul ! — replică prompt Préola.

— Poporul, după mintea ta... răspunse din nou Pigna, rotindu-şi ochii ca un nebun ; dar se reţinu imediat. — Nu mai rosti cuvîntul popor ; tu nu eşti demn nici să rosteşti cuvîntul popor ! Prea multe a înţeles poporul, dragul meu, ca să ştii ; şi în primul rînd asta : că *patrioţii* tăi l-au înşelat...

— Ai mei ? — se miră Préola, rîzînd.

— Ai tăi, cei ce l-au împins să facă revoluţia din *Şaizeci*, promiţîndu-i cîte şi mai cîte ! Patrioţii şi preoţii. Noi, dragul meu, ca să ştii cum stai, îi demonstrăm în cel mai scurt timp şi cu probe palpabile, că... pricepi ? datorită propriei sale puteri, înţelegi ? spun eu bine, în virtutea propriei sale forţe, nu datorită concesiei altora, el poate, dacă vrea, să-şi îmbunătăţească condiţiile.

— Mai bine ar fi prin forţa virtuţii sale — observă, placid, Préola.

Pigna îl privi buimac. Dar imediat se grăbi să-l liniştească :

— Nimic. Nu da atenţie. Joc de cuvinte.

— Prin virtutea... prin virtutea forţei sale — reluă Pigna cu glasul scăzut, şovăitor parcă, adresîndu-se lui Lizio ca să se sfătuiască din ochi cu el dacă spusese bine ; şi continuă puţin cam descumpănit : Îmbunătăţire, da, domnule, această nedreaptă orînduire economică, în care trăiesc oamenii... adică, nu... sau, da... oamenii trăiesc

fără să muncească, şi oamenii, deşi muncesc, nu trăiesc ! Pricepi ? Noi spunem poporului : „Tu eşti tot ! Tu poţi tot ! Uneşte-te şi dictează-ţi legea şi dreptul tău !“

— Foarte bine ! — exclamă Préola. Acum să îmi permiţi să vorbesc şi eu ?

— Legea ta şi dreptul tău ! — repetă încă o dată Pigna, furios. Vorbeşte, vorbeşte.

— Şi n-o să te simţi jignit ?

— N-o să mă simt jignit : vorbeşte.

— Ai fost pînă acum cîtva timp paracliser ?

Propaganda se întoarse din nou să-l privească buimăcit.

— Ce are una cu alta ?

Şi Préola, placid :

— Mi-ai promis că n-o să te simţi jignit ! Răspunde.

— Paracliser, da, domnule, — recunoscu Pigna, cu curaj. Ei bine ? Ce vrei să spui cu asta ? Că mi-am schimbat culoarea ?

— Nu, ce culoare ? ! Lasă asta ! Cel mult, haina...

— Am învăţat să-i cunosc pe preoţi, asta-i tot !

— Şi să faci copii, — sublinie din nou Préola ; şapte fete, toate una după alta ; poţi nega ?

Nocio Pigna se opri pentru a treia oară să-l măsoare cu privirea. Îi făgăduise să nu se ofenseze. Dar unde voia să ţintească cu acel interogatoriu ? Îşi pierduse slujba de la biserică fiindcă una din fete, cea mai mare, şi un oarecare preot canonic, Landolina...

— Cu condiţia, totuşi, ca să nu atingi anumite corzi sensibile, — îl preveni, tulburîndu-se destul de mult şi plecîndu-şi ochii.

— Nu, nu, nu, — îi spuse repede Préola, cu o mînă pe piept. Ascultă, Nocio, eu sînt, *după părerea tuturor înţelepţilor*, ceea ce se numeşte un ticălos. Ei bine, aşa e ? Am fost opt luni *închis*... închipuie-ţi. Şi vezi aici ? — adăugă, arătîndu-i cicatricea de pe obraz. Cînd m-am aruncat *în apă*, cum se spune la Roma... Mda !... închipuie-ţi, aşadar, dacă mă mai poate impresiona ceva ! Ştii, dimpotrivă, ce mă impresionează ? Că tu, nenorocitei aceleia...

— Să nu atingem, ţi-am mai spus, anumite subiecte...

— Dragul meu ! suspină Préola, cu ochii întredeschişi. Îţi fac o mărturisire. Faţă de cei pe care-i combat am o oarecare stimă, şi sînt singurii. Dar aceştia, din cauza...

să le zicem, nenorocirilor mele, nu vor să aibă stimă față de mine și n-ar mai vrea să mă lase să trăiesc. Și aici greșesc. Trebuie să trăiesc ! Și ca să trăiesc, sînt de partea preoților. Oamenii nu iartă ; Dumnezeu, în schimb, după spusele preoților, m-a iertat de cîtva timp ; și cu această scuză se servesc de mine. Privește, ce frunte înaltă ! Nocio ! — adăugă, lăsîndu-și pălărioara pe ceafă ca să-și arate fruntea. — Și am ceva pe dinăuntru, să știi ! Dacă mi-ar fi mers cum trebuie afacerile... Gata... ce s-o mai lungesc. Eu, voi... totul... dar uitați-vă ! Noroi ! Toți trei sîntem cu picioarele înfundate în el ; ei bine, să vorbim clar, în numele lui Dumnezeu, să spunem lucrurilor pe nume fără a le mai împodobi cu fraze goale ; să ne luăm această plăcere ! Eu sînt un porc, da, dar tu ce ești, Nociarè ? ce muncă este ceea ce faci tu ? Îmi spui ? Pune-ți mîna pe conștiință ; tu nu muncești !

— Eu ! — exclamă Pigna, mai mult uluit, decît jignit de nedreptate, întinzînd brațul și îndoindu-l apoi cu arătătorul pe piept.

— Muncești pentru cauză ? Palavre ! — reluă repede Préola prompt. — Te-am rugat : adevărul gol, goluț. Apoi ți-l îmbraci tu acasă cum vrei, ca să-ți împaci conștiința. Munceai... te-au dat afară din biserică ; apoi de la un sediu — loto... Calomnii, știu ! Și totuși, dacă într-adevăr ți-ai fi vîrît în buzunar gologanii neghiobilor creduli care veneau să joace acolo, crezi că ai fi făcut vreun rău ? După părerea mea, ai fi făcut foarte bine ! Dar acum ce faci ? Muncesc fetele tale, și tu mănînci și predici. Și aici, cestălalt, Sfîntul Luca Evanghelistul... Cum îl numiți ? Amor liber. Bine : palavre ! Fapt e că face dragoste cu altă fată de-a ta, și...

În clipa aceea, Luca Lizio, livid și descompus la față se năpusti cu brațele întinse spre gîtul lui Préola. Dar acesta se trase înapoi, rîzînd, pînă cînd putu să-i apuce încheieturile mîinilor, respingîndu-l cu furie.

— Du-te încolo ! — îi strigă, cu strălucirea unei bucurii ticăloase în ochi și în dinți. — Nu spun decît adevărul !

— Lasă-l să trăncănească ! — interveni Pigna, la rîndul său, calmîndu-l pe Luca Lizio și îndreptîndu-se din nou. — Nu vezi că ține cu tot dinadinsul să se facă nesuferit ? ! Înțeapă ca musca.

— Nesuferit, mda ! doar că eu l-am înţepat în plin adevăr, gol goluţ, — rînji Préola. — Şi cu frigul ăsta... Da, da, mai bine să-l ascundă ! Nu voiam decît să-ţi explic, dragă Nocio, fără să te jignesc, de ce nu poţi avea efect cu spusele tale.

— Fiindcă în acest tîrg sînt numai nemernici ! — strigă Pigna, întorcîndu-se spre el înfuriat la culme, cu ochii ieşiţi din orbită.

— De acord ! — aprobă imediat Préola. Şi eu, cel mai nemernic dintre toţi. De acord ! Dar tu nu munceşti : fetele tale muncesc, şi Luca mănîncă şi studiază, şi tu mănînci şi predici. Studiu şi predică : palavre. Substanţa este îmbucătura care se mănîncă. Aş vrea să ştiu cum de nu vă rămîne în gît, la gîndul că fetele tale se spetesc cosînd şi nu mai dorm nici noaptea ca să facă rost de mîncare.

Pigna se prefăcu că nu-l aude ; dădu din cap de cîteva ori şi bombăni, ca pentru el, din nou :

— Tîrg de nemernici ! Du-te la Aragona, la doi paşi de Girgenti ; du-te la Favara, la Grotte, la Casteltermini, la Campobello... Sate de ţărani şi minieri, bieţi analfabeţi. Patru mii, numai la Casteltermini ! Am fost acolo săptămîna trecută ; am asistat la inaugurarea grupărilor muncitoreşti.

— Cu lumînarea aprinsă în faţa Fecioarei Maria ? — întrebă Préola.

— Una e Dumnezeu şi alta e preotul, imbecilule ! — răspunse trufaş Pigna.

— Şi trompetele care sună fanfara regală ?

— Disciplina ! Disciplina — exclamă Pigna. Fac bine ! Trebuia să-i vezi... Toţi aliniaţi, serioşi... patru mii... compacţi... păreau pămîntul însuşi, pămîntul viu, înţelegi ? care se mişcă şi gîndeşte... opt mii de ochi care ştiu şi te privesc... opt mii de braţe... Şi mi se răsucea inima în piept gîndindu-mă că numai la noi, la Girgenti, capitală de regiune, la Porto Empedocle, port la mare, deschis comerţului, nimic ! nimic ! nu se poate face nimic ! Ca brutele ! Mai rău ! Dar ştii cum trăiesc la Porto Empedocle ? Cum se face încă îmbarcarea sulfului ? Ştii cum ?

Marco Préola era obosit : dădu din cap, murmurînd :

— Porto Empedocle...

Şi toţi trei îşi reprezentară imaginea acelui tîrg de la mare, crescut în scurt timp pe spezele vechiului Girgenti,

devenit acum comună autonomă. Mai întîi vreo douăzeci de căsuţe, acolo, pe plajă, bătute de vînt, de spuma mării şi de nisip, cu un diguleţ scurt, făurit din lemne subţiri, numit Molo Vecchio, şi o fortăreaţă, pătrată şi întunecoasă, unde îi ţineau la muncă forţată pe ocnaşi, cei care, mai tîrziu, crescînd comerţul cu sulf, ridicaseră două diguri mari ale noului port, lăsînd în mijloc diguleţul (Molo) căruia, dat fiind că era ca un chei i s-a acordat onoarea de a servi drept căpitănia portului şi un turn alb al farului principal. Neputîndu-se amplifica din cauza unei moviliţe din spatele lui bogată în marnă, tîrgul se lungise pe plaja strîmtă, şi pînă la marginea acelui colnic, casele, înghesuite, sufocate parcă se sprijineau una de alta. Depozitele de sulf sînt îngrămădite de-a lungul plajei ; şi de dimineaţă pînă seara este un zgomot continuu de scîrţîit de osii ale căruţelor încărcate de sulf, venind de la gară, sau chiar direct de la minele de sulf, din apropiere ; un amestec de oameni desculţi şi de animale, clăpăit de picioare goale în apă, o zarvă de certuri, înjurături şi chemări, în zgomotul şi şuieratul unui tren traversînd plaja, cu direcţia cînd spre un dig cînd spre altul, veşnic în reparaţie. Înafara braţului dinspre răsărit, plaja e mărginită de bărcile grele cu vela pe jumătate strînsă pe catarg ; lîngă grămezile de saci cu sulf se fixează balanţele pe care se cîntăreşte sulful, apoi este purtat pe spatele hamalilor, numiţi *oamenii mării*, care, desculţi, în pantaloni de pînză, cu un sac pe spinare, răsucit la capăt şi adus apoi pe după ceafă, cufundîndu-se în apă pînă la şolduri, duc încărcătura pînă la bărci, care, după ce strîng vela, pornesc să descarce sulful în vapoarele de marfă ancorate în port, sau dincolo de el.

— Trudă de sclavi care-ţi strînge inima, în zilele friguroase de iarnă, reflectă Pigna. Striviţi sub povară, cu apa pînă la brîu. Oameni ? Animale ! Şi dacă le spui că pot deveni oameni, deschid gura într-un rîs tîmpit şi te înjură. Ştii de ce nu se construiesc diguri pe recifele noului port, putîndu-se astfel face mult mai repede îmbarcarea şi merge mai lesne cu carele sau vagonetele ? Fiindcă marii marii satului sînt proprietarii bărcilor ! Şi pînă una, alta, cu toate bogăţiile agonisite de pe urma acestui comerţ, canalele stau încă descoperite pe plajă şi lumea moare infectată ; cu toată marea deschisă în faţa lor, lipseşte apa potabilă şi lumea moare de sete ! Nimeni

nu se gîndeşte la asta ; nimeni nu se plînge. Parcă sînt nebuni cu toţii, acolo, animalizaţi în războiul cîştigului, josnic şi feroce !

— Dar ştii că combaţi, într-adevăr, bine ? ! — conchise Préola, aprobîndu-l. Dar ştii că ţi-au folosit, nu glumă, predicile auzite ca paracliser ? !

— *Baibai, baibai,* — spune englezul ! — adăugă Nocio Pigna, întinzîndu-şi ameninţător braţul, anormal de lung. Pînă acum sîntem trei sute de mii, dragul meu. Şi în curînd o să auziţi de noi.

•

Între timp, trecînd de suişul drumului, sprijinit dincolo de versantul celălalt al văii, Placido Sciaralla continua să călărească pe Titina spre Valsanía, cufundat în noi şi complicate consideraţii, după veştile aflate de la Préola. La un moment dat se simţi obosit, ridică din umeri şi începu să privească în jurul lui.

În stînga, se desfăşura cîmpia veselă de apropierea mării, toată numai migdali, măslini şi vii întinse. Putea vedea de pe acum Seta, cătun cu vreo cincizeci de căscioare, aliniate de-a lungul drumului, în majoritate hanuri şi cîrciumi pentru căruţaşi, de unde venea un iz înţepător şi acru de must, un miros puternic de bălegar, şi alături, potcovării, lăcătuşerii, rotari, iar în mijloc, un soi de cocioabă, transformată în bisericuţă pentru slujba sfîntă de duminică. Ca să nu fie văzut de tîrgoveţii aceia grosolani care-l cunoşteau, Sciaralla o luă pe o scurtătură, printre pomi, şi nu după mult timp pătrunse în Valsanía.

În afară de întinderile de viţă-de-vie, îngrijită cu patimă şi orgoliu de Mauro Mortara, şi în afară de vechii măslini sarazini, de migdali şi cîteva hectare de teren cultivabil, iar ceva mai la vale, de rîpa cu citrice, care constituiau jumătatea rezervată lui don Cosmo, tot restul era cedat, în loturi mici, în arendă ţăranilor săraci, nu direct de principele don Ippolito, căruia îi aparţinea şi feuda aceea, ci de arendaşii arendaşilor, care, nemulţumiţi de a trăi la oraş ca adevăraţi boieri, pe munca acelor bieţi nenorociţi, îi asupreau cu dijme din cele mai nemiloase, uzînd de o înşelătorie cu tot felul de înţelegeri încîlcite şi odioase. Dijma li se impunea pe sămînţă şi pe ajutoarele anticipate din timpul anului ; o samavolnicie din cele mai nelegiuite, în cotele luate în vremea recoltei. După ce a muncit un an, aşa-zisul arendaş vedea cum i se ia de

pe pămîntul cultivat *tumulo*[1] după *tumulo* de-i lua aproape toată recolta ; *tumuli* pentru sămînță, *tumuli* pentru păşune, unul pentru *lampă* şi altul pentru pîndar, şi altul pentru Madonna Addolorata, şi apoi pentru San Francesco di Paola şi pentru San Calògero, şi, în sfîrşit, pentru aproape toţi sfinţii din calendarul bisericesc ; încît uneori, abia îi mai rămînea şi lui acel *solame,* adică puţinul care rămînea din treerat pe arie, un amestec de paie, praf şi o fărîmă de grîu.

Răsărise soarele, şi căpitanul Sciaralla vedea ici şi colo, pe întinderea pămîntului, scînteind, cîte o băltoacă făcută de ploaie sau cîte o bucată de fier lustruit. Întreaga cîmpie emana un abur, de parcă ar fi palpitat pe deasupra ei un văl de brumă. Din loc în loc, cîte un bordei crăpat şi afumat, pe care ţăranii îl numeau *roba*[2], staul şi totodată casă ; şi de acolo ieşea soţia cîte unui arendaş ca să lege în aer liber purcelul care scurma, urmată de trei-patru găinuşe ; în faţa uşii roşietice şi putrede, o altă femeie pieptăna o fetiţă care se tînguia ; în timp ce bărbaţii, cu vechi pluguri primitive, trase de o măgăriţă prăpădită şi uscată şi de un măgăruş lent ce-şi dădea aproape duhul de strădanie, zgîriau din greu pămîntul, după udătura din noaptea trecută. Toţi aceşti bieţi oameni, văzîndu-l pe Sciaralla trecînd pe măgăriţa albă, se opreau din lucru ca să-l salute cu respect, de parcă ar fi trecut principele în persoană. Căpitanul Sciaralla răspundea plin de demnitate, ridicîndu-şi mîna în dreptul frunţii, în stil militar şi primea acele demonstraţii de respect ca pe o anticipată compensaţie a umilinţei pe care avea s-o pătimească de la bătrîna bestie feroce de Mortara. O amărăciune îi strica totuşi plăcerea acelor saluturi : în scurt timp, intrînd pe domeniile lui Mortara, avea să fie asaltat de cîini, de cei trei duli fioroşi ai stăpînului, pe care-i învăţase bătrînul, mai mult ca sigur, să-i facă de fiecare dată aceeaşi primire. Şi în timp ce cîinii se năpusteau asupra lui, dintr-o parte şi din alta, pînă la înălţimea Titinei, făcînd-o să salte speriată, aidoma unui cal în apărare, Sciaralla striga cît putea de tare, şi abia atunci apărea Mauro sau

---

[1] *Tumulo (tumolo)* în dialect sicilian *tùmminu ;* a) măsură de capacitate, azi abolită, corespunzînd cu 17, 193 litri ; b) măsură de suprafaţă corespunzînd cu 10, 914 arii (n. tr.).

[2] *roba,* lucruri ; bunuri (ital.) (n.tr.).

il curatollo [1] Vanni di Ninfa, cu calmul lor obișnuit, chemînd cîinii, dar, bineînțeles, după ce nepoftitul oaspete văzuse moartea cu ochii de mai multe ori.

Cu cei trei dulăi Mauro Mortara discuta ca și cum ar fi fost cu adevărat creaturi raționale. Spunea că oamenii nu știu să-i înțeleagă pe cîini ; dar cîinii îi înțeleg pe oameni. Păcat — spunea el — că, bieții de ei, nu sînt în stare să se exprime ; și noi credem că ei nu ne înțeleg și nu ne aud. Sciaralla, însă, își explica altfel fenomenul. Cîinii aceia îl înțelegeau atît de bine pe stăpîn, fiindcă acesta era mai cîine decît ei. Și i s-a părut că are o confirmare a acestei păreri chiar în dimineața aceea.

Mauro stătea în fața vilei ; în jurul lui cei trei prieteni de încredere, cu urechile ciulite și cu botul în aer. Ei bine, de astă dată, la sosirea lui, ei continuau să stea acolo (ba chiar unul căscă), parcă ar fi înțeles că stăpînul lor și-a luat asupră-și în mod excelent sarcina.

— Ce cauți tu aici, la ora asta ? Așa, ca o fantomă ? — îl întrebă Mauro, trăgîndu-și de pe cap gluga mantalei aspre cu care era înfășurat și descoperindu-și capul.

Cînd se apropia culesul viei, Mauro nu mai dormea nopțile ; stătea de pază, plimbîndu-se printre șirurile lungi de araci, împreună cu cei trei dulăi. Poate că stătuse afară și în noaptea aceea năprasnică ; era în stare !

Sciaralla îl salută cu umilință, apoi, arătînd spre cîini, întrebă :

— Pot să descalec ?

— Descalecă, — mormăi Mauro. — Ce-aduci ?

— O scrisoare pentru don Cosmo, — răspunse Sciaralla, descălecînd de pe măgăriță.

Și în timp ce se scotocea prin buzunarul dinăuntru hainei, simțea ațintiți asupra lui ochii lui Mauro plini de furie și de dispreț batjocoritor.

— Uite-o ! O trimite Excelența Sa în mare grabă.

— Stai aici, — îi ordonă Mauro, luînd scrisoarea. — Și fii atent să nu lași măgărița de capul ei.

Sciaralla știa că îi era interzis să intre în vilă, ca și cum uniforma lui ar fi putut pîngări vechitura aceea de casă, o fermă prăpădită cu un singur etaj ; el, care venea din splendorile de la Colimbètra, unde te puteai oglindi și pe pereți ! Interdicția nu pornea desigur de la don Cosmo.

---

[1] *curàtolo*, supraveghetorul unei proprietăți (dialect sicilian) (n. tr.).

ci de la însuşi Mauro Mortara, care îi interzicea şi să-şi lege măgăriţa de inelele înfipte în partea dinafară a scării rustice exterioare. Trebuia să ţină hăţurile în mînă şi să stea acolo în picioare, în frig, să aştepte ca şi cum ar fi venit la cerşit.

De îndată ce Mauro se mişcă de la locul lui, cei trei cîini se apropiară încet, încet de căpitanul Sciaralla şi începură să-l adulmece. Bietul de el, neclintit, cu inima cît puricele, îşi ridică ochii înspre Mortara care urca scara.

— Nu vă mînjiţi boturile cu pantalonii ăstuia ! — strigă Mauro, după ce-şi chemase cîinii la el ; şi întorcîndu-se spre Sciaralla, adăugă : Îţi trimit imediat o sorbitură de cafea ca să te refaci după spaima prin care ai trecut.

Ajungînd în faţa uşii, dădu să bată în felul convenit, adică apăsînd de trei ori clanţa ; dar uşa se deschise de cum ridică clanţa, şi Mauro intră, exclamînd :

— Deschisă ? Iarăşi deschisă ? dumneata ai deschis-o ? — adăugă după aceea în spatele uşii dinspre bucătărie, de unde, pentru o clipă, apăruse capul cu scufiţă al *donnei* Sara Alàimo, *la casiera*, adică menajera (şi nu femeia de serviciu !) de la Valsanía.

— Eu ? — strigă dinăuntru *donna* Sara. — Abia m-am sculat !

Şi auzindu-l pe Mauro îndepărtîndu-se, cu degetul arătător şi cu cel mic în jos făcu semnul coarnelor în semn de dispreţ, mişcînd mîna de cîteva ori.

Femeie de serviciu, ea, nu ; hei, fir-ar-să fie ! Nici a lui şi nici a nimănui din casă. Avea în mînă foalele de stîrnit focul, ce-i drept ; era pe punctul de a aprinde focul în bucătărie, dar ea era o doamnă adevărată ca educaţie şi ca familie ; era ruda îndepărtată a lui Stefano Auriti, cumnatul lui Laurentano şi de aceea, hai să zicem, făcea parte din familie.

Stătea la Valsanía de mai mulţi ani, îngrijindu-l pe don Cosmo care poate că niciodată n-ar fi avut nevoie de ea dacă sora lui, donna Caterina, nu i-ar fi trimis-o de la Girgenti, unde, ca o adevărată doamnă ce era, nu-i rămînea altă consolare decît aceea de a muri de foame cu toată demnitatea. La Valsanía îşi petrecea zilele, netezind spinarea a doi motani, castraţi, după cum se cuvenea, care-i făceau umbră la fiece pas, cu coada în sus ; sau îngînînd rugăciuni, în şir, din rozariu, de cîte cincispre-

zece părți, murmurînd din vîrful buzelor alte rugăciuni, fără de sfîrșit ; dar, dacă dăm crezare vorbelor ei, totul mergea strună în casa aceea numai datorită ei ; fără ea, adio, totul ar fi fost anapoda ! Dacă se aurea recolta, dacă făceau fructe pomii, dacă ploua la timp... În fine, își dădea aere ca și cum ea ar fi guvernat peste tot și toate. Mauro nu putea s-o sufere. Și donna Sara îi răspundea cu aceeași monedă, cu toată dragostea ! ba chiar nimic nu-i era mai nesuferit decît să-i pună tacîm și lui, deoarece don Cosmo, din păcate, ajunsese în asemenea hal, încît îi oferea această onoare unui fiu de țărani, și aproape și el un țăran de la sapă ; da, domnii mei, ... în timp ce ea, o adevărată doamnă ca familie și educație, stătea la bucătărie, fiind, pe deasupra, obligată să-l servească !

Se uită pe fereastră și, văzîndu-l jos pe căpitanul Sciaralla, oftă, cu un ușor tînguit :

— Ah, Placidino, Placidino ! Să oferim Domnului drept căință a păcatelor noastre...

Între timp Mauro intrase în camera de baie a lui don-Cosmo.

Totul era vechi și rustic în vechea vilă abandonată : dalele roase, podelele lăsate ; pereții și tavanele afumate, obloanele și mobilele decolorate și deteriorate ; și totul impregnat parcă de un iz de grîne uscate, de paie arse, de ierburi veștejite în zăduful ogoarelor încinse.

În odăița numită baie, don Cosmo, în indispensabili tricotați, cu pieptul păros gol, cu picioarele goale în papucii săi vechi, se pregătea pentru obișnuita abluțiune, cu o duzină de bureți, mari și mici, dispuși pe lavoar. Se spăla tot, în fiecare dimineață, și iarna, cu apă rece ca gheața ; și asta era singura delectare din viața lui ; nespus de solemnă nebunie pentru Mauro care, mare lucru dacă se spăla în fiecare dimineață pe „simpla mască", după cum se exprima el, vrînd să însemne numai pe față.

— Iar ați dormit cu ușa deschisă ?

— Da ? Ia te uită ! — răspunse don Cosmo, ca și cum ar fi fost mirat, și-și scărpină bărbuța scurtă, căruntă și creață.

— Niciodată ! N-o să deschideți niciodată ochii ? — reveni prompt Mauro.

— Nu spun eu ? Sînteți un copil ! Trebuie să vă dăm un preceptor și o doică ! ...Sfinte Dumnezeule ! Ce fel de

creştin sînteţi ? ! N-aţi citit ziarul de ieri ? Despre ticăloşii aceia care, cu scuza foametei, vor să distrugă tot ce-am făcut noi, cu preţul sîngelui nostru ? !

Don Cosmo, privind gesturile furioase ale lui Mauro, nici nu observase scrisoarea pe care o ţinea acesta în mînă, şi, liniştit, începuse să se săpunească pe capul chel. Enervat de calmul lui, Mauro continuă :

— Ei, dacă toţi ar fi ca dumneavoastră... Dar sînt şi eu aici, slavă Domnului ! Bătrîn cum sînt, ar avea ei ce să vadă dacă ar ajunge să aibă de-a face cu mine !

Don Cosmo îşi întoarse capul lucios de balonaşe de săpun şi-l privi :

— Vezi, prin urmare, că pot să dorm mai departe cu uşa deschisă ! Stai tu de pază !

La Valsanía ziarele ajungeau cînd şi cînd, destinate celei mai umile şi poate celei mai utile folosiri, la împachetat. Mauro le aşeza cu plăcere unele peste altele, îşi trecea de mai multe ori mîna pe deasupra lor, ca să netezească părţile şifonate sau zdrenţuite. ; şi înfrîngînd cu o răbdare de călugăr truda enormă a lecturii (din moment ce el singur învăţase cu greu să silabisească) se hrănea din ele săptămîni întregi, fixîndu-şi-le în memorie de la primul rînd pînă la ultimul. Toate erau ştiri noi pentru el, ecouri rătăcite acolo din viaţa lumii.

În ultimul ziar, care-i căzuse din întîmplare în mîini, citise, cu o zi în urmă, despre o grevă a minerilor din minele de sulf într-un tîrg din provincie şi constituirea acestora în *grupări muncitoreşti.*

— *Revendicarea proletariatului !*

Hm ! I se dăduse această explicaţie de către don Cosmo; două cuvinte, pentru el sibilinice, şi toată noaptea, înfăşurat în mantaua lui lungă de lînă, sub ploaia furioasă, rumegase şi iar rumegase, înfuriat, dintr-un dispreţ, mai mult decît justificat pentru el, împotriva acelor duşmani ai patriei.

Fără să mai onoreze cu vreun răspuns ultimele cuvinte ale lui don Cosmo, pe care-l considera că nu are mintea întreagă, îi întinse scrisoarea de la don Ippolito.

— A adus-o una din paiaţele lui : căpitanul Sciarallino.

— Pentru mine ? — întrebă don Cosmo uimit, ţinînd apa în căuşul palmelor. Îmi scrie Ippolito ? Hm, ce minune ! Deschide-o, citeşte : am mîinile ude...

— Ştergeţi-vă ! — îi spuse Mauro, brusc. Ştiţi prea bine că nu vreau să mă amestec în treburile fratelui dumneavoastră. Dar parcă n-ar fi scrisul lui.

— Ah, Préola, — observă don Cosmo, privind plicul.

Scrisoarea era scrisă de secretar sub dictarea şi iscălitura lui don Ippolito. Citind-o, don Cosmo, la primele rînduri, îşi încruntă sprîncenele, ca apoi, încet, încet să se mai destindă tensiunea întipărită pe frunte şi în ochi, transformîndu-se într-o stupoare dureroasă ; îşi plecă pleoapele ; îşi lăsă în jos şi mîna în care ţinea scrisoarea.

— Aha, prin urmare e adevărat...

— Adevărat, ce anume ? — bombăni Mauro, înciudat de curiozitatea lui.

Don Cosmo îşi ţuguie buzele, lăsîndu-şi colţurile gurii într-un gest de amară şi dispreţuitoare compătimire, clătinîndu-şi capul, apoi spuse :

— Dacă a luat-o aşa nu mai există leac... se ruinează...

— Pe dracu, spuneţi-mi ce este ? ! — repetă Mauro, şi mai înciudat.

Dar don Cosmo îl privi lung înainte de a-i răspunde.

— Îmi cere vila, — şi adăugă, lăsînd vorbele să-i cadă una cîte una de pe buze, — vila pentru Flaminio Salvo.

— Aici ? — întrebă Mauro foarte agitat, de parcă don Cosmo i-ar fi dat un pumn în faţă. Aici ? — repetă, trăgîndu-se înapoi. Lui Flaminio Salvo, vila generalului Laurentano ?

Dar don Cosmo nu se înfuria ca Mauro din cauza imaginarei profanări a vilei ; se simţea, ce-i drept, sufocat de dureroasa uimire că fratele său îi oferise ospitalitatea lui Salvo. Cu cîteva zile în urmă, un prieten, Leonardo Costa, care venea cîteodată să-l viziteze, din tîrguşorul vecin de lîngă mare, îi vorbise despre ceea ce auzise şi el la Girgenti, adică despre o apropiată căsătorie a lui don Ippolito cu sora necăsătorită, un fel de fată bătrînă, a lui Salvo. Don Cosmo refuzase să-l creadă : fratele său Ippolito avea doi ani mai mult decît el, şaizeci şi cinci ; de zece ani era văduv şi totdeauna se arătase neconsolat, chiar şi în atitudinea lui demnă, serioasă, de moartea soţiei, o femeie sfîntă... Imposibil ! Şi totuşi...

— Îi veţi răspunde că nu ? — vorbi Mauro ameninţător, după ce aşteptase o clipă.

Don Cosmo deschise larg braţele şi suspină, cu ochii închişi :

— Ar fi inutil ! Şi de altfel,...

— Cum ? — îl întrerupse Mauro. Salvo, cămătarul acela, bigotul acela, aici ? Plec eu atunci ! Şi, pentru Dumnezeu, nu vă amintiţi că tatăl lui s-a dus să asiste la *Te Deum* cînd tatăl dumneavoastră a fost trimis în exil ? Şi el, el însuşi tînăr, nu le-a arătat zbirilor burbonici casa unde se ascunsese don Stefano Auriti cu sora voastră, cînd nobilii din Palermo au dus cheile oraşului la Satriano în Caltanissetta ? Aţi uitat toate astea ? Eu le am întipărite pe toate aici în minte ca într-o carte tipărită ! Spuneţi-i să vină acum la Valsanía, dacă aveţi curajul ! Dar camera generalului, nu, aceea nu ! Cheia acelei camere *(camerone)*, o ţin eu ! Acolo nu va pune piciorul, sau îl omor, pe cuvîntul meu, eu, Mauro Mortara !

Don Cosmo nu se irită defel, persistînd în uimirea lui plină de amărăciune în faţa ieşirii furioase şi îndelungi a lui Mauro. De mai multe ori fusese pe punctul de a-l face pe Mauro să înţeleagă că lui Gerlando Laurentano, tatăl lui, nu-i trecuse niciodată prin cap ideea unităţii italiene, şi că în Parlamentul sicilian din 1848, în care tatăl lui fusese cîteva luni ministru de război, nu propusese niciodată nici confederaţie italiană şi nici anexare la Italia, ci un regat închis al Siciliei, cu un rege din Sicilia şi gata. Aceasta era aspiraţia tuturor sicilienilor bătrîni şi cumsecade de atunci ; care, dacă în cele din urmă se împinsese cu cîteva puncte mai departe, nu trecuse niciodată dincolo de un fel de federaţie, în care fiecare stat trebuia să-şi păstreze propria sa autonomie. Nu-i spusese niciodată nimic din toate astea ; şi nici nu se gîndi să i-o spună acum ; şi-l lăsă pe Mauro să răbufnească de indignare, să-i întoarcă spatele şi să se ducă să se închidă în camera aceea a Principelui-tată, pentru el sfîntă ca şi patria însăşi, primul cuib al libertăţii şi acum aproape un templu al ei.

Jos, pînă una, alta, bietul Sciaralla continua să aştepte cafeaua promisă : cel puţin o sorbitură, şi puţin foc să se mai dezmorţească... Aşteptă, aşteptă, pînă începu să se simtă ca pe ghimpi de întîrzierea răspunsului. Ar fi trebuit să-l aibă de aseară, dacă l-ar fi ascultat pe Préola. Se gîndea că la ora aceea principele la Colimbètra poate că se şi deşteptase şi-l întreba acum pe secretar de răspuns. Şi el, iată că încă mai era acolo, să-l aştepte ! Dar era oare nevoie de atîta timp ca să citească scrisoarea şi să arunce

pe o hîrtie două rînduri drept răspuns ? Sau Mortara, nu i-o dăduse dinadins încă lui don Cosmo ? Căpitanul Sciaralla nu mai putea de nerăbdare ; se luă la harţă cu Titina care nu mai stătea locului o clipă, fiind chinuită de muşte.

— Stai liniştită ! Stai o dată ! Stai !

Trei smucituri de hăţuri. Titina închise ochii înlăcrimaţi, cu atîta suferinţă resemnată, încît Sciaralla se căi imediat de mojicia făcută.

— Ai dreptate şi tu, sărmana ! Nici ţie nu ţi-au dat măcar o mînă de paie...

Şi lăsă să-i scape un oftat adînc.

În sfîrşit, apăru şi don Cosmo la una din ferestrele vilei. La zgomotul obloanelor, Sciaralla se întoarse brusc. Dar don Cosmo se arătă uluit că-l mai vedea încă acolo.

— Hei, Placido, dar ce faci ?

— Dar cum aşa, Excelenţă ! — răspunsul ! — gemu căpitanul, împreunîndu-şi mîinile.

Don Cosmo îşi încruntă sprîncenele.

— Mai e nevoie de răspuns ?

— Păi cum ! repetă exasperat Sciaralla. Din moment ce stau aici de peste o oră şi aştept !

Deci, aşa ! Nenorocitul ăla bătrîn nu-i spusese nimic !

— Ai dreptate, da, aşteaptă, fiule, — îi spuse don Cosmo, retrăgîndu-se de la fereastră.

Se gîndi că fratele lui era atent la cele mai mici formalităţi (neghiobii, cum le numea el) şi că avea să considere o jignire, sau cel puţin, o gravă necuviinţă, dacă n-ar fi primit un răspuns ; luă prin urmare o prăpădită de foaie de hîrtie îngălbenită ; înmuie pana toată numai cocoloaşe într-o sticluţă cu cerneală ruginie şi, în picioare, acolo, pe marmura netedă a scrinului, începu să se căznească să-i răspundă, şi, în fine, după multă trudă, îi reuşi în aceşti termeni :

De la Valsania, 22 septembrie 1892

Dragul meu Ippolito,

Poate că tu nu ştii în ce condiţii mizerabile a ajuns această decrepită cocioabă, unde numai eu pot locui, care mă consider după acum înafara lumii, şi nu mă plîng de asta. Dacă tu consideri, în ciuda acestui adevăr,

că nu poţi renunţa totuşi ca familia Salvo să vină aici ca să ducă o viaţă la ţară, ai, te rog, grijă de a-i preveni că aici lipseşte tot ; ca atare, să-şi aducă toate cele necesare, mobile, provizii şi orice este trebuincios unei case, lucruri de care cred ei că au nevoie.

Altceva aş vrea să-ţi spun şi ţi-aş spune, dacă nu mi s-ar părea zadarnic să sper, că ar putea fi utilă judecata mea. Drept pentru care, fără îndoială, te îmbrăţişez cu drag.

Cosmo.

Închise scrisoarea, oftînd din adîncul inimii, şi se duse din nou la fereastră. Căpitanul Sciaralla se repezi într-acolo, îşi scoase bereta şi lăsă să cadă scrisoarea în ea.

— Vă sărut mîinile, Excelenţă !

Un salt şi încălecă.

— Zboară, Titina !

Hau ! Hau ! Hau ! — cei trei dulăi, treziţi brusc, alergară după el o bună bucată de drum, ca să-l salute, în felul lor.

Don Cosmo rămase la fereastră ; urmări din ochi galopul căpitanului Sciaralla pînă la cotitura aleii ; apoi întoarcerea dulăilor care rînjeau şi răbufneau, după goana zadarnică şi lătratul zadarnic. Cînd cele trei animale se tolăniră din nou, în cele din urmă, lîngă scară, şi lungindu-şi botul pe labele din faţă, închiseră ochii ca să poată dormi iar, el le privi, dădu uşor din cap şi zîmbi. În faţa atitudinii lor, în vederea reluării somnului, nu i se mai părură zadarnice, nici lătratul şi nici goana de mai adineauri. Iată : cele trei animale protestaseră împotriva venirii acelui om care le întrerupsese somnul ; acum cînd credeau că-l alungaseră, reveneau cu înţelepciune la somnul lor.

— Fiindcă este înţelepciunea cîinelui — se gîndi el, suspinînd adînc — ca după ce a mîncat şi şi-a satisfăcut şi alte nevoi ale trupului, să lase să treacă timpul, dormind.

Privi copacii din faţa vilei ; i se părură şi ei cufundaţi într-un vis fără de sfîrşit, din care zadarnic încerca lumina zilei şi zadarnic încerca aerul, mişcîndu-le frunzişul, să-i trezească. De multă vreme, în foşnetul lung şi uşor al frunzelor, el simţea, ca dintr-o infinită îndepărtare, zădărnicia tuturor lucrurilor şi plictiseala anxioasă a vieţii.

RUGAŢI DE FLAMINIO SALVO, care nu avea niciodată o clipă liberă, fiind prins de afăcerile de la bancă şi de multe alte afaceri de care se ocupa, Ignazio Capolino, cumnatul lui şi Niní De Vincentis, tînărul prieten al familiei, au plecat a doua zi cu trăsura de la Girgenti la Valsanía ca să dea oportunele dispoziţii pentru vilegiatura la ţară ; sarcină foarte plăcută, atît pentru unul cît şi pentru celălalt, din două diverse, ba chiar opuse, motive.

Carele, supraîncărcate cu tot felul de mobile, o porniseră de mai mult timp din Girgenti, şi la ora aceea ar fi trebuit să ajungă la Valsanía. Discuţia dintre cei doi aflaţi în trăsura personală a lui Salvo ajunsese la proiectata căsătorie a donnei Adelaide, sora lui don Flaminio, cu Principele de Laurentano.

— Nu, nu : e prea de tot ! prea de tot ! — spunea Capolino, zîmbind dispreţuitor. Biata Adelaide, e prea de tot, după o aşteptare de cincizeci de ani ! Să vorbim drept.

Nini de Vincentis clipea continuu, vrînd parcă să păstreze în ochii săi negri codaţi şi frumoşi neplăcerea faţă de zîmbetul acela batjocoritor. În acelaşi timp, cu chipul său palid prelung, ar fi vrut să aibă aerul unei intenţii cel puţin de a zîmbi şi el ca să se armonizeze cu gluma lui Capolino, un răspuns într-un fel, dat ilarităţii cam nelalocul ei şi cam exagerată.

— Mda ! Nuntă, un fel de a spune ! — continuă acesta implacabil, acolo unde nimeni nu-l auzea (Niní, bunul Niní, plăsmuit din plămada îngerilor, era mai puţin decît nimeni). Un fel de a spune... fiindcă, ce să mai vorbim ! O fi bine, o fi rău : legea e lege, dragul meu, şi opiniile politice şi religioase, dacă contează, contează puţin în faţa ei. Acum, principele, ştii *conditio sine qua non,* vrea ca această căsătorie să fie numai religioasă, nu o admite pe cealaltă din cauza ideilor sale. Prin urmare, căsătorie fără efecte legale, mă înţelegi ? O fi ceva frumos, hm ! depinde de gust... poate şi un gest curajos, nu spun nu : dar biata Adelaide, ce mai !

Şi Capolino zîmbi din nou ironic, ca şi cum, în concepţia lui, Adelaide Salvo n-ar fi fost femeia cea mai potrivită pentru eroismul acela de tip nou care i se cerea pentru sfidarea curajoasă a societăţii, constituită conform legilor ei civile.

Niní De Vincentis tăcea şi continua să clipească, cu acelaşi surîs mîhnit, resemnat, pe buze, sperînd ca tăcerea sa să frîneze avîntul de batjocură al tovarăşului său de drum.

Dar nici gînd ! Capolino se antrena singur în subiectul acela.

— De ce o face ? — reluă, făcînd aluzie la mireasa rămasă pînă atunci fată bătrînă. Ca să intre în lume cu toate drepturile de doamnă ? Dar, după mine, mai degrabă iese din lume. Se duce să se ferece la Colimbètra ! Este o călugărie sub toate aspectele, mă înţelegi ? Principele, după toate socotelile, are şaizeci şi cinci de ani bătuţi pe muchie.

Se întrerupse la un gest al lui De Vincentis.

— Ei, dragul meu ! Ştiu, tu de profesiune eşti înger ; dar aici e vorba de o căsătorie ; şi trebuie să ne gîndim şi la vîrsta protagoniştilor. *Vis, vis, vis* [1] ; o spun şi sacerdoţii ! Prin urmare, lume, ioc. Devine principesă, principesă de Laurentano ; mai spun, regina din Colimbètra ! Da ; pentru mine, pentru tine, pentru noi toţi care considerăm căsătoria religioasă nu numai superioară celei civile, ci unica, adevărata care valorează ; ceea ce, fiind de ajuns în faţa lui Dumnezeu, ar trebui să fie de ajuns şi în faţa oamenilor. Totuşi, toţi ceilalţi, hei, nu au deloc obligaţia s-o recunoască şi s-o respecte pe ea, în afara Colimbètrei, drept principesă de Laurentano : şi Lando, de exemplu, fiul din prima cununie, n-are obligaţia s-o respecte ca pe o a doua mamă. Şi ce-i rămîne atunci ? Bogăţia... Nu de asta o face, bogată cum e din familia ei ! Oh, biata Adelaide, tare mi-e teamă că va ajunge pînă la urmă ca mine...

Şi Capolino rîse din nou, dar ca un melc în foc.

După o luptă îndelungă, reuşise să ia de soţie pe o soră a lui Flaminio Salvo, pe jumătate cocoşată, mai mică cu doi ani decît *donna* Adelaide, şi să-şi facă prin dota ei o situaţie de invidiat. Bucurie în vis, nu în realitate, vai de el ! Cine-ar crede, fir-ar să fie ! După cinci ani, murindu-i

[1] Putere, putere, putere (lat.) (n. tr.).

soţia, din nenorocire şi sterilă, a trebuit să-i restituie dota lui Salvo, recăzînd în starea dinainte cu atîtea şi atîtea idei, una mai frumoasă şi mai îndrăzneaţă decît alta, în creierul lui fecund, dintre care din păcate, aşa, deodată. nu-i venise şi ideea că i se va lua toată averea. Îşi acordase şase luni de profundă descurajare şi prin asta spera înduioşarea inimii celeilalte surori a lui Salvo, adică tocmai Adelaide. Dar inima donnei Adelaide nu se înduioşase defel ; păzită bine în ampla şi solida fortăreaţă a corsetului înalt, rezistase doi ani asediului lui, asediu de gentileţi, de atenţii, de devotament ; în cele din urmă respinsese brusc chiar un asalt suprem şi decisiv şi Capolino fusese nevoit să se retragă cu delicateţe. Alte şase luni de profundă deznădejde, de invincibilă melancolie ; şi în sfîrşit, înarmat cu o soţie tînără, frumoasă şi plină de viaţă, revenise cu mai multe şanse la asaltul casei lui Flaminio Salvo.

Gurile rele spuneau că graţie celei de a doua soţii, Nicoletta Spoto, tînără, frumoasă şi plină de viaţă, care devenise aproape imediat dama de companie a donnei Adelaide şi a singurei fiice a lui don Flaminio, Dianella, Capolino îşi croise un loc în bancă, în calitate de secretar şi de avocat consultant. Dar dacă am da crezare tuturor vorbelor care zboară... De un an, el trăia în lux şi belşug ; atît el cît şi soţia lui se serveau ca adevăraţi stăpîni de landourile pompoase şi de caii splendizi din grajdurile lui Salvo ; prea elegant cavaler, în fiecare duminică, în sus şi în jos pe bulevardul Passeggiatei, părea că defilează ; şi în fine, cu îngăduinţa necondiţionată a lui Flaminio Salvo, reuşise să se impună, să facă să i se recunoască titlul de şef al partidului clerical militant, care, după retragerea *onorevole*-lui Fazello, avea să-i ofere, peste cîteva zile, candidatura la iminentele alegeri politice generale.

Unui om cu sufletul candid, ca Niní de Vincentis, nu-i trecea, nici pe departe, prin minte, bănuiala că atitudinea aspră a lui Capolino faţă de donna Adelaide ar putea avea substrat într-un motiv ascuns şi de nemărturisit. După cum nu credea că cineva şi-ar fi dat seama vreodată de dragostea lui timidă, pură şi arzătoare faţă de Dianella Salvo, fiica, acum bolnavă, a lui don Flaminio, tot aşa nu-şi dăduse niciodată seama mai întîi de zadarnicul, încăpăţînat, asediu al lui Capolino faţă de donna Adelaide, tot aşa nici acum nu credea cîtuşi de puţin clevetirile

răutăcioase făcute pe seama acelei scumpe doamne Nicoletta, a doua soție a lui Capolino. Nu era în stare să descopere substraturile de maliție în nici un fel, cu atît mai puțin se gîndea la interesul material. Din acest punct de vedere era orb. De mai mulți ani, după moartea părinților, se lăsa jecmănit, împreună cu fratele lui mai mare, Vincente, de un administrator hoț, numit Jaco Pacia, care se pricepuse să învîrtească ițele afacerilor atît de bine, încît bietul Niní, cerîndu-i socoteală cu cîtva timp în urmă, n-a lipsit mult să se învîrtească totul cu el. Și fusese nevoit să se ducă, pentru prima dată, la banca lui Salvo pentru un împrumut de bani pe polițe. De foarte multe ori, după aceea, fusese nevoit să revină la bancă ; și în cele din urmă, la sfatul administratorului, îi făcuse lui Salvo propunerea să soldeze datoria cu cedarea moșiei minunate de la *Primosole,* propunere pe care Salvo o acceptase imediat, cîștigînd pe deasupra și cea mai caldă recunoștință a lui Niní, căruia, firește, nu-i trecuse prin cap nici cea mai mică bănuială a unui acord în secret între administrator și bancher. O iubea pe Dianella Salvo și în don Flaminio nu vedea decît pe tatăl ei și atît.

Acum ar fi dorit atît de mult ca fata, scăpată ca prin minune dintr-o febră tifoidă, să-și recupereze sănătatea la *Primosole,* în vechea vilă a mamei lui, unde totul i-ar fi vorbit despre el, în atmosfera melancolică a afecțiunii duioase a amintirilor materne. Dar medicii îi recomandaseră lui Salvo, pentru fata lui, aerul de mare. Și Niní se gîndea, cu durere, că la Valsanía, lîngă mare, el n-ar fi putut să se ducă s-o vadă decît arareori. Se mai consola deocamdată la gîndul că avea să supravegheze el pregătirea camerei, a cuibului care avea s-o primească pentru cîteva luni.

Ca și cum Capolino i-ar fi citit gîndurile tînărului său prieten, căruia de cîtva timp, ușor îi ghicise ingenua aspirație, sigilă prima discuție, după un rîs, cu *basta !* și, frecîndu-și mîinile, reluă :

— În curînd ajungem. Tu vei controla pregătirea camerei Dianellei ; așa e mai bine. Eu voi avea grijă de donna Vittoriona.

Niní, surprins astfel în gîndurile sale, dezvălui o consternare fără seamăn, auzind numele soției lui Salvo, nebună de mai mulți ani.

— Da, da, — spuse — trebuie să fim foarte atenţi, ca această schimbare, ferească Dumnezeu, să n-o tulbure prea mult.

— Nu-i nici o primejdie ! — îl întrerupse Capolino. O să vezi că nici nu-şi va da seama. Va continua să lucreze liniştită la interminabilul ei ciorap. Ştii că lucrează ciorapi pentru Dumnezeu din cer. Zi şi noapte ; şi vrea ca să lucreze împreună cu ea şi cele două călugăriţe de la San Vincenzo, care o îngrijesc. S-ar zice că ciorapul acesta ar fi de pe acum cît un năvod uriaş.

Niní dădu din cap, cu amărăciune.

Trăsura, trecînd de Seta, în curînd intră în feudă, direct din şosea. Poarta era o ruină : o singură parte, ruginită toată, se ţinea dreaptă, fixată de un par ; celălalt par era de multă vreme prăbuşit. Drumul carosabil care traversa partea astălaltă a feudei, cedată şi ea în arendă, era aidoma întregii moşii părăsite, ţepoasă de tufărişuri, printre care se zăreau dîrele lăsate de curînd de carele venite cu mobilele şi cele trebuincioase gospodăriei.

Niní de Vincentis privi tăcut în jurul lui dezolarea aceea fără seamăn, continuînd totuşi să vorbească în sinea lui, în timp ce pentru el vorbi Capolino.

— Bolnăvioara — spuse acesta, strîmbîndu-se — nu prea are de ce să fie veselă aici, nu ţi se pare ?

— Este foarte trist — suspină Niní.

— Nu spun numai ca loc — adăugă Capolino. Ci mă gîndesc şi la cei ce locuiesc aici. Doi bizari, dragul meu. Ai să vezi. Hm !... Vilegiatura asta la ţară va fi mai mult pentru donna Adelaide care, de fapt, nu vine aici decît pentru Dianella. Şi Dianella, care poate bănuieşte ce e aici, va pătimi în tăcere, ca de obicei, de dragul mătuşii... Ehei, ! Flaminio este un om mare, nimic de spus !

— Totuşi e aer curat — observă tînărul, ca să mai atenueze, cît de cît, părerea aspră a prietenului despre Salvo.

— Excelent ! Excelent ! — răbufni Capolino, care, din momentul acela, se închise într-o tăcere încruntată, pînă la intrarea în vilă.

Carele ajunseseră de curînd, împreună cu trăsura simplă care adusese doi slujitori ai lui Salvo, bucătarul, o cameristă şi doi tapiţeri. Pe palierul din capătul scării donna Sara Alàimo bătea din palme, în aplauze festive,

în fața acelor patru grămezi uriașe de lucruri frumoase din care.

— Iute, descărcați ! — porunci Capolino slujitorilor și căruțașilor lui don Salvo, coborînd din trăsură și agitîndu-și bastonul elegant. Apoi, urcînd repede scara, o întrebă pe donna Sara : Și don Cosmo ?

Și intră, fără să mai aștepte răspuns, în vechea casă de țară, cu Niní de Vincentis, care mergea în urma lui, ca un cățeluș rătăcit.

— Descărcați ! — repetă unul din slujitori, refăcîndu-și timbrul vocii cît și gestul imperios al unui improvizat stăpîn în rîsul celorlalți tovarăși ai lui.

Don Cosmo se învîrtea ca o muscă fără cap prin camerele proaspăt spălate de donna Sara, care încă de ieri, de cum aflase de apropiata sosire a lui don Salvo, se simțise bucuroasă și mulțumită, și imediat trecuse la treabă, convingîndu-l pînă și pe don Cosmo că ar fi fost bine să golească o cameră și alta de mobilele ruinate pentru ca oaspeții bogătași să nu vadă toată mizeria aceea într-o casă de principi. „Ba nu ! ba nu ! ba nu !“ începuse să strige imediat don Cosmo din odaia lui, auzind zgomotul acelor mobile vechi dărăpănate, smulse de la locul lor cu forța și tîrîte afară ; și donna Sara, stupefiată de acest protest : „Nu ? Cum să nu, din moment ce dumneavoastră mi-ați spus ?“ Fiindcă totdeauna se întîmpla astfel ! donna Sara vorbea, vorbea și don Cosmo, în ceea ce-l privea, se gîndea, și se tot gîndea, prefăcîndu-se, cînd și cînd, că o aude cu cîte un rapid semn al capului, cînd îl străpungea mai tare plictiseala sunetului acelor pălăvrăgeli interminabile. Aceste semne erau, firește, interpretate de donna Sara drept semne de consimțire ; răbdarea cu care don Cosmo simula că ar asculta-o, recunoscîndu-i îndemînarea cu care conducea casa și toată omenirea (după părerea ei) ; și atît de departe ajunsese să interpreteze în felul ei acele semne și acea suportare a stăpînului ei, încît, poate că în vreo seară l-ar fi luat de mînă și l-ar fi condus la pat, dacă deodată don Cosmo, holbîndu-și ochii și izbucnind într-o exclamație inopinată, n-ar fi făcut să se prăbușească tot castelul supozițiilor ei imaginare.

— Don Cosmo, respectele mele cele mai profunde ! — exclamă Capolino, descoperindu-l în cele din urmă, după ce se învîrtise de colo-colo ca să-l găsească. E dezordine mare ! Fir-ar să fie !

— Nu, nu — se grăbi să răspundă don Cosmo ca să trunchieze imediat orice preambul, cu nările încreţite din cauza mirosului acru de mucegai care îmbîcsea hărăbaia aceea, umedă încă din cauza neobişnuitei curăţenii şi spălării. Căutam o cameră mai retrasă, unde să stau fără să supăr pe nimeni.

Capolino încercă să protesteze ; dar don Cosmo îl opri la timp :

— Lăsaţi-mă să vă spun ! Iată... stau nestingherit eu, nestingheriţi ei : e bine aşa ?

Spunînd acestea, ridică o mînă, ca să mîngîie barbişonul negru, foarte elegant, al lui Niní De Vincentis.

— Te-ai făcut un tînăr de toată frumuseţea, fiule, şi ai crescut atît de mult, de-abia acum îmi dau seama cît de bătrîn sînt eu ! Fratele tău Vincente ? Tot arabist ?

— Tot ! — răspunse Niní, zîmbind.

— Ah ! Acele patruzprezece volume de arabă, manuscrise, ar trebui să cîntărească cît tot atîţia bolovani, în lumea de dincolo, pe inima contelui Lucchesi-Palli care a vrut să le dăruiască la moartea lui Bibliotecii noastre ca să ruineze pe acest biet băiat.

— A şi interpretat zece din ele — spuse Niní. Ii mai rămîn patru, dar atît de groase !

— Să se grăbească ! Să se grăbească ! — încheie don Cosmo, patern. Şi tu fiule, fii atent, cu treburile dumitale ; ştiu că-ţi merge rău ! Fii cu cap !

Între timp, Capolino, lîngă fereastră, se căznea să se oglindească în geamul deschis, şi-şi netezea favoriţii de pe obraji, de pe acum uşor încărunţiţi. Ce-i drept, nu era frumos, dar avea ochii vii şi pătrunzători care-i luminau atrăgător chipul brun şi slab.

Auzind că se încheie discuţia între Laurentano şi Niní, se prefăcu că stă acolo pentru a determina punctele cardinale ale vilei.

— Expunerea spre miazăzi, e adevărat ? Dar camera asta v-aţi ales-o pentru dumneavoastră, don Cosmo ?

— Asta sau alta, — răspunse Laurentano. Sînt multe camere, chiar prea multe, o să vedeţi ; dar toate aşa, vechi şi într-o stare deplorabilă. Ieşind de aici... (nu, fără politeţuri inutile ; scuzaţi-mă, dar ce rost are să spui că ce e vechi sau nu e vechi ? Se vede !)... spuneam că, ieşind de aici, avem coridorul acesta lung care desparte în două cazarma asta enormă : camerele de pe partea asta sînt

spre miazăzi ; cele de dincolo, spre apus ; vestibulul întrerupe aici și acolo coridorul, și desparte vila în două părți egale, afară de aici, în fund, unde avem o cameră mare *camerone*, a cărei ușă e în spatele meu : dincolo, în schimb, este o terasă. Este foarte simplu.

— Ah, bine, bine, bine — aprobă Capolino. Prin urmare, avem și o cameră mare ?

Don Cosmo zîmbi, negînd printr-o mișcare a capului ; apoi explică ce era *camerone* „camera cea mare", cît e de ruinată și cine o păzește.

— Pentru numele lui Dumnezeu ! — exclamă Capolino.

— De aceea ar fi mai bine — încheie don Cosmo — să alegeți locuința în partea de dincolo, unde este totul complet liber. De aceea mi-am ales și eu anume această odaie.

Capolino aprobă din nou ; și deoarece slujitorii veniseră sus cu prima încărcătură, o porni cu Niní spre cealaltă parte a casei. Don Cosmo rămase în camera aceea, unde cu ajutorul Sarei își transportă toate cărțile lui prăpădite. Biata femeie, simțind cît cîntărea toată erudiția aceea, nu reușea să se liniștească. nepricepînd cum de don Cosmo, după ce își însușise toate cunoștințele acelea, putea trăi, totuși, mereu cu capul în nori. În schimb, don Cosmo, încă cu nările încrețite, nu reușea să se liniștească, neputîndu-și explica de unde provenea de dimineață tot mirosul acela infect de umezeală. Dar poate că nu distingea prea clar mirosul infect din cauza plictiselii provocată de gîndul că de la o clipă la alta. datorită sosirii oaspeților, toate vechile lui obiceiuri aveau să fie date peste cap și cine știe pentru cîtă vreme.

După cîtva timp, Capolino reveni. lăsîndu-l singur, dincolo. pe De Vincentis care se arătase mult mai descurcăreț ca el în treburile ce erau de făcut ; cel puțin astfel a declarat el. În realitate, venea să îndeplinească unul din motivele pentru care primise bucuros sarcina dată de Salvo ; adică aceea de a descoperi starea de spirit a lui don Cosmo în legătură cu căsătoria fratelui său, sau, „să-i ia pulsul" în legătură cu acest subiect, cum spunea în sinea lui.

Nu că ar fi sperat ca să mai poată fi acum anulată căsătoria aceea, dar, cunoscînd diversitatea, ba chiar opoziția inconciliabilă între cele două moduri de a gîndi și de a simți a lui Salvo și a lui don Cosmo, îi plăcea să pre-

supună că un oarecare contrast, o ciocnire s-ar putea ivi în urma şederii sale la Valsanía. Era atît de abstract şi atît de solitar sufletul lui don Cosmo, încît viaţa comună nu reuşea să-i pătrundă în conştiinţă cu toate prefăcătoriile, abilităţile şi persuasiunile care în mod spontan o transfigurează la alţii, şi adesea, de aceea, din vîrful rece al nepăsării sale stoice lăsa să se rostogolească adevărul cel mai crud, ca o avalanşă.

— Oh ! Dar ce multe cărţi ! — exclamă Capolino, intrînd. Da, dumneavoastră studiaţi tot timpul... Romagnosi, Rosmini, Hegel, Kant...

La fiecare nume citit pe cotorul cărţilor acelea, îşi holba ochii, ca şi cum ar fi pus semne de exclamaţie din ce în ce mai accentuate.

— Poezii !— suspină don Cosmo, cu un gest vag al mîinii, şi cu ochii întredeschişi.

— Cum ? Cum ? Don Cosmo, nu înţeleg. Filosofie, vreţi să spuneţi.

— Numiţi-o cum vreţi, — răspunse Laurentano, cu un nou suspin. De studiat, puţin sau nimic : te poţi bucura, da, de măreţia ingeniozităţii umane, care pe o ipoteză, adică pe un nor, construieşte castele : toate aceste sisteme variate de filozofie, dragul meu avocat, care mi se par... ştiţi ce mi se par ? biserici, bisericuţe, biete biserici, de diverse stiluri, clădite în aer.

— Ah, mda, ah, mda... — încercă să-l întrerupă Capolino, scărpinîndu-şi ceafa cu un deget.

Dar don Cosmo, care nu vorbea niciodată, atins pe acea, singură, coardă sensibilă, nu a mai fost în stare să se oprească :

— Suflaţi şi se dărîmă tot ; fiindcă înăuntru nu este nimic ; golul, cu atît mai sufocant, cu cît e edificiul mai înalt şi mai solemn.

Capolino, provocat de patima vorbelor lui don Cosmo în dorinţa de a se clarifica, îşi concentră atenţia : voia să-i răspundă, să-l tempereze şi de aceea aştepta, în suspensie, o pauză : cînd s-a ivit, a erupt şi el :

— Totuşi...

— Nu, să nu aud nimic ! Las-o baltă ! — îl întrerupse brusc don Cosmo, punîndu-i o mînă pe umăr. Nerozii, dragă domnule avocat !

Din fericire, tocmai atunci, Mauro Mortara, pe esplanada din faţa vilei, dinspre partea care dădea spre vie şi

spre mare, începuse să cheme cu obișnuitul său — piu, piu, piu — numeroșii porumbei, cărora le da de mîncare, de două ori pe zi.

Don Cosmo și Capolino ieșiseră pe balcon. Și Niní se aplecă să privească de pe balustrada ultimului balcon din fund, în timp ce de pe terasă priveau și slujitorii și cameristele și tapițerii.

Totdeauna, în candoarea aripilor care fîlfîiau, era o ceartă nemaipomenită, fiindcă rația de măzăriche rămăsese de multă vreme aceeași, pe cînd porumbeii se înmulțiseră la infinit și trăiau, acum, aproape în stare de sălbăticie, în feuda aceea și în toate celelalte din jur. Știau ora mesei și alergau punctuali în stoluri, foșnind unul lîngă altul, din toate părțile : invadau, gîngurind de nerăbdare, în mare zarvă, acoperișurile vilei, ale casei țărănești, al adăpostului de paie, al magaziei unde se tescuiau strugurii și al pivniței ; și dacă Mauro întîrzia puțin, uitînd de ei, absorbit în gîndurile lui, un stol nemaipomenit își lua zborul de pe acoperișuri și se ducea să-l solicite în spatele ușii cunoscutei camere de la parter ; încet, încet, primul stol devenea o mulțime și în scurtă vreme toată esplanada fremăta de aripi deschise și de gîngurit, în timp ce în văzduh mulți alții își țineau aripile deschise, plutind cu greu, neștiind unde să se așeze.

Don Cosmo se gîndi cu neplăcere că în ziua aceea, pînă una, alta, Mauro nu avea să urce să ia masa ; i-o spusese cu o seară în urmă :

— Aceasta este ultima dată că mai mănînc cu dumneavoastră. Pentru că îmi veți face hatîrul să mă înțelegeți că eu nu voi veni să mă așez la masă cu Flaminio Salvo.

Acum stătea jos printre porumbeii săi, cu capul plecat, încruntat. Capolino îl observa de la balcon, ca și cum ar fi avut sub privirea lui o bestie rară.

— Îl salut ? — îl întrebă, încet, pe don Cosmo.

Printr-un semn al mîinii, acesta-i făcu semn că nu.

— Urs, nu ?

— Urs, — repetă don Cosmo, retrăgîndu-se de la balcon.

După ce au intrat în sufrageria aflată în partea cealaltă a casei, de pe acum înfrumusețată bogat de către tapițeri, Capolino a încercat din nou să „tatoneze pulsul"

lui don Cosmo asupra subiectului la ordinea zilei. Sigur nu avea să mai cadă iar în discuţia despre cărţile de filozofie.

Don Cosmo era absorbit în admirarea sufrageriei, devenită, pe neaşteptate, de nerecunoscut.

— Minunea lui Atlantis ! — exclama, bătîndu-l cu o mînă pe spate, pe Niní De Vincentis. — Am impresia că sînt la Colimbètra !

Imediat Capolino prinse subiectul din zbor :

— De ani de zile n-aţi mai fost pe la Colimbètra, nu ?

Don Cosmo căzu puţin pe gînduri.

— De aproape zece ani.

Şi rămase astfel, fără a mai adăuga altceva. Dar Capolino, fixîndu-şi cîrligul, ca să-l forţeze să mai vorbească :

— De cînd a murit acolo cumnata dumneavoastră, nu-i aşa ?

— Mda, — răspunse, sec, Laurentano.

Şi Capolino suspină :

— Donna Teresa Montalto... ce femeie ! ce durere ! O adevărată doamnă de tip clasic !

Şi după o pauză, grav, într-un regret simulat, un nou suspin, de altă factură :

— Eh ! *Ceea ce-i frumos şi muritor piere şi nu durează !* [1]

Donna Sara Alàimo, îngrijitoarea casei, care servea masa în clipa aceea, fiind ispitită să intervină în discuţie, ca să se ridice în ochii oaspeţilor, din nedemna ei poziţie de slugă, suspină cu timiditate, într-un languros surîs :

— Metastasio !

Niní se întoarse, uluit : don Cosmo îşi potrivi gura ca să emită un rîs al lui special, format din trei Ho ! ho ! ho !, plin, surd şi profund. Dar Capolino, văzîndu-se ameninţat de a sparge ouăle în coş tocmai în momentul favorabil lui, se repezi, plictisit :

— Leopardi, Leopardi...

— Petrarca, Petrarca, scuzaţi-mă, scumpe avocat ! — protestă don Cosmo, deschizîndu-şi mîinile. Fac apel la Niní !

---

[1] În original : *Cosa bella mortal passa e non dura* (Petrarca, Sonete, 34 (n. tr.).

— Ah, da, Petrarca, ce cretin ! *Moare tînăr cel ce cerului îi e drag...* [1] își reveni imediat Capolino. Confundam... Și dumneavoastră,... prin urmare... prin urmare nu v-ați mai revăzut fratele de atunci ?

Don Cosmo reluă brusc un aer somnolent ; cu ochii întredeschiși, confirmă printr-o mișcare a capului.

— Mereu îngropat aici ! — explică atunci Capolino lui De Vincentis, ca și cum acesta nu ar fi știut. Alte gusturi, înțeleg... dimpotrivă, diametral opuse, fiindcă don Ippolito îndrăgește... compania, nu e în stare să renunțe la ea... Și poate, zic eu, după nenorocirea aceea, ar fi dorit mult să nu rămînă singur, fără rude în jurul lui... Dar, dumneavoastră aici ; fiul tot timpul la Roma... și...

Don Cosmo, care înțelesese, dar în felul lui, intențiile lui Capolino, ca să taie brusc discuția, erupse :

— Și prin urmare face bine că se recăsătorește, asta vreți să spuneți ? De acord ! Dar pînă una, alta, — adăugă, adresîndu-se lui Niní — dragul meu, tu încă nu te decizi să te căpătuiești ?

Niní, simțindu-se așa, dintr-o dată, centrul discuției, se îmbujoră tot :

— Eu ?

— Ia te uită cum s-a înroșit ! — exclamă Capolino, izbucnind în rîs, de furie.

— Așadar, există cineva ! Există ? — întrebă don Cosmo, atingîndu-și cu un deget pieptul în direcția inimii.

— Ei, cum să nu fie ! — exclamă Capolino, rîzînd și mai tare.

Niní, pe ghimpi, mortificat, iritat de rîsul acela atît de puțin delicat, protestă cu oarecare vehemență :

— Dar nu este absolut nimeni și nimic ! Pentru Dumnezeu, nu mai spuneți asemenea lucruri !

— Ei da ! San Luigi Gonzaga ! [2] — reluă atunci Capolino prelungindu-și cu efort rîsul. Sau, mai degrabă... da, unde e donna Sara ? El da, într-adevăr, Metastasio... un erou al lui Metastasio, don Cosmo ! sau să spunem, mai degrabă, un înger... dar un înger, nu ca la Alcamo, să fim atenți. Știți, don Cosmo, că la Alcamo numesc înger purcelușul ?

---

[1] În original : *Muor giovine colui che al cielo è caro* (Petrarca, Sonete. 34) (n. tr.).

[2] *Luigi Gonzaga* (1568—92) fiul lui Fenante, marchiz de Castiglione, a murit asistînd pe ciumați. (n. tr.)

Niní se neliniști de-a binelea ; păli ; spuse cu un glas hotărît :

— Domnule avocat, dumneavoastră mă plictisiți !

— Nu mai vorbesc ! — spuse atunci Capolino, revenind la normal.

Don Cosmo rămase mîhnit, fără să înțeleagă de la început : apoi, deschise gura într-un *ah !* care-i rămase în gît. Poate că era vorba de fata lui Salvo ? Aha, iată deci, iată... Nu se gîndise la asta. Încă nu o cunoștea. Dar desigur ! Foarte bine ! Un noroc pentru dragul de Niní. Și a ținut să-i spună :

— Nu te neliniști, dragul meu. Este ceva foarte serios. N-ar trebui să pierzi vremea, în condiția ta.

Niní se răsuci în scaun, vrînd parcă să reziste, fără să strige, înțepăturilor a mii de ace în tot corpul. Capolino își ținu respirația și așteptă să se prăvălească avalanșa. Don Cosmo nu reușise să-și dea seama de efectul cuvintelor sale, așa că privi, buimac, mai întîi pe unul și apoi pe celălalt.

— Mi-a scăpat altă tîmpenie ? — întrebă. Scuzați-mă. Nu mai vorbesc nici eu nimic.

Niní trăia, într-adevăr, în cer, într-un cer luminat de un soare special, gata, gata să răsară, încă nerăsărit, și care nu avea să răsară niciodată. Îl lăsa acolo, în spatele munților puternici ai realității, și prefera să rămînă într-o lumină trandafirie și vană a unei perpetue aurore, pentru ca soarele, dacă avea să răsară, să nu fie nevoit să și apună, și pentru ca umbrele, inevitabile, să rămînă delicate, aproape diafane. De pe acum îi apăruse îndoiala că Salvo nu avea să primească bucuros cererea lui în căsătorie, după ce el ar fi fost împins s-o facă. Dar totdeauna evitase să accepte și să analizeze această îndoială ca să nu tulbure visul nespus de pur al întregii sale vieți. Și nu pentru că acea îndoială i l-ar fi împiedicat, ci pentru că, într-adevăr, îi lipsea curajul să traducă în fapt un ideal atît de îndrăgit că aproape se temea să nu se destrame la cea mai ușoară ciocnire cu realitatea, nu se hotărîse niciodată, nu numai să-i facă cererea în căsătorie, dar nici să se declare fățiș Dianellei Salvo. Acum, bănuiala pe care ar fi putut-o stîrni că ar rîvni dota fetei, fiindcă i-ar fi consolidat situația financiară, îi provocă o durere nemărginită, îi otrăvi bucuria acelei favori făcută din dragoste, care putea să pară, viceversa, ceva interesat ;

și ca și cum deodată soarele lui ar fi pierit, totul în jurul lui deveni beznă, și cînd camerele au fost puse în ordine, și el cu gîtul sufocat de angoasă a dat un ultim ocol de inspecție, n-a mai fost în stare să lase, după cum își propusese, pe perna de pe patul Dianellei sărutul de bun venit, pentru ca ea, fără să știe, să-l găsească seara, cînd se va duce la culcare.

Don Cosmo și Capolino, mici, bruni sub un cer foarte înalt, intens înfocat de asfințit, începuseră să se plimbe prin fața vechii vile, pe o alee lungă și dreaptă care hotărnicește parcă, pe stînga, marginea ridicată, de unde se prăbușește, abruptă, o prăpastie uriașă, adîncă, numită *vallone*.

Părea că, dintr-o convulsie telurică, podișul s-ar fi despicat acolo, în fața mării.

Moșia din Valsanía rămînea de partea asta, se lăsa cu ultimii măslini în valea aceea, strungă de umbre cenușii, din al cărei adînc înotau la suprafață duzii, roșcovii, portocalii, lămîii, bucuroși de o fîșie de apă care țîșnea dintr-o vînă deschisă acolo jos, în adîncul grotei misterioase, numită San Calògero.

De partea cealaltă a prăpastiei, la aceeași înălțime, erau pămînturile pline de pomi din Platania ; spre miazăzi se lasă amenințători pe linia ferată, care, apărînd din tunel în dreptul Valsaniei, o ia parcă spre țărmul mării, pînă la Porto Empedocle.

Zona de flacără și de aur a asfințitului transpărea într-o dantelare fantastică pe un fundal verde intens al copacilor îndepărtați, dincolo de prăpastie... Aici, peste migdalii și măslinii din Valsania, adia prima răcoare de umbră, dulce, ușoară și melancolică a serii.

Această oră crepusculară, cînd lucrurile, în umbra care coboară, reține mai intens ultimele lumini ce par să strălucească în culorile lor închise, îi era mai dragă decît oricare alta lui don Cosmo, în solitudinea lui. În casa unde locuia avea constant în suflet senzația nesiguranței, și totuși nu asta-l mîhnea. Din cauza acestei senzații care se transfera încet și vag în misterul impenetrabil al tuturor lucrurilor, orice grijă, orice gînd îi păreau insuportabil de grave. Vă închipuiți, deci, ce zdrobitoare putea fi discuția lui Capolino învîrtită nervos în jurul acțiunilor norocoase ale lui Salvo, în jurul unui plan

măreț la care medita acesta împreună cu directorul minelor sale de sulf, inginerul Aurelio Costa, pentru a ridica industria minelor de sulf, aflată în stare mizerabilă de mai mulți ani.

— O conștiință nouă a lui — spunea Capolino. Lucidă, precisă și complicată, don Cosmo, ca o mașină modernă de oțel. Știe totdeauna ce face. Și nu greșește niciodată !

— Ferice de el ! — repeta don Cosmo, cu ochii întredeschiși, într-o atitudine de resemnată suportare.

— Este foarte evlavios, știți ? — continua Capolino. Un adevărat devotat credinței !

— Ferice de el !

— E uimitor cum, antrenat de atîtea afaceri și încurcături, reușește să mai găsească timp și modalitate de a se ocupa și de partidul nostru. Și cu ce angajare a îmbrățișat cauza !

Dar, curînd după aceea, Capolino schimbă subiectul, dîndu-și seama că don Cosmo nu-l mai asculta. Se apropie mai mult de el, îl atinse pe braț și adăugă încet, cu un aer blînd :

— Bietul Ninì ! Sînt sigur că plînge, știți ? din cauza glumelor noastre de la masă. E îndrăgostit la culme, bietul băiat ! Dar fata, hm, din păcate nu e pentru el !

— E logodită cu altcineva ? — întrebă don Cosmo, oprindu-se.

— Nu, nu : oficial, nu ! — negă imediat Capolino. Dar... tăcere totuși, vă atrag atenția : nici vîntul, nici pămîntul să nu știe. Eu cred, dragul meu don Cosmo, că fata e mai degrabă bolnavă sufletește decît trupește.

— Trăsnită, da ?

— Trăsnită. Acest lucru poate că este singurul rău făcut de către taică-său. Aici Flaminio a greșit... ei, trebuie să recunosc că a greșit !

Don Cosmo se opri din nou, dădu din cap de mai multe ori și spuse, foarte serios :

— Vezi, prin urmare că mai greșește și el, dragă domnule avocat ?

— Dar dacă dracul chiar a vrut, credeți-mă, să-și vîre coada de data aceea ! — reluă Capolino. Veți fi aflat că Flaminio... să tot fie vreo zece ani de atunci, ba chiar mai mult ! Or fi vreo cincisprezece, fără îndoială ! În fine, ceva mai mult sau ceva mai puțin de atunci, n-a lipsit mult să moară înecat... Nu știați ? Ei, și să vedeți

cum ! La mare, la Porto Empedocle. Ceva comic, mă credeţi, comic şi totodată atroce ! Din cauza unei perechi de bostani...

— De bostani ? Să auzim, — spuse don Cosmo, cu o curiozitate contrară firii sale.

— Ei, da, — continuă Capolino. Făcea o baie la *Casotti.* Nu ştie să înoate şi, din prudenţă, nu trecea de stîlpii de demarcaţie, unde apa, dacă-i ajungea pînă la piept. Dar al naibii ! a văzut o pereche de bostani goi plutind alături de el, lăsaţi în mare de vreun copil. I-a luat cu el. Stînd ghemuit pentru ca apa să-l acopere pînă la gît (ce ridicol, don Cosmo, un bărbat în apă, un bărbat care nu ştie să înoate !) — i-a venit ideea năstruşnică să întindă mîna spre perechea aceea de bostani şi să şi-i pună sub el cu sfoara care-i ţinea laolaltă ; s-a aşezat peste bostani şi cum ei îl duceau, a lăsat parul de care se mai ţinea ca să vadă dacă bostanii aveau atîta putere încît să-i ridice picioarele de pe fundul apei şi, deodată, buff ! şi-a pierdut echilibrul şi s-a răsturnat în apă cu capul în jos !

— Ia te uită ! — exclamă don Cosmo, consternat.

— Închipuiţi-vă ! — reluă Capolino, — cum a început să dea din picioare ca să revină la suprafaţă ! Dar, din nenorocire, s-a împiedicat de sfoară şi, firește, oricît efort ar fi făcut sub apă, nu mai reuşea să-şi proptească picioarele pe fundul apei.

— Taci, nu mai spune ! Vai, vai, vai... — exclamă don Cosmo, contractîndu-şi degetele şi toată faţa.

Dar Capolino continuă :

— Spuneţi-mi dacă nu-i într-adevăr comic să rişti să te îneci într-un ţarc, unde-i apa mică, în atîta lume care nu-şi dădea seama şi nu-i sărea în ajutor, nebănuind nici pe departe că el era cît pe aci să le moară tuturor sub nas ! Şi s-ar fi înecat, înecat, aşa cum e adevărat că e Dumnezeu, dacă un băieţandru de treisprezece ani — acest Aurelio Costa, care acum e inginerul şi directorul minelor de sulf ale lui Salvo, la Aragona şi la Comiţini — nu şi-ar fi dat seama de cele două picioare care se agitau cu disperare aproape de suprafaţa apei, şi nu ar fi alergat, rîzînd, să-l salveze...

— Ah, înţeleg... — spuse don Cosmo. — Şi fata, acum...

— Fata... fata... — mormăi Capolino. — Flaminio, înţelegeţi, a trebuit să se dezoblige cu băiatul acela şi s-a dezobligat pe măsura pericolului întîmpinat şi a spaimei

trăite atunci. I s-a spus că era fiul unui biet cantaragiu, de la îmbarcarea sulfului...

— Costa, mda, Leonardo Costa, — întrerupse don Cosmo. Prietenul meu. Vine să mă viziteze, pe aici, cîteodată, duminica, de la Porto Empedocle.

— Ştiţi că acum stă cu Flaminio ? — adăugă Capolino. Flaminio l-a luat de la balanţă şi i-a dat un post în depozitul lui mare de sulf, pe plaja dinspre răsărit. Fiului Aurelio, apoi, a ţinut să-i croiască el drum, l-a luat la el, l-a crescut în casa lui, alături de copiii lui, cu Dianella şi cu celălalt băiat care i-a murit. Şi nenorocirea asta a contribuit la creşterea dragostei faţă de tînăr. Dar, dragoste, spun eu, pînă la o anumită limită. Din acelaşi motiv pentru care acum nu şi-ar da fata lui Niní De Vincentis, nu ar da-o niciodată, îmi închipui, nici lui Aurelio Costa, subalternul lui, vă închipuiţi !

— Hm ! — exclamă don Cosmo, ridicînd din umeri. Bogat cum e... cu o singură fată...

— Ei nu, ei nu... — răspunse Capolino. Înţeleg, dacă i s-ar întîmpla ceva, toate bogăţiile ar cădea, prin forţa lucrurilor, în mîna altcuiva, unui ginere, aceluia care va fi. Dar Flaminio va trebui să-l cîntărească mai întîi bine. Nu este el omul romantic... Poate fata lui să aibă idei romantice... Şi romantisme, în adevăratul sens al cuvîntului, fiţi atent. Fiindcă, de această adevărată şi tainică maladie am eu cunoştinţă din anumite motive particulare ; cred că şi Flaminio e în cunoştinţă de cauză, sau cel puţin bănuieşte : dar el, inginerul Costa, (un băiat excelent, să recunoaştem ! un tînăr solid, conştient de situaţia lui şi de ceea ce datorează binefăcătorului său) nu ştie absolut nimic, nici prin gînd nu-i trece, de asta vă asigur eu, fiindcă am o dovadă de fapt, intimă. Inginerul...

În clipa asta Capolino se întrerupse, descoperind în fundul aleii un bărbat care se îndrepta cu pas iute spre ei, gesticulînd.

— Cine e acolo ? — întrebă, oprindu-se, încruntat.

Era Marco Préola, prăfuit tot, gîfîit şi răguşit, transpirat, cu ciorapii căzuţi peste prăpădiţii lui de pantofi jerpeliţi. Mort de oboseală.

— E aici ! E aici ! — începu să strige, pe măsură ce se apropia. A sosit !

— Auriti ? — întrebă Capolino.

— Da, domnule ! — reluă Préola. Pentru alegeri : nu mai încape îndoială ! Am venit anume în graba mare de la Girgenti.

Își scoase pălăria răpciugoasă și cu o batistă jegoasă își șterse sudoarea care-i picura de pe capul chelbos.

— Nepotul meu ? — întrebă răvășit și uluit, don Cosmo.

Imediat, Capolino, cu un aer mîhnit, începu să-l informeze și despre demisia lui Fazello, și despre insistențele făcute asupra lui ca să accepte candidatura, și despre zvonurile care se auzeau la Girgenti în legătură cu această sosire neașteptată a lui Roberto Auriti. Zvonuri... zvonuri cărora el, Capolino, nu voia să le acorde încredere, din două motive : în primul rînd, din respectul pe care-l avea față de Auriti, respect care nu-i îngăduia să presupună că, nechemat, ar veni să-și dispute un loc pe care Fazello îl lăsa de bună voie. Celălalt motiv era mai intim, și era următorul : că l-ar fi durut, l-ar fi durut nespus, să aibă ca adversar, nu de temut, într-o luptă inegală pe unul care, în ciuda divergențelor din familie, era totuși rudă cu familia Laurentano pe care el o venera și cu a cărei amiciție se fălea. Nu, nu : prefera să creadă mai degrabă că Auriti venise la Girgenti numai ca să-și revadă sora și mama.

— Dar ce spuneți, domnule avocat ? — erupse Marco Préola, rostogolindu-și de pe spate discuția lungă și obositoare, cu care Capolino, fără să pară, voise să-și expună într-un fel atitudinea sa politică. Din moment ce s-au dus să-l ia de la gară patru ticăloși, așa-ziși studenți de la Institutul tehnic ? și au venit în Girgenti mafia și masoneria, conduse de Guido Verònica și de Giambattista Mattina ? Nu mai încape îndoială, vă spun ! A venit pentru alegeri.

În timp ce Capolino și Préola discutau între ei, ochii, nasul și gura lui don Cosmo aveau o mimică cu totul aparte ; strîngea tare ochii, încrețea nasul și-și strîmba gura... Trăind în exilul acela, absorbit continuu în gîndurile lui eterne, privind spre stele, sau marea de sub ochii lui, sau cîmpia solitară din jurul lui, acum, năpădit astfel de atîtea vești mărunte, se simțea parcă împuns de tot atîtea mici insecte plicticoase.

— Isuse Cristoase ! Pare cu neputință... Cîte tîmpenii...

— Ei, aşadar, un pahar de vin, onorate don Co', — exclamă Marco Préola, ca să mai dreagă atmosfera. Senioria Voastră îmi va face cinstea unui pahar de vin. Nu mai pot ! M-am învîrtit prin tot Girgenti ca să-l găsesc pe scumpul nostru avocat : mi s-a spus că se află aici, la Valsanía şi imediat m-am grăbit, pe jos, pe la Spina Santa. Uitaţi-vă cum arăt ! Mi-e gîtul, cu adevărat, ars.

— Du-te, du-te să bei, în vilă — îi răspunse don Cosmo.

— Nu-i Mortara acolo ? — întrebă Préola. Mi-e teamă... — adăugă, rîzînd. — A tras în mine, acum un an... Spunea că veneam aici în feudă ca să-i vînez porumbeii. Pe cuvîntul meu de onoare, onorate don Cosmo, că nu-i adevărat ! Veneam pentru turturele. Poate, vreodată, nu zic nu, oi fi greşit. Trag şi pac-pac !, răspuns la focul meu, simt că vine un... Din fericire, m-am întors imediat. Poc ! În şezut o grindină... N-are Dumnezeu ! Vă jur, don Cosmo, că dacă nu era din respect faţă de familia Laurentano... Aveam şi eu puşcă de vînătoare cu împuşcătură dublă, şi, pe cuvîntul meu de onoare...

Din fundul aleii ajunse în clipa aceea sunetul de clopoţei. Cei trei, care tot discutînd se apropiaseră de vilă, se întoarseră să privească. Capolino chemă :

— Niní ! Niní ! Iată trăsurile ! Sosesc !

Niní se grăbi să iasă din vilă ; coborîră şi servitorii, donna Sara Alàimo şi camerista, prietene între ele, de pe acum.

Erau două *vittorie*.[1] În prima stătea don Flaminio cu fata ; într-a doua, stătea demenţa cu două infirmiere. Don Cosmo se aştepta s-o vadă coborînd dintr-una din cele două trăsuri şi pe donna Adelaide ; mireasa : rămase deziluzionat. Niní De Vincentis n-a avut curajul să înainteze ca să-i ofere braţul Dianellei. Tremurîndu-i inima şi cu vederea înceţoşată de emoţie, i-a întrevăzut chipul emaciat, nespus de palid sub voaleta deasă de voiaj, şi a urmărit-o cu privirea, în timp ce, sprijinită de braţul lui Capolino, înfăşurată toată într-o mantilă, suia încet, încet scara, ca o bătrînică, printre urările de bun venit, pline de respect, ale donnei Sara Alàimo.

Donna Vittoria, după ce s-a dat jos din trăsură, cu greu, din cauza grăsimii nemaipomenite, rămase între cele

[1] *Vittoria* sau *victoria* (nume provenit de la regina Victoria a Angliei) trăsură elegantă, descoperită, de două locuri, cu patru roţi, capră şi coş (n. tr.).

două infirmiere cu ochii neclintiţi, într-o privire în gol, pe ampla faţă palidă, încadrată de umilul şal negru, pe care-l ţinea pe cap ; îl privi cîtva timp astfel pe don Cosmo ; apoi deschise buzele cărnoase şi aproape albe într-un zîmbet trist şi spuse cu o reverenţă :

— Domnule Stareţ !

Una din infirmiere o luă de mînă, în timp ce don Cosmo, lîngă Salvo, întredeschidea ochii, mîhnit. Niní merse în urma dementei.

— Mulţumesc, — spuse Flaminio Salvo, strîngînd cu putere mîna lui don Cosmo. Şi altceva nu vă mai spun.

— Nu, nu'... — se grăbi să intervină Laurentano, tulburat şi încă emoţionat de spectacolul trist, simţind o neaşteptată infinită milă, faţă de acel om care, în invidiata lui putere, prin strîngerea aceea de mînă îi încredinţa, în momentul acela, sentimentul propriei sale mizerii.

CAPITOLUL AL TREILEA

— PE AICI, PE AICI, URMAŢI-MĂ, — se adresă domnului care venea în urma lui bătrînul valet, cu tălpile picioarelor strîmbe în afară, legănîndu-se de aceea într-o parte şi în alta, cu picioarele îndoite.

Călcînd peste ţovoare moi, pline de praf, au străbătut trei camere, moarte în şir, şi în trecere, în fiecare din ele, valetul deschidea obloanele vechilor ferestre mari vopsite în verde. Totuşi, camerele rămîneau într-o mizeră penumbră, fie din cauza greutăţii draperiilor, fie din cauza plafoanelor joase. După ce deschidea obloanele, valetul privea odaia şi suspina, vrînd parcă să spună : „Vedeţi ce bine e mobilată ? Dar pînă una-alta nu face nici o impresie !"

Ajunseră astfel la salonul din fund, lugubru şi solemn, cu plafonul în chesoane, în relief, cu ornamentaţii aurii.

Domnul scoase dintr-un portofel elegant o carte de vizită cu stemă, îndoi un colţ şi i-o întinse valetului, care, indicînd o uşă a salonului, spuse :

— O clipă. Acolo este cavalerul Préola.

— Préola, tatăl ?

— Fiul.

— Mai e şi cavaler acum ?

— Pentru mine — protestă bătrînul, înclinîndu-se pînă la pămînt cu mîna pe piept, — toţi stăpînii mei sînt cavaleri.

Şi retrăgîndu-se cu picioarele lui strîmbe, citi pe furiş, pe cartea de vizită : *Cav. Gian Battista Mattina.*

(Acesta, — prin urmare, — pare un cavaler autentic.)

Mattina rămase în picioare, gînditor, în mijlocul salonului ; apoi ridică din umeri, plictisit ; aruncă o privire distrată în jur ; văzu o oglindă pe peretele din faţă şi se apropie de ea. În oglinda aceea enormă, cu o luminozitate sumbră, propria-i imagine îi apăru ca un spectru ; simţi o tulburare confuză.

Din toate mobilele, din covor, din draperii, emana un iz specific de casă veche, de viaţă veştejită în părăsire. O respiraţie parcă din alte vremuri. Mattina privi din nou în jur cu o stranie consternare, provocată de imobilitatea silenţioasă a acelor obiecte nefolosite, cine ştie de cîţi ani, şi se apropie mai mult de oglindă ca să se examineze de aproape, mişcîndu-şi încet de tot capul, netezindu-şi, pînă aproape sub ochii oboşiţi, vîrfurile mustăţilor dese, negre, graţie unei mixturi, în contrast cu părul prematur cărunt, care conferea o mare seriozitate chipului său brun. Deodată, un căscat prelung îl făcu să deschidă larg gura şi să şi-o strîmbe, iar la emiterea suflării umede îşi contractă faţa într-o expresie de silă şi plictiseală. Era pe punctul de a se depărta de oglindă, cînd, aplecîndu-şi ochii pe suprafaţa consolei, descoperi, ici şi colo grămăjoare de rumeguş, semne de carii, dispuse parcă cu adevărată artă, ceea ce-l făcu să se aplece să le admire cu curiozitate. Lucraseră artistic cariile, şi pînă una, alta, părea că nimeni nu luase în seamă truda lor... Şi totuşi, roadele, uită-le acolo, vizibile, parcă spuneau : „Asta e gata. Luaţi-o !“ Întinse o mînă spre una din grămăjoarele de rumeguş fin de tot, luă puţin şi frecă între degete. Nimic ! Nici praf măcar... Şi privindu-şi degetul mare şi arătătorul, se duse să se aşeze pe un fotoliu comod, lîngă canapea. După ce se aşeză, îl mută uşor, vrînd parcă să se asigure de soliditatea lui.

— Nici praf măcar... Nimic !

Cu o grimasă, trase de pe măsuța rotundă din fața canapelei un album, la începutul căruia era portretul stăpînului casei, *canonicul* Pompeo Agrò.

Totdeauna lui Mattina i s-a părut că acest canonic, Pompeo Agrò, ar avea o ciudată asemănare cu o pasăre răpitoare, al cărei nume nu și-l amintea. Desigur, nasul, larg la bază, coroiat la vîrf, se lungea pe chipul lui, aidoma unui cioc. Era, totuși, în ochii săi cenușii, vii, sub fruntea înaltă, toată maliția vicleană, subtilă și tenace, pentru care era renumit Agrò.

Mattina examină portretul, ca și cum în trăsăturile lui ar fi vrut să descopere motivul acelei invitații primită cu o seară în urmă. Ce naiba mai putea să vrea Agrò de la el ? Conflictul acestui canonic, mare domn, cu partidul clerical, conflict care stîrnea atîta scandal în tîrg, era chiar adevărat, sau mai degrabă, era vorba de o atitudine bine chibzuită, insidioasă, ca să trădeze buna credința a lui Auriti, să pătrundă în cîmpul adversar și să-i surprindă mișcările ? Hm, poți să ai încredere într-o vulpe ?... Discuția aceea secretă cu Préola... Să fie totul o uneltire ?

Își ridică ochii, își roti din nou privirea în jur și din nou îl tulbură imobilitatea silențioasă a acelor obiecte vechi, fără uz și fără viață. ca și cum ele, fiindcă le descoperise putreda lor învechire. l-ar fi spionat cu ostilitate.

Auzi prin cele trei camere dispuse în șir, glasul bătrînului valet, care repeta :

— Pe aici, pe aici, urmați-mă.

Puse albumul la loc și privi spre ușă.

— Oh ! Verònica...

— Dragul meu Titta, — răspunse Guido Verònica, oprindu-se în mijlocul salonului.

Își scoase ochelarii ca să-i curețe cu batista pregătită în mîna cealaltă ; clipi cu ochii săi foarte miopi și cu arătătorul și degetul mare al mîinii boante își frecă nasul maltratat de apăsarea continuă a ochelarilor ; apoi se apropie ca să se așeze pe fotoliul din fața lui Mattina ; dar acesta, ridicîndu-se, îl luă de braț și-i spuse încet :

— Așteaptă, vreau să-ți arăt...

Și-l conduse în fața consolei ca să-i arate toate grămăjoarele acelea de rumeguș.

Verònica, neînțelegînd ce anume trebuia să privească, miop cum era, se aplecă într-atît, încît era să dea cu nasul de consolă.

— Carii ? — spuse după aceea, dar fără să se arate impresionat, ba chiar privindu-l cu răceală pe Mattina, vrînd parcă să-l întrebe de ce i le-a arătat : şi se duse să se aşeze pe fotoliu.

— *Tu quoque ?* [1] — întrebă atunci Mattina, stînjenit, şi vrînd să disimuleze enervarea.

— Nu ştiu despre ce e vorba — îi răspunse Verònica, cu aerul celui ce ar vrea să ascundă un secret.

— Nici eu, — se grăbi să adauge Mattina cu indiferenţă. Am primit o invitaţie...

Şi îşi fixă ochii goi pe fruntea lui Verònica, sluţită de trei lungi cicatrici ale unor răni prost cusute, în diverse sensuri ; răni avute în urma unor dueluri.

— Te întorci de la Roma ?

— Nu. De la Palermo.

— Şi rămîi mai mult timp ?

— Nu ştiu.

Prin răspunsurile acelea seci Verònica demonstra vădit că voia să rămînă închis în gîndurile lui, ca să nu-şi dea importanţă cu ceea ce — vrînd — ar fi putut spune. Într-adevăr, acum obligaţia lui era aceasta : să se arate plictisit, dacă nu chiar obosit şi neîncrezător. Din nefericire pentru el, — o ştiau toţi — avea un ideal : Patria, reprezentată, chiar încarnată în întregime în persoana unui vechi demnitar glorios, Crispi, înfrînt cu cîţiva ani în urmă într-o tumultuoasă şedinţă parlamentară, după o luptă meschină şi neloială. Pentru acest bătrîn glorios se expusese în atîtea şi atîtea dueluri, ieşind aproape întotdeauna cum nu se putea mai rău ; ripostase, în ziare, cu o nemaiauzită violenţă de limbaj injuriilor opozanţilor. Acum, după ce căzuse acel Vecchio, [2] căzuse şi patria pentru el ; triumfa mulţimea ; nu se numea plictiseală ceea ce simţea ; era pur şi simplu silă de a mai trăi. Nu credea deloc că Roberto Auriti ar putea cîştiga, oricît l-ar fi susţinut guvernul ; dar acel Vecchio, venerat de el — care îşi mai făcea încă iluzii în legătură cu viitorul patriei, aidoma unui băieţandru — îi impusese să se ducă la Girgenti ca să se lupte pentru Auriti ; ştia că acesta, mai mult decît prin grija guvernului, acceptase cu greu lupta, împins de vechiul om de stat ; şi iată-l la Girgenti. Mai

---

[1] „Şi tu ?" (lat. reflecţie făcută de Cezar, văzîndu-l pe Brutus, fiul lui adoptiv printre conjuraţi (n. tr.).

[2] Bătrîn (ital.) (n. tr.).

mult ca să nu se eschiveze de la datorie, răspundea acum invitației lui Agrò, adică unui *canonico*. Tocmai el, care îndrăgea preoții ca fumul în ochi. Era acolo ; trebuia să se adapteze. Totuși, în ciuda neîncrederii cu care se lăsase antrenat în campania aceea electorală, se simțea oarecum enervat, văzîndu-se acum pe același plan cu unul ca Mattina, un oarecare, împerecheat cu acesta în mica conspirație pe care canonicul Agrò părea că ar vrea s-o urzească.

Mattina se mișcă în fotoliu, răsuflînd plictisit și schimbîndu-și poziția.

— Se lasă așteptat...

— Cine e dincolo ? — întrebă Guido Verònica, cu o umbră de neliniște.

Mattina se aplecă în față și-i spuse în șoaptă :

— Préola fiul, lancia frîntă a lui Ignazio Capolino. Am aflat de la valet. Ce părere ai ? Mă întreb și spun : ce rost are să stăm noi doi aici ?

— O să auzim... — oftă Verònica.

— N-aș vrea ca...

Mattina se întrerupse, văzînd că se deschide ușa și că intră, lung și încovoiat pe slăbiciunea lui, canonicul Pompeo Agrò.

Făcînd semn cu ambele mîini celor doi oaspeți să rămînă așezați, acesta spuse cu un glas strident :

— Cer iertare... Stați jos, vă rog. Dragă Verònica, distinse cavaler. Aici, cavalere, așează-te lîngă mine : nu mi-e teamă de păcatele dumitale din tinerețe.

— Da, tinerețe ! — zîmbi Mattina, arătîndu-și părul cărunt. Canonicul își scoase de la piept un vechi ceas mic de argint.

— Părul, hm, îmi arăți că s-a schimbat, dar năravul ba ! Hm ! S-a și făcut zece, fir-ar să fie ! Am pierdut multă vreme... Ei !...

Se schimbă la față de enervare : rămase o clipă perplex, dacă să spună sau să nu spună ; apoi, ca și cum ar fi agățat o coadă oftatului trunchiat :

— Recunoștința, un mit !

Clătină capul și reluă :

— Ați fi dispuși, domnii mei, să veniți o clipă cu mine ?

— Unde ? — întrebă Mattina.

— La casa lui Roberto Auriti... amicul meu drag, foarte drag... încă din copilărie, știți prea bine. Tații noștri, mai

mult decît fraţi, au luptat alături ; al lui Roberto a căzut la Milazzo şi al meu a căzut la Volturno. E o poveste veche. Ar trebui să se ţină cont de asta în tîrg, în loc să se facă atîta vîlvă în jurul... cum o numesc ei ? dezertare, ei da... dezertării mele ! Haina ! Da, domnii mei. Dar sub haină mai există şi o inimă ; şi o am şi eu pentru o prietenie sfîntă, şi încă... şi încă...

Canonicul poate că voia să adauge „pentru patrie" ; dar lăsă să se înţeleagă asta printr-un gest, punînd frîu năvalei sentimentalismului său generos. Făcea un efort vădit ca să vorbească colorat, cu un zîmbet subtil pe buze, jucîndu-şi continuu degetele osoase sub bărbie, ca şi cum şi le-ar fi polizat la revărsarea frazelor sale cizelate, ce-i drept, totuşi nu fluente, limpezi, continue, ci ţîşnite, şovăielnice, adesea şi cu ciudate înflăcărate exclamaţii. Din cînd în cînd, ridicîndu-şi pleoapele obosite, lăsa să se întrevadă cîte o furişă privire piezişă, atît de diferită de cea obişnuită, încît oricine îşi putea da imediat seama că omul acela, în intimitate, era cu totul altfel de cum apărea în lume, măcinat de multe amărăciuni, adînc tăinuite, care-l făceau viclean şi rău, chinuit de cine ştie ce frămîntări obscure.

— Mai înainte de a ne duce acolo, — reluă el, schimbîndu-şi tonul, — două cuvinţele ca să ne punem de acord. Am reflectat... am schiţat un mic plan de luptă. Nu-l pretind de talia unui general, hei ! Dumneavoastră, domnii mei, veţi lupta ; eu voi purta gamela. Iată. Am cîntărit bine totul, adversarul nostru cel mai de temut, cine e ? Capolino ? Nu ; dar cine e aproape de el ? Salvo, şi aşa, cumnatul lui, foarte puternic. Acum, eu ştiu din sursă sigură că Salvo, pînă acum cîteva zile, nu voia să permită, sub nici o formă, această... această apariţie a lui Capolino.

— Da, da, — confirmă Mattina. Din cauza tratativelor de căsătorie între sora lui şi principele Laurentano.

— Oh ! Foarte bine, — aprobă canonicul. Dar Salvo i-a făcut favoarea de a-l sprijini de îndată ce a aflat că principele nu intenţiona să ţină cont de rudenia cu Auriti şi poruncea să facă la fel şi partidul. Lucrurile stînd astfel, soarta lui Roberto al nostru este aproape disperată. Să nu ne facem speranţe.

— Hei ! Ştiu ! răbufni Verònica.

Imediat canonicul îl opri printr-un gest al mîinii, continuînd :

— Dar dacă noi, iată, să presupunem că noi, în ciuda libertăţii acordate de principe, am reuşi să-i legăm mîinile şi picioarele colosului, adică lui Salvo... ei ? Cum ? Iată : acesta ar fi planul meu.

Pompeo Agrò, aruncînd astfel momeala curiozităţii, rămase un timp cu palmele deschise, suspendate sub bărbie; apoi le retrase, închizîndu-le din nou ; închise şi ochii ca să se concentreze mai bine ; lăsă să-i scape un alt „Iată!", ca un cîrlig în susţinerea atenţiei celor doi auditori, rămînînd din nou cîtva timp în tăcere.

— Domnii mei, ştiu condiţiile în care se va efectua căsătoria din dorinţa exprimată de Laurentano. Cred că aceste condiţii, după ceea ce am chibzuit eu, ar trebui să devină punctul... cum am spune... vulnerabil al lui Salvo.

— Călcîiul lui Ahile, — sugeră Mattina, uşor emoţionat. la ideea că spusese ceva nou.

— Foarte bine ! al lui Ahile ! — aprobă Agrò. Şi acum să mă explic. Fără îndoială că Salvo după ce le-a acceptat e nerăbdător să afle că fiul principelui care stă la Roma (mi se pare că se numeşte Gerlando, nu ? ca şi bunicul lui : Gerlandino, Landino) nu este, sau cel puţin nu se arată făţiş potrivnic acestei căsătorii a tatălui său. Ba chiar ştiu că Salvo a pus condiţia absolută a prezenţei fiului la ceremonia nupţială, ca o recunoaştere a legăturii din partea sa şi ca obligaţie de gentilom pentru viitor. Eu nu-l cunosc pe acest Gerlandino, dar ştiu că e de cu totul altă structură, adică, hai să spunem, din alt aluat decît tatăl său.

— Opus ! — exclamă Verònica. Eu îl cunosc bine.

— Oh. bravo ! — adăugă Agrò. Admiţînd. prin urmare. că nu are nici ideile lui Roberto Auriti, dintre ei doi. vreau să spun dintre acesta şi un Capolino, ar trebui să prefere, îmi închipui, victoria rudei lui.

În momentul acela Guido Verònica se scutură şi oftă lung, vrînd parcă să se descătuşeze de iluzia care-l captase pentru o clipă, şi spuse :

— Ah nu, nu cred, ştiţi ! chiar nu cred că Lando se amestecă în asemenea lucruri...

— Lăsaţi-mă să vorbesc, — reluă canonicul. cu glas acrişor. Pe mine nu mă interesează dacă se amestecă : aş vrea să ştiu doar dacă dumneavoastră, care aţi stat atîta timp la Roma şi-l cunoaşteţi pe tînăr, dacă antagonismul,

să-i spunem astfel, dintre don Ippolito Laurentano și donna Caterina Auriti există și între fiii lor.

— Nu, asta nu ! — răspunse imediat Verònica. Ba chiar sînt în relații optime, prieteni.

— Mi-e de ajuns ! — exclamă canonicul, lovindu-și cu dosul palmei cealaltă palmă. Mi-e prea de ajuns ! Dacă tatăl nu vrea să țină cont de gradul de rudenie cu Auriti, poate, în schimb, sau ar putea ține cont fiul. Și iată-l pe Salvo, colosul, legat !

Pompeo Agrò vru să se bucure o clipă de acea primă victorie, privindu-l cu subînțeles și cu un zîmbet forțat mai întîi pe Verònica, apoi pe Mattina, instalați amîndoi în cîmpul lui de bătaie, considerat, cel puțin, meditabil. Prin urmare, ca un general, nemulțumit de a învinge numai la masă, prin legile tacticei, a trecut la observarea dificultăților materiale ale acțiunii.

— Important — spuse — va fi să-l convingem pe afurisitul de Roberto să se servească de acest expedient. Dar pentru asta, avem nevoie cel puțin de o scrisoare particulară a lui Gerlandino pe care să i-o arătăm, sau oricum, s-o cunoască Salvo, uite ! sau chiar adresată direct lui Salvo însuși, ceea ce va fi greu, sau, lui Roberto, sau vreunui prieten ; sau dumitale, de exemplu, dragă Verònica: în sfîrșit, o dovadă, un document...

Guido Verònica nu vru să declare că el nu putea să se aștepte la o scrisoare de la Lando, cu care nu avea nici o legătură ; da, consideră planul lui Agrò ingenios dar foarte greu de pus în aplicare, din cauza firii năzuroase a lui Roberto, care... care... da, merite patriotice...

— „Cinste imaculată !“ — adăugă Agrò.

— Da, — admise Verònica, — și chiar inteligență, dacă vrem ; dar... dar... dar... în ziua de azi... și-l plictisește prefectul, și pare că-l plictisesc și prietenii... ce mai! Va fi o afacere serioasă ! Din punctul meu de vedere, mi-aș întoarce pielea pe dos ca să-l ajut ; totuși...

Se întrerupse, își plesni ușor fruntea cu mîna ; exclamă :

— Am găsit ! Giulio... e Giulio... fratele lui Roberto, chiar în momentul acesta e în secretariatul particular al Excelenței Sale, ministrul D'Atri ; ei, fir-ar să fie ! lui da, îi pot scrie... este prieten bun cu Lando. De la Giulio vom obține foarte ușor ceea ce vrem, fără să afle nimic

Roberto, care ar opune cine știe cîte obstacole. Iată, asta e de făcut !

— Foarte bine ! Bravo ! Bravo ! — nu mai înceta să exclame canonicul, exultînd de bucurie.

Numai Mattina rămăsese ca o barcă a cărei pînză nu reușea să se umfle la vînt. Văzînd celelalte două bărci că o pornesc atît de zvelte, fără să le mai pese de el, rămas în urmă, dezumflat, se simți umilit ; voia să-și exprime și el o părere și, neputînd să facă altceva, începu să sufle puțin vînt potrivnic, parînd cîte un vad, sau cîte o stîncă.

— Mda ! — spuse — dar nu o fi prea tîrziu, domnii mei ? Să reflectăm ! Mai înainte de a sosi scrisoarea, apelînd chiar la cea mai mare solicitudine, de aici la Roma, pînă scrii și pînă aștepți răspunsul ! Avem nevoie de o săptămînă : spun puțin. Salvo va avea tot timpul să se compromită și nu se va mai putea da înapoi.

— Ei, aș vrea să-l văd ! — exclamă canonicul, cu un mic rînjet, și ridicînd o mînă, vrînd parcă să-l salute de departe. Nu, știți ! nu, știți ! Niciodată, niciodată, niciodată... Vreți ca el să țină atît de mult la Capolino ?

— Dar e în joc propria-i demnitate, scuzați-mă ! — vorbi, susceptibil cavalerul, de parcă ar fi fost în joc demnitatea lui. Frumoasă impresie ar mai face ! Nu știți că în sala redacției de la *Empedocle* se va proclama chiar azi, în mod oficial, candidatura lui Capolino prin intervenția lui Salvo și a tuturor personalităților de vază ale partidului ? Să nu glumim !

— În acest caz, — sări Verònica, — fiindcă trebuie să ne grăbim, vom expedia lui Giulio, chiar acum, de urgență, o telegramă cifrată. Roberto are un cifru particular cu fratele lui. Să nu mai pierdem vremea... Mai degrabă... așteptați !... acum cînd mă gîndesc... Selmi... pentru Dumnezeu !

— Selmi ? — întrebă canonicul, năucit de numele acela care cădea brusc ca o piedică de netrecut pe o cale atît de netezită. Deputatul Selmi ?

— Corrado Selmi, da, — răspunse Verònica. L-am văzut la Palermo... I-a promis lui Roberto că vine aici, pentru el, și că, mai mult, va ține și un discurs...

— Ei bine ? — întrebă Agrò. Mai bine, un parlamentar cu atîta autoritate... un adevărat patriot...

— Lăsați asta ! Lăsați asta ! — îl întrerupse Verònica, întredeschizînd ochii, agitînd o mînă... Patriot...

bine ! Corupt, corupt, corupt, dragă canonicule... Datorii... compromisuri... povești... și Dumnezeu să nu dea ca bietul Roberto din cauza lui... Ce mai ! Nu din cauza asta, acum... Ci din cauza lui Lando Laurentano...

Și Guido Verònica își pocni degetele de mai multe ori, vrînd parcă să iasă din încurcătura în care-l vîra gîndul la Selmi.

— Nu pricep... — observă canonicul. Poate ca între Laurentano și Selmi ?...

— Ei, nici gînd ! — exclamă Verònica. Dușmănie mortală !

— Chestiune de femei, — adăugă Mattina, serios, cu ochii întredeschiși, satisfăcut de contrarietatea aceea,

Și canonicul plin de curiozitate :

— Ah, da ? De femei ?

— Poveste veche, — răspunse Verònica. Terminată, după cît se pare ; dar pînă acum un an, Corrado Selmi — o spun fiindcă știe toată Roma — a fost amantul donnei Giannetta d'Atri, soția ministrului de azi.

Canonicul ridică o mînă :

— Hm ! Ce povești ! Și asta... și această donna Giannetta cine ar fi ?

— Dar este o Montalto ! — spuse Verònica. Vara lui Lando... Dumneavoastră știți că prima soție a principelui a fost o Montalto.

— Aha, asta e ! Și poate că tînărul... ?

— Copil fiind, ca între veri... Asta nu mai știu bine. Fapt e că Lando Laurentano l-a provocat de două ori pe Selmi... Acum vă dați seama, dacă acesta vine aici ca să susțină candidatura lui Roberto...

— Da, da, da... acum înțeleg ! — exclamă Canonicul. Ar trebui să-l împiedicăm ! Ah, ar trebui să-l împiedicăm!

— Poate că nu va fi greu — încheie Verònica. Deoarece Corrado Selmi va avea de luptat pentru el în colegiul lui. Ce mai, vom vedea ! Acum să ne ducem imediat la Roberto.

Canonicul se ridică.

— Sîntem gata, — spuse. Trăsura e jos. O clipă, cu permisiunea dumneavoastră. Să-mi iau pălăria și haina.

La scurt timp după aceea, Verònica și Mattina l-au revăzut pe bătrînul valet cu picioarele strîmbe, costumat în chip de mare vizitiu, și s-au urcat în trăsură cu Agrò.

Venind dinspre Rabato, prin piața San Domenico, au observat o mișcare neobișnuită de-a lungul drumului. Patru sau cinci ștrengari, alergînd și oprindu-se cînd într-un loc, cînd într-altul strigau titlul ziarului clerical *Empedocle*, care părea că se vindea ca pîinea caldă.

— *L'Impìduclì ! L'Impìduclì !*

Și peste tot se formau grupuri, grupuri, aici să citească, acolo să comenteze vehement vreun articol, desigur violent, tipărit pe foaia aceea.

Verònica, văzînd că pe lîngă trăsură trecea un băiat care vindea ziare, nu s-a putut abține și ispitit de curiozitate, în timp ce canonicul — care pe străzile orașului, în zilele acelea, se simțea în mijlocul cîmpului de bătaie inamic — sfătuia : — „Mai bine acasă ! mai bine acasă" ! el ceru să i se arunce în trăsură un ziar. Îl luă Mattina.

— Citesc eu ?

Și începu să citească încet articolul de fond, acela care, fără îndoială, stîrnea atîta frămîntare în public.

Era intitulat *Patrioți din nevoi familiale*, și se referea — fără a da nume, dar cu nerușinată evidență — la persoana lui Stefano Auriti, tatăl lui Roberto, alterînd cu o calomnie foarte josnică povestea romanțioasă a iubirii sale față de Caterina Laurentano ; fuga celor doi tineri cu puțin timp înainte de revoluția din 1848 ; participarea lui Stefano Auriti la această revoluție „nu atît din dragoste față de patrie, cît — întocmai — din nevoi de familie, adică în vederea cuceririi unei dote o dată cu favoarea socrului, implicit, bogat, liberal, da, vai de mine ! de o inflexibilitate superioară oricărei previziuni".

Pe măsură ce citea, glasul lui Mattina se altera de indignare, aprins și mai mult de indignarea lui Agrò, care erupea din cînd în cînd, făcînd semn că și-ar astupa urechile, în timp ce se lăsa să cadă pe spate.

— Of ! Laşii ! Oh, laşii !

La un moment dat, Mattina se pomeni că i se smulge ziarul din mînă. Guido Verònica, nespus de palid, cu fața descompusă de mînie, deschise portiera trăsurii, sări jos, și fără să mai asculte de chemările canonicului, se lansă cu furie într-un grup de oameni, în mijlocul căruia era Capolino, căruia îi plesni ziarul în obraz, frecîndu-i-l apoi pe buze. Agresiunea lui a fost atît de fulminantă, că toți rămaseră mai întîi buimăciți și îngroziți, după care se năpustiră asupra agresorului ; se alătură și altă lume, vo-

ciferînd din toate părţile ; în mijloc învălmăşeala era nemaipomenită ; zburau ciomege, bastoane, printre ţipete şi înjurături. Mattina n-a avut nici timp, nici cum, să se arunce în apărarea lui Verònica ; dar la scurt timp după aceea, înteţindu-se încăierarea îşi croi drum ; scandalul pornise. Din trăsură, canonicul îl striga pe Mattina, prin tot felul de gesturi neliniştite. Acesta, în cele din urmă, auzindu-l, se întoarse ; dar în acceaşi clipă îl zări pe Verònica fără pălărie, fără ochelari, cu hainele hărtănite, gîfîind într-un pîlc de tineri care, evident, îl apărau, şi alergă şi el într-acolo. Reveni la scurt timp în trăsura canonicului.

— Nu s-a întîmplat nimic — spuse ; fiţi liniştit ; să mergem mai departe ; e între prieteni ; a scăpat uşor, s-a descurcat.

Canonicul tremura tot.

— Doamne Dumnezeule, Doamne Dumnezeule... ce scandal... Dar de ce ?... Scîrboşii... Nu era cazul să-şi spurce mîinile... Şi acum ce o să se întîmple ?

— Hm ! — exclamă cu un oarecare dispreţ Mattina. Un duel ; e foarte simplu... sau un denunţ, o plîngere, dacă sfînta religie nu-i va îngădui ticălosului acela să dea socoteală de josniciile pe care i-a permis să le rèverse.

— Vă rog, să lăsăm religia deoparte, cavalere, — spuse Pompeo Agrò cu glas liniştit. Nu are nici o legătură... şi permiteţi-mi să spun ! nu are legătură nici cu Capolino.

— Cum n-are ?

— Lăsaţi-mă să vorbesc. Ştiu cine a scris articolul, murdăria aceea. Préola, Préola a venit azi dimineaţă la mine, trimis de nu ştiu cine... Mare ticălos ! drojdia societăţii !

— Dar, — obiectă Mattina, — Capolino este directorul ziarului şi a lăsat să fie publicat articolul.

— Aş jura, aş pune mîna în foc — răspunse canonicul, — că nu l-a citit mai înainte. Este adversarul meu, vedeţi, şi totuşi îl consider incapabil de o asemenea josnicie... Şi acum, ce vom mai găsi în casa lui Roberto ?

Donna Caterina Auriti-Laurentano locuia cu fiica ei, Anna, văduvă şi ea, şi cu nepotul, într-o casă veche şi tristă la poalele *Badìei Grande* [1].

---

[1] *Badìa* = mînăstire (ital.) (n. tr.).

Casa aparţinuse lui Michele Del Re, soţul Annei, care nu-i putuse lăsa nimic altceva ca moştenire văduvei nespus de tinere, şi singurului băiat, Antonio, care avea acum aproape optsprezece ani.

Suiau acolo pe cărări înguste şi alunecoase, în scăriţe, rău cioplite, adesea murdare, îmbîcsite de mirosuri neplăcute, amestecate, provenite de la dughene întunecoase ca peşterile, dughene mai ales de fabricanţi de pastă argiloasă de modelat vase, întinsă acolo pe snopii de grîu sau în vîrful undiţelor şi de la cocioabele bietelor femei, care-şi petreceau zilele stînd în faţa uşii, zile întregi, una aidoma celeilalte, văzînd aceeaşi lume, la aceeaşi oră, auzind aceleaşi certuri care se aprindeau de la o uşă la alta între două sau mai multe cumetre, cu limbile ascuţite, din cauza strengarilor lor de copii care, jucîndu-se, îşi smulseseră părul sau îşi spărseseră capul. Singura noutate, din cînd în cînd, era ultima împărtăşanie, il *Viatico* : preotul sub baldachin, clopoţelul, corul credincioaselor bocitoare :

Oggi e sempre sia lodato
Nostro Signore Sacramentato... [1]

Murindu-i soţul, după abia trei ani de la căsătorie, Anna Auriti era şi ea aproape moartă pentru lume. Din ziua nenorocirii ea nu ieşise din casă, nici ca să se ducă la slujba de duminică ; şi nu se mai arătase, nici prin ferestrele veşnic întredeschise. Numai maicile de la *Badìa Grande*, apărînd în spatele gratiilor zidului, putuseră s-o vadă de sus, cînd venea pe la asfinţit să ia puţin aer, în îngusta grădiniţă suspendată a casei, în dosul tristei, foarte înaltei clădiri a mînăstirii, în vremile de demult, fost castel baronal al familiei Chiaramonte. Desigur că nici maicile acelea nu simţiseră nici o invidie văzînd-o izolată ca şi ele. Ca şi ele, dacă nu şi mai simplu, îmbrăcată totdeauna în negru ; ca şi ele îşi ascundea sub o basma neagră de mătase înnodată sub bărbie, părul, nu numai netăiat, ci neîngrijit deloc, abia-abia cu o cărare, şi cu cele două părţi învîrtite în grabă în spate pe ceafă ; părul acela frumos castaniu, bogat, cîndva pieptănat cu artă,

[1] Astăzi şi veşnic fie lăudat / Domnul Nostru Prea sfînt... (ital.) (n. tr.).

dînd atît farmec atunci palidului său chip, blînd, nespus de suav.

Donna Caterina împărtăşise cu stricteţe această claustrare a fiicei, îmbrăcată şi ea în negru încă din 1860, data morţii eroice a soţului, la Milazzo. Rigidă, slabă, nu avea totuşi aerul tristei resemnări a fetei ei. Macerarea îndurerată a orgoliului, mîndria caracterului care, cu preţul sacrificiilor incredibile, nu se dezminţise niciodată în faţa celor mai crude adversităţi ale destinului, alteraseră trăsăturile chipului, care nu mai păstra acum nici urmă din fosta frumuseţe. I se lungise nasul, apropiindu-i-se de buzele supte ; i se ascuţise bărbia. Dar mai ales ochii, sub sprîncenele dese negre, dezvăluiau ruina acelui chip; i se lăsaseră pleoapele ; una mai mult, cealaltă mai puţin ; şi ochiul acela mai întredeschis decît celălalt, cu privirea vagă, învăluită de o nelinişte intensă, conferea acelei feţe stinse aspectul unei măşti de ceară, oribil de dureroasă. Părul îi rămăsese deocamdată foarte negru şi lucios, parcă în derîdere, ca să scoată şi mai mult în evidenţă distrugerea acelor trăsături, dezminţind părerea că durerile fac să încărunţească părul. Suferise mult donna Caterina Laurentano, chiar şi de foame, ea, născută în fast, educată şi crescută în splendorile unei case princiare ; de foame suferise, cînd, după ce fusese îmblînzită revoluţia din 1848, la optsprezece ani, cu primul ei fiu, abia născut, Roberto, fusese nevoită să-şi urmeze soţul exilat în Piemont, fiind exclus, împreună cu alţi patruzeci şi trei, din amnistie, şi condamnat la confiscarea puţinelor bunuri avute. Tatăl, don Gerlando Laurentano, exclus şi el, printre cei patruzeci şi trei, o invitase atunci să plece împreună cu el în insula Malta, la locul exilului, cu condiţia totuşi, de a-l părăsi pentru totdeauna pe Stefano Auriti. Ea ? Refuzase cu dispreţ ; şi cu mai mare dispreţ refuzase după aceea pomana fratelui ei, Ippolito, care împreună cu alţi cîţiva nedemni din nobilimea siciliană se dusese să-i depună omagii lui Satriano, la Palermo, şi obţinuse restituirea bunurilor confiscate tatălui. Şi plecase la Torino cu soţul ei, pierduţi ca doi orbi, să cerşească, pentru fiul lor, viaţa. Nimeni dintre exilaţi, dintre sicilienii ajunşi acolo, nu voise să creadă la început că ea, de viţă atît de nobilă, singura fată a principelui Laurentano, nu luase nimic cu ea şi nici nu acceptase ajutorul familiei ; şi Ştefano Auriti fusese, din cauza aceea,

împiedicat, chiar de tovarăşii săi de suferinţă, în căutarea disperată a unei slujbe, cît de modeste, care să-i ofere o pîine, numai pîine pentru el şi soţia lui. Şi atunci ea se îmbolnăvise grav şi cinci luni zăcuse într-un spital, internată din milă, după infinite greutăţi, şi tot din milă, micuţul Roberto fusese crescut într-un azil de copii. În cele din urmă se căiseră şi tovarăşii săi de exil şi impresionaţi de realitate îl ajutaseră pe rînd pe Stefano Auriti. După ce a ieşit din spital, ea a primit vestea că tatăl ei, don Gerlando Laurentano, murise din propria-i voinţă, la Bùrmula, otrăvit. Din cei doisprezece ani trăiţi la Torino, pînă în 1860, donna Caterina păstra acum o amintire vagă, confuză, ca despre o viaţă netrăită propriu-zis de ea, ci mai degrabă închipuită, într-un vis ciudat şi violent, în care totuşi scînteiau şi viziuni vesele, cîte un moment fericit şi emoţionant, de entuziasm patriotic. De neşters, adînc întipărită în inimă, avea în schimb momentul trezirii din acest vis : cînd îi parvenise vestea că Stefano Auriti, care plecase cu băiatul, de abia doisprezece ani, de la Quarto, cu Garibaldi, pentru eliberarea Siciliei, căzuse în bătălia de la Milazzo. Nici favoarea de a înnebuni n-a vrut să i-o ofere Dumnezeu, în clipa aceea ! Şi se văzuse nevoită să simtă, parcă chiar să vadă cum i se sfîşie inima de soţie, lovită de moarte, acolo, în Sicilia, tîrînd după ea, sîngerînd, pe fiul ei atît de fraged, rămas acum fără sprijinul tatălui, să continue războiul. I se făcuse o colectă la Torino, şi cu cei doi orfani, Ciulio şi Anna, născuţi acolo, se întorsese în Sicilia, în patria abia liberată ; dar ca văduvă, în doliu, şi mai prăpădită de cum plecase ; în exuberanţa tuturor, ea, cu cei doi copilaşi, îmbrăcaţi şi ei în negru. Roberto intrase la Napoli cu Garibaldi şi acum lupta la Caserta, alături de Mauro Mortara. Fusese primită în casa Alàimo, rudele sărace ale lui Stefano Auriti. Din nou, fratele ei, Ippolito, la adăpost acum la Colimbètra, îi oferise ajutor ; şi, cu acelaşi dispreţ, ea îl refuzase, uimindu-i şi lăsîndu-i consternaţi pe cei din familia Alàimo care o găzduiau. Sărmanii oameni, şi ca intelect săraci şi ca inimă, cîte amărăciuni nu-i pricinuiseră ! Fusese nevoită să se ferească de ei, ca de duşmani crunţi ai demnităţii ei, fiindcă nu o înţelegeau ; foarte capabili cum erau să ceară şi să accepte pe ascuns ajutorul refuzat de ea, dar mulţumiţi de munca pe care o făcea în casă, şi de strădania de a mai

procura cîte ceva de afară ca să scoată o dreaptă răsplată pentru puţina cheltuială pe care o făceau cu ea. Se ridicase cu puţin din oribila umilinţă la reîntoarcerea lui Roberto, primit de tot tîrgul aproape în delir. Amintindu-şi de ziua aceea, de clipa aceea, bietul ei trup era şi azi străbătut de fiori. Ah, cu cît entuziasm, cu ce emoţie fantastică de dragoste şi durere îşi strînsese fiul la piept, care se întorcea singur, fără tată, eroul-băiat cu cămaşă roşie, adus de popor pe braţe în triumf ! Guvernul provizoriu îi acordase o îndemnizaţie lunară, şi lui Roberto — neputînd face altceva din cauza vîrstei — îi acordase o bursă de studiu, la Palermo. Pierduse această bursă după cîţiva ani ca să-l urmeze pe Garibaldi la cucerirea Romei. Dar torentului de sînge tineresc, care ar fi restaurat venele epuizate ale Romei, raţiunea de stat opusese la Aspromonte un dig de piepturi fraterne ; şi Roberto, cu ceilalţi, fusese prins şi vîrît în închisoare, mai întîi la Spezia, apoi la fortăreaţa Monteratti, la Genova. Eliberat, îşi reluase studiile, pentru puţin timp. În 1866, era din nou lîngă Garibaldi. Numai în 1871 reuşise să-şi ia licenţa în Drept ; şi imediat se dusese la Roma ca să aibă grijă, după atîtea aventuri tumultuoase, de propria-i existenţă şi de aceea alor săi. După cîţiva ani, îl urmase fratele său, Giulio. Anna, la Girgenti, îşi găsise un soţ, şi donna Caterina — aşteptînd ca Roberto să-şi croiască drum la Roma şi să-şi pregătească un viitor demn de trecutul lui şi s-o consoleze, în fine, de toate amărăciunile pătimite şi de umilinţa din cauza căreia suferise cel mai mult — se dusese să trăiască în casa ginerelui ei, Michele Del Re. Moartea acestuia, după trei ani, nenorocirea fetei, mizeria abătută din nou asupra lor, aproape că nu mai avuseseră putere s-o trezească dintr-o durere şi mai profundă şi mai intensă, în care căzuse. Fiul, fiul ei de la care aştepta atît, Roberto al ei, în învălmăşeala violentă a vieţii noi, din capitala a treia, în mijlocul haosului obscen al atîtora care se încăierau, cerînd răsplăţi, apucînd onoruri şi favoruri, Roberto al ei se pierduse! Considerînd pur şi simplu de datoria lui tot ceea ce făcuse pentru patrie, n-a vrut şi n-a înţeles să invoce nici un drept de vreo recompensă ; sperase poate şi se aşteptase ca prietenii, camarazii de arme, să-şi amintească de el, ca de un om demn şi modest. Mai tîrziu îl copleşise sila şi se dăduse deoparte. Şi dezastrul acela se abătuse

în Sicilia asupra tuturor iluziilor, asupra întregii credinţe arzătoare, cu care se aprinsese revolta ! Biată insulă, tratată drept pămînt de cucerit ! Bieţi insulari, trataţi ca barbari care trebuia să fie civilizaţi! Şi veniseră *Continentalii* [1] să-i civilizeze. Veniseră alţi soldaţi, coloana infamă comandată de un renegat, ungurul colonel Eberhardt, sosit pentru prima oară în Sicilia cu Garibaldi şi apoi printre puşcaşii lui, la Aspromonte, şi celălalt locotenent savoiard Dupuy, instigatorul ; au venit în sud toţi incapabilii birocraţiei ; şi certuri şi dueluri şi scene sălbatice ; şi prefectura lui Medici, şi tribunale militare, şi furturi, asasinate, tîlhării, urzite şi executate de noua poliţie, în numele guvernului regal ; şi falsificări, şi sustrageri de documente, şi procese politice mîrşave ; tot primul guvern de dreapta parlamentară ! Şi apoi venise stînga la putere, şi începuse şi ea cu prevederi excepţionale pentru Sicilia ; şi uzurpări şi excrocherii şi abuzuri de putere şi favoruri scandaloase şi scandaloasă risipă a banilor publici ; prefecţi, delegaţi, magistraţi puşi în serviciul deputaţilor ministeriali, şi susţinători nerușinaţi şi maşinaţii electorale ; cheltuieli nebuneşti, linguşiri degradante; opresiunea celor învinşi şi a muncitorilor, asistată şi protejată de lege, fiind asigurată şi impunitatea opresorilor...

De două zile — de cînd sosise Roberto la Girgenti — din gura amară a donnei Caterina se rostogolea acest val vehement de crude amintiri, de aspre mustrări şi înspăimîntătoare acuzaţii. Privindu-şi fiul, printre pleoapele vlăguite, cu o privire aproape stinsă, îşi golea sufletul de toate amărăciunile acumulate în atîţia ani, de toată durerea cu care-şi hrănise sufletul şi şi-l intoxicase.

— Ce speri ? ce vrei ? — îl întreba. Ce-ai venit să faci aici ?

Şi Roberto Auriti, năpădit de furia mamei, tăcea încruntat, cu capul plecat, cu ochii închişi.

Avea patruzeci şi trei de ani : chel de pe acum, dar viguros, cu chipul puternic încadrat de sprîncenele stufoase negre, aproape unite, şi de bărbuţa scurtă, tot neagră, stătea deprimat şi îndurerat, aidoma unui copil slab în faţa acelei mame care, deşi cu frumuseţea ofilită de dureri şi de ani, mai păstra încă multă energie şi un spirit plin de vehemenţă. Se simţea cu adevărat înfrînt. Însufle-

[1] Italienii din Peninsulă ; sicilienii (insularii), numesc continent Peninsula Italiei (n. tr.).

ţirea lui, prea încordată în eforturile primei tinereţi, îl lăsase încet, încet, în faţa noului, urîtului război, război pentru un profit, război pentru cucerirea nedemnă de posturi. Şi ceruse şi el unul, nu pentru el, ci pentru fratele lui, Giulio, şi-l obţinuse la Ministerul finanţelor. El se dăruise venitului slab şi nesigur al profesiei de avocat ; venit care, uneori, nu-i lăsau totuşi conştiinţa cu totul liniştită, nu pentru că n-ar fi crezut că ar fi o meritată răsplată a propriei sale munci, a zelului ; ci pentru că majoritatea litigiilor lor îi veneau prin deputaţii sicilieni, prietenii lui, ai lui Corrado Selmi mai ales, şi pentru mai multe avea îndoiala că le-ar fi cîştigat, nu atît prin măiestria lui, cît prin nedreapta şi nu gratuita ingerinţă a acelora. Dar, după moartea cumnatului, Michele Del Re, avea de întreţinut, la Girgenti pe mama lui şi pe sora lui văduvă şi pe nepot ; pe lîngă faptul că la Roma, de mai mulţi ani nu mai era singur. Desigur că mama nu ignora concubinajul lui la Roma cu o femeie, pentru care, din cauza vechilor prejudecăţi şi a rigidităţii puritane a obiceiurilor, nu putea avea nici o stimă ; mai bine nu i-ar fi destăinuit-o niciodată ; dar el simţea în aspra condamnare din inima mamei sale o altă amărăciune — după părerea lui, nedreaptă — pe care mama lui nu i-o arăta ca să nu-l umilească, să nu-l rănească şi mai mult. Dar poate că donna Caterina, în clipa aceea, nici nu se gîndea, preocupată cum era de a pune, în faţa fiului, cu o răbufnire inepuizabilă, împreună cu amintirile dureroase ale familiei, condiţiile nemărginit de triste ale tîrgului. Şi în timpul acestei expuneri, au surprins-o canonicul Pompeo Agrò şi Mattina.

Din cordialitatea entuziastă cu care l-a primit Roberto Auriti, Agrò şi-a dat seama imediat că el încă nu aflase de publicarea acelui articol mîrşav. Îl prezentă pe Mattina, o salută, plin de respect, pe doamnă.

Donna Caterina aştepta să se desfăşoare primele schimburi de politeţi, şi ca cei doi prieteni să-şi exprime bucuria revederii după atîţia ani ; apoi reluă, adresîndu-se lui Agrò :

— Pentru Dumnezeu, Monseniore, vă rog să-l faceţi şi dumneavoastră să înţeleagă, doar îi sînteţi prieten sincer. Aici sîntem între noi. Şi pe acest domn, dacă l-aţi adus dumneavoastră, îl consider tot prieten. Vreau să-l conving pe fiul meu să nu accepte această luptă.

— Mamă... — o rugă Roberto, cu un zîmbet mîhnit.

— Da, da — replică mama. Spuneţi dumneavoastră. Ce-a făcut Roberto, şi de ce, în numele cărui fapt, vine azi să ceară sufragiul tîrgului ? Poate în numele a ceea ce a făcut ca băieţandru, în numele tatălui mort, al sacrificiilor şi al idealurilor pentru care au fost făcute acele sacrificii şi acel chin suferit ? Va stîrni rîsul !

— Oh, nu, de ce, donna Caterina ? — încercă să o întrerupă canonicul Agrò, ducîndu-şi o mînă la piept, aproape rănit. Nu spuneţi aşa.

— Rîsul ! Rîsul ! — replică ea cu mai mare patos. Ştiţi bine şi dumneavoastră în ce fel s-au tradus idealurile acelea în realitate, pentru poporul sicilian ! Ce a avut ? Cum a fost tratat ? Oprimat, ofensat, abandonat şi defăimat ! Idealurile din *Patruzeci şi opt* şi din *Şaizeci* ? Dar toţi bătrînii strigă aici : *Mai bine era înainte ! Mai bine era înainte !* Şi strig şi eu, ştiţi ? Caterina Laurentano, văduva lui Ştefano Auriti !

— Mamă ! Mamă ! — o imploră Roberto, cu mîinile la urechi.

Şi imediat mama :

— Da, fiule : pentru că mai înainte aveam cel puţin o speranţă, aceea care ne susţine în mijlocul tuturor necazurilor pe care tu le ştii şi nu le ştii, acolo, la Torino... Nimeni nu mai vrea să audă acum de ele... crede-mă. Le-am plătit prea scump acele idealuri ; şi acum gata ! Intoarce-te la Roma ! Nu vreau, nu pot să admit că tu ai venit aici în numele Guvernului care ne conduce. Tu nu ai furat, fiule, nu ai sprijinit toate nedreptăţile şi mîrşăviile care se comit aici, protejate de prefecţi, de deputaţi, nu ai favorizat prepotenţa camarilelor locale care infectează aerul oraşelor noastre, aidoma malariei de la ţară ! Şi atunci de ce ? Ce titluri ai ca să fii ales ? Cine te susţine ? Cine te vrea ?

În clipa aceea, intră Guido Verònica, cu hainele în ordine şi figura calmată. După altercaţia avută, se dusese la hotel ca să-şi schimbe costumul şi lăsase vorbă că dacă-l caută cineva, el se întoarce la trei după-amiază. Imediat Agrò şi Mattina i-au făcut semn din ochi că Roberto nu ştia nimic. Donna Caterina Auriti se ridicase în picioare, ca să-şi convingă fiul să refuze ajutorul guvernului, care, de altfel, nu ar fi avut nici o valoare în lupta iminentă

și să accepte pe asta în schimb, în numele insulei oprimate. Nu avea să învingă, desigur ; dar cel puțin înfrîngerea nu ar fi fost dezonorantă și ar fi servit drept o admonestare guvernului.

— Fiindcă dumneavoastră veți vedea, — încheia ea. Fac o profeție ușoară : nici nu va trece un an și vom asista la scene cu sînge.

Guido Verònica puse pavăză mîinile lui grăsune :

— Pentru Dumnezeu, doamna mea, nu spuneți asemenea lucruri, care sună oribil în gura dumneavoastră ! Lăsați să le spună provocatorii care, fără să vrea, fac jocul clericalilor ! Mă iertați, canonice ; dar este chiar așa ! Patru ticăloși ambițioși seamănă discordie pentru a asalta Consiliile comunale și provinciale și chiar Parlamentul ; alți patru josnici dușmani ai patriei care visează despărțirea Siciliei sub protectorat englez, după obiceiul Malta ! Și apoi Franța, iubita noastră soră latină, pune paie peste foc și trimite bani pentru a trage folos mîine de la vreo răscoală de bandiți, inspirată de mafie !

— Ah, da ? — izbucni donna Caterina, care se înfrînase greu pînă atunci. Dumneavoastră vă faceți curaj astfel ? toate sînt calomnii, aceleași, cele repetate de miniștri, făcîndu-se ecoul prefecților și micilor tirani locali: căpeteniile — electori ; pentru a masca treizeci și mai bine de ani de proastă guvernare ! Aici e foamete, scumpe domn, la țară și la minele de sulf, latifundiile, tirania feudală a așa-zișilor *cappelli,*[1] taxele comunale care sug ultima picătură de sînge oamenilor care nu au nici bani de pîine ! Vă rog să tăceți ! Vă rog să tăceți !

Guido Verònica zîmbi nervos, deschizînd brațele ; apoi se adresă lui Roberto :

— Oh, ascultă-mă... (cu permisiunea dumneavoastră, doamnă) : aș avea nevoie de cifrul tău ca să expediez o telegramă urgentă la Roma.

— Ah, da, bravo, bravo ! — exclamă Agrò, trezindu-se din atitudinea dureroasă, din timpul pledoariei violente a donnei Caterina.

Roberto se duse dincolo să aducă cifrul. Conversația încetase între cei trei prieteni și bătrîna doamnă ; apoi Agrò, ca să rupă tăcerea penibilă care se crease, suspină :

[1] Latifundiarii din Sicilia acelor ani. Oameni cu mare influență. Se spunea că numai ei purtau pălării *(cappelli)* (n. tr.).

— Ei, desigur că sînt foarte triste condiţiile bietei noastre ţări !

Conversaţia fu reluată oarecum, dar fără căldură. Cei trei aveau o înţelegere secretă între ei şi erau încă sub impresia consternantă a scandalului provocat de acel articol ; îşi schimbau ocheade cu subînţelesuri, ar fi vrut să rămînă singuri un moment ca să se acorde asupra celui mai bun mod de a-l pregăti pe Roberto. Dar donna Caterina nu se retrăgea.

— Ştiţi dacă Corrado Selmi — întrebă Guido Verònica. — i-a scris lui Roberto că va veni ?

— Va veni, va veni, — răspunse ea, dînd din cap, cu un dispreţ amar.

— M-am gîndit. — spuse încet Verònica lui Agrò şi lui Mattina. Cu atît mai bine, dacă vine. Ba chiar îi voi expedia eu însumi o telegramă ca să vină imediat, *pentru mine*, înţelegeţi ? Astfel Lando... tăcere, uite-l pe Roberto.

Dar nu era Roberto. În cameră intră, în schimb, un tînăr înalt, slab, căruia ochelarii strînşi la rădăcina nasului, unindu-i sprîncenele stufoase, îi dădeau un aer de tristă şi dură tenacitate. Era Antonio Del Re, nepotul. Foarte palid de obicei, în clipa aceea părea de ceară.

— Aţi citit articolul din *Empedocle* ? — întrebă într-un freamăt pe buze şi în nări.

Canonicul Agrò şi Mattina ridicară imediat mîinile ca să-l împiedice de a mai continua.

— Împotriva lui Roberto ? — întrebă donna Caterina.

— Împotriva bunicului ! — răspunse vibrant, tînărul. Un pumn de noroi ! Şi împotriva ta !

— Murdării ! Murdării ! — exclamă Agrò. Pentru Dumnezeu, să nu ştie nimic bietul Roberto !

— Îl citeşte chiar acum — spuse nepotul, dispreţuitor.

— Nu ! Nu ! — strigă atunci Agrò, ridicîndu-se în picioare. Oh, Doamne, Dumnezeule ! Trebuie prevenit ! Şi aşa, ticăloşii ăştia au primit o lecţie pe care o meritau de la Verònica al nostru ! Ce naiba, duceţi-vă dumneavoastră, donna Caterina.. Imprudenţă, imprudenţă, băiete dragă !

Donna Caterina se grăbi ; dar prea tîrziu. Roberto Auriti, ignorînd ceea ce făcuse mai devreme Verònica, alergase — palid, cu faţa crispată de un zîmbet spasmodic, şi ca orb — la redacţia acelui prăpădit de ziar, lîngă

Porta Atènea. Îi găsise acolo adunaţi pe mai marii partidului, cu Flaminio Salvo în cap, pentru a proclama, imediat după agresiune, candidatura lui Ignazio Capolino. Bătrînului uşier, care stătea de pază la intrare, în faţa uşii cu geam din sala redacţiei, îi spusese — zîmbind încă în felul acela — că Roberto Auriti voia să vorbească cu directorul. În sala redacţiei se făcuse o tăcere bruscă ; apoi la urechile lui Roberto ajunseră aceste cuvinte tulburate :

— Nu, domnii mei ! Mă duc eu, mie îmi revine sarcina ; eu am scris articolul şi eu răspund pentru el !

Nici nu văzuse cine îi apăruse în faţă ; se năpustise asupra lui ca o fiară sălbatică, îl înşfăcase şi-l izbise atît de tare de uşă, încît uşa se sparse, în bucăţi, cu un zgomot îngrozitor iar geamurile ei săriră în ţăndări.

Cînd Verònica şi Mattina şi nepotul Del Re veniseră şi ei în mare grabă, prin înghesuiala lumii care alergase de pretutindeni, la ţipetele extraordinare provenite de la redacţie, Marco Préola, cu faţa însîngerată şi cu un cuţit în mînă, se zbătea feroce, urlînd :

— Lăsaţi-mă, blestemaţilor, lăsaţi-mă ! Dacă-l salvaţi acum, îl omor mai tîrziu ! Lăsaţi-mă ! Lăsaţi-mă !

CAPITOLUL AL PATRULEA

ÎN FUNDUL VESTIBULULUI, PRINtre lauri şi ramuri de măslini, pe fondul uşii mari cu geamuri colorate, preţioasa statuie decapitată a Venerei Urania, descoperită la Colimbètra, exact în locul unde se ridică acum vila, părea că nu din ruşinea nudităţii sale ar ţine ridicat un braţ în faţa chipului ideal pe care fiecare, admirînd-o, i-l închipuia imediat, uşor înclinat, ca şi cum ar fi fost în realitate ; ci pentru ca să nu vadă îngenuncheaţi, în pragul capelei care se deschidea la dreapta, pe toţi acei oameni, atît de straniu împopoţonaţi : compania burbonică a căpitanului Sciaralla.

Slujba era pe sfîrşite. În capela strălucitoare de marmuri şi de stucaturi erau numai principele don Ippolito,

recules în rugăciune, pe îngenunchierul aurit și în damaschinatură, în fața altarului ; ceva mai în spate, Lisi Préola, secretarul; și mai în spate, femeile de serviciu ; îngrijitoarea casei și două jupînese tinere. Servitorii aveau să se mulțumească să asiste la slujbă din vestibul ; numai lui Liborio, valetul favorit al principelui, în pantaloni pînă la genunchi și ciorapi de mătase, i se îngăduise să stea la intrare, mai mult înăuntru, decît afară ; și asta i s-a părut lui Sciaralla o nedreptate neîndoielnică a lui Préola. În calitate de căpitan, el se considera demn de a sta cel puțin lîngă însuși Préola, dacă nu imediat după principe. Pe față nu, nu se plîngea, din prudență ; dar se înfuria în sinea lui... Și ca de un păcat de invidie se spovedise lui don Lagàipa, care venea în fiecare duminică la Colimbètra să facă o slujbă.

— Cel puțin în fața lui Dumnezeu ar trebui să fim toți egali !

Toți, înafara principelui ; nu mai era nevoie s-o spună.

Dar el, Sciaralla, nu se plîngea fiindcă voia să fie favoritul, pus înaintea altora, deosebit de subalternii lui în fața lui Dumnezeu ? Prin urmare coarne, coarne și coadă de drac avea reflexia lui, deși la prima vedere părea justă.

Astfel, don Illuminato Lagàipa îi astupase gura lui Sciaralla.

Și Sciaralla, oftă adînc.

Pînă una, alta, adevărată ispită a diavolului era statuia aceea nudă, acolo, în fața capelei, pentru toți bărbații de gardă care erau obligați să stea afară. În timp ce buzele rosteau rugăciuni, ochii erau aproape constrînși să păcătuiască, privind, fără să vrea, nuditatea aceea, pe care Excelența Sa, principele, foarte evlavios, n-ar fi trebuit s-o țină atît de expusă ! Oh, blestemata ! Părea vie... așa părea ! Bietele slujnice își plecau ochii de fiecare dată cînd treceau prin fața ei ; și don Illuminato și-i pleca, mare ipocrit cum era !

Dar pînă una, alta, rîdeau, înfloritoare, formele minunate ale zeiței decapitate, apărută din vremi îndepărtate, născută dintr-un scalpel grecesc, un meșteșugar neștiutor că opera lui avea să supraviețuiască și să vorbească unei lumi profane un limbaj diabolic, ornament într-un vestibul, printre lăzi decorate cu lauri și ramuri de măslini.

După terminarea slujbei, bărbaţii din compania de gardă au luat poziţia de drepţi, la trecerea principelui care se ducea la *Muzeu*. Astfel se numeau sălile de la parterul celeilalte laturi a vestibulului, unde printre înaltele plante de seră, erau adunate obiecte de anticariat de o valoare inestimabilă, statui, sarcofage, vase, inscripţii săpate la Colimbètra, şi pe care don Ippolito le ilustrase cu mulţi ani în urmă în *Memoriile* sale *d' Akragas*, împreună cu preţioasa colecţie de medalii, expusă sus, în salonul vilei.

Antica, faimoasa Colimbètra, akragantină era, ce-i drept, mult mai jos, în punctul cel mai lăsat al podişului, unde se unesc cele trei mici văi şi stîncile se despart şi linia povîrnişului aspru, pe care se ridică Templele, este întreruptă de o deschidere largă. În locul acela, numit azi al Abadiei de jos, akragantinii, o sută de ani după întemeierea oraşului lor, formaseră pescăria, un bazin mare de apă care se întindea pînă la Hypsas şi al cărui dig concura cu rîul la fortificarea oraşului.

Colimbètra îşi numise moşia don Ippolito, fiindcă şi el acolo sus, în partea occidentală a ei, strînsese un bazin cu apă, alimentat iarna de micul torent care curgea la poalele Bonamorone-ului şi vara de o roată cu ciutură, care scîrţîia şi era trasă de dimineaţa pînă seara de o măgăriţă oarbă. Jur împrejurul acelui bazin se ridica o livadă delicioasă de portocali şi rodii.

Don Ippolito obişnuia să-şi petreacă toată dimineaţa în muzeu, absorbit de studiul său pasionat, niciodată întrerupt, asupra antichităţilor akragantine. Acum se ocupa, într-o nouă operă, să dea de urma topografiei istorice a străvechiului oraş, cu sprijinul unor lungi şi minuţioase investigaţii la faţa locului, din moment ce Colimbètra lui se întindea tocmai unde fusese mai înainte inima grecescului Akragante.

Lîngă una din amplele ferestre din a doua sală, ornate cu perdele uşoare roze, era biroul masiv, încrustat ; dar don Ippolito compunea mai totdeauna în gînd, plimbîndu-se prin săli ; construia în stilul antic două-trei perioduri grave de *din care cauză... dat fiind că...* şi apoi se ducea să le transcrie la birou pe foi mari de hîrtie, pregătite acolo, adesea, fără să se aşeze, cel puţin. Mîngîindu-şi cu o mînă barba impozantă, care mai păstra un ultim vestigiu, nuanţa primei sale culori, un blond-auriu, el, un bărbat înalt, atrăgător, încă foarte frumos ; în ciuda vîrstei

și a cheliei, se oprea cînd în fața unei opere încîntătoare, cînd în fața alteia, și cu ochii săi albaștri, limpezi și cu sprîncenele încordate, părea că ar avea de gînd să interpreteze vreo inscripție sau vreo figură simbolică a unui vas arhaic. Uneori, chiar, dacă i se părea a fi găsit un argument decisiv, victorios, împotriva topografilor precedenți, gesticula sau schița un zîmbet ușor, de satisfacție, cu buzele lui perfect conturate, de o prospețime tinerească.

În ziua aceea, pe biroul său era deschis un volum al istorisirilor lui Polibiu, în text grecesc, Lib. IX, cap. 27, la pagina unde se făcea aluzie la acropola akragantină.

O problemă foarte gravă frămînta de mai multe luni pe don Ippolito în jurul destinației acestei acropole.

— Deranjez ? — întrebă, aplecîndu-se în pragul celei de a doua săli, don Illuminato Lagàipa, care se și dezbrăcase de podoabele sacre și care își luase micul dejun obișnuit, adică ciocolată și biscuiți.

Era un preot de o vîrstă mijlocie, rotofei la trup, cu fața arsă de soare, pe care ochii albaștri, prea deschiși, păreau că delirează rătăciți. Om cumsecade, în fond, pașnic și fără funcție sacerdotală ; acolo, în prezența principelui care în fiecare duminică îl oprea la micul dejun, ca să-i facă plăcere, își dădea aere de rigidă și dîrză intransigență, de care rîdea după aceea, discutînd filosofic cu bătrîna și credincioasa lui Fifa, blînda măgăriță, ce-l conducea din nou la gospodăria lui, lîngă cimitirul din Buonamorone, cîteva hectare de pămînt, care — știind ce repede trecea viața — totuși, sub un rege sau altul, îi produceau în fiecare an atît cît avea el nevoie, cu modestie.

— Azi e duminică și nu se lucrează ! — adăugă, ridicîndu-și mîinile și zîmbind.

— Ceea ce fac eu nu este propriu-zis lucru, — îi spuse, cu un gest sobru, elegant, don Ippolito.

— Da, da ! *otia, otia,*[1] după Cicero ! — se corectă don Lagàipa. Aveți dreptate. Veneam să vă spun că ieri dimineață, înainte de a mă îndrepta spre ogorul meu, monseniorul mi-a făcut onoarea de a mă însărcina cu o misiune pentru Excelența Voastră.

— Monseniorul Montoro ?

— Întocmai. Mi-a spus să avertizez pe Excelența Voastră că azi, după-amiază, cu ajutorul lui Dumnezeu,

[1] Răgaz demn (lat. otium cum dignitate), Cicero, De oratore, I, 1. (n. tr.).

va veni aici ca să vorbească, presupun, de apropiatele alegeri. Ei, — suspină, împreunîndu-şi mîinile şi clătinîndu-le astfel unite, — pare că drăcuşorul blestemat simte că-l mănîncă coarnele... Război, război... furtună ! Am auzit că au sosit de la Palermo, fiind chemate, se spune, de canonicul Agrò, două personaje agere şi pricepute... mda ! doi renumiţi agenţi electorali sub comanda mafiei de elită şi a celei mai renumite bande masonice... un oarecare Mattina şi un oarecare Verònica...

— Agrò ? — întrebă, întunecat, don Ippolito Laurentano, care se fixase pe numele acela, fără să se mai preocupe de rest. Prin urmare, Agrò vrea chiar să se coboare în mijlocul agitaţiei, fără nici o reţinere, nici măcar faţă de haina pe care o poartă ?

— Hei, — suspină din nou don Lagàipa. Superiorul meu... superior... dar spun şi eu ceea ce se spune... *relata refero*... nu-i mai trece că nu l-au făcut episcop în locul Excelentissimului Monsenior Montoro. Crede că salvează aparenţele cu... cu scuza vechii amiciţii care-l leagă de Auriti. iată...

— Frumoasă amiciţie, să se laude cu ea ! — bombăni Laurentano. Pentru un sacerdote !

— Dar Agrò... observă don Illuminato. Şi nu mai adăugă nimic. Închise ochii, dădu din cap. emise un al treilea suspin : Hei, se complică... isprava asta se complică... da. după mine... devine foarte delicată...

— Pentru mine ? — sări don Ippolito (şi craniul lucios i se inflamă). Delicată pentru mine ? Să afle Monseniorul Montoro... ar trebui s-o ştie chiar : eu nu recunosc. n-am recunoscut niciodată drept nepot pe acest Roberto Auriti, garibaldin. Nu-l cunosc nici din vedere măcar : aici n-a venit niciodată, şi. de altfel, nici eu nu l-aş fi lăsat să-mi treacă pragul. Din ordinul guvernului său. neinvitat de totalitatea cetăţenilor, vine cu speranţa nebunească de a-i lua locul lui Giacinto Fazello ? Bine. Va avea ceea ce merită. Fără nici o consideraţie faţă de nenorocita mea rudenie in-vo-lun-ta-ră, să se lupte şi să se cîştige !

— Ah, să se lupte, să se lupte, desigur ! Trebuie să se lupte ! — spuse don Illuminato, încruntîndu-şi dîrz sprîncenele pe deasupra ochilor săi rătăcitori. Ah, dacă ar fi să nu învingem...

— Şi de ce nu ? — întrebă sever don Ippolito. Ce probabilitate de victorie poate avea Auriti ? Pe ce contează Agrò ?

— Dar... se spune... prefectura... — şi don Illuminato îşi scărpină obrazul cam aspru.

— Nu e o bază ! — replică imediat principele. Am văzut-o la alegerile comunale.

— Mda, da... se supuse don Lagàipa. — totuşi... — dacă intră în joc mafia, acum... poliţia care să-i favorizeze... tot soiul de uneltiri... se spune... şi trebuie să sosească... nu ştiu, cineva foarte important... un deputat... Selmi, parcă am înţeles...

Don Ippolito rămase tăcut cîtva timp, citindu-i-se sila pe faţă ; apoi, ameninţînd cu un pumn, izbucni :

— Filangieri ! Filangieri ! [1]

Lagàipa dădu din cap, oftînd la această exclamaţie, frecventă pe buzele principelui şi însoţită totdeauna de acel gest de durere înfuriată :

— Filangieri !

Ştia cîtă veneraţie păstra încă don Ippolito Laurentano memoriei lui Satriano, represorul afurisit al revoluţiei siciliene din 1848, prevăzător, energic restaurator al ordinei sociale după cele şaisprezece luni de *obscen chiolhan revoluţionar*. Din acele şaisprezece luni rămăsese vie în memoria principelui groaza, mai ales din cauza ameninţării brutale a vulgului faţă de privilegiile nobiliare şi faţă de taina religioasă. Striano fusese pentru el soarele triumfător al acelei furtuni subversive ; şi ca un soare, după revenirea calmului, strălucise pe cerul Siciliei de la curtea regală normandă din Palermo, redeschisă serbărilor strălucitoare pentru a-şi împrejmui cu prestigiu napoleonic puterea. Acolo, la palatul regal, o cunoscuse don Ippolito pe donna Teresa Montalto, tînără, căreia însuşi Satriano a vrut să-i fie naş la nuntă, obţinînd pentru el, pentru soţ, cu un mare efort din partea regelui, ordinul de cavaler al lui San Gennaro, cu care fusese onorat şi tatăl lui. Furtuna se iscase din nou, în 1860 ; din adăpostul retras din Colimbètra el auzea tunetele îndepărtate ; lupta de acolo cu toate puterile, în mica ambianţă a oraşului natal : cauza Burbonilor era pentru moment pier-

[1] Carlo Filangieri, principe di Satriano (1784—1867), general ; în 1848—1849 a recucerit pentru Ferdinand al II-lea Sicilia, în urma unor lupte înverşunate (n. tr.).

dută ; trebuia să lupte pentru triumful puterii eclesiastice ; restituită Roma pontifului, cine știe ? ! Pînă una, alta, trebuia împiedicată cu orice preț uzurparea reprezentanței lui Giacinto Fazello de către Roberto Auriti.

— De altfel — reluă, — Auriti nu mai are nici un prestigiu în tîrg. Lipsește de acasă de aproape douăzeci de ani...

— Simpatii, totuși... — se opuse cu reticență Lagàipa, — iată, da, poate se mai bucură de vreo simpatie...

— Azi nu contează deloc simpatiile, — răspunse don Ippolito tăios. În fața intereselor nu contează absolut deloc !

Spunînd acestea, luă de pe birou volumul *Storie di Polibio* care era deschis și instinctiv și-l apropie de ochi. Imediat privirea i se opri asupra pasajului de atîtea ori citit și răscitit, chinuit de controversele asupra acelei afurisite de acropolă. Se sustrase discuției ; reciti încă o dată pasajul, cu mintea plină din nou de controversa care-l frămînta : suspină, închise cartea, lăsînd un semn în mijloc și punînd-o în spate :

— În fine — spuse — trebuie să învingem, don Illuminato ! Eu, uitați-vă, în clipa asta am împotriva mea o armată de erudiți nemți ; topografi, istorici antici și moderni, de tot felul de națiii ; tradiția populară ; și totuși nu mă dau bătut. Cîmpul de bătaie este aici. Aici îi aștept !

Îl arără cartea, lovind cu dosul degetelor pagina și adăugă :

— Cum ați traduce dumneavoastră cuvintele acestea ? : κατ' αυτας τας δεριναζ ανκτολας ?[1]

Năpădit de cei patru *às, às, às*, ca de patru palme neașteptate, bietul don Illuminato Lagàipa rămase aproape buimac. Credea că nu merita un asemenea tratament.

Don Ippolito zîmbi ; apoi, vîrîndu-și brațul pe sub brațul lui, adăugă :

— Veniți cu mine. Vă voi explica în două cuvinte despre ce e vorba.

Ieșiră în spațiul larg din fața vilei ; o luară ușor înspre dreapta ; apoi, întorcînd spatele, principele îi arătă preotului zona amplă de teren, din spatele vilei, într-un povîrnuș, încoronată în vîrf de o margine de rîpă izolată, rigidă, de un creștet jur împrejur, tăiat în pantă.

[1] La răsăritul soarelui, vara (grec.) (n. tr.).

— Asta, e adevărat ? colina akrea, — spuse. Aceea, acolo sus, faimoasa noastră stîncă abruptă — *Rupe Atenéa.* Bine. Polibiu spune : „*Partea înaltă* (o culme, aşa-zisa acropolă, în sfîrşit) *domină oraşul,* fiţi atent ! *în corespondenţă cu răsăriturile de vară*". Acum, spuneţi-mi dumneavoastră : de unde răsare soarele vara ? Poate din colina pe care este Girgenti ? Nu ! Răsare de acolo, din Stîncă. Aşadar, acolo sus, era, poate, Acropola, şi nu pe Girgenti de azi, după cum susţin aceşti mari studioşi nemţi. Colina Girgenti rămînea dincolo de perimetrul vechilor ziduri. O voi demonstra !... o voi demonstra ! N-au decît să plaseze acolo sus Càmico... palatul regal Còcale... Omface... tot ce vor ei... dar nu Acropoli.

Şi respinse cu mîna Girgenti, care se vedea pe o portiune, acolo sus, în stînga Stîncii ascuţite — Rupe —, ceva mai jos.

— Acolo — reluă, arătînd din nou Rupe Atenéa şi inspirîndu-se, — acolo, sublim post de observaţie şi sanctuar, doar atît, dar nu acropolă, lăcaş sacru al zeilor protectori, Gellia s-a suit acolo, fremătînd de furie, şi de dispreţ, pînă la templul zeiţei Athena, dedicat şi lui Jupiter Atabirio, şi a stîrnit focul ca să împiedice profanarea. După opt luni de asediu, lihniţi de foame, akragantinii, alungaţi de teroare şi de moarte, îi părăsesc pe bătrîni, pe copii şi pe infirmi şi fug ocrotiţi de siracusanul Dafnéo, prin poarta Gela. Cei opt sute de campani s-au retras de pe colină ; laşul Desippo s-a pus la adăpost ; orice rezistenţă era acum inutilă. Numai Gellia n-a fugit ! Spera ca prin credinţă să fie invulnerabil în faţa morţii, şi s-a retras în sanctuarul Athenei. Au fost distruse zidurile, ruinate edificiile minunate, jos a ars întreg oraşul ; şi el din înălţimi, privind incendiul înfricoşător, care ridica o cortină funerară de flăcări şi fum în faţa mării, a vrut să ardă în focul Zeiţei.

— Extraordinară, extraordinară descriere ! — exclamă Lagàipa cu ochii holbaţi.

Jos, pe a doua din cele trei terase înflorite, care merg înspre vilă, ca trei enorme trepte ale unei scări colosale, Placido Sciaralla şi Lisi Préola, sprijiniţi de balustrada de marmură, îşi întrerupseră discuţia şi acum clătinau din cap, uluiţi şi ei de ardoarea cu care vorbise principele, deşi, din cauza distanţei, nu prinseseră nici un cuvînt.

Don Ippolito Laurentano rămase să admire entuziasmat cu o privire intensă magnifica panoramă. Acolo unde el reevocase formidabilul incendiu și distrugerea, domnea acum neștiuloarea pace a cîmpiei ; unde era inima orașului antic se înălța acum o livadă de migdali și măslini, livadă care mai purta încă numele de *Civita*. Coroanele migdalilor, o dată cu toamna se mai răriseră și, printre acelea perene ale măslinilor cenușii, păreau aeriene, căpătînd sub soare o tentă roză-aurie.

Dincolo de livadă, de-a lungul marginii ridicate, se înălțau faimoasele Temple care mai supraviețuiau, părînd anume ridicate acolo ca să amplifice înfățișarea minunată a vilei princiare. Dincolo de marginea aceea, podișul deschis unde fusese cîndva splendidul și puternicul oraș antic, se povîrnea aspru și stîncos, abrupt pe cîmpia Akragas ; cîmpie liniștită și luminoasă, întînzîndu-se pînă jos, jos de tot, în mare.

— Nu pot să-i sufăr pe acești teutoni, — spuse principele, reintrînd cu don Illuminato Lagàipa în *Muzeu* — acești teutoni care, nemaiputînd invada cu armele, invadează cu cărțile și vin să ne spună inexactități în casa noastră: unde și așa se fac atîtea și se spun atîtea.

În aceeași clipă se auziră roțile unei trăsuri pe drumul încastrat, din spatele vilei, și don Ippolito își încruntă sprîncenele. Ceva mai tîrziu, intră Liborio, valetul tulburat, uluit de surpriză.

— Ier... iertați-mă, Excelență, — se bîlbîi. A sosit de la Girgenti doam... doamna...

— Ce doamnă ? — întrebă principele.

— Sora dumneavoastră... donna Caterina...

Don Ippolito rămase mai întîi buimac, ca după o lovitură neașteptată în cap. Își încreți nasul, păli. Apoi, brusc, îi veni sîngele în cap. Închise ochii, și păli din nou, își încruntă sprîncenele, strînse pumnii și, cu inima care-i bătea ca un ciocan în piept, întrebă :

— Aici ? Unde e ?

— Sus, Excelență... în salon, — răspunse Liborio ; și puțin după aceea, văzînd că principele rămăsese perplex, întrebă : Am făcut rău ?

Don Ippolito se întoarse să-l privească cîteva clipe, ca și cum n-ar fi înțeles ; apoi spuse :

— Nu...

Şi se mişcă fără să întoarcă măcar o privire spre Lagàipa. Cu sufletul tulburat, căută să-şi fixeze un gînd care să-i explice motivul acelei vizite, cu totul specială, nevoind, neputînd să admită ceea ce-i trecuse în primul rînd prin minte, şi anume, că sora lui, adică cea care în atîtea şi atîtea nenorociri refuzase totdeauna cu încăpăţînată demnitate, dacă nu chiar cu dispreţ, orice ajutor, venise acum ca să intervină pentru fiul ei, Roberto. Dar ce altceva putea să vrea de la el ? Sui scara. Era atît de sufocat de nelinişte şi pradă unei agitaţii atît de chinuitoare, încît a trebuit să se oprească pentru un moment, în faţa pragului. Să intre ? Să se prezinte în faţa ei în starea aceea ? Nu. Mai întîi trebuia să-şi revină Şi o luă spre dormitor în vîrful picioarelor. Acolo, instinctiv, se apropie de scrin, unde păstra un mic medalion cu portretul ei în miniatură, de pe vremea cînd ea avea şaisprezece ani, şi cele două bilete pe care i le scrisese, fără a le intitula şi fără a le iscăli, unul de la Torino, după moartea violentă a tatălui, celălalt de la Girgenti, la reîntoarcerea din exil, după moartea soţului.

Primul bilet, mai îngălbenit, spunea :

„*Bunurile, confiscate lui Gerlando Laurentano de guvernul burbonic au fost restituite fiului Ippolito de Carlo Filangeri di Satriano. Nimic, prin urmare, nu mi se cuvine din moştenirea paternă. Soţia şi fiul lui Stefano Auriti nu vor mînca pîinea unui duşman, al patriei*".

Celălalt, mai laconic spunea :

„*Mulţumesc. Văduvei, orfanilor, le poartă de grijă rudele sărace ale lui Stefano Auriti. De la tine, nimic. Mulţumesc*".

Dădu deoparte cele două bilete şi îşi fixă ochii pe medalionul pe care el îl luase din salonul casei părinteşti, după fuga surorii lui cu Stefano Auriti.

De atunci — trecuseră patruzeci şi cinci de ani — nu o mai revăzuse.

Cum avea s-o revadă, acum, după atîta timp, după atîtea întîmplări funeste, pe tînăra aceea nespus de frumoasă care era în faţa lui, trandafirie, cu un decolteu amplu, o coafură de pe timpuri, cu ochii înflăcăraţi şi gînditori ?

Închise scrinul, după ce mai aruncase o privire plină de dispreţ asupra celor două bilete ; şi grav, încruntat, o luă spre salon.

Dînd deoparte draperia grea a uşii, o întrevăzu cu ochii împăienjeniţi de emoţie pe sora lui în picioare, înaltă, îmbrăcată în negru. Se opri puţin dincolo de prag, sufocat de o stupoare neliniştită, văzîndu-i chipul descompus, de nerecunoscut.

— Caterina — murmură, continuînd să rămînă locului ; şi-i întinse instinctiv braţele, deşi cu o impresie în contrast fiindcă persoana aceea era acum pentru el o străină, cu totul necunoscută.

Ea nu se mişcă ; rămase acolo în mijlocul salonului, cu chipul de ceară, în doliul mare în care era, cu faţa contractată şi ochii închişi, mîndră, rigidă în spasmul aşteptării aceleia. Aşteptă ca el să se apropie de ea şi abia îi atinse mîna cu mîna ei de gheaţă, privindu-l acum cu ochii obosiţi, învăluiţi de durere, parcă pe jumătate ascunşi de pleoape, unul mai mult şi altul mai puţin.

— Aşează-te, — spuse, cu ochii plecaţi, cam intimidat, fratele, arătîndu-i divanul şi fotoliile lîngă perete, de pe partea stîngă.

După ce s-au aşezat, au rămas amîndoi tăcuţi cîtva timp, fără să poată vorbi, într-o tăcere care fremăta de intensă, violentă, emoţie. Don Ippolito închise ochii. Sora lui, după ce îşi sufocase de mai multe ori, cu efort, un hohot de plîns, care i se urcase în gît, spuse în cele din urmă cu glas răguşit :

— Roberto e aici.

Don Ippolito tresări ; redeschise ochii şi, fără să vrea, îi roti în salon, ca şi cum — rătăcii printre amintirile tumultuoase din adîncul sufletului, — s-ar fi temut de vreo capcană.

— Nu aici, — reluă donna Caterina, cu un zîmbet rece, amar şi abia schiţat, — în domeniul tău străin. La Girgenti, de două zile.

Don Ippolito, încruntat, îşi plecă de mai multe ori capul în semn că ştia.

— Şi ştiu de ce a venit, — adăugă cu un ton morocănos ; îşi ridică apoi capul şi o privi pe sora lui cu un efort nemaipomenit... Ce-aş putea...

— Nimic !... Ah, nimic, — se grăbi să-i răspundă donna Caterina. Vreau ca să-l combaţi cu toată puterea. Asta ar mai lipsi ca şi tu să-l susţii şi ca el să ajungă să fie ales şi cu voturile tale !

— Ştii bine... — încercă să-i spună fratele.

— Știu, știu, îl întrerupse brusc cu un gest al mîinii donna Caterina. — Dar să-l combateți, Ippolito, nu cu cuțitul în mînă, nu scormonind mormintele ca hienele, profanînd anumite morminte sacre, din care s-ar putea scula morții și să te facă să mori de spaimă.

— Domol, domol, — îi vorbi don Ippolito întinzîndu-și mîinile care-i tremurau, nu atît ca să protesteze, cît ca să liniștească acea umbră tragică a surorii lui atît de agitată. Nu te înțeleg...

— Mă ard mîinile, — spuse atunci donna Caterina, aruncînd pe măsuța din fața divanului ziarul *Empedocle*, mototolit tot.

Don Ippolito luă foaia de ziar, îl desfăcu și începu să citească.

— Cu aceste arme murdare... Împotriva unui mort... — murmură donna Caterina, însoțind lectura fratelui.

Respira gîfîit, urmărind lectura aceea și observînd pe chipul fratelui dezgustul care i-l producea.

— Roberto — reluă — s-a dus la redacția acestui ziar. I-a apărut în față autorul articolului ; mi s-a spus că este fiul unui sclav de al tău, Préola. L-a înșfăcat și l-a izbit de o ușă. L-au smuls alții din mîinile lui... Acum, acesta, cu un cuțit în mînă (pe care l-a arătat celor de față) îl amenință că-l va omorî : și chiar în dimineața asta a fost văzut stînd la pîndă lîngă casa mea. Dar eu nu mă tem de el ; mă tem că Roberto se va compromite din nou și că-și va mînji din nou mîinile... Astfel vrei să-l combați ?

Don Ippolito care, continuînd să citească, ascultase și această poveste, cu sufletul la gură, la ultima ei întrebare tresări, indignat, ca și cum sora lui l-ar fi plesnit peste obraz, asociindu-l cu abjectul acela care scrisese articolul.

Se ridică în picioare, cu un aer demn ; dar se înfrînă imediat, și se duse să sune un clopoțel. Lui Liborio care se prezentă imediat în prag îi ordonă :

— Préola !

Puțin după aceea, secretarul intră aplecat, plin de respect, ba chiar tîrîndu-se parcă, ajuns acolo, parcă biciuit. Era îmbrăcat într-o jachetă lungă, largă și grea. Cu gulerul jos, prea larg, capul mare, chel, ca un craniu, fără barbă, îi ieșea aidoma unui cap de viței cu pielea jupuită.

— Excelență... Excelență...

— Trimite imediat pe cineva să-l cheme pe fiul tău de la Girgenti — îi porunci principele. — Să vină imediat aici ! Trebuie să-i vorbesc.

— Excelenţă, permiteţi-mi — riscă să spună Préola, contorsionîndu-se tot, aplecîndu-se şi mai mult, cu o mînă pe piept, în timp ce reţeaua de vene i se umfla pe craniul vineţiu — daţi-mi voie ca Excelenţei Sale, sora dumneavoastră eu, umil...

— Gata, gata, gata ! — strigă sec Principele. Ştiu eu ceea ce trebuie să-i spun fiului tău. Ba chiar, ascultă-mă ! Îmi face prea mare silă, şi nu vreau nici să-l văd, nici să-i vorbesc ! Îi vei spune tu că dacă mai riscă să-şi arate din nou figura lui infectă pe străzile din Girgenti, tu vei fi aruncat în stradă ; te dau afară în două clipe ! Ai înţeles ?

Préola scoase o batistă din buzunarul din spate al jachetei şi aprobă, aprobă, de mai multe ori, ştergîndu-şi craniul ; apoi îşi duse batista la ochi şi tresări tot într-un impuls de hohote : Nemernicul, nemernicul... — gemea el. — Mă dezonorează, excelenţă... Îl trimit în Tunis... Am şi făcut formele... Pînă una, alta, trimit imediat după el. Iertaţi-mă, compătimiţi-mă, excelenţă.

Şi ieşi, păşind înapoi, fără să se întoarcă, făcînd plecăciuni, cu batista pe gură.

Donna Caterina se ridică.

— Prin asta, — îi spuse don Ippolito, — nu înţeleg deloc să mă abat de la voinţa mea, de la lupta pentru propriile mele principii, împotriva fiului tău.

Donna Caterina îşi ridică ochii spre un portret mare în ulei al lui Francesco al II-lea, şi spre un alt portret al Regelui Bomba, care tronau în salonul minunat, pe un perete ; îşi plecă uşor capul şi spuse :

— E bine. Nici nu doresc altceva.

Şi se îndreptă spre uşă.

— Caterina ! — o chemă Ippolito, cînd ea era lîngă uşă. Pleci aşa ? Poate că nu ne vom mai vedea niciodată... Tu ai venit aici...

— Ca de pe lumea cealaltă... — spuse ea, dînd din cap.

— Şi nu te-aş fi recunoscut, — adăugă fratele. Pentru că... aşteaptă puţin aici : îţi voi arăta cum mi te aminteam eu, Caterina.

Se grăbi să aducă din scrinul din dormitor medalionul cu portretul ei în miniatură şi i-l arătă :

— Privește... Îți amintești ?

Donna Caterina simți mai întîi o emoție violentă la vederea imaginii ei de copilă și își retrase capul ; apoi luă din mîinile lui micul medalion, se apropie de balcon și începu să-l contemple. De multă vreme ochii ei, aproape stinși, nu mai vărsaseră lacrimi, dar acum, da. Plînse în tăcere și el, fratele.

— Îl vrei ? o întrebă, în cele din urmă.

Ea negă printr-o mișcare a capului, ștergîndu-și ochii cu batista tivită cu negru, și-i întinse cu un gest grăbit, medalionul.

— Moartă — spuse. Adio !

Don Ippolito o însoți pînă la ieșirea din vilă ; o ajută să se urce în trăsură ; îi sărută îndelung mîna ; apoi o urmări cu privirea pînă cînd trăsura o coti după aleea scurtă de pe stînga ca să iasă pe poartă afară. Acolo cineva din campanie, în uniformă burbonică, se gîndi bine să ia atitudinea de drepți, militărește. Don Ippolito și-a dat scama și s-a agitat cu furie.

— Maimuțărelile astea ! — răcni, cu o privire fulminantă înspre căpitanul Sciaralla, care se afla lîngă vestibul.

Intră din nou în vilă, se închise în cameră, și de acolo trimise pe cineva ca să se scuze față de don Illuminato, fiindcă în ziua aceea nu-l reținea la masă.

Monseniorul Montoro sosi la patru după-amiază cu trăsura lui silențioasă, trasă de o pereche de catîri vioi și cu glugi.

Îl însoțea Vincente De Vincentis, savantul orientalist, care lăsase în ziua aceea biblioteca din Itria pentru vecinul palat episcopal și își revărsase vorbele pentru toate zilele și lunile cînd rămînea mut ca un pește, de parcă și-ar fi lăsat limba drept semn de carte între o pagină și alta a acelor afurisite de codice arabe.

Vorbise și în trăsură, în timpul călătoriei, cu unele tresăriri, salturi și răbufniri care-i scuturau tot corpușorul acela osos, firav, fremătător. Ochii dîrzi, în spatele lentilelor foarte tari de miop, pe chipul emaciat, sanguin, aveau fixitatea nebuniei.

De mai multe ori, episcopul cu mîinile moi, efeminate și glasul mieros, cu inflexiunile cîntărite și parcă permeate de o pură autoritate protectoare, îl sfătuise să fie calm ; îl sfătui și acum, încet, prudență, după ce trecură de

poarta vilei, printre reverențiosul salut al oamenilor din gardă ; și din nou, cu gestul, prudență, mai înainte de a se da jos din trăsură.

Cei doi oaspeți au fost imediat introduși de Liborio în salon ; dar în mod confidențial, episcopul și-a permis să iasă pe terasa de marmură, construită ceva mai înafară, pe coloanele vestibulului exterior, ca să se încînte de spectacolul grandios al cîmpiei și al mării.

Îndepărtatul țărm se contura tot de acolo de sus pe asprul azur al mării nesfîrșite, de la Punta Bianca, la răsărit, părînd un pinten de argint, și apoi, cu adînciturî și îndoituri, mai mult sau mai puțin pronunțate, pînă la Monte Rossello, la apus, de unde numai noaptea i se vedea farul sangvin. Doar pe o mică porțiune, aproape în mijlocul blîndei și amplei curbe, țărmul era întrerupt de Hypsas.

Don Ippolito veni și el la scurt timp, grijuliu, încă tulburat de vizita surorii lui.

— L-am adus cu mine pe De Vincentis al nostru — spuse imediat monseniorul Montoro — fiindcă ar vrea să vadă nu știu ce anume în muzeul dumneavoastră. Veți ruga pe cineva să-l însoțească și noi vom rămîne aici, în acest amvon de delicii ; nu sînt în stare să mă desprind. Dar mai întîi De Vincentis vrea să vă roage ceva.

— Da — sări acesta, de parcă ar fi fost curentat. Voiam să vin singur, chiar azi-dimineață. Însă monseniorul mi-a spus că e mai bine să vin cu dînsul. Este ceva foarte serios, foarte serios.

— Să auzim — spuse principele, invitîndu-l cu un gest să ia loc, pe scaunul împletit, de pe terasă.

De Vincentis se aplecă stîngaci să vadă unde era scaunul, apoi, așezîndu-se și apucînd brațele scaunului cu mînuțele lui uscate și încîrligate erupse :

— Don Ippolito, ruinați ! ruinați !

— Ba nu... ba nu... — încercă să-l corecteze monseniorul, întinzînd spre el mîna îngreuiată de inelul episcopal.

— Ruinați, monseniore, lăsați-mă să spun ! — replică De Vincentis ; și obrajii supți din roșii deveniră livizi. Și cauza ruinii este fratele meu Nini ! El s-a dus la... la...

Mîinile episcopului se întinseră încă o dată ; De Vincentis le văzu la timp și se putu reține. Dar principele înțelesese.

— La Salvo, — spuse liniştit. Ştiu că i-aţi cedat...

— Nini ! Nini ! — ţiui De Vincentis. Moşia *Primosole*... Nini ! El i-a cedat-o... Eu nu ştiu nimic ; absolut nimic ; în beznă, orb... Şi el mai orb decît mine, prost, îndrăgostit prosteşte... Cum se spune ! *Transeat* [1] pentru Primosole... Da ! — I-am pus cruce... deşi numai moşia a fost, ştiţi, a fost plătită, şi într-un fel de-ţi vine să rîzi...

— Dar nu, de ce ? — întrerupse din nou, serios, monseniorul.

— Atunci, să plîngi ! răspunse prompt De Vincentis care-şi pierduse cumpătul. Aşa e bine ? Optzeci şi cinci de mii de lire, şi vila gratis ! Vila mamei mele, acolo...

Şi cu mîna făcu semn spre răsărit, dincolo de povîrnişul Sperone, pe cea mai înaltă colină, numită *Torre che parla* [2], cu aspectul unui leu aşezat, avînd drept coamă o livadă deasă de măslini.

— Patruzeci şi două de mii, — reluă, — erau poliţe expirate ; restul prăfuit, zburat în mai puţin de doi ani ? Unde ? Acum aud că e vorba să-i cedeze lui Salvo şi pămîntul de la *Milione*... Şi ce ne mai rămîne ? Datoriile la Salvo... celelalte datorii... Ştiu, am aflat... Dumneavoastră vă veţi căsători, se spune, cu sora lui... donna Adelaide...

— Şi ce legătura are asta cu... ? — întrebă imediat buimăcit, îndurerat, principele, privindu-l pe monseniorul Montoro.

— Vă felicit, vedeţi, vă felicit... — adăugă repede De Vincentis, roşu ca racul. Noi, însă, sîntem ruinaţi !

Şi se ridică, vrînd să-şi ascundă lacrimile care-i şiroiau sub lentilele încercuite cu aur.

Don Ippolito îl privi din nou pe monsenior, fără să înţeleagă.

— Vă voi spune — începu acesta cu un ton grav, de resentiment faţă de neascultarea tînărului şi îşi lăsă peste ochii de culoare deschisă, spălăciţi, bulbucaţi, pleoapele mai subţiri ca foile de ceapă... Vă voi spune. Ştiu că Flaminio Salvo a şi făcut o donaţie surorii lui, pămîntul de la *Primosole* şi că e dispus să-i doneze, la timpul potrivit, şi moşia de la *Milione*. Dar sînt mîhnit de felul în care s-a exprimat Vincente al nostru, fiindcă... fiindcă nu acesta este modul de a vorbi despre persoane demne de tot res-

[1] Treacă (lat.) (n. tr.).

[2] Turnul care vorbeşte (ital.) (n. tr.).

pectul, de la care, poate, fără să ştim, am primit vreun beneficiu.

De Vincentis, care stătea cu spatele întors, ştergîndu-şi ochii, se întoarse la aceste ultime cuvinte ale episcopului.

— Beneficiu ?

— Da, fiule. Tu nu poţi înţelege, deoarece, din păcate, tu nu te-ai ocupat niciodată de afacerile tale. Acum vezi dezastrul şi simţi nevoia să atribui vina cuiva, pe nedrept ; în loc să te gîndeşti să remediezi situaţia. Nu pentru asta ai venit aici ?

De Vincentis, care nu putea încă să vorbească din cauza emoţiei, îşi plecă de mai multe ori capul.

— E mai bine — reluă monseniorul — ca tu să te duci jos ; cu permisiunea dumneavoastră, principe. Îţi voi expune eu dorinţa.

Don Ippolito se ridică şi-l invită pe De Vincentis să-l urmeze ; apoi, pe scară, îl lăsă în seama lui Liborio, căruia îi dădu cheia muzeului şi reveni la episcop, care-l primi cu un suspin, desprinzîndu-şi mîinile împreunate.

— Doi nenorociţi, el şi fratele lui ! Flaminio Salvo, vă asigur, principe, a avut faţă de ei o atitudine de adevărat prieten. Fără nici o... să nu spunem, camătă, nici nu poate fi vorba ; fără nici o dobîndă le-a împrumutat la început sume foarte importante ; a avut apoi oferta chiar din partea lor a unei moşii, cu care el, ca bancher, dedicat comerţului nici nu ştie ce să facă, înţelegeţi ; alt creditor ar fi scos moşia la licitaţie ca să-şi recapete imediat banii. În schimb, el s-a comportat ca un prieten şi a continuat să ţină deschisă casa de bani celor doi fraţi care cheltuiesc, şi cheltuiesc... nu ştiu cum, şi nici cu ce... fără a avea vicii, bieţii de ei, trebuie s-o spun, tineri extraordinari, extraordinari, dar fără cap. Fapt este că plutesc în ape tulburi.

— Ar vrea ajutor de la mine ? — întrebă don Ippolito, cu un ton care lăsa să se înţeleagă că ar fi fost foarte dispus să le dea.

— Nu, nu, — răspunse mîhnit monseniorul. o rugăminte care, consider, nu va putea avea nici un efect. De Vincentis crede că Niní, fratele lui mai mic, ar fi îndrăgostit de fiica lui Flaminio Salvo, şi...

— Şi ?... — întrebă principele.

Dar înţelesese de fapt ; şi dialogul se încheie în stil sicilian cu un schimb de gesturi expresive. Don Ippolito

își puse mîinile pe piept, întrebînd din ochi : „Ar trebui să-i fac eu cererea lui Salvo ?". Monseniorul aprobă melancolic dînd din cap : dînd din cap, celălalt mai întîi neagă, apoi ridică din umeri și cu o mînă schiță un gest vag, vrînd să însemne : „nu o fac ; dar dacă aș face-o ?"... Monseniorul suspină, și gata.

Cîtva timp rămaseră amîndoi tăcuți.

Don Ippolito, încă de mai mulți ani, avea impresia, confuză, că acel monsenior Montoro îi era nu atît în fața ochilor, cît în adîncul spiritului, o povară, ca și cum cu greutatea inertă a cărnii lui roze, prea îngrijită, s-ar fi așezat în așa fel, încît să împiedice ca în jurul lui și prin el să se miște ceva. Ce anume, în realitate, n-ar fi știut să spună ; dar, fără îndoială, cu figura aceea, cu moliciunea aceea roză inertă și stînjenitoare, părea să neglijeze multe și multe lucruri pe care un altul, în locul lui, mai puțin efeminat, le-ar fi pus în mișcare, ba chiar le-ar fi zdruncinat și le-ar fi îndreptat.

În ceea ce-l privea, monseniorul avea impresia că între el și principe era un sentiment nu prea definibil, că adesea de o parte și de cealaltă se ivea cîte o stare de mînie, apoi se retrăgea, lăsînd între ei un gol confuz, din care se insinua în fiecare din ei o oarecare, ușoară, ciudă care-i rodea.

Poate că acel gol se crease din cauza unui subiect, pe care monseniorul știa că nu-l poate atinge, deși umplea totuși o mare parte din viața principelui ; adică, studiile sale arheologice, cultul său față de vestigiile trecutului. Nu putea atinge acest subiect, de teamă că ar fi pretext pentru don Ippolito să vorbească din nou de ceva de care el, om de lume și fără temeri și superstiții de nici un fel, nu voia să știe. De mai multe ori, principele căutase să-l convingă să consacre cel puțin o mică parte din importanta sumă episcopală restaurării vechiului Dom, monument faimos de artă normandă, desfigurat în *Settecento* cu oribile temelii de stuc și nespus de vulgare ornamentații aurii.

El refuzase, spunîndu-i că, dacă ar fi reușit vreodată să pună deoparte vreo economie, ar fi destinat-o, mai degrabă, construirii unei rente, în vederea revenirii la mînăstirea

Sant'Alfonso, acolo, lîngă catedrală, a preoţilor Liguorini [1], alungaţi după 1860.

Lui don Ippolito nu-i păsa cîtuşi de puţin de îmbunătăţirile aduse oraşului său natal de către noile administraţii ce au urmat decuriilor şi guvernatorilor de provincie din vremea lui. Deşi nu-şi găsea pacea în lupta, în care era hotărît să o ducă pînă la sfîrşit, în fond, nu mai avea încredere că într-o zi ar mai putea să-şi revadă oraşul de unde fusese exilat. Îl vedea în gînd, aşa cum era mai înaintea acelui an fatal, încă cu *burgi* şi *stazzoni*, adică cu saltele de paie şi cuptoare în piaţa plină de băltoace din afara Porţii di Ponte ; încă cu cele trei cruci imense ale Calvarului, pe povîrnişul colnicului, de pe care, în fiecare an, în Vinerea mare, se ţinea predica în faţa întregului popor adunat acolo, şi încă cu grădiniţa veche construită, cu zece ani înainte de revoluţie, de colonelul Flores, comandantul garnizoanei burbonice, un devotat prieten de-al lui, ca să mulţumească sufletele cetăţenilor. Ştia că părculeţul acela fusese distrus pentru a mări podişul care dădea înspre mare ; şi mai ştia că în piaţa extinsă se ridica acum un palat mare, destinat birourilor provinciei şi sediului prefecturii. Dar, pentru el şi aceasta era o uzurpare nedemnă, fiindcă prima piatră a acelui palat fusese pusă în 1853 de un episcop generos, care voia să facă un azil mare pentru săraci, de unde şi acum cei bătrîni îl numeau *Palazzo della Beneficenza.*

I-ar fi plăcut ca Domul să fie restaurat de monseniorul Montoro, fiindcă i-a cerut-o... hm, acelea nu erau clădiri pe care oamenii noi să poată avea plăcere să le înfrumuseţeze ; şi era singurul lucru faţă de care el simţea un regret. Îi ajungeau acolo, în exil, dangătele clopotelor de la bisericile mai apropiate. El le recunoştea pe toate, şi spunea : „Iată, acum bat clopotele de la Badia Grande... acum de la San Pietro... acum bat cele de la San Francesco..."

Şi în seara aceea s-a destrămat liniştea lungă în care şi el şi episcopul se cufundaseră, acolo, pe terasă, prin dangătul clopotelor de la bisericuţa San Pietro, bătînd de ora şase — *ave maria.* Cerul, cu puţin timp mai înainte de un albastru-verzui intens, era permeat tot de un violet ;

[1] *liguorino*, sau *liguoriano* (de la numele fondatorului Sant' Alfonso de' Liguori) ; preot din Congregaţia Redentoriştilor ; redentorist, sec. al XVIII-lea (n. tr.).

și jos, în cîmpia tăcută, cuprinsă de prima umbră, printre migdalii despuiați se insinua un șir de chiparoși înalți, nocturni, ca un pluton vigilent stînd de pază vecinului templu Concordia, maiestuos, pe povîrniș. Monseniorul își scoase tichia preoțească, se aplecă ușor, închizînd ochii ; principele își făcu semnul crucii, și amîndoi spuseră rugăciunea în gînd.

— Ați auzit de scandalurile care au fost — vorbi apoi episcopul cu un ton grav — și care vor tulbura desigur liniștita noastră diocezǎ ?

Don Ippolito își plecă de mai multe ori capul, cu ochii întredeschiși.

— A fost aici sora mea.

— Aici ? — întrebă cu o vie stupoare episcopul.

Don Ippolito îi povesti atunci pe scurt despre vizita ce-l tulburase cu atîta violență.

— Ah, înțeleg ! înțelcg ! — exclamă monseniorul, clătinîndu-și mîinile împreunate de mai multe ori și ținînd și el ochii întredeschiși.

— În ce hal a ajuns... suspină don Ippolito din adîncul inimii.

Ca să mai schimbe tonul discuției, monseniorul Montoro, după ce inspiră profund, răbufni :

— Și pînă una, alta, paladinul nostru vrea să se urce cu orice chip pe șa ; și va fi un nou scandal, pe care aș fi vrut cel puțin să-l evit...

— Capolino ? — întrebă, încruntîndu-se, don Ippolito. Să se bată ?

— Sigur că da ! Atacat...

— El ? Préola !

— Și el, și el ! Prin urmare, nu știți tot ? Capolino al nostru a fost atacat de dimineață de un oarecare Verònica, fiind împreună cu Agrò, care mă îndurerează atît de mult...

— Nu mi-a spus — murmură, aproape ca pentru el, don Ippolito.

— Fiindcă se pare că — explică monseniorul — cel puțin din ceea ce se spune în tîrg, se pare că Auriti nu știa de încăierarea de dimineață. Ce mai ! Va trebui să închidem un ochi, fiindcă insulta, ei, insulta a fost foarte gravă ; l-au plesnit cu ziarul peste obraz, pe stradă... Știți că e un înflăcărat Capolino al nostru, un cavaler desăvîrșit... N-a fost cu putință să fie calmat, să i se amin-

tească preceptele creştine... A şi trimis provocarea la duel...

— Ştiu că e un bun spadasin — spuse don Ippolito, întunecat şi aspru. La urma urmelor, nu va fi rău să fie dată o lecţie unuia dintre aceştia ca să le piară tuturor pofta. În ceea ce mă priveşte, monseniore, i-am declarat-o chiar surorii mele, luptă fără oprelişti, la sînge!

— Desigur! Victoria, victoria va fi de partea noastră, fără îndoială, — încheie episcopul.

Urmă o altă tăcere; apoi monseniorul întrebă, tresărind:

— Landino? — ca şi cum i-ar fi venit din întîmplare întrebarea aceea, care era în fond adevăratul motiv al venirii sale.

El se gîndise cum să potrivească lucrurile cu apropiata căsătorie a Adelaidei Salvo cu don Ippolito; lăsase pe acesta să înţeleagă că numai din respect faţă de el Flaminio Salvo consimţea ca sora lui să contracteze căsătoria aceea nelegitimă, cel puţin în faţa societăţii civile; dar voia — şi era just — ca fiul din prima legătură matrimonială să o recunoască pe a doua mamă şi să fie prezent la celebrarea religioasă; tratînd cu gentilomi de acel fel, numai acest act de prezenţă avea să-i fie suficient.

Don Ippolito se întunecă.

După o luptă îndelungă cu el însuşi, scrisese fiului care crescuse totdeauna departe de el, mai întîi la Palermo în casa Montalto, apoi la Roma, şi cu care, de aceea, nu avea nici o legătură apropiată. Îl ştia cu idei şi sentimente cu totul opuse alor sale, deşi nu discutase niciodată cu el. Era foarte nemulţumit de felul cum îi comunicase decizia de a contracta această a doua căsătorie şi de felul cum îşi exprimase dorinţa de a-l avea cu această ocazie la Colimbètra. Prea multe motive ca scuză: solitudinea, vîrsta, nevoia de o grijă afectuoasă... I se părea că se umilise în ochii fiului. Totuşi dezgustul şi umilinţa nu le simţea numai ca efect al unei scrisori nereuşite: ci proveneau dintr-o cauză mai intimă şi mai profundă, din inima lui.

Fără prea multă plăcere, se lăsase convins, mai întîi, să concretizeze un plan, considerat la început irealizabil; trecînd peste obstacolul pretenţiei lui grave, găsindu-şi soţia, stabilind ziua nunţii, se văzuse deodată constrîns de o obligaţie nu prea bine cîntărită pînă atunci şi din faţa căreia nu se mai putea sustrage acum, sub nici un

motiv. Familia Salvo, dacă nu avea titluri nobiliare, era totuşi de viţă veche, vîrsta soţiei era convenabilă : nimic, în fond, de obiectat, nici în legătură cu imaginea donnei Adelaide dintr-o fotografie ; şi apoi, satisfacţia faţă de deferenţa arătată principiilor sale politice şi religioase... Da, da ; dar memoria venerată a donnei Teresa Montalto ? Şi umilinţa în faţa recunoaşterii propriei slăbiciuni ? Nu fusese în stare să reziste groazei de singurătate, cuibărită de cîtva timp, tainic, seara, cînd se închidea în cameră, şi-şi privea mîinile, începînd să se gîndească, da... da, că moartea este totdeauna lîngă toţi, copii, tineri, bătrîni, invizibilă, gata să înşface, de la o clipă la alta ; dar, după ce timp de atîţia ani şi atîta drum ai scăpat, oricum, de această tovărăşie invizibilă, cînd se apropie din ce în ce mai mult limita destinată vieţii umane, pe de o parte, iluzia unei probabile salvări se reduce încet, încet, şi pe de alta, se amplifică şi se impune sentimentul obscur şi rece al îngrozitoarei necesităţi de a o întîlni, de a te afla, pe neaşteptate, faţă în faţă cu ea, într-un scurt răgaz al timpului care trece. Şi simţea că i se taie respiraţia : simţea un nod în gît, provenit dintr-o angoasă inexprimabilă. Mîinile îl oripilau. Deocamdată îi îmbătrîniseră numai mîinile : degetele noduroase şi îngroşate, pielea încreţită pe ele. Da, mîinile lui începuseră să moară. Deseori îi amorţeau. Şi noaptea, zăcînd în pat, pe spate, nu şi le mai putea vedea împreunate pe piept. Deşi aceea era poziţia sa obişnuită ; numai aşa se destindea, împăcîndu-şi somnul. Ei bine, îşi pierduse liniştea ; se vedea mort, cu mîinile reci, ca de piatră, pe piept ; şi imediat se întorcea, îşi schimba poziţia şi se tot frămînta, în fel de fel de gînduri.

De aceea îşi manifestase dorinţa unei tovărăşii intime ; şi dorinţa iată, devenea realitate ; dar în subconştientul său simţea ciudă şi umilinţă. I se părea că această dorinţă a lui îl oprima cu o voinţă care nu-i mai aparţinea. De fapt, era captat, condus, tîrît de altceva, faţă de care nu reuşea să opună rezistenţă ; aidoma calului care după ce a dat un prim impuls unei trăsuri în pantă, se simte el însuşi gonit şi împins de acea trăsură, în ciuda voinţei lui.

— N-aţi primit nici un răspuns ? — întrebă monseniorul, ca să rupă tăcerea în care se închisese principele. Bine, bine, voiam doar aşa, să ştiu. Va răspunde. Între timp... iată, am vorbit cu Flaminio în legătură cu prezentarea. Se poate face la Valsanía, nu-i aşa ? Donna Ade-

laide va veni acolo ca să-şi viziteze nepoata şi pe biata ei cumnată ; dumneavoastră, mergînd direct pe şosea fără să intraţi în oraş, vă veţi duce chiar de aici să vă vizitaţi fratele şi oaspeţii. Este bine aşa ? Săptămîna asta. În ce zi veţi hotărî dumnevoastră...

— Imediat — spuse principele, revenindu-şi, printr-o mişcare energică. Mîine.

— Prea devreme... — observă, rîzînd, monseniorul. Va trebui să-i anunţăm... să le dăm timp... Poimîine, nu ; este marţi. Femeile, ştiţi prea bine, ţin cont de lucrurile acestea. Să rămînă pentru miercuri.

Şi se ridică cu greu şi cu respect faţă de grăsimea lui moale, roză şi feminin îngrijită, suspinînd :

— *Bene eveniat !* [1] Bietul băiat... — adăugă apoi, făcînd aluzie la De Vincentis. Dacă am găsi cum să-l liniştim... Aş fi chiar bucuros... Eh !...

La ultima treaptă a scării, monseniorul Montoro îl reţinu pe principe şi arătînd spre uşa muzeului unde era De Vincentis, spuse încet :

— Nu mai staţi. Îl veţi saluta de pe terasă. Bună seara.

Principele sărută mîna şi sui din nou scara. Puţin timp după aceea, de pe terasă se aplecă spre episcop şi salută cu mîna pe De Vincentis care saluta la rîndul lui cu pălăria, evident fără să-l vadă prea bine... Rămase acolo, aşezat lîngă balustradă, privind cîmpia cuprinsă treptat de umbra care o întuneca, dunga roşietică a crepusculului care devenea lividă şi aproape fumurie înspre infinita mare albăstrie, şi jos, în depărtare, înnegrea parcă măslinii din Montelusa, în dreapta lucioasei guri Hypsas. În mijlocul cerului începea să se aprindă luna nouă.

Don Ippolito privi Templele cum se adunau austere şi solemne în umbră, simţind o durere nedefinită faţă de acei supravieţuitori dintr-o altă lume şi dintr-o altă viaţă. Printre atîtea monumente importante, din oraşul dispărut, numai lor le revenise soarta de a vedea anii aceia îndepărtaţi : numai ei vii, în ruina înspăimîntătoare a oraşului ; numai ei morţi, acum în mijlocul atîtor vieţi de copaci, palpitînd în tăcere, în vibraţia frunzelor şi a aripilor care-i atingeau. Dinspre colina apropiată, Tamburello, părea că s-ar fi mişcat spre Templul Herei Lacinia, suspendat acolo sus, aproape în pantă, spre prăpastia Akragas, un şir lung şi dens ca o procesiune de vechi şi bogaţi

[1] Să fie reuşită ; să fie într-un ceas bun ! (lat.) (n. tr.).

măslini ; și unul stătea acolo, în fața tuturor, cu coroana încovoiată pe trunchiul îngenuncheat, copleșit parcă de maiestatea iminentă a coloanelor sacre ; și poate că se ruga pentru pacea acelor colnicuri abandonate, pentru pacea acelor Temple, spectre dintr-o altă lume și dintr-o cu totul altă viață.

În bezna care se lăsase, se auzi, deodată, țiuitul îndepărtat al unui ciuhurez, aidoma unui plîns cu suspine.

Don Ippolito simți, pe neașteptate, un nod în gît, gata să-l podidească plînsul. Privi stelele sclipitoare acum, pe cer, și i se păru că palpitației lor le-ar răspunde din cîmpiile pustii țîrîitul palpitat al greierilor. Apoi văzu, dincolo de prăpastia rîului, la răsărit, pe marginea aspră a rîpei Sperone, legănîndu-se lumina slabă de la patru felinare.

Era Sciaralla, care se cățăra cu cei trei tovarăși ai lui ca să asigure inutila pază la cazarma cea mică de acolo, de sus.

CAPITOLUL AL CINCILEA

DE ÎNDATĂ CE PRIMII ZORI AI dimineții se înfiltrau delicat printre frunzele scorțoase ale smochinului sălbatic din fundul viei, Mauro Mortara, care stătea la poalele lui, cu spatele sprijinit de trunchi, încruntă sprîncenele, își retrase brațele și-și întinse spinarea, mormăind ca un urs ; apoi se întinse într-un lung căscat și se relaxă, închizînd din nou ochii, vrînd parcă să găsească întunericul trîndav și călduț al somnului ; dar auzi un cocoș cîntînd dintr-o gospodărie îndepărtată, altul răspunzîndu-i mai de departe. Auzi un fîșîit de aripi pe aproape, și se scutură de lene. Cei trei dulăi, înghemuiți în jurul lui, lîngă pom, îl priveau cu ochii umezi, atenți, salutîndu-l afectuos, dînd din coadă. Dar stăpînul îi privi fix, plictisit că-l văzuseră dormind ; apoi își observă picioarele întinse și depărtate, rigide, pe pămîntul cretos al viei ; își dădu jos de pe spate haina de abă ; își frecă ochii apoși cu dosul mîinilor ; scoase, în sfîrșit, din sacul care atîrna pe un ram, trei bucăți de

pîine uscată și le aruncă în botul animalelor ; se ridică încet, încet, în picioare și, agățîndu-și haina de copac, se învîrti, încă somnoros, prin vie, cu pușca pe umăr.

Nu mai era în stare să vegheze toată noaptea ; prevăzător, la o anumită oră, ca și cum ar fi fost cineva care să-l observe, se ducea să se furișeze la poalele smochinului acela sălbatic ; pentru puțin timp, își spunea el în gînd ; dar din zi în zi se trezea mai greu. Picioarele lui nu mai erau cele de odinioară ; și nici inima nu-i mai bătea cu aceeași putere.

Ah, via lui frumoasă ! Poate că avea să mai bea vinul din anul acela ; dar pe cel din anul viitor ? Ridică din umeri, vrînd parcă să spună : „Of, la urma urmelor..." și căscă din nou, la acei primi zori ai dimineții, a căror lumină părea să se sfiască, necăjită că redeștepta pămîntul la truda care-l aștepta ; privi întinderea vastă a ogoarelor de pe care întîrzia să se destrame ultimul văl de umbră al nopții ; apoi se întoarse să privească marea, acolo jos, de un verde albăstriu închis, vaporos, printre agavele aspre și trunchiurile albastru-verzui ale cacteelor care apăreau și se strîmbau în negura aceea fără culoare. Luna care se retrăgea rătăcită tîrziu, în noapte și rămasă în mijlocul cerului, surprinsă de zi, își dădea duhul în cruzimea primilor zori. Ici și colo, pe cîmpie, în vălul ușor de ceață alburie, fumegau cuptoarele unde ardeau cojile de migdale și fumul acela plăpînd, în imobilitatea aerului, se înălța direct la cer.

De două zile, totuși, Mauro Mortara era mai puțin încruntat. Încă se mai uita piezîș la vilă : deși, gîndindu-se că Flaminio Salvo în fiecare dimineață, la ora aceea, o pornea cu trăsura, fie la Girgenti, fie la Porto Empedocle, reîntorcîndu-se abia seara tîrziu, răsufla ușurat, ca și cum ar fi suportat mai lesne vederea acelei case mari de țară, știind că Salvo era plecat. Rămîneau, ce-i drept, slugile, soția și fiica ; dar prima, o biată nebună, liniștită și inofensivă, și fata... părea cu neputință ! — deși fata acelui „creștin rău", ea nu era, rea, nu, dimpotrivă...

Și Mauro, fără să vrea, își roti privirea în jur ca să vadă dacă *donna* Dianella era prin vie.

După cîteva zile de la sosirea lor la Valsanía, aproape că-și revenise complet ; se scula dis-de-dimineață ; aștepta ca taică-său să plece cu trăsura, și după aceea venea la el în vie, întrebîndu-l tot felul de lucruri legate de țară :

despre măslini, cum se îngrijesc ; despre duzi, care se împrospătează în martie cu sevă nouă și cînd sînt în amor, ca să îmbobocească, devin moi ca pasta ; apoi se oprea sub umbrela mare a pinului solitar, de acolo, de jos, unde podișul se înclină spre mare ca să asiste la răsăritul soarelui din piscul Crocca, în fund de tot, la orizont, mai întîi livid și apoi, încet, încet azuriu, aerian și aproape fragil. În fiecare dimineață, pinul care se profila maiestuos pe albastrul aspru și intens al mării, pe albastrul delicat și van al cerului, se aurea primul în razele soarelui.

În cîteva zile, Dianella înfăptuise miracolul : îmblînzise ursul. Chipul ei senin și pur, nobleţea-i delicată, amabilă și demnă în comportamentul ei, dulceaţa blîndă a privirii și a zîmbetului, suavitatea glasului înfăptuiseră miracolul, în mod firesc, întîmpinînd și învingînd asprimea umbroasă a bătrînului sălbatic.

Vorbind, ea avea uneori în voce și în priviri unele opacităţi neașteptate, ca și cum, din cînd în cînd, sufletul i-ar fi plecat după vreun cuvînt și i s-ar fi dus departe, departe, cine știe unde ; rătăcită, dacă întîrzia pînă să-și revină, întreba : „Ce spuneam ?" — și zîmbea, fiindcă nici ea însăși nu putea să-și explice ceea ce i se întîmplase. Adesea, chiar și la cea mai mică atingere a realităţii aspre simţea parcă o spaimă nebănuită, sau, mai degrabă, impresia unei umbre reci care ar fi împresurat-o, și atunci încrunta ușor sprîncenele. Imediat însă ștergea cu un zîmbet dulce gestul oarecum iritat, involuntar, mărindu-și ochii înveseliţi, liniștită.

— De ce-ar trebui să mi se facă rău ? — părea că se întreabă. Nu întîmpin eu viaţa încrezătoare și senină ?

Încrederea îi radia din orice gest, din orice privire, și captiva. Pînă și cei trei dulăi feroce ai lui Mortara — să-i fi văzut — ce se mai gudurau pe lîngă ea, de cîte ori o vedeau ! Se întorceau și ei, cînd unul cînd altul, să privească înspre vilă, ca și cum ar fi așteptat-o. Și Mauro, ca să nu se îndepărteze prea mult, întîrzia cu examinarea cînd a unei coarde de viţă, cînd a alteia, ai căror ciorchini, comori păzite cu gelozie, îi și arătase, aproape unul cîte unul, Dianellei, bucurîndu-se nespus de mult, încurajat de laudele cu care ea nu mai contenea printre vii exclamaţii de uimire !

— Phiii ! ce mulţi sînt aici !

— Încărcată, nu ? Și coarda asta, priviți...

— Pare un copac... un adevărat copac !

— Și aici, aici...

— Oh ! mai mulți struguri decît frunză de viță ! Și vița asta de vie poate susține atîția ciorchini de struguri ?

— De n-ar veni vreme rea...

— Ce păcat ar fi ! Și asta ? — întreba, văzînd cîte o coardă pe pămînt. Vîntul a fost de vină ? Ah, trebuie legată din nou...

Sau ceva mai departe :

— Și astea ? Viță sălbatică ? Altoi noi, am înțeles. Bravo ! Bravo ! — ...Sînt și răsplătiți în viață !

Și în glas părea să aibă bucuria aerului proaspăt și al soarelui, aceeași bucurie care vibra și în gîtlejul ciocîrliilor.

În ziua aceea Mauro îi promisese o vizită în „*camerone*“ a generalului ; la „sanctuarul libertății“. Dar cîinii își ciuliseră urechile ; apoi se năpustiră unul după altul, fără să latre, spre cărăruia de sub vie pe marginea rîpei.

— Don Ma' ! Don Ma' ! strigă, după puțin timp, un glas gîfîit.

Mauro recunoscu vocea lui Leonardo Costa, prietenul din Porto Empedocle ; și își chemă cîinii lîngă el.

— Tu, *Scampirro !* Tu, *Nèula !* Aici, *Turco !*

Dar cîinii, recunoscîndu-l și ei pe Costa, se opriseră la marginea viei, dînd din coadă.

Veni și Mauro.

— Stăpînul a plecat ? — îl întrebă imediat Leonardo Costa, gîfiind, cu sufletul la gură.

Era un om înalt, cu barba și părul roșu, creț, fața arsă de soare și ochii arși de pulberea sulfului. Purta la urechi două cercuri de aur ; în cap, o pălărie prăpădită albă, plină de praf și pătată de sudoare. Venea în goana mare de la Porto Empedocle, pe plajă, de-a lungul căii ferate.

— Nu știu, — îi răspunse Mauro întunecat.

— Te rog, strigă de aici, ce aștepți ; trebuie să-i vorbesc despre ceva grav.

Mauro dădu din cap.

— Fugi și dumneata, ca să ajungi la timp... Ce ți-a venit ?

Leonardo Costa, reluîndu-și goana, îi strigă :

— Necaz ! Necaz mare la minele de sulf !

— Blestemat fie el și cu minele lui de sulf cu tot ! — bodogăni în sinea lui Mauro.

Flaminio Salvo coborî scara vilei ca apoi să se urce în trăsura care-l aștepta, cînd Leonardo Costa apăru brusc de pe cărarea dinspre apus, strigînd printre măslini :

— Opriți-vă ! Opriți-vă !

— Cine e ? Ce e ? — întrebă Salvo, cu o agitație firească.

— Sărut mîna Senioriei Voastre — spuse Costa, scoțîndu-și pălăria cea prăpădită și apropiindu-se cu răsuflarea tăiată și cu sudoarea care-i picura întruna. Nu mai pot... Voiam să vin az-noapte... dar apoi...

— Dar apoi ? Ce e ? Ce ai — îl întrerupse brusc Salvo.

— La Aragona, la Comitini, toți minerii de la sulf sînt în grevă ! — anunță Costa.

Flaminio Salvo îl privi cu o aroganță rece, netezindu-și favoriții cărunți care, în armonie cu ochelarii cu rame de aur, îi dădeau un oarecare aer diplomatic, și spuse disprețuitor :

— Știam toate astea.

— Da, domnule. Dar aseară, tîrziu, — continuă Costa — a sosit la Porto Empedocle lume din Aragona și a povestit că ieri, toată ziua, au întors orașul pe dos acolo...

— Minerii ?

— Da, domnule : cei ce dau cu tîrnăcopul, copiii din minele de sulf, calcaronarii, căruțașii, cantaragiii, toți ! Au rupt pînă și firul telegrafic. Se spune că au năvălit în casa fiului meu și că Aurelio le-a ținut piept cum s-a priceput și el...

În clipa aceea, Flaminio Salvo s-a întors să spioneze atent ochii Dianellei care se apropiase de trăsură. Privirea ciudată a tatălui, adresată fetei, în mijlocul discuției, l-a buimăcit pe Costa, făcîndu-l să se întoarcă și el și s-o privească pe „domnișorică", așa cum o numea el. Ea, la început palidă, se împurpură brusc ca imediat să pălească din nou.

— Prin urmare ? — strigă Flaminio Salvo, cu furie.

— Prin urmare... da, domnule, — reluă Costa, descumpănit. Necaz mare, nu sînt soldați ; orașul este în mîinile lor. Doar doi carabinieri ; șeful de post al jandarmeriei și comisarul... Ce pot face ?

— Şi ce pot să fac eu de aici, poţi să-mi spui ? — strigă Salvo, înfuriat la culme. Fiul tău, Aurelio, ce e ? domnul director, inginer, venit de la *École des Mines* din Paris, ce e ? Marionetă ? Are nevoie să trag eu sforile de aici ca să se mişte şi el ?

— Ba nu, domnule, — spuse Leonardo Costa, retrăgîndu-se cu un pas, ca şi cum Salvo l-ar fi biciuit pe faţă Puteţi fi sigur, Senioria Voastră, că fiul meu, Aurelio, ştie ce trebuie să facă. Cap şi curaj... nu mie îmi revine să i-o spun... dar în faţa a două mii de oameni, socotîndu-i pe minerii de la sulf şi pe căruţaşi, spuneţi Senioria Voastră... De altfel, necazul este altul, înafara oraşului Aurelio a trimis pe cineva ca să mă anunţe aseară că oamenii aceia au capturat pe şosea cele opt căruţe de cărbune care mergeau spre minele de sulf de la Monte Diesi.

— Ah, da ? — întrebă Salvo, rînjind.

— Senioria Voastră ştie — continuă Costa — că acolo sus cărbunele pentru pompele şantierelor este ca pîinea pentru sărmani, dacă nu chiar mai necesar. Senioria Voastră se duce la Girgenti ? Duceţi-vă imediat la prefect ca să trimită soldaţi la gara din Aragona, cît mai mulţi posibil, ca să escorteze cărbunele pînă la minele de sulf. Sînt şapte vagoane pline ca să reînnoiască depozitul ; căruţaşii sînt în grevă şi ei ; dar cărbunele va putea fi încărcat pe catîri, pe măgari, escortaţi de armată ; vor avea nevoie de mai mult timp, dar, cel puţin se va putea înlătura pericolul ca mina cea mare de sulf, *Cace*, ferească Dumnezeu, să se inunde...

— Ei, să se inunde ! să se inunde ! să se inunde ! — izbucni furios Flaminio Salvo, ridicînd braţele. Să se ducă totul de rîpă ! Nu-mi mai pasă de nimic ! Închid, ştii ? Şi-i trimit pe toţi la plimbare, pe tine, pe fiul tău, pe toţi de la primul la ultimul, pe toţi ! Afară cu toţii ! Să mergem ! — îi porunci vizitiului.

Trăsura porni şi Flaminio Salvo plecă, fără să se mai întoarcă s-o salute nici măcar pe fiica lui.

La scena furioasă neobişnuită, don Cosmo apăruse la o fereastră a vilei şi donna Sara Alàimo venise pînă la palierul scării. Şi el şi ea, şi jos, Dianella şi Costa rămaseră uluiţi. În cele din urmă, Costa se trezi, îşi ridică spre fereastră capul şi salută cu amărăciune :

— Vă sărut mîinile, stimate don Cosmo ! Are el dreptate ; este stăpînul ! Dar în numele lui Cristos răstignit pe cruce, credeţi-mă totuşi, stimate don Cosmo al meu, credeţi-mă, domnişorică : nu sînt samavolnicii ! Foamea este foame, şi cînd nu ţi-o mai poţi satisface...

Donna Sara din capul scării dădu din cap, cu boneta pe el, cu ochii spre cer.

— Mănîncă guvernul — continuă Costa — mănîncă provincia ; mănîncă primăria şi şeful, subşeful şi directorul şi inginerul şi supraveghetorul... Ce mai poate să rămînă pentru cei ce stau sub pămînt şi sub toţi şi trebuie să-i ducă pe toţi în spate şi rămîn striviţi sub toate ?... Ah, Doamne ! Sînt un mizerabil ! Sînt ignorant ! Ei bine, să mă calce în picioare cît o vrea ! Dar pe fiul meu, nu ! nu trebuie să se atingă de fiul meu ! Ce-i drept, lui îi datorăm totul, dar şi el, dacă mai este acum acolo, stăpînul meu respectat, care mă poate şi pălmui, fiindcă de la el iau tot şi-i sărut chiar mîinile ; dacă mai este încă acolo şi comandă şi se bucură de bogăţia lui măreaţă, o datorează totuşi fiului meu, lui o datorează ; dumneavoastră, domnişorică, o ştiţi, şi poate că şi dumneavoastră, cu respect, don Cosmo... să fim drepţi !

— Mda, mda — suspină Laurentano de la fereastră, — povestea cu bostanii...

— Ce bostani ? — întrebă curioasă donna Sara Alàimo.

— Eh ! — exclamă Costa. Veţi cere să v-o povestească vreodată domnişorica, dînsa care-l cunoaşte bine pe fiul meu, fiindcă au crescut împreună, şi cu celălalt băiat, frăţiorul dînşii pe care Dumnezeu l-a vrut la el şi a fost o nenorocire pentru toţi. Biata doamnă, acolo, mi-o amintesc eu, frumoasă, strălucitoare ca soarele ! şi-a pierdut minţile ! ; şi el, bietul gentilom... cine are copii îl compătimeşte...

Dianella, cu inima îndurerată din cauza ieşirii dure a tatălui ei, la amintirea asta n-a mai fost în stare să se stăpînească, şi ca să-şi ascundă tulburarea, a luat-o pe cărăruia pe care venise Costa, dispărînd printre măslini.

Imediat, donna Sara, apoi şi don Cosmo, l-au invitat pe Costa sus, ca să-şi mai revină puţin după goana aceea şi ca să nu-l lase aşa transpirat în adierea dimineţii. Donna Sara ar fi vrut să facă mai mult ; să-i ofere o ceşcuţă de cafea, dar ca să nu piardă un cuvînt din discuţia aprinsă pe care Costa o începuse imediat cu don Cosmo în legătură

cu Salvo, acum cînd fiica lui nu-l mai putea auzi, se prefăcu că nu-i trece prin minte.

— Noi cunoaştem, sfinte Dumnezeule, noi cunoaştem adevărul, don Cosmo ! Ce era el, la urma urmelor ? Eu, da, cu picioarele desculţe, l-am dus pe gît, o spun şi mă laud cu asta ; pe gît sulful şi cărbunele, de la plajă la bărci. Latinul cum spune ? *Necessitas non abita legge* .[1] Da, domnule ; şi am fost stivuitor, şi mă laud cu asta. El, însă, ce era ? De viţă nobilă, da domnule ; dar nu era decît un umil cămătar, care venea de la Girgenti la Porto Empedocle, prăfuit tot pe drumul de la Spinasanta, fiindcă nu avea nici cu ce să-şi plătească un loc în trăsură, nici cu ce să împrumute un măgăruş, atunci cînd nu aveam cale ferată. Şi primii bănuţi cum i-a făcut ? Dumnezeu ştie, o ştiu atîţia, şi morţi şi vii. După aceea a luat monopolul primelor căi ferate împreună cu cumnatul său care stă acum la Roma, domnul inginer, bancher, *commendatore* [2], don Francesco Vella. pe care-l cunoşteam bine... şi pe el...

— Ah, — exclamă donna Sara, — are o soră ?

— Cum să nu ? — răspunse Costa, suspendîndu-şi plecăciunile cu care însoţise fiece titlu al lui Vella — donna Rosa, mai mare decît toţi ceilalţi, soţia lui — şi se mai aplecă o dată — Francesco Vella, *commendatore,* acum persoană marcantă a administraţiei căilor ferate. N-a făcut el linia de la Girgenti la Porto Empedocle ? Dansează cumătră, că te-aşteaptă belşugul ! Sute de mii de lire, soră dragă ; bani şi bani cu lopata, de parcă ar fi fost nisip... Două poduri şi patru tuneluri... Întinde colo un cot ; taie ici în pantă... apoi alte linii la rînd... Toată bogăţia aşa şi-a făcut-o, nu-i adevărat, don Cosmo ? Cunoaştem noi realitatea !

— Şi bostanii ? bostanii ? — întrebă din nou donna Sara.

A trebuit ca bietul Costa să-i povestească în amănunt faimoasa ispravă a bostanilor ; şi donna Sara l-a răsplătit cu cele mai vii exclamaţii de stupoare. de înfiorare, de admiraţie faţă de vocabularul rustic, bătînd din palme cînd şi cînd, ca să-l mai trezească şi pe don Cosmo, care, cunoscînd povestea, căzuse din nou în letargia lui filosofică.

---

[1] Într-o ortografie uşor italianizată. în original expresia este : *Necesitas non habet legem* (maximă de drept roman : nevoia nu cunoaşte lege (lat.) (n. tr.).

[2] Grad în ordinele cavalereşti ; iniţial titlu de rezonanţă ecleziastică (n. tr.).

în cele din urmă se trezi, dar fără să-şi deschidă ochii ; întinse o mînă înainte şi spuse :

— Totuşi...

— Ah, da ! interveni imediat cu emfază Costa, dîndu-şi de două ori cu mîna în piept. Cu mîna pe conştiinţă, n-am decît un suflet în faţa lui Dumnezeu şi trebuie să spun drept. Dar fiul meu, oh, stimate don Cosmo — (şi Costa ridică o mînă cu arătătorul şi degetul mare unite, în gestul de a cîntări) — toţi copiii or fi copii, dar el ! în vîrf ! drept ca un steag ! În toate şcolile, primul ! De îndată ce şi-a luat licenţa, s-a înscris la concursul pentru bursă în străinătate... Erau, frate dragă, peste patru sute de tineri ingineri din toate părţile Italiei ; pe toţi, pe absolut toţi i-a întrecut ! Şi a stat în străinătate patru ani, la Paris, la Londra, în Belgia, în Austria. De-abia reîntors la Roma, fără să aibă timp să respire, guvernul i-a dat locul în Corpul inginerilor minieri, şi l-a trimis în Sardegna, la Iglesias, unde a făcut o lucrare toată colorată pe un munte... Sarrubbus... nu ştiu... ah, Sarrabbus (vorbesc în turceşte în Sardegna) o lucrare care te face să rămîi tablou. A mai-stat acolo puţin, un an, ceva mai mult, fiindcă o societate franceză, din cele care... *marenghi...*[1] cu lopata... văzîndu-i diploma a rămas cu gura căscată. N-o spun fiindcă e băiatul meu ; dar pe toţi inginerii de aici şi din alte tîrguri îi are în buzunarul de la vestă ! Ce să mai vorbim ! Această societate franceză i-a spus, aici e casa, fiule, tot ceea ce vrei dumneata. Aurelio, cîntărind dacă să accepte sau nu, a venit aici în permisie — acum vreo şase sau şapte luni — ca să se sfătuiască cu mine şi cu patronul, binefăcătorul lui, pe care el îl respectă ca pe al doilea tată, şi bine face ! Patronul însuşi l-a sfătuit să nu accepte, fiindcă are nevoie de el, înţelegeţi ? ca să aibă grijă de minele de sulf de la Aragona şi Comitini. Noi spunem : ce e puţin ne e de ajuns, ce e mult ne copleşeşte... Acceptă, dar rămînînd în pagubă ! Pe cuvîntul meu de onoare ! Şi cu toate acestea, acum... acum el este o marionetă, aţi înţeles ?... Fir-ar a naibii de treabă !

Leonardo Costa înalţă un braţ, se ridică, răsuflă tare pe nas, dînd din cap şi îşi luă pălăria lui prăpădită, albă. Trebuia să plece imediat ; dar de fiecare dată cînd se

---

[1] monedă de aur italiană. *(marengo, ghi)* (n. tr.).

întindea la vorbă despre fiul lui, sclipitor, coloana de aur a casei sale, nu mai înceta.

— Vă sărut mîinile cu respect, don Cosmo, lăsaţi-mă să plec.. Donna Sara, slugă prea supusă.

— Oh, aşteaptă ! — exclamă ea, prefăcîndu-se că acum îşi amintea cînd s-a încheiat discuţia. O sorbitură de cafea...

— Nu, nu, mulţumesc... se eschivă Costa. Sînt foarte grăbit.

— Cinci minute ! — spuse donna Sara, ridicînd mîinile într-un gest care voia să spună „Doar n-o veni sfîrşitul lumii !"

Şi se duse s-o facă. Iar Costa se aşeză din nou, suspină, adresîndu-se lui don Cosmo :

— Este o femeie rea, don Co', o femeie rea care de cîtva timp încoace vîră intrigă între fiul meu şi don Flaminio ; eu ştiu !

Şi donna Sara n-a mai putut trece pragul ; s-a întors, a clipit de mai multe ori, a strîmbat nasul şi a întrebat printr-o mişcare a capului :

— Cine e ?

— Nu mă mai faceţi să vorbesc de rău încă o dată, donna Sara ! — răbufni Costa. Şi aşa am vorbit prea mult !

Dar, oricum, donna Sara înţelesese despre ce femeie rea era vorba şi ieşi, exclamînd cu mîinile în sus :

— Ce lume ! Ce lume !

În dimineaţa aceea Dianella nu se grăbi să-l întîlnească pe Mauro, la vie. Privirea dură a tatălui ei înfuriat, în timp ce Costa îi vorbea de pericolul de care era ameninţat fiul lui, la Aragona, o făcuse să-i revină ca un fulger în minte altă privire a lui, cu mulţi ani în urmă, cînd îi murise frăţiorul şi îi înnebunise mama.

Ea, pe atunci, avea unsprezece ani.

Şi mai mult decît moartea fratelui, mai mult decît nenorocirea îngrozitoare a mamei, în sufletul ei rămăsese indelebilă impresia acelei priviri de ură pe care — ea fiind încă o copilă, aproape a nimic ştiutoare, şovăitoare şi rătăcită între joacă şi condei — tatăl ei i-o aruncase în durerea lui încărcată de mînie :

— *Nu puteai să mori tu în locul lui ?* îi tălmăcise neîndoielnic privirea aceea.

Aşa. Întocmai aşa. Şi Dianella înţelegea bine acum de ce tatăl ei n-ar fi ezitat o clipă să dea viaţa ei în schimbul

vieţii fratelui ei. Toată grija, mîngîierea, afecţiunea şi darurile cu care el o copleşise, n-au avut puterea să-i dezgheţe din adîncul sufletului răceala în care se închegase şi întărise parcă privirea aceea. Adesea se necăjea împotriva ei însăşi, simţind că nu mai reuşea căldura afecţiunii paterne să-i mai pătrundă în suflet, respinsă parcă instinctiv de răceala aceea de gheaţă.

Din ce motiv continua el să lucreze cu atîta îndîrjire ? Să acumuleze atîta bogăţie ? Fără îndoială că nu pentru ea ; da, dintr-o nevoie spontană, prepotentă, a firii sale ; ca să-i domine pe toţi ; ca să fie temut şi respectat ; sau poate ca să se ameţească cu afacerile sau să-şi ia în felul lui o revanşă faţă de soarta care-l lovise. Dar în unele momente de mînie (ca mai adineauri) sau de oboseală, sau de neîncredere, lăsa totuşi să se întrevadă făţiş că toate acţiunile şi eforturile sale şi însăşi viaţa lui nu mai aveau vreun scop pentru el, după ce pierduse moştenitorul care să-i ducă numele mai departe, cel care ar fi putut să-i continue puterea şi bogăţia.

De cîtva timp, convinsă de asta, Dianella, deşi neştiind şi neputîndu-şi măcar închipui cum ar fi propria sa viaţă, lipsită de tot acel fast ce o înconjura, începuse să simtă un dispreţ tainic faţă de bogăţia tatălui ei, căreia, într-o zi (cît mai tîrziu posibil) ea avea să-i fie singura moştenitoare, prin forţa împrejurărilor şi fără nici o satisfacţie. De cîte ori, văzîndu-l obosit şi mîniat, n-ar fi vrut să-i strige : „Destul ! Lasă ! De ce-ţi amplifici bogăţia, dacă pînă la urmă acesta-i sfîrşitul ? !“ Şi altceva, cu totul altceva ar fi vrut să-i strige, dacă cu sufletul ei ar fi putut ajunge la sufletul tatălui, fără ca buzele să se mişte şi urechile să audă.

Din cîte putuse să înţeleagă, printr-o intuiţie foarte fină şi să pătrundă cu ochii ei care vegheau în tăcere, cît şi din anumite discuţii, prinse din zbor, fără să vrea, avea de pe acum convingerea că bogăţia tatălui, dacă nu în întregime dubios acumulată, făcuse totuşi multe victime în tîrg. Crudă cu el soarta, crudă revanşa pe care şi-o lua împotriva ei. Voia totul pentru sine, totul în mîna lui : mine de sulf şi pămînturi şi fabrici, comerţul şi industria întregii provincii. Acum de ce să apese pe umerii ei fragili — fiica lui... da, iubită, dar nu preferată, deşi rămasă singură — povara tuturor acestor bogăţii, pe care mulţi poate că o blestemau în taină şi care desigur că nu aveau

să-i poarte noroc ? Şi totuşi îşi făcuse iluzia, pînă de curînd, că tatăl avea s-o lase liberă să aleagă ; dacă nu chiar că el însuşi o va ajuta să aleagă, răsplătindu-l pe cel care de copil îi salvase viaţa. Brun, turnat parcă în bronz, cu părul ondulat, negru, şi cu privirea fermă şi serioasă, Aurelio Costa îi apăruse prima dată cînd avea treisprezece ani ; apoi fusese mult timp prietenul ei de joacă, al ei şi al fratelui ei. Toţi trei copii nu înţelegeau pe atunci ce diferenţă era între ei. Totuşi, după moartea frăţiorului ei, Aurelio devenise faţă de ea din ce în ce mai timid şi mai circumspect ; nu mai voise să se joace ca mai înainte ; crescuse mult ; i se schimbase vocea ; începuse să studieze, să studieze ; şi ea, care pe atunci nu avea mai mult de doisprezece ani, se mulţumise să asiste tăcută, foarte tăcută, la studiul lui, prefăcîndu-se că şi ea învaţă ; din cînd în cînd, în vîrful picioarelor, se ducea să-i tragă cîte un cîrlionţ pe ceafă. La optsprezece ani, Aurelio plecase ca să se înscrie la Universitatea din Palermo, la facultatea de inginerie. Fără el, casa, timp de mai multe luni, rămăsese pustie pentru ea ; avea impresia acelei prime solitudini, ca şi cum ar fi trecut o iarnă interminabilă cu fruntea sprijinită pe geamul unei ferestre pe care picăturile de ploaie s-ar fi prelins aidoma lacrimilor, pe care cîte o muscă supravieţuitoare, moartă de frig, prin contactul cu geamul îngheţat, rămînea prinsă acolo, şi ea cu un deget, abia atingînd-o, o făcea să cadă. Poate că de atunci fruntea ei, prin contactul cu geamurile acelea îngheţate, îi rămăsese parcă înfăşurată cu ger. Dar ce entuziasm după aceea, la reîntoarcerea lui, cînd s-a încheiat anul şcolar ! Fusese atît de vioaie şi de veselă la sărbătorirea aceea, încît tatăl ei, imediat după plecarea lui Aurelio, o chemase deoparte, şi încet, încet, cu delicateţe, mîngîind-o pe păr, o lăsase să înţeleagă că ar fi fost bine să se înfrîneze pentru că acum vechiul ei prieten de joacă devenise bărbat şi ea nu mai trebuia să-l tutuiască. Fără să ştie bine de ce, se îmbujorase toată ; oh, Doamne, şi atunci să-i spună dumneavoastră ? nu mai era acelaşi Aurelio ? Nu, nu mai era acelaşi Aurelio, nici pentru ea ; şi despre asta îşi dăduse seama şi mai mult, de la un an la altul, la reîntoarcerile lui, pînă cînd la ultima, după ce şi-a luat licenţa, el îşi manifestase intenţia să concureze la o bursă de studiu în străinătate. El, chiar el, nu mai era acelaşi ; în schimb ea, ...da, cu gura, *dom-*

nule Aurelio, dar cu ochii continua să-i spună tu. Mai înainte de a pleca la Paris, venise să mulţumească binefăcătorului său, jurîndu-i recunoştinţă veşnică ; şi ei nu reuşise să-i spună nimic, parcă nici nu îndrăznise s-o privească, poate chiar că nici nu-şi dăduse seama de paloarea chipului ei şi nici de faptul că-i tremurase mîna. Totuşi ea nu s-a pierdut ; dimpotrivă, îşi dădea cu atît mai bine seama de sentimentul ei, cu cît era mai nesigură de ceea ce simţea el. Era convinsă, aşa, dintr-un motiv tainic, nedefinit, că el îi era destinat. După plecare, îşi auzise de mai multe ori tatăl vorbind despre valoarea excepţională a acelui tînăr şi despre viitorul strălucit care-l aştepta, lăudîndu-se cît făcuse pentru el, şi cum îl tratase ca pe fiul lui. Firește că aceste discuţii îi înteţiseră în inimă focul tainic, aprinzîndu-i din ce în ce mai mult speranţa că tatăl ei, pierzîndu-şi singurul băiat, şi aproape creîndu-l pe cestălalt, căruia îi datora totuşi viaţa, ar fi preferat să-i treacă lui bogăţiile şi fata într-o bună zi şi nu altuia mai *străin,* oricum. Mai cu seamă cu cîteva luni în urmă se întărise în speranţa asta, cînd Aurelio, reîntorcîndu-se din Sardegna, fusese angajat de tatăl ei ca director al minelor de sulf. Nu-l mai văzuse din ziua cînd plecase la Paris. Oprimată de fastul zadarnic, de viaţa meschină din Girgenti, vechiul oraş, nu chiar de neciopliţi, dar lenevit într-o viaţă de un gol dezolant al unor zile lungi, una egală cu cealaltă, mereu în acelaşi cerc de vizite, la cele trei, patru familii, cunoştinţe care se luau la întrecere în afecţiune şi familiaritate faţă de ea, mica regină a orăşelului, printre glumele mereu aceleaşi ale aceloraşi tinerei eleganţi, trîndavi, în biata şi restrînsa viaţă de provincie, se trezise la vederea lui, atît de bărbat şi de stăpîn pe el. Bucuria de a-l revedea i se întunecase imediat cînd a intervenit Nicoletta Spoto, de un an doar soţia lui Capolino. Observase o ciudată stînjenire, o accentuată tulburare atît la ea cît şi la Aurelio, cînd acesta, după ce fusese invitat în salon, se aplecase ca să salute. Apoi, de îndată ce tatăl îl luase pe Aurelio cu el în birou, soţia lui Capolino, respirînd profund, îi povestise ei şi mătuşii Adelaide, cu o vioiciune plină de entuziasm, că bietul băiat, jenat şi confuz, îndrăznise, nici mai mult, nici mai puţin, să trimită pe cineva care s-o ceară de soţie pentru el, imediat după ce obţinuse slujba de inginer guvernamental în Sardegna, amintindu-şi poate de vreo

ocheadă fugitivă schimbată cu mulţi ani în urmă, pe vremea cînd era un studenţel la Institut. E uşor de închipuit ce oroare simţise ea, Lellé Spoto, în faţa unei asemenea cereri, şi cum se grăbise să-l refuze, cu atît mai mult, cu cît se începuseră primele formalităţi în vederea căsătoriei ei cu Ignazio Capolino. Simţise că i se răsuceşte inima în piept la vestea aceasta neaşteptată ; desigur că schimbase mii de culori în obraji şi că se trădase în faţa acelei femei, a cărei relaţie secretă şi nepermisă cu tatăl ei o cunoştea. Nu-i spusese nimic ; dar cînd Aurelio, după o lungă audienţă, revenise în salon, ea, aprinsă toată la faţă, îl primise anume cu o grijă exagerată, amintindu-i de zilele petrecute împreună ; jocurile, mărturisirile reciproce. Şi de mai multe ori, cu bucurie, o văzuse pe aceea că-şi muşcă buzele şi că păleşte. Dianella spera ca Aurelio, cel puţin de data aceea, să o fi înţeles. Îl scuzase imediat în inima ei, de trădare, despre care nici nu putea de altfel avea cunoştinţă, necrezînd că poate îndrăzni să-şi înalţe privirea pînă la ea ; dar... pînă una, alta, ah ! tocmai la femeia aceea, acolo, din toate punctele de vedere nedemnă de el, se dusese cu gîndul ! Şi refuzul acelei femei i se păruse aproape o jignire adresată ei. Totuşi, iată, el fusese la Paris ; vioiciunea, capricioasa dezinvoltură a Nicolettei Spoto fuseseră nespus de preţuite în ochii lui, amintindu-i probabil de femeile cunoscute şi admirate acolo. De o familie foarte umilă, el crezuse, poate, că face un salt măreţ, înrudindu-se cu o familie ca aceea a lui Spoto, foarte bogată cîndva, azi decăzută, dar totuşi printre cele mai faimoase din oraş. Aceasta, acum, desigur, prevalîndu-se de puterea pe care o exercita asupra tatălui, se răzbuna de afrontul suferit atunci. Şi ea, Dianella, observase că de cîtva timp tatăl ei nu se mai arăta mulţumit de Aurelio ; şi că de cîteva seri, acolo, în vilă, vorbind cu don Cosmo Laurentano, insista asupra unor întrebări care-i dădeau de gîndit. În mod secret, ea dezaproba nunta aceea ciudată a mătuşii ei cu principele don Ippolito, parcă-i era jenă, bănuind un gînd ascuns al tatălui ei ; adică faptul că ar vrea să se servească de nunta aceea, desigur nu onorabilă, ca să se introducă în casa familiei Laurentano, atrăgînd spre el, încet, încet, şi averea acestora. De cîteva seri, la masă, discuţia cu don Cosmo alunecă, insistent, asupra fiului principelui, asupra lui Lando Laurentano care trăia la Roma. De ce ?

Absorbită de aceste gînduri, Dianella se aşezase sub un măslin pe marginea rîpei adînci şi se uita la coasta povîrnită unde păştea o turmă de capre coborîtă dinspre Platania. A doua zi, după sosirea ei la ţară, simţise aproape că renaşte. Aerul de sălbăticie rustică pe care îl luase vila aceea veche în părăsirea ei ; melancolia profundă care o răspîndea în jur pe alei, pe cărăruile singuratice, aproape dispărute în muşchi şi în siminoc, unde aerul proaspăt al umbrei dată de măslini şi migdali sau de alte spătare ale firii, — ca ficuşii cei mari — era saturat de miresme, amare de prune, dense şi tari de mente şi salvie ; şi impresionanta prăpastie abruptă ; şi limpedea şi vesela apropiere a mării ; şi copacii aceia bătrîni, neîngrijiţi, ţepoşi, vlăstari sălbatici, visători în tăcerea solitudinii imense, se acordau suav cu starea ei sufletească. Acum, în schimb, discuţiile acelea ale tatălui... mînia împotriva lui Aurelio... şi greva de la Aragona... ameninţările... Şi ea, acolo, singură, fără nimeni, într-adevăr, ca să-şi mai descarce sufletul... Să ai o mamă şi să nu i te poţi adresa, să o vezi în faţă, mai rău decît moartă — vie şi vană... Printre tulpinile rare ale trestiilor, în adîncul prăpastiei, strălucea un pîrîiaş care la un moment dat fusese întrerupt din cauza lucrărilor în vederea căii ferate. Îşi fixă privirea într-acolo şi atunci îi veni spontan în minte imaginea că ea ar fi rămas întocmai ca un pîrîiaş căruia o mînă necunoscută dintr-un capriciu răutăcios i-ar fi deviat vîna de apă, lîngă izvorul cu pietroaie ascuţite şi grele ; şi apa de acolo s-ar fi împrăştiat stagnantă, şi de partea astălaltă pîrîiaşul s-ar fi îndesat în nisip şi pietriş. Ah, ce sete de nepotolit îi rămăsese de dragostea de mamă ! Dar cînd ea se apropia de maică-sa, aceasta n-o recunoştea drept fata ei. Durerea ei atît de aproape şi de vie nu se repercuta deloc în conştiinţa aceea stinsă.

— Vittoria Vivona d'Alessandria della Rocca, — spunea mama despre ea însăşi, cu un glas ce părea că vine de departe. Fată frumoasă ! Fată frumoasă ! Avea o coadă lungă fără de sfîrşit ; trei femei o pieptănau... Cînta, voce şi instrument. Cînta şi la orgă, în biserică, la *Santa Maria dell' Udienza*, şi îngeraşii o ascultau, în genunchi şi cu mîinile împreunate, aşa... Trebuia să se mărite cu un bogătaş din Girgenti : i-a venit o durere de cap şi a murit...

Dianella nu şi-a mai putut stăpîni lacrimile şi a început să plîngă în tăcere, cu o amară voluptate în singurătatea

aceea. Dar tăcerea din jurul ei era atît de surprinzătoare și atît de intensă și într-o uitare de sine visarea pămîntului și a tuturor celor ce o înconjurau, încît se simți atrasă și fascinată. Atunci, copacii i-au părut împovărați de o tristețe infinită și resemnată, absorbiți în visul lor peren, din care vîntul încerca zadarnic să-i trezească. În intimitatea aceea misterioasă cu natura, ea percepu foșnetul frunzelor, bîzîitul insectelor ; și simți că nu mai trăiește pentru ea, pentru o clipă trăi aproape inconștient o dată cu pămîntul, ca și cum sufletul i s-ar fi destrămat, confundîndu-se cu tot ceea ce o înconjura, acolo, la țară ! Ah, ce prospețime a copilăriei în iarba tînără care răsărea lîngă ea ! Și ce trandafirie îi apărea mîna pe verdele crud și fraged al acelor frunze ! Oh, iată cum îi alerga pe mînă un cărăbuș de mai, rătăcit, înafara anotimpului său, cum... Ce frumos era ! mic și lucios, mai tare decît o piatră prețioasă ! Prin urmare, printre atîtea lucruri urîte și triste, pămîntul mai putea să dea la iveală, totuși, și altele, atît de gingașe și de grațioase ?

Ca un răspuns parcă, trecu pe mîna ei și pe deasupra acelor frunze o adiere de bucurie, delicată și proaspătă. Dianella suspină profund și așteptă cu mîna pe iarbă ca insecta să-și regăsească drumul printre frunze, apoi se trezi brusc, luată prin surprindere de cei trei dulăi care sosiseră, dînd din coadă, în jurul ei, ba chiar sărind pe ea, nerăbdători, schimbîndu-și locurile, unul după altul, ca să se poată bucura toți de mîngîierea mîinilor ei pe capul lor. Și nu o lăsau să se ridice. În cele din urmă apăru și Mauro Mortara.

— V-ați simțit rău ? — o întrebă, întunecat, fără s-o privească.

— Nu... N-am nimic... — îi răspunse, ferindu-se cu brațele de labele cîinilor și de linsoarca lor, zîmbind cu blîndețe. Puțin obosită...

— Aici ! strigă tare Mauro celor trei dulăi, ca s-o lase în pace.

Și imediat, cei trei rămaseră ca împietriți la strigătul lui. Dianella se ridică în picioare și se aplecă să-i mîngîie din nou, ca o răsplată a strigătului.

— Bieții de ei... bieții de ei...

— Dacă vreți să veniți... — propuse Mauro.

— Iată-mă. Să vedem camera generalului ? Sînt foarte curioasă...

Era oarecum încurcată cînd îi vorbea, neştiind încă bine dacă să-l tutuiască, sau să-i spună dumneavoastră.

— Tatăl dumneavoastră a plecat ?

— Da. da, — se grăbi să-i răspundă ; şi imediat se căi de graba care putea trăda în ea uşurarea, de altfel simţită de toţi în absenţa tatălui ei. La Aragona, — spuse — s-au răzvrătit minerii de la minele de sulf. Va trebui să trimită soldaţi şi carabinieri.

— La zid, la zid cu ei ! — aprobă imediat Mauro, dînd energic din cap. Vă jur că aş intra în poliţie, aşa bătrîn cum sînt !

— Poate... — încercă să spună Dianella.

Dar Mortara o întrerupse cu o exclamaţie a lui obişnuită :

— Oh, *Marasantissima !*[1] Lăsaţi-mă să vă explic !

Mauro Mortara nu admitea replici. În perpetuele sale rumegări vagabonde, în solitudinea de la ţară, îşi făurise lumea în felul lui, şi păşea în ea, sigur, ca un Atotputernic, netezindu-şi barba sa lungă şi albă şi zîmbind din ochi la explicaţiile satisfăcătoare pe care ştiuse să şi le dea în legătură cu fiece lucru. Tot ce se întîmpla trebuia să reintre în regulile lumii făurite de el. Dacă ceva nu putea intra, el îl excludea, fără nici o ezitare, sau se prefăcea că nu-şi dă seama. Vai de cel ce l-ar fi contrazis !

— Oh, *Marasantissima !* Lăsaţi-mă să vă explic ! Ce pretind ? Vreau să ştiu ce pretind ? Toţi trebuie să ascultăm, de la primul pînă la ultimul, toţi, şi fiecare să stea la locul lui şi să se uite la comunitate ! De ce aceşti banditi, ticăloşi, ingraţi şi neştiutori, trebuie să ne strice nouă, bătrînilor, satisfacţia de a vedea această comunitate, Italia, devenită prin opera noastră ceea ce e ? Ce ştiu ei ce era mai înainte Italia ? Au găsit masa pusă, mîncarea în farfurie, şi acum scuipă în ea, înţelegeţi ? Pînă una, alta, priviţi : Tunisul este acolo !

Se întoarse spre mare şi cu braţul întins indică, întunecat, un punct în orizontul îndepărtat. Dianella se întoarse să privească, fără să înţeleagă ce legătură avea ceea ce spunea el cu Tunisul. Ea îl lăsa să vorbească şi nu-l întrerupea niciodată, decît ca să aprobe toate poliloghiile lui patriotice.

---

[1] O alterare a exclamaţiei *Maria Santissima !* (Prea sfîntă Maria) (n. tr.).

— Este acolo — repetă Mauro cu orgoliu. Şi sînt şi francezii acolo care l-au luat prin surprindere ! Şi mîine ne putem pomeni cu ei aici, în casa noastră, înţelegeţi ? Vă jur că nu dorm uneori noaptea, şi-mi muşc mîinile de ciudă ! Şi în loc să se frămînte din cauza asta, nelegiuiţii ăştia se gîndesc să facă grevă, să se încaiere între ei. Toată opera este manevra preoţilor, ştiţi ? Vîrfurile pungaşilor ! Crema tuturor viciilor ! Abisuri de maliţie ! Suflă în foc, pun paie peste foc ca să dezmembreze din nou Italia... *Sanfedisti ! Sanfedisti !*[1] Eu trebuie să mă uit bine în faţa mea şi în spatele meu fiindcă au jurat să-mi facă rău şi-mi numără paşii. Dar pierd vremea cu mine... Priviţi aici !

Şi-i arătă Dianellei două pistoale mari napolitane care-i atîrnau la centură.

Vizita la faimoasa cameră a generalului, numită prin excelenţă *camerone*, era o favoare, într-adevăr deosebită, acordată Dianellei. Mauro Mortara, care ţinea cheia, nu lăsa pe nimeni niciodată să intre. Şi nu numai uşa, ci şi obloanele celor două mici terase şi ale ferestrei erau totdeauna închise, de parcă dacă ar fi intrat pe acolo aerul şi lumina, ar fi putut alunga amintirile adunate şi păstrate cu atîta veneraţie geloasă.

Desigur, după plecarea bătrînului principe în exil, şi uşa şi ferestrele fuseseră deschise cine ştie de cîte ori ; dar Mortara, de cînd se întorsese la Valsanía, ţinuse totdeauna obloanele închise astfel, şi avea iluzia că tot aşa rămăseseră de atunci, totdeauna, şi că pereţii ar mai fi păstrat încă respiraţia generalului, aerul de pe vremea aceea.

Această iluzie era susţinută de vederea mobilierului rămas intact, înafară de rama patului de alamă cu baldachin, care nu mai avea nici saltelele, nici scîndurile, nici draperiile ample ale baldachinului.

Penumbra aceea era propice reevocării îndepărtatelor amintiri.

De fiecare dată, Mauro se învîrtea puţin prin cameră ; se oprea în faţa acestei mobile, sau a celeilalte, în stare

[1] Mişcarea grupelor armate de ţărani în Italia Meridională organizată pentru prima dată de cardinalul Ruffo, în Armata Santa Fede (Sfînta Credinţă), la sfîrşitul secolului al XVIII-lea pentru a combate Republica Partenopee (napolitană) reacţionară (n. tr.).

de decrepitudine, cu furnirul umflat, cu cîte o crăpătură ici, colo ; apoi se aşeza pe divanul cu stofa verde, acum îngălbenită, cu două rulouri la fiecare capăt, şi acolo, cu ochii întredeschişi, netezindu-şi cu mîna lui boantă şi botocănoasă, dar viguroasă, barba lungă şi albă, se gîndea şi mai des îşi amintea, absorbit, ca în biserică un evlavios în timpul rugăciunii.

Nu-l deranjau nici şoarecii care făceau uneori o gălăgie drăcească pe terasa de deasupra, pe a cărei suprafaţă pusese foi de tablă ca să împiedice să se ruineze plafonul din *camerone* a generalului. Remediul n-a durat însă mult : foile de tablă s-au desprins la soare şi s-au strîmbat, spre marea satisfacţie a şoarecilor ce alergau unul după altul, pitulindu-se acolo ; şi tavanul s-a coşcovit, iarna începînd să picure prin vreo două, trei locuri, încît pereţii păstrau şi vara două pete mari de umezeală şi de mucegai. Don Cosmo nu-şi făcea nici o grijă din cauza asta ; nu intra aproape niciodată în *camerone ;* Mauro nu voia să se facă reparaţii acolo ; nu-i mai rămînea mult de trăit şi pînă atunci ţinea să rămînă totul în camera aceea aşa cum era ; ştia că după moartea lui nimeni nu avea să se mai îngrijească să păstreze acel „sanctuar al libertăţii" ; şi atunci putea să se prăbuşească şi tavanul sau putea să fie reparat. Pînă una, alta, în fiecare an, o dată cu sosirea toamnei, el se ducea pe terasă să aşeze la loc foile de tablă şi să le fixeze cu pietre mari, iar pe podeaua din *camerone* punea tot felul de lighene şi lighenaşe sub locurile unde se înfiltrase apa şi picura. Picăturile de apă cădeau sonore, una cîte una ; şi acel pic-pic cadenţat părea să fie în armonie cu momentele lui de reculegere.

De cum a intrat, Dianella a fost şocată la vederea neaşteptată a unui animal îmbălsămat, care, în penumbră, părea viu, acolo, pe peretele din faţă, lîngă colţ, cu coada atîrnată şi cu capul întors într-o parte, ca o felină.

— Ce spaimă am tras ! — exclamă ea, stăpînindu-şi un rîs nervos şi cu mîinile pe faţă. Nu m-am aşteptat. Ce e ?

— Leopard.

— Frumos !

Şi Dianella îşi lăsă mîna pe părul acela vărgat ca să-l mîngîie ; dar şi-o retrase imediat, toată plină de

praf, şi observă că animalului îi lipsea unul din ochii săi de sticlă, stîngul.

— Un alt leopard ca acesta — reluă Mauro — l-am dăruit Muzeului Institutului, la Girgenti. Nu l-aţi văzut niciodată ? Există în Muzeu o vitrină a mea. Lîngă leopard, o hienă, mare şi frumoasă, şi deasupra, un vultur imperial. Pe vitrină stă scris : *Vînaţi, îmbălsămaţi şi donaţi de Mauro Mortara.* Da, domnişoară. Dar veniţi aici, mai întîi. Vreau să vă arăt altceva.

O conduse în faţa vechiului divan scos din ţîţîni.

Deasupra divanului, atîrnate pe perete, erau patru medalii, două de argint, două de bronz, fixate pe o plăcuţă îmbrăcată în catifea roşie, destrămată şi decolorată. Deasupra plăcuţei era o scrisoare, înrămată, scrisă cu caractere minuscule pe o foaie de un albastru-decolorat.

— Ah, medaliile ! — exclamă Dianella.

— Nu ! spuse Mauro tulburat, cu ochii închişi. Scrisoarea. Citiţi scrisoarea.

Dianella se apropie mai mult de divan şi citi mai întîi iscălitura : *Gerlando Laurentano.*

— A Generalului ?

Mauro, tot cu ochii închişi, confirmă dînd din cap, cu gravitate.

Şi Dianella citi :

Prieteni,

Ştirile din Franţa, lovitura de Stat a lui Louis Napoleon [1] *vor aduce desigur o gravă şi lungă frînă mişcării cauzei noastre sfinte, întîrziind, cine ştie pînă cînd, reîntoarcerea noastră în Sicilia.*

Bătrîn cum sînt, nu mai sînt în stare să suport povara acestei vieţi de exil.

Cred că nu voi mai fi capabil să-mi ofer braţul patriei, cînd aceasta, după ce se vor maturiza evenimentele, va avea nevoie de el. De aceea dispare raţiunea de a mai tîrî astfel o existenţă neplăcută pentru mine şi care dăunează fiilor mei.

Voi, mai tineri, încă mai aveţi această raţiune, aşa că trăiţi totuşi pentru ea şi amintiţi-vă uneori cu afecţiune de al vostru

Gerlando Laurentano.

---

[1] Napoleon al III-lea (n. tr.).

Dianella se întoarse să-l privească pe Mortara, care, ghemuit tot în sine, cu ochii mijiți, cu figura contractată și cu o mînă pe gură, făcea mare efort ca să-și sufoce în barba răvășită hohotele de plîns care-l năpădeau.

— N-am mai citit-o de ani de zile, — murmură, cînd putu să vorbească.

Clătină îndelung capul, apoi reluă discuția :

— M-a trădat în felul acesta. A scris scrisoarea și s-a îmbrăcat ca și cum ar fi trebuit să se ducă la un bal. Eram la bucătărie ; m-a chemat. „Dă scrisoarea asta lui Mariano Gioéni, la La Valletta.“ La La Valletta erau alți exilați sicilieni, care fuseseră aici toți, în această cameră, mai înainte de Patruzecișiopt, pe vremea conspirației. Parcă-i mai văd și acum : don Giovanni Ricci-Gramitto, poetul ; don Mariano Gioéni și fratele lui don Francesco ; don Francesco De Luca ; don Gerlando Bianchini ; don Vincenzo Barresi ; toți aici ; și eu, jos, făceam de gardă. Ce mai ! Am dus scrisoarea... Cum aș fi putut bănui ? Cînd m-am întors la Burmula l-am găsit mort.

— Se omorîse ? întrebă timid Dianella.

— Cu otravă, — răspunse Mauro. N-a avut timp nici să-și tragă celălalt picior pe pat. Ce frumos era. Îl cunoașteți pe don Ippolito ? Mai frumos. Drept, cu o pereche de ochi care te fulgerau : un sfîntul Gheorghe ! Și bătrîn fiind se îndrăgosteau femeile de el.

Închise din nou ochii și cu voce slabă repetă finalul scrisorii, pe care îl știa pe dinafară :

— *„Voi mai tineri, încă mai aveți această rațiune, așa că trăiți totuși pentru ea și amintiți-vă uneori cu afecțiune de al vostru Gerlando Laurentano.“* Vedeți ? Și eu am trăit după cum a vrut el. Și aici, sub scrisoare, pe care am primit-o înapoi de la don Mariano Gioéni, am vrut să agăț, ca răspuns, medaliile mele. Dar mai înainte de a le primi ! Așezați-vă aici ; nu vă obosiți...

Dianella s-a așezat pe divanul cel vechi. În clipa aceea, donna Sara Alàimo, auzind vorbă dinspre *camerone* și văzînd, contrar obiceiului, ușa întredeschisă, și-a vîrît capul cu boneta pe el, să privească :

— Ce cauți dumneata aici ? — sări în sus Mauro Mortara, cum ar fi făcut, dacă ar fi fost viu, leopardul acela. Aici nu-i nimic pentru dumneata !

— Hm ! — făcu donna Sara, retrăgindu-și imediat capul. Cine se atinge de ceva aici ? !

Mauro se repezi să baricadeze ușa.

— Aș strînge-o de gît ! N-o pot suferi, n-o pot vedea pe această spioană a preoților ! Acum mai are curajul să-și vîre nasul pînă și aici, înăuntru ! De n-ar fi făcut-o niciodată ! Preoții o țin aici, știți ? profitînd de prostănacul de don Cosmo. *Sanfedisti ! Sanfedisti !...*

— Dar mai sînt totuși acești *Sanfedisti* ? — întrebă Dianella cu un zîmbet binevoitor.

— Oh, *Marasantissima,* lăsați să vă spun eu ! — reveni, cu exclamația sa obișnuită, Mortara. Dacă sînt ! Poate că acum își spun altfel ; dar rămîn mereu aceiași. O sectă infernală, răspîndiți în toată lumea ! Spioni peste tot ; am găsit pe unul pînă și în Turcia, închipuiți-vă, la Constantinopoli !

— Dumneata ai fost pînă acolo ? — întrebă Dianella.

— Pînă acolo ? Chiar și mai departe ! — răspunse Mauro cu un zîmbet de satisfacție. Unde n-am fost și ce n-am făcut eu ? Să numărăm ; dar nu sînt de ajuns degetele mîinilor ; oier, țăran, servitor, marinar-elev, bucătar, om de serviciu pe plajă, vînător de animale sălbatice, apoi, voluntar garibaldin, ordonanța lui Bixio ; apoi, după revoluție, șef de închisoare ; la Santo Vito am ținut în mînă trei sute de ocnași care voiau să evadeze ; și la urmă, aici, țăran, din nou. Viața mea ? N-ar părea adevărată, dacă cineva ar vrea s-o povestească.

Rămase cîtva timp tăcut, netezindu-și barba, în timp ce ochii verzui îi rîdeau lucioși, la freamătul sufletesc al amintirilor.

— Tăiați un trunchi de copac, spuse, și aruncați-l în mare, departe de plajă. Unde va ajunge ? Eram ca un trunchi de copac, născut și crescut aici, la Valsania. A venit furtuna și m-a smuls din rădăcini. Mai întîi a plecat generalul cu camarazii de arme ; eu am plecat după două zile, noaptea, cu o corabie cu pînze, cum era pe vremea aceea ; o barcă mare, din cele care se numesc tartane. Acum rîd. Dacă ați ști ce frică mi-a fost în noaptea aceea, pe mare !

— Pentru prima dată ?

— Cine să mai fi fost vreodată ? ! Negru, totul negru, cer și mare. Numai vela întinsă ce se mai vedea albă. Stelele îndesate una lîngă alta, sus de tot, păreau o pulbere. Marea se spărgea lovind în pereții tartanei și catargul scîrțîia. Apoi a apărut luna și bestia se mai îmbună.

Marinarii la provă fumau pipă şi discutau între ei ; eu, cătrănit, aruncat acolo, printre baloturi şi frînghii, vedeam focul pipelor lor ; plîngeam, cu ochii holbaţi, fără să-mi dau seama. Lacrimile îmi şiroiau pe mîini. Eram ca un prunc de cinci ani ; şi aveam treizeci şi trei ! Adio Sicilia ! ; adio, Valsanía ; Girgenti care se vede de departe, acolo sus, pe înălţime ; adio, clopote, de la San Gerlando, al căror dangăt, în liniştea cîmpiei, îmi ajungea ca un zumzet ; adio copaci pe care-i cunoşteam pe fiecare în parte... Nu vă puteţi închipui cum apar de departe lucrurile dragi, pe care le laşi şi ce gheară sfîşietoare simţi în suflet ! Eu revedeam anumite locuri din Valsanía, ca şi cum aş fi fost acolo ; ba chiar mai bine ; observam unele lucruri pe care nu le observasem mai înainte ; cum tremurau firele de iarbă la adierea uşoară venită dinspre Grecia, o piatră căzută din ziduleţ, un copac uşor strîmb în pantă, care s-ar fi putut îndrepta, şi căruia îi puteam număra frunzele, una cîte una... Ce mai ! În zori am ajuns la Malta. Mai întîi se ajunge în insula Gozzo... Malta, înţelegeţi ? toată ca un golf, îmbrăţişează marea. Ici şi colo, adînciturі. Într-una din ele este Burmula, unde îşi luase generalul o cameră. Porturi mari, păduri de nave ; şi lume de toate rasele, de toate naţiunile ; arabi, turci, beduini, marocani ; şi apoi englezi, francezi, spanioli. O sută de limbi. În Cincizeci a izbucnit holera, adusă de evreii din Susa, care aveau cu ei femei frumoase, frumoase ! dar, ştiţi ? fetişcane proaspete, de şaisprezece şi optsprezece ani, ca dumneavoastră...

— Oh, eu am mai mult ! — zîmbi Dianella.

— Mai mult ? Nu păreţi. Se boiau. Fără să fi avut nevoie — continuă Mauro — de parcă ar fi fost în vîrstă. Păcat ! Femei frumoase ! Au adus holera, vă spuneam ; o epidemie teribilă ! Închipuiţi-vă că la Burmula, un mic sătuc, într-o singură zi, au fost opt sute de morţi. Mureau ca muştele. Dar pe un nenorocit moartea nu poate să-l sperie ! Eu mîncam, ca nimic, vinete şi roşii ; o făceam anume. Învăţasem o canţonă malteză şi o cîntam zi şi noapte, călare pe o fereastră. Fiindcă eram îndrăgostit...

— Ah, da ? Acolo ? — întrebă Dianella, uimită.

— Nu acolo, — răspunse Mauro. Lăsasem aici, la Valsanía, o ţărăncuţă cu care făceam dragoste : Serafina...

S-a măritat cu altul, după nici un an. Şi eu cîntam... Vreţi să auziţi cantoneta ? Mi-o mai amintesc încă.

Cu ochii întredeschişi şi capul dat pe spate, începu să fredoneze în falset, pronunţînd în felul său cuvintele acelei cantonete populare :

Ahi me kalbi, kentu giani...

Dianella îl privea cu admiraţie, cu o duioşie şi o blîndeţe îndurerată, care emana şi din ritmul trist al ariei de de pe vremuri şi dintr-un loc îndepărtat, care vibra pe buzele acelui bătrîn, slab ecou al trecutei, aventuroasei tinereţi. Nu bănuia cîtuşi de puţin sub scoarţa aspră a lui Mortara duioşia unor asemenea amintiri.

— Ce frumoasă e ! mai cîntaţi-o o dată !

Mauro, emoţionat, îi făcu semn cu un deget că nu.

— Nu pot, n-am voce... Ştiţi ce înseamnă primele cuvinte ? *Vai de mine, cum mă doare inima.* Sensul celorlalte nu mi-l mai amintesc. Îi plăcea atît de mult generalului cantoneta asta ! Mereu mă ruga să i-o cînt. Ei, aveam voce frumoasă pe vremea aceea... Vă uitaţi la leopard ? Acum vă povestesc.

Şi continuă să-i povestească cum, după moartea generalului, rămînînd singur la Burmula, nemaivrînd să se întoarcă în Sicilia unde se compromisese, s-a dus la La Valletta. Aici, exilaţii sicilieni ar fi vrut să-l ajute ; dar el, ştiind în ce condiţii mizerabile trăiau, le refuzase orice ajutor şi începuse să muncească în port, ca elev marinar, hamal, stivuitor. Lipseau braţe de muncă, populaţia fiind decimată de holeră. Apoi, se îmbarcase pe un piroscaf englez ca fochist. Timp de şase luni şi mai bine, fusese îngropat acolo în pîntecul solid şi zgomotos al navei, să se pîrjolească la focul alimentat de el zi şi noapte, fără să ştie niciodată încotro se îndrepta. Maşiniştii englezi îl priveau şi rîdeau — cine ştie de ce — şi într-o zi, prin forţa lucrurilor, au ţinut să-l prezinte, aşa cum era, afumat tot, căpitanului — un om şi jumătate, sanguin, cu un bărboi roşcat care-i ajungea aproape pînă la genunchi — şi căpitanul îl bătuse de mai multe ori pe umăr, lăudîndu-l poate pentru zelul său. El, ce-i drept, în toate lunile acelea, nu-şi îngăduise o clipă de răgaz ; nici ca să mănînce ; pierduse şi pofta de mîncare ; doar bea ca să-şi potolească fierbinţeala trupului care respira cu greu acolo dedesubt, tînjind după puţin aer ! Singura destin-

dere, cînd acostau în vreun port, o veche carte de bucătărie, toată jerpelită, pe care învăţase să silabisească cu ajutorul bucătarului de la bord, şi el italian, de mult timp expatriat în Malta.

Distracţie şi comoară pentru el, cartea aceea ! Fiindcă, într-o zi, bucătarul îmbolnăvindu-se grav, fusese debarcat la Smirna, şi, în lipsă de altul, la proba acestui alt foc fusese pus el, moştenitorul cărţii şi al doctrinei culinare a aceluia. Se dăruise cu tot elanul acestei noi îndeletniciri şi în scurt timp reuşise să-l mulţumească într-atît pe căpitan, încît acesta, văzînd că şi el era cît pe aci să se îmbolnăvească, la fel ca şi celălalt bucătar, în mod spontan îl recomandase ca rîndaş la o familie engleză, foarte înstărită, domiciliată la Constantinopoli. Dar boala contractată la bordul vasului nu-l lăsase multă vreme în slujbă, din cauza unei nenorocite de întîmplări, survenită în una din zilele acelea. Un droghist din Alcamo, stabilit de mulţi ani acolo, la Constantinopoli, la care el se mai ducea din cînd în cînd ca să mai audă dialectul din locul lui natal, voise să-l otrăvească. Da ! În loc de o poţiune din ulei de migdale dulci, îi dăduse pesemne ulei din migdale amare. Spionul preoţilor, al *Sanfedisti*-lor, şi acela ! Să fi fost o greşeală involuntară ? Nici gînd ! Îşi amintea bine că acela îndrăznise într-o bună zi să-l dojenească mînios cînd îi povestise aventura cu franciscanul agăţat de pom, aşa, ca să mai rîdă. Ah, dar după ce şi-a revenit, ca prin minune, după aproape trei luni, din otrăvirea aceea, l-a făcut să plătească scump delictul. Cu un pumn (şi zîmbind Mauro i-a arătat pumnul) l-a întins pe jos în prăvălie. Avea la deget un inel gros de fier, ca un cui întors, cumpărat la Smirna, şi cu el — fără să vrea, hm ! — îi sfărîmase tîmpla. Cînd şi-a revenit după spaima şi buimăceala aceea, văzîndu-l căzut grămadă pe jos, plin de sînge, a fugit şi după cîteva ore a şi plecat cu o navă care se îndrepta spre un portuleţ din Asia Mică. Nu-şi mai amintea de satul de lîngă mare în care coborîse ; era vară şi imediat găsise o slujbă de băiat de plajă.

— Aţi auzit vorbindu-se de Orazio Antinori ? — întrebă deodată Mortara.

— Exploratorul ? Da ! — îi răspunse Dianella.

— A venit acolo, la mare, într-o zi — continuă Mauro, — cu un alt italian. I-am auzit vorbind şi m-am apropiat de ei. Antinori angaja vînători pentru vînarea

fiarelor, în deșertul Libiei. I-am plăcut și m-a luat cu el. Noi ne duceam și-i trimiteam fiarele omorîte ; el le îmbălsăma și apoi le expedia la muzee, la Londra, la Viena... Cînd mă întorceam de la vînătoare, cum el ținea la mine, fiindcă mă știa om de încredere, îl ajutam să pregătească substanțele și încet, încet, i-am furat meseria. Și astfel am învățat să îmbălsămez ; și cînd el a plecat, am continuat pe contul meu vînătoarea și expedierea. Vreau să vă povestesc o anume aventură. Într-o zi, ne rătăciserăm amîndoi, morți de foame și de sete. La un moment dat am observat cîțiva copaci, smochini, și, închipuiți-vă, i-am luat cu asalt ! Dar smochinele cele mai bune erau sus și nu le puteam culege. Atunci eu, țăran, ce-am făcut ? m-am îndepărtat și am revenit cu o trestie frumoasă și lungă ; am crăpat-o ușoar în vîrf și cu ea am început să culeg smochinele mai coapte, ca lacrima de lapte ; mierė, vă spun ! Antinori mă privea și-l rodea în suflet. În cele din urmă nu s-a mai abținut și mi-a strigat : „Ce faci ? Încetezi ? Vrei să mă omoare turcii ?“ Am priceput aluzia. Încet, am întins brațul și i-am oferit trestia. M-am dus să iau alta, și amîndoi am continuat să furăm liniștiți smochine. Ah, Antinori... ținea la mine, și m-a ajutat mult, și de departe. Am stat acolo peste șase ani. Apoi am auzit că Garibaldi debarcase la Marsala ; am zburat iute în Sicilia. Am debarcat la Messina, am ajuns din urmă voluntarii la Milazzo. Don Stefano Auriti mi-a murit în brațe. Nu mai putea vorbi, îmi atrăgea atenția, din ochi, asupra fiului, Roberto, puiul său de leu de doisprezece ani... „Ne-am bătut ! La Reggio eu am început focul, știți ? Primul foc de pușcă al meu a fost ! Apoi Bixio m-a luat ca ordonanță... Ce mai zi, ziua de la Volturno ! Dar acum, după ce-am văzut atîtea și atîtea, după ce am trecut prin multe, sînt satisfăcut, ce vreți ! Italia e mare ! Italia e în fruntea națiunilor ! Dictează legea pe lumea asta ! Și pot spune că și eu, așa, ca un biet neștiutor și neînsemnat ce sînt, am făcut ceva pentru ea, fără prea multă pălăvrăgeală. Mă pot duce la rege și să-i spun : „Majestate, la scaunul pe care stați dacă nu un picior sau o ramă, o scîndurică, sau măcar un cui tot am pus și eu. Rolul meu mi l-am onorat, fiule !“ Și sînt mulțumit. Pășesc aici în Valsanía, văd firele de telegraf, aud cum zumzăie stîlpul, de parcă ar avea înăuntru un cuib de bondari, și-mi crește inima în piept ; spun : „Roadele

Revoluţiei !“ Mă duc acolo, văd calea ferată, trenul, care aleargă pe sub pămînt, prin tunelul, de sub Valsanía, de mi se pare un vis, şi spun : „Roadele Revoluţiei !“ Mă duc la umbra pinului, privesc marea, văd acolo jos, la asfinţit, Porto Empedocle, care pe vremea plecării mele la Malta, nu avea altceva decît Turnul, Rastiglio şi Digul Vechi şi patru căsuţe şi azi a devenit aproape un oraş : văd cele două coaste lungi ale portului nou, care mi se par două braţe întinse spre toate navele din toate ţările civilizate din lume, ca şi cum ar spune : „Veniţi ! Veniţi ! Italia a înviat, Italia îi îmbrăţişează pe toţi, dă tuturor bogăţia sulfului său, bogăţia grădinilor sale !“ „Roadele Revoluţiei“, mă gîndesc, şi — vedeţi ? încep să plîng ca un copil, de bucurie...

Scoase, vorbind astfel, din deschizătura cămăşii aspre de abà, o batistă mare de bumbac albăstriu, şi îşi şterse ochii, care i se umpluseră cu adevărat de lacrimi.

Dianella simţi că şi ei i se umezesc ochii. Bătrînul acela care inspira atîta teamă, care omorîse un om ca nimic şi din cauza lui murise altul, dintr-o vagă bănuială de maniac ; care mergea mereu înarmat, gata să verse alt sînge, iute la mînie cum era, aspru şi morocănos ; bătrînul acela, iată că plîngea ca un copil, datorită operei împlinite pe care el o vedea fără cusur şi glorioasă ; plîngea, exaltîndu-se în gesturile sale eroice şi în măreţia patriei, pentru care el suferise şi se luptase, fără să fi cerut nimic niciodată, generos şi feroce, credincios ca un cîine şi curajos ca un leu. Nici porumbeii lui şi nici pacea ogoarelor, nici îngrijirea viei, nici cîntecul ciocîrliilor nu reuşeau să-i înseninеze sufletul după atîta timp ; acel *camerone* era sanctuarul lui ; ieşea de acolo nespus de tulburat, învîrtindu-se pe cîmp, printre migdali şi măslini, vorbind în sinea lui despre bătălii şi conspiraţii, privind cam pieziş marea înspre partea unde se afla Tunisul, de unde îşi închipuia el un asalt neaşteptat din partea francezilor.

Un zgomot de clopoţei şi de rostogolire a roţilor unei trăsuri ajunse brusc acolo, trezind-o pe Dianella din consideraţiile acestea şi pe Mauro din plîns.

— Tatăl dumneavoastră ? — întrebă el, înnourîndu-se imediat şi vîrîndu-şi în cămaşă batista.

Dianella se ridică, consternată şi se repezi spre fereastră ca să privească printre scîndurelele obloanelor. Ră-

mase așa. Din trăsura oprită în fața vilei, coborau tatăl ei, care se întorcea, și Aurelio Costa — el ! — în ținută de țară.

— Duceți-vă, duceți-vă, — îi spuse Mauro, aproape împingînd-o. Închid și ies și eu de aici !

Dianella văzu în fundul coridorului pe Costa și pe tatăl ei, îndreptîndu-se spre camera acestuia în care se închiseră. Atunci, Mauro Mortara, ca un animal surprins în culcușul lui, se strecură pe vîrful picioarelor, fără a scoate un cuvînt.

Ea rămase uluită, profund tulburată, neștiind ce să creadă de reîntoarcerea neobișnuită și neașteptată a tatălui ei. Evident că atît reîntoarcerea lui cît și venirea lui Aurelio Costa erau legate de tumultul de la Aragona. Părea să se fi întîmplat ceva foarte grav. Fugise Aurelio ? Nu ; Dianella nici nu vru măcar să presupună. Poate că tatăl ei trimisese pe cineva să-l cheme. Cu ce suflet ?

Se simți ispitită să se ducă în camera ei, alături de cea a tatălui, la ideea că ar prinde vreun cuvînt din discuția lor ; dar amintindu-și de privirea tatălui ei din dimineața aceea, se abținu ; rămase totuși, într-o incertitudine, în camera de la intrare.

— Tatăl dumneavoastră — o anunță donna Sara Alàimo, scoțîndu-și capul în dreptul ușii de la bucătărie.

Dianella îi făcu semn din cap că știe.

— Cu inginerul, — adăugă donna Sara, în șoaptă.

Dianella îi făcu din nou semn cu capul că știa, și ieși pe palierul scării exterioare. Trăsura mai era acolo, în așteptare, lîngă ultima treaptă a scării. Prin urmare, tatăl ei avea să plece imediat ? Poate că venise să ia vreo hîrtie.

— Vă duceți la Porțo Empedocle ? — îl întrebă ea pe vizitiu.

— Da, Excelență, răspunse acesta.

Și iată pe tatăl ei și pe Costa grăbiți. Flaminio Salvo nu se aștepta să dea de fiica lui pe palierul scării și văzînd-o acolo, se trase puțin înapoi, fără să se oprească, îi zîmbi și o salută cu mîna. Aurelio Costa, care venea în urma lui, rămase stînjenit o clipă, făcu gestul de a-și scoate șapca ; dar Salvo îi strigă :

— Hai să mergem, hai...

Dianella, palidă, cu sufletul la gură, îi văzu urcîndu-se în trăsură, plecînd, fără a mai întoarce capul, și îi urmări

cu privirea pînă cînd dispărură printre copacii de pe alee.

Ce mult se schimbase Aurelio ! Şi ce tulburat era... Părea bolnav, îmbătrînit, neras... Dianella se gîndi la părerea exprimată de Nicoletta Capolino. Ar fi vrut să-l vadă mai demult alături de tatăl ei ; ar fi vrut ca, în ciuda chemării imperioase a acestuia, el să se fi oprit puţin pe palier, măcar s-o salute. În schimb, îl ascultase supus... Poate că momentul era... Cine ştie ce se întîmplase la minele de sulf !

Flaminio Salvo se întoarse tîrziu, seara, într-o bună dispoziţie, ca de fiecare dată cînd lua cîte o hotărîre gravă.

La masa de seară îi ceru scuze lui don Cosmo pentru enervarea de dimineaţă ; spuse că i-au ajuns pînă peste cap nenumăratele plictiseli care i se potopiseră de la minele de sulf din Aragona şi că se hotărîse să le închidă.

— Astfel vor mai face grevă şi din plăcerea mea, domnii mineri, şi vor avea timp mai mult să asiste la predicile sacerdoţilor lor umanitari. Să se hrănească cu predici ! E frumoasă evanghelia umanitară, don Cosmo, citită pe o singură pagină ! Dacă ar întoarce foaia... Dar au grijă să n-o facă ! Au dreptate ; numai că raţiunea lor este aici !

Şi îşi atinse pîntecul.

— Să te duci şi să-i faci să înţeleagă că politica vamală urmată de guvernul italian a fost un belşug pentru industria şi industriaşii din Italia de nord şi o ruină îngrozitoare pentru Italia de sud şi pentru biata noastră insulă ; şi că de ani de zile mărirea taxelor şi a tuturor poverilor este continuă şi continuă scăderea produselor ; că la preţul la care a scăzut sulful, nu numai că este absolut imposibil să-i tratezi mai bine, dar este de-a dreptul o nebunie să continui industria... Eu nu închisesem minele de sulf din cauza lor, ca să nu le iau codru de pîine de la gură. Fac grevă ? Mii de mulţumiri ! Asta înseamnă că se pot lipsi de muncă. Toţi oamenii la plimbare ! Veselie !

— Viaţa ! — suspină don Cosmo, cu colţurile gurii contractate în jos. Dacă ne gîndim bine... Sulful, sigur... industriile... faţa asta de masă de damasc, paharul acesta şlefuit... lampa de bronz... toate aceste fleacuri de pe masă... şi din casă... şi pe străzi... piroscafe pe mare, căi

ferate, baloane în văzduh... Sîntem nebuni, pe cuvînt de onoare ! Da, servesc, servesc pentru a umple într-un fel această maximă stupiditate pe care o numim viaţă, ca să-i dăm o oarecare aparenţă, o oarecare consistenţă... Hm ! Vă jur că nu ştiu, în anumite momente, dacă eu sînt mai nebun fiindcă nu înţeleg nimic sau cei care cred în mod serios că înţeleg ceva şi discută şi se agită, ca şi cum ar avea cu adevărat un scop în faţa lor, dar care după ce a fost atins nu întîrzie să le apară chiar lor zadarnic. Eu aş începe, domnul meu, cu spargerea acestui pahar. Apoi aş dărîma casa... Începînd din nou *da capo,* cine ştie !... Dumneavoastră spuneţi că nenorociţii aceia au raţiunea aici ? Ferice de ei, domnul meu ! Şi vai de lume dacă se satură... Unde mai aveţi dumneavoastră o altă raţiune ? Unde o mai am eu ?

La scurt timp după aceea, Flaminio Salvo şi Dianella priveau pe fereastră. Noaptea era foarte întunecată. Stelele îndepărtate împungînd şi lărgind cerul, nu ajungeau să lumineze pămîntul. Greierii ţîrîiau departe fără întrerupere şi, din cînd în cînd, din adîncul văii se înălţa viersul trist al vreunei cucuvele, ca un hohot de plîns. Bezna, ca şi tăcerea din jurul vilei, era ici şi colo, înţepată şi vibrată de scurte strigăte de lilieci invizibili. Apoi, apăru şi luna, vînătă, dinspre mînăstirea amplă de la Monserrato, în fund, şi un foşnet uşor de frunze străbătu întreaga fire. De departe lătră un cîine.

— Tu nu ai nimic, Dianella, chiar nimic să-i spui tatălui tău ? — o întrebă Salvo, fără s-o privească, pe un ton trist, ca şi cum cu sufletul ar fi rătăcit departe de fereastra aceea.

— Eu ? — întrebă Dianella, şovăitoare şi aproape speriată. Nimic... Ce ţi-aş putea spune ?

— Nimic, prin urmare, — reluă tatăl. Nici un secret, mic, cît de mic... nimic, nu ? Sînt mulţumit. Fiindcă tu, biata mea copilă, nu mă ai decît pe mine, copleşit de atîtea griji... Şi azi... ce zi păcătoasă !... Ştii ce le lipseşte multora ? Reflexul de situaţie. Nu spun că aş fi răspuns da, dacă întrebarea mi-ar fi pus-o în altă zi, în alt fel ; dar aş fi răspuns nu, cu mai multă politeţe cel puţin, uite, după ce aş fi vorbit cu tine.

Ascultîndu-i vorbele calme şi lente ale tatălui, Dianella se temu că el ar fi putut auzi ciocănitul pulsului ei,

suspendat într-o așteptare anxioasă, o dată cu înfierbîntarea impetuoasă a sîngelui năvălit în vene.

— M-au întrebat... tu mă înțelegi, — continuă Salvo, întorcîndu-se spre ea, să-i spioneze privirea. Și eu, convins că fata mea frumoasă, atît de înțeleaptă, nu putea să-și fi oprit atenția nici măcar pentru o clipă asupra unui tînăr — oh, da, bun ; dar totuși, din atîtea motive, nepotrivit și nici demn — luat în momentul acela chiar inoportun, am refuzat, fără discuție. Să vedem puțin, nu ghicești ?

— Nu... răspunse, mai mult cu suflarea decît cu glasul, Dianella.

— Chiar nu ghicești ? insistă tatăl zîmbind, parcă conștient de tortura pe care i-o provoca. Hai, încearcă...

— Nu... n-aș ști... — se bîlbîi ea.

— Ei, atunci va trebui să-ți spun — încheie tatăl — ca să știi ce-ai de făcut. De Vincentis...

— Aha ! — exclamă Dianella, cu o izbucnire irezistibilă de rîs. Bietul Niní ?

— Bietul Niní — repetă tatăl, dînd din cap și zîmbind și el. Prin urmare, te așteptai ?

— Nu, jur — se grăbi să-i răspundă Dianella, cu vioiciune. Mi-am dat seama, dar...

— Dar te așteptai la altul ? — reveni cu întrebarea tatăl, prompt, privind-o și mai insistent.

Dianella, atunci, îi ținu piept și susținu privirea tatălui cu o fermitate rece.

— Ți-am spus că nu.

Bănuiala că tatăl ei prin discuția aceea voia să-i întindă o cursă devenise certitudine. Poate că nici nu era adevărat că Niní De Vincentis o ceruse în căsătorie. Și faptul că tatăl ei se servise de el, bietul băiat prea cumsecade, aproape ca să-l facă ridicol, i se păru odios, știind între altele, că și De Vincentis era victima lui.

Acesta nu mai adăugă nimic ; mai rămase cîtva timp la fereastră, să privească afară, apoi se retrase cu un suspin și o salută pe fata lui, mai înainte de a se duce la culcare.

— Noapte bună — îi răspunse cu răceală Dianella.

De îndată ce a rămas singură, și-a ascuns fața în mîini și a început să plîngă. I se păruse că tatăl ei sfîșiindu-i inima, se distrase ca o pisică cu un șoarece. Oh, Doamne, de ce, de ce este atît de rău pînă și cu propria

lui față, cînd i-ar fi fost atît de ușor să fie bun cu toată lumea ?

Dacă, într-adevăr, voia ca ea să-și dezvăluie taina, amintindu-i că nu avea cui să i se destăinuie decît lui, de ce tocmai în momentul cînd îi înfățișa soarta crudă care o privase de sfaturile și dragostea unei mame, îi întindea o cursă ? Așadar, nu ; era ceva sigur acum ; el nu voia ca ea să-l iubească pe Aurelio. Închisese minele de sulf ; poate că transpusese în realitate amenințarea de dimineață : „Îi dau afară pe toți !“ Și pe Aurelio ? Oh, Aurelio nu mai avea acum nevoie de el ! Pierzînd propunerea aceea, atîtea alte slujbe, poate și mai bune, i se vor oferi, imediat. Și poate că aceasta, iată, îl necăjea mai mult pe tatăl ei, faptul că-i dăduse tînărului posibilitatea de a nu mai avea nevoie de el, deși o făcuse dintr-o datorie care-l lega de el. Voia ca toți să fie instrumente docile în mîinile lui ; și Aurelio, în schimb, ar fi putut să i se împotrivească, tocmai acolo unde se temea el mai mult de răzvrătire : în inima fetei sale. Da, da, fiindcă știa bine că ea îl iubea. De ar fi știut tot atît de bine și Aurelio ! Dar ce s-o fi întîmplat, de fapt, dacă, într-adevăr, tatăl ei a închis minele de sulf, l-o fi concediat ? Aurelio ar pleca din nou departe, s-ar întoarce în Sardegna, fără să bănuiască măcar dragostea ei, și poate acolo...

Dianella își ascunsese din nou fața în mîini. În golul plin de neliniști, fixîndu-și auzul, fără să vrea, în țîrîitul continuu al greierilor, i se păru că acest sunet devenea din ce în ce mai intens și mai sonor ; gîndindu-se la tumultul din Aragona, și de la Comitini, concertul acela fervent deveni pentru ea, deodată, clamoarea îndepărtată, nedefinită, a unui popor revoltat, în fruntea căruia Aurelio, răzvrătit, devenea conducător și răzbunător. Și ea ? Și ea ?

Își descoperi fața : atunci îi apăru ca în vis pacea lipsită de amintiri care domnea acolo la țară, prezentă în fața blîndei lumini alburii lunare. Și un fluid răcoros neașteptat de duioșie îi izvorî din inimă ; și alte lacrimi îi împăienjeniră ochii.

Ah, și totuși ce frumos era spectacolul acelei nopți adînci lunare domnind asupra cîmpului, copacii aceia străvechi, neclintiți în tristul lor vis peren, ale căror trunchiuri se înălțau din inima pămîntului, și munții acolo

departe care închideau, întunecoşi, întîmpinînd cerul, misterele evurilor îndepărtate, cîntecul asiduu, vibrant şi limpede al greierilor, care, risipiţi printre ierburi, păreau să convingă spre o uitare deplină.

Între greieraşii, copacii aceia şi lună şi munţi nu era oare un acord misterios faţă de care oamenii rămîneau străini ? Atîta frumuseţe nu era făurită pentru oamenii istoviţi care îşi închideau ochii în somn ; frumuseţea asta avea să dureze toată noaptea, nevăzută de nimeni, în solitudinea campestră, cînd şi ea avea să închidă fereastra. Poate că asta voia şi liliacul invizibil care striga acolo în faţă, stingherit şi totuşi atras de lumină : voia ca ea să nu mai tulbure cu veghea armonia misterioară nocturnă a naturii solitare.

Şi Dianella închise fereastra ; lăsă numai un oblon întredeschis şi, prin deschizătura aceea, cu mîinile împreunate în faţa gurii, se rugă în tăcere pentru toată frumuseţea aceea rămasă afară, însufleţită deodată în ochii ei de spiritul divin pe care oamenii îl tulbură cu patimile lor încîlcite şi triste. Aruncînd o ultimă privire spre aleea din faţa vilei, desluşi o umbră care se plimba pe acolo, un craniu lucios sub lumina lunii. Don Cosmo ? El.

Ah, cufundat acolo în spiritul divin, poate că el îl simţea ? Mergea în sus şi în jos pe alee, cu mîinile la spate, absorbit, fără îndoială, în întunecate şi zadarnicele sale meditaţii.

CAPITOLUL AL ŞASELEA

NICI INVITAŢIILE CANDIDAŢILOR, tipărite cu caractere de o şchioapă pe hîrtie de toate culorile, nici orice altă animaţie neobişnuită pe străzile întortocheate ale vechiului oraş. Şi totuşi ziua fixată pentru alegerile politice era iminentă. Dar plictiseala lenevoasă se instalase de multă vreme în gura şarlataneriei, şi aceasta îşi pierduse glasul. Scara, cu care se dă asaltul la ziduri, putrezise şi căldăruşa cu clei se rupsese. La Girgenti şarlataneria se camuflase elegant în preot şi reculeasă, pre-

văzătoare, cu gîtul strîmb, mergea pe stradă, ascunzînd între cutele sutanei nebunia publicității schimbată în sfeștoc. Cetățenii o recunoșteau bine sub travestirea aceea, o lăsau să meargă înainte și să acționeze ; poate că o și respectau chiar ; oh, fiindcă nici nu plictisea cu prea multe predici ; apoi, împrumuta bani pe sub mînă ; — cu camătă, dar împrumuta ; în mod public, cu multe cote de participare din partea lui Salvo și cu alți asociați mai mici — deschisese o bancă populară catolică — cu dobînda consimțită de sfînta mamă Biserică. Oficiile publice, prefectura, administrația financiară, școli guvernamentale, tribunale, mai lăsau să se întrevadă cîte o mișcare, dar aproape mecanică, în oraș : în altă parte, viața se accelera. Industria, comerțul, adevărata activitate, în sfîrșit, se transferase de cîtva timp, la Porto Empedocle, îngălbenit de sulf, albit de marnă, prăfuit și zgomotos, devenit în scurt timp unul din cele mai aglomerate și active emporii din insulă. Dar și acolo, supraabundența de sulf datorată condițiilor improprii în care se desfășura industria, ignorarea scopului căruia îi era destinat acel mineral și a profiturilor care puteau fi cîștigate de pe urma lui, lipsa marilor capitale, nevoia sau aviditatea unui cîștig rapid, erau motivele care făceau ca bogăția aceea a solului, care ar fi trebuit să fie bogăția locuitorilor, pleca zi de zi înghițită de stivele vapoarelor mercantile engleze, americane, franceze și germane, lăsînd tuturor celor ce trăiau din industria aceea și din comerțul acela, oasele frînte de trudă, buzunarele goale și sufletele otrăvite de războiul insidios și feroce, cu care-și contestaseră prețul mizerabil sau socoteala sau folosința mărfii de ei înșiși ieftinită. La Girgenti, numai tribunalele și cercurile legate de Curtea cu Juri aveau într-adevăr de lucru, deschise cum erau tot anul. Sus la Culmo delle Forche, închisoarea din San Vito era totdeauna supraîncărcată cu deținuți, încît uneori aceștia trebuia să aștepte cîte trei sau patru ani ca să fie judecați. Și bine că în majoritatea cazurilor, cu aceste amînări forțate, nevinovăția nu avea de pătimit. Orașul era mai degrabă liniștit ; dar la țară și în tîrgurile de provincie, omorurile, fățișe, adică directe sau prin ucigași plătiți în încăierări neașteptate sau răzbunări meditate, tîlhăriile și furturile de vite, sechestrările de persoane și șantajele erau continue și nenumărate, roade ale mizeriei, ale sălbaticei ignoranțe, ale asprimii trudei care abrutiza.

a vastelor întinderi solitare arse, fără vegetaţie şi neîngrijite. În piaţa Sant' Anna, unde erau tribunalele, în centrul oraşului, se îmbulzeau clienţii din toată provincia, lume aspră, necioplită, arsă de soare, gesticulînd în mii de feluri, plină de o vioiciune expresivă ; proprietari de pămînt, de mine de sulf, în ceartă cu arendaşii sau cu depozitarii din Porto Empedocle, şi cămătari şi afacerişti şi avocaţi şi trepăduşi ; se îmbulzeau buimăciţi ţăranii grosolani din Grotte sau din Favara, din Racalmuto sau din Raffadali sau din Monteperto, muncitori în minele de sulf şi ţărani, în majoritate cu feţele pămîntii şi arse de soare, cu ochii de lup, îmbrăcaţi în hainele grele de sărbătoare din postav albăstrui cu berete fasonate ciudat : ca un con, din catifea ; ca un ciorap, din bumbac ; sau padovane ; cu cerculeţe sau lănţişoare de aur în urechi ; veniţi ca să depună mărturie sau ca să asiste la rudele întemniţate. Toţi vorbeau cu întunecate sunete guturale sau cu deschise şi prelungite interjecţii. Pavajul de pe străzi scotea scîntei la zgomotul surd al bocancilor bătuţi cu ţinte, din piele groasă lipsită de şuplete, butucănoşi şi alunecoşi. Şi aveau cu ei şi pe femeile lor, mame şi soţii şi fete şi surori cu ochii speriaţi sau lucioşi într-o nelinişte tulbure şi rezervată, îmbrăcate în haine din păr de capră, înfăşurate în manteluţele scurte din postav, albe sau negre, cu basmale pe cap în culori vii înnodate sub bărbie, unele cu loburile urechilor rupte de greutatea cerceilor în formă de cerc, atîrnaţi sau în formă de lacrimi mari ; altele îmbrăcate în negru şi cu ochii şi obrajii arşi de plîns, rudele vreunui asasin. Printre acestea, cînd erau singure, se învîrtea ochioasă şi perfidă cîte o bătrînă codoaşă ca să ispitească pe cele mai tinere şi mai făţoase care se îmbujorau de ruşine, deşi, uneori, cedau totuşi, şi se lăsau conduse, sufocate de teamă şi nelinişte, tremurînd toate, ca să-şi lase trupul în voie, fără vreo plăcere a lor, doar ca să nu se întoarcă cu mîna goală în sat, ci să poată cumpăra copiilor lor, orfani de tată, o pereche de pantofiori, o hăinuţă. (Ocazii ! O biată fată trebuia să profite. Nimeni nu avea să ştie... Iute, iute... Păcat, da, dar Dumnezeu citea în inima lor...) Mulţi oameni fără treabă din oraş se plimbau în sus şi în jos, sleiţi de plictiseală, cu automatismul dementilor, în sus şi în jos pe strada principală, singura plană din sat, cu frumos nume grec, Via Atenéa, dar îngustă ca şi celelalte şi întorto-

cheată. Via Atenéa, Rupe Atenéa, Empedocle... nume : lumină de nume care făcea să apară şi mai tristă mizeria şi urîţenia lucrurilor şi a locurilor. Akragas a grecilor, Agrigentum a romanilor, ajunsese Kerkent a musulmanilor, şi marca arabă rămăsese indelebilă în sufletele şi în obiceiurile oamenilor. Indolenţa taciturnă, neîncrederea suspicioasă şi gelozia. Din codrul Cívita, inima oraşului vetust dispărut, se ridica, într-o vreme, pe colina pe care sălăşluieşte mizer noul oraş, un lung şir de chiparoşi, foarte înalţi şi austeri, vrînd parcă să marcheze o cale a morţii. Încet, încet, au dispărut ; doar unul, cel mai înalt şi cel mai umbros, continua să străjuie pe singura alee a oraşului, numită Passeggiata, singura frumuseţe a oraşului, deschis panoramei splendide a întregului ţărm, jos, diversificat de coline, văi, şesuri şi marea, în depărtare, în infinita curbă a orizontului. Chiparosul acela, profilîndu-se negru şi majestuos, după înflăcărarea minunatelor asfinţituri pe plaja umbrită în întregime de un azur nocturn, părea să adune în el tristeţea infinită a tăcerii, emanată din meleagurile cîndva sonore şi pline de atîta viaţă. Acum, aici era regatul morţii. În vîrful colinei, dominat de vechea catedrală normandă, dedicată de Episcopie şi de Seminar sfîntului Gerlando, Girgenti era oraşul preoţilor şi al clopotelor trase pentru morţi. De dimineaţă pînă seara, cele treizeci de biserici îşi trimiteau una alteia, prin lungi şi lente dangăte, plînsul şi invitaţia la rugăciune, răspîndind peste tot o oprimare plină de nelinişti. Nu trecea zi să nu se vadă pe stradă, în procesiune, micuţele orfane cenuşii de la *Boccone del povero* [1] : palide, aduse de spate, numai ochi pe chipuşoarele veştede, cu vălul pe cap, micuţa medalie pe piept şi o lumînare în mînă. Toţi, cu un bacşiş modest, se puteau servi de însoţirea mortului din partea lor ; şi nimic nu era mai trist decît vederea acelei copilării oprimate de spectrul morţii, urmat astfel în fiecare zi, pas cu pas, cu o lumînare în mînă, de flacăra vană a luminii soarelui.

În asemenea stare sufletească, cine putea să se preocupe de alegerile politice iminente ? Şi apoi, de ce ? Nimeni nu avea încredere în instituţii şi nici nu avusese vreodată. Corupţia era suportată ca o boală cronică, iremediabilă ; şi oricine s-ar fi ridicat să strige împotriva ei era considerat naiv sau nebun, impostor sau ambiţios.

[1] Bucăţica (de pîine) a săracului (ital.) (n. tr.).

În zilele acelea, mai mult decît de iminentele alegeri politice, cei ce nu aveau treabă discutau de duelul candidatului Ignazio Capolino cu Guido Verònica.

Datorită intervenţiei violente a lui Roberto Auriti, chestiunea cavalerească se complicase. Guido Verònica acceptase imediat provocarea lui Capolino ; ceruse însă cîteva zile răgaz ca să se ocupe de martori. Şi sosise de la Palermo deputatul Corrado Selmi cu un alt domn, despre care se spunea că ar fi un spadasin renumit. Pînă una, alta, Roberto Auriti, neputîndu-se duela cu Préola şi nevoind ca alţii să răzbune ofensa murdară adusă memoriei tatălui său, avusese pretenţia de a se bate el primul cu Capolino. Martorii acestuia, însuşi Verònica, se opuseseră unei asemenea pretenţii. În numele lui Capolino, aceia declaraseră în mod leal că deplîng articolul lui Préola, publicat fără ştiinţa ziarului. Descalificat astfel chiar de înşişi partizanii săi, adevăratul autor al ofensei, de altfel recunoscut nedemn de a mai veni pe teren, alungat din Girgenti, Auriti nu mai avea să ceară altă satisfacţie ; şi un singur duel urma să aibă loc, pentru ca afacerea să se termine onorabil : între Verònica şi Capolino, din cauza agresiunii pătimită de acesta în plină stradă. Prea just !

Controversa atît de dezbătută înflăcărase peste măsură pe toţi cetăţenii, printre care fuseseră descoperiţi deodată mulţi entuziaşti diletanţi în cavalerism ; şi pasiunea se înfierbîntase mai ales datorită intervenţiei unui om atît de renumit ca Selmi şi datorită aerelor spanioleşti şi provocatoare ale celuilalt martor al lui Verònica, spadasin.

Dar, în ceea ce-l privea pe Ignazio Capolino, campionul ţăran, se încredinţase şi el unor mîini bune ; unui oarecare D'Ambrosio, o rudă îndepărtată a soţiei, care ştia să ţină bine spada în mînă şi nu s-ar fi lăsat copleşit nici de prestigiul lui Corrado Selmi, nici de ifosele celuilalt *messer*. Şi el singur, ehe ! fiindcă celălalt martor stîrnea rîsul : Niní De Vincentis, închipuiţi-vă !

Bietul Niní, fusese chiar tras de păr ! Săbii, sînge — în faţa lui, care era o domnişoară, un sfîntul Luigi cu crinul în mînă. Avea să leşine mai mult ca sigur, asistînd la duel ! Ce idee, ca acel Capolino să-l aleagă tocmai pe Niní ca şi cum n-ar fi fost alţii mai potriviţi în tîrg ! Dar poate că-l alesese D'Ambrosio, anume, dintr-o bravadă,

ca să răspundă ironic la chemarea spadasinului din partea adversă.

Niní încă nu știa de refuzul tăios cu care i se împotrivise Salvo cererii lui în căsătorie pe care — constrîns de fratele Vincente — o făcuse indirect, prin monseniorul Montoro. Capolino îl obligase să accepte serviciul acela, teribil pentru el, de a fi al doilea martor, la duel, dîndu-i de înțeles că i-ar fi făcut mare plăcere lui Salvo. Pe naiba ! Trebuia sau nu trebuia ca într-o bună zi să dezmintă faima de timiditate virginală care se crease în tîrg ? Bărbat ! Bărbat ! Trebuia să se arate bărbat ! De altfel, nu i se cerea decît act de prezență — pîntecul să și-l fi arătat și atît din partea lui. Ce pîntec ? De unde pîntec la Nini ? Fin și drept ca un baston... Ei, aș, era un fel de a spune, pîntec și prezență. Manierat, foarte elegant, ca un adevărat tînăr sclivisit din Paris, avea să facă o impresie strălucită.

Toți cei patru martori se duseseră de dimineață la vila principelui Laurentano, la Colimbètra, unde urma să aibă loc duelul, în vederea discuțiilor de rigoare și a alegerii terenului. Nimeni, acolo, nu ar fi îndrăznit să tulbure înfruntarea. Principele, în dimineața următoare, avea să se ducă la Valsanía în vederea prezentării soției, după cum se convenise ; imediat după plecarea principelui avea să aibă loc duelul.

Trîntorii care băteau trotuarul de colo pînă colo au asistat de pe aleea Passeggiata la reîntoarcerea celor patru în trăsură, a celor patru martori de la Colimbètra.

Între timp, Ignazio Capolino, îi aștepta pe ai lui, plimbîndu-se cu mai marii partidului pe terasa amplă de marmură, în fața Clubului, care, ca atîtea altele, se numea tot Empedocle.

Duelul acela, tocmai în ajunul alegerilor, îi sporise importanța și simpatia. Arăta că nu-i păsa de nimic, și această impasibilitate, deloc ostentată, trezea admirația și încîntarea prietenilor care se plimbau lîngă el. Își făcuse vizita electorală, și acum descria primirile entuziaste care i se făcuseră cu o zi în urmă în tîrgul vecin, Favara. Ar fi vrut să se ducă în ziua aceea in celălalt tîrg, Siculiana, unde-l așteptau alegătorii nerăbdători ; dar D'Ambrosio, stăpînul lui, tiranul lui în momentul acela, îi interzisese, fără discuție, ca să nu se obosească prea mult.

Regreta pentru prietenii din Siculiana. Şi ei îi pregătiseră o primire fastuoasă. Victoria era sigură, în ciuda ameninţărilor şi a samavolniciilor guvernului şi a ordinelor prefectului şi a persecuţiilor poliţiei. Roberto Auriti să fi avut, poate, o majoritate de puţine voturi numai în tîrgul Comitini, unde Pompeo Agrò avea mulţi prieteni.

Capolino dădea ştirile acestea cu sinceră amărăciune pentru adversarul său şi tot cu sinceritate era împărtăşită această amărăciune de toţi cei ce-l ascultau. Fiindcă se ştia că Auriti nu avusese niciodată nici un profit din principiile lui liberale, pentru care luptase încă de tînăr, nici din fidelitatea pe care o păstrase totdeauna faţă de ele ; fără îndoială că nu pentru a avea vreun profit venise să ceară sufragiul concetăţenilor lui, ci aproape dintr-o datorie care i s-a impus, sau poate din ingenua iluzie că ar putea să-i fie de ajuns să ceară respectul care i se cuvenea cinstei sale. Nimeni nu-i nega acest respect, şi toţi se simţeau dispuşi chiar să i-l acorde ca şi orice onoare corespunzătoare meritelor sale. Aceea a deputăţiei, nu, să lăsăm ; nu era şi nu putea să fie pentru el ; şi dovada cea mai evidentă consta tocmai în ingenuitatea iluziei lui.

După ce au sosit martorii, Capolino s-a retras cu ei într-un colţ din salonul vast al Clubului.

Niní De Vincentis părea năuc, pătat pe faţă, ca şi cum l-ar fi ciupit ceva, cu ochii lucioşi, absenţi şi încruntaţi. D'Ambrosio, înalt şi blond, miop, neliniştit, cu faţa de cal, umerii ascuţiţi, toracele enorm şi picioarele uscate şi lungi, vorbea încîlcit, lăsînd cuvintele să se rostogolească. Era foarte vulgar şi toţi îi tolerau mojiciile, nu numai pentru că îl ştiau violent, dar şi pentru că adesea îi făcea să rîdă. Injuriile sale izbucneau, dar pierdeau fierea în rîsetele cu care erau primite şi astfel el putea să-i insulte pe toţi şi să le arunce în faţă mojiciile cele mai crude, fără ca nimeni să se simtă jignit sau rănit.

— Fă-mi plăcerea asta extraordinară şi — începu — şi spune-i verişoarei mele, Nicoletta, să stea liniştită în seara asta, pentru că tu trebuie să lupţi pentru sfinţii diavoli. Vreau să spun pentru sfinţii ideali. Eşti bătrîn, Gnazio, vrei să înţelegi ? Întinde braţul : lasă-mă să văd dacă-ţi tremură.

Capolino, zîmbind, întinse braţul.

— Bine, — reluă D'Ambrosio. Vom trage nişte gloanţe, dragul meu. Vorbesc serios ! Mai întîi cu pistolul. Un schimb de trei gloanţe, la douăzeci şi cinci de paşi. (Îi atrage atenţia lui Niní să nu-şi astupe urechile la împuşcături.) Apoi un duel cu spada. Cît priveşte cu spada, sîntem stăpîni pe situaţie ; dar cu pistolul, Gnazio dragă, eşti bătrîn şi mi-e teamă că... Ce mai ; hai la mine acasă. Avem curte. Vreau să văd cum tragi.

Capolino încercă să se opună ; dar n-a fost chip ; a trebuit să se ducă, şi cu Niní, ca să-şi exerseze urechile la pocnituri.

Au luat-o pe strada în pantă, Lena, unde părea să fie hărmălaie în jurul cuiva care cînta. Dar nu ! Erau vînzătorii de peşte care, abia sosiţi de la mare, după ce descălecaseră de pe catîrii încărcaţi, îşi strigau în mulţime peştele proaspăt, într-o lungă şi veselă cantilenă. Cei trei îşi continuară drumul pe urcuşul din ce în ce mai abrupt pe la Bac-Bac, pînă cînd ajunseră lîngă poarta cea mai înaltă a oraşului, la nord, al cărei nume, arab şi el, *Bâb-er-rjiah* (Poarta vînturilor), devenise Biberia.

D'Ambrosio locuia acolo sus, într-o casă veche cu *baglio* (curte vastă cu pietriş) şi o cisternă imensă în mijloc, împreună cu mama lui, foarte bătrînă, faţă de care avea o devoţiune mai mult decît religioasă. Biata bătrînică era surdă, şi trăia într-o anxietate continuă, într-o palpitaţie continuă, din cauza fiului ei impetuos. Mereu cu un nod în gît, se uita pe geamul unei ferestre. Vedea colina, pe care se afla Girgenti, cum se lăsa într-un povîrniş abrupt pe Val Sollano, întretăiată toată de şosele prăfuite. Panorama din faţă era impresionantă şi muntoasă. În dreapta se înălţa întunecat şi iminent muntele Caltafaraci : ceva mai departe, San Benedetto ; după aceea se lărgea podişul Consòlida, şi încet, încet, din ce în ce mai mult înspre asfinţit, podişul Clerici, dincolo de muntele Carapezza şi mai încoace Montaperto. Jos, în faţă, Serra Ferlucchia, de ghips, îşi arăta gurile cavernoase ale minelor de sulf şi ale tufurilor vineţii şi arse ale calcaroanelor stinse. În fund de tot, de la marginea provinciei, se înălţa majestuos şi învăluit în aburi Monte Gemini, printre cei mai înalţi munţi din Sicilia. Cenuşia, arida asperitate feroasă era întreruptă doar ici şi colo de cîte un roşcov întunecos.

D'Ambrosio îi lăsă pe cei doi prieteni să-l aştepte în curte ; se duse sus şi coborî imediat cu un revolver mare de soldat din cavaleria uşoară şi cu o cutie de cartuşe ; cu o bucată de cărbune desenă pe zid, lîngă grajdul gol, patru semne mari, un om, Guido Verònica ; apoi numără de la zid douăzeci şi cinci de paşi.

— Aici, Gnazio ! Bat de trei ori din palme ; la a treia, foc ! În gardă !

Capolino se pręta la proba aceea, luînd-o ca pe o glumă, cam fără chef totuşi, cînd văzu în faţa lui, pe zid, ţinta aceea zmîngălită, de părea ca o strîmbătură inertă care acum i-ar aştepta împuşcăturile, dar care mîine avea să i se împotrivească, desprinzîndu-se de zidul acela, cu picioare şi cu braţe vii, prezentîndu-i gura unui alt pistol. Cu zîmbetul încremenit pe buze, Capolino îşi încruntă sprîncenele şi trase cu toată atenţia.

D'Ambrosio se arătă foarte satisfăcut de probă ; apoi, ca să rîdă, vru să-l forţeze şi pe Niní să tragă la ţintă. Niní se arătă recalcitrant ca un catîr. Dar D'Ambrosio insistă atît de mult, încît îl sili să tragă ; imediat după aceea, izbucni într-un hohot de rîs :

— Pe cuvîntul meu de onoare că şi-a închis ochii, pe amîndoi ! Un pahar cu apă ! Un pahar cu apă !

Şi alergă să-l susţină, ca şi cum într-adevăr Nini ar fi fost pe punctul de a leşina. Dar n-a mai insistat mult cu gluma aceea. Începuse să vorbească cu multă fervoare despre Corrado Selmi.

— Nemaipomenit de simpatic ! Pare un tinerel, nu ? Şi a luat parte la 4 aprilie, la insurecţia de la Gancia... Trebuie să aibă pe puţin cincizeci de ani !... Arată de treizeci şi cinci, cel mult treizeci şi opt... Genial, fără prejudecăţi, săritor. Se spune că are mai multe datorii decît păr în cap. Îmi închipui ! Şi... cocoş ! Oh ! E nebun după puiculiţe. Excelenţa Sa ministrul D'Atri pare că ar trebui să ştie ceva despre asta...

— După ce au căzut de acord pentru dimineaţa următoare, Capolino plecă cu Niní De Vincentis.

— Nu uita de Nicoletta ! Prudenţă în ajun de... ! — strigă, în urma lui, D'Ambrosio, cu mîinile pîlnie în jurul gurii ; apoi, ca şi cum ar fi văzut un cîine turbat : Dă-te la o parte, Gnazio !

— Dă-te la o parte ! Treci dincolo ! Treci dincolo !

Capolino şi Niní De Vincentis, rîzînd, se întoarseră să privească în spate şi-l văzură pe Nocio Pigna, *Propaganda*, care cobora pe acelaşi drum, cu braţul său lung, atîrnat şi cu celălalt pe genunchiul drept, în chip de pîrghie. *Propaganda* se întoarse şi el înfuriat spre D'Ambrosio, îşi holbă ochii sticloşi ca de nebun şi ridicînd o mînă, îi zvîrli cuvîntul echivalent cu cea mai mare insultă pentru el :

— Bădăranule !

Acum, mai mult ca oricînd, Propaganda avea dreptul să-şi stigmatizeze toţi duşmanii burghezi şi preoţi şi titraţi ; în ciuda atitudinii prefecturii, a municipiului, a poliţiei şi a comandamentului militar, se realizaseră *Grupările Muncitoreşti.*

Da, domnii mei, şi la Girgenti, tîrguşorul corbilor şi al clopotelor care băteau a moarte, se înfiinţase o *Grupare muncitorească,* cu toate formele de rigoare.

Plin de orgoliu şi cu un aer protector, el privea în sus căscioarele vechi din cartierul San Michele, vizuini de mizerie ; cărăruile acelea înguste şi strîmbe, murdare, cu gropi, toate îmbîcsite de izul emanat în mod obişnuit de gunoiul putred ; şi-i străluceau ochii. Mai mult decît cu oamenii el se înţelegea acum cu pietrele erodate şi stîngaci potrivite pe uliţele acelea infecte, numai rîpe ; le vorbea în adîncul inimii lui ; şi le spunea : *„Bai, bai !“* Ce-i drept, luptase şi continua să lupte pentru onoarea tîrgului ca să nu se spună că doar Girgenti rămînea mut şi ca mort, cînd toată insula era în agitaţia unei schimbări. În curînd, în casele acelea, în curînd pe uliţele acelea, o să vibreze o viaţă nouă.

Era totuşi ceva foarte important care însemna pentru el multă trudă, şi anume, să-i convingă pe toţi ceilalţi să acţioneze spre propriul lor bine ; şi tot insistînd şi dăruindu-se acelei opere de convingere, pînă la urmă era în stare să rişte bănuiala că ar avea el vreun interes !

Cine-l obliga s-o facă ? Asta-i bună ! Fusese lăsat deoparte, exclus din societate, în propria sa casă devenise de prisos. Şi cu vorbe bune şi cu vorbe rele îi spuseseră şi-i demonstraseră că putea chiar să plece ; că nu mai aveau nici o nevoie de el. După ce-l storseseră ca pe o lămîie, după ce-i dezonoraseră o fată, sau, după spusele lui, „îi mînjiseră cu noroi părul cărunt“, calomniindu-l

şi infamîndu-l, voiau să-l arunce ? Ah, nu ! Nu trebuia să i se facă asemenea lucru lui Pigna ! Nu numai că nu era superficial, dar, era chiar necesar, pentru Dumnezeu ! Voia să fie necesar, în ciuda tuturor ! Şi, în curînd, aveau să-şi dea seama ignoranţii, deşi acum nu voiau s-o recunoască. Dacă alţii munceau pentru întreţinerea lui, el nu profita de asta decît ca să muncească şi el pentru alţii ; şi în fond, ajutorul primit de el era mizer, abia suficient pentru meschine, infime, necesităţi, în timp ce ajutorul dat de el altora, rîvna depusă de el era mare şi pentru necesităţi majore ! Uşoară, comodă, asemenea acţiune ? Ah, da ! Ce să spun, mergea totul ca pe roate ! Într-adevăr ! Oricine îşi putea închipui ce plăcere însemna pentru el să se canonească de dimineaţă pînă seara, să alerge de colo pînă colo, cu bietele lui picioare betegite, aşa cum i le dăduse Dumnezeu !

Ca o fortăreaţă asediată, care din tot ceea ce avea înăuntru şi-ar fi făcut o armă şi o apărare ca să reziste asalturilor din afară, înăuntru rămînînd goală, Nocio Pigna plasase în faţa lui, în spate şi de jur împrejurul său, raţiuni şi sentimente, toate nenorocirile lui ca arme de apărare împotriva acelora care se străduiau cu îndîrjire să-l priveze de orice credit. Cu cît vorbea mai mult, cu atît mai mult cuvintele lui înseşi îi amplificau persuasiunea şi pasiunea. Dar tot repetînd aceleaşi lucruri, cu aceeaşi turnură a frazei, în cele din urmă i se fixaseră, într-o formă lipsită de orice eficacitate ; i se impostaseră, ca să spunem aşa, pe buze, aidoma unor guri de foc, dar care nu mai scoteau decît pufăit, fum şi fuituială. Înăuntru nu mai era nimic. Era un om care vorbea şi atît.

Dar pînă una, alta, *gruparea* îl plasase sus. Că ar fi fost formată în întregime din muncitori era o îndoială. Nici el, *Propaganda*, n-ar fi avut poate curajul să afirme că nemuncitorii înscrişi ar fi mulţi deocamdată. Dar important era să începi ; aşa se începe, încet, încet. Desigur, o frumoasă aruncătură de plasă, o intrare solemnă cu cîteva mii de asociaţi adunaţi într-o singură zi ar fi fost posibilă numai la Porto Empedocle, printre *oamenii de mare*, cărăuşii, ucenicii marinari de pe bărci, tinerii din magazii, cantaragii, cei ce descarcă marfa. Dar la Porto Empedocle... Încet, pentru Dumnezeu ! Nocio Pigna nu mai putea să-i audă nici numele : amintirea batjocurei suferită acolo era ca o plagă veşnic deschisă în inima lui

și dacă i-ar fi atins-o cineva cît de ușor n-ar mai fi încetat niciodată să strige. Suflete de cîini, deșeuri sociale, sălbatici ! cu marea acolo în fața ochilor, domnii mei, acolo, mereu în fața ochilor ; ce e glumă ? marea, imensitatea ! să-ți pui casele proprii pe plajă în așteptarea navelor din țările îndepărtate, adică să-ți pui propria viață la voia lumii : ei, da, domnilor, nici un spirit de fraternitate umană ! din toată marea aceea ei nu puteau vedea altceva decît plaja, ba chiar numai gunoaiele de pe plajă, murdăriile lor scurgîndu-se în haznalele descoperite. Marea aceea, ah, marea aceea ar fi trebuit să se umfle de furie și de indignare, să-și înfurie un val înalt și să înghită, să cufunde, acel tîrg de canalii !

Aici, la Girgenti, trebuie să muncești ca furnicile, n-ai ce să faci ! Începuse să trateze cu cîte un președinte al meșteșugarilor locali ; dar cele două mîini împreunate, simbolul societăților de ajutor mutual, mîini tăiate, fără sînge, adică fără culoare politică, sau mîini cu sfintele mătănii și ramura de măslin al vreunui cerc catolic, pregegetau să se desprindă, pregetau să se întindă fratern muncitorilor din alte arte, alte meșteșuguri, cum făcuseră la Catania, la Palermo, ca să formeze un cerc mai amplu, unirea tuturor forțelor proletare, Gruparea Grupărilor, în sfîrșit. Luca Lizio scrisese la Roma lui don Lando Laurentano (care era de-ai lor, slavă Domnului, principe și socialist !), ca să dea el impulsul tuturor celor rămași perplex sau celor șovăitori ; un singur cuvînt de-al lui, un semn ar fi fost de ajuns. Răspunsul era așteptat de la o zi la alta, dar probabil că întîrzia din cauza regretului față de căsătoria aceea stupidă a tatălui care putea să-i aducă neplăceri tînărului principe. Deocamdată, el, Nocio Pigna, nu pierdea vremea, și nu se deprima printre piedici. Înțelegea că ar fi dovedit naivitate dacă s-ar fi bazat prea mult pe acei meșteșugari ; într-un tîrg mort ca Girgenti, lipsit de orice industrie, unde de ani de zile nu se clădeau case și totul se deteriora într-o părăsire lentă și tăcută : unde nu numai că nu se căutau niciodată distracții costisitoare, ci ficcare se străduia să renunțe la cele mai modeste nevoi ; zidari și fierari, croitori și cizmari depindeau prea mult de așa-zișii domni ; și tăinuita nemulțumire nu ar fi găsit desigur în ei curajul de a se afirma în mod deschis cînd s-ar fi prezentat ocazia. Mîine aveau să voteze toți pentru nemernicul acela de

Capolino, la un semn al lui don Flaminio Salvo. Şi totuşi, intrînd, înscriindu-se în Partid, muncitorii puteau să servească drept exemplu ţăranilor, să-i tragă după ei. Ca pe oi — bieţii de ei ! Însă oi care cunoşteau cruzimea mîinilor rapace care le tundeau şi le mulgeau ; oi care, dacă reuşeau să capete o conştiinţă a drepturilor lor, să se pătrundă cît de puţin de acea faimoasă „virtute a forţei lor", la un moment dat ar fi devenit lupi. Pînă una, alta, o parte din ei locuia împrăştiată pe la ţară, şi nu se ducea în oraşul înălţat pe colină decît duminicile şi de sărbători. Aceia dintre ei care se numeau *garzoni,* [1] cei mai puţin imbecilizaţi de mizerie, fiindcă reuşeau să aibă tot anul un salariu meschin, se temeau prea mult de administratori, sau de *curàtoli* [2], sau *soprastanti* [3], zbiri feroci în serviciul patronilor, stăpînilor. Rămîneau muncitorii cu braţele, plătiţi cu ziua, cei care după şaisprezece ore de trudă (cînd aveau norocul să găsească de lucru) ajungeau seara în oraş cu sapa pe spinarea frîntă şi cu vreo cincisprezece bănuţi în buzunar. Spre ei ţintea Nocio Pigna ; erau mai mulţi ; dar insensibili, fără entuziasm, ca de cretă, peste care Dumnezeu nu suflase viaţă, sau mizeria stinsese de mult suflarea aceea ; o cretă devenită dură, care trezea întristare şi stupoare dacă, privind, îşi mişca ochii şi vorbind, mişca buzele.

Închiriase magazia spaţioasă a unei brutării abandonate la Piano di Gamez, lîngă casa lui, unde încăpeau cinci sute şi mai bine de asociaţi. Umedă şi întunecoasă, ziua, fără ajutorul a două trei lumînări nu se vedea ; dar cu lumînările acelea aprinse şi unele odăjdii de o imitaţie de damasc atîrnate pe pereţi avea aerul unei înmormîntări. Acele veşminte preoţeşti ornaseră într-o vreme, la sărbătorile solemne, biserica San Pietro, unde Nocio Pigna fusese paracliser ; le primise în dar de la părintele beneficiar de atunci, cînd se făcuseră alte odăjdii noi ; şi le păstrase în canfor şi piper într-o ladă veche, comoară acum descreditată. Cu cele zece tabele deasupra, cinci într-o parte şi cinci într-alta, cu maximele sacramentale ale Partidului, Luca Lizio nu avea decît să spună şi nu, căci în ochii lui Pigna totul apărea minunat. De altfel, ca să atragă ţăranii, nici nu i se părea ceva

---

[1] slugi, argaţi (n. tr.).
[2] (în Sicilia) supraveghetorii unei proprietăţi (n. tr.).
[3] supraveghetori (n. tr.).

rău dacă *Gruparea* avea aerul acela de biserică ; şi pe masa preşedenţiei pusese chiar un crucifix. În spatele mesei, trona stindardul roşu brodat de fiica lui, Rita, *tovarăşa* lui Luca. Şi Luca stătea acolo, de dimineaţă pînă seara, studiindu-l pe Marx *(Marchis,* spunea Pigna), luînd notiţe, ca să fie la înălţimea altor preşedinţi ai altor Grupări din provincie şi a celor din întreaga insulă, şi din Milano şi Roma. Cîte unul, trecînd prin faţa porţii mari a Sediului, putea crede că se scobeşte în nas ; cînd cineva este absorbit şi pierdut în propriile-i gînduri, un deget în nas este un fleac, gesturile de lipsă de educaţie, pe care le poate dezvălui oricine, fără să-şi dea seama, fiind fără de sfîrşit şi imprevizibile ; în momentele acelea, Luca nu auzea nici măcar trompetele celor cinci *fraţi* din fanfară, care, la drept vorbind, erau un dezastru ! Dar nu era cazul să răcească entuziasmul tineresc. Cinci dintre studenţii Institutului tehnic au alergat printre primii ca să se înscrie în Partid : Rocco Ventura, care-şi luase în anul acela diploma de contabil, Mondino Micchichè, Bernardo Raddusa, Totò Licasi şi Emanuele Garofalo îl ajutau pe Luca la corespondenţă. Pentru oficiul de poliţie secretă găsiseră pe un oarecare *Pispisa,* care se vedea zilnic cu cei de la Chestură. Cei patruzeci de asociaţi, ce aveau să devină în curînd patru sute, patru mii, îşi aleseseră de pa acum decurionii, fiecare cu minunea de eşarfă roşie în banderolă. Prevăzînd o eventuală arestare a preşedintelui, adică a lui Luca Lizio, Consiliul îl alesese ca preşedinte secret pe Rocco Ventura. Deoarece, atît el, Pigna, cît şi Lizio, fuseseră chemaţi *ad audiendum verbum* [1] de cavalerul Franco, comisar de poliţie. Oh, foarte politicos, blond şi zîmbitor, clipind din ochii săi frumoşi şi seducători, sau mîngîindu-şi, cu mîinile sale de femeie, barbişonul auriu, despărţit pe bărbie, cavalerul Franco le ţinuse un mic discurs pe care Pigna nu mai obosea repetîndu-l tuturor, imitîndu-i gesturile şi vocea. Roşul, roşul steagului şi al eşarfelor îl impresionaseră în primul rînd pe domnul comisar. Ei da, ca taurii, zbirii în faţa roşului se înfuriau la culme. Dar cavalerul Franco nu se înfuriase deloc ; dimpotrivă ; voia să afle de ce roşu, iată, cînd mai erau atîtea alte culori frumoase. Şi a mai vrut să ştie şi altceva : de ce tocmai ei doi, Lizio şi Pigna, se angajaseră în acţiunea aceea. Ce

[1] Ca să-i asculte vorba (lat.) (n. tr.).

sperau ? Ce așteptau de la ea ? Un scaun la Consiliul Comunal, sau poate și mai sus, în Parlament ? Nimic din toate acestea ? Și atunci, de ce ? Dintr-o dezinteresată caritate față de aproape ? Ia te uită ! Dar erau ei oare siguri că aduc un serviciu poporului, ridicîndu-l din condițiile în care se afla ? Cine rămîne în întuneric nu cheltuiește bani pentru lumină ; și lumina costă, și te face să vezi anumite lucruri pe care mai înainte nu le vedeai ; și cu cît vezi mai multe, cu atît dorești mai multe. Acum, în ce constă adevărata bogăție, adevărata fericire ? În a avea nevoi puține. Și prin urmare... și prin urmare... În fine, un fragment de filosofie și concluzia este aceasta :

— Dragi domni, eu nu pun să vă aresteze, nici dacă ați vrea voi. Spuneți că ciocnirea va veni prin forța lucrurilor, dacă nu se va ameliora soarta protejaților voștri ? Bine. Eu vă rog să vă amintiți de ulciorul care a fost dus de atîtea ori la apă pînă cînd... Și nu mai adaug nimic !

Cavalerul Franco rămăsese necăjit și descumpănit din cauza tăcerii lui Luca ; vorbind, tot timpul, i se adresase lui, și cu greu își ascunsese enervarea provocată de faptul că îi răspunsese numai Pigna. Dar acesta i-ar fi putut spune motivul tăcerii sale ? Bietul Luca, ce supliciu ! Ar fi fost mai puțin de compătimit, dacă ar fi fost orb. Orator înnăscut, născut pentru a vorbi mulțimii, adevăratul tip al omului public, totul pentru ceilalți, nimic pentru el, dar cu limba pecetluită de destinul bufon ! Scria, în schimb, răbufnea în scris, și scăpăra scîntei din toc, schijele infernului ; apoi se înfuria, bietul de el, își mușca mîinile, mugea, cînd auzea cum i se citesc cele scrise de el, fără a avea tonul just, relieful just, flacăra pe care o pusese el în cele scrise. Nimeni nu-l mulțumea, nici Celsina, una dintre fiicele lui Pigna, înflăcărată de noile idei, de altfel singura. Și Rita, da, puțin mai înainte de a naște copilul... Dar ce era Rita față de Celsina ? Alt ghimpe și acesta, care făcea să sîngereze inima lui Nocio Pigna ; n-a putut s-o dea la Universitate pe fata asta, care-și luase licența de onoare la Institutul Tehnic, uluindu-i pe toți, președinte, profesori și condiscipoli. Să le fie deschisă calea și netezită atîtor proști, fii de domni bogați ; iar Celsinei, închisă orice cale, condamnată Celsina să mucegăiască acolo, în tîrgul

acela putred, de ignoranți. Iată dreptatea socială ! Pînă una alta, în seara aceea, ajunul alegerilor, Celsina avea să-și facă pentru prima dată apariția în public ; urma să țină o conferință la sediul *Grupărilor muncitorești.* Nocio Pigna o pornise diz-de-dimineață pentru acest eveniment solemn.

Lipseau scaunele.

Dacă fiecare asociat și-ar fi adus un scaun și l-ar fi lăsat apoi acolo... Deocamdată, el nu le pretindea nici să plătească cu punctualitatea de rigoare mizerabila cotă săptămînală. Dar dacă ar dărui măcar un scaun, Sfinte Dumnezeule, care să le servească chiar lor înșiși ! Nimic ! Dacă ar fi putut aduna vreo douăzeci. Se gîndea la toate scaunele din biserici, la acelea lăsate în grija lui, într-o vreme, la San Pietro ; se gîndea la cîte se transportau cu căruțele în fiecare duminică, seara, la hemiciclu, în fundul aleii de la *Passeggiata,* unde cînta fanfara militară. Scaune din plin, colo pentru bigote, ici pentru cochete ! Și la *Grupările muncitorești,* nimic ! Vina asociaților, totuși, în cele din urmă ; și prin urmare, cu atît mai rău pentru ei ! Or să stea în picioare...

Era pe punctul de a se întoarce acasă, cînd se auzi chemat dinspre o străduță ce dădea în piață, de cineva care-l pîndea, acolo, cu o glugă în cap.

Ps, ps...

Un țăran ! Inima îi bătu tare în piept. Se apropie prudent de el.

— *Sluga Dumneavoastră.* Pot să vă spun un cuvințel ?

— Ce spui ? — îl întrebă Nocio Pigna, apropiindu-se mai mult, consternat de aerul bănuitor și misterios al omului din fața lui, vorbind înăuntrul glugii, lăsînd să i se vadă doar ochii abia descoperiți. Vrei să vorbești cu mine ?

— Da, domnule, — răspunse acela, mai mult printr-un semn, decît cu vocea.

— Iartă-mă, fiule, — se grăbi să-i spună Pigna. Vino aici... Să intrăm aici...

Și-i arătă poarta Sediului.

Dar acela dădu din cap în semn de refuz și imediat se trase mai înapoi, în străduță. Pigna îl urmă.

— Nu-ți fie teamă. Nu-i nimeni. Ce vrei să-mi spui ?

Mai înainte de a răspunde, omul cu gluga şovăi puţin ; îşi roti ochii bănuitori, apoi murmură, tot în glugă :

— Mi-au vorbit între patru ochi... Persoane de încredere... Spun că...

Şi din nou se întrerupse.

— Vorbeşte, vorbeşte, fiule, — îl îndemnă Pigna. Sîntem singuri aici... Ce ţi-au spus ?

Ochii suspicioşi, sub glugă, exprimară efortul stînjenitor pe care-l făcea ca să-şi poată învinge reţinerea chinuitoare de a vorbi. În cele din urmă, lipindu-se şi mai mult de zid şi întinzînd timid o mînă scoasă din haină spre braţul lui Pigna, întrebă cu un glas foarte slab :

— Aici se împarte pămînt ?

Nocio Pigna, năucit de tot misterul acela rămase să-l privească un timp pieziş, cu gura căscată.

— Pămînt ? — întrebă. Pămînt, nu, fiule.

Atunci omul ridică bărbia şi închise ochii, în semn că a înţeles. Suspină :

— Am înţeles. Mi se părea prea mult ! Dar şi-au bătut joc de mine !

Şi făcu gestul să plece. Nocio Pigna îl reţinu.

— De ce spui că şi-au bătut joc ? Nu, fiule... Ascultă...

— Iertaţi-mă, vă rog, — spuse acela, oprindu-se ca să-şi poată continua apoi drumul. E zadarnic. Am înţeles. Lăsaţi-mă să plec...

— Dar aşteaptă, dragul meu, dacă nu-mi dai timp să-ţi explic... se grăbi să adauge Pigna. Pămînt, da domnule, va veni şi acesta !... E de ajuns să vrem ! Dacă noi vrem... Totul este aici !

Omul continua să dea din cap cu amară şi tristă neîncredere ; apoi spuse :

— Dar ce trebuie să vrem bieţii de noi ? Ce putem să vrem ?

Pigna se scutură, atins :

— Ei, atunci, scuză-mă, îţi dau pămînt, e adevărat ? În primul rînd trebuie să existe voinţa, în tine şi în toţi, fără teamă, înţelegi ? Nu este nevoie de război, vîră-ţi bine asta în cap ! Dimpotrivă, noi vrem să cîntăm imnuri de pace, dragul meu. *Gruparea muncitorească* este ca o biserică ! Şi cine intră în ea...

— Cu respect, lăsaţi-mă să trec...

— Aşteaptă, nu vreau să-ţi spun decît atît : cine intră în Grupare, intră şi face parte dintr-o corporaţie care îmbrăţişează, poţi calcula, patru cincimi din umanitate, înţelegi ? patru cincimi, altceva nu-ţi mai spun.

Şi agită în faţa ochilor omului acela patru degete de la o mînă ; apoi reluă :

— Unire, Doamne, şi sîntem tot, putem tot ! Noi vom dicta legea ; sînt obligaţi să cadă de acord cu noi. Cine munceşte ? Cine sapă ? Cine seamănă ? Sau ne daţi atît, sau nimic ! Asta deocamdată. Programul nostru... Vino, să-ţi explic tot...

— Boierule, lăsaţi-mă să plec... Nu-i pentru mine...

— Cum nu-i pentru tine, catîr încăpăţînat ? Dacă e vorba tocmai de tine, de viaţa ta, de dreptul tău ? Gîndeşte-te, fiule ! Priveşte : sediul este aici ! Mă găseşti oricînd.

— Da, domnule, vă sărut mîna... Pentru Dumnezeu, ca şi cum nu v-aş fi spus nimic...

Şi întorcîndu-i spatele, plecă de-a lungul zidului, grijuliu. Nocio Pigna îl urmări cu privirea un timp, dînd din cap.

Zarvă, acasă, mai mare ca de obicei. Se progresa vădit, din zi în zi, spre o revoluţie socială. Erau acolo — şi se ghicea imediat încă din stradă — cei cinci studenţi, colegi de ai Celsinei. Mai era şi Antonio Del Re, nepotul donnei Caterina Laurentano şi al lui Roberto Auriti, încruntat şi înconjurat de un grup, într-un colţ. Vorbeau toţi odată cu glas tare. Gigantul, adică Emanuele Garofalo, şi mititelul de Micciché, care vibra în fiece fibră şi sărea şi ţîşnea ca o lăcustă şi Bernardo Raddusa, originar din Racalmuto, robust şi violent strigau, nu se înţelegea prea bine ce anume, în jurul fetei sale, Mita, cea mai mare din cele şase rămase acasă, cea care muncea toată ziua şi uneori şi noaptea împreună cu Annicchia, a treia. În jurul acesteia strigau surorile Tina şi Lilla cu Totò Licasi şi Rocco Ventura ; Rita căuta să liniştească copilul care plîngea, speriat ; Celsina aprinsă de mînie se certa cu Antonio Del Re ; şi ca şi cum toată zarva aceea n-ar fi fost de ajuns, *'Nzulu*, bătrînul caniş mustăcios, aproape orb, ghemuit pe un scaun, ridicîndu-şi botul cît mai sus, se exersa în lungi şi modulate vaiete de protest.

Luca Lizio, stînd deoparte, își ținea capul cu amîndouă mîinile, parcă de teamă ca țipetele acelea să nu i-l ia cu totul.

— Domnii mei, ce s-a întîmplat ? Unde sîntem ? — strigă Nocio Pigna, intrînd.

Toți se întoarseră, veniră să-l întîmpine și, încălziți, începură să-i răspundă în cor. Nocio Pigna își astupă urechile.

— Încet ! Mă asurziți ! Să vorbească cîte unul !

— Mita și Annicchia, ca de obicei ! — țipă Tina.

— Mofturi ! — adăugă Lilla.

Și Emanuele Garofalo, uriașul, agitîndu-și brațele ridicate, cu o voce de tun :

— Toți jos ! toți jos !

— Se impune autoritatea paternă ! se repezi să spună Mondino Micciché, învîrtind în aer un bastonaș ca o morișcă.

— Nu pricep o iotă ! Tăcere ! — urlă Nocio Pigna.

Tăcură cu toții ; dar imediat, în tăcerea așternută, se auzi un : „Mamelucule !“ adresat de Celsina lui Antonio Del Re cu o asemenea expresie de furie concentrată, încît stîrni hohote de rîs zgomotoase.

Celsina își croi drum în față, zveltă, pe șoldurile ei provocătoare, cu sînii plini, în tumult, chipul brun înflăcărat și ochii scăpărători. În mijlocul acelor rîsete, expresia ei de furie tenace dădu semn că s-ar risipi într-o clipă, buzele de foc i se mișcară într-un rîs involuntar, dar imediat își schimbă atitudinea și strigă pe un ton imperios și cu dispreț :

— Hai, hai ! Cine vrea să audă, să audă ! Cine nu vrea să audă... mă doare în cot !

— În sfîrșit — gemu Nocio Pigna, adunîndu-și degetele de la cele două mîini și unindu-și apoi vîrfurile, unul de altul, — pot să știu ce dracu s-a întîmplat ? Și imediat adăugă, holbînd ochii : — Dar să vorbească numai unul dintre voi !

Vorbi Rocco Ventura, mic și rotofei, cu nasul ca o mingiucă în sus, și două mustăți rare care-i începeau la colțurile gurii și se terminau imediat acolo, ca două virgulițe :

— Nimic, — spuse, — propuneam pur și simplu să coborîm cu toții în camera de la parter, ca să asistăm la proba generală a conferinței Celsinei, iată.

— Şi Mita şi Annicchia, ca de obicei... — adăugă Tina, zbîrlită toată.

— Mofturi ! — repetă Lilla.

— Nu vor să coboare ? Lăsaţi-le în pace ! — spuse Celsina, din prag. Ele sînt furnicile, se ştie, şi eu greierele. Hai, hai să mergem jos, şi gata !

Pigna se uită la cele două fiice ale lui, Mita şi Annicchia, care rămăseseră aşezate pe scaune, amîndouă îmbrăcate în negru, palide şi cu o expresie de durere în ochi ; apoi îl privi pe Antonio Del Re, rămas şi el pe scaun, tulbure la faţă, cu un cot sprijinit pe genunchi şi unghiile între dinţi.

— Duceţi-vă, duceţi-vă, le spuse acelora care începuseră să coboare în spatele Celsinei, în camera de la parter. Vin şi eu acum... Trebuie să-i spun ceva lui don Nino Del Re.

— Nici gînd ! — strigă Celsina, suind din nou scările scăriţei de lemn, apărînd vibrantă toată în pragul uşii. Îţi interzic, tată ! Am vorbit eu cu Nino, şi gata ! Vino jos !

— Bine, bine, — spuse Pigna. Ce grabă ! Despre altceva trebuie să vorbesc eu cu el... Încet, încet...

Antonio Del Re ieşi din grup, sări în picioare dintr-un neaşteptat clocot de mînie ; dar căindu-se imediat de hotărîrea de a pleca, rămase acolo, căutînd numai din ochi, rotindu-şi privirea prin cameră, pălăria.

— Of, Doamne, ce uşor îţi pierzi firea şi dumneata ! Nu te grăbi ! — exclamă Nocio Pigna.

— Ba nu ! Lasă-l să plece, dacă vrea să plece ! — adăugă Celsina, stîrnindu-i mai tare nervii. Îmi face o mare plăcere dacă pleacă. Ba chiar, ia aşteaptă...

Alergă în camera de alături, în care dormea ; scoase dintr-un sertar al scrinului o păpuşă veche, ultima ei păpuşă, primită de atîţia şi atîţia ani, şi găsită, din întîmplare, cu cîteva zile în urmă, şi căreia, afurisitul de Emanuele Garofalo, fără să înţeleagă necazul pe care avea să i-l pricinuiască, îi făcuse, pe ascuns, cu creionul, o pereche de mustăţi de sergent major ; şi veni s-o aşeze pe pieptul lui Antonio Del Re ; îi trase în sus un braţ, ca s-o ţină acolo, strînsă, şi-i spuse :

— Poftim ! Asta e pentru tine ! Pe asta o poţi iubi ! Şi dispăru în goana mare, pe scăriţă.

Antonio Del Re aruncă păpuşa în coşul mare de lucru, aşezat între Mita şi Annicchia. Nocio Pigna rămase cîtva timp încruntat s-o privească ; se aplecă s-o vadă de aproape ; întrebă :

— Ce are ? Mustăţi ?

Drept răspuns, Niní luă înapoi păpuşa şi şi-o vîrî în buzunar, cu capul în jos. Cele două picioruşe, unul încălţat şi altul nu, rămaseră afară.

— Şi aşa, o să-i vină sîngele în cap ! — spuse atunci Nocio Pigna. Hai, linişteşte-te, linişteşte-te, don Niní. Să judecăm. Ce-i drept, ar fi mai bine ca dumneata să pleci. Condiţia dumitale, în momentele acestea, cu unchiul dumitale, la Girgenti, implicat... Noi trebuie să lucrăm aici. Abia acum începem ; nu putem face prea mult ; dar cel puţin putem ridica un glas de protest. Acum, eu mă pun în situaţia dumitale de nepot şi te înţeleg. Eşti încă un copil, aparţii unei familii : ştiu ce gîndeşti ; anumite lucruri nu-ţi pot face plăcere. Ar trebui însă şi dumneata să te pui în postura mea de tată, să înţelegi şi răspunderea mea, eşti de acord ? şi mai este şi faptul că... Don Niní, sînt un om expus, dumneata ştii ; un biet om insultat cu calomnii din toate părţile ; eu rîd pe seama lor ; dar, gîndindu-mă la dumneata, la rudele dumitale, din stimă, şi la... cum îţi vine dumitale don Landino Laurentano ? Unchi ? Văr ? Unchi, nu-i aşa ?... văr primar cu mama dumitale — şi dintr-o stimă faţă de el, spuneam, n-aş vrea să se bănuiască... Nu am dreptate, Mitina ?

Mita îşi ridică uşor de tot ochii de pe lucru şi-i lăsă imediat în jos, continuînd să coasă. Antonio Del Re se îndreptase spre geamul dinspre balconaş şi se uita afară, la Podişul Gamez, pustiu, continuînd să-şi roadă unghiile.

— Ascultă-mă, — reluă Pigna. Este adevărul curat. Nu şi-a făcut destul rău ei, întregii familii şi dumitale, bunica dumitale...

În momentul acela Del Re se întoarse brusc, păşi spre el, agitîndu-şi pumnii şi strigînd :

— Gata ! Gata ! Gata !

Nocio Pigna se uită la el buimăcit, apoi spuse :

— Dar ştiţi că-mi păreţi toţi nebuni, azi, aici ? Îţi spuneam că cel mai mare rău l-a făcut tîrgului, lăsînd toată bogăţia care i se cuvenea în mîinile fratelui care... Dar apoi, hei, don Niní, să lăsăm să treacă furia şi să vorbim clar ! De ce culoare eşti dumneata ? Aşa nu

facem nimic ! Eu nu te forţez. Dar ai timp să te hotărăşti, dragul meu ; sau aici cu noi, adică cu Partidul, cu faţa descoperită ; sau rămîi cu ai dumitale. Dacă nici dumneata nu ştii...

— Dar tocmai ea ? tocmai ea ? — erupse Antonio Del Re, aproape plîngînd de furie, repezindu-se din nou spre el, cu degetele ca ghearele de vultur (făcea aluzie la Celsina). De ce ea ? Nu erai dumneata ? nu erau proştii aceia de Raddusa sau Garofalo ?

— Ce tot spui ? — întrebă Pigna, năucit.

— Conferinţa, — explică, cu glas abia şoptit, Annicchia.

— Ah, conferinţa ! ? Şi ce e cu asta ?... Ah, mda... Dar scuză-mă, don Niní dragă ! Pe dumneata nu te costă ! Acum dumneata te duci la Roma cu unchiul dumitale, să-ţi continui studiile în frumosul oraş ; te duci să te aşezi la o masă gata pregătită ; taxe, cărţi, totul plătit... dar gîndeşte-te, Dumnezeule Doamne, că şi fata mea... Îţi închipui cum îi clocoteşte sîngele în vene, biata mea fată, gîndindu-se că a făcut atît, s-a trudit atît, degeaba ? că trebuie să se încheie astfel toată dragostea ei pentru studiu, toată rîvna ei de a reuşi ? Las-o să-şi reverse şi ea amarul ! Ar trebui să dea foc întregului tîrg ! Ai vrea să-i pui şi botniţă pe deasupra ? Şi cu ce drept, scuză-mă ? Ce poţi face dumneata pentru ea ? Dacă nu plec de aici, plesnesc !...

O luă şi el la goană pe scăriţa de lemn, înfuriat.

Antonio Del Re se întorsese la geamul balconaşului să privească afară. Mita şi Annicchia continuau să lucreze în tăcere, cu capul plecat. În liniştea aceea toţi trei auzeau amărăciunea propriei lor respiraţii, care le aducea la suprafaţă mîhnirea adîncă, exasperată de gîndul de a nu se putea opune acelei stări de lucruri, contrară naturii lor, afecţiunilor lor, aspiraţiilor lor.

Cel mai frămîntat era Antonio Del Re. Toată amărăciunea neagră a bunicii lui i se transmisese ca o transfuzie în sînge, otrăvindu-i-l încă din copilărie ; duioşia, aproape morbidă, plină de palpitaţii şi de groază, a mamei, îl plictisea, îl stînjenea, o nelinişte care-l umilea ; retragerea unchiului său, copleşit de evenimentele triste, rămas în urmă, deşi tînăr, făcuse atîtea isprăvi, înflăcărat şi curajos, şi care totuşi nu voia să pară înfrînt şi zîmbea

ca să mai arate încredere într-un ideal jignit și întunecat de atîtea vinovății și erori, îi provoca ciudă. Simțea, știa că zîmbetul acela ar fi vrut să ascundă un putregai de nepurificat, dintr-o milă prost înțeleasă. Dar de ce, unchiul Roberto, ca și bunica lui, în loc să-l ascundă, nu dezvăluiau acel putregai, așa cum făceau aici, în casa lui, Pigna, tovarășii lui, toți tinerii ? Într-un fel, aceștia totuși, îi provocau și silă și ciudă. Cei care acționaseră, luptaseră și suferiseră, aceia da, ar fi trebuit să strige tare împotriva atîtor vinovății și a atîtor mizerii și să ceară dreptate și răzbunare în numele acțiunii lor, al sîngelui lor și al suferințelor lor ; nu aceștia, care nu făcuseră nimic, care demonstrau că nu știu să facă nimic altceva decît să pălăvrăgească, să mai treacă timpul, punîndu-i pe toți într-o *Grupare muncitorească,* pe cinstiți și pe necinstiți, pe unchiul lui cu intriganții și fripturiștii, cu atîția patrioți din glumă, neserioși, sau profitori !

Totuși, nu numai această nedreptate îl făcea pe Antonio Del Re adversarul colegilor lui. Educat la școala unei dureri profunde și demne care disprețuia răbufnirea în cuvinte, de o renunțare și mai demnă ce disprețuia orice invidie josnică, dacă el s-ar fi avîntat în luptă, rupînd orice legătură ideală cu ai săi, n-ar fi proferat nici un cuvînt și nici nu și-ar fi căutat tovarășii ; cu capul plecat, cu dinții strînși și cu arma în mînă, s-ar fi avîntat imediat în luptă. Aceia erau în schimb acolo ca să discute, acolo ca să-și petreacă timpul cu fetele lui Pigna.

Antonio Del Re n-ar fi vrut să recunoască faptul că aversiunea și disprețul lui erau, în mare parte, o gelozie feroce.

Cu aceeași ardoare reținută cu care s-ar fi lansat într-o acțiune violentă, se îndrăgostise la nebunie de Celsina, încă din prima zi cînd aceasta, o copilă pe atunci, cu rochița pînă la genunchi, se prezentase la școala tehnică de băieți. Și Celsina, deși curtată de toți colegii, răspunsese dragostei lui, mai întîi în taină, apoi lăsînd să se întrevadă și față de alții, declarîndu-se în cele din urmă pe față și sfidînd glumele deziluzionaților. Nu se închisese însă în dragostea lor, nu se apropiase, strîngîndu-se la pieptul lui, cum ar fi vrut el ; rămăsese acolo, în mijlocul tuturor, cu inima deschisă, mintea ici și colo, generoasă în cuvinte, priviri și zîmbete, îmbătată de triumfurile ei, de gloria ei de răzvrătită împotriva tuturor prejude-

căţilor, conştientă de valoarea ei, şi dornică de a se face observată, admirată, aplaudată.

Cu cît îi apărea ca astfel, cu atît Antonio recunoştea că nu ar fi trebuit s-o iubească, nu numai pentru că felul ei de a fi nu era în acord cu sentimentele lui, dar şi pentru că, gîndindu-se la mama şi la bunică, îşi dădea seama că una ar fi avut oroare şi cealaltă ar fi considerat-o o fată de moravuri uşoare, prostuţă. Şi totuşi, nu : Celsina nu era nici rea, nici proastă, ştia foarte bine : dimpotrivă, dacă ar fi trebuit să asculte de glasul cel mai intim şi mai profund al conştiinţei sale, glas sufocat de respect, de obedienţă, de dragoste, răzvrătirea deschisă a Celsinei ar fi condamnat orgoliul prea închis al bunicii, resemnarea prea supusă a mamei.

— Don Nini — chemă cu o voce blîndă Mita. Vreţi să veniţi puţin aici ?

Antonio se trezi, se apropie de ea : dar văzînd-o că ridică lenjeria pe care o cosea, vrînd parcă să-i ia măsura, se trase imediat înapoi, emoţionat, total refractar.

— Nu !... nu, acum !...

— Scumpe don Nini, — suspină Mita. E nevoie de răbdare ! Trebuie să terminăm repede... dumneavoastră plecaţi... Ferice de dumneavoastră !

Mita îi pregătea, împreună cu sora ei, lenjeria pe care avea s-o ia cu el la Roma.

Toate familiile mai bune din oraş şi chiar bunica şi mama lui Antonio dădeau de lucru celor două biete surori, care mai lucrau şi cu ziua ici, colo. Consideraţia era numai pentru ele, ba chiar mila : şi ele îşi dădeau seama ; şi din zi în zi deveneau mai umile ca să le merite, ca să le demonstreze recunoştinţa lor şi ca să nu fie abandonate. Înţelegeau că trebuia să se treacă peste prea multe lucruri pentru a fi ajutate, peste prea multe lucruri pe care tatăl şi surorile lor în loc să le atenueze, făceau tot posibilul să le evidenţieze, ca şi cum ar fi vrut să tulbure tot tîrgul şi să sleiască răbdarea şi mila aproapelui. Dar pînă la urmă nu ar fi fost totul şi în dauna lor ? Ce trebuia să spună lumea ? Noi, străinii, trebuie să avem consideraţie faţă de voi, trebuie să vă ajutăm, în timp ce sîngele vostru, cei pe care-i întreţineţi cu ajutorul vostru, trebuie să se răzvrătească împotriva noastră ? Dezordine, scandaluri, duşmănii !

Ca să-l scuze într-un fel pe tatăl lor, Mita şi Annicchia se străduiau să creadă că, într-adevăr, creierul îl cam trădase după nenorocirea cu Rosa, sora mai mare. Desigur, de atunci intrase iadul în casa lor. Mai mult decît de tatăl lor, Mita şi Annicchia se văitau de surorile lor, chinuindu-şi inima. Cum de nu înţelegeau că numai cu tăcerea, cu modestia cea mai umilă şi mai rezervată se putea, dacă nu şterge complet, măcar face mai puţin evident stigmatul infamiei cu care era acum pecetluită casa lor ? ! Rita, cînd copilul îi lăsa puţin mîinile libere, şi chiar şi Tina şi Lilla, da, le ajutau la cusut, înseilat, sau la tras la maşină, în zilele, nu frecvente, în care abunda lucrul ; dar munceau fără drag, fără chef, mai ales ultimele două, fiindcă după nenorocirea aceea nu se resemnaseră, nu vroiau să renunţe la orice speranţă şi orice dorinţă. Văzîndu-le cum îşi aranjau coafura, cum se înfrumuseţau în fiecare dimineaţă, simţeau cum li se sfîşie inima, înţelegînd că nu se aranjau şi nu se făceau frumoase din speranţe şi dorinţe onestè ; ar fi trebuit să-şi dea seama şi ele că acum, din păcate, nimeni nu ar mai fi vrut să se încurce cu ele. Şi de la o zi la alta, se aşteptau ca Tina şi Lilla, cu toţi tinerii aceia acolo, în jurul lor, să ajungă pînă la urmă ca Rita. Dar dacă ar fi găsit cel puţin un tînăr cumsecade ca Luca ! Rita ar fi putut să nimerească şi mai rău !... Pentru că, în fond, da, da, trebuia să recunoască faptul că Luca era bun. Numai că nu reuşeau să-l facă să renunţe la încăpăţînarea lui de a nu se reglementa în faţa legii şi a altarului unirea lui cu Rita. Era atît de bun cu toţi, şi iubea atît de mult copilul şi nu era nici o greutate pentru casă. Desigur, dacă nu şi-ar fi făcut atîţia duşmani cu ideile sale, şi dacă n-ar fi fost atît de nenorocit, ar fi putut fi de mare folos familiei, fiindcă, în ceea ce priveşte munca, muncea mereu, şi părea să fie într-adevăr doct, judecînd după cărţile pe care le citise şi le citea !

Ceva din acest respect impus de isteţimea minţii şi de instruire, Mita şi Annicchia îl extindeau şi asupra Celsinei, fiindcă, într-adevăr, li se părea, din nenumărate dovezi, ieşită din comun şi împreună cu tatăl lor recunoşteau că, în alt loc, în alte condiţii, ea ar fi făcut cu adevărat cine ştie ce salt ! O vedea plină de dispreţ faţă de bărbaţi — şi asta dintr-un punct de vedere le asigura. Ah, ea se dusese să-i sfideze pe bărbaţi chiar în şcolile

lor : și-i depășise ! Ce-i drept, sfidarea aceea nu i-o aprobaseră : cu mai mare profit, deși cu mai mică satisfacție, ar fi putut frecventa școlile de fete, ajungînd învățătoare. Așa, în schimb, rămăsese fără profesie. Dar nu le era teamă pentru viitor ; fără îndoială că Celsina avea să-și croiască vreun drum fie în tîrg, fie în altă parte. Bietul don Niní o iubea și era gelos... Atît de bun, bietul de el... Dar Celsina nu era pentru el. Vai de el, dacă ar fi aflat părinții ! Li se părea că ar pleca pentru o mie de ani la Roma !

Annicchia atinse ușor un braț al Mitei, ca să-i arate cele două picioruțe ale păpușii ieșite din buzunarul lui, în timp ce el stătea în continuare în spatele geamului de la balconaș. Mita răspunse cu un zîmbet dulce zîmbetului surorii ei ; apoi, amintindu-și de o rugăminte pe care din timpul nopții avea de gînd să i-o facă tînărului, se ridică, punînd lucrul în coș, și se apropie timid de el :

— Don Niní — îi spuse încet — mai înainte de a pleca la Roma, ar trebui să-mi faceți pentru ultima oară favoarea... dacă...

— Nu, pentru Dumnezeu, nu, Mita, nu-mi mai vorbi de asta ! — o întrerupse, cu violență, Antonio Del Re, apăsîndu-și tîmplele cu mîinile și strîngînd ochii.

— Considerați o dezonoare, nu-i așa ? — spuse mîhnită Mita, cu ochii în pămînt.

— Dar nu de-asta ! Nu de-asta ! se grăbi să adauge Antonio. Dar acum, în momentul ăsta... nu pot... nu pot să aud nimic, Mita !

Îi cerca ceva atroce sărmana de ea, o amintire atroce îi trezise chiar în clipa aceea. O privi, temîndu-se ca oroarea să nu transpară în refuzul lui, făcînd-o să-i încolțească o bănuială. Dar i-a văzut mai mult ca oricînd îndurerați și umili frumoșii săi ochi, care-i păreau tulburi și fără strălucire, pentru totdeauna, din cauza atîtor lacrimi vărsate. E adevărat că aproape în fiecare noapte ea plîngea cu inima sfîșiată de mila Rosei, sora ei nenorocită, sora ei pierdută, căzută în cea mai adîncă josnicie. De mai multe ori, neputîndu-se duce s-o găsească în locul acela infam, unde stătea închisă, îl rugase pe Antonio să se ducă la ea. Și Antonio, ultima oară cînd se dusese, găsind-o pe jumătate beată, se lăsase ademenit de ea, și...

Un zgomot de strigăte, de aplauze amestecate cu țipetele copilului și lătratul cîinelui ajunse în momentul

acela dinspre camera de la parter ; şi puţin după aceea *'Nzulu*, bătrînul caniş, dat afară de acolo, de jos cu lovituri de picior tremurînd tot, îndoit pe labele din spate de parcă ar fi vrut să măture cu ciuful cozii tremurînde, veni lungindu-şi nasul mustăcios pe genunchii Mitei care se reaşezase pe scaun. Cele două surori, văzînd cum bietul animal le imploră ajutor şi adăpost, începură să plîngă. Şi atunci Antonio Del Re, nemaiputîndu-şi înfrîna nervii, îşi aruncă pălăria pe cap, deschise uşa cu geam a balconaşului şi sărind peste balustrada de fier, în timp ce Mita şi Annicchia strigau : „Oh, Doamne, don Niní... ce faceţi ? ce faceţi ?“, îşi dădu drumul jos, ţinîndu-se mai întîi cu două mîini de două bare de fier ale balustradei, apoi lăsîndu-se să cadă în piaţă.

Se auzi bufnitura şi apoi zgomotul de ceva care se sparge. Mita se repezi să se uite, şi-l văzu aplecat, căutînd cu braţele întinse, ca un orb, pălăria căzută pe-aproape.

— Don Niní, v-aţi lovit ?

— Deloc... răspunse el de jos. Ochelarii, mi-au căzut ochelarii.

Şi apucîndu-şi pălăria, plecă iute.

— Înnebuneşte ! — spuse Mita. Dar e posibil ?

Şi arătă cu mîna camera de jos, unde predica Celsina.

Mergînd repede pe strada Gamez, Antonio Del Re, care nu vedea de ici pînă colo fără ochelari, se izbi de cineva cînd să dea în strada Atenèa.

— Oh, Nino !

Îl recunoscu după glas pe Corrado Selmi.

— Lăsaţi-mă să plec ! — îi strigă, desprinzîndu-se cu furie.

Corrado Selmi îl lăsase pe Verònica la hotel în tovărăşia unui alt martor şi acum se îndrepta spre casa lui Roberto Auriti care-l găzduia.

De patru zile, de cum ieşea pe stradă, toţi ochii erau aţintiţi asupra lui ; mai mulţi curioşi se opreau chiar să-l privească cu gura căscată ; alţii ieşeau de prin prăvălii şi se postau în prag, înghesuiţi unii lîngă alţii. Atîta curiozitate îl obliga să aibă o anume atitudine, împotriva obiceiului său. Dar îi venea să rîdă. Nu mai ştia încotro să privească, pentru ca ochii în mod firesc veseli şi aerul deschis, proaspăt al chipului să nu creeze o impresie

greșită de aroganță. Era într-adevăr și se simțea foarte tînăr încă, ca trup și ca suflet, în ciuda vîrstei, a întîmplărilor furtunoase și a atîtor lupte susținute. Nici un fir de păr alb, nici culoarea blondă a mustăților și nici a părului nu se schimbase încă. Se îmbrăca cu o eleganță naturală și din toată persoana, din fiece gest, fiece privire emana o prospețime și o grație care încîntau. Această persistentă tinerețe Corrado Selmi din Rosàbia o datora dragostei vivace și constantă față de viață și în același timp și greutății minime cu care-l împovărase ea, totdeauna. Nici cu prea multe amintiri, nici cu prea multe studii, nici cu prea multe scrupule, nici cu aspirații tenace nu voise să și-o încarce, după cum fac atîția care, prin forța lucrurilor, sub asemenea povară, trebuie să-și îndoaie picioarele și să-și încovoaie spinarea. Călător fără bagaje, cum obișnuia să se definească, totdeauna se îmbarcase astfel, zvelt și lejer, pentru călătorii lungi, aventuroase și dificile. Nimic de pierdut, și înainte ! Eșuînd insurecția din 4 aprilie și scăpînd ca prin minune din mînăstirea de la Gancia, luptase mai întîi cu trupele în jurul orașului Palermo ; apoi făcuse campania din 1860 cu Garibaldi pînă la Volturno : dar cum ? fără muniții și cu o pușcă prăpădită care nu trăgea, venind de la Malta pentru șase ducați. La Cameră, printre atîția colegi cu fruntea îngreunată de gînduri și cu dosarele umflate de note și notițe, făcuse parte din comisiile cele mai dificile, fără un creion și fără un carnețel. Și totdeauna acționase, oricum ; fără să facă niciodată un efort ; și totul îi reușise cu ușurință și comod, neevitînd niciodată, ba chiar sfidînd și bravînd pericolele cele mai grave, situațiile cele mai dificile, aventurile cele mai încîlcite. Nu admitea că ar putea fi dificultăți pentru un om ca el, totdeauna prompt la toate. El nu întîmpina viața ; înainta și trecea mai departe. Trecea, dezarmîndu-i pe toți cu o siguranță neîndoielnică, cu o liniște senină ; de orice ostentație retorică, de virtutea rigidă a *Catoni*[1]-lor ; dezarmînd de orice scrupul de pudoare, cinstea femeilor. Nu se oprise niciodată o clipă în cursa vieții ca să judece în sinea lui dacă era bine sau rău, ceea ce făcuse mai înainte. Nu trebuia să lase timp judecății, și nici să dea greutate propriilor sale acte. Azi, rău ; bine, mîine. Inutil să-l chemi înapoi să

[1] Adepții lui Cato (Catone) Marcus Porcius, numit și *Cenzorul* ; 213—149 a. Ch. exemplu de antică virtute romană (n. tr.).

considere răul făcut ; ridica din umeri, zîmbea şi trecea mai departe, înainte ; înainte cu orice chip, pe orice cale, fără să întîrzie, lăsîndu-se purificat de activitatea neîncetată şi de dragostea de viaţă şi rămînînd mereu sprinten şi vioi, larg în favoruri faţă de toţi, şi cu toţi gentil. Viaţa pentru el era plină de cîrlige care-l trăgeau ici şi colo. Să-l fi oprit, suspendîndu-l de unul singur ca să fie judecat, ar fi însemnat o crudă nedreptate.

Acum Corrado Selmi se temea că ar fi planat asupra lui ameninţarea unei asemenea nedreptăţi ; că voiau să-l înhaţe din cauza multor datorii pe care fusese silit să le facă, din cauza multor poliţe neplătite, la una din cele mai importante bănci, ale cărei pagube începeau să fie denunţate. Poate că la deschiderea noii Camere avea să izbucnească scandalul. Prevedea spectacolul oferit de toţi geloşii, asprii păzitori ai cinstei, a căror teamă de a comite vreun act mai puţin corect îi împiedicase totdeauna să facă ceva dincolo de stupidele vorbe goale bombastice ; egoişti, meschini şi miopi, silitori cultivatori ai grădinii aride a simţului lor moral, înconjurat de un spinos gard de scrupule, gard care de fapt nu avea nimic de păzit, din moment ce grădiniţa aceea a lor nu dăduse niciodată altceva decît fructe pipernicite sau inutile flori pompoase. Datorii ? Poliţe ? Ei, asta-i bună ! Totdeauna semnase poliţe, la viaţa lui. La optsprezece ani, la Palermo, în primele luni ale anului 1860, Comitetul revoluţionar nu ştia cum să facă ; se spera în Garibaldi, se spera în Vittorio Emanuele şi în Piemonte, se spera în Mazzini ; dar mijloacele lipseau şi armele şi muniţiile. Ei bine, cine propusese să se ia de la casieria Băncii Sicilia şase mii de ducaţi cu iscăliturile celor mai înstăriţi domni ? El. Şi iscălise el, primul pe listă, pentru două sute de ducaţi, el care nu avea nici măcar un *carlino* în buzunar. Guvernul provizoriu avea să plătească după aceea. Cum se făcuse insurecţia din 4 aprilie ? Tot aşa ! Şi cum realizase el singur asanarea terenurilor mlăştinoase care infectau o mare parte din circumscripţia sa electorală ? Tot prin ajutorul poliţelor ! Circumscripţia scăpase de malarie, şi datoriile, se ştie, rămăseseră pe seama lui, fiindcă acţiunea de cultivare, încredinţată unor rude, oameni pricepuţi, eşuase, şi de roadele operei lui se bucurau acum în cea mai mare parte mulţi alţii care-i dădeau numai cojile cînd şi cum voiau, dar care îi făceau constant onoarea de a-l alege deputat.

Era adevărat, da ; înafară de banii obţinuţi de la bănci pentru acţiunea aceasta şi pentru altele la fel de avantajoase multora şi dezavantajoase numai pentru el, alţi bani, şi nu puţini, luase şi pentru el însuşi. Trebuia să trăiască ; şi în sărăcie nu se pricepea şi nici nu voia. Tînăr fiind, îşi întrerupsese studiile ca să ia parte la revoluţie. Timp de unsprezece ani, pînă cînd Roma nu fusese cucerită, nu avusese o clipă de răgaz. Cînd a pus arma jos, şi a rămas fără profesie şi fără nici o situaţie, după ce a cheltuit pentru alţii cei mai frumoşi ani ai săi, ce trebuia să facă ? Să se spînzure ? Norocul nu voise să-l favorizeze în negustorie ; îi acordase alte favoruri, dar care-l costaseră scump şi unul din acestea — cel mai mare şi cel mai rău — nu numai ca bani.

Deşi Corrado Selmi îşi interzisese orice regret, totuşi, din cînd în cînd, regretul iubirii donnei Giannetta D' Atri-Montalto îi năvălea în inimă pe neaşteptate şi i-o chinuia. Dar mai mult decît durere pentru dragostea pierdută, era furia din cauza oarbei dăruiri în mîinile acelei femei care mai bine de un an îl făcuse de basm în toată Roma, silindu-l să comită adevărate nebunii. Părea să-şi fi jurat sieşi să se compromită şi să-l compromită şi pe el în toate chipurile, cuprinsă de o furie de scandal. Mai mult pentru ea, decît pentru el, încercase mai întîi s-o potolească ; apoi s-a potolit de teamă ca reţinerile lui să n-o ofenseze sau ca prudenţa lui să nu-i pară stupidă. Cele mai grele datorii le făcuse atunci, deşi nu figurau sub numele lui, dintr-un respect faţă de femeia care-l obliga să le facă. Roberto Auriti se oferise cu o fraternă abnegaţie să ia bani în contul lui de la bancă, după o înţelegere secretă totuşi cu directorul ei. Ameninţata denunţare a dezordinelor din banca aceea îl consterna însă pe Corrado Selmi, poate mai mult decît pentru el, pentru Roberto Auriti. Dar consternarea gravă îi era în parte atenuată din credinţa că guvernul avea interes, din atîtea motive, să împiedice izbucnirea unui scandal. Ştia bine că acest scandal nu ar fi provocat numai falimentul unei bănci ci şi falimentul unei întregi stări de situaţii. Sprijinul guvernului în realegerea lui, în ciuda faptului că Francesco D'Atri era la putere, şi sprijinul candidaturii lui Roberto Auriti îi întăreau această încredere. Mai înainte de a pleca din Roma, îi promisese lui Roberto că se va duce la Girgenti ca să-l susţină în luptă ; chemat în graba mare de telegrama lui Verònica,

alergase și imediat își dăduse seama de condițiile foarte dificile în care se afla Roberto în fața adversarilor, agravate acum, pe deasupra, și de duel. Ar fi făcut orice ca să-l elibereze pe Roberto de atîtea necazuri cîte-l oprimau, ca să-l tragă în sus, să respire alt aer, să-l ridice la locul acela pe care știa că-l merită prin mintea lui înzestrată cît și prin inima lui nobilă, prin tot ceea ce făcuse în tinerețe ; dar de cînd păşise în casa lui, la Girgenti, și-i cunoscuse mama și sora, simțise că i se vlăguiește toată puterea ; deodată îi apăruse clar motivul pentru care Auriti era un învins în viață. Casa aceea i se părea o temniță. Dar cum este posibil ca două creaturi umane să-și poată tîrî existența în umbra aceea întunecoasă de lîncezire amară și dispreţuitoare ? Să-și facă o concepție atît de întunecată despre viață ? Nu fusese în stare să reziste ispitei de a-i adresa cîteva cuvinte mamei, în speranța de a o mai scutura puțin.

— Dar dacă viața e un fulg, donna Caterina ! O suflare, și adio !... Dumneavoastră vreți să acordați greutate unui fulg ?

— Eu vreau, dragă Selmi ? — îi răspunsese donna Caterina. Nu eu am vrut... Pentru dumneata viața e un fulg ; o suflare și adio ; pentru mine a devenit de plumb, dragul meu.

— Tocmai aici e răul ! — replicase el imediat. Să faci să ajungă de plumb un fulg ! Trebuind să trăim, scuzați-mă, nu vi se pare că este necesar să ne păstrăm sufletul într-o stare... să spun așa, de efluviu continuu ? De ce să înfrînăm acest efluviu și să lăsăm sufletul să ni se închege, să-l fixăm, să-l încremenim în această formă tristă, de plumb ?

Donna Caterina dăduse ușor din cap, cu buzele în expresia unui surîs amar.

— Efluviu, da... ! Pentru a ne menține sufletul în această stare de efluviu, cum spui dumneata, e nevoie de foc, dragă prietene ! Și cînd în adîncul nostru se stinge cuptorașul ?

— Nu trebuie lăsat să se stingă, pentru Dumnezeu !

— Ei, dragul meu ; cînd vîntul suflă prea tare ; cînd vine și moartea și suflă pe deasupra lui ; cînd cauți în jur și nu mai găsești o aschie să-l întreții...

— Dar unde căutaţi dumneavoastră ? aici ? ferecată între aceşti patru pereţi ca într-o temniţă ? Doamna Anna, scuzaţi-mă... e posibil ca doamna Anna... eu nu ştiu...

Se întrerupsese imediat, stînjenit, observînd că sora lui Roberto, văzînd că e vorba şi de ea, cînd se aştepta mai puţin, se împurpurase toată. De cum o văzuse, Corrado Selmi rămăsese încîntat de frumuseţea ei pură şi delicată şi instinctiv suferise văzînd frumuseţea aceea umilită acolo de doliul acela încăpăţînat şi mai mult decît neglijată, dispreţuită. La îmbujorarea ei neaşteptată, se temuse să nu fi îndrăznit prea mult ; dar după aceea, învingîndu-şi stînjeneala de moment, adăugase :

— Nu aveţi un fiu ? Aveţi obligaţia prin urmare să trăiţi pentru el... nu ? Ştiu eu ?... poate că-mi manifest prea vehement gîndurile, datorită întunecimii de aici, care, să fiu sincer, nu mi se pare raţională ! Ce părere aveţi dumneavoastră, doamna Anna ?

Ea, îmbujorîndu-se din nou şi silindu-se cu mare greutate să nu-şi plece ochii, răspunsese cu privirea împăienjenită şi un zîmbet nervos pe buze, făcînd aluzie la fiu :

— El e tînăr... o să-şi croiască singur viaţa...

— Dar dumneavoastră, aşadar... dumneavoastră sînteţi bătrînă ?

Cu această ultimă întrebare, aproape involuntară, se încheiase acea primă conversaţie.

Acum Corrado Selmi intra din nou în casa lui Roberto, înveselit de cîte văzuse în vila de la Colimbètra. Toate fantoşele de acolo, în uniformă burbonică, prezentaseră salutul milităresc ! Nebunie curată ! Dar ce splendoare vila aceea ! Principele — nu — nu se arătase. Ce păcat ! Ar fi dorit atît de mult să-l cunoască. Mai au şi un altul acolo, care se fixase şi el, în afecţiunile lui, într-un timp străvechi... dar care continua totuşi să trăiască, înafara timpului, înafara vieţii... într-un fel foarte bizar, ce frumuseţe ! extinzînd de pe vremea aceea anumite imagini despre viaţă care, prin forţa lucrurilor, în realitatea de azi aveau să apară inconsistente, măşti, jucării ; şi toţi soldaţii aceia nişte marionete... ce frumuseţe !

— Şi totuşi marionetele acelea de soldaţi, dragă Selmi, care te-au făcut să rîzi — îi spuse donna Caterina, — la alegerile de mîine, aici te vor învinge pe dumneata, pe prietenul dumitale, Roberto, pe domnul prefect, guvernul dumitale şi pe toţi ceilalţi... Mai rîzi dacă poţi. Umbre ? Dar noi sîntem umbrele !

— Eu nu, vă rog, donna Caterina, — spuse Selmi, rîzînd şi atingîndu-se cu mîna. Lăsaţi-mi măcar această iluzie ! Ascultaţi-mă ; în faţa mea, principele a dispărut ca o umbră... Aş fi plătit nu ştiu cît ca să-l văd venind spre mine, şi ca să mă refac... ei, Roberto ştie... ca să mă refac de o anume întîlnire cu fiul lui, la Roma, unde mi-a revenit mie, forţat de împrejurări, rolul umbrei... Hm ! răbdare... Da, dumneavoastră, donna Caterina, aveţi dreptate cînd spuneţi că ne încăpăţînăm prea mult, din păcate, să fim umbre noi, aici, în Sicilia. Sau incapabili, sau neîncrezători, sau servili. Într-o oarecare măsură vina o poartă soarele. Soarele ne adoarme pînă şi cuvintele în gură ! Ascultaţi-mă ; nu o spun numai de dragul de a vorbi ; am studiat bine chestiunea. Sicilia a intrat în marea familie italiană cu o datorie publică de abia optzeci şi cinci de milioane capital şi cu un uşor bilanţ de circa douăzeci şi două de milioane. A adus, între altele, toată bogăţia bunurilor sale eclesiastice şi ale domeniilor statului acumulată în decursul atîtor secole. Dar după aceea, lipsită de opere publice, fără străzi, fără porţi, fără asanări, de nici un fel. Ştiţi cum s-a făcut vînzarea bunurilor domeniilor şi lista bunurilor eclesiastice ? Trebuia făcută vînzarea în scop social, în uşurarea claselor agricole. Ei da ! A fost făcută în scop de profit şi de finanţe. Şi a trebuit să ne răscumpărăm pămînturile noastre eclesiastice şi ale domeniilor şi să eliberăm alte proprietăţi imobiliare cu suma colosală de circa şapte sute de milioane, sustrasă, bineînţeles, de la terenurile asanate şi alte pămînturi de ale noastre. Şi faimoasa pătrime a bunurilor eclesiastice atribuită nouă prin legea din 7 iulie 1866 ? Ce batjocură ! Mda, în primul rînd, valoarea acestor bunuri a fost calculată pe declaraţiile foarte josnice ale clerului sicilian pentru a satisface taxa bunurilor neimpozabile ; şi de la această valoare nominală, fiţi atentă, au fost deduse toate procentele atribuite statului şi taxele şi cheltuielile de administraţie. Apoi, totuşi, aceste deducţii au fost judecate pe valoarea efectivă şi au fost sustrase, între altele pensiile datorate membrilor întreprinderilor desfiinţate. Astfel că nimic, aproape nimic n-au perceput comunele noastre, pînă azi.

Acum, după atîtea sacrificii făcute şi acceptate din patriotism, nu ar avea drept insula noastră să fie considerată egală cu celelalte regiuni ale Italiei în toate bene-

ficiile, în ameliorările de orice gen obţinute de aceste regiuni ? N-a fost chip niciodată, oricît efort am făcut eu, să adun într-un mănunchi operativ toată deputăţia siciliană. Hai, hai, să nu mai vorbim, donna Caterina ! Ar trebui să-mi înveninez sîngele. Fac şi eu cît pot. Apoi ridic din umeri şi spun : Asta înseamnă că atîta meritäm, noi.

Se întoarse spre Roberto ca să schimbe vorba şi adăugă :

— Ştii ? Ieri, am văzut-o pe stradă pe soţia adversarului tău. Dragul meu tu trebuie să pierzi prin forţa lucrurilor. Ah, ce femeiuşcă grozavă ! Scuzaţi-mă, doamnele mele, dacă vorbesc astfel ; dar eu chiar n-aş avea curaj să înving, nici în numele sfînt al Patriei şi al Libertăţii, ca să nu-i fac să plîngă ochii acelei frumoase doamne !

CAPITOLUL AL ŞAPTELEA

NICOLETTA CAPOLINO INTRĂ ÎN biroul soţului ei îmbrăcată, şi cu o ciudată pălărie mare de fetru, încărcată de pene, pe părul ei splendid, negru ca pana corbului. Înfloritoare, zveltă, nespus de provocatoare, pătimaşă în ochi şi buze, din tainicele şi iscusitele îngrijiri ale persoanei sale emana un parfum voluptuos, ameţitor. Erau într-un moment dramatic, de *intermezzo* din comedia pe care soţ şi soţie o reprezentau de doi ani în fiecare zi, chiar şi în intimitatea pereţilor casei, unul în faţa celuilalt, complăcîndu-se reciproc în rafinamentul şi în abilitatea lor. Ştiau bine, atît unul cît şi celălalt, că nu aveau să reuşească să se mintă reciproc, de aceea nici nu încercau. S-o fi făcut oare, pur şi simplu, din amorul artei, nu s-ar fi putut spune fiindcă, în taină, amîndoi detestau necesitatea acelei prefăcătorii. Dar vrînd să trăiască împreună, fără scandal din cauza altora, fără prea mult dezgust faţă de ei doi, recunoşteau că nu se puteau lipsi de această farsă. Aşadar, iată-i grijulii în a acoperi, sau mai bine-zis în a masca printr-o politicoasă şi delicată minciună ura dintre ei, amîndoi tratînd minciuna ca pe un trist şi totuşi drag exerciţiu de caritate reci-

procă, manifestată în obligaţia de a se întrece mereu fiecare în politeţi desăvîrşite, admirabile, după care, pînă în cele din urmă, soţ şi soţie căpătaseră nu numai o stimă afectuoasă a meritului lor, ci şi o sinceră recunoştinţă a unuia faţă de celălalt. Şi aproape că se iubeau cu adevărat.

— Gnazio, nu plec liniştită ! — spuse ea, intrînd, îmbufnată parcă din cauza unei bănuite minciuni care o îndurera şi o consterna. Jură-mi că nu te duci să te baţi în duel în dimineaţa asta.

— Oh, Doamne, Lellé, dar dacă ţi-am spus că mă duc la Siculiana ? ! — răspunse Capolino, ridicînd mîinile ca să i le lase uşor pe braţe. Trebuia să plec de ieri. O ştii prea bine. Fii liniştită, dragă. Duelul a fost amînat la sfîrşitul alegerilor.

— Chiar trebuie să te cred ? — insistă ea, în vreme ce întîrzia cu închiderea nasturilor de la o mănuşă cu cealaltă mînă înmănuşată.

Capolino ar fi răspuns încîntat la insistenţa aceea cu o răbufnire : dar a zîmbit ; s-a apropiat grijuliu de ea ; i-a luat mîna să-i închidă el năsturaşii de la mănuşa aceea, prelungindu-şi gestul ca un îndrăgostit.

— De-ai şti cît mă plictiseşte ideea de a mă duce la Valsanía ! — adăugă ea, vorbindu-i aproape la ureche, într-o uitare de sine.

— Ei lasă ! — exclamă el, privind-o în ochi, vrînd parcă să-i atragă atenţia că nota aceea de duioşie (foarte dragă şi graţioasă de altfel) era cel puţin nelalocul ei ca timp şi loc.

— Îţi jur — replică ea, încăpăţînîndu-se, dar răspunzînd totuşi zîmbetului.

Capolino izbucni într-un hohot de rîs :

— Dar du-te, du-te că te vei distra de minune ! S-o vezi pe foca de Adelaide în faţa soţului... Va fi un spectacol care merită oricît ! Tu vorbeşti serios, Lellé ?

— Dacă aş fi cu inima liniştită... — repetă Nicoletta. Aseară ai stat atîta timp aici, nu ştiu cît... Nici nu am auzit cînd ai venit să te culci...

— Dar toată corespondenţa asta electorală, nu vezi ? — îi spuse el, arătîndu-i ce era pe birou. Unchiul Salesio, sfinte Dumnezeule, cel puţin la asta m-ar putea ajuta...

— Oh, da, unchiul Salesio ! Dacă ar fi prăjiturele...

— Gata. Nu mai pierde vremea, du-te, du-te... Sau aştepţi trăsura ?

Nicoletta făcu semn din ochi ca și cum s-ar fi resemnat să creadă, fără a fi convinsă, și suspină :

— Dacă-i adevărat că te duci la Siculiana, la întoarcere, pe seară, trecînd pe șosea, nu te poți abate pe la Valsanía ?

— Ah, dacă pot, închipuie-ți ! — răspunse el. Dar dacă prietenii... Nu mă întorc singur... Dacă pot... îți spun că dacă voi putea să-i las... :

Întinse buzele s-o sărute. Ea își retrase instinctiv capul, temîndu-se să nu-și deranjeze pălăria și părul.

— De ce ? — întrebă.

— Fiindcă îmi placi așa... Nu vrei să-mi dai un sărut ?

— Cu grijă, totuși...

Au fost surprinși de bătrîna cameristă, care venea să anunțe că trăsura lui Salvo sosise. Nicoletta se desprinse imediat de soțul ei.

— Uite, vin — îi răspunse jupînesei ; apoi, întinzîndu-i mîna soțului : — Ei, atunci, la revedere.

— Distrează-te, — îi ură Capolino.

Pentru un tîrgușor ca Girgenti, trăsura aceea era chiar foarte mult ; stîngace ostentație de lux și bogăție, care numai lui Salvo i se putea îngădui. Din suburbia Ràbato, unde locuia Capolino, pînă la bulevardul Passeggiata, unde de mai mulți ani Salvo își construise o vilă foarte atrăgătoare, puteai ajunge pe jos, într-o jumătate de oră.

Nicoletta nu avea nici o îndoială că soțul ei se ducea să se bată în duel în dimineața aceea. Dar nu trebuia să știe ca să se poată distra. Cîte și mai cîte altele nu trebuia să le știe în același fel, ca să poată fi așa, veselă și iubitoare de viață ! Reușea adesea, printr-un efort de voință, nu neștiindu-le, fiindcă nu i-ar fi fost posibil, ci, tocmai, prefăcîndu-se că nu le știe. Pe ascuns, cînd i se umplea paharul, răbufnea ! și atunci își vărsa focul asupra tuturor mizeriilor care o oprimaseră totdeauna, încă de la naștere. Nu trebuia să știe, de exemplu, că mama îi provocase moartea tatălui ei, nu chiar cu otravă, după cum scosese vorba, cu răutate, cineva din tîrg, ci de inimă rea, ca să se unească printr-o a doua căsătorie cu acela pe care ea îl numea unchiul Salesio, vechi secretar la banca Spoto. N-avea decît cinci ani cînd îi murise tatăl, și totuși își amintea bine de el ; într-atît, încît mama ei nu reușise niciodată s-o convingă să-l numească tată pe al doilea ei soț, mult mai tînăr decît ea. Nu era rău, nu, unchiul Sale-

sio ; dar îngîmfat şi van ca vanitatea însăşi. De îndată ce-a devenit soţul văduvei lui Baldassare Spoto, a crezut chiar că în urma acelei căsătorii avea să capete aproape un titlu de noblеţe ; şi i se urcară la cap cele mai ciudate fumuri ; dacă nu chiar tot sufletul i se prefăcuse în fum. În curînd însă jăratecul din cauza fumului extraordinar începuse să se vlăguiască. Cheltuieli nebuneşti... Şi dacă s-ar fi bucurat cel puţin de ele ! Ce supliciu chinezesc însemna pentru el, totuşi, pantofiorii aceia de lac care-l sileau să păşească în paşi mici de potîrniche, aproape în vîrful picioarelor ! Gurile rele spuneau că sub veston purta un corset, întocmai ca femeile. Corset, nu ; un fel de bandă de lînă, strînsă şi trecută de mai multe ori în jurul taliei, şi asta, ca o menajare a rinichilor care i se lăsaseră. De altfel, nu era prea bătrîn ; dacă avea cîţiva ani mai mult decît Capolino ; dar, în ciuda tuturor diligenţelor şi ale îngrijirilor foarte afectuoase şi disperate, decompunerea la el începuse foarte timpuriu. Acum părea o marionetă automată : ajustat tot, asamblat tot, artificiál tot ; în dinţi, în îmbujorarea obrajilor, în negrul mustăţilor date cu ceară, în ţăcălia mică şi sprîncenele subţiri şi în părul rar ; şi mergea şi se mişca parcă în virtutea unor arcuri, tinereşte. Ochii, totuşi, printre atîtea chimicale, rătăciţi parcă printre pungile umflate şi apoase ale pleoapelor, exprimau o durere infinită. Fiindcă, din păcate, după moartea soţiei veniseră şi necazurile. Nicoletta s-ar fi putut descotorosi de el, dar i-a fost milă ; luase ea însă administrarea puţinului care-i rămăsese ; şi aparenţele, da, a vrut să le salveze, şi unchiul Salesio (acum aproape mumificat) continuase să se arate pe stradă ca un *milordino* [1], plin de eleganţă, totdeauna în ciorapi de mătase şi pantofiori de lac, în vîrful picioarelor ; dar acasă, ei, acasă, cea mai strictă economie. Într-atît, încît într-o zi, Nicoletta îl văzuse venind cu un pachet cu doi pui fripţi, artificiali, din carton, sub braţ. Desigur : doi pui fripţi din carton care să decoreze prînzul lui mizer sub o prinzătoare de muşte din plasă metalică. În fiecare zi bietul bătrîn şi-i punea acolo în faţă, pe masă, ca să-şi facă o iluzie ; nu putea să se lipsească de ei ! Şi acei doi pui din carton şi un codru de pîine (adevărată, dar tare pentru dinţii lui neadevăraţi) erau acum săptămîni întregi toată masa lui pe o zi. Deoarece Capolino nu voise să-l ia la el, şi unchiul Salesio Marullo, rămî-

[1] Diminutivul de la *milord* (engl.) (n. tr.).

nînd singur în vechea și trista casă cedată de Nicoletta cu acele puține lucruri pe care reușise să le salveze, adesea, neștiind să se limiteze în cheltuieli, ca să-și cumpere o cravată frumoasă sau un bastonaș frumos, rămînea nemîncat — cînd, bineînțeles, nu se prezenta în casa lui Flaminio Salvo la ora mesei, știind că fata lui vitregă era acolo. Și Nicoletta, care, dintr-o jenă secretă, i-ar fi smuls țăcălia și ochii, trebuia să-l primească zîmbitoare.

Simțea că ar fi putut fi bună, în fond, și chiar i se părea că fusese în anumite momente din viața ei ; dar că, deocamdată, un destin perfid nu-i îngăduise să fie așa. Prin forța lucrurilor trebuia să fie rea ! Totul fals la ea, înăuntru și afară și în jur. Și o luptă tainică, continuă, ca să-și învingă amărăciunea dezgustului, ca să nu mai simtă stînjeneala măștii, deși pe figura ei aderase perfect, fină, ca însăși pielea ei. Dar Nicoletta Capolino avea pe frunte o șuviță de păr, răsucită, rebelă și se temea uneori ca nu cumva într-o bună zi să i se răsucească așa și sufletul, izbucnind brusc și cu violență împotriva atîtor și atîtor ani de reținere.

Deocamdată, soțul ei se ducea să se lupte în duel ? ! Și ea la distracție !

Ca să nu vadă și ca să nu fie văzută de prea multă lume, îi poruncise vizitiului să ocolească strada Atenéa și s-o ia pe drumul din afara orașului, pe Santa Lucia. De la o vreme nu mai ținea cont de ceea ce gîndea lumea cînd o vedea în trăsura lui Salvo. Era ceva știut de toți. De altfel, și aici, aparențele păreau salvate într-un anume fel de rudenia pe care a avut-o cîndva Capolino cu Salvo și de obligațiile de azi ale Nicolettei față de fata lui don Flaminio. Îndrăzneala sfidase răutatea și, dacă nu o înfrînsese cu totul, oricum, o silise la tăcere și la respect, în fața lumii ; lumea să bîrfească numai în spate și chiar cu o oarecare filosofică indulgență. Fiindcă ceea ce are bun filosofia este faptul că : în cele din urmă dă totdeauna dreptate aceluia care, oricum, reușește să se impună.

•

Vila Salvo era situată sus, aeriană, dominînd aleea croită pe colina de pe latura dinspre miazăzi. Se ajungea acolo, urcînd niște scări ample, impresionante, ce depășeau înălțimea cu comode anfilade. La fiecare terasă a pantei, pe mici pilaștri erau patru statui de o urîțenie severă care, fără îndoială, nu primeau plăcut pe vizitatori, și nici nu se

felicitau prea entuziaşti cu ei pentru rampa depăşită. Dar ajungînd acolo, de sus era o încîntare panorama fascinantă a întregii cîmpii, toată numai o întindere întreruptă de cîte o vale şi în depărtare, marea.

Mai înainte de a sui la etajul vilei, Nicoletta alergă într-un suflet în biroul lui Salvo, la parter ; dar se opri brusc în prag, văzînd că nu era singur.

— Intră, intră, — spuse, făcînd o plecăciune. Flaminio Salvo, aflat în picioare în faţa biroului, unde stătea un tînăr, care scria ceva, Aurelio Costa.

— Cer scuze, dacă... începu să spună Nicoletta, privindu-l pe Costa care se ridică de pe scaun.

— Dar nu spuneţi aşa ceva ! o întrerupse Salvo, mîngîindu-şi favoriţii, cu un zîmbet rece, căruia privirea lentă a ochilor, de sub pleoapele mari, îi dădea o expresie uşor ironică. Veniţi, veniţi, stăteam de vorbă cu inginerul meu.

Apoi, observînd stînjeneala acestuia, în prezenţa doamnei, adăugă :

— Nu vă cunoaşteţi ?

— Ce-i drept, după nume, da, — răspunse cu o oarecare dezinvoltură Nicoletta. Cred însă că nimeni nu ne-a prezentat niciodată...

— Oh ! Ei, atunci, — reluă Salvo, — să facem prezentările de rigoare : inginerul Aurelio Costa, doamna Lellé Capolino-Spoto.

Aurelio Costa, cu ochii în pămînt, fără să se depărteze de birou, îşi aplecă uşor capul. Era bine îmbrăcat, fără umbră de pedanterie, cu o ţinută demnă şi el, mîndru în frumuseţea lui bărbătească, dar poate costumul neobişnuit, de oraş, nou-nouţ, îl făcea să apară uşor rustic.

— O fi gata Adelaide ? — întrebă Nicoletta pe Salvo, după ce îl privise pe tînăr şi-i răspunsese cu un vag surîs, înclinării lui respectuoase.

— Iată, un moment, — răspunse Salvo. Luaţi loc, luaţi loc, donna Lellé. Mă duc şi mă întorc. Cred că Adelaide este gata.

Şi se îndreptă spre uşă.

— Dar cred că e mai bine să ies şi eu ! — îi strigă din spate Nicoletta.

— Nu, de ce ? — îi răspunse Salvo, întorcîndu-se din prag. Coboară imediat şi Adelaide.

Şi ieşi.

Nicoletta n-a vrut să se aşeze ; s-a învîrtit puţin, mişcîndu-şi şoldurile, răsfăţată, prin ampla sală, împodobită cu o sobră bogăţie. Aurelio, rămînînd în picioare, nu ştia dacă trebuie sau nu să se aşeze din nou ; se temea să nu comită un gest nedelicat ; dar, pe de altă parte, era impresionat la gîndul că, dintr-un capriciu al ei, ar fi putut rămîne astfel, ca un servitor în aşteptare. Şi, ce-i drept, ea era acolo ca o stăpînă ; dar cu ce preţ ? Şi cînd te gîndeşti că el visase atîţia ani ca femeia aceea să-i devină soţie ! Acum el era acolo în serviciul lui Salvo, ca şi ea, ca şi Capolino, ca toţi : dar dacă ea ar fi fost soţia lui, Salvo n-ar fi îndrăznit desigur nici să se gîndească să se servească de ea pentru divertismentele lui senile. Ea se afla acum, acolo, între doi bătrîni, cu înfloritoarea ei frumuseţe voluptuoasă, întinată. Se bucura oare ? Ostenta în faţa lui acea atitudine nerușinată de stăpînă ? Se bucura oare de luxul acela ? de onorurile aduse ca o compensaţie a onoarei pierdute ? Dar, sigur că da ! În curînd soţul ei avea să fie chiar deputat !... Şi ea, soţia unui deputat ! Cu el, în schimb, ce situaţie ar fi avut dacă, totuşi, ar fi putut învinge oroarea — da, oroarea de a se uni cu el, de origină atît de umilă ? Cinste, tinereţe, dragoste pură şi sfîntă ! Dar pentru una ca ea valorau mai mult penele care se legănau şi voaleta pălăriei ei mari !

S-a aşezat, obosit şi indignat.

— Ei bravo, da, — exclamă atunci Nicoletta, întorcîndu-se să-l privească. Mă iertaţi că nu v-am spus... Distrată, mă gîndeam...

Se apropie, veni să se aşeze în faţa biroului, vizavi de el, cu o mişcare iute, hotărîtă şi provocatoare a întregii fiinţe.

— Dumneavoastră, acum, rămîneţi aici, domnule inginer ?

— Poate... Nu ştiu... — îi răspunse el, privind-o la rîndul lui cu fermitate. Făurim un plan... Dacă-l putem actualiza...

— Rămîneţi aici ?

— Va fi nevoie de un director...

Nicoletta îl privi o clipă, gînditoare ; apoi, ridicîndu-şi, uşor, cu o mînă, părul de pe frunte :

— Dumneavoastră aţi studiat la Paris, e adevărat ?

— Da, răspunse el, scurt, simţind parfumul ameţitor pe care-l exala din toată făptura ei nerușinat provocatoare.

— Paris ! — exclamă Nicoletta Capolino, ridicînd bărbia și ținîndu-și ochii întredeschiși. Am fost acolo în călătoria mea de nuntă... și, spuneți-mi, vă rog, dacă ați vrea acum, nu ați putea fi din nou inginer de stat ?

Aurelio o privi, buimăcit de diversiunea aceea spontană. Își încruntă sprîncenele și-i răspunse :

— Nu știu. Nu cred. Dar nici n-aș încerca. M-aș întoarce pe contul meu în Sardegna. Mă aflu aici ca să-i fac plăcere domnului Salvo. N-aș pierde nimic dacă aș pleca.

— Ah, știu asta ! — spuse ea imediat. Cu meritele dumneavoastră... Tocmai asta voiam să spun ! Și domnul Salvo, desigur, nu vă va lăsa să-i scăpați, dacă are în minte, după cum spuneți, un anume plan.

Clipi ușor din ochi și își duse un deget la buze, stătu puțin absorbită și reluă pe un alt ton :

— Și totuși eu îmi amintesc bine de dumneavoastră, știți ? de cînd erați aici, încă student. ...foarte tînăr... da ! îmi amintesc foarte bine acum...

Aurelio făcu un efort violent asupra propriei sale voințe ca să reziste tulburării, emoției provocate de cuvintele ei, spuse cu atît de calmă indiscreție. Ce voia femeia aceea de la el ? De ce îi vorbea astfel ?

Era într-adevăr greu de ghicit : și pentru Aurelio, era chiar imposibil. Neașteptata, inopinata întîlnire cu el ; impresia pe care o avusese : gîndurile pe care cu privirile ei furișe feminine i le citise pe frunte după intrarea ei explozivă, cu mare dezinvoltură, în biroul lui Salvo, și apoi în timpul așteptării aceleia ; mîhnirea tainică față de situația lui, pe care, în fond, nu putea să n-o simtă, gîndindu-se că tînărul acela o ceruse, într-o zi, foarte cinstit, de soție, din pură dragoste ; gîndul că el va rămîne acum acolo, în casa lui Salvo și că Dianella îl iubea pe ascuns, și că în curînd, el, prin apropierea zilnică de ea, ar fi putut să-și dea seama și că în curînd — prin urmare — încăpățînîndu-se Dianella va reuși să învingă opoziția tatălui ei, făcînd-o să sufere rușinea de a asista la logodna lui cu fiica stăpînului ei, tulburaseră sufletul Nicolettei Capolino. I-ar fi revenit ei, atunci, rolul de a supraveghea, de a face de pază logodnicilor ; și tînărul de colo încă se mai arăta atît de umilit de refuzul pe care ea, plină de dispreț, i-l aruncase în față, la cererea lui : tînărul de colo avea să-și ia o asemenea revanșă față de ea ; pînă și el va deveni mîine stăpînul ei,

ca soţ al acelei Diana de care se simţea urîtă şi dispreţuită. Şi era totuşi frumos, voinic şi demn ! Şi încă (îşi dăduse bine seama) mai era sub fascinaţia ei, deşi jignit şi dispreţuit... De ce oare Flaminio Salvo, care ştia tot, ieşise imediat şi o lăsase acolo, singură cu el ?

Clipi din nou, vrînd parcă să atenueze scînteierea gîndurilor sale tainice ; şi adăugă pe un ton ciudat :

— Poate că şi dumneavoastră vă amintiţi...

Aurelio, tulburat, îşi ridică ochii s-o privească cu o expresie întunecată şi aspră.

— Nu-mi purta pică, — îi spuse atunci cu o tristă drăgălăşenie, lăsîndu-şi capul într-o parte. Pentru că vei rămîne aici şi vom avea ocazia să ne vedem des, să profităm de aceasta, deocamdată, ca să îndepărtăm cu francheţe orice umbră între noi, care ne-ar dăuna. Eu trec drept o nesăbuită ; poate că oi fi aşa, nu neg ; dar nu pot suferi simulările, disimulările de orice fel, gîndurile ascunse... Vrei să fim buni prieteni ?

Şi vorbindu-i astfel, îi întinse frumoasa ei mînă, încărcată de inele ; şi după ce şi-au strîns-o, i-a mai lăsat-o încă puţin, ca să adauge :

— Crede-mă că n-o spun din cochetărie, şi nici ca să capăt un compliment ; dumneata încă mai ai frumoasa dumitale libertate ; nici o ranchiună şi nici un regret. Buni prieteni ?

Şi auzind gîfîitul şi foşnetul rochiei de mătase a doamnei Adelaide Salvo, îi strînse din nou mîna în grabă, vrînd parcă să dea sens şi savoare pactului secret al acelei discuţii.

— La bîlci ! la bîlci ! — exclamă donna Adelaide, intrînd cu mîinile în aer, încălzită, respirînd din greu. Uite, Lellé, uite domnule inginer, fiule drag, cum m-au împopoţonat ! Oh ! Sfîntă Fecioară Maria ! eu însămi şi mă văd o cîrlană frumoasă peste care a trecut timpul, dar căreia i se pun tot felul de panglici şi pampoane înainte de a fi dusă la tîrg... Dar cu Flaminio nu te poţi lupta, *picciotti* [1] mei ; trebuie să faci cum spune el : *„Hai, bufon cu clopoţel, salută-l pe rege !"* ; totdeauna trebuie să spui da, totdeauna să spui da. Rîdeţi ? N-aveţi decît să rîdeţi...

Într-adevăr Nicoletta şi Aurelio Costa rîdeau, în timp ce donna Adelaide, cu braţele deschise, se învîrtea ca o

[1] *picciottu* : în dialect sicilian, (*piccolo* în ital.) mic ; tînăr (n. tr.).

sfîrlează ; rîdeau chiar fără să se poată stăpîni și din plăcerea de a auzi exprimată cu atîta dezinvoltură și atîta comicitate impresia lor secretă, de care ar fi avut multă grijă, nu să nu și-o exprime, dar nici măcar să o gîndească, cu adevărul acela crud legat de propria lor conștiință. Dar tocmai asta urmărea donna Adelaide, care simțea ridicolul acelei nunți ciudate și tardive, și de aceea o lua înainte ca să dezarmeze ironia oricui. Deodată cu bun simț și cu o oarecare inteligență, considerase că poate, fără îndoială, să profite de condiția privilegiată a ei și a mirelui, care masca cu fast disprețuitor tot ceea ce era ilegal în nunta aceea. Dar ea se preta fără entuziasm, vrînd parcă să facă o plăcere mai mult fratelui ei, decît sieși. Știa, totuși, că principele era un bărbat foarte frumos și foarte politicos. Ea, vîrstnică, după intrarea în casă a acelei simpatice Nicoletta, care reușise să-l domine pe Flaminio (și pe bună dreptate, ei ! fată frumoasă, sacrificată biata de ea, de acel *cagliostro* [1] de soț) obosită de „teribila ei domnișorie", cum o numea ea, spusese da :

— Hai, bufon cu clopoțel, salută-l pe rege !

Fără primărie, numai la biserică. Ce-i păsa ? Fiind bătrînă, nu mai făcea copii, desigur. Aprobarea bisericii îi era suficientă și rudelor și prietenilor ; prin urmare, haidem la bîlci ! Cu veselie ! Îmbufnarea, donna Adelaide nu putea să sufere îmbufnarea. De aceea o îngrijorase un singur lucru : faptul că i se spusese că principele avea barba lungă. Un bărbat cu barbă lungă însemna că este un bărbat foarte serios, categoric, sau cel puțin cu atitudinea unui om foarte serios. Spera să-l convingă să-și scurteze barba. Sfîntă Fecioară Maria, ea nu ar fi avut răbdare să tot îi netezească părul lung cît toate fluviile ! Barba lui scurtă, mai scurtă... Deși scundă, cu sînii mari și aproape fără gît, donna Adelaide nu era totuși urîtă ; dimpotrivă, avea un chip frumos, dar ochii prea sticloși, de o strălucire crudă, parcă de email, iar dinții foarte strălucitori, descoperindu-i-se toți, în rîsetele ei sonore și frecvente. Tot timpul era agitată, oprimată, sufocată de mamelele acelea enorme, sub bărbie, „excrescențe prepotente", cum le numea ea. E cald, cald, cald ; îi era mereu cald, și voia aer ! aer ! aer !

---

[1] Cagliostro, faimosul aventurier din secolul al XVIII-lea, Giuseppe Balsamo, conte de Cagliostro ; aventurier, șarlatan (n. tr.).

Nu se aştepta, între altele, ca vechea casă de ţară de la Valsanía, în dezolata părăsire în care exista de atîţia ani, să aibă acum toate zorzoanele acelea şi toate panaşurile acelea, toate draperiile acelea luxoase pe care le tot atîrnau tapiţerii de dimineaţă. Casa însăşi părea că şi le priveşte în ea, tristă şi uimită oarecum, prin ochii ferestrelor sale. Oh ! Oh ! îi atîrnaseră şi o lungă ghirlandă de laur, ca un colier ; un alt colier mai sus, de mirt, sub streşini, cu anumite rozete de hîrtie, de se speriaseră şi păsările de pe acoperiş. Bietele mici creaturi dragi, la care ţinea atît de mult vechea casă bună şi ospitalieră ! Uită-le acolo, cum au fugit toate şi s-au ascuns printre frunzişul copacilor din jur. Şi de acolo îi transmiteau nişte ţiuituri ascuţite, vrînd parcă să spună :

— Oh, Doamne, ce-ţi fac, bătrînă casă, ce-ţi fac ?

Hm ! Adormise de mult bătrîna casă, în pacea cîmpurilor. Departe de viaţa oamenilor şi aproape părăsită de ea, începuse de mult timp să se simtă, în vis, ca făcînd parte din natură ; în vis, pietrele ei resimţeau muntele natal de unde fuseseră extrase şi cioplite ; şi umezeala pămîntului adînc se înălţase şi se răspîndise în ziduri, ca seva în ramurile copacilor ; şi ici şi colo, prin crăpături, răsăriseră smocuri de iarbă, şi ţiglele de pe acoperiş se îmbrăcaseră toate cu muşchi. Bătrîna casă de ţară, dormind, se bucura că se simţea atît de cuprinsă de pămînt, că simţea în ea viaţa muntelui şi viaţa plantelor, prin care auzea mai bine acum glasul vîntului, glasul mării apropiate, scînteierea stelelor îndepărtate şi blînda mîngîiere a lunii. Ce frumos covor nou roşu înflăcărat, pe vechea scară rustică, cu două bare verzi ca balustradă ! ce escortă de onoare din lauri şi bambus, sus pe trepte şi apoi şi pe palier ! şi ce draperii de damasc pe lîngă pervazele ferestrelor şi la terasa dinspre răsărit ca să ascundă balustrada ruginită ! ce covor şi acolo pe terasa aceea, şi scaune împletite, de pai, şi măsuţe şi vase cu flori... Acum ridicau o pînză în chip de pavilion. Recepţia şi prezentarea soţilor aveau să aibă loc acolo, fiindcă nu reuşiseră să-i smulgă lui Mauro Mortara cheia de la *camerone*. Din zori el se dusese să se ascundă în vizuină, nu se ştia unde. Don Cosmo, în cămaşă, se agita şi răbufnea prin camera în dezordine, în timp ce donna Sara Alàimo, încă nepieptănată, căuta într-o veche ladă de fag, îngustă şi lungă ca un sicriu, un costum decent cu care să

apară la ceremonia solemnă. Din lada aceea plină de rochii vechi emana un miros foarte tare de camfor.

— Țineți-mi măcar capacul, sfinte Dumnezeule ! — gemea sufocată, ca de sub pămînt, biata *casiera*. De două ori îi căzuse capacul peste șale.

Și don Cosmo :

— Nu, madam ! Sîntem la țară ! Lăsați-mă în pace !

— Dar ascultați-mă pe mine... continua să geamă dinăuntru lăzii donna Sara. Va veni monseniorul Episcop... va veni mireasa... Vreți să apăreți în jachetă ? Lăsați-mă să caut... Știu că este aici !

— Și eu vă spun în schimb că nu mai este aici ! -

— Dar dacă am văzut-o eu ! Este, este aici !

Căuta o veche jachetă *napoleonică*, [1] pe care don Cosmo, pe vremuri uitate, dacă o îmbrăcase o dată sau de două ori, care rămăsese deci nou-nouță acolo, îngropată în camfor, model vechi, da, dar „costum de ocazii" cel puțin...

— Iat-o ! — strigă în cele din urmă, triumfătoare, donna Sara, îndreptîndu-și șalele îndurerate.

Și trage, și trage, și trage... oh, Doamne, atît de lungă ?... și trage.

Donnei Sara i se sleise puterea brațelor. Era o haină preoțească. Haina de seminarist a lui don Cosmo Laurentano. Reușise s-o tragă afară toată, ușor, ușor, ca s-o împăturească cum trebuie și s-o îngroape din nou cu respectul cuvenit. Clătină din cap ; suspină :

— Mare păcat ! Cine știe de ce, în loc de monseniorul Montoro, nu ați putea fi dumneavoastră la ora asta episcop de Girgenti...

— Bine ar mai duce-o dioceza ! — bombăni don Cosmo. Arunc-o jos, mai repede !

Se tulburase, văzînd haina aceea preoțească, așa, pe neașteptate, spectrul vechii sale credințe din tinerețe. Aidoma acelei haine gol și negru îi rămăsese și sufletul. Ce angoase, ce chinuri îi redeșteptа... Cu colțurile gurii în jos și cu ochii închiși, don Cosmo se cufundă în amintirile, îndepărtate și totuși dureroase, ale tinereții sale chinuite, ani de-a rîndul, de lupta dintre rațiune și credință. Și rațiunea învinsese credința, dar pentru a naufragia apoi în acea neagră, rece și profundă disperare.

---

[1] *Napoleona :* haină de gală, de vechi tip militar, în stilul celor de pe vremea lui Napoleon (n. tr.).

— Era sau nu era acolo ? — îi spuse donna Sara, în cele din urmă, oferindu-i haina napoleonică cu braţele întinse.

Don Cosmo o îmbrăcă la timp. Unul din oamenii de gardă (veniseră opt, unul cîte unul, de la Colimbètra, în mare ţinută) intră în goana mare ca să anunţe sosirea monseniorului. Don Cosmo răbufni din nou : voia să-şi ridice braţele ca să-şi exprime plictiseala provocată de anunţul vizitei aceluia, dar n-a putut ; jacheta napoleonică...

— Fixă ! pe talie ! turnată ! — îl preveni donna Sara.

— Turnată, pe dracu ! — strigă don Cosmo. Mă taie la subraţ, mă strînge îngrozitor !

Şi dispăru.

Spera ca episcopul să ajungă ultimul, aşa încît să nu-i revină lui obligaţia de a-l primi şi de a-i ţine de urît pînă la sosirea celorlalţi oaspeţi. Îl plictiseau şi ceilalţi, îl plictisea enorm toată maimuţăreala aceea pompoasă ; dar mai mult decît tot şi toate, vederea monseniorului, înaltul reprezentant al unei lumi de care el se îndepărtase după atîta chin, impresionat mai ales de ipocrizia atîtor alţi colegi de ai săi, care, deşi frămîntaţi de aceleaşi îndoieli ca şi el, rămăseseră totuşi în cler. Şi monseniorul Montoro era tocmai dintre aceştia. Acum lăsa să i se sărute mîna, el, şi avea grija supremă a sufletelor unei întregi diocese. Iluziile inconştiente, ficţiunile spontane şi necesare ale sufletului, don Cosmo, da, le scuza şi le compătimea ; dar ficţiunile conştiente, nu, în special în slujba aceea supremă, în funcţia aceea înaltă a vieţii şi a morţii.

— Ah, frumos ! ah, bine ! — spunea pînă una, alta monseniorul, cam vlăguit, hurducat de trăsură şi privind cîmpia în jurul lui, între Dianella Salvo şi secretarul lui, preot tînăr, uscăţiv şi foarte palid, cu ochii profunzi şi inteligenţi. Cu marea aproape... oh, ce frumos ! oh, bine !... şi valea... şi valea... este...

Se întrerupse, văzîndu-l pe don Cosmo că tocmai coboară scara vechii vile înzorzonate.

— Oh ! Iată-l ! Dragul meu, don Cosmo !

— Monseniore, cu tot respectul şi cu plecăciune, — spuse acesta, înclinîndu-se stîngaci.

— Dragul meu, dragul... repetă monseniorul, aproape îmbrăţişîndu-l şi bătîndu-l cu o mînă pe umăr. De cîţi

ani nu ne-am mai văzut ?... Bătrîni... nu ? bătrîni, hm... Tu (ne vom tutui, sper, ca pe vremuri, noi doi) tu trebuie să ai, dacă nu mă înşel, cîţiva anişori mai mult decît mine...

— Poate că da... suspină don Cosmo. Dar cine-i mai numără, dragul meu Montoro ? Ştiu că am mulţi în spatele meu ; şi puţini înaintea mea ; şi aceia mă împovărează şi aceştia mi se par enorm de lungi... Nu ştiu altceva.

Dianella Salvo, privindu-l pe don Cosmo, fără să vrea, văzîndu-l îmbrăcat cu vechea jachetă napoleonică, strînsă pe braţe şi strimtă la umeri, abia îşi stăpînea rîsul. Zîmbea uşor şi tînărul şi palidul preot ; şi cei opt oameni de gardă, postaţi acolo şi înţepeniţi ca parul la picioarele scării, se uitau la fratele principelui, stăpînul lor, mîhniţi şi umiliţi, văzîndu-l astfel la ceremonia aceea solemnă. Donna Sara Alàimo îşi aranjase la voia întîmplării părul sub bonetă şi coborîse să sărute mîna episcopului, îndoindu-şi un genunchi pînă la pămînt ; cu ea coborîseră şi cele două jupînese împreună cu bucătarul şi servitorul ; şi se apropiase şi soţia supraveghetorului proprietăţii, Vanni di Ninfa cu cei trei plozi, cu pantalonaşii în vine, şi picioruşele crăcănate. Monseniorul întindea mîna să i se sărute, zîmbind tuturor şi plecîndu-şi capul. Apoi îl prezentă pe secretar lui don Cosmo şi, suind pe scara vilei, vorbi despre vizita făcută de curînd, în trecere, la bisericuţa Seta şi de primirea fastuoasă pe care i-o făcuseră toţi locuitorii acelui cătun.

Ce oameni cumsecade... ce oameni cumsecade...

Şi o întrebă pe Dianella şi pe donna Sara dacă duminica se duceau la slujbă în bisericuţa aceea.

— Ştiu că vine anume un sacerdote de la Porto Empedocle şi că tîrgoveţii aceia cumsecade adună obolul de la călătorii de pe acolo, toată săptămîna, pentru şosea...

Intrînd în vilă se adresă Dianellei şi o întrebă :

— Şi mama ?

Dianella îi răspunse cu un gest deznădăjduit al braţelor, pălind şi privindu-l în ochi cu amărăciune.

— Ce durere ! — suspină monseniorul, ducîndu-se să se aşeze pe terasa pavoazată. Dar liniştită, nu, cel puţin e liniştită ?

— Nu o simţi ! — exclamă donna Sara.

— Şi continuă să se roage, e adevărat ? — adăugă episcopul.

— Mereu, — răspunse Dianella.

— E o consolare pentru dumneata — observă monseniorul, clătinînd din cap, uşor, cu ochii bulbucaţi întredeschişi — că în bezna minţii, numai lumina credinţei i-a rămas aprinsă... Divină milostenie...

— Să-ţi pierzi minţile ! murmură don Cosmo.

Monseniorul se întoarse să-l privească, ofensat. Dar don Cosmo, absorbit, nu l-a văzut ; era cufundat în gîndurile lui.

— Vreau să spun să-ţi păstrezi credinţa, deşi ţi-ai pierdut raţiunea — se explică monseniorul.

— Da, da ! — suspină don Cosmo, trezindu-se la realitate. Dar greu este invers, monseniore drag !

— Cred că nu e prudent să mă vadă, nu-i aşa ? întrebă episcopul, adresîndu-se Dianellei, ca şi cum n-ar fi auzit cuvintele lui don Cosmo. S-o lăsăm, s-o lăsăm liniştită... Cu tine, — adăugă apoi, şi cu un zîmbet binevoitor lui don Cosmo, — aş vrea să reiau discuţiile noastre înflăcărate de pe vremuri, dar nu acum şi nu aici... Dacă tu ai vrea să vii pe la mine...

— Să discutăm ? M-am prostit de tot ! — exclamă don Cosmo. — M-am prostit de tot, dragă Montoro... Nu mai fac nici o legătură logică ! Dacă cineva îmi spune că doi şi cu doi fac şase şi altcineva îmi spune că fac trei...

— Uite-l pe principe ! îl întrerupse donna Sara, care se uita spre alee, de pe terasă.

Monseniorul se ridică cu Dianella şi cu don Cosmo ca să-l vadă sosind. Acesta, de îndată ce principele s-a dat jos din trăsură, s-a îndreptat spre el ca să-l îmbrăţişeze. În stînga şi în dreapta trăsurii veneau călare Sciaralla căpitanul şi un alt gradat, amîndoi, de asemenea, în mare ţinută. Roşul aprins al pantalonilor se desprindea vesel pe fondul verde al copacilor şi sub albastrul cerului. Trăsura era închisă. Secretarul Lisi Préola stătea în faţa principelui.

Donna Sara se retrase de pe terasă, unde rămăseseră numai monseniorul, Dianella Salvo şi secretarul ca să asiste de acolo la îmbrăţişarea celor doi fraţi.

Don Ippolito Laurentano se dădu jos din trăsură sprinten, tinereşte. Era îmbrăcat de dimineaţă şi pe cap avea o pălărie havan cu borurile largi. Îşi sărută fratele şi imediat se trase înapoi să-l observe mai bine.

— Cosmo ? Cum te-ai îmbrăcat ? — îl întrebă, zîmbind... Ei, nu ! Nu ! Du-te imediat şi dă-ţi jos monumentul ăsta de pe tine !...

Don Cosmo își privi jacheta în stil napoleonic, de care uitase, deși îl stringea rău la subțiori.

— Da, într-adevăr — spuse, — simt un anume miros...

— Miros ? Dar tu trăznești, dragul meu, de la o poștă se simte mirosul de canfor ! — exclamă don Ippolito.

Și-i zîmbi monseniorului și își scoase pălăria ca s-o salute pe Dianella Salvo care era pe terasă : apoi o luă în sus pe scară.

— Îți dau vestea consolatoare că dumneata ești mult mai stupidă decît mine ! dar mult ! mult ! — spunea puțin după aceea don Cosmo *casierei* mîhnită și furioasă, deloc convinsă că haina aceea de „bon ton" ar fi nelalocul ei, într-un eveniment ca acela, în prezența monseniorului. Și m-ai făcut să am amețeli — continuă să spună don Cosmo — m-ai îmbătat cu canforul dumitale... Trage, trage-mi haina de pe mine imediat... Nu mă pot descoji singur de ea ! Dă-mi acum jacheta mea obișnuită.

Cînd reapăru pe terasă, don Ippolito deschise din nou brațele :

— Ah ! Fie Domnul lăudat ! Așa mai merge !

Monseniorul și Dianella rîdeau.

— Gîndiți-vă la donna Sara ! Ce poți să faci ? — suspină don Cosmo, ridicînd din umeri. Vă asigur că e mult mai stupidă decît mine.

— Bună și asta ! — spuse principele, rîzînd. Dar ia spune-mi, unde e Mauro ? Nu vine și el ?

— Hm ! făcu don Cosmo. Dispărut ! Nu mai am nici o veste despre el de atîtea zile, de cînd avem onoarea...

— Eu știu unde e — spuse Dianella, înclinînd grațios capul la complimentul lui don Cosmo pe care a vrut să-l întrerupă. Sub un roșcov, jos, în vale... Dar, vă rog insistent, nu trebuie să știe nimeni ! Noi ne-am împrietenit...

— Ah, da ? — întrebă don Ippolito, admirînd cu ochi rîzători gentilețea și grația fetei. Cu ursul acela ?

— Este un mare nebun ! — exclamă grav, ca o sentință, don Cosmo.

— Nu, de ce ? — interveni Dianella.

— Și uitați-vă, apoi, cine spune că-i nebun, monseniore ! — exclamă principele.

— Nu știu cît n-aș da ca să asist, fără să fiu văzut, la scenele care au precis loc între cei doi cînd sînt singuri...

Don Cosmo aprobă din cap și emise obișnuitul său rîs din trei : Ha ! Ha ! Ha !

— Trebuie să fie o distracție nemaipomenită ! — adăugă don Ippolito.

Dianella privea cu plăcere și cu o infinită satisfacție pe bătrînul acela, a cărui frumusețe virilă, o vigoare elegantă, o siguranță perfectă de sine confereau o noblețe atît de demnă ; atît de senină, în același timp ; îi ghicea comportamentul nespus de rafinat, fără să se fi studiat o clipă, deci fără o umbră de afectare, și suferea, alăturîndu-l cu gîndul de mătușa ei, Adelaide, atît de diferită, ba chiar opusă ca fire ; o spontaneitate explozivă și cam simplută. Ce impresie avea să-și facă în curînd ?

Se retraseră cu toții de pe terasă, în afară de monsenior și de secretarul său care rămaseră pe palier în fața ușii, ca să coboare la picioarele scării, după ce clopoțeii de argint au anunțat pe alee sosirea trăsurii lui Flaminio Salvo. Don Ippolito înaintă, ca să ajute doamnele să coboare, surprinzînd mireasa tocmai în clipa cînd răbufnea un „iată-ne !" cu brațele întinse în sus în trăsură, vrînd parcă să și le rupă. Se prefăcu că nu observă gestul acela lipsit de finețe, înclinîndu-se și mai profund, apoi îi sărută mîna ; o sărută și pe a Nicolettei Capolino și o strînse cu vigoare pe cea a lui Flaminio Salvo, în timp ce cele două doamne o îmbrățișau cu entuziasm pe Dianella și don Cosmo era stînjenit, neștiind dacă și cum să facă un pas înainte. Căpitanul Sciaralla pe catîrca albă părea o statuie, la picioarele scării, în fața plutonului, în poziție de drepți.

— Ah, militarii ! lăsați-mă să-i văd pe militari ! — exclamă donna Adelaide, alergînd ca o gîscă, fără să-și dea seama că de sus, de pe scară, printre pavoazările cu laur și bambus, monseniorul Montoro, cu chipul schițat într-un binevoitor surîs, se înclina pentru a treia oară zadarnic.

Dianella, descoperind în cele din urmă stinghereala lui don Cosmo, trunchie expansiunile afectuoase ale Nicolettei Capolino și o reținu pe mătușă ca să i-l arate și să i-l prezinte pe viitorul cumnat.

— Ah, da ! — exclamă donna Adelaide, rîzînd și strîngîndu-i puternic mîna. Încîntată de cunoștință ! Eremitul din Valsanía, nu-i așa ? Foarte încîntată ! Și ce frumos au pavoazat vila ! Oh, ia te uită ! ia te uită ! dar a și venit monseniorul !... și nimeni nu-mi spune !

O luă repede pe scară : imediat veni și principele să-i ofere brațul ; don Cosmo îl oferi donnei Nicoletta, și Dianella sui cu tatăl ei.

— Îmbrăcați frumos militarii aceștia ! — spuse donna Adelaide principelui, ridicîndu-și cu mîna liberă în față rochia, ca să nu se împiedice pe scară. Într-adevăr, eleganți ! Par păpuși de zahăr !

Apoi, mai înainte de a ajunge în capătul scării, pe palier :

— Monseniore, Eminență ! Credeam că Excelența Voastră veți sosi pe îndelete, și iată-vă aici, în schimb, punctual !

Episcopul zîmbi, întinse mîna pentru ca donna Adelaide să-i sărute inelul, și-i spuse :

— Ca să am bucuria de a vă vedea astfel, la brațul principelui, iar eu să vă urez bun sosit, donna Adelaide în casele familiei Laurentano.

— Dar ce onoare, mulțumesc, mulțumesc, chiar gentil, Excelența Voastră — răspunse donna Adelaide, intrînd în vilă, la invitația principelui.

Intră și monseniorul și apoi donna Nicoletta, apoi Dianella și Salvo și secretarul episcopului și don Cosmo ; principele vru să intre ultimul. Cînd ajunse pe terasă, surprinse ochii dulci ai Dianellei care-l așteptau, cercetători. Instinctiv răspunse acelei priviri cu un foarte ușor zîmbet.

— Frumos bărbat, nu ? — spuse încet Nicoletta Capolino Dianellei. Nu va fi nevoie deloc să-și scurteze barba, cum spune Adelaide.

— Să-și scurteze barba ? — întrebă Dianella.

— Da — reluă cealaltă. Ne-a făcut să rîdem în trăsură, cu teama ei de barba prea lungă a principelui.

— Ce aveți de vorbit voi două acolo ? — interveni cu întrebarea în momentul acela donna Adelaide. Rîdeți de noi ? Rîd de mine și de dumneata, dragă principe. Copilării ! N-ai ce face ! De aceea sîntem aici ; azi este ziua noastră... Ca la bîlci ! Flaminio, dragul meu, nu mă mînca din ochi. Mai bine insuflă-mi curaj ! Eu îți spun da, totdeauna da... Dar lasă-mă să fiu veselă ! Spun prostii fiindcă sînt emoționată... Hai, Nicoletta ! Cu permisiunea dumitale, principe, mă duc s-o salut pe biata mea cumnată.

Și se duse, urmată de nepoată și de Nicoletta.

Imediat, Salvo, ca să remedieze impresia proastă a acelei ieșiri a surorii sale în sufletul principelui, explică cu un aer misterios că doamna Capolino ignora total faptul că soțul ei, chiar în momentul acela, se bătea în duel, în vreme ce ea îl credea la Siculiana, într-o vizită electorală.

— Să ne rugăm la Dumnezeu să iasă cu bine ! — suspină monseniorul, foarte mîhnit, cu ochii la cer.

— Ah, n-avem de ce să ne îndoim ! — zîmbi Salvo. Un adversar ridicol, care le-a încasat de la toți, totdeauna : scund, bondoc, gras și foarte miop. Capolino al nostru, în schimb...

— Am văzut de departe, pe șosea, de cum am ieșit din vilă, — spuse don Ippolito, — cele două trăsuri care veneau la Colimbètra.

— Ei, da, — adăugă Salvo, — la ora asta, desigur...

Și se întrerupse. Tăcură toți un moment, copleșiți fără să vrea de consternare, zburînd cu gîndul la vila îndepărtată, unde avea loc duelul în clipa aceea. Acolo era o cu totul altă realitate : doi oameni se înfruntau, două săbii goale, șuierînd în aer ; aici, în mijlocul tăcerii din cîmpie, al podoabelor luxoase, improvizate pentru o petrecere care, ciudat lucru, li se părea tuturor acum nelalocul ei. Era, ce-i drept, încă de la sosire, în adîncul sufletelor o oarecare răceală stînjenitoare pe care atît principele cît și Salvo căutau, cum puteau și ei, s-o disimuleze. Această răceală pornea de la răspunsul dat, în sfîrșit, de Landino, scrisorii tatălui său : obișnuitele felicitări, obișnuitele urări, expresii căutate de mulțumire față de buna și afectuoasa tovărășie pe care avea s-o aibă tatăl lui ; dar nici o aluzie la venirea lui la nuntă. Don Ippolito, plecînd de la Colimbètra, își propusese să-l trimită pe Mauro Mortara la Roma, ca să-i explice lui Landino cîtă neplăcere provoca comportamentul său, și să-l convingă să se întoarcă cu el în Sicilia. Știa că Landino încă din prima copilărie nutrea o afecțiune foarte duioasă și profundă față de bătrînul Mauro și o vie admirație pentru caracterul lui, pentru fidelitatea fanatică față de memoria și ideile bunicului, față de atitudinea aproape disprețuitoare pe care o luase încă de la început și o menținea și acum față de tatăl lui, adică față de el, de principele Ippolito, care îi era totuși stăpîn. Poate că nici un ambasador n-ar

fi fost mai eficace decît el. Fiindcă bătrînul acela sălbatic era parcă înrădăcinat în familia lor. Profită de momentul acela cînd cele două doamne lipseau și ieși pe palierul scării și-i porunci lui Sciaralla să trimită în vale, jos în prăpastie, pe Vanni di Ninfa în căutarea lui Mauro, căruia voia să-i vorbească. Cînd reveni pe terasă, o găsi acolo pe donna Adelaide, pe donna Nicoletta și pe Dianella. Primele două își scoseseră pălăriile. Donna Adelaide avea ochii roșii de plîns și Dianella era și mai palidă și Salvo și mai întunecat.

— Eu nu am cerut, don Flaminio. — spuse principele, mîhnit, — să fiu prezentat doamnei voastre, fiindcă știu că, din păcate...

— Oh, mulțumesc, mulțumesc, — îl întrerupse Salvo, cufundîndu-se în nenorocirea lui și dînd ușor din cap, cu ochii întredeschiși, vrînd parcă să spună : „Și așa... este ca și cum n-ar fi !“

Donna Adelaide se apropiase de balustrada terasei, și cu spatele la ceilalți își ștergea ochii și își sufla tare nasul, spunîndu-i Nicolettei Capolino care o îndemna să se liniștească :

— Sînt o măgăriță, știu ! Dar ce pot să fac ? Cînd o văd... cînd îi văd ochii aceia... îmi produce atîta durere ! o durere !

Brusc, făcînd un efort, ridică brațele, încercă să-și revină, făcu o mișcare cu capul și, ca sufocată, răbufni :

— Ufff ! Acum basta ! — și se întoarse zîmbitoare.

Pe terasă veniseră doi valeți în livrea cu tăvile pline cu cești și cu prăjituri. După aceea, monseniorul Montoro luă cuvîntul ca să declare, cu o mică predică cizelată (care voia totuși să aibă aerul că ar fi fost improvizată acolo, pe loc, spontan) făgăduiala formală a nunții apropiate, și preamări, firește, vremurile frumoase cînd societății, oamenilor, le era de ajuns înțelegerea cu Dumnezeu și atît, ca legătură matrimonială, deoarece numai religia poate face să devină sacru și nobil ceea ce legea umană, așa zisă civilă, umilește și aproape înjosește... Toți ascultau cu ochii plecați, cu evlavie, cuvintele șlefuite ale episcopului. Numai don Cosmo ținea sprîncenele încruntate și ochii strînși ca și cum într-unul din cuvintele acelea ar fi vrut să găsească pretextul unei discuții filosofice. Don Ippolito, văzîndu-l în atitudinea aceea, se îngîndură de-a binelea. Flaminio Salvo, în ceea ce-l privea, cu scrisoarea

aceea de la Roma de-a curmezișul sufletului, se gîndea că toate considerațiile episcopului erau bune și frumoase, dar că pînă una, alta, domnul fiu al principelui făcea pe surdul și nu prea era de acord cu nunta asta, și sora lui, fără nici o garanție, se lăsa dusă la acea primă compromitere. Pentru donna Adelaide acea mică predică era ca o slujbă relígioasă, deci parcă ar fi asistat la slujbă ; în fine, o formalitate. În schimb, pentru Nicoletta Capolino era o adevărată comedie nu prea distractivă în momentul acela, și dezgustătoare pentru Dianella care o privea pe aceasta citindu-i în mod clar pe frunte gîndurile.

Se ridicase o ușoară briză dinspre mare, și draperia în chip de baldachin se umfla cînd și cînd ca un balon, un colț al țesăturii de damasc lovind cu insolență în vergelele de fier ale galerici ascunse. Zgomotul stofei care se zbătea sustrase în cele din urmă atenția, nu prea concentrată, a donnei Adelaide de la predica de altfel cam lungă și, cum un nor dus de vînt întunecă brusc lumina soarelui, ea se aplecă ușor ca să privească pe furiș cerul de sub draperie, neputîndu-se abține să murmure :

— De n-ar ploua...

Aceste trei cuvinte, abia murmurate, avură un efect dezastruos, ca și cum toți, irezistibil (bineînțeles înafara monseniorului) ar fi descoperit o relație imediată între amenințarea ploii și predica aceea greoaie și interminabilă. Don Cosmo holbă ochii, buimăcit ; donna Nicoletta nu-și putu stăpîni o izbucnire în rîs : don Flaminio se încruntă ; monseniorul se întrerupse, își pierdu o clipă firul și spuse :

— Să sperăm că nu... și imediat adăugă : încheí.

Firește că încheie, cu urările și felicitările de rigoare, în timp ce toți se ridicau cu mare ușurare. Donna Adelaide, simțind chiar că se sufocă sub draperiile acelea în stil baldachin, propuse să coboare toți la o plimbare pe alee. Principele îi oferi din nou brațul, Nicoletta coborî cu Dianella, și monseniorul, Salvo, don Cosmo și secretarul în spatele lor.

Don Ippolito Laurentano își simțea limba înțepenită și legată, din cauza luptei interioare crude între sentimentul cavaleresc care-l îndemna să fie grijuliu și galant cu Adelaide și dezamăgirea și repulsia invincibilă pe care felul ei de a fi, comportarea, gesturile, glasul, rîsul i-o provo-

easeră imediat : între nevoia instinctivă, dominatoare, irezistibilă de a scăpa de ea cît mai curînd, lăsînd baltă, neapărat, planul care îi apărea acum, în realitate, atît de intolerabil inferior față de ideea pe care și-o făurise, și gîndul la neplăcerile ce vor urma după acea primă compromitere, și între altele ciuda secretă și acerbă împotriva fiului de departe, părîndu-i-se că ar fi cedat, după ce se coborîse, cerîndu-i aproape permisiunea acelei căsătorii. În sfîrșit, simțea că fierbe de necaz împotriva monseniorului care i-o descrisese atît de înșelător pe mireasă : *„veselă, inimă largă, fire deschisă, sinceră, viozie, remisivă“*... Dar pînă una alta, ce să-i spună ? despre ce să-i vorbească ? Din fericire interveni căpitanul Sciaralla ca să-l anunțe, luînd poziție de drepți, că Mortara venise sus din „valea adîncă“.

— Și unde e ? — întrebă principele cu asprime. Spune-i să vină aici.

— Mauro ? întrebă don Cosmo. Ei, nu, lasă-l în pace, bietul de el... Știi cum e...

— Aha ? Cel pe care-l numiți *călugărul* ? — exclamă donna Adelaide. Să mergem să-l vedem, să mergem imediat, principe, vă rog !

— Nu, mătușă ! — se rugă Dianella, care se căia că divulgase ascunzătoarea... Îl vom face să sufere...

— Dar este chiar atît de *urs* ? — întrebă, uimită, donna Adelaide.

— Foarte urs ! — confirmă don Cosmo.

— Închipuiți-vă, — adăugă Flaminio Salvo, — că după atîtea zile, eu încă nu l-am putut vedea.

Și Nicoletta întrebă :

— Este adevărat că poartă o piele de capră în cap și umblă înarmat pînă în dinți ?

— Să mergem numai noi doi, principe ! — propuse din nou donna Adelaide. Chiar aș vrea să-l văd... nu pot rezista, să mergem !

Mauro stătea în fața ușii camerei lui de la parter și privea întunecat via și marea. Văzîndu-l pe principe cu o doamnă, se întunecă și mai mult, dar cum don Ippolito îl chemă afectuos, se apropie și se aplecă să-l sărute pe piept. Sărutul a fost urmat de un fel de suspin cu lacrimi.

— Bătrînul meu, — spuse don Ippolito, înduioșat de sărutul acela pe inimă, — știi cine este doamna asta ?

— Îmi închipui ; și Dumnezeu să vă fericească ! — răspunse Mauro, privind serios pe donna Adelaide care se uita la el cu ochii lucioși, rătăciți, și gura zîmbitoare.

— Aș vrea să te fericesc și pe tine, — reluă principele. Vrei să te duci la Roma ?

— La Roma eu ? — exclamă Mauro, buimăcit. La Roma ? Și mă mai întrebați ? Cine știe de cîte ori nu m-aș fi dus pe jos, pelegrin, dacă picioarele mele...

— Bine — îl întrerupse principele, — te vei duce cu vaporul și cu trenul. Am un mesaj, prin tine, pentru Lando. Vino mîine la Colimbètra... adică, mîine, nu... lasă-mă să mă gîndesc ! Trimit eu după tine în timpul săptămînii. Trebuie să discut mai mult cu tine.

— Și apoi... în curînd la Roma ? — întrebă, șovăitor, Mauro.

— Foarte curînd !

— Fiindcă sînt bătrîn, — adăugă Mauro. Pe furca a doi de 7... și să mor fără să văd Roma a fost totdeauna un ghimpe pentru mine !

— Dar te vei duce îmbrăcat astfel la Roma ? — îl întrebă donna Adelaide.

— Nu, doamnă, — îi răspunse Mauro... Am un costum bun, de stofă, și o pălărie frumoasă, neagră, ca aceasta a soțului dumneavoastră.

— Și această beretă păroasă. îl întrebă, din nou, donna Adelaide, cum o poți suporta ? Oh, Doamne, eu sufăr numai cînd o văd !

— Această beretă... începu să spună Mauro, dar un strigăt neașteptat, din ccalaltă parte a casei îl întrerupse.

Tulburat, se apropie de ei, cu pași grăbiți, Flaminio Salvo.

— Don Ippolito, veniți, veniți !... Capolino al nostru...

— Ce s-a întîmplat ? — strigă donna Adelaide.

— Rănit ? — întrebă principele.

— Da, se pare că grav... — răspunse Salvo. Veniți !

— Dar cine ți-a spus ?

— A sosit în mare grabă unul din oamenii dumneavoastră de la Colimbètra... L-au adus sus la dumneavoastră, rănit la piept... încă nu știu dacă de sabie sau de pistol... Și biata doamnă Nicoletta este aici cu noi !

Cînd au revenit la vilă, Nicoletta, se zbătea între monsenior și Dianella, gemînd continuu :

— Îmi spunea mie inima ! Îmi vorbea inima ! Pălăria mea... pălăria mea... Repede, trăsura... Infamii... asasinii... Oh, Gnazio al meu !

— Trăsura e gata ! — veni să anunțe căpitanul Sciaraïla.

Nicoletta se repezi să se suie, fără să mai salute pe nimeni.

— Dumneavoastră, principe ? — întrebă Salvo.

— Trebuie să mă duc și eu ? — șovăi don Ippolito.

Și Salvo :

— Ar fi mai bine. Tu, Adelaide, rămîi aici în seara asta. Să mergem ! Să mergem !

Trăsura cu Nicoletta, principele și Salvo o porni în galop.

— Of, Sfîntă Fecioară Maria, ce semn rău... ca o cobe ! exclamă donna Adelaide pe palierul scării, bătîndu-și palmele.

— Dar ce rost avea duelul, tocmai azi ? Ce rost avea ? Asta e ceva drept ? Lăsați-l pe Dumnezeu, monseniore ! Faceți-mi plăcerea ! ...Mă scuzați, Excelența voastră, dar acesta este un rol de dat unei biete femei ca mine ?

CAPITOLUL AL OPTULEA

ÎN ZIUA ALEGERILOR, ÎN CASA donnei Caterina Auriti Laurentano, în jurul lui Roberto, se adunaseră puținii prieteni rămași credincioși, revăzuți în zilele acelea, schimbați, ca și el, de vremuri și de vicisitudinile vieții. Pentru un moment, în ochii fiecăruia, îmbrățișîndu-și prietenul, scînteiase privirea, tinereții, a acelor zile îndepărtate, cînd nu bănuiau ce evenimente le rezerva soarta ; și imediat după aceea, la un ușor clătinat al capului, ochii lor se împăienjeneau de emoție, în timp ce buzele se deschideau într-un palid surîs. „Cine ar fi crezut — exprimau privirea aceea împăienjenită și zîmbetul acela — cine ar fi crezut atunci că într-o zi ne vom întîlni astfel ? Că vom pierde atîtea lucruri, care însemnau atunci toată viața noastră și niciodată nu am fi bă-

nuit că le-am putea pierde, şi iată că le-am pierdut ; şi viaţa ne-a rămas aşa cum e acum ! Şi mai penibilă era imaginea cîte unuia care nu-şi dăduse seama, sau se prefăcea că nu-şi dă seama, totuşi, de ravagiile suferite, şi-o arăta în grija faţă de propria-i persoană îmbătrînită, din care emanau, stîrnind compasiune, vlăguite, acrele şi manierele unei alte epoci. Fiecare se adaptase cum putuse propriului destin, îşi făurise un cuib, o situaţie. Sebastiano Ceràulo, avocat cu puţine studii, înflăcărat improvizator de poezii patriotice în anii Revoluţiei, pe atunci un tînăr foarte entuziast, impetuos, cu o pădure de păr ciufulit, intrase printr-o relaţie ca secretar în birourile Provinciei, şi acum îşi aranja pe craniu, se vedea că studiat şi dezgustător, cele patru fire lungi date cu ceară care-i mai rămăseseră ; se îngrăşase enorm ; se însurase ; avea cinci fete, acum toate agitate să-şi caute soţi. Altul, Marco Sala, condamnat la moarte de guvernul burbonic, şi totuşi venind de multe ori din exil în Sicilia, travestit în călugăr ca să difuzeze în secret proclamaţiile lui Mazzini, se îndeletnicise mai întîi cu comerţul de sulf ; avusese noroc cîţiva ani ; apoi o cădere ; şi mai mult timp îşi menţinuse familia cu jocul de noroc ; în cele din urmă obţinuse postul de magazioner de tutun. Rosario Trigòna, care în ziua de 15 mai 1860, la Girgenti, în timp ce Garibaldi lupta la Calatafimi, ieşise ca un nebun împreună cu alţi patru tovarăşi, cu steagul tricolor într-o mînă şi o sabie uriaşă în cealaltă, împotriva a trei mii de oameni din prezidiul burbonic, şi care, sub ploaia de împuşcături, scăpase ca prin minune, ajungînd pe jos la Garibaldi victorios, alergînd ziua şi noaptea, ferindu-se de armata regală care pătrundea în Sicilia în căutarea *Piratului*, aflat atunci la Gibilrossa, mai sus de oraşul Palermo ; Rosario Trigòna, descompus acum de o nefrită, umflat, chel, fără dinţi, şi aproape orb, copleşit şi el de familie, trăia ca vai de el, mizerabil, cu un salariu de nimica toată, ca vice-secretar la Camera de comerţ. Şi Mattia Gangi, care aruncase haina preoţească în urzici ca să ia parte la Revoluţie, acum, astmatic, furios, cu barbă, cu părul şi sprîncenele foarte stufoase, vopsite într-o culoare roşu spre morcov, preda la gimnaziul inferior *alauda est laeta* [1], „veselă, pe dracu !" adăuga el şcolarilor cu ochii

[1] Ciocîrlia e veselă (lat.) (n. tr.).

holbați : — „dar ce veselă, nu credeți, cîntă fiindcă îi e foame, cîntă ca să cheme ! veselă, pe dracu !“ Filippo Noto, înalt, slab, ofilit, dar încă puțin blond și încă dichisit contrasta cu toți aceștia. Mai înainte de anii '60 se bătuse în duel cu un ofițeraș burbonic din cauza unei femei și fusese persecutat ; aventura aceea amoroasă devenise pentru el un precedent patriotic : dar se amesteca puțin în politică : studiind mult, reușise să se mențină deasupra, să se înnoiască o dată cu vremurile, rămînînd totuși *malva*, [1] conservator ; trecea drept unul dintre avocații cei mai culți din forul sicilian, și adesea era chemat să apere cele mai importante procese civile, chiar și la Palermo, Messina, Catania.

Acești cinci prieteni și canonicul Agrò făceau efortul să întrețină atmosfera, discutînd despre lucruri neutre, evenimente îndepărtate, amintindu-și de unele anecdote care stîrneau însă un rîs forțat, vrînd să împiedice să se instaleze tăcerea care le-ar fi accentuat înfrîngerea, deși o prevăzuseră cu toții, împovărîndu-le și mai greu sufletele oprimate. Dar, într-adevăr, încet, încet, după prima emoție, la revederea prietenului și acum din cauza emoției crescînde, provocate de reevocarea amintirilor din tinerețe, începea să li se tulbure conștiința prezentului și cu un fel de tainică neliniște, care-i înduioșa, deveneau conștienți de supraviețuirea lor înșiși, așa cum făcuseră cu atîția ani în urmă, cu aceleași gînduri și sentimente pe care le credeau întunecate, șterse, stinse de o lungă uitare. În clipele acelea apărea vie în ei o altă ființă nebănuită, un *alter ego* nebănuit, adică ființa care fusese fiecare cu treizeci de ani în urmă : atît de vie, atît de prezentă, încît privindu-se, aveau o ciudată impresie, tristă și totodată ridicolă, a înfățișării lor atît de schimbate, că aproape nu-și păreau adevărați lor înșiși. Din cînd în cînd, totuși, intra în salon Antonio Del Re, care-i vedea bătrîni, adică așa cum erau și, stînd o bucată de vreme ca să asculte discuțiile lor, simțea o tristețe indefinită, tristețea pe care o simți cînd vezi că bătrînii uită pentru un timp că sînt bătrîni, păstrînd încă verzi totuși anumite pasiuni care-și au rădăcinile într-un teren de mult trecut, neștiut de ei.

---

[1] *fig. pol.* abulic, indiferent (față de...).

— Eram reţinuţi la San Gerlando, — povestea Marco Sala — unde jucam pînă aproape de miezul nopţii în casa lui Giacinto Lumia, răposatul.

— Bietul Giacinto ! — suspină Trigòna, dînd din cap.

— Era cu noi Vincenzo Guarnotta din Siculiana — continuă Sala.

— Ah, Vincenzo ! — suspină Roberto Auriti. Ce mai e cu el ?

— Şi el !

— Ei, să fie vreo nouă sau zece ani !

Cu zîmbetul lui peren, mai mult cu ochii decît cu gura... ochi deschişi, limpezi, ca marea, cu faţa mare inexpresivă, de teracotă... *„Ah, nepricopsiţii ăştia ! ce mă iau de prost ?* — dispărut şi el.

— Mort, — răspunse Sala. Venise la Girgenti pentru afaceri, şi locuia, cum era obiceiul pe vremea cînd nu erau hoteluri, la mînăstirea Sant' Anna. Acum, nici mînăstirea nu mai e ! Noapte de pomină ! Vînt, tunete, fulgere, apă, apă, de părea să se prăbuşească acoperişul. Încît Giacinto Lumìa, în cele din urmă, ne-a propus tuturor să rămînem să dormim la el. Aranjîndu-ne fiecare cum se putea. Ceilalţi, necăsătoriţii şi Guarnotta, străini acolo, au acceptat invitaţia ; eu, în ciuda rugăminţilor insistente, am vrut să plec ca să n-o îngrijorez pe mama, răposata, şi pe soţia mea. Mai înainte de a pleca, Guarnotta, ştiind că pentru a ajunge acasă trebuia să trec prin strîmtoarea Sant' Anna, m-a rugat să bat la poarta mînăstirii ca să-l anunţ pe călugărul portar că el în noaptea aceea avea să doarmă înafara mînăstirii. I-am promis şi am pornit la drum. Vă asigur că de îndată ce m-am pomenit în drum, m-am căit că n-am acceptat ospitalitatea lui Lumìa. Ce vînt ! Te lua pe sus ! Ploaia te biciuia, densă ca plumbul ; şi frig şi beznă, o beznă de o tăiai cu cuţitul. în scînteierile înspăimîntătoare ale fulgerelor. Şi totuşi, trecînd prin strîmtoarea de la Sant' Anna, mi-am amintit de ceea ce mă rugase Guarnotta şi m-am oprit să bat la poarta mînăstirii. Bate şi iar bate ; nimic ! nu mă auzea nimeni. Mare minune că n-am doborît poarta ! Eram pe punctul de a pleca de acolo, furios la culme, cînd am auzit deschizîndu-se o fereastră cu bare de fier, de sus : şi o voce groasă : — „Cine e acolo ?“ — „Sala — spun eu, — Marco Sala !“ „Bine !“ — răspunse atunci vocea groasă de sus ; şi imediat după aceea aud cum se trînteşte din

nou fereastra și se baricadează. Am rămas ca un neghiob. Nu-mi lăsase timp nici să vorbesc și-mi spusese „bine“ ! M-am scuturat de furie, gîndindu-mă că vrînd să-i fac o plăcere lui Guarnotta care stătea la căldură, eu, cu riscul de a mă îmbolnăvi, poate că mai trecusem și drept nebun sau beat. Cine putea umbla la ora aceea, pe vremea aceea ? După ce am făcut cîțiva pași, aud pe la Strîmtoare un dangăt de clopot, — *ding, dong* — lent care m-a făcut să tresar : și vîntul propagă sunetul, lugubru în noapte : apoi, din nou, *ding-dong*, alte bătăi : să fi fost vreo cincisprezece : n-am mai dat atenție. Cînd am ajuns acasă, mi-am scos repede hainele care mi se lipiseră pe spate de ude ce erau : m-am șters bine de tot ; m-am azvîrlit în pat și noapte bună. A doua zi dimineață, mă scol devreme, după cum îmi este obiceiul, mă duc și deschid poarta, și ghiciți cine-mi apare în față ? Cioclii cu cosciugul. De îndată ce mă văd, își ridică brațele, fac un salt înapoi ; rămîn perplex : „Don Marco ! Dar cum așa ? Dumneavoastră n-ați murit ?“ — „Nenorociților !“ — strig eu, ridicînd bastonul. Și ei : — „Da, domnule... La Sant' Anna, azi-noapte, au venit să spună că dumneavoastră, boierule, erați mort !“ Clopotul acela, înțelegeți ? bătuse a mort pentru mine. Și mă dusesem cu însumi să-mi anunț moartea.

Deși povestea nu era veselă, ultimele cuvinte ale lui Sala au fost primite cu rîsete de către prieteni.

— Rîdeți ? — spuse el. Și totuși, cine știe, dacă n-am murit de-adevăratelea, atunci, dragii mei ! Ei da ! Pot spune că aceea a fost ultima noapte veselă a tinereții mele ! Poate că, gîndindu-mă acum, impresia acelui dangăt mi s-a fixat, ca o piază rea ; dar mi se pare că tocmai de atunci viața mi s-a închis într-un potop de necazuri și a devenit pentru mine cum era Strîmtoarea de la Sant' Anna în noaptea aceea îngrozitoare și că dangătul — *ding-dong* al clopotului care bătea a mort m-a urmărit pe întreg drumul...

În momentul acela intră din nou Antonio Del Re cu o nouă telegramă. Sosiseră mai multe din diferitele secții electorale ale colegiului. Canonicul Agrò o deschise, o citi în gînd și o azvîrli într-un colț, pe scaunul de lîngă canapea. Nici Roberto și nici ceilalți nu-și manifestară curiozitatea de a afla de la ce secție venise, și ce final avea. Gestul și tăcerea lui Agrò făcuseră inutilă orice

întrebare. Înfrîngerea de moment a lui Auriti, o făcea şi mai evidentă pe aceea, şi mai gravă şi mai iremediabilă, a fiecăruia de acolo suferită de la timp şi de la viaţă. Şi această înfrîngere părea să fie sculptată în propria imagine a donnei Caterina Auriti Laurentano, taciturnă şi întunecată. Din cînd în cînd, prietenii şi Roberto îi aruncau cîte o privire fugară, ca unui spectru al timpului, căruia ei i-ar fi fost zadarnicii supravieţuitori. In vremurile noi erau alte glasuri care nu-şi găseau ecou în sufletele lor ; alte gînduri care nu pătrundeau în minţile lor ; alte energii, alte idealuri, în faţa cărora sufletele lor se închideau ostile. Şi dovada era evidentă şi crudă în mănunchiul acela de telegrame de pe scaun. În ultimele zile apăruse pe neaşteptate, dar, desigur, pregătită în secret îndelung, candidatura unui oarecare Zappalà din Grotte, expert minier ; candidatura explicit declarată ca un protest şi o afirmare a muncitorilor din minele de sulf şi de pe ogoarele provinciei, adunaţi după acum în Grupări. Roberto Auriti trecuse pe linia a treia. În aproape toate secţiile, acel Zappalà adunase mai multe voturi decît el, scoţîndu-l astfel înafara luptei, dintr-o dată mărunt şi disprefuit, ca şi cum ar fi înlăturat într-un colţ, cu un picior, o zdreanţă inutilă, care deranja mai degrabă, decît te împiedica. La un moment dat, cînd sosi telegrama de la Grotte, unul din cele mai mari centre de sulf din provincie, cu rezultatul voturilor, aproape în unanimitate pentru Zappalà, părea că acesta ar fi trebuit să-şi dispute serios victoria cu Câpolino, intrînd în balotaj, în ciuda sufragiului entuziast pe care-l avusese campionul clerical la Girgenti, ca o răsplată a rănii grave, în urma duelului. Trigòna, ca să acopere cu o înşelăciune milostivă adevărul, voia să atribuie în primul rînd înfrîngerea finală acelui duel nechibzuit, manierelor prea violente ale lui Verònica, străin, şi ţinutei arogante a unuia dintre martorii săi, domnul cutare, spadasin, care impresionase şi indignase, ce-i drept, pe toţi cetăţenii din Girgenti, în ciuda faptului că Selmi, care plecase la colegiul său, făcuse totul pentru a atenua indignarea. Canonicul Agrò aprobă, dînd din cap, în tăcere. Nu-i putea ierta lui Verònica eşecul planului strategic, meditat şi proiectat de el cu o vicleşie atît de subtilă, cu ieşirea aceea nedemnă din piaţă. Şi celălalt cavaler, Giovan Battista Mattina ! Fiind trimis la Grotte ca să susţină candidatura lui Auriti,

jucase rolul lui Juda, punîndu-se de acord în ultima clipă cu popularii.

— Dar cine e omul ăsta ? — întrebă cu obișnuita sa expresie feroce Mattia Gangi. Pe cine reprezintă ? Cum trăiește ? Ce face ? Din ce cloacă a mai apărut și el ? Curat, dichisit, cu aerul acela de prinț domnitor...

Canonicul Agrò clătină ușor capul, cu un rînjet vag pe buze. apoi spuse :

— Zmei, dragi prieteni, zmei ! El, Verònica, și cîți alții or mai fi ! Zmei... îi vedeți sus, în înaltul cerului, rămîneți cu gura căscată, privindu-i ; și cînd colo, cine știe a cui e mîna care trage sforile ! Poate fi și mîna vreunei femeiuști ; sau sfoara poate veni de la Chestură, sau de la vreun tripou de noapte... Nimeni nu poate ști ! Dar între timp, zmeul este acolo, zboară în suflarea vîntului, îl urmează și pare că-l domină. Din cînd în cînd cîte o greșeala mai gravă, o rotire, semnul unei prăbușiri nebunești. Dar mîna necunoscută, dedesubt, îl înalță imediat din nou, cu ușoare zgîlțîiri înțelepte și cu smucituri serioase, energice și-l pune din nou, după cum bate vîntul și din nou îi dă avînt, sus, sus cît mai sus. Zmeii, dragii mei... Cîți or fi ? Și au toți coadă, *et in cauda venenum...* [1]

Șase capete tresăriră ca să aprobe în tăcere și cu profundă amărăciune comparația plină de imaginație a canonicului Agrò, rămas pînă și el, cîtva timp, uluit, și respirînd ca o ușurare, ca și cum o dată cu respirația și-ar fi desprins din suflet și povara înfrîngerii.

Roberto Auriti suferea cel mai mult din cauza tăcerii încăpățînate și întunecate a mamei lui. Ea îi vorbise mult mai înainte, contrar obiceiului ei, ca să-l abată de la acțiune ; și atunci rostise cuvinte grave ; dar acum tăcerea ei era și mai gravă. Acum voia să vorbească doar faptele, cu cruzime, ca o confirmare a celor prevăzute și afirmate de ea. Se enervă și spuse :

— De altminteri, dragi prieteni, zmei sau șerpi... să-i lăsăm în voia lor ! Vorbind despre ei, ar părea că eu, venind, mi-aș fi făcut vreo iluzie. Nici una, o știți. M-a trimis aici Unul, căruia nu-i puteam spune nu : mi s-ar fi părut că dezertez.

— Cristoase ! — exclamă Mattia Gangi. — Ai venit ca să te crucifici !

---

[1] și în coadă venin... (lat.) (n. tr.).

— Să mă crucific, nu, zîmbi Roberto. Ci pentru ca oferta mea, cu valoarea pe care o putea avea în lupta prezentă, să fie respinsă de concetăţenii mei ; şi acest răspuns, dat prin numele meu guvernului, să-i facă să se gîndească că acum, basta, aici vor pe altcineva !

— Zappalà, Zappalà, pe el îl vor ! — rînji atunci Mattia Gangi. Ce mult mi-ar plăcea să fie ales Zappalà !

— Mamă, — adăugă încet Roberto, atingînd-o pe braţ, cu un zîmbet de amară resemnare, — catîri bătrîni...

Mama lăsă buza în jos şi îşi încruntă sprîncenele, în vreme ce ceilalţi strigau, aprobînd urarea lui Mattia Gangi, de a fi ales Zappalà. Un singur Zappalà ? Nu, cinci sute de Zappalà, unul pentru fiecare colegiu al peninsulei ! Ce şedinţe ar fi atunci la Cameră ! Imediat, abolirea tuturor şcolilor ! abolirea tuturor taxelor ! abolirea armatei şi a poliţiei ! a poliţiei şi a curăţeniei ! netezirea graniţelor, şi toţi fraţi ! da, da, decapitarea munţilor, reduşi la dealuri de aceeaşi înălţime ! Şi Mattia Gangi, ridicîndu-se în picioare, începu să declame :

Al ronzìo di quella lira
Ci uniremo, gira gira,
Tutti in un gomitolo.
Varietà d'usi e di clima
Le son fisime di prima ;
È mutata l'aria.
I deserti, i monti, i mari
Son confini da lunari,
Sogni di geografi...
...E tu pur chetati, o Musa,
Che mi secchi con la scusa
Dell' amor di patria.
Son figliol dell' universo
E mi sembra tempo perso
Scriver per l'Italia. [1]

[1] La zumzetul acelei lire / Ne-om uni şi învîrti / Cu toţii într-un ghem / Deosebiri de-obiceiuri şi de climă / Şi mai stranii ca înainte / S-a schimbat aerul / Pustiurile, munţii şi mările / Sînt graniţe de lunari / Vise de geografi / Şi tu linişteşte-te, o Muză / Ce mă plictiseşti cu scuza / Dragostei de patrie / Sînt un fiu din Univers / Şi îmi pare timp pierdut / Să scriu pentru Italia (n. tr.).

Se ridicaseră toţi în picioare, în afară de Pompeo Agrò, aplaudînd cu căldură.

— Domnii mei, domnii mei, — interveni atunci Filippo Noto, trăgîndu-şi cu degetele încîrligate manşetele de sub mîneci. Să fim drepţi, domnii mei ; să nu ne înfuriem pe ei, fiindcă vina este toată numai a noastră ! a noastră a creştinilor cumsecade ! Cînd auzim spunîndu-se : „*Vrem ca fiecăruia să i se dea după munca lui ! Vrem ca personalitatea umană să se poată ridica deasupra vieţii materiale ! Vrem ca fiecare să găsească pîine şi muncă !*“ noi, micii burghezi, ignoranţi, noi, creştinii miloşi, sîntem primii care aplaudăm...

— Sigur ! — strigă Ceràulo. În dorinţa pentru fericirea universală, desigur ! toate sufletele cinstite sînt de acord.

— Ei, socialiştii, hm ! deschid gura şi voi cădeţi înăuntru — replică prompt Filippo Noto. Lasă să se întrevadă un ideal de umanitate şi de dreptate care nu poate să displacă nimănui, de care toţi ar trebui să fie mulţumiţi : şi aşa îşi fac prozeliţi cauzei, dintre care atîţia nu ştiu să deosebească motivele abstracte de cele practice ale vieţii sociale, dragă Ceràulo ! Ingenui de nu se întreabă nici măcar dacă noile metode nu sînt astfel, încît să facă să devină de o mie de ori mai mari nedreptăţile şi tristeţea văii noastre de lacrimi ? N-am dreptate monseniore ?

Pompeo Agrò înclină de mai multe ori capul în semn de aprobare.

— Adevăratul pericol, domnii mei, este aici, — continuă cu mai mare înfierbîntare Noto : în convingerea la care am ajuns noi, creştinii, că mişcarea aşa-zisului al patrulea stat ar fi inevitabilă, irezistibilă.

— Este, este, este, din păcate ! — îl întrerupse din nou Ceràulo.

— Dar absolut deloc ! Chiar deloc ! Născociri ! Prostii ! — strigă Filippo Noto. Teoriei socialiştilor îi lipseşte sprijinul ştiinţei, dragul meu, al ştiinţei, al logicii, al moralei şi chiar al civilizaţiei, şi nu se poate menţine, şi va cădea inevitabil ca un vis nebunesc, ca o pălăvrăgeală de beţivi ! Aş vrea să ţi-o demonstrez, aş vrea s-o demonstrez tuturor şi mai întîi oamenilor din guvern care ne fac să asistăm la spectacolul jalnic al statului care se pleacă, al statului care se pierde şi se împiedică în lucruri în care n-ar trebui să se împiedice !

Se mai calmă întrucîtva, întinse mîinile și reluă cu un alt ton.

— Lăsați-mă să vă spun în cîteva cuvinte. Tot procedeul este greșit de la *a* la *z*. Uitați-vă ! A avea grijă de bătrîni, de femei, de copiii părăsiți, de infirmi, poate fi, într-adevăr, de interes public.

— Interes de umanitate ! — completă Trigóna.

— Foarte bine ! De acord ! — aprobă Noto. Dar de la a sări în ajutorul mizeriei prezente prin mijlocul azilurilor, internatelor, meselor economice, cantinelor, a fost ușor, un pas făcut pe nesimțite, domnii mei, pentru salvgardarea proletariatului...

— Așa-zisul proletariat, mîrîi printre dinți Gangi.

— ... de la mizeria încă posibilă, — continuă Noto, — grație asigurărilor obligatorii împotriva accidentelor în muncă și împotriva viitoarei neputințe a muncitorului, din cauza vîrstei sau a bolii. Acum nu vi se pare ușor, dragii mei, dat fiind acești primi pași, să dăm curs altora care să ne conducă tot mai mult spre acel Stat-Providență atît de condamnat de cei mai iluștri scriitori pozitivi ? Deoarece, cînd a intrat în conștiința publică concepția că comunitatea trebuie să se ocupe de acela care din cauza incapacității fizice nu pot lucra, este ușor de sărit peste groapa ce ne desparte de rațiunea adevărată a socialismului, extinzînd principiul și la oamenii valizi și fără ocupație. Și, la acest drept vorbind, dacă aceștia, în ciuda bunăvoinței, nu găsesc de lucru, sau dacă munca lor nu este suficient retribuită, sînt mai puțin de compătimit decît cei care, dintr-un defect fizic, nu pot munci ? Efectul este același, domnii mei : foamea nemeritată ! Și cu proclamarea dreptului la muncă, se poate vedea de către toți unde vom ajunge : s-a și văzut, de altfel, în Franța în 1848...

O exclamație neașteptată de indignare a canonicului Agrò întrerupse în momentul acela discursul lui Filippo Noto, care începea să asume proporții și ton de adevărată dezbatere publică.

Sosise o scrisoare de la Comitini, satul natal al lui Agrò care denunța o altă trădare. Fiul lui Rosario Trigóna se vînduse acolo partidului lui Capolino, lansînd zvonul că Roberto Auriti se retrăgea din luptă și se ruga de prieteni să voteze pentru candidatul clerical împotriva socialistului Zappalà. Agrò nu se putu înfrîna : fără nici

o mulă față de bietul tată, pe jumătate orb, prezent acolo, avu cuvinte de foc pentru acel ticălos care-l făcea să pătimească un afront atît de grav chiar în locul său natal. Roberto Auriti încercă de mai multe ori să-l întrerupă, apoi se grăbi să-și consoleze prietenul, care mai întîi se ridicase în picioare îngrozit, gata să se năpustească asupra acelei scrisori și asupra lui Agrò, apoi se lăsase să cadă grămadă pe scaun, izbucnind în hohote de plîns, cu fața în mîini.

— Dar poate că o fi o calomnie, Rosario... o calomnie, o să vezi ! Fiul tău o fi acționat de bună credință, crezînd că-mi interpretează gîndul... De altfel, între cei doi, între Capolino și acel Zappalà, hai, lasă, mai bine să i se dea voturile lui Capolino... A considerat, în ceea ce mă privește, o luptă de nesusținut... și...

— Nu... nu... — mugea printre sughițuri Rosario Trigóna, inconsolabil. Infamul ! Infamul !

Din fericire, sosi Mauro Mortara, care de la Valsanía se dusese la Colimbètra ca să se acorde cu principele în legătură cu plecarea lui la Roma. Nu știa nimic de alegeri. Primit cu bucurie de Marco Sala, de Ceràulo, de Gangi, care nu-l văzuseră de atîta timp, îi dădu pe toți la o parte cu brațele și aproape că îngenunche la picioarele donnei Caterina, luîndu-i o mînă și sărutîndu-i-o de mai multe ori ; îl îmbrățișă apoi pe Roberto și se apleca să-l sărute, după cum îi era obiceiul, pe piept, pe inimă.

— La Roma ! — spuse. Știți ? Plec la Roma !

Dar bucuria lui nu găsi ecou : toți erau încă deconcertați și emoționați de plînsul lui Trigóna.

— Oh, don Rosario ! — exclamă Mauro. Dar ce aveți ? De ce plîngeți ?

Îi privi pe toți din jur și își fixă ochii pe canonicul Agrò care părea cel mai întunecat și cel mai tulburat.

— Nimic, — spuse imediat Roberto. O veste, fără îndoială, neîntemeiată. Domnii mei, vă rog ! Sufăr... sufăr pentru supărarea voastră... mult mai mult decît pentru mine. Vreți să-mi faceți o plăcere ? Să nu mai vorbim de nimic. Ceea ce a fost a fost. Gata ! Voi știți cît îmi sînteți de dragi și din ce motive. Eu nu vă mulțumesc pentru tot ceea ce ați făcut pentru mine cu ocazia asta, fiindcă știu că dacă s-au schimbat vremurile, nu s-a schimbat inima noastră, și prin urmare voi nu puteați să nu faceți

pentru mine ceea ce ați făcut. Vina e a noastră, ce-i drept, dragii mei ! Și o știm cu toții, de la o vreme, unii dintr-un motiv, alții dintr-altul... Prin urmare... prin urmare, gata : de ce să ne plîngem acum ? A fost o altă dovadă, de care eu, în ceea ce mă privește, nu simțeam nici o nevoie... Gata !

Roberto Auriti, nu mai putea îndura atmosfera. Vederea prietenilor lui și tăcerea mamei, plînsul lui Trigóna, furia acerbă a lui Agrò, pedanteria glacială a lui Noto îi deveniseră insuportabile. Abia aștepta să scrie la Roma, să-i dea de veste imediat despre lupta pierdută doamnei sale, aceea care de atîta timp îi amorțise aspirații și disprețuiri, și în care, sufocat acum în delăsarea a tot ceea ce nu se referea direct și în amănunt la persoana sa, indolent și nepăsător, își satisfăcea doar foamea brută a simțului. În fața nobleței mamei, a purității surorii lui se simțea aproape instinctiv constrins, să-și ascundă chiar sieși sclavia lui afectivă față de femeia aceea care-i cunoștea toate mizeriile ; și-i scria noaptea. Falsificîndu-și propriile sentimente, ca să stea liniștit cu ea, și ca să o facă docilă și promptă în fața dorințelor lui, nu îndrăznise să-i mărturisească, înainte de a pleca, adevăratul motiv pentru care se expunea acelei lupte ; îi dăduse de înțeles că o făcea pentru a-și ameliora situația, deputat însemnînd ceva important pentru el. Și în primele scrisori o lăsase să spere victoria ca ceva posibil ; apoi, încet, încet, o lăsase în dubiu : în cele din urmă, îi scrisese că abia aștepta să se întoarcă lîngă ea. Se ducea el însuși să-și pună scrisorile adresate ei la poștă, în timp ce pentru toate celelalte îl ruga pe nepotul său. Și totuși știa că nepotul a doua zi avea să meargă cu el la Roma ca să înceapă cursurile universitare și că avea să locuiască acasă la el, văzînd prin urmare și aflînd totul. Dar voia, cît timp era acolo, să păstreze secretul. Tînărul acela aspru și morocănos nu era făcut, desigur, să atragă simpatia cuiva. Și Roberto suferea la gîndul de a-l lua cu el, lăsîndu-l să cunoască, și după aceea, prin el, să ajungă să cunoască și mama și sora lui viața pe care o ducea el la Roma. Dar cum să se eschiveze ?

Între timp, donna Caterina îi ceru lui Mauro vești despre fratele Cosmo „nebunul acela" și despre doamna Sara Alàimo.

— Nu-mi vorbiți despre ei, vă implor ! — exclamă Mauro. Mă duc la Roma, vă spun, și nu vreau să știu altceva în clipa asta !

— Dragul meu Mauro — îi răspunse atunci donna Caterina, surîzînd cu amărăciune, — dacă-i așa, închide ochii, astupă-ți bine urechile și întoarce-te imediat la țară : ascultă-mi sfatul !

Coborînd prietenii de la Badia Grande, cînd s-o ia pe strada Atenéa, s-au pomenit deodată luați într-un val de mulțime care striga exaltată proclamarea lui Ignazio Capolino.

Trăsura canonicului Agrò trebui să oprească. Bătrînul slujitor-vizitiu cu picioarele strîmbe pocnea biciul : „Hei, permiteți ! Hei, permiteți !“ Cum să-și închipuie el că cineva putea să nu-i respecte stăpînul sau că acestuia i-ar putea fi teamă ? Și în zarva aceea și în învălmășeală, el nu mai auzea vocea canonicului care-i striga : — „Înapoi, Cola ! înapoi, pe strada Purgatorio !“ Un fluierat, două, trei... „Ticăloșilor !“ Capolino fiind încă la pat, convalescent, în vila principelui Laurentano la Colimbètra, demonstrația de bucurie, ca să-și aibă o răbufnire directă, era chiar ispitită să se preschimbe pe moment într-o demonstrație de protest împotriva canonicului Agrò. Din fericire, căpeteniile reușiră să răstoarne furtuna ce era gata-gata să se năpustească asupra trăsurii inoportune, nu din respect față de Pompeo Agrò, fiindcă nu merita nici unul, ci față de haina pe care o purta fie și lipsit de demnitate. Cîte un fluierat, da, trecînd pe acolo, nu era zadarnic : apoi, tot mergînd, pe Passeggiata, ajunseră la vila lui Flaminio Salvo.

— Trăiască Ignazio Capolinòòò !

— Trăiască !

— Trăiască deputatul nostruuu !

— Trăiască !

În întunericul serii, sub paloarea felinarelor, pe strada îngustă trecu în tumult puhoiul acela de lume, care se lăsa tîrît, fără un minimum de entuziasm, ca o turmă care behăia, de voința a doi-trei interesați. Vila lui Flaminio Salvo era luminată toată, strălucitoare, ca să se vadă ca semn de triumf de la îndepărtata Colimbètra. Se adunaseră acolo mai marii partidului care apărură toți

în balconul cel mare cu balustrada de marmură de îndată ce s-au auzit strigătele demonstraţiei jos în bulevard.

— Trăiască Flaminio Salvòòò !

— Trăiască !

— Trăiască Ignazìo Capolinòòò !

— Trăiască !

Se sui în vilă o comisie dintre demonstranţi, fiind primită de Salvo cu obişnuitul său zîmbet rece, căruia privirea calmă a ochilor, de sub pleoapele mari, îi dădea o uşoară ironie. Şi într-adevăr, acei cincisprezece sau şaisprezece cetăţeni înfierbîntaţi, abia ieşiţi din mulţimea anonimă, care jos, în întunericul bulevardului, erau atît de neputincioşi, asumîndu-şi acolo fiecare propriul nume, propriul aspect, timizi, stîngaci, confuzi, plini de respect, aveau ce-i drept o înfăţişare mizeră, în splendoarea salonului magnific. Flaminio Salvo se declară recunoscător cetăţenilor pentru spontana afirmare a sentimentului popular ; le dădu veşti despre sănătatea onorabilului Capolino şi, în prezenţa comisiei însăşi, îl rugă pe inginerul Aurelio Costa să se ducă imediat la vila principelui, la Colimbètra, ca să-l anunţe de proclamare şi de manifestaţia aceea de jubilare a întregii populaţii din Girgenti. Atunci, unul din cei cincisprezece, apăru la balcon, şi printre luminile ridicate de doi valeţi, începu un discurs în faţa poporului.

Nimeni n-a dat importanţă perturbării bieţilor lilieci de pe bulevard care picau orbiţi de lumina de sus atingînd uşor capetele demonstranţilor, pentru ca apoi speriaţi de zarva aplauzelor, să se ridice din nou cu disperare, lansînd ţiuituri foarte ascuţite, vrînd parcă să ceară ajutor şi răzbunare stelelor scînteietoare şi ilare de pe cer. Oratorul improvizat spunea că alegerea lui Capolino era unul din cele mai memorabile evenimente ale istoriei contemporane italiene ; dar nimeni desigur nu le putuse scoate din cap liliecilor că tot oraşul în seara aceea se adunase numai ca să le declare lor un război foarte nemeritat. Oratorul îşi mai ţinea încă discursul, cînd Aurelio Costa pe un roib al lui Salvo, înşeuat în grabă, o porni în galop spre Colimbètra.

Jos, stingher prin mulţime, era Pigna, care ajunsese în coada demonstraţiei, expurgat, mistuit, înlăturat cu multă violenţă şi stăruinţă, de-a lungul întregului parcurs. Aroganţă ! Samavolnicie ! Mergea pe contul lui, voia

să traverseze strada Atenea, cînd toată mulțimea năvălise asupra lui ; nu fusese în stare să se retragă la timp și atunci cei ce mergeau în față îl dăduseră înapoi ca să treacă ei și astfel puhoiul de lume îl înghițise ; cum să se apere cu picioarele lui strîmbe și cu spinarea cocoșată ? Nu-i fusese cu putință ; furibund, urlînd, începuse să tragă ghionturi și pumni în toate părțile și să dea cu picioarele și cu coatele, ca să-și croiască drum și să poată ieși din mulțime ; dar oamenii, din pofta de a-l lua cu ei ca pe un ostatec, se năpustiseră cu furie asupra lui, strigînd : „Iată-l pe Pigna ! e aici Pigna ! trăiască Pigna ! jos cu *Propaganda !* nu, trăiască ! jos, jos, cu noi !“ și cîte una dată cu pălăria și cîte o palmă pe ceafă tot mai zburaseră ; înfuriat, mai mult ca oricînd, ca un mistreț în mijlocul unei haite de cîini, începuse să-i și muște pe cei mai de-aproape ; de mai multe ori, proptindu-se cu picioarele și cu spinarea ca să-și tragă un braț și crezînd că lumea din spate îl va susține, găsind o mică breșă făcută de altcineva care voia să-l dea deoparte, fusese cît pe-aci să cadă ; dar imediat alții îl azvîrliră cît colo cu un nou ghiont în spatele celui ce stătea în fața lui. și acolo, stîlcit, comprimat, gîfîind ca peștele pe uscat, alte lovituri cu pălăria și lovituri în ceafă, și batjocuri ; tras și împins, aruncat de colo pînă colo, în toate chipurile, izbit și îmbrîncit, pînă cînd, strivit, descompus, se lăsase dus de curent, dar nu pe propriile-i picioare, nu, nu ; așa, tîrît de alții... Sălbaticii ! ticăloșii ! Conștiințe vîndute ! Ce spectacol ! Oh, Girgenti ! dezonoarea Siciliei și a umanității ! ocară, infamie ! Toți în sacristie mîine, da, da, ca să pună lîngă anafura din biserică și cîte o hîrtie de cinci lire... Da, trăiască Capolino și trăiască Salvo ! trăiască Bachus și trăiască Mammone ![1] Exclamînd astfel, și privind cu aer de dispreț amenințător mulțimea sub vila lui Salvo, cînd își potrivea un umăr, cînd pufnea și răbufnea, cînd sufla pe nări cîte un phhh ! drojdia umanității ! phi, josnici ignoranți !

— Mîine, *Propaga'*, fiecuminte ! — îi mai strigau unii. Mîine ne înscriem cu toții în Grupările muncitorești ! Acum aici : — *Trăiască Capolinòòò !* (Nu crede, știi ? o facem doar așa, de glumă !) *Trăiască ! Trăiascăăă !*

---

[1] *Viva Bacco e viva Mammone !* Trăiască vinul și banul ! *(Mammone)* face aluzie la cultul banului (n. tr.).

Asta era concluzia unei zile hotărîtoare, mulţumirea sufletească după toate alergăturile făcute încă de dimineaţă de la un sediu electoral la altul, ca să încredinţeze sarcinile tovarăşilor, ca să dea instrucţiuni ici şi colo, aici să reglementeze o situaţie, dincolo să convingă, să incite, să roage, după cum era cazul, ca sufragiul tuturor muncitorilor să fie pentru un muncitor, tovarăşul lor, pentru Dumnezeu ! Angelo Zappalà, care avea să-i apere, să pledeze cauza lor în Parlament !

Da, dat fiind că acea candidatură populară trebuia să aibă valoare doar ca protest, el în fond ar fi putut să se considere satisfăcut de rezultat ; da, dar de votarea din satele vecine ! îl durea însă inima de ciudă şi ruşine, de ce era la Girgenti, capitala de provincie, oraşul său natal ! Ocară ! infamie !...

Cînd, în cele din urmă, Pigna, fără voce, leşinat de oboseală, ajunse acasă, la Piano di Gamez, ca să mănînce ceva, fiind otrăvit de ziua aceea, în timp ce suia primele trepte ale scăriţei de lemn ce ducea de la camera de la parter la cea de deasupra, dădu de Celsina care stătea pe întuneric de vorbă, foarte aprins, cu Antonio Del Re.

— Hei, dumneata aici ?

— Du-te sus, tată, treci ! — îi spuse Celsina, ca unui cîine. Ne luăm rămas bun. Pleacă mîine.

— Ah, bună seara, atunci, — spuse Pigna. Adică, drum bun... pleci imediat, aşadar ? Te invidiez, dragul meu. Oh, îl vei vedea desigur la Roma... cum îţi vine ca rudă, don Landino Laurentano ? mda, unchi, am mai vorbit noi ; salută-l respectuos din partea mea, spune-i că Girgenti are nevoie de el : dezonorează insula Girgenti...

— Am înţeles, tată, — îl întrerupse Celsina, plictisită. Acum lasă-ne să vorbim ! Du-te !

— Oraş de canalii ! — bombăni Pigna, trăgîndu-şi picioarele strîmbe cu greu pe scară. Ticăloşi... ignoranţi, ah, ah...

Şi o coti. Imediat tinerii se îmbrăţişară din nou. Antonio nu se mai ţinea bine pe picioare : fascinat de ea, pierdut, nu se mai putea desprinde de ea ; îi căută gura, parcă ars de sete, pentru un alt sărut care să-i pătrundă pînă în adîncul sufletului, un alt sărut pătimaş fierbinte, infinit, prin care să se dăruie cu totul şi să o ia cu totul, în spasmul celei mai violente dorinţe.

— Gata — gemu ea, epuizată, cu capul lăsat pe pieptul lui.

Dar el continua s-o strîngă, și mai tulburat ; tremurînd și mai mult, voia din nou gura ei.

— Nu, gata, Nino, — spuse atunci Celsina, revenindu-și. Gata... gata...

Îi luă mîinile, i le strînse ; și le puse pe sînul care-i respira cu putere, fără să i le lase ; reluă :

— Așa !... Prin urmare, ascultă... tu vei vedea, e adevărat ? vei căuta... Trebuie să faci tot...

— Da...

— Mă asculți ?

— Da...

— Nu mă asculți ! Gata, acum, Nino ! ți-am spus, gata. Nu mă asculți...

— Da... voi căuta...

— Ce vei căuta ? Lasă-mă, ce Dumnezeu ?

— Nu știu... voi face totul... închipuie-ți ! Mai sărută-mă o dată !...

— Nu ! Unde vei căuta ?

— Dar peste tot, peste tot...

— Da, o slujbuliță oarecare... cît de mică... doar pentru un început, înțelegi ?... Tu știi că pot... mă voi adapta să fac orice ! Trebuie, trebuie să fiu la Roma, cît mai curînd, mă asculți ?

— Da, dragostea mea... dragostea... dragostea mea ! — respira el ; apoi, strîngîndu-i brațele, cu disperare : Cum o să fac ? Oh, Celsina mea... cum o să fac ?

— Taci ! — îi porunci Celsina. Nu vreau să te audă cei de sus.

— Atunci plec... nu pot...

— Da, du-te, du-te... este tîrziu ! Mă chemă. Scrie-mi imediat, da ?

— Da...

— La revedere, la revedere.

Dar el încă nu era în stare să-i lase mîna ; își apropie fața de fața ei, și o întrebă :

— Ce-mi dai ?

— Ce vrei ?

— Pe tine, toată ! Vino cu mine, vino cu mine !

— Dacă aș putea ! Imediat !

— Oh, iubirea mea... Ce-mi dai ? Ceva al tău...

— N-am nimic, Nino, dragul meu,...

— Şi totuşi am ceva de la tine, dat de tine.

— De mine ?

— Nu mi-ai dat nimic tu ? Nici măcar inima ? Cît de puţin ?

— Ah, asta...

— Este altceva... Nu-ţi aduci aminte ?

— Nu...

— Păpuşa...

— Ah, — zîmbi Celsina — aceea cu mustăţi ?

— Nu rîde, nu rîde. I le-am şters, ştii ? O iau cu mine.

— Ce copil...

— Ştii ? Az' noapte a fost cu mine, îmbrăţişată cu mine, în pat. Şi totdeauna...

— Dar lasă prostiile ! Nu sînt cu păpuşa aceea, ştii ? !

— Ştiu ; dar este a ta, a fost a ta... N-ai sărutat-o tu ?

— De multe ori, cînd eram o copilă...

— Prin urmare...

— Pleacă, pleacă, Nino. Mă cheamă din nou. La revedere. Nu uita, ştii ? Scrie-mi ! La revedere.

Alt sărut lung, lung, la poartă, şi Antonio plecă. Se opri în Piano di Gamez, pustiu ; şi privi în jurul lui, rătăcit ; privi în sus, în golul nemişcat al aerului şi avu o senzaţie de stupoare, ca şi cum, treaz, ar fi intrat într-un vis. Ce minunat scînteiau stelele ! Auzì deschizîndu-se uşa balconaşului. Celsina apăru din nou.

— La revedere. Şi nu uita !

— Da. La revedere !

Era departe acum ; departe vocea, departe figura ; şi căsuţa aceea, pe a cărei faţadă, deschisă în mijlocul Şesului *(Piano di Gamez)* umed şi negru, se reflecta luna, şi însuşi *Piano,* clipocitul micii fîntîni, şi cărăruile acelea strîmte şi întortocheate, negre, tot oraşul în tăcerea nopţii, înaltă pe colină, sub stele, fiece lucru îi apărea îndepărtat acum ; i se părea ca şi cum el de departe, cu o tristeţe infinită, cu infinită spaimă şi-ar contempla propria sa viaţă, rămasă acolo, smulsă din el.

Cînd Aurelio Costa sosi la Colimbètra, don Ippolito Laurentano ştia de proclamarea lui Capolino ; şi vorbea despre asta în salon cu don Salesio Marullo şi cu don Ninì De Vincentis ; primul, sosit de la Girgenti, de îndată ce a aflat rezultatul duelului ; al doilea, după ce asistase ca

martor la duel, rămăsese la Colimbètra, lîngă patul celui rănit.

Unchiul Salesio îl asculta pe principe cu un aer de condescendenţă rezervată, ca şi cum Capolino ar fi fost ales graţie lui. Desigur ! ce mai ! Nu-i dăduse drept soţie pe fata lui vitregă ? De cinci zile se simţea cu adevărat renăscut, acolo, printre splendorile de la Colimbètra, în care se lăfăia şi se recrea de parcă ar fi fost ale sale. Mergea pe covoarele groase, mai mult ca oricînd, pe vîrful picioarelor ; se strîmba, strîngîndu-şi buzele la fiecare lucru frumos şi preţios pe care-l vedea ; la masă nu lipsea mult să leşine de plăcere în faţa vaselor strălucitoare şi nespus de fine, sau cînd Liborio în livrea şi mănuşi albe îi prezenta mîncăruri delicioase. Şi spre asfinţit, în ciuda faptului că-l dureau picioarele, cobora în faţa vilei şi se ducea pînă la poartă din plăcerea de a fi salutat milităreşte de omul de gardă, în pantaloni roşii şi haină albastră. Omul de gardă avea şi el aceeaşi plăcere de a-l saluta ; şi amîndoi, după salut, se priveau şi îşi zîmbeau.

Niní De Vincentis părea că încă nu şi-ar fi revenit cu totul din spaima trăită, în clipa cînd a văzut cum i se îndoaie genunchii lui Capolino, după ce fusese rănit în piept de Verònica, la o a doua lovitură. Rana aceea, într-adevăr, fusese o surpriză teribilă pentru toţi. Printr-o tacită înţelegere a martorilor, pistoalele fuseseră încărcate în aşa fel, încît să nu producă nici un efect, ţinîndu-se ca adevăratul duel să se desfăşoare numai cu săbiile. Şi, slavă Domnului, glontele, lansat fără prea mare violenţă, abia-abia atinsese o coastă şi deviase de la inimă ! Dar nu numai spaima aceea îl ţinea pe bietul Niní încă atît de abătut şi de buimăcit ; Nicoletta Capolino îl lăsase să înţeleagă clar că Dianella Salvo nu era şi nici nu avea să fie niciodată pentru el, chiar dacă tatăl ei nu-i răspunsese foarte hotărît la cererea lui. După prima noapte de veghe, alături de patul soţului ei, în ciuda asigurărilor medicilor că, din fericire, trecuse orice pericol, Nicoletta se convinsese că nu mai era cazul să reprezinte rolul soţici disperate, după cum făcuse la Valsania, la anunţul rănirii lui „Gnazio al ei". Şi începuse să alterneze grijile afectuoase şi sîrguincioase faţă de soţul ei, biet „paladin" rănit, cu studiul unui plan înţelept de a rămîne acolo, la Colimbètra, oaspete foarte plăcut în mintea lui don Ippo-

lito Laurentano. Ah, dacă în locul focii de Adelaide Salvo ar fi fost ea acolo, în curînd, regina acelui mic regat ! Era sigură că toate calităţile cu care simţea că o înzestrase soarta, deşi o silise mai tîrziu să şi le reprime, să şi le sufoce în ea, s-ar fi retrezit acum în voie şi ar fi luat avînt ; sigur că ar fi ştiut cum să-i facă fericiţi ultimii ani ai acelui bătrîn demn şi foarte frumos, încă atît de voinic şi proaspăt ! Ghicea în el amara deziluzie simţită la vederea viitoarei soţii ; dar în acelaşi timp intuia că nici o artă de seducţie nu ar fi reuşit asupra bărbatului acela, deoarece o dată cuvîntul dat, el şi-l va menţine cu religiozitate, ca pe un jurămînt ; nici umbra unei cochetării, prin urmare, nu era cazul, ci o suită de gentileţi şi de atenţii faţă de el, în zilele acelea, fără cea mai mică insinuare. Şi ce predici, între patru ochi, cu unchiul Salesio, fiindcă nu voia să înţeleagă că nu mai avea chiar nici un motiv să continue să stea la Colimbètra. Ştia să se comporte, da, este adevărat, chiar foarte bine, unchiul Salesio ; dar... dar... dar... şi din cauza visului ei de neîmplinit, din cauza nostalgiei bunătăţii, coşmarului pe care i-l făcea vederea tatălui vitreg, atît de condescendent şi de ridicol, de sila provocată în momentul acela de lunga şi odioasa ei ficţiune a pseudoafecţiunii faţă de soţul ei, demn tovarăş al părţii rele din ea, Nicoletta se răzbuna, chinuindu-l pe Niní De Vincentis, în special seara, pe terasă. Îi vorbea de Dianella. Îi sfîşia inima, aproape cu voluptate. Ştia că nici o durere, nici o nedreptate, nu numai că nu l-ar fi putut convinge pe acel tînăr incoruptibil să facă vreun rău, dar nu i-ar fi putut smulge nici măcar un cuvînt rău de pe buze, atît de sclav era propriei sale bunătăţi şi resemnat ei ! Îi vorbea misterios, cu fraze trunchiate, vrînd parcă să nu-l lase să se sature o singură dată de propria lui durere. Niní voia să ştie din ce motiv îi spusese că Dianella Salvo nu avea să fie niciodată a lui, chiar dacă tatăl ei ar fi consimţit.

— De ce ? ei, dragă Niní... Este un motiv, un motiv care nu este rău numai pentru dumneata !

— Ce motiv ?

— Nu ţi-l pot spune.

— Rău pentru mai cine ?

— Şi pentru mine, Niní !

— Pentru dumneavoastră ? — întreba Niní uluit.

Şi ea, zîmbind :

— Sigur. Dumneata nu-l vezi ; dar este. Este o relaţie între mine, dumneata şi... ea. Ce relaţie ? Ce poate fi comun între mine şi voi ? Şi totuşi este, Niní. Eu şi cu dumneata sîntem uniţi de ceva. Pare imposibil, nu ? Şi totuşi !

Niní De Vincentis rămînea absorbit, gîndindu-se în fel şi chip asupra acelui motiv misterios, măcinîndu-se nespus.

Cînd Aurelio Costa, fiind introdus de Liborio, se prezentă în salon, Nicoletta se afla lîngă soţul ei ; dar veni şi ea în curînd şi simţi o mare plăcere ca el s-o vadă în casa aceea princiară, în respectul şi consideraţiia tuturor. Don Ippolito se grăbi să-i dea ştirea demonstraţiei populare.

— Acum se odihneşte — spuse ea. Mă tem că s-ar tulbura prea mult... Dar dacă doriţi...

— Nu, nu... — adăugă imediat principele. Vom găsi modalitatea de a-l anunţa mîine.

— Da, desigur, cred că don Flaminio, — adăugă Aurelio Costa, — m-a trimis în atîta grabă la ora asta, ca să arate electorilor imediat că onorabilul Capolino şi principele aveau să fie neîntîrziat anunţaţi despre demonstraţie.

— Regret mult, domnule inginer că a trebuit să veniţi aici în goana mare — interveni atunci Nicoletta.

— Nu spuneţi asta ! — o întrerupse imediat Costa. Am făcut-o chiar cu plăcere.

— Şi pentru că, pun rămăşag, — interveni unchiul Salesio, — dumneavoastră nu aţi mai fost niciodată la Colimbètra, nu ? Minunată casă, dragul meu inginer... minunată ! Un adevărat rai pe pămînt !

Principele zîmbi aplecîndu-şi uşor capul şi-l invită pe Aurelio Costa să rămînă la masă.

În seara aceea, Nicoletta l-a lăsat în pace pe Nini De Vincentis ; dar nu i-a fost deloc recunoscător. Prinsese gust în a se lăsa torturat. În seara aceea Nicoletta i s-a dăruit total lui Aurelio Costa. A ţinut să-l înnebunească : a vrut ca să-i interpreteze tainic toate grijile ei, privirile şi zîmbetele ei ca pe o compensaţie pentru sarcina ingrată care-i fusese impusă de Flaminio Salvo, de a veni la Colimbètra ca să anunţe triumful soţului ei : şi a vrut ca în răsplata pe care ea i-o dădea, el să simtă o savoare de răzbunare chiar împotriva lui Salvo însuşi

care, deşi îi cunoştea sentimentele, îl trimisese totuşi acolo ca pe un slujitor. Oare-i considera chiar pe toţi ca pe sclavii lui vînduţi ? Se prea putea şi ca aceşti sclavi, în cele din urmă, fiind totuşi provocaţi, să accepte provocarea şi să se înţeleagă între ei. Nu se înţelegeau ei de pe acum ? Nu era de pe acum un acord între ei, un pact secret ? Şi ochii Nicolettei Capolino fixaţi în ochii lui scînteiau, cînd provocatori şi fierbinţi, cînd languroşi, învăluiţi şi tulburaţi, parcă într-o făgăduinţă a unei intense voluptăţi. Sclav, sclav cu ea ! Se vor răzbuna împotriva tuturor acelor bătrîni care voiau să-i ţină sclavi pe ei doi, tineri ! De acum înainte, de dragul ei, el avea să-şi iubească sclavia ! şi nu avea să se mai gîndească să ajungă stăpîn, chiar dacă Dianella Salvo l-ar fi lăsat să înţeleagă deschis dragostea ei. Sclav, sclav alături de ea !

Într-adevăr, Aurelio Costa era fascinat, îmbujorat în obraji de o bucurie recunoscătoare faţă de femeia aceea, în seara aceea, tîrziu, cînd plecă din Colimbètra. Nu ştia ce să creadă. Sîngele îi clocotea prin vene, urechile parcă-i şuerau. Era ea oare astfel din obişnuinţă sau din fire, măgulitoare cu toţi, sau îşi dăruise zîmbetele acelea şi găsise privirile acelea şi atenţiile acelea numai pentru el ? Trebuia să se îndoiască sau să fie convins ? Şi dacă era ceva sigur, din ce motiv voise aşa deodată să-l ispitească, să-l provoace, după ce cu ani în urmă se împotrivise cu un refuz atît de tăios, de dispreţuitor cererii lui cinstite ? Se căise ? Obosită, scîrbită de rolul infam pe care i-l dăduse soţul ei, voia să se răzbune, alegînd ca răzbunare pe cel care, într-o zi îi ceruse în mod cinstit să fie soţia lui ? Voia acum să-i dea această revanşă asupra aceluia din cauza căruia îl refuzase pe el atunci ? Sau voia să-i întindă o cursă ? Această bănuială, deşi îi părea nedemnă în clipa aceea, i se insinuase totuşi printre diferitele supoziţii ce i se perindau prin minte. Nu putea avea multă stimă faţă de ea. Dar ce cursă ? Să-l facă să se îndrăgostească de ea, să-l facă să-şi piardă capul, încît să-i provoace gelozia lui Flaminio Salvo ca apoi să-l dea afară ? Dar nu-i spusese chiar el că n-ar fi fost nici o pierdere pentru el, acum, dacă l-ar fi părăsit pe Salvo ? Şi apoi, ce interes ar fi avut să-l îndepărteze ? Cu ce o putea plictisi ? Îi amintea trecutul, în mizeria prezentă ? Doar ca însăşi, strîngîndu-i tare mîna, în taină, voise să-i amintească trecutul acela, ca să înlăture orice umbră dintre ei doi ? Şi i se

părusе sinceră ! Da, francă și sinceră ! Și ce frumoasă era ! Ce farmec se descătușa din întreaga ei ființă ! Oh, să fii iubit de ea...

Cînd a ajuns la vila lui Flaminio Salvo, acum tăcută și întunecată, Aurelio Costa lăsă calul în grajd și urcă în birou unde-l aștepta Salvo. Acesta observă imediat tulburarea, însufleţirea neobișnuită de pe chipul și din cuvintele tînărului care se scuza de întîrziere, fiindcă fusese invitat la masă de principe. Ascultîndu-l, îl fixa în intenţia unei investigaţii acute ; și de îndată ce Aurelio își pleca ochii, accentua ceva mai mult obișnuitul său zîmbet, răspîndit în toate trăsăturile feţei, pe care o oarecare oboseală îl făcea în seara aceea să apară mai vlăguit.

— Mă așteptam — îi spuse, mîngîindu-și favoriţii.

— Am crezut că... încercă să adauge Aurelio.

— Dar desigur, ai făcut bine, — îl întrerupse imediat Salvo. Ce aer plăcut aduci de afară ! Cred că e o plăcere o plimbare pe cal la ora asta, la ţară... Frumoasă seară ! Aici te sufoci... Cînd vei fi bătrîn îţi vei aminti...

— Eu ? — întrebă Aurelio, tentat să zîmbească de tonul afectuos cu care-i vorbea Salvo, deși cuvintele, după reflecţiile făcute pe drum, îi prilejuiau o stare de suspiciune. De ce ?

— Hm... spun, poate... — suspină Salvo, însoţind ridicarea din umeri cu o mișcare vagă a mîinii. Ce-i drept, tu eşti obișnuit... Ziua, noaptea, pe drum... O viaţă agitată, viaţa ta ! Dar poate că drumul acesta a fost ceva special. Cînd sîntem bătrîni, ni se aprind, așa, ca fulgerele, amintirile, viziuni îndepărtate de noi înșine care am fost în anumite momente... și nu știm nici măcar de ce momentul acela și nu altul ne-a rămas întipărit și, deodată, se desprinde și ţîșnește rătăcit în memorie. Era poate o amintire mai vagă și mai vastă a unei perioade mai lungi din viaţă. S-a frînt. Rămîne vie o singură scenă, o singură clipă, un moment... Și te vei revedea pe cal, într-o noapte senină, sub stele... și poate zadarnic vei face efortul de a-ţi aminti ce gînduri aveai în momentul acela în minte, ce sentimente în inimă...

— Dar asta se întîmplă și fără să fii bătrîn — observă Aurelio.

— Nu-i același lucru — răspunse Salvo. Îţi vei da seama mai tîrziu.

Şi rămase cîtva timp cu ochii neclintiţi şi ficşi, absent. Observă şi Aurelio că, într-adevăr, şi cu Salvo, în seara aceea, era ceva straniu, ca şi cum în timpul absenţei sale, acolo, în biroul său auster, s-ar fi cufundat în gînduri care i-ar fi creat un nou motiv de tristeţe. Ce gînduri ? Desigur, că stătuse cu coatele pe birou şi cu capul între mîini, din moment ce pe capul chel se zbîrlise puţinul păr cărunt din jurul frunţii. Aurelio ştia că era foarte trist adîncul acelui suflet tulbure şi imperios, şi că comportamentul dur, felul agresiv şi exploziv erau o răbufnire instantanee a acelei tristeţi inveterate, ascunsă, comprimată, inconsolabilă. Dar de ce se lăsase tocmai în seara aceea atît de copleşit de ea, cînd trebuia să fie vesel de rezultatul victorios ?

— Toţi bine, acolo ? — întrebă Salvo, trezindu-se. L-ai văzut şi pe el ?

— Nu, — răspunse Aurelio, disimulînd stînjeneala şi tulburarea care-i transpăreau poate pe chip, cu teama de a fi omis ceva ce trebuia făcut : totuşi, adăugă ca o scuză, înroşindu-se : Fiindcă doamna a spus că se odihnea.

— Pe lauri, nu ? — adăugă Salvo ; apoi, ridicîndu-şi bărbia şi zîmbind deschis, întrebă : Şi, spune-mi, era mulţumită, ea... doamna ?

Aurelio deschise braţele şi cu aerul celui ce e surprins de o noutate :

— Nu mi s-a părut, — răspunse. De ce ?

— Trebuie să fie mulţumită. Se duce la Roma ..

— Da, cu soţul ei acum...

— Deputat, deputat. — încheie Salvo dînd din cap. Era necesar ! Deputat !

Şi se ridică.

— Vezi, dragul meu, care sînt vinovăţiile noastre de neiertat ? Apoi ne lamentăm ! Într-un asemenea moment, cu o acţiune ca aceea pe care avem de gînd să o încercăm, care ne costă atîtea frămîntări, care mă expune la atîtea riscuri, am reuşit totuşi, să fie ales deputat Capolino. Chiar omul de care aveam nevoie, nu ţi se pare ? Ca să vorbească tare la Roma, mîine, la Ministerul industriei şi al comerţului... Dar era necesar. Vei vedea că Ignazio va sta foarte bine la Roma ; acela este locul lui. Aici mă stînjenea... Loc liber, loc liber... Eventual mă voi duce eu să vorbesc cu domnul ministru, la Roma. Trebuie, însă, ca mai întîi, aici, să subscrie toţi producătorii de

sulf, mari și mici ; îi vreau pe toți : și cu asta, să limiteze, la nevoie, extragerea minereului și să-l depoziteze tot în depozitele generale. Dacă nu, nimic. Risc capitalul meu pentru salvarea industriei siciliene. Am dreptul să pretind uniunea și acordul tuturor interesaților și cîte un ușor sacrificiu, la nevoie. Pînă una alta, în timp ce aici se studiază în mod serios remedierea acestei situații disperate pentru toți, ai auzit ce se întîmplă la Grotte ? Vor să se impună prin număr... Stupizii ! Să se impună cui, și de ce ? ruina azi aparține mai mult celor ce au, decît celor ce n-au ! Numărul... Ce putere poate avea numărul ? Îți poate da lovitura bestială ; dar avalanșa care doboară, se fărîmițează și ea în același timp. Ah ce silă ! ce silă ! Unul cîte unul mor de frică, înțelegi ? Și atunci se adună o mie ca să facă un pas pe care n-ar fi în stare să-l facă singuri ; unul cîte unul nu au nici un gînd ; dar o mie de capete, adunate împreună, își închipuie că ar avea, și nu-și dau seama că e gîndul nebunului sau al excrocului care-i conduce. Asta-i acolo. Și aici ? Aici un alt spectacol, și mai grețos. Poate că eu îmbătrînesc, Aurelio.

— Dumneavoastră ?

— Îmbătrînesc, da ; pierd gustul de a porunci. Mă face să mi-l pierd servilismul constatat la toți. Bărbați, aș vrea bărbați ! Văd în jurul meu numai automate, marionete pe care trebuie să le potrivesc așa sau altfel, și care rămîn în fața mea, vrînd aproape să mă înfurie, în atitudinea pe care le-am dat-o eu, pînă cînd nu-i schimb cu o mînă. Numai pe dinafară se lasă manevrați ! Pe dinăuntru... hei, pe dinăuntru, rămîn duri, cu gîndurile lor ascunse, dușmănoase, vii numai pentru ei. Ce poți asupra acestora ? Docili din afară, blînzi, maleabili, figuri surîzătoare, spinări respectuoase, te aprobă, te aprobă totdeauna. Ah, ce dispreț ! Aș vrea să știu pentru ce mă frămînt atît ; de ce și pentru cine o fac... Mîine, poimîine mor. Am comandat ! Da, iată : am încredințat un rol unuia și alt rol celuilalt, atîtora care n-au fost în stare să vadă niciodată altceva în mine decît rolul pe care-l reprezint pentru ei. Și de cealaltă viață a mea, viață de afecțiuni și de idei care mă frămîntă, nimeni n-a avut niciodată nici cel mai îndepărtat gînd... Cu cine să vorbești despre asta ? Sînt în afara rolului pe care trebuie să-l joc... Uneori ca să mă distrez cînd vine vreunul aici să mă viziteze, să mă tămîieze îi arunc niște priviri de-l

încremenesc, și atunci mi-l văd pentru o clipă cum rămîne suspendat, stînjenit, stîngaci : numai Dumnezeu știe ce efort de voință trebuie să fac să nu izbucnesc în hohote de rîs în fața lui ! M-ar crede cel puțin nebun. Și tu, dragul meu, dacă ai vedea cu ce ochi mă privești în clipa asta...

— Eu nu ! — spuse imediat Aurelio, trezindu-se la realitate.

Flaminio Salvo rîse, clătinînd din cap :

— Și tu, și tu... Așa e ; prin forța lucrurilor așa este... Îți pot spune ce aș vrea eu într-adevăr de la tine ? Ce plăcere mi-ai face dacă ai acționa cum aș acționa eu, poate, în locul tău ?

— Și de ce nu ? — întrebă Aurelio, ridicîndu-se. Spuneți-mi...

— Nu, și atît, — negă imediat Salvo, strîngîndu-și umerii, — fiindcă nu pot... Tu-mi poți spune ceea ce gîndești, ceea ce simți, viața care palpită în sufletul tău acum ?... Nu poți... Ești în fața mea, în relațiile noastre firești de totdeauna : tu ești inginerul meu, fiul meu bun la care țin, căruia, în seara asta, față de vreo douăzeci de marionete, i-am dat sarcina de a se duce la Colimbètra, mesager al triumfului ; și gata ! Ce altceva aș mai putea să-ți spun ? Doar asta, poate, pentru binele tău...

Și Flaminio își lăsă o mînă pe umărul lui Aurelio :

— Nu-ți trasa căi pe care să le urmezi, fiule ; nici obiceiuri, nici datorii ; mergi, mișcă-te continuu ; scutură-ți din cînd în cînd de pe tine orice crustă de concepții : caută-ți plăcerea și nu te teme de părerea altora și nici măcar de părerea ta pe care o poți socoti justă azi și falsă mîine. Îl cunoști pe don Cosmo Laurentano ? Dacă ai ști cîtă dreptate are nebunul acela ?! Du-te, du-te, e tîrziu ; să mergem la culcare. Noapte bună.

Ieșind afară pe bulevardul Passeggiata, sub copacii povîrniți, în ampla tăcere a nopții, Aurelio Costa a avut impresia că nu se mai regăsește pe sine, și se opri parcă să se caute. Gîndurile care-l tulburaseră în jurul viitorului său, prin schema aceea vastă a lui Salvo ; privirile provocatoare, cuvintele și atențiile Nicolettei Capolino, ceva mai devreme, la Colimbètra ; și aici, acum, discuția aceea tristă, sinuoasă și neașteptată a lui Salvo, parcă-i dispersaseră spiritul, i-l risipiseră. O parte îi rămăsese acolo,

la Colimbètra ; cealaltă aici, în vilă. Întors pe dos, încărcat de suspiciuni, medita asupra cuvintelor lui Salvo. Așadar, Nicoletta urma să plece la Roma ? Și atunci ? Cum ? Salvo dorise să se debaraseze de Capolino ? Da, o spusese clar : *Loc liber*. Făcuse oare aluzie și la ea ? Era o oarecare ironie în întrebarea pe care i-o adresase : *Mulțumită doamna* ? Voise să o îndepărteze și pe ea de casa lui ? Sau poate că ea se răzvrătise împotriva lui ? Era atît de trist din cauza asta, într-o stare atît de neobișnuită ? ! Și ce voia de la el ? Ce sens să dea tuturor ciudățeniilor pe care i le spusese ? *Îți pot spune eu ce plăcere mi-ai face, dacă ai acționa cum aș acționa eu, poate, în locul tău* ? Ce plăcere ? Ce intenționase să spună ? O dorință secretă de nemărturisit ? Sau spusese așa, în general ? Se lamentase că în jurul lui are numai automate, marionete... Și sfaturile acelea, în fine ! Oricît s-ar fi străduit, n-ar fi reușit să-și vină în fire. Și atunci, lăsînd parcă să-i rătăcească în voie gînduri, dubii și bănuieli, se retrase în găoacea sigură a conștiinței sale, în sentimentul modest, liniștit și solid pe care-l avusese totdeauna despre el. Din întîmplarea fortuită de a fi smuls, într-o bună zi, fără să vrea, din ghearele morții, pe Salvo, fusese ridicat la o condiție invidiabilă, de care prin darurile sale naturale și prin străduința sa știuse după aceea să se arate demn, favorizat de norocul considerat de toți bine-meritat : vîlva crescută a onorurilor la care ajunsese cu studiile, în concursuri, în profesie, îi acordaseră o importanță pe care el însuși o simțea copleșitoare și care-l punea uneori în încurcătură. Felul cum se vedea primit și tratat, tot ce se spunea despre el, îi demonstrau continuu că pentru alții el era ceva mai mult decît era pentru el însuși ; un alt Aurelio Costa, pe care el nu-l cunoștea bine, și de care nu-și dădea bine seama : de aceea avea mereu în fața altora o stare sufletească de neliniște, o ciudată aprehensiune confuză, de a nu face cumva față la ceea ce se așteptau alții din partea lui, de a nu pierde reputația cîștigată. Știa să fie la locul lui, dar ar fi vrut să stea liniștit și sigur ; în schimb i se părea că ceilalți, fiindcă el începuse încă de copil să tot urce, socoteau că acum i s-ar cuveni un post mai înalt, și-l tot împingeau, nelăsîndu-l deloc liniștit. Nu era timid, ci simțea o reținere stînjenitoare, iritîndu-l adesea împotriva altora sau împotriva lui însuși, o obsesie că i s-ar fi putut descoperi

vreo lipsă, de îndată ce s-ar fi îndepărtat de domeniul cunoștințelor sale, unde se simțea sigur, în postul unde stătea perfect, unde ajunsese numai prin el, efectiv prin meritul lui. Iritarea împotriva lui însuși provenea și din faptul că vedea că atîția, considerați chiar de el inferiori în totul, reușeau să se remarce cu dezinvoltură și erau lăsați să treacă înainte : în timp ce el, considerat de toți chiar deasupra părerii lui însuși despre propria-i persoană, tocmai el se trăgea înapoi și, dacă era împins înainte, se simțea stingher în mișcări și în vorbire, și uneori se îmbujora ca o fată.

În seara aceea, Aurelio Costa simți mai mult ca oricînd plictiseala inexplicabilă provocată totdeauna de propria-i umbră care se lungea disproporționat, subțiindu-se în fața lui, pe măsură ce se îndepărta de felinarele aprinse. După zarva demonstrației populare, tăcerea orașului adormit, vegheată de felinarele sale lugubre, îi transmitea acum o neliniște adîncă.

Pe la jumătatea străzii Atenéa, pustie, îl descoperi pe Roberto Auriti singur : se întoarse să-l privească cu o mare compasiune, și-l urmări cu ochii, pînă-l zări cotind-o la stînga pe una din cărările în pantă, care duceau spre Badia Grande.

În casa donnei Caterina Laurentano s-a vegheat toată noaptea aceea fiindcă Roberto împreună cu nepotul aveau să plece pe întuneric, la patru dimineața. Vechea casă era încă luminată cu petrol și se mergea cu lumina în mînă dintr-o cameră în alta.

Anna Del Re întîrzia cu dragoste în ultimele pregătiri pentru fiul ei. Ce chin pentru ea plecarea asta ! Toată lumea ei, toată viața ei, de ani și ani erau adunate în dragostea și grija față de singurul ei fiu, tot ceea ce avea ea bun. Cum avea să trăiască acum, fără el ? Și plîngea în tăcere.

Îl crescuse și-l îngrijise cu toată dragostea, neținînd seamă de dojenile mamei mereu temătoare să nu-l răsfețe prea mult. Dar nu, nu, nu ! ce răsfăț ! Era atît de îngîndurată și chinuită văzîndu-l cum crește atît de distant și sever, totdeauna închis în sine, interiorizat, încît căuta ca prin purtarea ei, prin grija ei, continuu trează, să-l mai îndulcească, iată, să-l încălzească cu dragostea ei de mamă, să-l facă mai expansiv și mai comunicativ.

Nu știa ce mocnea în adîncul inimii lui, de-l îndepărta pînă și de compania tinerilor de vîrsta lui. De studiat, studia chiar prea mult, cu riscul de a-și zdruncina sănătatea ; și cînd nu studia, rămînea absorbit profund în anumite gînduri care-i făceau și mai aspre sprîncenele și mai aspră și morocănoasă privirea în spatele lentilelor de miop.

— Of, Doamne, Ninuccio, dac-ai vedea ce urît te faci...

El îi răspundea ridicînd din umeri.

Poate că suferea Ninuccio al ei din cauza condițiilor vitrege ale familiei, poate că se gîndea că bunica, chiar fără să abdice deloc de la propriile ei principii, sentimente, ar fi putut fi bogată. Desigur că copilăria lui și adolescența îi fuseseră prea umbrite de umbra neagră a atîtor nenorociri în casa aceea veche, vastă și totdeauna tăcută, în care soarele, cînd intra, părea să nu aducă niciodată, nici lumină, nici căldură. Ce casă ! Observa aceasta în noaptea aceea, presimțind trista mizerie în care avea să-i apară mîine ! Mobilele uzate, tavanele înnegrite și fără culoare, podeaua uzată, ramele de la obloane uscate și decolorate, tapetul din toate camerele cu culorile pălite. Deși îngrijită, curată și pusă totdeauna în ordine, casa părea să resimtă în ascuns durerea vieții. Avea dreptate Corrado Selmi ; interpretase bine sentimentul ei tainic... De mult timp resemnată, ar fi dorit, dacă nu pentru ea, cel puțin pentru fiul ei, ca în cele din urmă vreun surîs de pace să-i ușureze puțin opresiunea amintirilor dureroase, ranchiuna profundă împotriva vieții, muta, disperata amărăciune a mamei.

Liniște, nu pace ! Nu putea găsi pace sufletul donnei Caterina Laurentano. Poate pentru că nu mai credea în nimic ? Dar Anna da, ea credea ; credea cu ardoare în Dumnezeu, neurmînd, totuși, nici una din practicile religioase. Femeile din vecini n-o vedeau niciodată ducîndu-se la slujbă, ca pe mama ei ; și totuși, făceau deosebire între una și cealaltă, știind că *doamna cea tînără* era religioasă și, cînd o zăreau uneori de departe, atît de frumoasă și blîndă, totdeauna îmbrăcată în negru, o arătau cu degetul ca pe o sfîntă.

Anna era în primul rînd îngîndurată din cauza vieții noi, în mijlocul căreia avea să se afle în curînd fiul ei, în casa fratelui, la Roma. Nu se îndoia că Roberto va avea cele mai atente griji față de nepot ; dar femeia care trăia în casa lui ? Rudele, prietenii ? Acel Corrado Selmi care

cu farmecul său straniu, reușise s-o tulbure și pe ea ? Cine știe ce impresie își va face Ninuccio, atît de cocoloșit de ea și de bunică ! Amîndouă vorbiseră adesea, îndelung, cu amărăciune, despre viața ratată a lui Roberto al lor, în falsa lui familie, după ce auziseră veștile aduse de Giulio, celălalt frate ; veşti destul de vagi, fiindcă Giulio, crescut numai la Roma, pierduse cu totul atmosfera, sentimentul de familie ; nu mai părea cîtuși de puțin sicilian ; și poate că el îl scuza chiar pe fratele lui mai mare, fiindcă desigur nu acorda nici o greutate, nici o importanță, atîtor lucruri care le dezgustau în schimb pe sora și pe mama lui.

Iubita lui Roberto era o profesoară de canto, soția unui tenor care-și pierduse vocea. Și Giulio spusese, rîzînd, că acest tenor, om cumsecade, stătea în fiecare zi la masa lui Roberto, iar seara dormea la un frate al soției lui care avea un fel de colegiu, un fel de conservator particular de muzică, unde ea preda canto și soțul ei lucra acolo, nici mai mult, nici mai puțin decît ca cenzor. În casa aceea, Roberto era ca în pensiune, deoarece, uneori, în anii cu mai multă afluență, mai găzduia și pe cîte un studios care nu-și găsise loc în colegiul fratelui. Așadar, fiul ei avea să trăiască, în curînd în contact cu asemenea oameni ! Anna încercase de mai multe ori să-și convingă mama să-i propună lui Roberto transferarea lor la Roma. Ar fi vîndut casa aceea, locuința atîtor nenorociri, și s-ar fi aranjat să trăiască cum s-ar fi putut, la Roma, eventual singure, la început, singure, sau numai cu Giulio. Cine știe dacă, încet, încet, cu timpul, mama n-ar fi reușit să-l elibereze pe Roberto de compania aceea... N-ar fi fost și o economie, să faci o singură casă din trei ? Și toată familia, unită, împreună...

— Vise ! — îi spusese mama. Și nu voise nici măcar să aducă în discuție propunerea.

Știa că nici Giulio n-ar fi vrut să-și piardă libertatea, și nici Roberto n-ar fi vrut să se descătușeze de sclavia acelei femei. Și ea, pe de altă parte, la vîrsta ei, nu ar fi putut rezista unei schimbări atît de radicale de viață și de obiceiuri.

— Vise ! Cînd voi muri, și Nino va fi mare, tu te vei duce cu el... Se va gîndi el să-ți facă o viață nouă.

— Dar pînă una, alta... — suspina Anna și își privea fiul care era în camera cealaltă și asculta vorbele bunicii

și ale unchiului, cu o mînă în păr, un cot pe masă, sub lampa care atîrna din tavan. Iată-l ; nu arăta nici durerea de a se îndepărta de ea pentru aproape un an și nici bucuria de a pleca la Roma. Totdeauna astfel ! O singură dată, pe la începutul anului trecut, infatuat de o descoperire pe care crezuse că ar fi făcut-o, un mecanism special pentru a extrage — spunea — energia electrică din valurile mării (venise, în anul acela, la Institutul tehnic un profesor de fizică admirabil care reușise să înflăcăreze prin știința lui pe toți elevii) îi vorbise cu o căldură sinceră, ca să o convingă, să o împingă pe bunică să ceară cu împrumut cîteva mii de lire — nu *unchiului Burbonic*, nu ! — ci unchiului Cosmo, eventual, vreo mie de lire cu împrumut, ca să construiască cum o putea cele necesare experienței pe care urma s-o facă la Valsania, pe plajă. Bietul copil ! I-a tăiat imediat aripile ! Bunica ? Să ceară bani cu împrumut fraților ei ? Dar el n-o cunoștea ? Se închisese imediat în tăcerea lui ursuză, și nu voise nici măcar să-i dea vreo explicație în legătură cu descoperirea aceea faimoasă. Cine știe cît era adevăr în ea... Poate o iluzie puerilă ! Și totuși, tot anul acela, continuase să studieze cu îndîrjire știința aceea, și acum, ducîndu-se la Roma, își propunea să i se dedice în întregime. Alte pasiuni — în ciuda faptului că era atît de tînăr — alte griji, alte dorințe, nu părea să aibă.

— Ninuccio, — chemă.

Terminase cu făcutul valizei și voia ajutorul lui ca să o închidă. El veni imediat.

— Prea plină ? — îl întrebă. Ai vrut să pui în ea toate cărțile acelea... N-ar fi mai bine să le iei de aici și să le pui împreună cu altele în lădiță ? Și așa ți-o vom expedia-o imediat.

— Iau lădița cu mine, — spuse el. Nu am încredere. Cine știe cînd mi-ar ajunge ?...

— Ce spui ? dar îți va fi prea greu fiule ! Imposibil... Nu te îndoi, o vei primi curînd. Am eu grijă...

— Ei bine, atunci, lasă cărțile în valiză. Închid ?

— Nu i-a spus nimic bunica unchiului Roberto ? — îl întrebă ea, făcînd aluzie la propria-i propunere.

— Nimic, — răspunse fiul.

— Îmi dau seama și eu, — suspină Anna, — că este aproape imposibil... Aș fi vrut-o pentru tine... Hm ! Dragă

Ninuccio, îți atrag atenția : trebuie să-mi scrii tot, totdeauna... dacă ai nevoie de ceva... cum o duci... dacă te simți bine... Tot ! Mă mulțumesc și cu cîteva rînduri... Dar primele scrisori, nu, știi ? lungi... primele scrisori... Vreau să știu tot ! Și fii atent, Ninuccio !... ceva mai multă ordine ! Să-ți așezi bine toată lenjeria în sertare... Nu face cum ți-e obiceiul ! Unchiul Roberto este foarte ordonat, tu știi... Fii ordonat și tu ! Și nu-ți mai spun altceva... Știu că-ți vei face datoria și că o vei mulțumi pe mama ta și pe bunica, pe noi care rămînem aici... singure... Gata, gata... În curînd se face ora...

Intrară în sufragerie, unde bunica și Roberto stăteau pe canapea, unul lîngă altul.

— Vei vedea, — spuse donna Caterina. Eu aș vrea să închid ochii mai înainte. Dar s-ar putea să-mi fie dat și mie să văd, ca să închei cu bine acest spectacol aici. O fi, nu spun, cineva care face rău înadins ; dar pentru sămînță rea terenul este pregătit de atîția ani. Voi stați la Roma, și nu auziți și nu vedeți nimic. Aș vrea să mă înșel ! Dar nu mă înșel.

Își ridică ușor capul să-și vadă fiica și nepotul ; văzu în ochii Annei lacrimi, și exclamă, ridicîndu-și brațul :

— Lasă-l să plece, lasă-l să plece de aici ! Aer ! Aer ! Va respira ! Croiește-ți drum nou, fiule ! lasă-ne pe noi aici, să așteptăm mana cerească ! În 1860 știi ce făceam noi aici ? Dragă Roberto, știi ce făceam noi aici ? Dizolvam sufletele noastre, aidoma unor bucățele de săpun, în atîtea cănuțe : guvernul ne-a trimis în dar un pai pentru fiecare : și atunci noi, bieți imbecili, am început cu toții să suflăm în apa noastră săpunată, și ce balonașe ! ce balonașe ! un balonaș de săpun mai frumos ca altul și mai colorat decît altul ! Dar după asta poporul a început să moară de foame, și tot căscînd gura de foame, adio ! au început să pocnească unul cîte unul toate baloanele acelea minunate de săpun care s-au transformat în cele din urmă, fiule, cu permisiunea voastră, în tot atîtea scuipaturi... aceasta-i adevărul...

Servitoarea veni să anunțe că trăsura era jos și că vizitiul, fiindcă întîrziase, acum era grăbit. De la Girgenti la gara din Val Sollano, era un drum de vreo jumătate de oră, cu trăsura.

Anna, cu lumînarea în mînă, în fața porții, lîngă mama ei, rămase nespus de emoționată, dornică încă de îmbră-

țișarea ultimă, cam grăbită, a fiului ei, care gonea, alături de unchiul lui, în jos, pe cărăruia în trepte, abruptă, în bezna încă deasă.

— Copilul meu ! Copilul meu ! — gemea în sufletul ei.

— Tu îl vei revedea pe Ninuccio — îi spuse încet mama. Eu, pe Roberto, cine mai știe... !

În tăcerea profundă auzeau rostogolirea roților trăsurii care se îndepărta. Și Anna își ridică ochii plini de lacrimi spre cer, unde stelele vegheau, cu religiozitate, pentru ea.

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL ÎNTÎI

STÎND ÎN FAŢA BIROULUI MARE, pe care se înşiruiau, întinse jur împrejur, tot felul de prospecte şi rapoarte aride de cifre, secretarul aştepta ca Excelenţa Sa ministrul să-şi amintească de faptul că trebuia să-şi reia dictarea. Şi aşa era a treia noapte de cînd cavalerul Cao... he, he ! să munceşti, da, fireşte ; dar... dar... dar... o zi întreagă să trudeşti la minister ; şi apoi seara, acolo, la palatul Excelenţei Sale ; în ritmul acesta, n-ar mai fi terminat niciodată expunerea aceea financiară. Şi totuşi, peste cîteva zile, ar fi trebuit să fie citită la Camera deputaţilor. Nu mai putea ! Dar, ce-i drept, nu era atît oboseala, cît suferinţa pe care i-o provoca de cîtva timp vederea acelui om venerabil, faţă de care mai simţea totuşi o afecţiune sinceră şi profundă, chiar dacă nu mai era admiraţia de pînă atunci. Văzuse multe lucruri cavalerul Cao, la început de la distanţă, iar acum multe de aproape ! Nu se poate trăi, este adevărat, şaptezeci şi mai bine de ani, comiţînd totdeauna numai acte eroice. Prin forţa lucrurilor, cîte o prostie, mai mică sau mai mare, tot o comiţi. Şi una azi, şi alta mîine, trăgînd în cele din urmă, sumele... În schimb, acum, gîndindu-se la asta, cavalerul Cao se trăgea de un fir aspru din mustaţă, neverosimil de lung. Ei, drăcie ! Îi ajungea pînă la cap... Un singur fir de păr. Negru. Ca să-şi înşele oboseala şi plictiseala acelei aşteptări, îşi lăsase mintea pradă fanteziei. O pereche de ochelari ai Excelenţei Sale, acolo, pe birou, deveniseră două lăcuşoare gemene ; o periuţă de curăţat penele de scris, o pădure de tufani ; partea de birou pe care nu era nimic, o cîmpie fără de sfîrşit, pe

care o străbăteau, cine știe, triburi primitive emigratoare, pierdute. Excelența Sa se plimba prin birou, încruntat, cu capul în jos, cu mîinile la spate. Și cavalerul Cao, ridicîndu-și ochii ca să-l privească, avînd încă pe retină imaginea acelei periuțe pentru pene, se gîndi că Excelența Sa avea spinarea păroasă. Păroasă spinarea și păros pieptul. Îl văzuse într-o zi la baie. Părea un urs, așa părea. Ah, cîte lucruri, cîte particularități ridicole descoperise el în persoana Excelenței Sale, de cînd nu-l mai admira ca mai înainte ! Ceafa lui, de exemplu, atît de groasă și netedă, lucioasă, și toți negii aceia mici care-i pictau nasul, și sprîncenele acelea... acolo *hîrșt !* și *hîrșt !* — ca două virguli. Pînă și în ochi, în ochii care-l subjugau altădată atît de mult, descoperise anumite pete mici curioase, care păreau că-i perforează corneea verzuie. Chiar adevărat : *minuit praesentia famam* [1]. Și se minuna cavalerul Cao și se întrista totodată că-l poate vedea acum pe omul acela astfel, cînd altădată îl impresionase nespus, entuziasmîndu-l prin faptele eroice care se povesteau despre el, garibaldin, și apoi, datorită memorabilelor lupte parlamentare „dirz combătute". Hm ! Acum Francesco D' Atri nu se mai gîndea decît să-și mînjească timid, cu o tentă gălbuie, ca de canar, puținul păr care-i mai rămăsese în jurul capului și barba lui mare care ar fi fost atît de frumoasă, dacă ar fi lăsat-o albă. Și el, ce-i drept, cavalerul Cao, de aproape un an, puțin de tot... numai mustățile. Dar atît cît să nu le aibă cărunte. Îl plictisea. Și de altminteri pentru el, vopseaua aceea nu ar fi avut niciodată consecințele dezastruoase pe care le avusese la Excelența Sa. Deși nu avea încă, în sfîrșit, patruzeci... ba da, avea patruzeci de ani, de trei zile : ei bine, patruzeci de ani, dar nu avea de gînd să se însoare niciodată ! Și, în schimb, Francesco D' Atri da, se însurase, la șaizeci-și-șapte, bătuți pe muche, și soție tînără, pe deasupra ! Semn foarte evident de ramolisment cerebral. Trebuia dat deoparte — (viața își are legile ei) ! — deoparte, fără considerație și fără milă ! Față de el putea avea cel mult milă, pentru că ținea la el, pentru că îl vedea suferind cumplit, în tăcere, din cauza enormei prostii comise ; dar simțea și dispreț, iată, din cauza atitudinii lui de supunere resemnată în fața acelei soții care, aproape imediat

[1] prezența (persoanei) îi diminuează faima (prov. lat.) (n. tr.).

după nuntă începuse să-i batjocorească în mod public onoarea. Toți, sau aproape toți, căsătoriți tîrziu și rău, acești afurisiți de bărbați ai Revoluției ! Tineri, se știe, aveau gîndul la cu totul altceva ! Să iubească, da... pe *frumoasa Gigogin*... un sărut, și :

Adio, draga mea, adio ;
armata va pleca...

În fond, dacă vorbim drept, nu putuseră să facă nimic la timp și bine, nici studii, nici altceva. În conspirații, în lupte, fuseseră ca în elementul lor ; în pace, se aflau acum ca peștii pe uscat. Cunoscuți, dar fără o stare socială ; vîrstnici și fără o familie în jurul lor... Trebuia, din păcate, să comită tîrziu și rău toate stupizeniile pe care nu avuseseră timp să le comită de tineri, cînd, prin vîrstă, ar fi fost iertați. Și apoi, chiar dacă...

În momentul acesta cavalerul Cao se trezi ca după un fior prin șira spinării. De cîteva zile era într-adevăr speriat de gravitatea și de tristețea momentului. În fiecare seară, în fiecare dimineață, vînzătorii de ziare strigau pe străzile Romei numele unuia sau al altuia dintre deputații Parlamentului național, însoțindu-l cu anunțul urlat cu disperare, fie a vreunei excrocherii, fie a vreunei înșelătorii, a unei fraude, în dauna uneia sau a alteia dintre Bănci. În anumite momente de grele încercări, orice om conștient care disprețuiește ideea de a se înhăita cu alții, ce face ? Își adună mințile ; cîntărește situația : își asumă, conform propriilor convingeri, un rol, și-l susține. Tot așa făcuse și cavalerul Cao. Își asumase rolul de indignat și și-l susținea. Nu putea totuși să nege în sinea lui că, în fond, nu se bucura de scandalul enorm. Se bucura în primul rînd fiindcă, intrat bine în rolul său, găsea în el în zilele acelea o ușurință a cuvintelor care aproape îl îmbătau, anumite fraze care i se păreau de o minunată eficacitate, umplîndu-l de stupoare și admirație. Da, desigur, da, desigur ; din cerul Italiei, în zilele acelea, ploua cu noroi, iată, și se juca cu mingiuțe de noroi : și noroiul împroșca peste tot, pe figurile palide și violente ale celor asaltați și ale celor ce asaltau, pe medaliile cîștigate pe cîmpurile de luptă (care ar fi trebuit, cel puțin astea, să rămînă sacre !) și pe crucile și pe ordinele cavalerești și pe uniformele galonate și pe firmele oficiilor publice și pe

cele ale redacţiilor de ziare. Potopea noroiul ; şi părea că toate cloacele oraşului s-ar fi descărcat şi că noua viaţă naţională a celei de a treia Rome avea să se înece în potopul acela tulbure şi pestilenţial de noroi, deasupra căruia zburau şi ţiuiau păsăroi negri, bănuiala şi calomnia. Sub cerul cenuşiu, în atmosfera densă şi înecată în fum, în timp ce aidoma unor luni palide cu o lumină umedă, opacă, crepusculară, se aprindeau bîzîind lămpile electrice, şi în agitaţia umbrelelor, sub o necontenită împroşcare a ploii lente, mulţimea călca peste tot pe moale, cavalerul Cao vedea în zilele acelea cum fiecare piaţă devenea stîlpul infamiei ; executa osînda, fiecare vînzător de ziare, mînjit de noroi, agita ca pe o armă foaia murdară de ziar revărsată de oficiile de şantaj, vomitînd obscen cele mai hidoase acuzaţii. Şi nici o pază nu avea de gînd să-i închidă gura. Dar şi mai obscen urlau faptele înseşi, de la sine. Omul ordinei, cavalerul Cao ar fi vrut să apere cu orice preţ guvernul împotriva denunţării complicităţilor ruşinoase între ministere şi bănci şi bursă prin ziare şi Parlament... Nu voia să creadă că băncile fuseseră largi cu guvernul pentru scopuri electorale, pentru alte scopuri dubioase acoperite ; şi că, gentileţe pentru gentileţe, guvernul propusese legi care se transformau în privilegii pentru bănci, apărîndu-i pe prevaricatori, propunîndu-i onorurilor ordinelor cavalereşti şi Senatului. Dar nu putea nega că fusese deschis creditul anumitor oameni politici îndrăgiţi, care în Parlament şi prin mijlocirea tiparului luptaseră în profitul băncilor falsificatoare, trădînd buna credinţă a ţării ; şi că aceşti epicurei voiseră să disimuleze ceea ce se ştia de mult sau se putea şti ; şi că acum, cînd vinovăţiile năvăleau, voiau să lovească, dar în speranţa că lovitura dată asupra celor mai slabi i-ar salva pe cei mai tari. Desigur că indignarea ţării văzînd pe unii oameni politici atît de mînjiţi de noroi, care în frumoşii ani de eroică liberare îşi dăruiseră braţul patriei, se întorcea foarte acră acum, şi împotriva gloriei Revoluţiei, descoperea noroi pînă şi acolo ; şi cavalerul Cao simţea chiar că-i sîngerează inima. Era falimentul patriotismului, pentru Dumnezeu ! Şi fremăta sub unele răbufniri de injurii care se năpusteau în zilele acelea din toată Italia împotriva Romei, reprezentată ca stîrv putred. Într-un ziar din Napoli citise că toate forţele se vlăguiseră în contact cu uriaşul cadavru : sleit orice en-

luzlasm : corupte toate virtuțile. Mai bine, era mai bine cînd Roma trăia din indulgențe și din jubilee, închiriind camere pelegrinilor, vînzînd coroane și icoane binecuvîntate evlavioșilor ! Cavalerul Cao fremăta tot, deoarece clericalii, bineînțeles, exultau. Însoțind-o uneori pe Excelența Sa la Montecitorio, vedea pe coridoare și prin sali toți deputații, tineri și bătrîni, noi și vechi, prieteni sau adversari ai Ministerului, învăluiți parcă într-o ceață de neîncredere și suspiciune. I se părea că toți se simțeau spionați, scrutați : că unii rîdeau ostentativ, și alții, consternați de culoarea chipului lor, se prefăceau că ar fi cufundați cu totul în lecturi absorbante. Pentru unii, în ciuda frigului anotimpului, caloriferele erau prost reglate : prea cald !, prea cald ! Cine știe în cîte conștiințe nu exista teroarea că de la o clipă la alta ochii vreunui judecător de instrucție ar pătrunde în ele ca să cerceteze, să scotocească, înarmați cu ochelari nemaipomenit de cruzi. Cu o zi în urmă, cavalerului Cao i s-a părut că unii deputați, care discutau aprinși într-o sală, s-au întrerupt brusc la vederea Excelenței Sale D'Atri. S-a oprit puțin să-i privească, încruntat, și pe unul dintre deputați care se întorsese imediat cu spatele, l-a auzit repetînd clar, de mai multe ori, în șoaptă, dar cu un ton vibrant și cu un impuls de dispreț, numele lui Corrado Selmi care în zilele acelea era pe buzele tuturor. Cavalerul Cao știa bine că nimeni n-ar fi îndrăznit să pună în dubiu neprihănirea lui Francesco D'Atri ; dar se prea putea ca, din cauza soției lui, să fie implicat și el în ruina lui Selmi, care părea acum tuturor ireparabilă.

Și totuși, iată-l acolo ; plimbîndu-se prin birou și nemaiamintindu-și deloc, evident, nici de cine stătea să-l aștepte, nici de expunerea financiară. Excelența Sa părea doar îngîndurat din cauza unui plîns de copil neliniștit care, în tăcerea casei, ajungea pînă acolo, dintr-o cameră îndepărtată, în ciuda ușilor închise. Și așa, mai fusese o dată acolo, să vadă ce făcea copila. Cavalerul Cao nu mai era în stare să-și înfrîneze ciuda (Sfinte Dumnezeule, toată Roma știa că fetița aceea... fetița aceea...) se ridică, împins parcă de un resort, răbufnind tare pe nări.

Excelența Sa se opri și se întoarse să-l privească. Imediat, cavalerul Cao își contractă figura, ca și cum ar fi simțit pe neașteptate o durere acută, și spuse, zîmbind și frecîndu-și un picior :

— O crampă, Excelenţă...

— Mda... dumneata aşteptai... Iartă-mă, te rog, cavalere. M-au furat gîndurile... Dę-ajuns pentru seara asta, nu ? Oi fi şi dumneata obosit : eu nu mă simt prea bine dispus. Cred că o fi vreo unsprezece, nu-i aşa ?

— Miezul nopţii, Excelenţă ! Iată : douăsprezece şi zece...

— Ah, da ? Şi... şi teatrul acesta, prin urmare, cînd se termină ?

— Ce teatru, Excelenţă ?

— Dar, ştiu eu ? *Costanzi*, cred. O spun pentru... pentru copila aceea... Auzi cum ţipă ? Nu vrea să înceteze. Poate că dacă ar fi fost mama ei...

— Vreţi să trec pe la *Costanzi*, s-o anunţ ?

— Nu, nu, mulţumesc... Şi aşa, acum, nu mai poate întîrzia mult. Mai degrabă, uite, aş avea nevoie să discut urgent cu Auriti.

— Cu cavalerul Giulio ?

— Da. Este cu soţia mea. S-ar putea să nu urce, după teatru. Mi-ai face un mare serviciu dacă l-ai anunţa dumneata.

— Să vină sus ? Mă duc imediat, Excelenţă.

— Mulţumesc. Noapte bună, cavalere. Pe mîine.

Cavalerul Cao se înclină profund, trăgînd pe nas aer, aer, aer : de îndată ce trecu pragul, îl aruncă afară însoţit de o înjurătură furioasă, pe care o transformă însă repede într-un zîmbet graţios, la vederea valetului în livrea care-i apăruse în faţă.

Rămînînd singur, Francesco D'Atri îşi apăsă tare mîinile pe obraji. Craniul lucios i se înfăcără sub becurile lampadarului atîrnat de tavan. Se mai plimbă cîtva timp prin birou, cu chipul descompus de oboseală şi alterat de gîndurile negre care-l absorbiseră. Cu mîna lui mică, zbîrcită şi înăsprită de atîţia ani, îşi mîngîia barba lungă de culoarea canarului, în contrast atît de penibil şi de ridicol cu tot aerul feţei şi gravitatea persoanei. Cum de nu-şi dădea singur seama că barba aceea, atît de prost vopsită, în situaţia de faţă, era un moft oribil ? Nu-şi dădea seama, fiindcă de cîtva timp Francesco D'Atri îşi pierduse autocontrolul, nemaicomandîndu-şi doar el propriei sale conduite. Nu mai erau ai lui ochii cu care se privea ; aparţineau unui alt Francesco D' Atri care-l întîmpina din oglindă în fiecare dimineaţă cu un aer ciufulit şi o depri-

mare mînioasă, văzîndu-i pungile umflate și vineții de sub ochi și pleoapele, și toate ridurile acelea și acel alb în jurul feței. Și nici acesta nu era singurul Francesco D' Atri care apărea în el, în senila dezagregare a conștiinței, împingîndu-l să gîndească, să simtă, să se miște, așa cum nu putea acum, nu mai putea, cu membrele nesigure, și cu creierul și inima imbecilizate de vîrstă. Acum nu era decît un biet bătrîn care ar fi fost bucuros să se cuibărească într-un colț și să nu se mai miște de acolo : dar atîția *alter ego* nemiloși supraviețuiau în el, profitînd de rătăcirea aceea, nevoind să-l lase în pace : și-l disputau, și-l jucau, îi interziceau să se vaiete și să se simtă obosit, să declare că nu-și mai amintea de nimic ; și-l constrîngeau să mintă fără să fie nevoie, să zîmbească fără să aibă poftă, să se umpopoțoneze, să facă atîtea și atîtea lucruri ce i se păreau de prisos. Și unul, iată, îi vopsea barba, în felul acela ridicol ; altul îl făcuse să se însoare, cînd știa bine că-i trecuse vremea ; altul, îl făcea să mai țină încă slujba aceea supremă, deși recunoștea de atîtea ori că-i depășește puterile ; altul îl convingea s-o iubească cu infinită durere pe copila aceea, știind bine și el că nu era a lui, venind cu un motiv cu totul special, și anume că avînd el în tinerețe o fetiță, cărora alții îi dăduseră nume și dragoste și grijă și stare materială, ca o compensație, ca o ispășire, venise acum rîndul lui să dea acesteia propriul său nume și dragoste și grijă și bani, ca și cum ar fi fost într-adevăr biata lui fetiță de odinioară. Cedînd totuși acestui sentiment, recunoscîndu-o în fața altora drept fiică a sa. „hei — dragul meu îl avertiza cel cu barba, pregătit cu pensulă și vopsea — ca să fi crezut drept tată, cu această soție tînără alături, trebuie să dai totuși puțină vopsea galbenă părului tău cărunt" ; sfat stupid, căruia ar fi trebuit să i se opună ca să nu profaneze, nu numai figura lui venerabilă, dar și, în fond, adevăratul său sentiment față de copilă. Nu mai reușea însă să se opună decît timid. Și această timiditate penibilă și ridicolă se reflecta tocmai în vopsitul bărbii. Înconjurat astfel, ținut în mijlocul atîtora, fiecare părînd să acționeze pe cont propriu, el nerezistindu-se deloc, nu mai știa unde să se întoarcă mai întîi ; nu-i plăcea nimic ; dar mișcîndu-se într-un sens sau altul, se temea să nu provoace vreo supărare stăpînilor săi cruzi ; și fiecare hotărîre, cît de neînsemnată, îl costa umărăciune și trudă. Vedea, din păcate, în ce încurcătură

se vîrîse, împotriva voinței lui ; și nu mai găsea o modalitate să iasă. Totul întors pe dos, totul ! Aici, la Roma, încăierarea obscenă a unei enorme fraude scelerate ; în Sicilia un ferment de revoltă. Printre urletele celor mai abjecte patimi, dezlănțuite în destrămarea conștiinței naționale, aproape că nu se auzise zgomotul unor împușcături îndepărtate, prima descărcătură a unei furtuni teribile care se întețea cu o iuțeală înspăimîntătoare. Un singur glas se ridicase în Parlament, punînd în fața guvernului spectrul sîngeros al unor țărani masacrați în Sicilia, la Caltavutúro ; se agita în fața tuturor, cu îngrozitoare amenințare, primejdia că se înrădăcinează în țară credința pernicioasă că s-ar putea lovi, fără pedeapsă, în cei mizeri și în schimb salva escrocii refugiați la Montecitorio. Da, deputatul sicilian expusese situația reală a faptelor ; țăranii aceia din Sicilia, găsind în furia nedreptății față de alții curajul de a afirma cu violență un drept al lor, se duseseră să sape pe ogoarele statului, uzurpate de mai marii țării, administratori hoți ai bunurilor patrimoniale ale Comunei ; timorați de intervenția soldaților suspendaseră munca și alergaseră să reclame la Municipiu diviziunea acelor pămînturi ; fiind absent primarul, la balcon apăruse un subaltern care, ca să îndepărteze tumultul, îi sfătuise să se întoarcă să continue să sape ; dar pe drum, mulțimea fusese întîmpinată de un număr mare de soldați jenîndu-le trecerea : dînd semn că ar voi să-i reziste, se pomeniseră mai întîi asaltați cu baioneta ; apoi, cu împușcături fiindcă agitaseră în aer sapele ca să-i sperie pe cei ce-i asaltau. Doisprezece morți : peste cincizeci, răniți ; printre aceștia, unii, copii, dintre care unul, ciuruit de șapte împunsături cu baioneta. Acest amănunt oribil i se reprezentase ochilor lui Francesco D' Atri atît de viu, încît de trei zile, în ciuda atîtor griji și a unui tumult de gînduri, de cîte ori îi apărea în minte, se înfiora tot. Fiindcă ferocitatea acelui soldat, îndîrjită asupra trupului unui copil inocent, i se părea expresia cea mai exactă a vremurilor ; vedea în toți aceeași ferocitate și era uluit de ea. Nu mai era respect, nici milă față de lucrurile sacre ; o furie oarbă, o îndîrjire în ură, o voluptate sălbatecă de josnice răzbunări. Se aștepta să fie apucat de piept de vreun nebun oarecare ca să dea socoteală de toate greșelile sale, vechi și noi. Greșeli ? Și cine n-a comis greșeli ? Dar erau momente cînd și cele mai mici greșeli, peste care,

se obișnuia să se treacă în trecut, acum săreau în ochii tuturor, luau din lumina sinistră a acelor zile un anume relief aspru, o anume culoare misterioasă, stîrnind imediat frenezia de a scotoci sub ele, din satisfacția atroce sau consolarea feroce de a descoperi alte păcate ascunse, și mai grave. Acum, cînd toți se puseseră de acord, curajul cel mai dificil, acela al acuzației publice, legat și convingător cu atîtea argumente încît să nu rupă frînele prudenței, se descătușase, desprins de toate reținerile și considerațiile sociale ; devenise insolență nemaiauzită ; și nici o conștiință nu se mai putea simți liniștită și sigură. Căsătoria lui tîrzie cu o tînără ; iluzia că prestigiul trecutului său și al foarte înaltelor onoruri pe care le dobîndise ar fi putut compensa, în stima și în inima ei, fervoarea tinereții care era firesc să-i lipsească afecțiunii sale recunoscătoare și profunde ; luxul nechibzuit, relația scandaloasă a soției cu Selmi, fetița aceea... puteau deveni de la o clipă la alta pretext de acuzație și de insinuări răutăcioase, motiv de cine știe ce bănuieli ultragioase. Printre fantomele incertitudinii, în realitatea aceea goală și obscură, în care i se părea că ar fi învăluit, Francesco D' Atri se simțea din ce în ce mai consternat, acum, cînd țipetele se întețeau, din cauza salvării violente de către guvern a unor parlamentari mai de vază și mai compromiși. Printre ei era și Selmi, pînă în ziua aceea expus scandalului. Colegii săi de Cabinet nu îi spuseseră nimic ; nu-și dăduse seama, din atitudinea lor, că intenționau să-i dea de înțeles că Selmi se salva prin el. Nu era adevărat ! Nu prin el ; eventual, fiindcă el era alături de ei : și în momentul acela căderea lui putea declanșa prăbușirea tuturor. Deocamdată, remediul acela nu era mai rău decît răul însuși ? Nu știuse cum să se opună. Cum să profere numele acela ? Pur, fără culpă, integru, din cauza unei singure slăbiciuni, din cauza acelei iluzii atît de repede pierdute, tîrît de soție în noroiul pieței, unde o haită înfometată de scandal îl aștepta ca să-l chinuie, amestecîndu-i trupul cu acela al soției și al lui Selmi într-o singură pastă obscenă. Acum, cu o nouă violență se vedea smuls din piață, dar împreună cu Selmi, agățat de el și de soția lui, împreună cu toată mulțimea aceea agățată de Selmi. I se părea că îl repuneau în casă, acolo, cu toată lumea infectă urlînd batjocoritoare și injurioasă. Acum toți aveau să creadă că el, Selmi îl salva, și nu dintr-o generozitate, ci de teamă.

Şi poate că însuşi Selmi... Totuşi, în fond, de ce să-i fie teamă de el ? Eventual, tot din generozitate ar fi putut s-o facă, fiindcă şi-l amintea viteaz şi nobil cîndva, disprețuind viaţa, trăind în mijlocul primejdiei, înflăcărat de idealul sfînt al patriei. Dar nu, dar nu, n-ar fi făcut-o nici din generozitate ; îl ardea prea mult bănuiala acelei temeri, prea mult, înafară de ura şi dispreţul provocate de înşelăciune (deşi mai vinovată era soţia lui). Totuşi, dacă s-ar fi sustras toate hîrtiile compromiţătoare pentru Selmi, rămînea în schimb compromis şi fără apărare un nevinovat : Roberto Auriti. Se găsise în contul său o datorie de aproape patruzeci de mii de lire ; şi ceea ce era şi mai rău, mai multe bilete laconice şi misterioase în care se făcea aluzie la un *prieten* ce-l asigura pe directorul Băncii sau promitea că avea să facă sau să vorbească, sau să scrie conform instrucţiilor primite. Aceste bilete erau acum în mîna autorităţilor judiciare şi despre această situaţie trebuia să-l informeze în curînd pe Giulio Auriti, fratele lui Roberto.

Se obişnuise cu situaţia aceea oribilă ; avea parcă sentimentul unei necesităţi fatale ; şi pe lîngă uluire se simţea plictisit, dezgustat şi parcă împovărat de o oboseală dureroasă. Nici o consolare din amintirile trecutului apelînd la ele, pentru o clipă, n-ar fi făcut altceva decît să amplifice ruşinea şi mizeria prezentului. Şi în plictiseala aceea, vederea tuturor lucrurilor, chiar şi a bibeloului din cameră, îi devenea insuportabilă. Ah, întunericul, întunericul, un loc de repaus : moartea, da ! Toată lupta aceea îl făcea să învingă uşor repulsia morţii. Ce cruzime ! El era unul care trebuia să moară în curînd... Să i se rezerve drojdia aceea, pentru ultimele zile, pe care s-o înghită în paharul etapei finale...

Francesco D' Atri se opri, cu ochii imobili şi privirea goală. Îşi închipui timpul, după sfîrşitul lui : timpul pentru ceilalţi... Iată liniştea reîntoarsă... pentru ceilalţi ! calmate valurile, destrămată oroarea furtunii : şi nici o milă, nici un regret, nici o amintire a celor ce se aflaseră în valurile acelea impetuoase şi pierise o dată cu ele.

Deodată, pe consola, pe care îşi fixase ochii, i se contură o maimuţică de porţelan, ce părea că-i rîdea în nas, deşănţat. Îi veni poftă s-o spargă ; întoarse spatele : auzi din nou plînsul neliniştit al fetiţei şi se îndreptă spre camera aceea îndepărtată.

Era camera doicii. O lampă mică de noapte, de sub un abajur opac, pe scrin, o lumina destul de slab. Bătrîna guvernantă, slabă și dichisită, se plimba cu fetița în brațe care, agitată de hohotele de plîns, părea că vrea să-i salte din mîini ; ea căuta să și-o țină apropiată de sîn și :

— Nuuu... nuuu... — îi repeta, ca răspuns la scîncetele neliniștite, legănîndu-se în ritm cu toată ființa ei și bătîndu-o ușor și continuu cu o mînă pe spate.

Doica, cu o mamelă enormă, scoasă afară din bluză, plîngea și ea ; plîngea în tăcere și-i jura jupînesei care stătea lîngă ea că nu mîncase nimic copila, încît să-i provoace durerile acelea în stomac.

Francesco D'Atri se opri cîtva timp s-o privească cu ochii absenți ; și trăsăturile feței exprimară efortul aproape instinctiv pe care, el, cu mintea în altă parte, îl făcea ca să înțeleagă ceea ce tocmai spunea ea printre lacrimile abundente. Deocamdată privea scîrbit mamela aceea impudică din al cărei sfîrc vinețiu atîrna o picătură de lapte. Jupîneasa se gîndi bine să tragă bluza doicii peste sîn ca să ascundă indecența aceea. Și atunci Francesco D' Atri se întoarse s-o privească pe guvernantă. Buimăcit de scîncetele copilei înfricoșate, strînse ochii ; apoi se duse să ia de pe măsuța de noapte clopoțelul și începu să-l facă să sune ușor în fața ochilor fetiței, ca s-o distreze, mergînd în spatele doicii care continua să se plimbe, legănîndu-se.

Așa îl găsi, puțin după aceea, donna Giannetta, cînd se întoarse de la teatru, foșnind toată în mătase. Își ridică sprîncenele și deschise buzele într-un imperceptibil zîmbet batjocoritor în fața acelui emoționant tablou nocturn de familie, crezînd că Excelența Sa se complăcea, sub ochii servitoarelor, să-și arate ridicola duioșie paternă, după grijile grave de stat. Dar jupîneasa, repezindu-se să-i ia voalul negru strălucitor de paiete argintii pe care și-l dădea jos de pe cap, desfăcîndu-i și pelerina, îi explică încet ceea ce se întîmplase.

— Ah, da ? Sărmana... — spuse ea, cu o ostentație de indiferență, dar cu o voce caldă, melodioasă, și parfumată toată, pudrată și amplu decoltată se apropie de doică.

Dar D'Atri îi făcu semn să tacă. În sfîrșit, copila se liniștise. Atunci, donna Giannetta, cu o răsuflare ușoară de oboseală se îndreptă spre camera ei. În prag se întoarse să-i spună soțului, aproape cîntînd :

— Ah, Giulio Auriti este dincolo.

Francesco D' Atri își plecă ușor capul ; se apropie de ea și-i spuse cu glas scăzut și grav, fără s-o privească :

— Așteaptă-mă. Trebuie să-ți vorbesc.

— Discuție lungă ? — întrebă ea. N-ai putea mîine ? Mă tem că sînt prea obosită și că mi-e somn. M-am plictisit groaznic.

— Îmi vei face plăcerea să mă aștepți — insistă el.

Și se duse în birou unde-l aștepta Auriti.

Ah, ce bucuros ar fi fost acum să nu fie nevoit să-l vadă pe tînărul acela căruia trebuia să-i dea o veste cutremurătoare ! Uitase parcă... Se mișca în zilele acelea, dădea ordine, instrucțiuni, își impunea lui însuși acțiuni, cuvinte, rezoluții, după care imediat nu le mai vedea rostul, oportunitatea, scopul. Închise ochii, suspină profund, cu sprîncenele îngreuiate de o oprimare tenebroasă. Abia îi spusese soției să-l aștepte fiindcă avea să-i vorbească. Dar despre ce ? În ce scop ? Și el însuși, cu puțin timp înainte, își rugase secretarul să-l avertizeze pe Auriti ca la ieșirea din teatru să vină la el pentru că trebuia neapărat să-l vadă. Era necesar, da, ca bietul tînăr să aibă cît mai curînd vestea cumplitei nenorociri care plana asupra lui. Nu putea să i-o comunice altcineva decît el. Dînd deoparte draperia de la ușă și văzîndu-l, simți deodată o oarecare ciudă față de mila și emoția pe care i-o și provoca celălalt.

Giulio Auriti nu semăna deloc cu fratele lui ; înalt, slab, foarte elegant, emana din agilitatea plină de forță a trupului o energie viguroasă, pe care ochii, de un cenușiu frumos de oțel, o atenuau cu o oarecare privire de orgoliu vlăguit. Se schimbă tot, imediat, văzîndu-l pe bătrînul ministru care înainta spre el atît de răvășit. Una din mănuși, pe care o ținea în mînă, îi căzu pe covor.

— Ei bine ? — întrebă.

Francesco D' Atri strînse ușor ochii ca să se sustragă stînjenelii provocată de anxietatea cumplită care i se citea pe figură. Deschise mîinile și murmură, clătinînd capul :

— Nu s-a găsit.

— Ah, nu ! izbucni atunci Auriti cu o nouă bruscă alterare a figurii, care exprima indignare, furie și totodată o hotărîre nespus de dîrză de a se răzvrăti în fața unei nedreptăți, fără nici un respect față de nimeni. Ah, nu,

mă iertați, Excelență : hîrtia există, și trebuie să se găsească ! dumneavoastră știți că fratele meu Roberto...

— Știu, știu... căuta să-l întrerupă, cu asprime, D' Atri.

— Dar atunci ! — replică prompt Auriti. Numai declarația aceea îl poate salva, și nu trebuie să dispară ! Sau să se piardă și toate hîrtiile ce-l pot compromite pe Roberto !

D' Atri se așeză, își apăsă din nou mîinile pe față și lăsă să-i iasă de pe buze :

— Necazul este acesta : că autoritatea judiciară...

— Dar nu, Excelență ! — se năpusti din nou Auriti. Autoritatea judiciară are în putere numai ceea ce guvernul a vrut să-i lase. O știu toți acum !

D' Atri îl privi ca și cum el n-ar fi știut situația ; își îndreptă bustul, și cu o figură hotărîtă părea că-l avertizează că nu putea permite ca în prezența lui cineva să înceapă să ridice glasul. Dar Auriti, agitîndu-se, răsucindu-și mîinile, adăugă :

— Și eu... eu care stăteam liniștit... Dar cum, Excelență ? Eu stăteam liniștit fiindcă mă bazam pe dumneavoastră !

D' Atri se arătă deprimat ; dar imediat, ca și cum ceva în adîncul lui i-ar fi dat elan spiritului, își reveni și strigă cu furie, privindu-l cu ură pe tînăr :

— Ce legătură am eu ? Ce pot eu ?

— Cum ! ? — exclamă Auriti. Selmi...

— Selmi... răcni Francesco D'Atri, strîngînd pumnii, ca și cum ar fi vrut să-l țină în gheare.

— Ei, da, să-l salveze — exclamă Giulio Auriti. Ca să-l salveze, însă...

— Mda ! îți închipui și tu că-l salvez eu... — spuse încet D'Atri, dînd din cap cu o indignare nespus de amară.

— Dar însuși Selmi, Excelență, — reluă imediat, cu o indignare diferită Auriti, — veți vedea că însuși Selmi nu va tolera să fie salvat cu prețul asasinării morale a fratelui meu. Și apoi, Excelență, dacă nu vorbește el, dacă va tăcea și Roberto, voi striga eu ! La mijloc este mama mea, Excelență ! Arestarea lui Roberto ? Mama mea ar muri ! Și numele nostru ?

La strigătul acesta figura lui Francesco D' Atri se descompuse.

— Mama ta... da... mama ta... — murmură ; și aplecat, își prinse din nou fața în mîini ; rămase cîtva timp așa,

pînă cînd începu să hohotească cu violenţă ca într-un plîns sufocat. Îi cunoscuseră tineri la Torino, pe donna Caterina Laurentano şi pe Stefano Auriti, pe care tînărul acela i-l reamintea leit ; se gîndi la anii aceia îndepărtaţi ; se văzu pe el însuşi cum era atunci, îl văzu pe Roberto copil ; se gîndi la o noapte pe mare, cu băiatul acela pe genunchi, o oră după plecarea de la Quarto... ah, de la noaptea aceea la aceasta, ce prăpastie !

Giulio Auriti văzînd cum tresare spatele viguros al bătrînului ministru, păli.

În cele din urmă acesta îşi descoperi faţa şi rămînînd aplecat, privind în jos, agitîndu-şi mîinile la fiecare vorbă :

— Ce strigi ? ce strigi — spuse. Ruşinea tuturor ? Toţi mînjiţi ! Vrei să-mi spui că ştii de ce Selmi a luat banii sub numele fratelui tău ? Şi că vei striga şi ruşinea mea !

— Nu, Excelenţă ! — negă imediat, buimăcit şi plin de oroare, Auriti.

— Ba da ! — răspunse Francesco D' Atri, ridicîndu-se. Toţi mînjiţi, ţi-o spun eu ! Toţi... toţi... Mor de silă... Noroiul, pînă aici !

Şi se apucă cu mîna de gît.

— Mă sufocă ! Asta... trebuia să văd asta ! Cele mai frumoase nume... Tu îl vezi numai pe fratele tău ! Nimic, da. Nimic nu i-a căzut în mînă ; dar l-a ţinut de mînă pe celălalt... Şi nu-i o ruşine asta ? Cum o scuzi ? Ce ţipi ? Fratele tău promite, fratele tău asigură, cu biletele acelea, oribilele servicii alę prietenului...

— Şi nu-l numeşte ! — spuse cu dinţii strînşi, rîzînd de furie, de ruşine, de necaz, Giulio Auriti. Iată de ce nu au fost sustrase !

— Dar cînd teama a pus stăpînire ! — începu să strige în faţă, cu un glas sufocat, Francesco D' Atri. Încăierare de hoţi care fură noaptea cu mîinile tremurînde şi oarbe ; amestecă, apucă, vîră înăuntru ; şi pînă una alta, de ici, de colo, din sac, din buzunare, furtul fuge ; şi în încăierare, se strecoară cei ce fură de la hoţi, cei care înşfacă o hîrtie căzută sau alta, şi aleargă apoi să strige în faţa tuturor ruşinea : „Iată, domnilor, cele mai frumoase nume din Italia ! Iată onoarea ! iată gloria patriei !“ Nu mă face să vorbesc... Ştiu cui vorbesc ! Dar acum... mi-a ajuns pînă în gît... Nu este uman, înţeleg că nu este uman să pretindem tăcerea din partea lui Roberto ; pentru el,

pentru mama lui, pentru tine, pentru numele pe care-l purtați...

— Roberto ? — se miră Auriti. Dar Roberto, Excelența voastră, îl cunoașteți, va fi în stare și să tacă. Selmi însuși...

— Roberto va tăcea ? — întrebă D' Atri, ca și cum s-ar fi îndoit.

— Dar eu, nu, Excelență ! — se grăbi atunci să repete. Auriti. V-o spun dinainte : eu, nu, din cauza mamei mele !

— Așteaptă ! — reluă D' Atri, impunîndu-i parcă să tacă. Dacă am vrut să te văd înseamnă că am să-ți spun ceva.

Giulio Auriti îl privi anxios în ochi. Dar D' Atri nu-i susținu privirea ; simți o plictiseală, ba chiar enervare ; descoperi pe jos mănușa căzută de la început din mîinile tînărului, și din nou simți foarte intens apăsarea insuportabilă provocată în zilele acelea de orice lucru care-i apărea în față. Privi în altă parte și spuse întunecat :

— Tu înțelegi că eu nu pot să-mi vîr mîinile în toată povestea asta...

Își privi mîinile apoi și le retrase cu un aer de silă.

— Și totuși, — continuă — pentru Roberto am vorbit... chiar în seara asta ; am spus... am amintit... am amintit meritele lui extraordinare... Poate — ascultă bine — biletele acelea compromițătoare, pentru care este emis mandatul de arestare... da ! Dar — ascultă bine — biletele acelea...

Nu vru să spună : se exprimă printr-un gest rapid al mîinii : s-au dus !

— Totuși — reluă imediat — tu știi că ziarele au și publicat numele fratelui tău. Va fi nevoie să înlături orice suspiciune de compromitere dubioasă și să nu lași nici o urmă, nici un minim de dîră...

— Să plătesc ! — întrebă, pălind, Auriti. Și unde... cum ?

D' Atri strînse furios din umeri.

— Este vorba de patruzeci de mii de lire, Excelență...

— Eu nu ți le pot da... Procură... Și repede ! Tu înțelegi, este singurul mijloc...

— Bani luați de alții... — gemu Auriti.

— Cum luați ? — întrebă cu mînie D'Atri. Asta trebuie să vezi !

— Pentru alții ! — protestă Giulio.

— Ești copil ?

— Nu, Excelență ; dar este dificil... Unde să-i găsesc ? Cum să-i găsesc ?

— Caută... ai rude bogate... vărul tău...

— Lando ?

— Sau unchii tăi...

Giulio Auriti rămase pe gînduri, considerînd care, cîtă probabilitate de reușită îi oferea calea indicată printre obstacolele ce i se puneau de pe acum în față ; pentru Lando, umbra odioasă a lui Selmi ; pentru unchi, mîndria inexorabilă a mamei. Cum s-ar fi înjosit aceasta să ceară acelui frate al ei ajutor în bani pentru o datorie murdară a fiului ? Dacă o obliga să-și îndoaie spinarea i s-ar fi rupt precis ! Se hotărî să încerce el cu Lando ; el, cu orice preț, ca să cruțe sacrificiul extrem al mamei lui.

— Cît timp am ? — întrebă.

— Repede... — repetă D' Atri. Vezi și tu, cinci, șase zile.

Giulio Auriti, pierzînd pentru un moment noțiunea timpului, înțelegînd rolul pe care-l avea de susținut, se retrase și o porni în grabă mare, încruntat, ca și cum ar fi trebuit să alerge imediat la casa vărului.

Francesco D' Atri îl urmări cu ochii pînă în pragul ușii ; apoi rămase perplex, încruntat, frecîndu-și cu o mînă podul palmei celeilalte, vrînd parcă să caute în memorie ceea ce-i mai rămînea încă de făcut. Deodată, descoperi din nou pe jos, pe roșul covorului, mănușa albă, căzută din mîna lui Auriti. Mănușa aceea, lăsată acolo, i se păru semnul că el nu va mai putea să alunge de acum înainte cu totul lucrurile, lumea, gîndurile de care se simțea sufocat ; mereu o urmă, o dîră, un vestigiu, aveau să rămînă, renăscînde sau de neșters, ca în coșmarul unui vis. Și ca și cum în mănușa aceea s-ar fi putut descoperi vreo chestiune compromițătoare pentru el, Francesco D'Atri se aplecă grijuliu s-o ia cu silă, vîrîndu-și-o, pe ascuns, în buzunar.

Donna Giannetta, în capot, cu o grațioasă boneță de dantele și panglici pe cap, aștepta deocamdată în camera ei pe un fotoliu confortabil, jos, masiv, de piele cenușie ; picior peste picior, chinuindu-și buza inferioară cu degetele neliniștite. Ținea ochii ficși, privind cu intensitate vîrful

papucului roşu de catifea care apărea şi dispărea de sub tivul capotului, la legănarea uşoară a piciorului aşezat peste celălalt.

Era prima dată că soţul ei o anunţa cu aerul acela şi pe tonul acela că vrea să vorbească cu ea. Mai înainte, cînd ar fi avut motiv să-i vorbească, nu-i spusese niciodată nimic. Ce mai putea să-i spună acum ?

Observase că, de cîteva luni, era mai întunecat şi mai oprimat ca de obicei ; dar fără îndoială că nu din cauza ei ; poate, din cauza dificultăţilor parlamentare. Pe ea n-o interesase niciodată politica ; le interzisese prietenilor să discute politică în faţa ei ; nu citea ziarele şi îşi făcea o glorie din neştiinţa ei, complăcîndu-se în rîsetele cu care îi erau primite anumite mărturisiri, ca de exemplu, aceea de a nu şti cine sînt colegii soţului ei. Poate că acum voia s-o anunţe, cum mai făcuse o dată, după primul an de căsătorie, că avea de gînd să lase „puterea" ? Oh, acum, o lăsa complet rece.

Dar iată-l... Imediat donna Giannetta se desprinse de gîndurile ei, se lăsă cu ochii închişi pe speteaza fotoliului, vrînd să se prefacă că doarme ; cum D' Atri deschise uşa, ea deschise totuşi ochii cu o oboseală leneşă, ca şi cum, într-adevăr, ar fi dormit pînă atunci.

— Mîine, nu ? — îl întrebă din nou, cu o graţie languroasă. Mi-e chiar somn, Francesco ! Mă tem să nu pierd şirul discuţiei.

— Nu-l vei pierde — îi răspunse el încruntat, mîngîindu-şi barba cu mîna tremurîndă De altfel, dacă vrei, discuţia mea poate fi chiar scurtă.

— Îţi dai demisia ? — întrebă ea placid.

Francesco D' Atri o privi uluit.

— Nu... — spuse. De ce ?

— Credeam... — căscă donna Giannetta, ducîndu-şi o mînă la gură.

— Nu, aici, aici, despre treburile noastre, ale casei, trebuie să-ţi vorbesc, — răspunse el. Ai puţină răbdare. Şi eu sînt atît de obosit ! Dacă vrei de altfel ca discuţia mea să fie scurtă, nu te simţi ofensată.

Donna Giannetta holbă ochii :

— Ofensată, de ce ?

— Deoarece, dacă trebuie să fiu scurt, în consecinţă aş putea fi oarecum necizelat, fără preambuluri, — răs-

punse el. Mă vei lăsa să spun ; apoi vei face, sper, ceea ce-ţi voi spune eu, şi va fi de ajuns aşa. Prin urmare, ascultă.

— Ascult — suspină ea, reînchizînd ochii.

Francesco D' Atri agită de mai multe ori, anevoie, două degete :

— Două nenorociri s-au abătut asupra ta, — începu.

Donna Giannetta tresări :

— Două ? Asupra mea ?

— Una ai ţinut chiar s-o ai, — continuă el. Vechea nenorocire sînt eu.

— Oh ! — exclamă ea, lăsîndu-se din nou, leneşă, pe fotoliu. M-ai speriat !

Zîmbind şi împreunîndu-şi mîinile pe cap, adăugă :

— Ba nu, de ce ?...

Mînecile largi ale capotului alunecară, descoperindu-i braţele nespus de frumoase.

— Pînă acum, nu, — reluă el. Nu ţi-ai dat bine seama, deoarece la plictiseala pe care aş fi putut să ţi-o fac, din cînd în cînd...

— Francesco, mi-e atît de somn, gemu ea.

— Permite-mi... permite-mi... permite-mi... — spuse el cu ciudă. Vreau să-ţi spun că la plictiseală ai găsit o compensaţie mult mai mare în... în... voi spune, filozofia mea...

— Spune-mi imediat cealaltă nenorocire, te rog ! — suspină aproape în somn donna Giannetta.

Francesco D' Atri se aşeză. Acum venea greul discuţiei, şi voia să se exprime cît mai puţin crud posibil. Îşi sprijini coatele pe genunchi, îşi luă capul în mîini ca să se concentreze mai bine, şi vorbi, cu privirea în jos.

— Iată-mă. Aşteaptă. Eu trebuia... eu trebuia să mă aştept... Dar tu în asta n-ai nici o vină. Era firesc ca, între drepturile tinereţii tale şi datoriile tale de soţie, tu să le îndeplineşti pe primele şi nu pe celelalte. Aş fi putut să-ţi atrag atenţia de mai mult timp că tu însăţi, acceptînd spontan, ba chiar cu... bucurie, într-o zi, aceste datorii faţă de un bătrîn, ai renunţat în mod implicit la acele drepturi ; dar nici de asta nu te învinovăţesc, deoarece s-ar putea ca şi tu, atunci, să-ţi fi făcut iluzia că...

În momentul acela, Francesco D' Atri îşi ridică brusc capul şi se întrerupse. Donna Giannetta dormea, cu un

braţ încă sub cap şi celălalt întins spre el, implorînd parcă milă.

— Gianna ! — chemă, dar nu atît de tare, înfrînîndu-şi enervarea şi indignarea, ca şi cum amorul său propriu ar fi fost jignit de faptul că ea, trezindu-se la chemarea aceea, ar fi trebuit să recunoască faptul că cedase atît de repede somnului, în timp ce el îi vorbea de ceva atît de grav. Îşi plecă din nou capul şi termină discuţia care rămăsese suspendată, cu glas tare :

— Ţi-ai făcut iluzia că... da, că ai fi putut uşor să-ţi îndeplineşti datoria de soţie.

Donna Giannetta nu se trezi ; dimpotrivă, încet, încet braţul celălalt îi alunecă de pe cap, căzîndu-i în poală cu greutatea celui ce a adormit. Atunci Francesco D' Atri se ridică fremătător în picioare ; era pe punctul de a o apuca de braţul gol întins, vrînd să i-l scuture cu violenţă, strigîndu-i în faţă injuriile cele mai tari. Dar calmul inconştient al somnului ei, în ciuda faptului că i se părea nerușinat şi aproape o sfidare la adresa lui, l-a reţinut. Părea că, zăcînd aşa în somn, i-ar fi spus : „Priveşte-mă ce tînără sînt şi ce frumoasă ! Ce pretinzi tu, bătrîne, de la mine ?“

Ah, ce pretindea ? ! Dar ce făcuse ea din frumuseţea aceea a ei ? şi ce făcea acum din tinereţea ei ? O risipă ruşinoasă ! Da, dăruindu-se lui, unui bătrîn, la început ! Dar cel puţin el ar fi adorat acele comori cu sufletul vibrînd de emoţie şi plin de gratitudine, ca pentru un har divin ! Ea, în schimb, cu un dispreţ infam, cu o cruzime inconştientă, le violase ! Şi nimic nu mai putea să i le redea sacre, frumuseţea şi tinereţea, atît de nedemn profanate !

Clătină capul şi ieşi tiptil din cameră.

Imediat donna Giannetta sări în picioare, răbufnind. Uff ! O explicaţie la ora aceea ? Şi de ce ? Cînd ar fi trebuit să vorbească, a tăcut ; acum cînd ea se plictisea, de moarte, pretindea o explicaţie ? Ei, lasă ! Prea tîrziu. Dacă el însuşi, de altfel, cu purtarea lui, printre inevitabilele relaţii ale noii vieţi în care o introdusese, în faţa tentaţiilor la care o expunea această viaţă, a exemplelor date continuu, o făcuse să considere, fără să vrea, bineînţeles, frumosul ei vis prea naiv, prea pueril prin căsătoria cu el, stîrnind şi ironia celor din jur...

Cu cea mai mare sinceritate visase să bucure cu rîsul tinereții sale ultimii ani de viață eroică ai lui Francesco D'Atri, vechi prieten și frate de arme cu tatăl ei.

I se păruse poate că se hotărîse cu prea mare nesăbuință să-l ia de bărbat, în seara aceea de demult, în care discutîndu-se în casa tatălui despre femei, despre bătrîni, despre căsătorii, la o întrebare de a ei, el răspunsese în glumă, zîmbind melancolic : „Ei, frumoasa mea, dacă tu te căsătorești cu mine... ?“

Dar poate că bănuise în ea ambiția de a deveni soția unui ministru ! Ca neam, sau condiții de naștere, era aproape săracă.

Ar fi trebuit să știe bine totuși că în casa ei, totdeauna, hotărîrile cele mai serioase fuseseră luate astfel : și că graba în a le lua nu fusese niciodată în dauna fermității de a le menține. Tatăl ei, Emanuele Montalto, tînăr, în compania atîtor tineri din aristocrația lipsită de griji și veselă palermitană, aproape ca dintr-o ciudă, de la o zi la alta, se răzvrătise împotriva familiei devotate Burbonilor ; și din cauza acelei răzvrătiri nu suferise numai persecuții, închisoare, exil din partea guvernului opresor, dar fusese și dezmoștenit de tatăl lui, în beneficiul fratelui mai mare și al surorii lui, Teresa, soția lui don Ippolito Laurentano și mama lui Lando. Și tot dintr-o ciudă, de la o zi la alta, și ea stricase relațiile cu vărul Lando, care, trăind la Palermo, în casa unchiului, principe de Montalto, venea pe ascuns ca să glumească cu ea, verișoara *eretică*, fiica unchiului *eretic*, căruia acela (principele) ca o pomană de care ar fi trebuit să se rușineze, îi strecura cîte un cec abia-abia decent. De la o zi la alta, totul se sfîrșise, pentru totdeauna ; n-a mai vrut să știe de vărul ei, convingîndu-și tatăl să renunțe la Palermo pentru Roma, în speranța că, îndepărtîndu-și tatăl de Sicilia, într-un cerc mai larg și mai puțin sufocat de prejudecăți, în cele din urmă ar fi admis s-o lase să apuce pe calea pe care o chema sîngele matern. Mama ei fusese o actriță din Piemont, Berio, pe care tatăl ei o cunoscuse la Torino, în timpul exilului, și se însurase acolo cu ea. Sîngele, chiar sîngele, nu exemplul o chema, fiindcă nici nu-și cunoscuse mama, care murind la nașterea ei, toți, la Palermo, și în primul rînd tatăl ei, avuseseră grijă să nu afle cine-i fusese mamă. Cum, o Montalto pe scenă ? Oroare ! Și ea, da, trebuia să recunoască, simțea în adîncul ei un fel de repulsie. Totuși,

ca să lanseze o provocare vărului Lando şi să-i aducă o dezonoare acelui unchi care se jena pînă şi să-i întreţină pe ascuns, oh !, nu numai această repulsie ar fi fost în stare să şi-o învingă cu uşurinţă, dar şi oricare alta ! Lando, la scurt timp după asta, venise şi el să se stabilească la Roma, şi împreună cu tatăl căutase s-o îmblînzească, s-o îmbuneze. Nu, nu şi nu ! Se şi înflăcărase în visarea de a se apropia de Francesco D'Atri, care de cum o văzuse se simţise cucerit de ea. De ce oare Francesco D'Atri n-o văzuse în stare să se păstreze credincioasă acelui vis ? Cum de nu a înţeles că o asemenea îndoială, o asemenea teamă, manifestate în unele priviri de milă, în unele zîmbete mîhnite, aveau s-o jignească teribil, în aceeaşi măsură cu libertatea cedată, ba chiar impusă, în ciuda acelei îndoieli şi a acelei temeri ? Prin urmare, pentru el o cădere a ei era inevitabilă şi el se resemna ? Şi dacă el nu credea, ce merit, ce răsplată, ca să nu cadă ? Pentru ea însăşi ? Ah, da, pentru ea însăşi ! Îi murise tatăl, de curînd. Îndurerată, amărîtă profund, şi totuşi constrînsă să apară surîzătoare tuturor, se văzuse, pînă şi în zilele acelea de doliu, vegheată de Lando cu ochii plini de răceală şi dispreţ. Într-un moment de mare nelinişte, de exasperare, într-un moment de adevărată nebunie, pentru ca dispreţul din ochii aceia să se întoarcă şi asupra lui, i se oferise. Pur, imaculat, incoruptibil. Lando o respinsese. Oh ! şi atunci, mai mult ca să se răzbune împotriva lui, decît împotriva tristei şi mutei neîncrederi a soţului bătrîn, se aruncase în braţele lui Corrado Selmi, şi jos, jos, jos... oribil, da... ca o beţivă, ca o nebună, se zbătuse un an în scandal.

Dar ce mai ! Nu-i spusese chiar acum bătrînul că nu avea nimic de reproşat ? De ce, aşadar, ar fi trebuit să aibă remuşcări ? Oh ! nu se distrase cu adevărat în anul acela în relaţia ei cu Selmi. Ce voia acum soţul ei de la ea ?

Donna Giannetta ridică din umeri şi imediat văzu în gestul acela parcă pe altcineva care l-ar fi făcut în faţa ei. Avea foarte pronunţată calitatea stranie de a se observa astfel, aproape din afară, şi în momentele de maximă tulburare, de a se vedea cum se mişcă, de a se auzi vorbind ; şi aproape că uneori se îngrozea, dar mai adesea se plictisea ; se temea ca atitudinile ei, gesturile ei, sunetul vocii, explozia zîmbetelor ar putea apărea studiate ; suferea de îngheţarea neaşteptată a celor mai spontane şi mai

puţin gîndite mişcări ale fiinţei ei, surprinse în momentul apariţiei lor, chiar de ea însăşi, în ea. Îşi trecu de mai multe ori mîna pe frunte şi încercă să se cufunde într-un gînd care să-i smulgă viziunea ei, aşa consternată. Iată. Cealaltă nenorocire... Care putea fi cealaltă nenorocire de care ar fi vrut să-i vorbească soţul ei ? Se întunecă la faţă. Înaintea ochilor îi apăru imaginea lui Selmi care, fie că era speriat şi voia să aplaneze furia aceea de scandal, fie că-i era teamă să n-o piardă, fiindcă ea începuse să se sature, fie în speranţa de a o lega de el şi mai mult, sau poate şi din răzbunare, nu reuşise s-o împiedice să devină mamă. Da, nu mai era dubiu ; cealaltă nenorocire, la care făcea aluzie bătrînul, era fata, copila aceea...

— *Două nenorociri ţi s-au întîmplat... Pe una chiar ţi-ai dorit-o.*

Aşadar, pe cealaltă, nu. Şi avea dreptate : nenorocirea astălaltă chiar nu şi-o dorise.

Dar dacă el ştia tot, şi ştia că ea nu putea să simtă nici o afecţiune faţă de creatura aceea care-i amintea amantul urît, de ce, mai devreme, o lăsase să-l vadă, alături de copila aceea care plîngea, cu un clopoţel în mînă ? De ce atîta ostentaţie de duioşie faţă de făptura aceea ? De ce voise să şi-o apropie ca şi cum ar fi vrut să se posteze amîndoi în faţa ei spunînd că ei doi — el şi copila — reprezentau pentru ea două nenorociri ? La ce concluzie voia să ajungă ?

Donna Giannetta se căi că se prefăcuse că doarme. Mai rămase cîtva timp să reflecteze ; apoi ieşi din cameră în vîrful picioarelor, şi pe întuneric, ţinîndu-şi respiraţia, se duse pînă la uşa camerei soţului ei. Ascultă atentă, apoi se aplecă să se uite pe gaura cheii.

Francesco D'Atri, stînd acolo, în camera lui, după cum stătuse în camera ei, cu coatele pe genunchi, şi capul în mîini, plîngea.

Donna Giannetta simţi că i se despică spinarea într-un fior şi se retrase tulburată, pradă unei stupori care era totodată şi groază.

— Plînge...

Rămase acolo, tremurînd, fără să reuşească să-şi contureze un gînd. Apoi, deodată, temîndu-se că el ar fi putut deschide uşa, se mişcă vrînd să se întoarcă în camera ei. Dar, trecînd ca o hoaţă prin faţa uşii unde dormea fetiţa, se opri.

Şi copila, aici, plîngea ! Amîndoi...

Inconştient, vrînd parcă să găsească un adăpost care s-o ascundă şi faţă de ea însăşi, în momentul acela, deschise uşa aceea şi intră.

Doica, aşezată în mijlocul patului, se agita disperată. Copila, după un somn scurt neliniştit, începuse din nou să se răsucească, din cauza crampelor dureroase, şi să scîncească.

Donna Giannetta nu înţelesese bine de la început ceea ce-i spusese doica ; întinse o mînă spre fetiţa înfricoşată şi imediat şi-o retrase, parcă de o repulsie. Ce rece era ! Dar trebuia s-o facă să tacă... Scîncetul acela era insuportabil... Nu voia lapte ? Poate că era prea strîns înfăşată ? Voia s-o înfaşe din nou ea, cu mîinile ei. Oh, ce picioruşe prăpădite, vineţii... şi cum îi tremurau, contractate de spasme... Încercă să i le ţină ; dar îi erau îngheţate ! Era toată îngheţată, sărmana mititică... De-ar fi fost cel puţin un băiat ; dar nu, iată, o fetiţă... Cu ce s-o înfăşoare ? Iată acolo, un pleduţ, al leagănului... Hai, hai ! Donna Giannetta o luă în braţe, o strînse la piept, tare, dar delicat. Şi începu să se plimbe prin cameră, legănîndu-şi copila, cu legănatul întregului ei trup, cum nu mai făcuse niciodată. Şi se ului că ştia s-o facă. Simţea pe sîn contracţiile pîntecului mic şi îndurerat şi parcă şi clocotul lacrimilor fierbinţi din corpuşorul acela plăpînd şi rece. Atunci, aproape fără să vrea, începu şi ea să plîngă, nu din milă faţă de copilaş, nu... sau poate şi de asta, fiindcă o vedea suferind, ...dar plîngea şi pentru că... pentru că... nici ea nu ştia.

Încet, încet mititica de ea, ca şi cum ar fi simţit căldura dragostei de mamă care o încălzea pentru prima dată, se linişti din nou. Donna Giannetta era obosită acum, foarte obosită, şi totuşi mai continua să se plimbe cîtva timp, şi să bată uşor, la fiecare pas, cu mîna, pe spatele mititel al fetiţei. Apoi se opri ; cu cea mai mare grijă, ca să n-o trezească, şi-o luă de la sîn ; se aşeză şi şi-o potrivi pe genunchi ; îi făcu semn doicii să rămînă în pat, şi la lumina lămpii de noapte începu să-şi contemple fetiţa. O vedea pe plăpînda făptură, liniştită acum, datorită grijii ei, acolo, în poala ei, cum n-o mai văzuse niciodată. Poate pentru că nu făcuse niciodată nimic pentru ea, biată copiliţă, crescută pînă acum fără dragoste, fără grijă... Şi ce vină avea ea ? Îşi strînse ochii, vrînd parcă să-şi alunge

un sentiment odios... Dar nu ! Ce vină avea micuța că se născuse ?

Și deodată, privindu-și astfel copila, înțelese ceea ce voise să-i spună soțul ei. El era și se simțea bătrîn, și știa că nu poate să-i umple viața ; dar ea acum avea o fată ; și o fată poate și trebuie să-i umple viața unei mame. El putea să facă un scandal, și nu-l făcuse ; nu numai, dar îi dăduse chiar copilei, care nu era a lui, prestigiul numelui, al gradului, și chiar... da, chiar duioșia lui. Așadar, acum, ea, ca mamă, putea și ea să-i dea propriei ei copile dragostea, grija, exemplul unei conduite neprihănite.

Iată, da, asta, fără îndoială că asta a vrut să-i spună. Și ea s-a prefăcut că doarme...

În noaptea aceea, donna Giannetta rămase mult timp pe gînduri, cu fetița în poală. Se gîndi, cu un regret nespus de amar, la visul ei tineresc ; și cu greață, la ceea ce îi oferiseră bărbații în schimbul acelui vis... Stupide ficțiuni, vulgarități scîrboase... Apoi, încet, încet, a furat-o somnul.

Mai înaintea zorilor, Francesco D'Atri, trecînd prin coridor ca să se ducă în birou, a văzut ușa de la camera doicii deschisă și și-a vîrît capul să privească. A rămas uluit cînd a văzut-o pe soția lui acolo, adormită pe un fotoliu, cu copilul în brațe. S-a apropiat încet de tot de ea s-o contemple, simțind cum uimirea i se destrăma, transformîndu-se, printr-un freamăt în vene, într-o duioșie infinită. Se aplecă și cu un sărut abia îi atinse fruntea.

Donna Giannetta se deșteptă ; simți și ea o uluire la început, trezindu-se acolo cu mititica pe genunchi ; apoi surîse — își văzu și ea zîmbetul — și, întinzînd o mînă spre soțul ei și privindu-l cu ochii plini de o nouă bucurie, îl întrebă :

— E bine așa ?

CAPITOLUL AL DOILEA

DE VREO DOUĂZECI DE ZILE, TOȚI, chiar și cei care mergeau pe stradă, grăbiți și absorbiți de gînduri, se întorceau, se opreau să admire pe un bătrînel

noduros şi zdravăn, cu o mică desagă pe spinare, patru medalii pe piept şi o pălărie neagră, din care ieşea o răvăşeală de păr, şuviţe gălbui care se amestecau cu barba lînoasă şi încîlcită. Mergea bătrînelul ca în vis, cu ochii lucioşi, zîmbitori, umezi, fără nici o bănuială de apariţia lui extraordinară pe străzile şi în pieţele Romei, în ţinuta aceea comică şi cu aerul acela stîngaci, de sălbatic înduioşat. Dar, lăsînd la Valsanía bereta ţărănească de blană, bocancii cu cuie şi puşca, şi îmbrăcîndu-se cu costumul cel nou de postav albăstrui şi, punîndu-şi sub aspra cămaşă violacee de abà, altă cămaşă de pînză care-i apărea abundent albă şi moale la gît şi mîneci ; cu pălăria aceea neagră şi pantofii curaţi, Mauro Mortara era convins că se aranjase ca un desăvîrşit orăşean. Haina, da, avea pe şolduri unele umflături... hei, pistoalele, ei bine, pistoalele, făcuse un jurămînt să nu le lase niciodată. Apoi, cele patru medalii care se întrezăreau, atîrnate de cămaşa de abà, la piept, şi le luase cu el (cerînd permisiunea generalului) numai ca să demonstreze că era demn să treacă prin Roma, că-şi meritase favoarea şi îşi cîştigase onoarea de a o vedea. Toate documentele erau în ranița de pe umăr.

Cum ar fi putut să presupună că medaliile acelea, la Roma, cufundată în ură şi mînjită toată de noroi în zilele acelea livide, aveau să aducă pe buzele lor un rînjet de batjocură, calificarea de „vechi patriot“ devenind aproape titlu de infamie ? Fără cea mai vagă bănuială că ar rîde de el, Mauro Mortara rîdea tuturor celor ce-i rîdeau în faţă, crezînd că participau la bucuria lui, la bucuria lui cu dîre de lacrimi, care, pîlpîindu-i în jur ca o lumină, îl orbea în faţa oricărui lucru. Nu vedea altceva decît Roma, decît bucuria lui de a fi acolo ; şi în flacăra aceea de halucinaţie totul i se prezenta magic şi vaporos ; şi nu simţea pămîntul sub picioare. De trei, patru ori, lungind pasul, s-a dezechilibrat pe trotuar, de n-a lipsit mult să se rostogolească. Mergea de parcă era beat, fără ţintă, rătăcit, înecat în beatitudinea lui ; şi de îndată ce-i apărea înaintea ochilor şi a fanteziei lui vreun aspect grandios, năvală alte lacrimi din ochii congestionaţi de emoţie.

Lando Laurentano ar fi vrut să-i dea un ghid ; dar ce ghid ! nici nu voia să audă ; nu voia să i se precizeze nimic ; se temea instinctiv că orice ştire, orice indicaţie, orice cunoaştere, fie şi sumară, ar putea micşora imaginea aceea nemăsurată, fluctuantă, de grandoare, pe care

o căuta, sentimentul pe care i-l crea. Roma trebuia să rămînă pentru el aidoma mării, infinită. Şi reîntorcîndu-se seara, istovit şi încă nesătul, în vilişoara din strada Sommacampagna, unde locuia Lando, la întrebările dacă văzuse Coloseul, Forum-ul, Campidoglio :

— Am văzut, am văzut ! — răspundea în grabă. Nu-mi spuneţi nimic... Am văzut !

— Şi San Pietro ?

— Oh, *Marasantissima !* Vă spun că am văzut. Nu vreau să ştiu de nimic ! Asta... cealaltă... ce-mi pasă ? Totul e Roma !

Ce-i păsa lui cine era cavalerul cu picioarele goale şi cu coroana pe cap pe calul mare de bronz în piaţa înaltă, vegheată de statui în capătul urcuşului, dominată de un turn şi cu porticuri pe stînga şi pe dreapta ? Era la Roma? Prin urmare, era, desigur, un mare erou al antichităţii, un victorios, un stăpîn al omenirii. Şi statuia aceea acolo, roşie, plasată deasupra fîntînii, cu o minge în mînă ? Roma : aceea era Roma cu lumea în mînă, şi gata. Dacă prin piaţa aceea n-ar fi trecut continuu atîta lume, s-ar fi aplecat să sărute marginea acelei fîntîni, s-ar fi aplecat să sărute piedestalul acelui cavaler cu picioarele goale. Şi de ce se agita acolo sus atîta lume ? Dar pentru că se străduiau toţi să facă Roma şi mai mare : iată de ce ! Toţi se străduiau pentru asta. Şi Roma, Roma... iat-o acolo : din nou, în curînd, avea să ţină toată lumea în mînă, aşa !

Era, într-adevăr, el, Mauro Mortara, la Roma ? respira chiar el acolo sus aerul de Roma ? atingea chiar el cu picioarele solul Romei ? Vedea el toate măreţiile acelea ? sau era un vis ? Ah, acum se puteau şi închide ochii lui, după atîta graţie divină ! Văzînd Roma el văzuse tot. După ce şi-a pus iscălitura în registrul Pantheonului, la mormîntul regelui, putea să şi moară ; făcuse act de prezenţă în viaţă, răspunsese la apelul istoriei. Ce stupoare ! Pe neaşteptate se pomenise cu ele în faţa ochilor, cu acele coloane întunecate şi majestuoase. În bănuiala că ar fi o biserică, se ţinuse, mai înainte de a intra, de poarta de fier întredeschisă, după cum îi văzuse pe atîţia făcînd la fel. Venind la Roma, stabilise că va sta cît mai departe de biserici ! Să respecte pe Dumnezeu, da, dar pe cel din cer... Şi, ce-i drept, nu intrase nici în San Pietro. El pe mîna preoţilor ? Ţi-ai găsit ! Cu ochi piezişi privise în-

sistent Vaticanul, apăsînd cu coatele patul celor două pistoale. Prin urmare și aceea era o biserică ? Era pe punctul de a întreba, cînd s-a apropiat de el un vînzător de vederi din Roma : — Pantheonul... mormîntul regelui...

— Acolo înăuntru ?

Și atunci intrase imediat. Ochiul acela rotund în cupolă, de unde se vedea cerul, altarul în față, îl tulburaseră oarecum. Unde era mormîntul regelui ? Iată-l acolo, la dreapta, sus, de bronz... Și se apropiase, temător ; văzuse lîngă mormînt doi veterani de gardă, cu medaliile la piept, și registrul pentru iscăliturile vizitatorilor și, cu ochii zîmbitori și sticloși de lacrimi, dăduse ușor haina la o parte ca să le arate celor doi că el avea dreptul să iscălească. Cei doi veterani nu înțeleseseră bine, poate, ceea ce voise el să spună, și văzîndu-l că rîde și în același timp plînge, poate că-l luaseră drept nebun. Într-adevăr, unul din cei doi, vrînd parcă să se asigure, îl întrebase cu un gest al mîinii : iscălea ? Da, îi răspunsese el, cu capul ; acum, acum, după toți ceilalți ; fiindcă, puțin din cauza mîinii nu prea obișnuită, puțin din cauza ochilor și mai ales din cauza emoției, cine știe cît timp ar fi durat ? ! În cele din urmă, rămînînd singur în fața veteranilor, după ce zgîriase cum putuse și el în registru, literă de literă, nume, prenume, locul nașterii :

— Ah, da ? Girgenti... sicilian ? — auzise că-l întreba unul din cei doi, care urmărise pana cu ochii. Ați făcut campania din Șaizeci ?

— Iată-le aici ! — îi răspunsese entuziast de atîta bucurie, arătîndu-i medaliile. Și asta e din Patruzeci și opt !

— Ah, veteran de la Patruzeci și opt !... Și sînteți *despăgubit ?*

— Cum *despăgubit* ? Ce înseamnă asta ?

— Dacă aveți pensie ca toți sinistrații politici...

Dar ce pensie ? ! El ? De ce pensie ? Nu avea nimic, el. Nici nu știa că ar exista pensia aceea ; și dacă ar fi știut, n-ar fi cerut-o niciodată. Să ia bani pentru ceea ce făcuse ? Dar ar fi trebuit mai întîi să-i cadă mîinile !

Aceia, doi cetățeni din Piemont, începuseră să rîdă, privindu-se în ochi. Îl aprobaseră — credea el — desigur. Da, la fel cum îl aprobau în fiecare seară, în vilă, Raffaele, valetul, și Torello servitorul, după severa dojană făcută de stăpînul lor care-i surprinsese într-un moment

cînd rîdeau cu toată pofta pe seama lui, luîndu-l peste picior. La exclamaţiile de bucurie, de uimire, de entuziasm, de satisfacţie, la părerile ingenue ale lui Mauro asupra măreţiei patriei, Lando Laurentano, deşi plin în zilele acelea de dispreţ şi silă, nu replicase niciodată ; îşi reţinuse zîmbetul, chiar cînd bătrînul lui drag, într-una din serile acelea, intrase ca să-l anunţe, fremătînd tot de emoţie :

— L-am văzut pe rege ! L-am văzut pe rege ! Oh, dragul meu fiu, cum aş fi putut să cred vreodată ? tot alb... albit ca mine... Cine ştie cît îl costă să stea acolo sus ! Cîte griji ! Hei, el e stîlpul ! n-ai ce spune : stîlpul care susţine tot... Şi ştiţi ceva ? M-a salutat ! Dacă trăsura mergea mai încet, mă aruncam în genunchi, pe onoarea mea !

„O clipă măcar să-ţi simţi în piept inima lui !“ se gîndise cu duioşie şi cu invidie Lando Laurentano. „Să poţi cu credinţa aceea, cu puritatea intenţiilor lui, să nutreşti un vis, un vis măreţ, pentru care să înfrunţi lupte şi mai aspre şi să învingi, ca să te bucuri după aceea de o bucurie şi mai pură şi mai mare decît aceea !“

Vrînd parcă să-şi retempereze şi să-şi spele spiritul de toate murdăriile descărcate în zilele acelea de viaţa naţională, se cufundase în discuţiile cu bătrînul acela, trăsnite, da, dar un adevărat izvor de puritate şi de credinţă. Vederea lui la Roma, prezenţa lui acolo, în zilele acelea, făceau să-i apară şi mai murdari şi mai mîrşavi toţi cei ce datorită norocului nemaipomenit de a se fi născut într-un moment suprem şi glorios, trăseseră foloase, aidoma unor negustori nesătui şi a unor pungaşi speculanţi. Ce ştia el, ce putea să ştie bătrînelul acela, care, după ce dăruise patriei tot ce avusese mai bun în firea lui forte şi ingenuă, se retrăsese în solitudine, ca să viseze, cu imaginaţia lui, asupra roadelor pe care le aduseseră faptele lui, mai mult ca sigur, convins că toţi ceilalţi făcuseră ca el ? El nu gîndea ; el simţea, şi atît ; flacără aprinsă, care-l încînta cu lumina din jurul ei. Şi, desigur, cum acum, aici, el nu-şi dădea seama de furtuna de noroi în mijlocul căreia trecea radios de bucurie şi de entuziasm, tot aşa, de treizeci de ani, în Sicilia, nu-şi dăduse seama niciodată de ororile atîtor nedreptăţi, de dezolarea părăsirii, de prăbuşirea iluziilor, de strigătul şi de ameninţările mizeriei. Îngîndurat de ştirile care-i parveneau de acolo din sud,

din zi în zi mai grave, Lando ar fi vrut vreo relatare de a lui, măcar legată de provincia Girgenti ; dar nu-i făcuse nici o aluzie, cît de vagă, convins că i-ar fi întunecat brusc toată bucuria, aducîndu-i la cunoştinţă că nepotul generalului era printre cei ce, pe bună dreptate, trebuia să-l socotească printre duşmanii patriei, prin urmare, şi el un duşman al patriei. Îi ceruse în schimb veşti despre tatăl lui.

— În sud, trebuie să veniţi acolo cu mine ! îi răspunsese Mauro, hotărît. Dumneavoastră sînteţi hoţul şi eu vardistul. Şi mulţumiţi-i lui Dumnezeu că m-a trimis pe mine ! Putea să trimită un pluton din paiaţele lui teribile, cu Sciaralla în frunte, căpitanul.

Lando îşi deschisese buzele într-un zîmbet îndurerat. Şi atunci, Mauro, plesnindu-şi fruntea cu o palmă :

— Cap ! Ce vreţi să faceţi ? Mi-i trimite şi acolo, la Valsanía, îmbrăcaţi în felul acela, în casa Tatălui său ! Mi se răsuceşte inima în piept şi văd roşu, vă jur, uneori ! Ce mai, ce-spuneam ? Ah... şi asta vi se pare puţin lucru ? să te apuci să te căsătoreşti din nou ? la vîrsta lui, şi cu una de specia aceea ! Sfinte Dumnezeule, nu ştiu cum şi în ce fel, dar tatăl aceluia, vă spun, cînd bunicul dumneavoastră a fost trimis în exil, s-a dus la biserică să cînte *Te Deum*. Şi el, el, acest don Flaminio Salvo... fir-ar să fie, ştiţi că a trebuit să-l suport o lună la Valsanía ? Ah, ce înfăşurat în nădragi şi unchiul dumneavoastră, don Cosmo ! — Cum aşa ? — trebuia să spună. Flaminio Salvo la Valsanía ? ! — şi în schimb, nimic ! Stăpîn absolut ! Şi ştiţi cum am dus-o eu timp de o lună ? Ca un animal care-şi caută o vizuină peste tot ca să se ascundă. Dacă-l vedeam... sînge... de aici îl apucam, vă spun eu, de gît, dă că dau, şi i-aş fi cărat la pumni, pe unde apucam ! Ştiţi că dacă mă apucă momentul acela bestial, devin o fiară... Să lăsăm asta !... Acest don Flaminio, ce a făcut în Patruzeci şi opt ? vă spun eu ce a făcut, s-a dus direct să denunţe zbirilor burbonici locul unde se ascunsese Stefano Auriti cu mătuşa dumneavoastră, donna Caterina. Istorie ! Şi acum, la Girgenti, îl ţine pe toţi preoţii în căuşul palmei ! Dar Dumnezeu, Dumnezeu l-a pedepsit ! Soţia, nebună ! Păcat că fata lui... ca nu : bună, bună copila ; bună şi frumoasă... Dar să nu vă vină în minte s-o luaţi de soţie ! Dumneavoastră, fiule drag, purtaţi numele bunicului dumneavoastră, aminti-

ți-vă ! Și numele de Gerlando Laurentano trebuie să fie pentru dumneavoastră... ce spun ?, nu, dragul meu, nu rîdeți... de aceste lucruri nu trebuie să rîdeți în fața mea !

— Rîd — îi răspunsese Lando — fiindcă tata mi-a trimis un bun ambasador ca să mă convingă să asist la nunta lui !

Și Mauro întinzînd mîinile în față :

— Ah, nu, ce legătură are ? eu le spun lucrurilor pe nume chiar și lui, clar și răspicat. Și chiar dacă nu le spun, mi se citesc pe frunte... Fiecare cu sentimentul lui. Dar dumneavoastră trebuie să veniți cu mine, fiindcă tata este stăpîn, dragul meu. Nu vă duceți din voința dumneavoastră. El, așa cum a început trebuie să și încheie. Dacă a pornit-o pe drumul acela, ce mai vreți să faceți ? Veți veni cîteva zile și la Valsanía ca să vă odihniți ; vă veți necăji puțin cu caraghiosul dumneavoastră de unchi, cu don Cosmo ; dar, de altfel, sînt eu acolo și este acea *camerone* a generalului, intactă întocmai cum a lăsat-o... Intrînd acolo, pieptul... ah, vi se umflă pieptul și inima vă crește în piept... atîta... Dumneavoastră, știu eu, îmi păreți... Cu permisiunea dumneavoastră, lăsați-mă să vă aud ceasul.

Se apropiase de el, își pusese o ureche pe piept, pe partea inimii, și rîzînd șmecherește, încheie :

— Am înțeles ! Ora femeilor !

Calm și aparent rece, Lando Laurentano tăinuia o ciudă amară și violentă împotriva vremii în care-l făcuse soarta să trăiască ; ciudă care nu răbufnea niciodată în invective sau dojeni, știind că, și dacă și-ar fi găsit ecou în alții, cum găseau de fapt acelea ale atîtor nemulțumiți de bună sau de rea credință, nu ar fi dus la nimic.

Ciuda lui era aidoma fermentului dintr-un must grăbit, într-un butoi care avea deja gust de acru.

Vița fusese culeasă. Toate frunzele de viță erau gălbejite ; se învîrteau uscate ; cădeau ; coardele de viță se desfăceau în ceața autumnală, ca și cum s-ar fi întins cineva într-un lung și surd acces de plictiseală ; în cenușia întindere a ogoarelor, în ceața umedă, nu mai rămînea decît o aparență mută și ușoară și lentă de ramuri de viță vagabonde.

Timpul își dăduse roadele. Și el venise după culesul viei. Mustul generos și dens, făcut în Sicilia, cu o bucurie impetuoasă, amestecat cu cel sec și acru din Piemont,

apoi cu cel spumos și ușor aspru din Toscana, acum cu vinul ușor, cules tîrziu și aproape pe furiș în via Domnului, rău manevrat în trei zăcătoare și în butoaie, combinat anapoda cînd cu tei și cînd cu alaun, devenise irremediabil acru.

Prin forța lucrurilor, vîrsta lui era sterilă, întocmai ca toate cele ce succed unui timp de extraordinară vigoare. Trebuia să asiste, trist și inert, la spectacolul tuturor celor ce dăduseră o mînă de ajutor la munca aceea și acum voiau să fie singuri cînd o încheiau ; unii supraexcitați și aproape deliranți de atîta frenezie, alții vlăguiți și tolăniți cu un zîmbet senil, de suficiență, în satisfacția unei trude aspre, oricum, terminată, căreia nu voiau să-i vadă defectele, și nici alții să nu i le vadă.

Ah, ce-i drept, o soartă mizerabilă aceea a unui erou care nu moare, a eroului care supraviețuiește lui însuși ! Eroul, într-adevăr, moare totdeauna o dată cu clipa ; supraviețuiește omul și rămîne descumpănit. Rău dacă nu explodează sufletul de vehemență, năpădit de suflul propulsor care să-l umfle, să-l îndemne, făcîndu-l să capete brusc o teribilă mască de grandoare ! După efortul acela, risipindu-se și suflul, sufletul violent nu știe, nu poate să se recompună la proporțiile sale firești ; nu-și mai găsește echilibrul : ici, încă lovit și tumefiat, dincolo flasc, învinețit, cade pe toate părțile, și ca un balon ușor înțepat se împiedică în zbor, se destramă în mărăcinișul care-i apare în cale și pe deasupra căreia zburase înainte.

Lando Laurentano nu-și răbufnea ciuda, deoarece, neputînd mai înainte, din cauza vîrstei, nemaiputînd acum, din cauza inerției vremurilor, să facă nimic, considera drept prea ușor să spui că ceilalți făcuseră rău ! Să faci... iată, să poți face, fără nici o vorbărie ! Făcuseră alții. Acum era vremea cuvintelor. Făceau atîtea alții, inutil, încît el putea foarte bine să facă economie cu ale lui. Vedea că aceia, cărora li se dăduse să facă, discutaseră îndelung, dezbătînd două concepții, una iluzorie și alta servilă ; una a unei Italii clasice și alta a unei Italii romantice : o fantomă în togă și un manechin de îmbrăcat cu livrea după bunul plac al altuia ; o Italie retorică, făurită din amintiri din școală, poate chiar aceea dorită de Petrarca și sugerată de Cola di Rienzo, republicană ; și o Italie străină, sau înstrăinată toată în suflet și în orînduiri. Din păcate, trebuia ca necesitățile istorice să efectueze

aceasta. Şi, în fond, nu se făcuse altceva decît să se substituie o retorică cu alta ; la scolastica imitaţie a anticilor, nepotrivita imitaţie a străinilor. Tot imitare. — „Oh, italienii, — strigase de la *Muratte* din Firenze Guerrazzi — maimuţe şi nu oameni !“ Odată impulsurile cele mai generoase sufocate de aşa-zisele raţiuni de stat, naţiunea fusese ridicată prin aranjamente şi compromisuri, prin incidenţe şi coincidenţe. Un singur foc, o singură flacără ar fi trebuit să treacă, de la un capăt la altul al Italiei, ca să topească şi să sudeze diferitele membre ale ei într-un singur corp viu. Fuziunea lipsise din cauza acelora care consideraseră periculoasă flacăra şi mai adaptată lumina rece a intelectelor lor pricepute şi calculate. Dar, dacă flacăra se lăsase sufocată, nu era totuşi semn că nu avea în sine forţa şi căldura pe care ar fi trebuit să le aibă ? Ce nimb de foc vesel şi violent din Sicilia sus, sus pînă la Napoli ! Încă de acolo din sud, mai tîrziu, flacăra ţîşnise ca să ajungă pînă la Roma... Pretutindeni pe unde fusese constrînsă să se oprească, la Aspromonte sau în rîpele de la Trentino, rămăsese un gol surd, o dezmembrare.

Nu se putea face Italia în alt fel ? Semn că evenimentele încă nu erau mature, sau că lipsise energia unora şi îndrăzneala care să-i secundeze. Prea multe calcule şi reflecţii umbroase şi clătinări din cap şi scrupule şi reţineri şi stînjeneli inhibante mortificaseră crearea patriei.

Ce era de făcut acum ? Pentru cei ce vor, este totdeauna timp să facă bine. Dar un bine modest, umil, răbdător, Lando Laurentano simţea că nu era pentru el. La ultimele alegeri, îi oferiseră candidatura la unul din colegiile din Palermo ; nici rugăminţi, nici presiuni, nici chemări la disciplina partidului nu ajutaseră să-l facă să revină asupra refuzului. El, la Montecitorio, în momentul acela ? Mai bine să se înece într-un canal !

Încă de tînăr se nutrise cu studii serioase şi severe, nu atît din nevoia unei culturi sau din pasiune, cît ca să poată gîndi şi judeca în felul lui, păstrînd astfel, în discuţiile cu alţii, independenţa propriului său spirit. Avea aici, în vilişoara lui, solitară, de pe strada Sommacampagna, o bibliotecă bogată, în care obişnuia să petreacă destule ore pe zi. Dar, citind, era atras în mod irezistibil să traducă în acţiune, în realitate vie ceea ce citea ; şi, dacă-i cădea în mînă o carte de istorie, avea un sentiment

indefinibil de jenă stînjenitoare văzînd redusă la cuvinte ceea ce cîndva fusese viaţă, redusă la zece sau douăzeci de rînduri de tipar, ceea ce fusese mişcare dezordonată, învălmăşeală, tumult interliniate în acelaşi fel, într-o ordine precisă. Arunca pe jos cartea, cu un gest brusc de indignare, şi începea să se plimbe prin cameră. Ce stranie impresie îi făceau atunci toate cărţile acelea în temniţa rafturilor înalte şi ample care acopereau de la un capăt la altul cei patru pereţi ! De la cele două ferestre joase, dînd înspre grădină, intra ciripitul dens, asiduu, asurzitor al numeroaselor păsărele care îşi dădeau întîlnire zilnic pe pinul acela, palpitînd mai mult din cauza aripilor lor decît din cauza frunzelor lui. Compara freamătul acela continuu, neobosit, tumultul exaltat al glasurilor vii cu cuvintele închise în cărţile mute, şi indignarea lui creştea. Compoziţii artificioase, viaţă, fixată, închegată în forme de neschimbat, construcţii logice, arhitecturi mentale, inducţii, deducţii — şi tot aşa mai departe !

Să te mişti, să trăieşti, nu să gîndeşti !

Ce angoasă, ce agitaţie, uneori, dacă se cufunda în gîndul că şi el, în mod inevitabil, cu concepţiile şi opiniile pe care încerca să şi le formeze asupra oamenilor şi a lucrurilor, cu ficţiunile pe care şi le crea, cu afecţiunile, cu dorinţele care-i apăreau, oprea, fixa în sine şi în jurul său în forme determinate fluxul continuu al vieţii ! Dar şi el însuşi, cu trupul lui, era o formă determinată, o formă care se mişca şi care putea să urmeze, pînă la un moment dat, fluxul acesta al vieţii, pînă cînd, pe măsură ce corpul avea să devină din ce în ce mai rigid, mişcarea devenind din ce în ce mai lentă, avea să înceteze definitiv ! Ei bine, într-unele zile, ajungea să simtă faţă de trupul lui însuşi, înalt şi zvelt cum era, faţă de chipul său brun palid, cu fruntea prea înaltă, cu barba neagră pătrată, nasul imperativ, în contrast cu ochii de arab somnolent şi voluptuos, o stranie antipatie. Şi-i privea într-o oglindă de parcă ar fi fost ai unui străin. În trupul lui însuşi, pînă una, alta, în ceea ce el numea suflet, fluxul continua indistinct, sub diguri, dincolo de limitele impuse de el, ca să-şi compună o conştiinţă, ca să-şi construiască o personalitate. Dar se puteau şi ca toate formele acelea fictive, năpădite de flux, într-un moment de furtună, să se prăbuşească şi partea aceea a fluxului, care nu curgea necunoscută sub diguri şi dincolo de limite, dar care-i apă-

rea lui distinctă, pe care el o canalizase cu grijă în afecţiunile sale, în datoriile pe care şi le impusese, în obiceiurile pe care şi le trasase, se putea ca într-o clipă de revărsare mare să inunde şi să dea totul peste cap.

Iată : la unul din aceste momente aspira el ! De aceea se cufundase în studiul noilor chestiuni sociale, în critica acelora care, înarmaţi cu argumente covîrşitoare, tindeau să dărîme din temelii o constituire de lucruri, comodă pentru unii, nedreaptă pentru majoritatea oamenilor, trezind în acelaşi timp în această majoritate o voinţă şi un sentiment care să dea naştere unui impuls de a submina, de a distruge, de a împrăştia toate acele forme impuse de secole, în care viaţa încremenise cu mare greutate. Ar fi apărut în majoritatea oamenilor acea voinţă şi acel sentiment atît de puternice încît să forţeze imediat prăbuşirea ? Le lipsea încă educaţia şi conştiinţa necesare. A-i face conştienţi, a-i educa, a-i pregăti ; iată un ideal ! Dar cînd să fie trecerea la fapte ? Operă lentă, lungă, de răbdare şi asta, din păcate.

În vastele sale proprietăţi în Sicilia, în provincia Palermo, moştenite de la maică-sa, acordase ţăranilor cea mai cinstită formă de arendă, interzicînd în mod absolut administratorului său să greveze cu cît de puţină dobîndă anticipaţiile acordate cu liberalitate pentru sămînţă, şi pentru toate celelalte cheltuieli necesare la cultivarea ogoarelor ; fondase acolo mai multe şcoli rurale şi le menţinea cu cheltuielile lui ; de mai multe ori la fiecare cerere, contribuise generos la fondurile de rezervă pentru rezistenţa ţăranilor şi a minerilor din minele de sulf în luptele împotriva proprietarilor de pămînturi şi a producătorilor de sulf ; plătea spezele de tipar ale unui ziar al partidului : *Nuova età* [1], publicat în fiecare duminică, la Palermo. Administratorul Rosario Piro protesta de acolo, lună de lună, cu scrisori nespus de lungi, pline de bun simţ şi de greşeli de limbă : protesta şi se spăla pe mîini. Bietul Piro ! Cine ştie cum îi ajunseseră mîinile tot spălîndu-şi-le ! Lando, poate că fără să-şi dea seama chiar, sau crezînd poate că trăieşte în mod sobru, cheltuia totuşi mult pentru el. Experienţa unei vieţi goale şi insipidă cum era viaţa tuturor celor ce prin profesiune făceau o impresie bună în aşa-zisa lume bună, în cluburi,

[1] Nouă epocă (generaţie) (n. tr.).

în saloanele marilor hoteluri, în sălile de joc, pe pistele de curse, la vînătoarea pe cai, şi-o plătise, nu din dorinţa de a o avea astfel, dar ca să nu apară un singular faţă de ceilalţi în ceva de atît de mică valoare pentru el şi care în fond nu-l costa nici un sacrificiu, date fiind obiceiurile lui de domn şi relaţiile sale sociale ; încă mai continua să şi-o plătească din cînd în cînd, deşi scumpă, în momentele în care simţea mai tare nevoia de a se prinde de baza solidă a bestialităţii umane ca să se sustragă sau să reziste la anumite impulsuri stranii, la unele capricii ale imaginaţiei, la neliniştile şi incertitudinile existenţiale ale intelectului. Se lăsa pradă atunci unor exerciţii violente cu o răceală care-i provoca uneori lui însuşi dezgust, sau plăcerilor sexuale, a căror rafinateţă exterioară parfumată şi strălucitoare nu reuşea să-i ascundă trista vulgaritate. Dar simţea cum îl roade starea lui de pasivitate ; printre agitaţiile forţatei inactivităţi, se sufoca, cu atît mai mult cu cît se silea să respingă acele agitaţii ca să nu se dea, niciodată, în spectacol. Şi în timp ce zîmbea, ascultînd, la club sau în altă parte, neghiobiile cunoscuţilor lui, legănînd un picior, sau mîngîindu-şi barba, îşi închipuia, cu răceală, cîte o explozie neaşteptată care să învălmăşească ridicol şi totodată îngrozitor toată lumea aceea îngîmfată, fictivă, în care i se părea cu neputinţă ca alţii să poată în mod serios trăi şi împlini cu satisfacţie. Ceilalţi ? Şi el ? Din ce trăia el ? Nu era satisfăcut, e drept ; dar ce cîştiga, nesatisfăcîndu-se ? Iată, agitaţiile acelea. Nu lăcomii efemere, nu pofte de satisfăcut găseau în asta simţurile lui : să se retragă nu l-ar fi costat nici un efort de voinţă ; dimpotrivă, trebuia să facă un efort să rămînă, ca şi cum pentru el ar fi fost executarea unei obligaţii plicticoase, o condamnare. Pe de altă parte, n-ar fi înnebunit să rămînă absolut singur ? Era atît de nemulţumit de propria-i existenţă aridă, lipsită de mugurii unor dorinţe vii. În unele nopţi, întorcîndu-se acasă, abătut şi cumplit de plictisit, dorea cu atîta intensitate să ajungă în vila lui unde să-şi regăsească, în solitudine, propriul său spirit, rămas neclintit acolo, care avea să-l primească din oglindă, batjocoritor, întrebîndu-l dacă era frumos afară, dacă răsărise luna, dacă vreun felinar nu se înflăcărase mai tare pe drum, sau dacă San Paolo, istovit de atîta stat în picioare, nu se dusese să se aşeze pe columna Antonină ; impresia asta îi era atît

de vie, încît se întorcea înapoi, ca să evite batjocura acelui *alter ego*. Iat-o, iat-o acolo, minunata lui persoană, bine îngrijită, bine netezită, bine spilcuită... cine voia s-o ia în ora aceea din noapte ? Se oprea puţin să asculte tăcerea nocturnă din jurul lui ; i se părea că această tăcere s-ar fi cufundat în timp, în trecutul Romei, devenind teribilă. Se înfiora. Noaptea se lăsa grea asupra unui oraş de mii şi mii de ani, prin care el trecea, umbră deşartă, plăpîndă, pe care cea mai vagă suflare ar fi putut-o spulbera.

Din asemenea momente, şi nu rare, de fiecare dată îl făcea să-şi revină, alergînd de la Palermo, neinvitat şi mereu prompt, un prieten, poate singurul sincer : Lino Apes, directorul de la *Nuova Età* : Socrate, cum îl numea el. Şi, ce-i drept, nu-i lipsea nici umorul şi nici urîţenia lui Socrate : înalt, cu gîtul excesiv de lung, umerii înguşti, braţele de maimuţă, aluneccîndu-i pînă aproape de genunchi, fruntea teşită, nasul turtit, şi ochii veseli şi vioi, lăcrămînd cînd rîdea, parcă ascunşi sub sprîncenele stufoase şi lăsate în jos. Foarte sărac, cu greutăţi incredibile, depăşite cu seninătate, se întreţinuse singur la studii, pînă cînd îşi luase licenţa în litere şi filosofie ; fără ambiţii măreţe, se resemnase să predea, în felul său original, la un gimnaziu inferior, spre marea bucurie a băieţilor, spre marea mîhnire a directorului care nu îndrăznea să-i adreseze nici o mustrare. Îşi petrecea restul zilei, risipind în conversaţie inepuizabila bogăţie de idei care, după un lung ocol, îi reveneau, şi abia, abia le recunoştea, fiecare idee avînd amprenta prostiei sau a vanităţii aceluia ce şi-o însuşise. Discuţia lui era un izvor peren de subiecte foarte speciale, scînteind brusc o lumină nouă şi stranie făcînd, pe neaşteptate, ca totul să devină clar şi simplu. Lino Apes demonstrase de mai multe ori lui Lando Laurentano că, spunînd că este socialist, minţea cu cea mai ingenuă sinceritate ; se vedea nu cel ce era, ci cel ce ar fi vrut să fie. Ceea ce, susţinea el, se întîmplă tuturor, şi este primul izvor al ridicolului. Socialist, un nedisciplinat ? socialist, un duşman, nu al acestei sau al acelei orînduiri, ci al orînduirii în genere, al oricărei forme determinate ? Socialist era pentru un moment ; pentru acel moment de revărsare la care rîvnea. Dar majoritatea socialiştilor, de altfel, erau ca el şi de aceea putea să se consoleze, sau, mai degrabă, să simtă ciudă. Oricum,

o specialitate avea s-o aibă oricînd : aceea de a fi totdeauna bogat printre atîţia semeni săraci şi de a lăsa să i se ia sînge de către toţi ca şi de el, Lino Apes, directorul ziarului *Nuova Età* şi inspector privat al şcolilor rurale dependente de Excelenţa Sa, tînărul principe de Laurentano.

Lando îl asculta cu plăcere. Tot ceea ce spuneau alţii ca şi tot ceea ce spunea el însuşi, îl nemulţumea, nu-l satisfăcea, recunoscînd totuşi că, da, adesea avea sens. Recunoştea şi că atîţia şi atîţia vorbeau mai bine decît el ; dar ce valoare aveau de altfel toate cuvintele acelea, toate raţionamentele acelea, toate ideile acelea juste, toate lucrurile acelea raţionale ? În forul lui interior se descătuşa, exasperat, un protest : — Nu, nu, nu este asta ! — fără ca el însuşi, după aceea, să ştie cam ce ar trebui în schimb ! Dar tot restul, zvîcnirile şi fulgerele care i se aprindeau în spirit nu erau exprimabile : dacă şi le-ar fi exprimat, ar fi părut nebun. Ei bine, Lino Apes, *Socrate*, ştia să şi le exprime, şi era considerat înţelept.

Primea în zilele acelea de la el scrisori după scrisori, şi fiecare într-un stil acru îl presa să vină repede în Sicilia. Toţi cocoşii de pe bătăturile încinse nu avuseseră niciodată creasta atît de roşie şi atît de ţeapănă şi niciodată nu-şi lansaseră mai semeţ cîntecul asupra ogoarelor ca să salute noul soare care, după o noapte de secole, pentru prima dată se trezea în conştiinţele muncitorilor. Conştiinţe ? Un fel de a spune. Înlocuiseră biserica cu Grupările muncitoreşti şi acum de la ele aşteptau toate minunile zadarnic implorate de la prima. Dar fanatismul era la culme : prin urmare, posibile miracolele şi uşoară sarcină taumaturgilor. Revărsarea cea mare era pe punctul de a se produce, şi într-o clipă ar fi putut să năruie „sediile impure ale dominaţiei burgheze“ fără protecţia militară. Trebuia să vină repede şi să acţioneze mai înainte ca Sicilia să fie invadată de militari şi să înceapă reacţia.

Lando fremăta, dar nu era în stare să se desprindă de Roma, în clipa aceea. Scandalul bancar era ca un abis de foc deschis în faţa Parlamentului naţional ; una cîte una, ieşind de acolo, carcasele putrede ale *vechiului patriotism* aveau să se prăvălească ; şi focul acela, devorîndu-le, avea să purifice patria. Spectacolul era vesel în obscenul lui teribilism. Dar poate că nu astfel ar fi fost

pentru Lando, dacă în abisul acela nu ar fi aşteptat cu o neliniște feroce pe Corrado Selmi.

Ah, în sfîrşit ! Îl şi vedea ca pe un copac desfrunzit la apropierea lavei ; poate că şi mai înainte de a fi atins de lichidul de foc devorator, ar fi dispărut într-o şuierătoare văpaie. Şi Lando spera că spiritul lui avea să se lumineze la văpaia aceea. Ah, măcar pentru o clipă ! Răul pe care i-l făcuse omul acela era iremediabil ; îi întunecase viaţa pentru totdeauna, îi luase pentru totdeauna speranţa de a se adresa, de a se reapropia de cea care-l făcuse în prima tinereţe să simtă eternitatea într-o clipă de lumină : lumină strălucitoare, scînteind din doi ochi negri şi cu un zîmbet ademenitor, într-o seară de mai, de-a lungul plajei din Palermo, luminată, în zgomotul trăsurilor, mireasma algelor venind dinspre mare, parfumul florilor de portocal adiind din grădini. De dragul acestei amintiri, divine, de neşters, a acestei clipe, el s-ar fi reapropiat desigur de vara lui, de îndată ce, fără remuşcare, fără profanare cel puţin din partea lui, după moartea bătrînului ei soţ, ar fi putut să fie a lui din nou. De aceea o respinsese, cînd ea, într-un moment de nebunie, voise cu o disperare furioasă să se agaţe de el. Şi omul acela profitase ca un laş.

Nu, nu se putea îndepărta de Roma în clipa aceea.

Acum, chemat cu atîta solicitudine din cu totul alte motive în Sicilia, motivul pentru care venise Mauro Mortara nu putea să nu i se pară o grotescă ironie. Se gîndi că, fără îndoială, nu din plăcerea de a-l vedea, se dorea prezenţa lui la acel festin de nuntă, ci dintr-o neîncredere a lui Salvo, care-l ofensa. Şi, ca să se debaraseze, se hotărî să scrie o scrisoare ca să-l asigure din plin că poate avea loc căsătoria şi fără prezenţa lui. Lui Lino Apes îi răspunse că, mai înainte de a se urni, ar fi vrut să-şi consulte toţi colegii, care peste cîteva zile urmau să treacă prin Roma, în drum spre congresul din Reggio Emilia. Avea să ţină o adunare la el acasă, la care şi el, *Socrate*, trebuia să ia parte. În contul lui spezele de călătorie, atît ale lui cît şi acelea ale reprezentanţilor Grupărilor muncitoreşti mai importante, despre care voia o dare de seamă mai precisă a condiţiilor în care avea să se angajeze lupta ; şi dacă acestea erau într-adevăr favorabile, nu ar fi ezitat o clipă să se expună, să riște tot, acolo şi

adio ! La două zile după expedierea acestei scrisori, îi ajunse la ureche ştirea salvării scandaloase a lui Selmi încercată de guvern. Simţi că i se răsuceşte stomacul, şi într-o furioasă explozie de indignare, se hotărî să plece imediat ca să dea foc pulberei pregătite în Sicilia. A doua zi dimineaţă, în timp ce vorbea cu Mauro Mortara despre plecarea iminentă, i-a fost anunţată vizita vărului său, Giulio Auriti.

Mauro se dusese de două ori în casa lui Roberto, pe strada Colonnette, şi nu-l găsise. Mai înainte de a pleca, ar fi vrut cel puţin să-l salute. Nu-l cunoştea pe Giulio, fiindcă-l văzuse doar de două, trei ori numai cînd era copil ; sări de pe scaun, de cum îl văzu intrînd în cameră :

— Don Stefano ! — exclamă. — Oh, fiul meu ! Don Stefano în persoană... Leit, leit el ! Aceeaşi figură... acelaşi trup...

Dar observînd că tînărul, în tulburarea căreia îi era pradă, rămînea în faţa lui cu o perplexitate rece şi încruntată :

— Nu ştiţi cine sînt eu ? — adăugă. Sînt Mauro Mortara. Aici, în braţele astea, a murit tatăl dumitale, cu un glonte în piept, aici sub gît. Avea' băsmăluţa la gît, şi în rană îi intrase un capăt al băsmăluţei : nu putea vorbi ; cu ochii aceştia ai dumitale, în agonie, în timp ce îl susţineam, mi-a vorbit de fiul lui, de fratele dumitale, pe care-l îndepărtam cu cotul, acoperind cu toată fiinţa mea corpul căzut al tatălui dumitale, ca să nu-l vadă şi el...

Giulio Auriti îşi apăsă tare mîinile pe faţă şi izbucni într-un hohot de plîns.

Lando, ştiind caracterul rigid al vărului său, stăpînirea de sine rece pe care o avea, se întoarse să-l privească, tulburat şi consternat. Se apropie de el ; îi puse o mînă pe umăr :

— Giulio !

— Ai fi făcut mai bine dacă l-ai fi lăsat să-l vadă ! — spuse atunci acesta, adresîndu-se lui Mauro, revenindu-şi brusc, la chemarea vărului. I-ar fi rămas întipărit mai bine. Era prea mic ! Şi tot mic a rămas. Mic şi orb. Trebuie să-ţi vorbesc — adăugă apoi, adresîndu-se lui Lando, şi cu mîna îşi strînse ochii, vrînd parcă să îndepărteze orice urmă de plîns.

Mauro nu înţelese, nu înţelese nimic ; cu ochii ficşi în viziunea îndepărtată a luptei, clătină îndelung din cap, suspină :

— Frumoasă moarte ! Frumoasă moarte ! O poate plînge un fiu ; dar dacă te gîndeşti, e o sărbătoare. O sărbătoare era pentru noi să murim ! Ce moarte ne aşteaptă acum ? Bătrîni, vom spurca patul... Gata ; plec. E acasă don Roberto ? Vreau să mă duc să-l salut. Am văzut Roma, totuşi, aşa că pot să mor mulţumit şi într-un colţişor, mîncat de muşte...

Făcu un semn de indiferenţă cu mîna şi se retrase.

Toată noaptea, după discuţia cu Francesco D' Atri, Giulio Auriti, în loc să se gîndească la ceea ce trebuia să-i spună vărului său ca să obţină ajutorul pe care trebuia să i-l ceară, prevăzîndu-l potrivnic, ca să-şi facă curaj în acţiunea aceea, făcuse apel, într-o continuă stare de agitaţie şi furie, la gînduri şi la motive imposibil de invocat ; se complăcuse în a-şi spune sieşi ceea ce n-ar fi putut să-i spună lui ; voise să vadă în el aproape un drept la ajutorul acela. Şi îşi dăduse seama că pînă acum relaţia sa cu el fusese cordială numai în aparenţă. Cîtă invidie ignorată şi cîtă ranchiună nu-i răscolise din adîncul tainic al sufletului, în noaptea aceea, nevoia ! Pînă acum se gîndise că meschinăria condiţiei sale de funcţionar într-un minister, ascunsă cu atîtea sacrificii sub hainele sale de domn, nu putea să-l umilească în faţa vărului său bogat şi cu titluri, fiindcă Lando trebuia să ştie că asta era consecinţa renunţării demne şi dispreţuitoare a mamei ; şi că, în ceea ce privea nobleţea, nu era mai prejos a lui, prin ceea ce fusese tatăl lui. Dar acum ? Compromis în mod josnic, Roberto, în ruşinosul scandal bancar, constrîns el însuşi să ceară ajutor, prăbuşeau în mod mizerabil toate motivele mîndriei sale şi cu ele, brusc şi pe acelea ale cordialităţii faţă de vărul său. Aşadar, se pregătise pentru discuţia cu el ca pentru un asalt împotriva unui duşman. Da, duşman, fiindcă Lando, fără îndoială, îi va refuza ajutorul, ştiind că banii aceia fuseseră de fapt luaţi de Selmi. Ar fi trebuit să-i mărturisească adevărul, prin forţa lucrurilor. Dar, pentru Dumnezeu, şi Lando trebuia să se gîndească la faptul că nici Roberto nu-i împrumutase bani în schimbul altor favoruri şi nici el nu ar fi apelat acum la ajutorul acela, dacă mama lui n-ar fi re-

nunțat în favoarea lor la moștenirea cuvenită din partea tatălui !

Banii pe care avea să i-i ceară reprezentau în fond o minimă parte din cei lăsați cu dispreț de mamă fratelui mai mare ; și el ar fi putut să-i ceară cu titlu de împrumut, dată fiind oribila necesitate. Sacrificiul lui de a-i cere acești bani nu avea să fie mai mic decît al lui Lando de a i-i oferi.

Acum, după ce a ieșit Mauro Mortara, care-i provocase emoția aceea neașteptată, cu amintirea morții eroice a tatălui, el, în fața vărului care-l privea tulburat, în așteptarea anxioasă și binevoitoare, rămase cîtva timp parcă rătăcit, pradă unei mari agitații. Își contractă chipul și strîngîndu-și mîinile împreunate, pînă a-și frînge degetele :

— Am nevoie de tine, Lando, — spuse. Pentru mine este un moment cumplit, de care numai tu mă poți elibera, dar... te previn, cu un mare sacrificiu și din partea ta, moral și material.

Lando, confuz, perplex, suferind la vederea vărului său atît de agitat și presimțind și din cuvintele lui gravitatea a ceea ce avea să-i ceară, murmură, deschizînd brațele :

— Vorbește... Tot ceea ce pot...

— Ah, nu ! — îl întrerupse imediat Giulio, iritat de fraza banală. Este greu, este greu, atît pentru mine cît și pentru tine, știi ! Dar trebuie să te gîndești că viața mea, Lando, viața mamei mele, onoarea noastră, sînt... sînt în mîinile tale, iată ! Gîndește-te la asta, și atunci poate sper... că vei găsi forța să faci sacrificiul pe care ți-l cer.

— Mă îngrozești ! — exclamă Lando. Vorbește ; ce ți s-a întîmplat ?

Giulio își strînse din nou mîinile, convulsiv ; și le bătu, așa strînse peste gură, ținînd ochii strînși. Venele umflate, pe fruntea contractată, demonstrau efortul atroce pe care-l făcea ca să se stăpînească.

— Dacă spun tot —, izbucni, agitat, — îmi vei da ajutor ?

— Dar de ce nu ? — întrebă Lando, cu neliniște. Ce e ? Dacă nu știu despre ce e vorba !

— De mine — răspunse prompt Giulio. Gîndește-te că este vorba numai de mine, sau, mai degrabă, de mama mea. Ține cont de toate nenorocirile mamei mele și de

toate nenorocirile familiei mele. Tu ai respect şi afecţiune faţă de mama mea, nu-i adevărat ?

— Ba da, o ştii ! — afirmă Lando, sincer interesat. Nu mă ţine aşa în nesiguranţă, ce naiba ? !

— Aşteaptă, aşteaptă... — imploră Auriti ; ca şi cum n-ar fi fost în stare să se desprindă de fluidul acela de duioşie, în amărăciunea în care se îneca. Pentru noi, pentru mine e totul ; orgoliul ei, sentimentul ei... din cauza cărora, fără să ne plîngem vreodată, am ajuns în halul ăsta... Nu ştiu, chiar nu ştiu cum trebuie să-ţi spun ; dar noi nu avem altceva, n-am avut niciodată decît acest orgoliu... şi acum... acum...

— Linişteşte-te, Giulio ! — îl îndemnă din nou Lando, cu o mişcare de nerăbdare. Nu înţeleg... Ai nevoie de mine. Spune... Mama ta...

— Trebuie să o împiedic să moară ! — strigă Giulio. Cu orice preţ ! Şi tu trebuie să mă ajuţi, Lando ; şi ca să mă ajuţi, trebuie să faci sacrificiul de a învinge orice resentiment, orice motiv de ură faţă de un om care este cauza întregii noastre ruine şi pe care eu îl detest şi-l blestem ca şi tine şi pe care l-aş vrea mort, prin aceeaşi tortură pe care ne-o cauzează el nouă acum !

Lando deveni brusc rigid, încruntă sprîncenele :

— Selmi ? — întrebă. Roberto... cu Selmi ?

Giulio lăsă capul în jos de mai multe ori ; apoi, pe scurt, într-o agitaţie de nedescris, expuse situaţia fratelui şi ceea ce trebuia făcut pentru a-l salva, tăcînd asupra discuţiei avute cu o seară în urmă, cu Excelenţa Sa, ministrul D' Atri.

Dar Lando, prevenit, cu gîndul fixat într-un singur punct, din cuvintele gîfîite ale vărului său n-a înţeles altceva, la început, decît că a-l salva pe Roberto însemna a-l salva pe Selmi, şi că salvarea acestuia mai putea depinde încă de aceea a vărului. Îl privi pe Giulio în ochi, de parcă abia acum îl vedea în faţa lui :

— Şi cum ? — exclamă, uluit. Tu vii la mine, Giulio, pentru asta ? Tocmai la mine ?

Copleşit de această întrebare atît de uimită, Giulio s-a pierdut pentru o clipă şi, ca şi cum frenezia i s-ar fi transformat într-un amar veninos :

— Cui ? Cui altuia ?... se bîlbîi el. Tu ştii că familia mea... Şi apoi... adu-ţi aminte, intrînd la tine ţi-am cerut un sacrificiu...

— Dar ce sacrificiu ! Nu ! — strigă Lando. Nu este uman ! Vii la mine pentru asta ? Dar cum aşa ! Nu ştii ce reprezintă pentru mine omul acela ? !

— Ţi-am spus... de asta... — încercă să mai adauge Giulio.

— Ce mi-ai spus ? Nu ! — izbucni din nou Lando. Tu, Giulio, vii să-mi spui aşa : Iată arma, singura armă cu care îţi poţi ucide duşmanul care e pe punctul de a scăpa răzbunării tale ; dar nu ! arma asta tu nu trebuie s-o foloseşti ; dimpotrivă, tu trebuie să mă ajuţi s-o ascundem, s-o înlăturăm, ca să-l salvăm !" Asta vii tu să-mi spui ? !

— Fiindcă-l vezi pe Selmi, iată, îl vezi pe Selmi şi nu mai eşti în stare să vezi altceva ! — se agită exasperat, Auriti. Ştiam eu ! Cînd îţi voi spune tot, îmi vei da mai mult ajutor ?

— Dar ce ajutor — replică încă o dată Lando — tu numeşti asta ajutor ? Asta e, după mine, complicitate. Mă iei complice la salvarea lui Selmi ?

— Şi mai lasă-l încolo ! — strigă Giulio. Roberto ! Eu vreau să-l salvez pe Roberto ! Pe mama mea ! Ce-mi pasă mie de Selmi ! Îl urăsc, ţi-am mai spus, îl detest mai mult decît tine ! Dar trebuie să-l salvez pe Roberto !...

Lando cu un efort violent asupra nervilor săi, se sili să fie calm, în faţa acelei încăpăţînări oarbe, disperate, a vărului său. Voi să raţioneze alături de el.

— Iartă-mă — spuse. Uite... uite, Giulio, răspunde-mi ! E vinovat Roberto ? Tu-l crezi vinovat ?

— Vinovat sau nevinovat, — răspunse Giulio, venindu-şi în fire, — nu de asta e vorba ! Este compromis !

— Dar se poate apăra, pentru Dumnezeu ! — replică imediat Lando.

— Mulţumesc. Ştiu şi eu ! Dar eu trebuie să împiedic să fie acuzat, arestat, nu înţelegi ? — explică Auriti. Ştiu că se poate apăra ! Şi dacă nu va voi să se apere el...

— Iată, iată... foarte bine ! — aprobă Lando. Şi eu cu tine...

— Ba nu ! Mulţumesc! — recuză, din nou cu indignare, Giulio. Ajutor de vorbe, mulţumesc ! Sînt eu de ajuns ! Nu mai era nevoie să vin la tine !

— Iartă-mă — spuse Lando, ofensat. Ajutor cinstit... apărarea adevărată, onorabilă, numai asta este. A plăti

înseamnă complicitate. Roberto trebuie să vorbească ; nu să apară complice cu Selmi, tăcînd şi plătind pentru el.

— Şi tu vrei, prin urmare, — întrebă Giulio, — ca el să suporte înjosirea arestării şi a închisorii, cînd eu mai am încă timp să-l pot cruţa ?

— Cu bani ?

— Cu bani, cu bani, — repetă Giulio. Cinste, necinste... ce vrei să-mi mai pese acum ? E de ajuns ca eu să-l ştiu onest ! Cine l-ar mai crede astfel mîine, dacă azi ar fi arestat ? Cine mai crede în apărarea unuia care a fost în închisoare ? Lando, pentru Dumnezeu, să ne oprim la aceste experienţe. Uită-te numai la Roberto. Tu, fii atent, dacă-mi refuzi acum ajutorul, nu o faci de altceva, ci doar fiindcă vrei să faci din Roberto instrumentul răzbunării tale !

— Nu, asta nu ! — negă energic Lando. Dar nici nu mă pot face eu instrumentul salvării lui Selmi ! Înţelegi ? Tu îmi impui un supliciu inuman ! Eu nu pot, nu trebuie să-l suport ! Pentru Roberto, totul ! Dar dacă Roberto e implicat cu Selmi, şi ajutorul meu îl poate favoriza pe acesta, nu, eu nu ţi-l pot da, şi nici tu nu poţi să mi-l ceri !

Giulio Auriti rămase cîtva timp tăcut, absorbit într-o mare tristeţe.

— Prin urmare, nu ? — spuse apoi, ridicînd capul şi privindu-şi vărul în ochi.

La întrebarea asta categorică, Lando, cuprins de o milă nespusă, n-a fost în stare să-i răspundă cu un nou refuz hotărît.

Îşi împreună mîinile, se apropie de Auriti şi-i spuse :

— Dar lăsînd deoparte orice motiv al meu, personal, Giulio, gîndeşte-te... gîndeşte-te la relaţiile mele, la felul meu de a simţi, la ideile pentru care lupt... Eu n-aş mai putea să mă aflu mîine cu tovarăşii mei în opera asta de epurare pe care am întreprins-o...

Şi-a dat imediat seama că nu trebuia să rostească acele cuvinte, şi totuşi nu s-a putut înfrîna, deşi observase, aproape cu groază, alterarea chipului vărului său, la fiecare cuvînt pe care-l profera. În cele din urmă l-a văzut ridicîndu-se brusc în picioare, descompus de supărare.

— Voi epuraţi de pe acum ! — exclamă Giulio Auriti, cu un rînjet oribil. Tu poţi epura ! Voi sînteţi purii ! Noi, eu şi Roberto, şi tatăl meu, dacă ar trăi...

— Giulio... Giulio ! — încercă să-l potolească Lando, îndurerat.

Dar Auriti, scos din sărite, continuă :

— Noi ăştilalţi sîntem toţi pătaţi. Şi aş bate monedă falsă, da, aş fura ca să fac rost de aceste patruzeci de mii de lire, bani pe care tu îi ai şi pe care eu nu-i am. Şi fiindcă nu-i am, sînt un pătat ! Tu îi ai şi eşti un pur ! Dar pînă una, alta, gîndeşte-te că mama mea nu a vrut să-i aibă fiindcă i s-au părut murdari !

Lando îşi îndreptă corpul şi, neclintit în mijlocul camerei, îşi măsură cu privirea vărul cu o rece trufie :

— Banii mei — spuse — o ştii prea bine, sînt numai aceia ai *mamei* mele.

Dar şi după ce a proferat aceste cuvinte s-a căit imediat şi expresia feţei i s-a schimbat în silă, din cauza cruzimii triviale la care ajunsese discuţia. Se gîndi într-o clipă că, dintr-o dispoziţie nedreaptă, şi în familia din partea mamei, unul plătise cu sărăcia răzvrătirea generoasă ; se gîndi că printre atîtea motive din cauza cărora în fervoarea tinereţii voise să-i fie soţie Giannetta Montalto, el îl enumerase şi pe acesta, de a-i reda măcar o parte din cît îi fusese luat tatălui ei, dezmoştenit. A prevăzut că vărul lui i-ar fi răspuns la afirmarea lui trufaşă şi nechibzuită, tîrînd şi mai jos disputa ruşinoasă. Şi, într-adevăr, Giulio Auriti, contorsionîndu-şi chipul tulbure, ciocnindu-şi pumnii strînşi şi apoi deschizîndu-i în faţa ochilor scăpărători de un luciu de batjocură, rînji :

— Dar chiar şi banii mamei tale, hai lasă !

Şi Lando în faţa provocării, încă o dată s-a dovedit incapabil să se înfrîneze.

— Banii mamei mele ? — întrebă, apropiindu-se de el, cu pieptul umflat.

Giulio Auriti îşi trecu o mînă pe fruntea, gheaţă de transpiraţie, îşi ascunse ochii, doborît de durere.

— Nu mă obliga să spun mai mult !

Lando rămase să-l privească, sau, mai degrabă, să-l privească în adîncul sufletului ; apoi spuse cu o crudă răceală, încet, printre dinţi, aproape silabisind :

— Admiţînd chiar ceea ce gîndeşti tu, vrei să plătesc eu o datorie contractată de Selmi din plăcerea unei femei, care ar putea discuta apoi de proveniența banilor mamei mele ? Du-te, du-te, du-te... pentru Dumnezeu, du-te ! —

izbucni apoi, ascunzîndu-şi şi el ochii. Nu te mai pot privi în faţă !

Îl auzi pe vărul lui cum pleacă, mai rămase încă îndelung cu mîinile pe faţă, din sila pe care o simţea de a fi atins adîncul abject al unei realităţi la care nu s-ar fi aşteptat niciodată să poată descinde şi a cărei impresie oribilă avea să-i rămînă pentru totdeauna în suflet. Acum, apărînd din nou la suprafaţă din acel adînc, în care lunecase pentru o clipă, nu avea să i se pară fals şi gol şi pîngărit totul în jurul lui ? În orice sentiment al său, în orice idee, orice act, în orice cuvînt, nu avea să rămînă un semn, amprenta acelui noroi atins ?

Cu ochii strînşi, cu dinţii strînşi şi buzele întredeschise, uscate şi amare, îşi frecă mîinile cu putere. Apoi deschise ochii, privi prin odaie ; simţi că se sufocă şi se duse spre o fereastră care dădea în grădină.

Ah, totul, totul astfel !... Totul era ruşine în clipa aceea ! Nenorocirea plutea în atmosferă. Carcasa socială se descompunea toată, şi sufletul lui, şi fiece gînd al lui, fiece sentiment... totul era pîngărit...

Trei zile mai tîrziu, în sala unde se afla şi biblioteca erau adunaţi tovarăşii care aveau să ia parte la Congresul socialist de la Reggio Emilia, reprezentanţii *Grupărilor muncitoreşti* mai numeroase din Sicilia, invitaţi de Lando : unii deputaţi prieteni, patru milanezi din *Partidul italian al muncitorilor* şi Lino Apes.

Ieşea în evidenţă, printre atîţia bărbaţi, o tinerică în jacheţică roşie şi cu o beretă neagră, gen bărcuţă, cu o pană de cocoş dreaptă, pusă semeţ pe o parte ; Celsina Pigna, venită în locul lui Luca Lizio ca să reprezinte *Gruparea* din Girgenti. Nimeni nu voia să pară că se minunează ; dar ea îşi dădea bine seama de privirile tuturor aruncate pe furiş, mai ales ale celor mai puţin tineri ; şi observa, rîzînd în sinea ei, că acei puţini, care îşi impuneau cu îndărătnicie să n-o privească, luau faţă de ea aere seducătoare, sau atitudini demne şi, cînd vorbeau, dădeau anumite inflexiuni glasului, unii vlăguite, alţii vivace ; pînă la urmă, toate trădînd frenezia trezită de obicei de prezenţa unei femei. La vreo cîţiva observase o altă ostentaţie : o dezinvoltură aproape dispreţuitoare, dezvăluind tocmai stînjeneala mascată de a se afla într-o casă bogată şi bine pusă la punct, îngrijită.

Lando Laurentano nu sosise încă. Lino Apes, în numele lui, îi rugase pe prieteni să aibă puţină răbdare, fiindcă avea să vină şi el în curînd. În aşteptare se formaseră unele grupuri : două lîngă ferestrele care dădeau în grădină, unul lîngă masa pregătită în capul sălii pentru cel ce voia să prezideze adunarea. Unii se plimbau gînditori, alţii citeau pe legăturile cărţilor din rafturi titlurile, ciulind urechile, fără să pară, la ceea ce spunea cineva dintr-un grup sau altul. Mulţi spionau pieziş pe unul dintre deputaţi care, plimbîndu-se prin sală cu degetele vîrîte în buzunăraşele vestei, ridica din cînd în cînd din umeri, îşi întindea gîtul şi în semn de uimire, şi de compătimire, îşi întindea gura sub mustăţile aspre roşietice aproape decolorate. Era deputatul republican Spiridone Covazza, care scrisese rău în zilele acelea, într-o revistă franceză, despre organizarea forţelor proletare în Sicilia. Văzîndu-se ocolit de toţi, prin gestul acela părea să spună : — Incredibil ! Dar trebuia totuşi să ştie că vina lui era aceea de a vedea atîtea lucruri pe care alţii nu le vedeau, dîndu-le greutatea pe care alţii încă nu o simţeau, fiindcă în înflăcărarea pasiunii orice lucru pare că se ridică uşor cu cel ce îl poartă în sine. Iluzii : baloane de săpun, care pot deveni brusc bile de plumb. O ştiau bine bieţii ţărani masacraţi la Caltavutùro. Scrisese în cronica aceea franceză ceea ce credea, în conştiinţa lui, că este adevărat ; după cum obişnuia el : cu o cruzime neşlefuită. Dar ei voiau să spună că el simţea o plăcere amară în a pune în faţă, aşa, fără un reflex al situaţiei, ca timp şi loc, adevărurile cele mai neplăcute, vrînd să stingă cu răceala extremă a argumentaţiei lui orice entuziasm, orice flacără de idealism, alături de care era totuşi atras în mod irezistibil. Gîndac cu aripi de fluture de noapte — îl definise Lino Apes în *Nuova Età* : — prin apropierea de flacără îi ardeau aripile de fluture şi rămînea gîndacul. Calomnie şi ingratitudine ! El considera de datoria lui, în schimb, să se păstreze aşa rece în mijlocul atîtor flăcări tinereşti ; şi dacă acestea nu se vor dovedi în cele din urmă foc de paie, avea să se înflăcăreze şi el ; dar dacă erau astfel, el le făcea bine tuturor, stingîndu-le. Poate că însăşi figura lui, grasă şi totuşi aspră, ochii ficşi, privind în gol, pătrunzători în spatele ochelarilor, nasul de cucuvea, sunetul glasului, trezeau în toţi o repulsie cu atît mai iritantă, cu cît fiecare era constrîns să recunoască adevărul

că aproape totdeauna timpul și evenimentele îi dăduseră dreptate, să-i prețuiască doctrina vastă și profundă, probitatea minții și a conștiinței, cinstea intențiilor, suscitînd stimă și chiar admirație cu francheța aceea crudă și enervantă și cu curajul cu care își sfida nepopularitatea. Pînă una alta, Spiridone Covazza știa că primirea aceea ostilă o datorează mai ales celor trei tineri sicilieni din sală, înconjurați, în momentul acela, de simpatia entuziastă a tuturor : Bixio Bruno, Cataldo Sclàfani și Nicasio Ingrao, care se simțiseră jigniți, mai mult decît ceilalți, de critica lui. Fiecare stătea în mijlocul cîte unuia din cele trei grupuri formate. Bixio Bruno, zvelt, cu chipul măsliniu, însuflețit și cu părul creț și des ca de negru, explica într-un limbaj fluid și colorat, schițînd un zîmbet de satisfacție, cu buzele roșii și cărnoase, cum reușise el, în scurt timp, la Palermo, să adune într-un singur mănunchi pe cei douăzeci și șase de muncitori asociați, muncitori organizați pe ramuri de producție discordante, ale căror drapele uzate erau acum păstrate, într-o sală, ca trofee ale victoriei. Apărea plin de încredere și sigur de triumf. Se aștepta, credea chiar iminentă, reacția din partea guvernului : desființarea *grupărilor*, arestări, invazie militară. Dar sămînța cea bună fusese răspîndită ! Orice abuz, orice persecuție avea să facă și mai măreață victoria. Puteau fi oare arestați trei sute de mii de oameni ? Nu. Numai căpeteniile, eventual cîteva duzini de membri. Bine, erau gata pregătite căpeteniile secrete, încă neștiute de poliție, și propaganda avea să continue mai eficace ca oricînd. Cataldo Sclàfani, robust, cu ochii ușor strabici și un bărboi de părea un mănunchi de ghimpi, vorbea în alt grup, în mod profetic, inspirat ; spunea cu emoție zîmbitoare că acolo unde mai înainte răsăriseră zorii unității patriei, era fatal să răsară acum zorii cei mai roșii, cei mai aprinși ai revendicării oprimaților. Știa, da, că și mai înainte, în Romagne, Modena, în provinciile din Reggio Emilia și Parma, Cremona, Mantova, Polesine, apăruse prima mișcare a socialismului italian ; dar acum era cu totul altceva în Sicilia ! O revelație neașteptată, prodigioasă ! Lino Apes, ascultîndu-l, se trăgea de mustăți gata să și le smulgă, ca să-și înfrîneze zîmbetul. În scrisorile lui către Lando, îl numea pe Cataldo Sclàfani *Messia al grupărilor muncitorești.* În grupul al treilea, Nicasio Ingrao, robust, grosolan, cu o îngrozitoare poftă de

sînge care i se citea pe figură, discuta cu deputaţii, rotunjind cum putea şi el dialectul natal, sărind cu o mimică ciudată de la o înjurătură deplasată la o invocare ingenuă infantilă ; vorbea despre criza industriei de sulf în Sicilia şi despre îngrozitoarea mizerie a minerilor din minele de sulf, în grevă forţată de cîteva luni. Un tovarăş, director al *Grupării muncitoreşti* din Comitini, încercă să aducă la cunoştinţa acelor deputaţi cît făcuse şi cît mai făcea Ingrao, proprietar de pămînturi şi case în Aragona, pentru minerii din minele de sulf ca să-i împiedice să treacă la jafuri, incendii, încăierări sîngeroase ; dar Ingrao se repezi asupra lui şi-i astupă gura, ameninţînd că-l face praf cu un pumn dacă mai continuă. Celsina Pigna, din locul unde stătea retrasă, izbucni în rîs, la gestul acela violent burlesc, şi Ingrao, rîzînd şi el, o întrebă :

— Îl fac praf, domnişoară ?

În cele trei grupuri toţi ceilalţi insulari, tineri, între douăzeci şi treizeci de ani, auzindu-i cum vorbeau cei trei şefi mai de vază, se umflau în pene de orgoliu, se înduioşau aproape pînă la lacrimi. Erau siguri, în îngîmfarea lor tinerească, că reprezentau o parte nouă în istorie, totuşi, acolo, la Roma. Văzuseră în faţa acelor trei şefi ai Comitetului central mii de femei, mii de ţărani, întregi populaţii ale insulei, în delir, aruncînd flori, prosternîndu-se cu faţa la pămînt, plîngînd şi strigînd, cum făceau mai înainte în faţa imaginilor sfinţilor lor.

Brusc se întoarseră toţi să-l întîmpine pe Lando Laurentano care intra grăbit. Cerînd scuze pentru întîrziere, strînse mîna primilor care înaintaseră ; îi rugă pe toţi să ia loc, şi de îndată ce se făcu linişte, spuse :

— Am pierdut timp, domnilor, dintr-un motiv, poate nu străin intereselor noastre, intereselor, mai ales, ale atîtor tovarăşi de ai noştri, care mai mult decît alţii, cred, au nevoie, în acest moment, de ajutor, jos, în Sicilia.

— Minerii din minele de sulf — strigă Ingrao, sărind în picioare, ca şi cum el ar fi fost cel mai legitim apărător al lor. Am înţeles ! — adăugă. Vrei să spui că este aici inginerul Aurelio Costa ? Am înţeles. Hei, a călătorit cu mine acest domn ! Am discutat îndelung...

Lando îi făcu semn să tacă :

— Inginerul Aurelio Costa, întocmai, — reluă —, director al minelor de sulf ale lui Salvo, despre care cred că este unul dintre cei mai bogaţi proprietari de mine

din provincia Girgenti, a venit la Roma ca să intercseze deputăţia siciliană pentru un plan...

— Permiteţi ? — întrerupse din nou Ingrao. Să nu pierdem timp, domnii mei ! Vă explic eu cum stau lucrurile. Domnul Salvo este pe punctul de a se înrudi, printr-o soră, cu principele de Laurentano...

Un murmur de protest se stîrni datorită grosolăniei lui Ingrao faţă de Lando, spre care toţi ochii se îndreptară, vrînd parcă să ceară scuze pentru nepoliteţea aceea. Dar Lando, zîmbind, se grăbi să spună :

— Nu cu mine, vă rog ! Nu cu mine !

Şi Ingrao, atunci, cutremurîndu-se furios, strigă :

— Sfîntă Fecioară, drept cine mă luaţi ? Dacă spun principe ! L-aş fi numit principe pe amicul nostru stimat, gazda noastră, tovarăş prea iubit ? Nu de alta, dar el ştie că nu se înalţă, dacă-l numim principe şi nici nu vrem să-l coborîm, numindu-l pur şi simplu Laurentano. Eu fac aluzie la principe, la tatăl lui ; şi Lando Laurentano nu se poate ofensa de cuvintele mele. Dacă se simte ofensat este un prost ! Vorbesc eu în locul lui fiindcă el stă la Roma şi eu stau în mijlocul minelor de sulf, şi ştiu că proiectul domnului Salvo nu tinde la altceva decît să intre în graţiile fiului principelui, demonstrîndu-i că el are grijă de soarta muncitorilor din mine. Minciuni ! Născociri ! Praf în ochi ! Ştie mai bine decît mine domnul Salvo că proiectul lui este o gogomănie ! Da, domnii mei, eu v-o spun verde ! Dacă într-adevăr vrea să facă ceva, să ia domnul Salvo din minele de sulf, din proprietatea lui, aşa-zisele *prăvălii* unde muncitorii sînt obligaţi să se aprovizioneze, cu camătă de sută la sută, cu bunuri alimentare de primă necesitate : vin, care e oţet ; pîine care e piatră !

Spiridone Covazza ceru atunci să vorbească, şi toţi se întoarseră cu un aer ostil să-l privească :

— Vreţi acum să apăraţi *prăvăliile* ? — îl apostrofă Ingrao.

Covazza nici nu se întoarse.

— Aş vrea să ştiu — spuse încet — în linii mari, ideile acestui proiect.

— Vă spun că este o gogomănie ! — strigă din nou Ingrao.

Covazza întinse o mînă fără să se irite.

— Vă rog — spuse, — a urla nu înseamnă a raţiona. Am fost şi eu în minele de sulf ; am studiat cu atenţie

condiţiile industriei sulfului, motivele complexe ale acestei crize ; şi pot să vă spun că, dacă în condiţiile prezente cei ce au de sperat mai puţin sînt cei din minele de sulf, muncitorii cu tîrnăcopul şi salahorii din mină, nu mai puţin tristă este totuşi şi soarta celor ce se ocupă de aceste mine şi a proprietarilor lor ; şi dacă acest proiect...

N-a mai putut continua. Toţi reprezentanţii *grupărilor* săriseră în picioare să protesteze. Lando interveni, încercă să-i calmeze, le atrase atenţia că trebuie să aibă respect faţă de părerile altora, şi propuse ca cineva să fie chemat imediat ca să conducă discuţia.

— Bruno ! Bruno ! Bixio Bruno ! — se strigă din mai multe părţi.

Şi Bixio Bruno, obişnuit de a se vedea desemnat pentru asemenea oficii, în două salturi se prezentă la masa pregătită în capul sălii.

— Domnilor — începu el. Pe neaşteptate, incidental, am intrat în miezul discuţiei ! *Onorevole* Covazza, într-o scriere a sa recentă...

— Publicată în străinătate ! — întrerupse cineva din sală.

— În străinătate sau în Italia, prostii ! — replică Bruno. Ideile noastre, partidul nostru nu recunosc graniţe de naţionalitate. În această scriere on. Covazza a criticat opera mea şi a tovarăşilor mei.

Spiridone Covazza, cu mîinile încrucişate pe piept, negă de mai multe ori cu capul.

— Nu ? — întrebă Bruno. Cum să nu ? N-aţi spus dumneavoastră că propaganda noastră este alcătuită din miraje ?

— Eu am spus — răspunse Covazza, ridicîndu-se în picioare, — că demonstraţiile voastre oneste pentru o libertate care să dea realmente întregul drept de a satisface necesităţile vieţii, explicaţiile pe care voi le daţi despre lupta de clasă, a celor exploataţi împotriva exploatatorilor, şi asupra programului şcolii marxiste în genere şi acel minim pe care vi l-aţi trasat, se traduc, inevitabil şi din nenorocire, în miraje, din cauza ignoranţei acelora cărora sînt adresate. Asta am spus ! Şi am adăugat...

În sală, se ridicară noi proteste confuze. Bruno bătu cu pumnul în masă şi impuse tăcere.

— Lăsaţi-l să vorbească !

— Am adăugat — reluă Covazza, — că voi, orbiți, în înflăcărarea credinței voastre sincere tinerești, credeți că demonstrațiile și explicațiile voastre sînt într-adevăr înțelese.

— Sînt ! sînt ! sînt ! — strigară mulți în cor.

— Nu sînt ! Nu pot fi ! — negă cu energie Covazza. Cum vreți să fie, dacă nici voi înșivă nu le înțelegeți bine ?

O furtună de urlete se dezlănțui la afirmarea aceasta. Bruno, Lando Laurentano, Lino Apes, colegii deputați se străduiră cîtva timp să-i îmblînzească. Spiridone Covazza așteptă cu capul plecat, cu ochii închiși, să se potolească ; la un moment dat, își împreună mîinile și, ținîndu-le în sus, își plecă și mai mult capul între ele, își curbă cu greutate trupul obez ; apoi, deschizîndu-le într-un gest amplu și ridicîndu-le din nou, se rugă, aproape plîngînd :

— Nu mă constrîngeți, domnilor, din cauza unor false considerații față de amorul vostru propriu, nu mă constrîngeți să atenuez nici cu un punct adevărul, cu concesii care ne-ar face, mie și vouă înșivă, rușine, și care ar putea fi pernicioase în momentul acesta ! Cîți dintre voi cunosc într-adevăr pe Marx ? Patru, cinci, nu mai mulți ! Fiți drepți ! Toți ceilalți nu au conștiința adevărată a ceea ce se vrea ; da, da, chiar așa ! și nici mijloace adecvate pentru a le dobîndi, infatuați de un socialism sentimental, care se împodobește cu promisiuni magice de *dreptate* și egalitate. Dar știți voi oare ce înseamnă pentru țărani și pentru mineri *dreptate* ? Înseamnă violență ! sînge înseamnă ! înseamnă măcel ! Fiindcă în dreptatea legală, în dreptatea fondată pe drept și pe rațiune ei nu au crezut niciodată, văzînd-o totdeauna călcată în picioare, în dauna lor ! Îi cunosc eu, mult mai bine decît voi ! Voi vă faceți iluzii ! Voi spuneți colectivizare ? și ei traduc : împărțirea pămîntului, atîta eu și atîta tu ! Le spuneți abolirea salariului ? și ei traduc : stăpîni toți, afară cu pungile, să numărăm banii, și atîta eu și atîta tu.

— Nu-i adevărat ! Nu-i adevărat ! — strigară unii.

— Lăsați-mă să termin ! — exclamă obosit, nerăbdător, Covazza. Cealaltă iluzie, pe care v-o faceți, este asupra numărului de înscriși în *grupările* voastre : trei mii aici, patru mii acolo, opt sute, o mie, zece mii... Unde ? Cum îi numărați ? Sînt umbre vane, domnii mei, înșirări de nume și nimic altceva ! Da, știu și eu : de îndată ce se deschid înscrierile, ca oile : una dă exemplul, și toate

după ea ! Dar vreţi chiar serios să daţi importanţă, să vă bazaţi pe faptul ăsta care este rodul unei inevitabile contagiuni psihice ? Cîţi, după răceala primului entuziasm, rămîn efectiv în *Grupările voastre muncitoreşti* ? E de-ajuns să îndepărteze cel mai mare număr prima cerere a mizerabilei cote săptămînale ! Şi cîte *Grupări muncitoreşti* create azi nu se dizolvă mîine ? Lăsaţi să vi-o spună unul care nu se înşală şi nu vă înşală, domnilor ! Eu ştiu că voi, aici, azi, vreţi să stabiliţi dacă trebuie sau nu să secundaţi tendinţa multitudinii la o acţiune imediată. Ştiu că mulţi dintre voi sînt potrivnici, şi eu îi consider înţelepţi şi-i aprob. O mişcare serioasă, cum o înţelegeţi voi, încă nu e posibilă în Sicilia ! Dacă totuşi credeţi că este, prin opera voastră, vă înşelaţi ! Pentru mine nu e altceva decît o febră pasageră, un delir de inconştienţi !

Spiridone Covazza se aşeză, ştergîndu-şi transpiraţia de pe faţa congestionată, în timp ce zece, cincisprezece, toţi împreună, se ridicară, cerînd cuvîntul.

A vorbit Cataldo Sclàfani cu glas detunător şi cu chipul marcat, mai mult de durere decît de indignare, din moment ce nu acuzaţia prin ea însăşi îl putea ofensa, ci faptul că cineva putea să-l acuze şi prin el pe tovarăşii lui.

— Nu mă apăr — expun ! începu el.

Cîte *Grupări* erau ? Erau prezenţi şefii cei mai importanţi şi fiecare putea să-i spună onorabilului Covazza cum erau număraţi membrii şi cîţi erau. *Grupările,* după ultimele date ale Comitetului central, erau o sută şaizeci şi trei ferm constituite, treizeci şi cinci pe cale de formare. Era, prin urmare, într-adevăr o mare armată de muncitori în Sicilia, în care nu se ştia dacă era de admirat mai mult fervoarea, conştiinţa sau disciplina cu care ascultau la un semn al Comitetului central. Căpetenia fiecărei *grupări* trecea cuvîntul de ordine fiecărui şef de secţie, şi aceştia, la rîndul lor, şefilor de raioane şi de străzi ; într-o clipă, fie zi, fie noapte, toţi membrii *grupărilor* puteau primi un aviz, un ordin. Şi dacă muncitorii ar trece mîine la acţiune, toată lumea siciliană ar fi luată în vîrtej ca într-un val de foc. Fiindcă de ani şi ani mocnea focul în Sicilia, de cînd ea se văzuse, în mare, ca o piatră, căreia cizma Italiei îi trăgea un picior ca răsplată pentru ceea ce făcuse pentru aşa-zisa unitate şi independenţă a patriei. De ce să spunem că numai de un an se vorbea de socialism în Sicilia ? Nu exista de acum opt-

sprezece ani o secţie a Internaţionalei ? Şi de atunci nu se publicaseră mereu ziare ale partidului ? Şi cercuri, grupuri, nuclee, nu se formaseră ici şi colo, încît de îndată ce apăruse prima idee a *Grupărilor muncitoreşti,* alergaseră imediat vechii tovarăşi de credinţă pentru a se agrega din nou ? Prin urmare, nu era adevărat că formarea rapidă a *Grupărilor muncitoreşti* se datora numai propagandei asidue şi viguroase a tinerilor : terenul era pregătit de mult ; lipsea uniunea, o cale ; şi tinerilor le-a fost de ajuns să lanseze o chemare şi să arate calea, aceeaşi cale pe care o bătea proletariatul din alte ţări de atîţia ani. Ţăranii şi muncitorii din Sicilia alergaseră la aceşti tineri cu braţele întinse, strigînd : „Voi, voi ne sînteţi adevăraţii prieteni !“ şi-i urmară cu bucurie în inimi, şi cu deplina conştiinţă de ceea ce începeau să facă. Şi, ca să dovedească această conştiinţă. Cataldo Sclàfani vorbi, emoţionat, de discursurile ţinute la ultimul congres de la Palermo, de cîteva femei din Piana dei Greci şi din Corleone : discursuri care demonstrau, în modul cel mai fulminant, cum nu lumina artificială a unei culturi academice, nici teorii de şcoală aveau să deştepte conştiinţa, ci practica cotidiană a durerii şi a nedreptăţii, şi indicaţia cea mai simplă şi cea mai spontană a remedierii atîtor neajunsuri ; uniunea ! Socialismul sentimental ? Dar forţa care creează este tocmai sentimentul, nu raţiunea rece, armată cu doctrină ! Ce conta noţiunea abstractă a unui drept, cînd era sentimentul imediat şi prepotent al unei nevoi ? Să simţi propriul tău drept cu aceeaşi putere cu care simţi foamea valora de mii de ori mai mult decît orice demonstraţie precisă teoretică a acestui drept. Pe de altă parte, acest sentiment devenise acum conştiinţă lucidă şi fermă şi se demonstra în toate felurile. Printre ţărani şi muncitori se răspîndise un adevărat spirit fratern, datorită căruia după numeroasele arestări recente se văzuseră tovarăşi liberi care ajutau pe cei din închisori şi familiile acestora ; în nenorocirea unuia, primul ajutor al tuturor şi asistenţa şi supravegherea afectuoasă. Iată rondul decurionilor, seara, pe străzi, şi prin ospătăriile din oraş şi de la ţară, pentru ca fraţii tulburaţi de vin să nu se dedea actelor violente.

— Aceştia sînt demagogii, *onorevole* Covazza ! — exclamă în acest moment, ca o concluzie, Cataldo Sclàfani cu ochii lucioşi de entuziasm şi emoţie. Ruşinaţi-vă de

acuzaţiile dumneavoastră ! Sîntem azi aici, la Roma, una în faţa alteia, două generaţii. Priviţi la spectacolul pe care-l oferă cei bătrîni, şi priviţi la noi, tinerii ! Mîine, de aici, guvernul care protejează pe toţi cei ce din dragostea de patrie împachetată şi luată în braţe şi-au făcut scut atîţia ani în faţa poporului cenzor, va trimite în Sicilia armata pentru a sufoca prin violenţă această palpitaţie măreaţă de viaţă nouă trezită de noi, tinerii ! Pînă azi majoritatea din Comitetul central, din care fac parte, este contrară unei acţiuni imediate. Dar în curînd va veni ziua, o prevăd, cînd agitaţiile nerăbdării, de atîta timp oprimate, vor izbucni, şi noi, căpeteniile, nu vom mai putea înfrîna poporul fără a ne jertfi şi noi înşine.

Lando Laurentano, aşezat lîngă Lino Apes, ascultă discursul lung al lui Sclàfani cu capul plecat, mîngîindu-şi cînd şi cînd, cu degetele nervoase, barba şi aruncînd cîte o ocheadă în dreapta şi în stînga. Acea adunare din casa lui i se părea repetiţia generală a unei reprezentaţii. Toţi acei tineri îşi împărţiseră rolurile şi i se părea că, tot repetîndu-le, li s-ar fi întipărit în memorie, recitîndu-le acum cu o căldură artificială. Lipsea corul numeros care era Sicilia. Oh, da, Sclàfani Cataldo vorbea bine, cu o emfază frumoasă, apostolică : merita ici, colo aplauze calde şi chiar în ropote, laudele corului, dacă ar fi fost prezent. Îndrăgostit de rolul său, l-ar fi reprezentat cu o perfectă coerenţă şi în faţa puştilor soldaţilor, în piaţă ; şi, dacă ar fi fost arestat, în faţa judecătorilor, într-o curte de justiţie. De ce el singur nu reuşea încă să-şi compună un rol ? de ce încă, încă în adînc, cu exasperare, îi izbucnea protestul : — Nu, nu e asta ? Ce voiau de fapt toţi tovarăşii lui ? Destul de puţin, pentru un moment, în Sicilia. Voiau ca, pentru uniunea şi rezistenţa muncitorilor, să cadă la o învoială mai umană proprietarii de pămînturi şi de mine de sulf, să înceteze salariul de foame, să înceteze uzura, exploatarea, asupririle impozitelor comunale nedrepte, în aşa fel, încît să li se asigure, nu o bunăstare, ci cele mai modeste nevoi de viaţă. Voiau, adaptîndu-se modest la condiţiile locale, înfiinţarea de cooperative de consum şi de muncă şi cucerirea puterilor publice ; după cîţiva ani să triumfe în alegerile comunale şi provinciale ale insulei ; să iasă victorioşi în vreun colegiu politic, pentru a avea controlul şi propagatori ale celor mai urgente necesităţi

ale celor mizeri, în Consiliile comunale şi provinciale şi în Camera deputaţilor. Asta voiau. Şi era drept. Demne de admiraţie credinţa şi constanţa cu care continuau această operă de protecţie şi revendicare. Ce altceva voia el ? Nu mai era altceva de voit, altceva de făcut, deocamdată. Şi prin urmare, atîta exaltare şi atîta ferment pentru a obţine ceea ce poate nimeni, din afara insulei, n-ar fi crezut că încă nu exista, că în fiecare casă, de la şes la ţară, nici lampa cu ulei nu le mai arăta taţilor, întorşi sleiţi de atîta trudă, somnul palid al copiilor nemîncaţi şi că focul era stins ; că erau puşi în situaţia de a deveni şi de a se simţi oameni, atîţia pe care mizeria îi făcea mai rău decît animalici. O lege bună agrară, o reformă uşoară a pactelor cu dijmaşii, o uşoară ameliorare a salariilor slabe, arenda în condiţii oneste, ca acelea din Toscana şi Lombardia, ca acelea acordate de el pe moşiile lui, ar fi fost de ajuns ca să satisfacă şi să-i liniştească pe acei oameni sărmani, fără atîta zarvă de ameninţări, fără nevoia de a asuma acele aere de apostoli, de profeţi, de paladini. Oneste, modeste, aspiraţii aproape evanghelic disciplinate, de a le atinge grad cu grad cu timpul şi cu clara conştiinţă a dreptului negat ! Putea el să se hrănească cu acestea şi să nu se mai gîndească la altceva ? Nu, nu ; prea puţin pentru el ! Dacă i-ar fi fost de ajuns, ar fi dat eventual toţi banii lui, şi cine ştie, poate că atunci, ca om sărac, ar fi găsit în aspiraţiile acelea stimulentul sufletului său neliniştit. Dar aşa, nu puteau să-i ajungă ! Deodată, întorcîndu-se să-l privească pe Lino Apes, simţi în adîncul lui, ca o feroce batjocură, versurile lui Leopardi din cîntecul italian :

L' armi, qua l' armi : io solo
Combatterò, procomberò sol io ! [1]

Şi sări în picioare, la aplauzele care izbucneau, chiar în momentul acela, în sală, să încoroneze discursul elocvent al lui Cataldo Sclàfani, şi împreună cu toţi ceilalţi, fără să vrea, se îndreptă să strîngă mîna oratorului.

Dar atunci Lino Apes, din locul lui, cu zîmbetul socratic pe buze şi în ochi, întrebă cu glas tare :

— Domnii mei, şi la ce concluzie am ajuns ?

---

[1] Armele, aici armele ; eu singur / Voi lupta, numai eu voi cădea ! (n. tr.).

Părea totul încheiat ; sarcina îndeplinită ; şi fiecare se simţea parcă uşurat şi despovărat de o mare greutate. La apelul lui Apes toţi se priviră în ochi, surprinşi, stingheri, reîntorcîndu-se, foarte abătuţi la locurile lor.

— Natura — domnii mei — continuă Lino Apes, de îndată ce-i văzu aşezaţi, — natura în eternitatea ei, poate să nu tragă concluzii, dimpotrivă, nu poate să tragă concluzii, deoarece dacă ajunge la o concluzie, s-a sfîrşit. Dar omul, trebuie să încheie ; are nevoie să conchidă, sau cel puţin să creadă că a ajuns la o concluzie, omul ! Ei bine, domnii mei, la ce concluzie vom ajunge noi ? Sîntem oameni şi pentru asta am venit aici. Dar vă citesc în ochi. Voi nu aveţi nici o poftă să ajungeţi la o concluzie deşi nu sînteţi eterni ! Voi aţi călătorit. Mulţi dintre voi vor continua călătoria pînă la Reggio Emilia. Aici, la Roma, cine vine pentru prima dată, are de văzut atîtea ; şi timpul trece repede. Iertaţi-mă dacă vă vorbesc astfel ; ştiţi că eu văd în amănunt şi vorbesc cum văd. Am puţină încredere în concluziile oamenilor, fiindcă toţi, privind înapoi, la un moment dat, considerîndu-şi operele şi zilele, dau cu amărăciune din cap şi recunosc : „Da, ne-am îmbogăţit", sau : „Da, am făcut asta sau cealaltă, — dar la ce concluzie am ajuns în cele din urmă ?" Într-adevăr, la drept vorbind, nu ajungem niciodată la nici o concluzie, fiindcă sîntem toţi în natura eternă. Dar aceasta nu înseamnă că noi, azi, aici, dat fiind momentul, nu trebuie să ajungem la o oarecare concluzie, fie şi iluzorie. Eu vă spun că aceasta se impune, deoarece altfel, vor veni de la sine, fără conducerea voastră luminată şi fără consensul vostru, muncitorii din oraş, de la ţară, de la minele de sulf. Şi va fi o învălmăşeală oarbă, un tumult feroce, ceea ce ar putea fi în schimb o mişcare ordonată, premeditată, sigură. Consecinţele ? Domnilor, de obicei le prevede cine nu e născut să le facă. Credeţi că este un motiv de a trece la acţiune ? Să aducem la cunoştinţă modurile şi mijloacele. Întreaga Sicilie este acum fără miliţii. Trei, patru companii de infanterişti fac pe jandarmii de operetă, azi aici, mîine dincolo, unde-i cheamă obligaţiile. Este împotriva lor, după cum spuneţi şi voi, o întreagă, compactă, armată de muncitori. Nici nu-i nevoie să fie înarmată ; va fi de ajuns să fie dezarmaţi cei cîţiva şi rămînem stăpîni pe situaţie. Nu ? Spuneţi că nu ? Aşteptaţi ! Lăsaţi-mă să spun... sfinte Dumnezeule, să închei !

Dar n-a mai putut să continue. Aidoma broscoilor, lipiţi de pămînt să adulmece marginea bălţii, care, dacă saltă unul şi se aruncă în apă, toţi ceilalţi cîte doi, cîte trei, se aruncă şi ei, făcînd o zarvă cu orăcăitul lor din ce în ce mai înteţit, tot astfel ascultătorii, mai întîi încîntaţi de vorbirea înţeleaptă a lui Apes, începuseră apoi să-l întrerupă, cîte unul, apoi doi, trei deodată, ca imediat după aceea, între adepţi şi adversari, să izbucnească polemica de peste tot, violentă.

Dintr-o parte Lando Laurentano aproape că-i ruga :

— Da, iată, dacă este ceva de făcut, prieteni...

Din cealaltă, Bixio Bruno şi Cataldo Sclàfani strigau :

— Nu ! Nu ! Ar fi o nebunie ! Dar ce ! ruină !

Şi provocări, invective, propunerei, se încăierau cîtva timp în sală. Unii dintre ei, şi, printre aceştia, Covazza, au plecat indignaţi. La un moment dat, unul, înfricoşat rău de tot, făcînd semn de tăcere se repezi cu braţele ridicate în grupul unde fremătau mai rău protestele şi anunţă :

— Domnii mei, sîntem spionaţi !

Toţi ochii se întoarseră spre cele două ferestre.

În spatele gardului de fier al grădinii doi bărbaţi spionau într-adevăr, căutînd să se ascundă în spatele plantelor. Celsina Pigna privi şi ea pe fereastră, şi de îndată ce-i zări pe cei doi, se făcu în obraji ca para focului.

— Dar nu ! — se repezi să spună, irezistibil. Îi cunosc eu... Mă aşteaptă pe mine.

În faţa zîmbetului ei roşu aprins şi a ochilor ei scăpărători, controversa a căzut, ca şi cum nimănui nu i se părea posibil s-o mai continue, cînd mîndreţea aceea de fată, pe care se prefăcuseră toţi că nu o observă, înaintă brusc, atrăgîndu-le parcă atenţia : Sînt aici eu, isprăviţi : sînt aşteptată !

Puţin timp după aceea, de îndată ce toţi, în afară de Lino Apes, au plecat, Celsina se apropie de Lando Laurentano şi-l întrebă, făcînd aluzie la unul din cei doi care o aşteptau în spatele gardului de fier :

— Nu-l cunoaşteţi ? Este nepotul dumneavoastră...

— Nepotul meu ? — întrebă cu uimire Lando, care ignora cu totul faptul de a avea vreunul.

— Ba da, Antonio Del Re, — afirmă Celsina. Fiul verişoarei dumneavoastră Anna, sora domnului Roberto Auriti.

— Ah ! — exclamă Lando. Şi de ce n-a intrat ?

Imediat după întrebare, Celsina observă pe chipul lui Laurentano o tulburare bruscă, şi o interpretă în felul ei, că el, bănuind ceva între ea şi nepot, s-ar fi căit de întrebarea inoportună, şi se grăbi să răspundă :

— Nu este de-ai noştri, ştiţi ! Stă aici la Roma, în casa domnului Roberto, la Universitate... Dar mi-e teamă că...

Se întrerupse, dîndu-şi seama că Laurentano, abstract, absorbit, nu o urmărea ; şi imediat reluă :

— Vă aduc salutările lui Lizio, preşedintele *Grupării muncitoreşti* din Girgenti, şi salutările tatălui meu. Şi eu cred, dacă pot să-mi exprim părerea, că nu a sosit timpul de a acţiona. Avem în *gruparea* de la Girgenti circa opt sute de înscrişi... Dar sînt numai nume ; vin puţini, plătesc puţini...

— Da, desigur, da, desigur, desigur... — îi spuse atunci, rîzînd graţios, cu toată faţa lui nespus de urîtă, Lino Apes, vrînd parcă s-o facă să înţeleagă că el vorbise în felul acela numai cu intenţia de a-i face pe toţi să plece. Să acţionăm ? Dar ar fi o nebunie ! Am spus-o în glumă, domnişoară !

Ochii Celsinei scăpărară scîntei. L-ar fi pocnit. Îi zîmbi. Întinse mîna lui Lando Laurentano şi :

— Îmi permiteţi — spuse — vă las în deplină libertate.

Olindo Passalacqua, *quondam* [1] tenor, soţul onorific al maestrei de canto, doamna Lalla Passalacqua-Bonomé, cît şi cenzor efectiv al *Conservatorului particular Bonomé*, de aproape două ore, căuta în fel şi chip să ţină în frîu nerăbdarea mută şi furioasă a lui Antonio Del Re. Vorbea în şoaptă, şi, din cînd în cînd, pe ascuns, dacă Antonio Del Re răbufnea, uitîndu-se în altă parte, scotea cu abilă eleganţă ceasul mic al soţiei şi spunea : „Sărmanul, are dreptate" — mai întîi prin mimica ochilor, a sprîncenelor, a gurii şi imediat după asta, cu altă mimică : „Sînt aici, mai departe ; să continuăm !" Şi continua să vorbească, să vorbească, parcă la comandă ; dar într-o manieră atît de aparte, nespus de comică şi aproape de neînţeles, foarte repede, zburînd şi sărind de la una la alta, cu subînţelesuri referitoare la întîmplări îndepărtate şi bizare din existenţa lui agitată. Şi la fiecare salt, la fiecare zbor, interveneau alterări subite ale chipului şi ale glasului, exclamaţii şi

[1] Cîndva (lat.) (n. tr.).

rînjete, gesturi de furie sau de bucurie, sau de amenințare, de compătimire sau de indignare, de-l făceau să rămînă năucit și cu gura căscată pe cel care, deși ignora întîmplările acelea, reușea totuși să-l asculte cîtva timp, fără să izbucnească în rîs. Olindo Passalacqua, în fața acestei năuciri, rămînea satisfăcut ; pentru el echivala cu măsura efectului ; și cu mîinile desfăcute evantai își trăgea în sus, sus, sus, de pe toate părțile părul creț lung și cărunt ca să-și ascundă chelia din creștet, și apoi, cu două arătătoare întinse își atingea acele ceruite ale mustăților vopsite, vrînd parcă să pună punct acelui gest obișnuit sau ca să se convingă că, in verva înflăcărată a vorbirii, nu-i căzuseră.

— O nimica toată, ar fi de ajuns o nimica toată ! — spunea. Uite, ce sînt două lire pe zi ? Și aș vrea să spun și mai puțin ! O nimica toată... Nenorocitul ! Cîți nu aruncă cu nepricopsiții aceia care-i mînjesc, cum se cheamă... sigur... stema strămoșească ! Porcii ! Și socrul meu pentru Italia distruge activitatea teatrului *Carolino,* la Palermo... Comori ! Era de ajuns simpla *Jone*... bietul Petrella !... calul meu de bătaie... Acolo, totul ruinat... din cauza acestor porci ! Îi auzi cum strigă ? Și e principe, da, domnule... Să le fie rușine... Spun și eu, două *lirette* pe zi pentru o operă meritorie... Dumnezeu din ceruri, un noroc ca acesta ! Totul gratis... Și ce știi tu ? Anumite pacte infernale... sclavie pe toată viața... Eu, eu, timp de peste zece ani, triumfător și sclav... Aici, în schimb, numai ca el să spună da... M-aș angaja eu, Nino, m-aș angaja eu s-o aduc în mai puțin de un an pe cele mai importante scene din Italia. Tu mă cunoști ; mă zbat, nu mă dau în lături... cum se spune ? Știam și în latină, cuvîntul, fir-ar să fie ! Cuvîntul... dacă-mi dau cuvîntul ! Și ce-mi rămîne ? singurul patrimoniu. Va trebui s-o hrănesc ceva mai bine la început : asta da ! Dar și cînd o veni... cînd o veni... oh, dacă o veni... Și nenorocita de muzică modernă...

Olindo Passalacqua descoperise o voce extraordinară în gîtul Celsinei Pigna, de îndată ce o auzise vorbind.

— Și cu mutrișoara ei, ce, glumești ? Furori ! Mă angajez eu, va face furori ! I-ar fi de ajuns cumnatului meu, un prăpădit de cec, fie și de o liră și jumătate pe zi, pentru cheltuielile de hrană... S-o hrănim bine... și în mai puțin de un an... crezi că nu ?

Antonio Del Re se scutura tot din nou, cu furie, de îndată ce un cuvînt de al lui Passalacqua reușea să se lanseze în tumultul gîndurilor violente cărora le era pradă. Cu o zi în urmă, Celsina se prezentase, pe neașteptate, în casa unchiului Roberto, în timpul mesei. Zăpăcit, buimăcit de viața zgomotoasă a marelui oraș, cu aspecte noi, cu obiceiuri noi și ciudate, nu reușise în nici un chip să-și țină promisiunea făcută mai înainte de a pleca, adică de a-i găsi imediat o situație la Roma. Îi scrisese totuși că în curînd, de cum avea să se stabilească, avea să înceapă să caute ; cu siguranță însă, în sinea lui își spunea, că nu numai că nu ar fi reușit, dar că nu ar fi avut nici curajul, nici modalitatea de a încerca, stingher cum se simțea, și cum avea să continue să se simtă cîtva timp, într-o buimăceală care-i tăia parcă respirația și făcea ca totul în jur să i se clatine, apărîndu-i lipsit de consistență. Această buimăceală, într-adevăr, nu numai că a durat, dar chiar i s-a amplificat, în mijlocul acelei precarități de existență excentrică, perturbată, în casa unchiului său. Cum s-ar fi putut el adapta să trăiască astfel, să se reculeagă într-o oarecare ordine a lui meticuloasă, în mijlocul unei asemenea dezordini, să găsească un petec de pămînt în care să-și înfigă rădăcinile ? Îl înțelegea pe Olindo Passalacqua, pe doamna Lalla (Nanna cum o numeau) și pe fratele ei, Pilade Bonomé : țigani ; primul, venit cine știe de unde ; ceilalți doi, copiii unui impresar de teatru, aflat mai înainte de 1860 la Palermo și luat de curentul liberal al tinerilor domni din aristocrația palermitană, frecventatori asidui ai scenei teatrului *Carolino*. Ajungînd după cîțiva ani la faliment, săraci, *victime ale revoluției*, cum mai spunea încă Olindo Passalacqua, care, de îndată ce s-a căsătorit cu fata impresarului și-a pierdut vocea ; veniseră la Roma, puțin după '70 și se lăsaseră pe spatele unchiului Roberto, recomandați de un prieten din Palermo. Să se aventureze în bezna destinului, să se lanseze în cele mai extravagante povești, să ia de la o clipă la alta cele mai trăsnite hotărîri era pentru ei ca și cum ar fi băut un pahar cu apă. Azi aici, mîine colo ; azi belșug, mîine mizerie ; le era de ajuns ca în fiecare zi să ajungă pînă seara, oricum, fără să dea înapoi din fața tuturor posibilelor piedici, a sacrificiilor cele mai dure, aruncînd în mare lucrurile cele mai dragi și mai sacre, numai să salveze barca, o barcă fără busolă, nici ancoră, nici cîrmă, asaltată

de valuri necontenite, în acea perpetuă furtună pe apă care le fusese viaţa. Dar totuşi, acest lucru părea minunat la ei, demn de milă şi totodată comic, deoarece deşi aruncaseră tot fără nici o reţinere, rămăseseră totuşi cu sufletul curat, de o ingenuitate luminoasă şi înaripată, cu o vibraţie delicată, rămăseseră afectuoşi, generoşi, totdeauna gata să facă ceva pentru alţii, să încurajeze, să sară în ajutor, să se aprindă de entuziasm pentru orice acţiune nobilă. Ceea ce era incorect, rău, ruşinos, în viaţa lor poate că ei considerau cu toată sinceritatea de neimputat lor. Necesităţi asupra cărora trebuia să se închidă un ochi, şi dacă unul nu era de ajuns, amîndoi.

Cu cîtă demnitate, de exemplu, Olindo Passalacqua, după ce mîncase la masa unchiului Roberto şi după ce-i atrăsese atenţia acestuia să nu uite să-i spună Nannei să ia picăturile pentru dureri de inimă sau să-l roage să ia imediat de pe masă fructiera înaltă de teamă ca, atingînd neatent pufuleţul de pe pieliţa vreunei piersici, ferească Dumnezeu, să nu-i curgă sînge din nas, cum i se mai întîmplase şi altă dată ; îi lăsa lui patul matrimonial şi, urîndu-i soţiei noapte bună şi vise foarte plăcute tuturor ; şi canarilor şi mierlei din colivii, şi papagalului *Cocó* pe beţigaşul lui ; şi maimuţicii ftizice *Titi*, pe inel ; *Ragnettei*, pisicuţa cu guleraş şi cravată ; celor doi cîini bătrîni, *Bobbi* şi *Piccini*, invalizi, amîndoi într-un coş, unul orb şi celălalt surd ; se retrăgea cu cele două degete arătătoare pe vîrful mustăţilor, cu pieptul umflat în rigida severitate a cenzorului inflexibil, să doarmă în *Conservatorul Particular* al cumnatului Bonomé, pe strada Pontefici ! Şi ce corabie a nebunilor masa aceea, la care stăteau în fiecare seară patru-cinci străini, invitaţi de ultim moment sau care se invitau singuri, deputaţi, prieteni de ai lui Roberto şi Corrado Selmi, maeştri de muzică cu chică, cîntăreţi de ambele sexe ! Ce discuţii se mai dezbăteau, şi adesea la ce glume se trecea ! Şi ce milă făcea unchiul Roberto acolo în mijloc, unchiul Roberto pe care el, de la distanţă, şi-l închipuise cu aceleaşi sentimente şi aceleaşi idei ca ale bunicii şi ale mamei (şi nu pe nedrept, fiindcă în fiecare zi i-o dovedea prin cele mai delicate atenţii şi grijă paternă), ce milă, să-l vezi acolo în mijloc, participînd la discuţiile acelea, la glumele acelea, şi din cînd în cînd, să-i surprinzi pe chip o privire, un zîmbet mîhnit, de umilinţă, dacă-i

întîlnea ochii care-l priveau uimiți și îndureraţi ! Ce îndrumare îi mai putea da acum unchiul acela ? Și-ar fi putut permite tot, convins că n-ar putea avea din partea lui nici o dojană, nici o frînă. Se înscrisese la Facultatea de științe ; dar cum să studieze în casa aceea care duduia, se văicărea, se gargarisea de dimineață pînă seara cu tot felul de triluri, solfegii și vocalize ? De altfel, Universitatea, atît de departe, numeroșii studenți, veseli și lipsiți de griji, îi treziseră încă din prima zi o aversiune de neînvins, antipatie, descurajare, indignare, ciudă ; și găsind cîte o scuză mereu, nu se mai dusese. Își închipuise, și imediat considerase drept cert, că vreunuia dintre băieții aceia răi le-ar fi putut veni ideea de a-și bate joc de el, atît de serios și de diferit față de ei ; și ce s-ar fi întîmplat atunci ? Numai la gîndul acesta și se simțea oripilat. O ocazie banală, o scînteie în momentul acela, și furia reprimată cu atît efort ar fi izbucnit îngrozitor. Avea impresia că viața i s-ar fi învîrtejit în adînc, unde clocotea, stîrnită de remușcarea acelei lenevii și din nevoia prepotentă de a-și găsi oricum o răbufnire. Dar cum să se sustragă leneviei, dacă avea acum certitudinea că nu putea să facă nimic, din moment ce totul i se încîlcise și i se învălmășise în creier ? Și unde să găsească o descărcare ? Parcursese Roma, de la un capăt la altul, ca un nebun, aproape fără să vadă nimic, absorbit de gîndurile lui, în nemulțumirea neagră de toți și toate, în clocotul acela continuu al gîndurilor impetuoase care, mai înainte de a i se preciza, îi fierbeau în suflet, lăsîndu-l gol și buimac, cu trăsăturile feței alterate, pumnii strînși, unghiile înfipte în palmele mîinii.

În fine, din furia surdă care-l devora, din inerția aceea sumbră și înțepătoare, o idee cumplită, monstruoasă, începuse să-i încolțească în creier, care începuse imediat să i se nutrească vorace din toată ranchiuna împotriva vieții, adunată și mocnită încă din copilărie. Ideea îl străfulgerase, auzind într-o seară, la masă, discutîndu-se despre bombele aduse de Francesco Crispi în Sicilia, în ajunul Revoluției din 1860 și de pregătirea lor. Corrado Selmi spusese că pregătise unele și el, noaptea, în magazia luată cu chirie de Francesco Riso lîngă mănăstirea Gancia. Tare în noțiunile de chimie modernă, începuse să rîdă și demonstrase cît de puerilă părea pregătirea aceea

și că acum s-ar fi putut obține efecte mult mai ucigătoare cu explozibile de un mai mic volum.

— Iată ! — exclamase atunci Corrado Selmi. Pentru a ne distra puțin, ar trebui să aruncăm din tribune o mică jucărie de asta în aula Parlamentului !

Deodată, se simțise cuprins și dominat tot de această idee. Strigătele de indignare din piață din cauza fraudelor descoperite în bănci, mai întîi bănuiala și apoi certitudinea că și unchiul Roberto cu Selmi erau implicați în scandalul acelei fraude, veștile din ce în ce mai grave care soseau din Sicilia, îl hotărîseră să caute mijloacele și modul de a-și realiza cît mai curînd ideea. Și așa, pentru el totul era sfîrșit ! Dacă unchiul Giulio, care plecase în mare grabă în Sicilia, la Girgenti, nu reușea să obțină de la fratele bunicii banii, unchiul Roberto urma să fie arestat ; și atunci, prăbușirea, abisul... Ah, dar mai înainte ! Da, da, aceasta ar fi răzbunarea dreaptă, aceasta va fi revărsarea tuturor amărăciunilor, care intoxicaseră viața lui și pe aceea alor săi ; și tovarășilor lui de acolo, din Sicilia, flecari, avea să le demonstreze că el, singur, știa să facă ceea ce ei toți împreună nu aveau să știe niciodată.

Ei bine, tocmai în momentul acela venise și Celsina la Roma. Văzînd-o că-i apare în față, aprinsă toată la chip și rîzătoare, stingherită oarecum, simțise o ciudă nespus de crudă. I se părea că nimic nu se mai putea întîmpla, nimic nu mai putea să se miște fără impulsul lui ; că toți aveau să stea la locurile lor neclintiți și parcă suspendați în așteptarea actului măreț și cumplit pe care avea el să-l înfăptuiască. Prin urmare, cum de venise Celsina, fără ca el să fi făcut ceva ca s-o aducă ? Banii lui Lando... mda ! banii pe care îi refuzase unchiului Roberto... *Grupările muncitorești* din Girgenti... Bufoneriile ! Și ce furie, văzînd cu ce efuziuni o primiseră pe Celsina soții Passalacqua, pentru care era lucrul cel mai firesc din lume ca o fată să se aventureze singură pînă la Roma cu un pretext ca acela, și să se prezinte acolo în căutarea iubitului ei, hotărîtă în ideea de a nu se mai întoarce în Sicilia. Se schimbase la față sub privirile lor zîmbitoare de maliție și indulgență care-i spunea clar : „Hai, ce e rău în asta ? Am înțeles ! Nu te rușina !“ Și unchiul Roberto rămăsese acolo, cu obișnuitul său zîmbet mîhnit, în spatele căruia voia să ascundă plictiseala

pe care i-o provoca orice noutate : numai plictiseala. Şi pentru el nu era nimic rău ca o fată să vină să-i viziteze nepotul în casa lui, într-un moment ca acela, cu abisul deschis în faţa lor, în care erau pe punctul de a se prăbuşi cu toţii. Pentru cei doi Passalacqua abisul nu însemna nimic ; una din atîtea alte dificultăţi, ale vieţii, de depăşit ; şi pentru a o depăşi aveau o încredere oarbă în Corrado Selmi. Era de ajuns de altfel pentru a-i linişti calmul pe care Roberto şi-l impunea pentru a nu o agita pe *Nanna* a lui, bolnavă de inimă. Gata, gata cu acel *domnule Antonio* şi cu acel *dumneavoastră,* cu care începuse să-i vorbească Celsina ! Pe cine voia ea să ducă de nas ? dar să-şi spună tu ! Oh, draga de ea... Ei da, bravo, să rîdă... Dacă nu rîdea la vîrsta aceea din toată inima cu ochii aceia şi cu boticul acela... Ah, ce voce ! Dar auzi ?... un clopoţel ! Nu încercase niciodată să cînte ? Nu cîntase oare niciodată, măcar aşa, în glumă ? niciodată ? niciodată ? Dar trebuia să încerce, imediat... imediat... Imposibil să nu aibă glas, cu inflexiunile acelea, cu modulaţiile acelea... Hai, o cançonetă, oricare, în salonaş, imediat, imediat... Iată lozul cel mare ! Nimic mai bun decît expedientul acesta ca să nu se mai întoarcă în Sicilia ! Mijloace materiale pentru studiu ? Dar era ea, doamna Lalla, şi *Conservatorul particular Bonomé.* Lecţii gratis, note şi pian gratis : doar un mic cec pentru hrană. Şi Olindo Passalacqua, aflînd că Celsina era tovarăşă de încredere a lui Lando Laurentano, imediat îi sugerase ideea de a-i cere acestuia un cec. Nu ? De ce nu ? Operă meritorie ! Blestemate scrupulele şi pudoarea care împiedică conştiinţa de a face un bine ! Puteau să-i propună lui Laurentano restituirea acelui mic cec după primele cîştiguri ; dar, nu, domnii mei, asemenea propuneri le fac exploatatorii, cămătarii, motive pentru care un adevărat gentilom trebuie să se abţină să le facă... Stupizenii ! Mizerii ! La auzul unor asemenea discuţii Antonio se răsucise pe scaun. Ar fi vrut s-o apuce pe Celsina de un braţ şi să-i strige în faţă : „Pleacă ! Du-te de unde ai venit ! Aceştia sînt nişte nebuni care dansează pe marginea prăpastiei. Du-te, du-te ! Eu voi deschide abisul ! Nu mai e nimic ! Eu însumi nu mai exist ; totul s-a sfîrşit !“ Dar totuşi, iată-l acolo : împreună cu Passalacqua o însoţise pe Celsina pînă la vilişoara lui Lando şi acum stătea acolo să aştepte ca să se termine adunarea

şi ea să iasă. Celsina îi mărturisise în taină că nu-i va face nici o aluzie lui Laurentano despre acea ridicolă propunere de cec ; îl va ruga doar să se intereseze în vreun fel ca s-o ajute să găsească, prin relaţiile lui, o slujbă cît de modestă la Roma. Celsina îşi propusese, în schimb, să-i ceară cecul pentru el, pentru Antonio. El îi mărturisise cu o seară în urmă situaţia cumplită în care se afla unchiul lui.

— Şi tu ? — îl întrebase ea.

Nu avusese alt răspuns decît un gest furios, de disperare. Îi trecuse prin cap bănuiala că el ar fi ticluit ceva violent împotriva lui însuşi ; şi încercase să-l trezească, să-l încurajeze. Venise cu sufletul înflăcărat de vise şi de speranţe, plină de încredere în ea, gata şi pregătită să învingă orice obstacol. Ei bine, acum aveau să fie în doi ca să le împartă şi să le înfrunte ; ea avea să-l antreneze în entuziasmul ei. E posibil ca el cu familia din care făcea parte să piară ? Şi în fond nu mai era şi celălalt unchi ? Hai, hai ! Dificultăţile aveau să fie pentru ea ! Dar iată că rîdea de ele !

Ieşi din vilişoară înfuriată la culme.

— Nimic ! Bufoni !... Să mergem, să mergem ! — spuse, împingîndu-şi prietenii.

— N-aţi vorbit ? — întrebă emoţionat şi amărît Passalacqua.

— Dar ce să vorbesc ! — se enervă Celsina. Sînt nişte nebuni, proşti, cretini, imbecili... Vorbărie, vorbărie, declamări sau flecăreli insipide care ar vrea să fie spirituale... Hai, hai, hai ! Dar cel puţin am cîştigat faptul de a mă afla aici, la Roma ! Nino, pentru Dumnezeu, Nino, nu mai face mutra asta ! Du-te !... Da, da, e mai bine să pleci, decît să mă întristezi astfel !

Olindo Passalacqua alergă după Antonio care, mîniat la culme, iritat rău de tot, lungise pasul ; îl reţinu, invitînd-o cu mîna pe Celsina să se apropie imediat, propunîndu-le calm şi prudenţă, prin tot felul de gesturi. Dar Celsina, zîmbind şi apropiindu-se încet, încet, îi făcea semn din cap să-l lase să plece.

— Dar astea-s nebunii, iertaţi-mă... calm, copii ! Aşa vă orbiţi... Şi leacul ? leacul, aşa, orbindu-vă cu furiile, nu-l mai găsiţi. Leacul există totdeauna, dragi prieteni ; la toate există un leac ; mai mult sau mai puţin dur, mai mult sau mai puţin radical... dar este ! Nu trebuie să

vă speriaţi... Înainte de toate, cum ! Spune, asta ? Asta nu ! Asta niciodată !... Apoi, hei, dragi prieteni, ştiu eu ! Asta şi altceva !... Totuşi, totuşi, totuşi... spun, să ne înţelegem, respectînd totdeauna legile... legile... Sîntem gentilomi ! Nino, tu ştii, mă fac în patru, nu mă... nu mă...

— Ce faci ? Ce vrei ? Ce ţe tot frămînţi aşa ? — îl întrebă Celsina pe Nino, care rămăsese gîfîind, într-o atitudine înspăimîntătoare... Termină ! Degeaba te tot înfurii... Eu mă simt atît de liniştită şi de mulţumită ! Hai termină ! Pe unde o luăm, domnule Olindo ? Tu... tu priveşte-mă... nu, nu, priveşte-mă bine în ochi... aici în ochi... Mai înainte de a pleca îţi aminteşti ?

Nino îşi contractă faţa într-o supraexcitare nemaipomenită, respirînd îngrozitor pe nas cu mîna pumn apăsată tare pe gură.

— Acum, gata ! Mergem ! — reluă Celsina — dumneavoastră, domnule Olindo, trebuie să-mi spuneţi doar atît, dar trebuie să mi-o spuneţi cu toată francheţea : Am voce ?

Olindo Passalacqua se trase un pas înapoi, cu cele două mîini pe piept :

— Dar eu am cîntat cu Pasta, dumneavoastră ştiţi ? cu Lucca am cîntat ; eu am cîntat cu cele două Brambilla...

— Bine, bine — îl întrerupse Celsina. Prin urmare dumneavoastră sînteţi convins că am voce ?

— De aur ! — exclamă Passalacqua. De aur, de aur, de aur, v-o spun eu ! Şi-n mai puţin de un an, dumneavoastră...

— Bine — îl întrerupse din nou Celsina. Atunci ascultaţi-mă... o altă favoare ! Am eu grijă să-mi procur micul cec, cum spuneţi dumneavoastră. Sînt capabilă să mă prezint în toate prăvăliile în care mă duc, în toate hotelurile, birourile, băncile, cafenelele, dacă au nevoie de o contabilă, o tînără în prăvălie, interpretă, ce dracu o fi ! Am diplomă în contabilitate, licenţă de onoare ; cunosc două limbi, engleza şi franceza... Dar şi ca croitoreasă accept, ca modistă... Nu ştiu nici să ţin acul în mînă, dar învăţ eu ! Învăţătoare, guvernantă, institutoare... Lăsaţi pe mine ! Acum dumneavoastră plecaţi. Lăsaţi-mă singură cu frumuseţea asta de ciudăţenie umană ! La revedere !

Şi, luîndu-l pe Antonio de un braţ plecă.

— Arată-mi Roma !

Dar ce să-i arate ! Nu putea să vadă nimic, cu creierul încîlcit. Vorbea, vorbea, și ochii îi scăpărau înflăcărați, sub pălărioara aceea cu o pană îndrăzneață ; buzele aprinse îi fremătau și rîdea, fără umbră de maliție, tuturor acelora care se întorceau s-o privească.

— Nino, ascultă-mă — îi spuse la un moment dat, încet, la ureche. Du-mă departe, într-un loc solitar... departe... vreau să cînt !... Am nevoie să aud cum cînt... De-ar fi adevărat ! Gîndește-te ce ar fi ! Ah, de-ar fi adevărat ! Nino drag ! Să mergem, să mergem !

Continuă să ciripească tot timpul pe drum. Îi spuse că, prin forța lucrurilor, mai înainte de a deveni o soprană, o contraltă celebră, era obligată să-și găsească un soț, dat fiind numele ei urît care o amăra.

— Celsa merge ; dar Pigna ![1] Îți pare posibil ? Să vedem puțin, să punem... Celsa... și mai cum ? Celsa Del Re ? Oh, Doamne, nu ! Părerile mele politice... Del re ? (A regelui.) Imposibil, Nino ! Nu pot deveni soția ta, e fatal ! Dar tu, de altfel, nici nu mă vrei... Ah, ah, mi-ai făcut o vînătaie pe braț... Mă vrei ? Ei, atunci, Celsina Del Re, și nu mai vorbim ! Celsina Maiestății Sale, este comic, știi ? A Majestății Sale Antonio I.

Au ajuns, după asfințit, dincolo de incinta militară, în apropierea Poligonului, pe malul drept al Tibrului. Monte Mario își îndrepta creasta de chiparoși spre cerul purpuriu și vaporos și vasta cîmpie care servește drept cîmp de exerciții trupelor, și marginile ierboase ale rîului, în umbra învăluită în violet, păreau smălțuite. În tăcerea uimită parcă, mai mult decît vocea, se auzea mișcarea apelor dense, de un verde mort, colorate de reflexele roze ale cerului, ici, colo, pătate de cîte un plaur negricios.

— Frumos ! — suspină Celsina, privind în jurul ei. Și cu impresia că adevărata viață ar fi dispărut de acolo, rămînînd aproape o larvă, în amintire sau în vis, dulce și melancolică, adăugă încet : Unde sîntem ?

Apoi, adresîndu-se lui Antonio, care se așezase pe un pietroi și privea în pămînt aplecat, cu mîinile strînse între picioare :

— Dar ce faci ? — îl întrebă. Dar tu nu vezi, nu mai simți nimic ? Ridică-ți capul, privește, ascultă... liniștea asta... rîul... și acolo Roma... și eu care sînt cu tine aici !

[1] con de pin 2. ciorchine 3. vîrf, extremitate. 4. crepină, sorb. (ital.) (n. tr.).

Se apropie de el, îi puse o mînă în păr, se apropie să-l privească în faţă, şi :

— Tu încă nu ai douăzeci de ani ! Şi eu am optsprezece !...

Antonio se scutură furios, ca s-o respingă, şi atunci ea, indignată, ridică din umeri şi se îndepărtă.

Puţin după asta, de departe, ajunse pînă la Antonio sunetul vocii ei care cînta, în tăcerea aceea, limpede şi pătimaşă.

Disperat, strîngînd pumnii în furia geloziei, o şi vedea îmbrăcată ca o artistă, într-un teatru vast, în faţa luminilor rampei. Se ridică fremătînd tot ; se îndreptă spre ea :

— Să mergem ! Să mergem ! Să mergem !

— Cum ţi se pare ? — îl întrebă ea, cu un surîs proaspăt de beatitudine.

Antonio o strînse de braţ şi, privind-o cu ură în ochi :

— Te vei pierde ! — îi scrîşni printre dinţi.

Celsina izbucni în rîs.

— Eu ? — întrebă ea. Dar dacă tu nu mă vrei, se vor pierde cei ce se vor apropia de mine, dragul meu ! Eu am aripi... aripi... Voi zbura !

CAPITOLUL AL TREILEA

ONOREVOLE IGNAZIO CAPOLINO nu-şi mai încăpea în piele de bucurie. Mii de muncitori, în colegiul lui, exasperaţi de foame din cauza închiderii minelor de sulf ale lui Salvo, ameninţau tumulturi, jafuri, incendii, măceluri ; Aurelio Costa, expus mîniei acelora din cauza făgăduielilor făcute în numele lui Salvo, fremăta de indignare la spiritualele palavre ale Excelenţei Sale, subsecretarul de stat la Ministerul agriculturii ; şi el exulta de bucurie din cauza nesperatei afabilităţi, de aerul confidenţial, de vechi prieten, cu care „sub-excelenţa" aceea îl primise.

Cerînd audienţă pentru Costa, se temuse că prestigiul ostentativ, lăudata prietenie personală cu membrii guvernului, puşi la probă, ar fi suferit cea mai dureroasă umi-

linţă ; şi în schimb... Dar desigur, desigur, nebuni de legat, foarte bine ! duşmanii ordinei sociale, muncitorii din minele de sulf ! o lume ticăloasă, dar desigur ! exaltată de patru impostori demni de spînzurătoare ! Măsuri extreme ? de extremă rigoare ? dar desigur ! foarte bine ! De asta era nevoie !... Hotărîre neclintită, mda ! Neîndurare ! Umanitate ?... ei da, sigur... pînă unde era posibilă... Mda, da, oh, dragul meu... dar cum să nu ? dar cum să nu ?

Şi făcu un gest, cu timiditate, rău disimulată, vrînd parcă să întindă o mînă ca să-l bată uşor sau pe picior, sau pe umăr pe subsecretarul de stat, ca un căţeluş care, după ce s-a tot scălîmbat şi s-a gudurat pe lîngă stăpînul pe care-l ştie sever, riscă să ridice o lăbuţă ca o dovadă că l-ar fi îmbunat.

Cît despre planul unui consorţiu obligator între toţi producătorii de sulf din Sicilia, studiat de prietenul inginer, aflat de faţă... ah, de mare valoare şi atît de modest, care face parte din corpul minerar guvernativ, da, a ieşit din *École des Mines* de la Paris — cît priveşte proiectul acela, iată dacă Excelenţa Sa ministrul ar fi vrut să binevoiască să-şi arunce măcar o privire... Nu, ei ? imposibil, nu-i aşa ? momentul, mda... da. Nu era momentul potrivit ! Alte paie peste foc, desigur ! De altceva era nevoie... dar desigur ! foarte bine ! Oh, dragul meu... cum să nu ? cum să nu ?

Ieşi din palatul ministerului umflat în pene şi congestionat ca un curcan, în timp ce Aurelio Costa, ca să se sustragă tentaţiei de a-l pălmui sau de a-i scuipa în obraz, palid şi mut, lungea pasul şi-l lăsa în urmă.

— Domnule inginer !

Costa, fără să se întoarcă, îi răspunse printr-un gest înfuriat al mîinii.

— Domnule inginer ! — îl cheamă din nou Capolino, ajungîndu-l din urmă, îngrozitor de încruntat. Dar scuză-mă, dumneata eşti nebun ? sau ce pretindeai mai mult ?

— Lăsaţi-mă să plec ! Pentru Dumnezeu, lăsaţi-mă să plec ! — îi răspunse Aurelio Costa, foarte tulburat. Alerg la telegraf. Să vină aici el, don Flaminio ! Eu plec mîine.

— Dar linişteşte-te ! Vorbeşti serios ? — reluă cu un ton arogant şi batjocoritor, Capolino. Ce vroiai dumneata din partea unui subsecretar de stat ? Să-ţi arunce braţele

pe după gît ? Eu nu ştiu... Mai bine decît aşa ? Nu mă aşteptam eu însumi la asemenea primire...

— Cred şi eu ! — rînji, fremătînd tot, Costa. Dacă dumneavoastră...

— Eu, ce anume ? — replică repezit şi prompt Capolino. Ai fi vrut promisiuni vagi, praf în ochi ? M-a tratat, mi-a vorbit ca un prieten, ca un adevărat prieten ! Şi ţine cont că eu sînt deputat în opoziţie ; că am fost combătut de guvern, cu îndîrjire, în alegeri. Dumneata o ştii'prea bine.

— Eu nu ştiu nimic ! — răbufni Costa. Ştiu doar atît : că aveam ordinul, ordinul pozitiv, ca proiectul să fie cel puţin luat imediat în consideraţie de către guvern. Şi dumneavoastră n-aţi binevoit să aruncaţi măcar un cuvînt în acest sens ; n-aţi făcut decît să aprobaţi...

Capolino îl opri, măsurîndu-l cu privirea din cap pînă în picioare.

— Vorbesc cu un bărbat sau cu un copil ? Unde trăieşti dumneata ? Poţi să crezi în mod serios că într-un moment ca acesta, în mijlocul acestui infern, poţi să te dedici examinării proiectului dumitale ? Ordin ! Ai răbdare ! Cind ai primit dumneata acest ordin de la Flaminio Salvo ? Mai înainte de a pleca, nu-i aşa ? Dar scuză-mă, acum... iată aici !

Şi Capolino cu un gest furios de indignare trase afară dintr-un mănunchi de hîrtii pe care le ţinea sub braţ participarea la deosebita nuntă a excelenţei sale principele don Ippolito Laurentano cu donna Adelaide Salvo.

— Cred că ai primit-o şi dumneata ! — spuse. Stai liniştit şi nu te mai gîndi nici la ordine şi nici la proiecte !

— Aha, prin urmare, un joc ? — exclamă Aurelio Costa. Pe pielea altora !

— Dar ce piele ! — repetă Capolino, dînd din umeri.

— Pe pielea mea ! pe pielea mea, da, domnule ! — întări Costa aprins de mînie. Pe pielea mea fiindcă eu sînt cel ce va trebui să se întoarcă acolo, la Aragona, printre minerii din minele de sulf ! Şi dumneavoastră ştiţi cum îi voi găsi, după şapte luni de grevă forţată ? Tot atîtea hiene ! Dar de ce oare m-a făcut să le promit tuturor... pînă şi aici, pînă şi aici, acum, i-am promis lui Nicasio Ingrao, şi fiului principelui ? Şi toate studiile făcute ?

— Dragul meu inginer, iartă-mă, — spuse liniştit Capolino, cu ochii întredeschişi, reţinîndu-şi zîmbetul, —

dumneata ai de a face cu Flaminio de atîţia ani şi încă nu ţi-ai dat seama că Flaminio nu este numai un om de afaceri, ci şi un om politic. Acum politica, ştii ? trebuie să trăieşti puţin în mijlocul ei ; politica, domnul meu, ce este în mare parte ? un joc de promisiuni, ce mai ! Şi dumneata, scuză-mă, te arunci în mijlocul ei tocmai în acest moment...

— Eu ? — izbucni Aurelio Costa, ducîndu-şi mîinile la piept. Eu în mijlocul...

— Dar, desigur, desigur — afirmă cu putere Capolino. Ca un orb, iartă-mă ! Şi n-o spun numai din cauza acestei poveşti, a proiectului. Dumneata nu vezi nimic, dumneata nu pricepi... nu pricepi atîtea lucruri ! Ascultă-mă pe mine, domnule inginer ; nu te mai amesteca în nimic ! întoarce-te la locul dumitale... Mă mîhneşte, crede-mă, sincer vorbind, să văd pe un om ca dumneata, faţă de care am atîta stimă, că face o figură... o impresie, nu frumoasă, ce mai ! deloc frumoasă !...

Aurelio Costa rămase, la aceste cuvinte, mai întîi cu gura căscată, înmărmurit ; apoi păli şi îşi plecă ochii pentru o clipă, nereuşind să-şi înfrîneze impulsul de ciudă :

— Mie ?... — se bîlbîi el, — mie îmi vorbiţi astfel ? mie ?... Dar eu... Cînd oare eu... în ce fel de lucruri m-am aruncat eu, în mijlocul lor, din propria-mi voinţă ? Am fost totdeauna tîrît, eu, tras de păr, şi sînt sătul, ştiţi ? Sătul de aceste poveşti, de aceste intrigi, şi toane, şi scandaluri...

— De scandaluri, nu, să nu vorbim ! — spuse Capolino.

— Da, domnule, scandaluri ! — continuă Aurelio, fără să se mai înfrîneze. Scandaluri aici, scandaluri acolo, în sud... şi dacă nu le vedeţi dumneavoastră, le văd eu ! Gata ! gata ! Eu n-am vrut niciodată nimic ! n-am aspirat niciodată la nimic, ca să ştiţi, la nimic altceva decît să fiu împăcat cu conştiinţa mea, şi să fiu liniştit, făcînd ceea ce ştiu să fac. Şi atît ! Să vină el aici, acum, şi să se gîndească, după promisiunile făcute, să aranjeze bine lucrurile, fiindcă vă repet, eu trebuie să mă întorc acolo, în Sicilia, şi nu vreau să-mi las oasele acolo. Vă salut cu tot respectul.

Ignazio Capolino îl urmări o bucată de drum din ochi ; apoi se scutură cu un alt rînjet mut, şi dădu îndelung din cap. Dacă ar fi ştiut că adevăratul motiv pentru care

Aurelio Costa voia ca Flaminio Salvo să vină la Roma era tocmai motivul pentru care el voia să nu vină : soţia lui !

Patosul cu care apăra proiectul acela, studiat într-adevăr cu tot zelul scrupulos pe care-l punea în tot ceea ce întreprindea, şi ciuda lui, văzînd că totul căzuse baltă, aruncat acolo, fără nici o consideraţie şi aproape luat în derîdere, proveneau, în fond, din patosul unei alte pasiuni, din ciuda faţă de alt afront, pe care el, ca să nu-şi umilească în faţa lui însuşi amorul propriu, nu voia să-l recunoască. Îndepărtat de Flaminio Salvo de la Girgenti, cu scuza acelui proïect, tocmai în momentul în care fiica lui ştia că Nicoletta Capolino era la Roma cu soţul ei, alergase ca însetatul la izvor. Crezuse că dă de Nicoletta aici cum o văzuse ultima dată la Colimbètra, plină de măguliri faţă de el, înflăcărată şi provocătoare. Şi, în schimb, a fost o minune că n-a început să rîdă, citindu-i în privirea profundă amintirea acelei seri de neuitat !

Capolino, care avea multe de obiectat în legătură cu comportamentul soţiei, în zilele acelea, ar fi putut să-şi dea seama ; dar de cînd, la Colimbètra, încă cu pieptul bandajat, simţise nevoia de o pereche de ochelari, nu mai reuşea să vadă nimic cu claritatea dinainte, nici în el şi nici în jurul lui. Gluma glontelui acela, ţîşnit cu o inopinată violenţă din pistolul lui Verònica, îi tulburase profund concepţia asupra vieţii. Pînă atunci, crezuse că joacă el farse altora, farse care-i reuşiseră totdeauna ; acum, pe neaşteptate, şi cînd îi era lumea mai dragă, îşi dăduse seama că, în ciuda tuturor diligenţelor şi împotriva oricărei previziuni, rîzînd de orice artă şi de orice prudenţă, întîmplarea, în orbirea ei, poate şi ştie şi ea să glumească, făcîndu-i pe alţii să le treacă pofta. Şi Capolino devenise foarte serios. Da, imediat, fie în urma emoţiei violente, fie din cauza sîngelui pierdut, îi slăbise văzul. Principele don Ippolito, cu delicateţe, voise să-i dăruiască el ochelarii, o pereche frumoasă de ochelari serioşi, cu braţe şi rame de bagà. Şi ochelarii aceia avură un efect neaşteptat şi ciudat asupra vieţii lui particulare şi a celei de deputat ; mîinile lui, toate lucrurile dimprejur, soţia lui, trecutul lui, viitorul lui, i se prezentaseră prin linii, lumini şi culori noi, în faţa cărora el se văzuse aproape constrîns să asume imediat un anume comportament încruntat, oscilînd între rece şi grav, care o făcuse pe soţia

lui, pentru prima dată, să izbucnească într-un hohot de rîs :

— Oh, bietul meu Gnazio !

Şi iată, că, în primul rînd, soţia lui nu mai reuşise să-l urmărească îndeaproape pe Capolino ; soţia lui care îi căuta ochii din spatele acelor ochelari noi, şi nu putea sub nici o formă să-l ia în serios.

Venind cu el la Roma, pentru cincisprezece-douăzeci de zile, cel mult o lună, Lellé stătea de peste trei luni acolo, fără să dea nici pe departe vreun semn că ar vrea să plece. Dar ce, era nebună ? Exulta Lellé. Îşi găsise, în sfîrşit, locul unde se simţea în elementul ei. La familia Vella, rudele lui Flaminio Salvo, şi puţin şi ale soţului, prin prima lui soţie, devenind imediat prietena familiei, adică de-a casei. Lui Francesco Vella îi plăcea fastul, donna Rosa Vella era aidoma surorii ei mai mici, donna Adelaide, exuberantă şi simpluţă, şi cei doi copii ai lor, Ciccino şi Lillina, dacă Nicoletta şi i-ar fi comandat anume, tot nu puteau fi mai pe gustul ei. Ce amor, Lillina ! Rămînînd necăsătorită, secătuită în simpatica ei urîţenie, nespus de vioaie, era tovarăşa inseparabilă a fratelui ei, Ciccino ; mai şireată, mai îndrăzneaţă, mai dinamică decît el, îl ajuta, îl apăra, îl conducea, cunoscîndu-i cele mai ascunse taine. Frate şi soră nu se gîndiseră niciodată la altceva decît să petreacă ; şi Nicoletta, cu ei, în cîteva zile devenise o călăreaţă perfectă ; se şi dusese de trei ori la vînătoare de vulpi ; şi teatre şi petreceri şi excursii : ca în ţara belşugului ! Lillina ştia totdeauna cu precizie cînd era cazul să acuze o uşoară durere de cap sau să invoce altă durere, oarecare, ca să-i lase liberi pe Ciccino şi pe noua prietenă, Lellé.

Capolino, oricît de mare era Roma, ca deputat şi cu ochelarii aceia serioşi, atrăgea privirile, aşa că se temea ca atitudinea soţiei, prea marea ei emancipare, să nu bată la ochi. De altfel, nu putea să sufere comportamentul ei, nu atît din cauza comentariilor celorlalţi, cît în ceea ce-l privea. Ca deputat şi cu ochelari, voia ca şi soţia lui, acum, să devină mai serioasă. La Roma şi cu familia Vella în jurul lor şi în libertatea pe care era constrîns să i-o lase, nu i se părea posibil. Flaminio Salvo, acum, după ce se căsătorise donna Adelaide, fără îndoială că ar fi avut nevoie de ea, la Girgenti. Pentru fata lui, se înţelege ; pentru draga de Dianella, rămasă fără mamă. Dacă nu

azi, mîine, avea să-i scrie Salvo să o roage să se întoarcă. Abia aştepta onorabilul Ignazio Capolino ! Dar iată că, acum, imbecilul de Costa venea să-i întoarcă toate socotelile pe dos ! Situaţia lui... Se temea pentru situaţia lui... Cap de măgar ! Ei da, dacă în atîţia ani nu fusese în stare nici să-şi dea seama cel puţin că Dianella îl iubea, că avea la îndemînă norocul, asemenea noroc ! cum ar fi putut recunoaşte acum, că mai bine decît atît nu putea fi primit un deputat din opoziţie de către un subsecretar de stat ? Şi îndrăznise să-l dojenească, pentru aprobările lui... Dar desigur ! ca să-i facă lui plăcere, trebuia să-i apere pe muncitorii din minele de sulf, ca şi cum la ultimele alegeri el ar fi ieşit prin sufragiul acelor gentilomi ! Pus între guvern şi socialişti, putea un deputat conservator, de opoziţie, să şovăie în a alege ? Dar du-te să judeci lucrurile astea cu unul căruia norocul îi dădea piinea fiindcă-l ştia fără dinţi ! Pînă una, alta, Flaminio Salvo, ca să urmărească pe de o parte comedia acelui proiect, şi pe de alta ca să se întîlnească şi să stea de vorbă cu Lando Laurentano, care nu voise să asiste la nunta tatălui său, fără îndoială că ar fi răspuns chemării ; şi fără îndoială că ar fi luat-o cu el şi pe Dianella care nu putea să stea singură la Girgenti. Şi astfel poate că ar fi rămas şi Dianella cîtva timp la Roma la unchii ei, ca să se mai distreze... şi... cine ştie ! ochii lui Flaminio Salvo vedeau foarte departe — Lando se ducea uneori în casă la familia Vella, şi... cine ştie ! Rămînînd Dianella la Roma, adio întoarcerea lui Lellé la Girgenti. Tot gîndindu-se astfel, Capolino răsufla şi sufla şi ochelarii lui serioşi, cu rame şi braţe de bagà, i se abureau.

Nu a trecut nici o săptămînă şi Flaminio Salvo a venit la Roma împreună cu Dianella, după cum prevăzuse Capolino.

Dianella a sosit ca un cadavru viu ; Flaminio Salvo, ca de obicei, sigur pe el, cu zîmbetul lui rece pe buze, a cărui privire lentă a ochilor, sub pleoapele groase, îi dădea o expresie de uşoară ironie. Au fost găzduiţi de familia Vella, care împreună cu soţii Capolino şi Costa s-au dus să-i ia de la gară. Donna Rosa, Ciccino şi Lillina încă n-o cunoşteau pe Dianella.

— Fata mea, dar cu ce te hrăneşti ? cu şopîrle ? — o întrebă în primul rînd mătuşa Rosa, văzîndu-i chipul ca

de ceară, cu ochii îndureraţi şi rătăciţi. Dar înţeleg, ştii ? Cu un om insipid ca tatăl tău, e greu să te simţi bine. Ah, eu i le spun verde, ştii ? Nu sînt ca mătuşa ta, Adelaide, care-şi pleacă mereu capul în faţa tuturor. Sînt mai mare decît el şi trebuie să mă respecte.

— Eu tot îţi sărut mîna, — spuse don Flaminio, aplecîndu-se.

— Desigur ! Iată aici : sărută, sărută ! — reluă donna Rosa, întinzînd mîna boantă, grăsuţă. Sigur că trebuie să mi-o săruţi ! Stai puţin aici cu noi, la Roma, fata mea, şi vei vedea că te fac să te întorci în Sicilia, grasă şi frumoasă ca o maică stareţă ! O vezi pe această doamnă ? — adăugă, arătînd-o pe Nicoletta Capolino. Cum ţi se pare ? Urîtă mai e ; trebuie să i-o spun ; dar de cînd Ciccino şi Lillina au invitat-o la o cură de călărie, îi vezi ochiul ? mai viu ! Lasă-te în seama verilor tăi, draga mea ! Hai să mergem ! Să rîdem, să rîdem... E de rîs în viaţa asta, ţi-o spun eu !

Acasă, don Flaminio povesti minunăţii surorii lui, cumnatului, nepoţilor, prietenilor despre nunta principelui cu donna Adelaide, celebrată de monseniorul Montoro, în capela din Colimbètra, în mijlocul cremei de cetăţeni din Girgenti. Alteţa sa regală, contele de Caserta, avusese bunăvoinţa de a trimite de pe Coasta Azură o scrisoare autografă cu urări şi felicitări mirilor.

— Şi cine e ? — întrebă donna Rosa, privindu-i pe toţi, în jurul ei ; apoi, plesnindu-se peste frunte : Ah, da, am înţeles, fratele lui Cecco Bomba... Am un cumnat burbonic, cu militari... Mi-a scris Adelaide ! Acum mai e posibil să fie veselă această biată fată cu asemenea om cu tot felul de alteţe regale ? Care scriu scrisori autografe pentru nunta mătuşii sale ? Treci mai departe, treci mai departe... Ah, de-aş fi fost eu ! Acest prinţ al tău de Laurentano !...

Continuînd, don Flaminio se declară în mod deosebit recunoscător de prezenţa lui don Cosmo, fratele mirelui, la petrecerea minunată şi de darul preţios trimis de Lando mamei sale vitrege.

— L-am văzut ! — spuse Ciccino.

— L-a cumpărat cu noi ! — adăugă Lillina.

— Prin urmare, îl cunoaşteţi bine ? — întrebă, mulţumit, don Flaminio.

Şi a vrut să ştie de la nepoţi în ce relaţii de prietenie sînt cu el şi ce aspect şi ce umor avea, chemînd-o deoparte pe fata lui, cu vii exclamaţii de uimire şi încîntare faţă de răspunsurile lor. Dar Dianella se tulbură la faţă atît de vizibil şi arătă în priviri o buimăcire atît de ciudată, încît îşi schimbă brusc tonul, prefăcîndu-se că se miră, deoarece i se părea că gravitatea situaţiei din zilele acelea din Sicilia, în care tînărul prinţ era profund implicat, nu putea avea rezonanţe vesele, după cum spuneau nepoţii. Şi începu să povestească, cu o atitudine de gravă consternare, faptele întîmplate recent în Sicilia, la Serradifalco, la Catenanuova, la Alcamo, la Casale Floresta, care dovedeau că în toată insula mocnea un foc mare, ce se va aprinde în curînd ; şi să reprezinte Sicilia ca pe o grămadă uriaşă de lemne, de copaci morţi din cauza secetei şi de ani şi ani prăbuşiţi fără milă de secure, dat fiind că ploaia de beneficii se revărsase toată asupra Italiei septentrionale, şi niciodată nu căzuse o picătură şi pe pămîntul ars al insulei. Acum, tinerii se distraseră, aprinzînd sub mormanul acela mănunchiurile de paie ale predicilor lor socialiste, şi iată că bătrînele buturugi începeau să ardă. Deocamdată nu erau decît mici trosneli ici, colo, sfîrîiau uşor ; sărea cînd într-o parte, cînd într-alta cîte o scînteie, o limbă de flacără ameninţătoare ; dar în atmosferă se îndesea fumul înăbuşitor. Şi ce era mai rău era aceasta : că guvernul, în loc să alerge să azvîrle apă, trimitea soldaţi ca să stîrnească alt foc prin focul armelor lor. Dar dacă ar fi avut cel puţin destui soldaţi, încît să ţină piept impulsului populaţiei iritate ! Slabele garnizoane, bestial incitate să tragă asupra mulţimii neînarmate, se vedeau constrînse, imediat după, să se înşiruie în cazărmi ; şi atunci mulţimea, sălbăticită de masacru, rămînea stăpînă pe teren şi asalta furibundă primăria şi dădea foc. Tulburarea, pînă una, alta, se propaga în toată insula ; primari şi prefecţi şi comisari de poliţie îşi pierdeau capul ; şi unde aveau să ajungă ?

După ce a spus toate acestea, adresîndu-se în mod special cumnatului Francesco Vella, lui Capolino şi lui Aurelio Costa, a vrut să dedice doamnelor povestirea unei recente fapte frumoase împlinite de cinci sute de femei dintr-un sat din Sicilia, numit Milocca. În urma unui denunţ cu totul special, privind o grămadă de îngrăşămînt risipit nu afară, ci pe pămîntul însuşi al unui proprietar

care nu voise să se împace cu noile contracte cu dijmașii, acei țărani făcînd parte din *Grupările muncitorești*, forța publică arestase, pe nedrept, și acuzase de complicitate în delincvență pe președinte și pe cei patru consilieri ai însăși *grupării muncitorești*. Și atunci femeile din sat, în număr de cinci sute, indignate de această nedreptate și samavolnicie, s-au dezlănțuit cu mare furie împotriva cazărmii carabinierilor, dărîmînd poarta și scoțînd afară pe cei cinci arestați ; apoi, nespus de bucuroase de eliberarea prizonierilor, l-a condus în triumf pe brațele lor, pe uliţele din sat, pe unul din carabinierii cărora le smulseseră armele din mîini.

Donna Rosa, Nicoletta Capolino și Lillina aprobară încîntate victoria acelor femei viteze ; dar don Flaminio întinse mîinile strigînd :

— Încet, încet ! Așteptați ! Veselia a durat puțin... Cei din Milocca, mă refer la bărbați, care nu se amestecaseră deloc în răzvrătirea asta a femeilor lor, aflînd că prefectul provinciei trimitea o întărire de soldați și delegați și judecători la Milocca, au încălecat pe catîrce și, înarmați cu puști, au pornit-o la drum. Sînt încă împrăștiați pe cîmpuri, hotărîți să-și vîndă la preț ridicat libertatea. Dar domnii judecători, la Milocca, au arestat treizeci și două de femei, dintre care unele sînt însărcinate, altele cu copiii sugaci, la sîn, și le-au transferat cu cătușele la mîini în temnițele de la Mussomeli.

— Viteji ! viteji ! — exclamă atunci donna Rosa. Dar cum asta ? Și dumneata, Gnazio, deputat sicilian, nu ridici glasul în Parlament nici împotriva arestării acestor femei gravide și a mamelor cu copiii la sîn ?

Don Flaminio zîmbi, netezindu-și favoriții :

— Nu-i convine, — spuse. Sînt gravide și mame socialiste. El e conservator. Deși, acolo, în sud, știi ? don Ippolito Laurentano ar vrea ca partidul clerical să secundeze mișcarea proletară și să stabilească de comun acord și o înțelegere secretă cu ea. Dar monseniorul Montoro, fii calmă, este potrivnic ; poate pentru că Pompeo Agrò, canonicul, este de o lună la Comitini cu propaganda, nu știu cît de evanghelică, împotriva mea, printre muncitorii din minele de sulf. Ce mai ! Vom avea grijă să stăm la mijloc între tată și fiu. Mîine mă voi duce la tînărul prinț socialist să-i las o carte de vizită.

Capolino îl însoţi pe Flaminio Salvo în drumul acela spre vilişoara din strada Sommacampagna, atît la dus cît şi la întors. Ciudata impresie, aproape de spaimă, pe care i-o făcuse Dianella, la sosire, se întări după discuţia avută cu Salvo de-a lungul drumului.

A fost ca de obicei o discuţie sinuoasă, încărcată de subînţelesuri şi de aluzii învăluite, din care lui Capolino i s-a părut că ar deduce cam asta : că Salvo era într-adevăr foarte îngîndurat nu atît de condiţiile politice ale Siciliei, cît de condiţiile psihice ale fetei lui, care cu atît mai mult trebuia să-i dea de gîndit, la ideea că mama ei era nebună ; că el intenţiona de aceea s-o mulţumească, dacă acea călătorie la Roma nu reuşea să aibă efectul dorit ; s-o mulţumească şi pentru că, plecînd de acasă, acum, sora lui, el, nemaiavînd pe nimeni care să stea cu fata, care avea nevoie de îngrijiri, de o afectuoasă companie, de distracţii, ar fi trebuit să-şi sacrifice prea mult afacerile, şi nu putea (aici lui Capolino i s-a părut că observă o mare dojană la adresa soţiei lui, care îndrăznise s-o lase singură şi pe donna Adelaide cu ocazia evenimentului nunţii) ; s-o mulţumească, în fine, şi ca să-i dea lui Aurelio Costa (care în curînd, peste două trei zile, avea să se întoarcă în Sicilia) o demnă răsplată, dacă reuşea să aducă la bun sfîrşit problema muncitorilor din minele de sulf.

Aceste deducţii atît de clare ale lungii discuţii ambigue susţinută de Salvo l-au costat pe Capolino un efort atît de intens, încît una din lentilele ochelarilor, continuu aburită de răsuflarea lui, i s-a spart în degetele sale nervoase, tot ştergînd-o. Din fericire, ţăndările de cristal s-au înfipt doar în batistă, fără să-l înţepe şi-n degete. Dar seara a trebuit să-i vorbească soţiei, fără ochelari, şi în mod serios.

Niçoletta ştia că sosirea neaşteptată a lui Flaminio Salvo şi a Dianellei la Roma se datorau lui Costa. Mai perspicace decît soţul ei, prevăzuse imediat că această sosire avea să însemne sfîrşitul vieţii ei de huzur, şi de aceea era foarte mînioasă împotriva aceluia pe care l-ar fi omorît fără şovăire, dacă i s-ar fi asigurat achitarea. De pe acum ea şi văzuse primul efect al acelei sosiri ; Ciccino şi Lillina Vella plecaseră să facă un tur în Roma cu verişoara palidă şi rătăcită, lăsînd-o pe ea deoparte, încă din prima zi. Ales rău, prin urmare, momentul pentru o discuţie serioasă !

— Trebuie să plec ? — întrebă imediat, ca să nu mai lungească discuţia. Plec şi mîine. Fără pălăvrăgeli. Dar nu singură !

— Şi cu cine ? — întrebă Capolino. Eu...

— Tu ai soarta Italiei în braţe, o ştiu ! — exclamă Nicoletta. — Cum ar putea avea loc Camera, mîine, dacă tu ai lipsi ?

— Te rog — interveni Capolino, cu un gest al mîinilor care pe de o parte însemna frîu, prudenţă, şi pe de alta, dispreţul cu care îndrepta discuţia, fără nici un scop, pe o pantă uşoară, şi alunecoasă. Eu mă aflu aici ca să-mi fac datoria.

— Şi eu ! — replică prompt, Nicoletta. Nu crezi ? Tu, ca deputat ; eu ca soţie. O spune şi primarul : soţia trebuie să-şi urmeze soţul. Dragul meu, dacă o iei aşa !... Lasă încolo de datorie, nu mă face să rîd ! Ţi-am mai spus-o : tu, dragul meu, ai cam pierdut de cîtva timp busola ! Să vorbim ca mai înainte, sau mai degrabă, să ne înţelegem ca mai înainte, fără a vorbi deloc, pentru binele tău şi al meu ! Fii atent, Gnazio, tu eşti sătul, dar eu sînt şi mai şi, sătulă pînă peste cap, şi capabilă... nu ştiu, capabilă în acest moment de a comite orice nebunie. Te avertizez !

— Sfinte Dumnezeule, dar de ce ? — gemu Capolino, cu mîinile împreunate.

— Ah, de ce ? — strigă Nicoletta, apropiindu-se de el, aprinsă de furie şi de dispreţ. Mă mai întrebi de ce ? Îmi spui să plec, să mă reîntorc acolo în sud, şi mă mai întrebi de ce ?

— Te rog, te rog... încercă s-o întrerupă Capolino, întinzînd acum mîinile, ca să oprească şi prin gest mînia aceea. În interesul nostru... în interesul tău, scuză-mă ! Dacă nu mă laşi să vorbesc...

— Dar ce vrei să spui ? ! Termină cu prostiile ! — exclamă Nicoletta.

— Ştiu ce-am de spus, nu te îndoi — reluă Capolino cu multă gravitate, plecîndu-şi ochii. Tu nu cunoşti discuţia avută cu Flaminio, azi-dimineaţă. Ţi-am spus eu ceva pînă acum de şederea ta prelungită la Roma ? Nimic... Şi tu însăţi ţi-ai reproşat faptul că nu te-ai dus s-o ajuţi şi să asişti la nunta Adelaidei. Acum ştii ce efect a avut absenţa ta din Girgenti ? Pur şi simplu acesta : că Fla-

minio Salvo, rămînînd singur şi obosit, s-a hotărît s-o mulţumească în sfîrşit pe fata lui.

Nicoletta se opri la vestea asta.

— Ah, da ? ; şi-şi muşcă buzele, fixîndu-şi ochii în gol, cu mînie.

— Ai înţeles ? — continuă Capolino. Se teme să nu o ia razna cu mintea ca maică-sa. Ai văzut-o ? Îţi inspiră milă...

— Silă ! ţîşni Nicoletta. Ar trebui să-i fie ruşine !

— Amorul... — suspină Capolino, ridicînd din umeri, cu ochii întredeschişi. Şi Flaminio se gîndeşte poate că, în umbra nebuniei mamei ei, nu-i uşor să-i găsească o partidă bună. A pus apoi într-o stînjeneală gravă pe Costa, în Sicilia, printre muncitorii din minele de sulf, şi se gîndeşte să răsplătească devotamentul lui, abnegaţia lui...

— Cîte gînduri !... cîte dulcegării !... — spuse Nicoletta. Şi eu ar trebui să mă învîrtesc în mijlocul lor, nu-i aşa ? Ca albina în miere...

— Tu ? De ce ? — întrebă Capolino.

— Dar nu sînt eu supraveghetoarea fetei ? — apostrofă Nicoletta. Nu mie îmi va reveni aşadar să ocrotesc din priviri perechea îndrăgostită ? Să asist la îmbrăţişările lor, la discuţiile lor ? Să primesc la sîn mărturisirile timidei porumbiţe vindecate ?

Capolino îşi strînse umerii, vrînd parcă să spună : „La urma urmelor, ce e rău în asta ?...“

— Ah, nu, dragul meu ! — reluă cu impetuozitate soţia. Nu mi-ar păsa deloc dacă, din interesul meu cum spui tu, nu m-aş vedea silită să joc rolul acesta... Şi tu uiţi un alt lucru ! Că acest inginer mi-a cerut mîna într-o bună zi, şi că eu l-am refuzat, fiindcă nu mi s-a părut demn de mine ! Frumoasă răzbunare, acum, pentru el, să devină sub ochii mei logodnicul fetei lui Flaminio Salvo !

— Dar asta, eventual, în faţa ta care l-ai refuzat, — îi atrase atenţia Capolino, — va putea fi motiv de a o umili pe fata lui Flaminio Salvo...

— Mda ! — exclamă Nicoletta ridicîndu-se. Fiindcă eu, acum, sînt soţia onorabilului deputat Ignazio Capolino !

— Care valorează mult mai mult, te rog să crezi ! — strigă acesta, dînd cu pumnul în masă şi ridicîndu-se mîndru şi el în picioare.

Nicoletta îl măsură calmă cu privirea de sus pînă jos, apoi spuse :

— Uh, cît despre merite, n-aş îndrăzni să pun la îndoială ! Totuşi... totuşi eu trebuie să plec, iată, tot pentru interesul meu, după cum spui tu... Ce vrei ? meritele nu au totdeauna noroc.

— Şi pe mine mă înfurie, — spuse atunci Capolino, — că un stupid, un imbecil de factura asta trebuie să se ridice aşa, tras în sus de norocul soartei, împins cu ghiontul, ca un animal legat la ochi şi îndărătnic... Fiindcă el, ştii ? mi-a spus mie : n-ar vrea nimic... Asta-i frumuseţea ! Nu-şi dă seama de nimic, nu pricepe nimic şi norocul îi surîde ! Mîine, ginerele lui Flaminio Salvo !

— Ah, nu ! — sări ca arsă Nicoletta. Căsătoria asta nu se va face ! Te asigur eu : nu-se-va-fa-ce !

Capolino îşi strînse din nou umerii şi din nou rămase cu ochii întredeschişi :

— Dacă Flaminio vrea... cum poţi să-l împiedici ?

— Cum ? — replică Nicoletta. Cum... nu ştiu ! Dar cu orice preţ... ah, cu orice preţ ! poţi fi sigur de asta !

Capolino insistă :

— Dar lasă, tu crezi că inginerul Costa e capabil să simtă răzbunarea de care spui tu, din cauza refuzului tău ? Nu, ştii ! Nu e capabil nici de asta ! Eu l-am studiat : este respectuos cu tine, atent... dimpotrivă, stingherit în prezenţa ta... niciodată nu s-ar gîndi ! Şi dacă tu... dacă tu vei fi în stare să-ţi învingi dispreţul şi să-l tratezi... să-l tratezi cu o oarecare... dezinvoltură curtenitoare...

Sub ochii Nicolettei, care-l fixau cu dispreţ rece şi calm, păli şi se descompuse zîmbetul care-i însoţise ultimele cuvinte.

— Cum de altfel l-ai tratat şi pînă acum, — adăugă cu demnitate. Apoi, schimbînd discuţia : Ah, voiam să-ţi propun să ieşim... Luăm masa în oraş... Eşti de acord ?

Întorcîndu-se acasă, noaptea tîrziu, Nicoletta, aşezîndu-se în pat, îşi întrebă soţul :

— Nu trebuie să plece în vreo două trei zile inginerul Costa în Sicilia ?

— Da — răspunse Capolino. Mi-a spus-o Flaminio azi-dimineaţă.

— Şi tu lui Flaminio i-ai putea spune — continuă Nicoletta, aranjîndu-şi cuvertura, — că sînt gata să plec şi eu ; dar nu singură, din moment ce pleacă şi inginerul...

— Ah, da ! — exclamă Capolino. Foarte bine ! Ai putea pleca însoţită de el.

— Noapte bună, dragul meu !

— Noapte bună !

Ferm convins că soarta i-a fost totdeauna potrivnică, încă de la naştere, Flaminio Salvo credea că numai cu asidua apărare a unei voinţe veşnic treză şi neclintită, opunîndu-se prin acte pe care el însuşi le considera dure, contra tuturor celor ce se făcuseră şi se făceau instrumentele oarbe ale ei, reuşise s-o înfrîngă pînă acum. Dar adversitatea soartei, neînfrîngîndu-l pe el, se năpustise cu ferocitate asupra alor lui, asupra fiului, asupra soţiei ; acum şi asupra fiicei lui cu acea patimă de neînvins. În aceste nenorociri simţea într-adevăr ca o răzbunare josnică şi crudă ; şi acest sentiment nu numai că-i anula remuşcarea întregului rău pe care ştia că-l înfăptuise, dar îi inspira şi ruşine faţă de unele slăbiciuni efemere, îndemnîndu-l parcă să comită alt rău, fie ca să se răzbune la rîndul lui împotriva destinului, fie ca să nu se lase el însuşi copleşit. Nu se îndoia nici pe departe că pasiunea aceea a fetei lui faţă de Aurelio Costa n-ar fi un rău. Pentru el era precis rău ; şi nu numai din cauza diferenţei de origine familială, naştere, condiţii sociale (fixaţii absurde !) ; dar din cauză că îşi avea originea într-o slăbiciune de a lui, din recunoştinţa demonstrată de el ani de-a rîndul micului său salvator. De la un bine nu putea să-i vină altceva decît un rău. Pentru el asta era o dogmă. Şi nici un filosof nu l-ar fi putut convinge că raţionamentul său, fondat pe o prejudecată, era vicios. Logica ? Ce logică împotriva experienţei de o viaţă ? Şi apoi, dacă într-un singur caz s-ar fi lăsat convins să recunoască viciul raţionamentului său, adio scuze pentru tot răul comis în atîtea alte cazuri, în mod conştient ! De fiecare dată cînd o negustorie, o afacere oarecare dădea semne încă de la început că se înfiripă după pofta lui, el, în loc să se bucure, se întuneca, bănuind imediat o uneltire şi lua poziţie de apărare.

De aceea, primi ca pe un rău, pe de o parte, vestea şi propunerea lui Capolino că Nicoletta era gata de plecare a doua zi şi că ar fi vrut s-o însoţească în călătorie Costa ; pe de altă parte, vestea adusă de Ciccino şi Lillina, că Lando Laurentano, care fusese toată dimineaţa în oraş

cu ei şi cu Dianella, avea să vină chiar în seara aceea să-l salute. Îl întîlniseră din întîmplare, şi deşi le spusese mai întîi că era foarte iritat din cauza unui articol de ziar din dimineaţa aceea, se arătase apoi vesel în compania lor şi foarte recunoscător că se distrase cu ei. Flaminio Salvo era în biroul lui Francesco Vella, dîndu-i lui Aurelio Costa ultimele instrucţiuni legate de reîntoarcerea lui în Sicilia, fixată pentru a doua zi dimineaţă, cînd cei doi nepoţi îi aduseră această veste, erupînd zgomotos în cameră şi trăgînd-o şi pe Dianella cu ei. El observă imediat pe chipul fetei lui o alterare, dar foarte diferită de cele obişnuite la vederea lui Aurelio, rămînînd pentru o clipă buimăcit parcă ; între timp cei doi nepoţi vorbeau de delicata afabilitate a lui Laurentano faţă de ei, iar ea cu o voce vibrantă, de parcă n-ar fi fost a ei, şi cu un aer de îndrăzneală chiar, confirmă :

— Da, foarte gentil ! Chiar foarte gentil !

— Mă bucur... — răspunse rece, privind-o pe deasupra ochelarilor. Dar vă rog, eu, acum, aici...

Şi-l arătă pe Costa cu un gest care însemna : „Trebuie să mă gîndesc la cu totul altceva deocamdată...

De altfel, era adevărat. Era vorba de a expune la un risc de moarte pe acel tînăr cumsecade, neştiutor cu totul de rolul pe care avea să-l joace ; era vorba de a-l arunca pradă furiei unui întreg sat, mort de foame şi dezamăgit. În inima lui Salvo se desfăşură atunci un joc straniu de ficţiuni conştiente. Plăcerea acelei veşti avea să se preschimbe în el în neplăcere, speranţa în neîncredere ; şi totuşi, nu numai că nu trebuia să ţină cont de norocoasa combinaţie a întîlnirii cu Laurentano şi de impresia bună pe care părea s-o fi avut fiica lui, ci, dimpotrivă, să o considere ca pe o adevărată contrarietate în momentul în care el, ca s-o mulţumească pe fata lui, îl lăsa pe tînărul acela, pe Costa, să întrevadă tocmai răsplata acelei acţiuni atît de periculoase în care-l arunca. Şi continuă în ficţiunea aceea conştientă, aprins de mînie împotriva fetei lui care, după ce-l silise să se plece într-atîta, iat-o acum, cum venea cu aerul acela, să-l lase să întrevadă, cu aer nou, că tînărul prinţ Laurentano nu-i displăcuse defel ! Şi jocul de ficţiuni din sufletul lui Salvo nu se oprea aici. Se prefăcea că nu înţelege încă aerul acela nou al fetei lui, pe care-l înţelesese de fapt

foarte bine ; era sigur, dealtminteri, că Dianella, aducînd laudele acelea lui Laurentano, în prezența lui Aurelio, avusese intenția de a se răzbuna împotriva acestuia, și acum, dincolo, sigur că plîngea în taină și își frîngea inima de durere. Prin urmare mînia lui prefăcută, datorată recompensei pe care trebuia să i-o sugereze lui Costa, era în fond mînie reală, încît, ca să nu simtă remușcarea chinului provocat fetei lui, se prefăcu în continuare a crede în mod serios că într-adevăr, da, într-adevăr, dacă Costa ar fi reușit să-i facă pe oameni să înțeleagă situația, pe muncitorii din minele de sulf, din Sicilia, avea să-i dea ca răsplată pe Dianella. Pînă una, alta, a doua zi îl trimitea acolo în compania Nicolettei Capolino.

Seara, a fost politicos, dar cu o oarecare reținere, față de Lando Laurentano, primit cu mare bucurie de familia Vella, mai ales de Ciccino și Lillina. Dianella era nespus de palidă și abia făcea față prin eforturi continue și brusce, care inspirau milă și teamă. Ochii ei dulci cînd i se aprindeau, ca într-o spaimă confuză, cînd i se învăluiau într-o opacitate tulbure. Nicoletta Capolino, invitată la masă de familia Vella în acea ultimă zi, i-a anunțat că a doua zi dimineață avea să plece, însoțită de Costa ; și acum, iată, era acolo, și vorbea fără vorbe afectate, dar cu dezinvoltura vioaie obișnuită, tînărului prinț de Laurentano care avea rafinamentul comportamentului afabil al lui don Ippolito, acolo, la Colimbètra, în nefericita conjunctură a duelului soțului ei.

Acesta intră, puțin după aceea, în salonul bogat împreună cu inginerul Aurelio Costa care-și lua rămas bun de la familia Vella.

Pentru Dianella și pentru Nicoletta a fost un moment de neliniște și nesiguranță. Pe cît de demn și grav și consternat părea onorabilul Ignazio Capolino cu funebrii săi ochelari de bagà, pe atît mai zăpăuc, înfierbîntat, orbit, părea Aurelio Costa. I se citea clar pe figură emoția profundă pe care i-o provocase vestea plecării lui apropiate cu Nicoletta. Îi fugea pămîntul de sub picioare ; nu mai reușea să articuleze un cuvînt. Cînd l-a văzut intrînd, Nicoletta a simțit parcă o spaimă ; a simțit, fără să-l privească, că el o căuta cu privirea, fără să-i mai pese de nimeni. Respiră ușurată cînd îl auzi ceva mai tîrziu discutînd însuflețit cu Laurentano despre mișcările *Grupărilor muncitorești* din Sicilia. I se risipise orice consternare,

i se risipise orice considerație față de muncitorii din minele de sulf, înfometați, din Aragona, i se risipise disprețul față de proiectul lui, al unui consorțiu obligatoriu care căzuse baltă ; acum ar fi înfruntat, cu biciul în mînă, pe toți răzvrătiții de acolo din sud. Flaminio Salvo, din prudență față de Laurentano, îl invită zîmbind, la intenții mai blînde.

— De ce să dea foc minelor de sulf ? — îl întrebă înfierbîntat tot Costa. Îi cunosc eu pe violenții ăștia ! Ferească Dumnezeu să le arăți că ți-e teamă de ei ! Cu biciul îi aduci la realitate ! Lăsați-mă pe mine... Părăsit de toți, fără să fi avut satisfacția de a vedea proiectul meu onorat măcar cu o privire, mă voi duce acolo în Sicilia, singur... și ne vom privi față în față...

În exaltarea lui, nu mai vedea distonanța apostrofării lui războinice ; și nu se simți deloc umilit cînd în cele din urmă și-a dat seama că nu-l mai asculta nimeni ; s-a lăsat condus de Capolino în balconul vast al sălii, în timp ce Flaminio Salvo, Francesco Vella și Lando Laurentano continuau să vorbească liniștiți între ei și Ciccino îi promitea Nicolettei că în curînd avea să vină s-o viziteze la Girgenti și donna Rosa și Lillina îi dădeau sfaturi Dianellei să facă așa și așa, dacă voia să-și recupereze în curînd sănătatea și veselia. Chemat de Salvo, Capolino intră în casă puțin după aceea, Aurelio Costa rămînînd singur pe balcon.

Cît timp rămase acolo ? Privea stelele, privea ca într-un vis clarul de lună care se reflecta în geamurile ferestrelor îndepărtate de vizavi, din piață ; încleștat de o anxietate agitată și plăcută ; fără a se mai gîndi la locul unde se afla ; cu o singură imagine în fața ochilor, aceea a ei, care acum, în curînd, fără îndoială, avea să vină să-i spună : *Pe mîine ! Pe totdeauna !* — Pe mîine, Pe totdeauna !, — își repeta, strîngînd pumnii, cu ochii întredeschiși cu voluptate.

Vorbise cu ea de dimineață. Se acordaseră. Totul, avea să lase totul ca să-l urmeze ! Da, și acolo, în Sicilia, în primejdie, din fața căreia el n-ar fi putut să se retragă în momentul acela. De altminteri, era constrîns să se ducă acolo ; acolo era casa lui, acolo, slujba lui, pe care avea s-o pună acum la dispoziția altora, părăsindu-l pe Salvo. Ce-i păsa ? Despre ce răsplată îi vorbise ea ? Un mare premiu pe care l-ar fi pierdut dacă-l părăsea pe

Salvo... Ce-i mai păsa ? Ce premiu mai mare decît fericirea pe care i-ar fi dat-o ea, iubindu-l ? Astfel delira Aurelio pe balcon aşteptînd, repetîndu-şi din cînd în cînd, agitat : Pe mîine, Pe totdeauna !

Între timp, în salon, Ignazio Capolino discuta cu un aer mîhnit de zarva din toată ziua aceea de pe coridoarele de la Cameră, provocată de publicarea unui denunţ, într-un ziar de dimineaţă. Era vorba de cele patruzeci de mii de lire, de care apărea ca debitor faţă de Banca Romană, Roberto Auriti, „notoriu girant" spunea ziarul „al unui deputat meridional foarte cunoscut, pînă acum cîtva timp, dacă nu chiar de guvern, de unii membrii ai lui *(hic et haec)*". Şi ziarul acela, continuînd, vorbea de hîrtiile sustrase pentru a salva pe acest deputat meridional. Dar în grabă, în ultima clipă, mai rămăsese afară cîte o hîrtie care căzuse în mîinile autorităţii judiciare, cîte un bilet anume de al lui Auriti, acum în căutare febrilă a acelor patruzeci de mii de lire, ca să se salveze pe el şi pe prietenul lui.

Capolino spunea că mai mulţi deputaţi din *extrema stîngă* ar fi depus denunţul la Cameră, prevăzînd iminentă arestarea lui Auriti.

Lando Laurentano stătea ca pe ghimpi. Toată după-amiaza din ziua aceea încercase să verifice de unde parvenise ştirea aceea la ziarul de dimineaţă ; părea relatată de cineva care trăsese cu urechea la uşa camerei în care Giulio Auriti implorase ajutorul său ; şi se temea că acesta l-ar putea suspecta acum ca autor al denunţului.

Salvo, Vella şi Capolino, observînd tulburarea tînărului prinţ, începură să-l plîngă pe bietul Roberto Auriti, ca pe o victimă, şi Salvo lăsă să se înţeleagă clar că el ar fi fost dispus să facă rost de suma aceea ca să-l salveze ; dar Capolino spuse că acum era prea tîrziu. Nu mai rămînea decît să servească o ceaşcă de ceai pregătită de Lillina.

Primele două cești, aduse de Ciccino, fuseseră oferite donnei Rosa şi Dianellei. Nicoletta îi întindea una acum lui Lando Laurentano.

— Lapte ?

— Da, mulţumesc. Puţin.

Şi Dianella, sorbind dintr-a ei, aştepta ca Nicoletta să se ducă pe balcon cu ultima ceaşcă pentru Aurelio. Dar

Nicoletta, văzîndu-se spionată, se prefăcu mai întîi că uită şi ţinu ceaşca pentru ea.

— Ah, şi pentru cavalerul meu ? — exclamă după aceea, ca şi cum şi-ar fi amintit aşa, deodată.

Şi se duse pe balcon.

De cum a văzut-o apărînd, Aurelio s-a retras instinctiv în umbră, cît a putut, mai mult, ca s-o atragă. Dar ea abia trecuse pragul balconului, şi întinzîndu-i ceaşca, spuse încet, rigidă :

— Intră în casă, pentru Dumnezeu ; te observă lumea. Nu face prostii !

— Dar spuneţi-mi doar... — o imploră el.

— Da, asta ; şi întipăreşte-ţi bine în minte, — adăugă ea, imediat : — că am făcut totul ca să împiedic ruina dumitale şi a mea. Să nu mă acuzi mîine ; pentru că şi dumneata ai vrut-o. Gata !

Şi intră din nou în salon.

CAPITOLUL AL PATRULEA

CORRADO SELMI IEŞI DIN CAMERA deputaţilor livid, buimac, cu un tremurat puternic în tot trupul. De îndată ce a ajuns în piaţă, la soare, a făcut un efort disperat asupra propriei voinţe ca să-şi revină, ca să simtă din nou viaţa în el şi să şi-o poată din nou domina, viaţa care-i scăpa într-o învălmăşeală îngrozitoare ; dar rămase pe loc, remarcînd că nu mai avea nici puterea să respire, de parcă ar fi avut şi pieptul şi pîntecul sfîrtecate.

Un sentiment nou îi apăru pe neaşteptate : teama. Nu de alţii, ci de el.

De curînd îi sfidase pe ceilalţi şi-i asaltase, în aula Parlamentului, cu o violenţă extraordinară. Încă mai tremura tot. Nimeni, acolo, nu îndrăznise să sufle. Dar tăcerea aceea... ah, tăcerea aceea fusese pentru el mai rea decît orice invectivă, decît orice răzvrătire tumultuoasă a întregii adunări.

Tăcerea aceea îl omorîse.

Încă mai avea în urechi sunetul paşilor săi, ieşind din aulă. În tăcerea aceea formidabilă paşii lui răsunaseră aidoma loviturilor de ciocan asupra unui sicriu.

Simţea că arde tot ; şi picioarele, parcă... parcă i-ar fi fost tăiate.

Zdrobit de acuzaţie, ar fi vrut să se releve cu tot impulsul energiilor vitale, încă puternice în el ; dar de îndată ce terminase de vorbit, tăcerea aceea. Nici o îndoială că adunarea, imediat după ieşirea lui din aulă, votase autorizarea de a acţiona împotriva lui.

Şi totuşi, toţi îl ştiau sărac ; ştiau că banii luaţi de la bănci nu-i puteau fi imputaţi lui, ca atîtor altora.

După ce înfruntase moartea, tocmai cînd e viaţa mai frumoasă pentru toţi, nu avea şi el dreptul de a o trăi ? În suspecta complicaţie a atîtor întîmplări piezişe, simplitatea acestui drept apărea aproape ingenuă şi în aşa fel încît toţi, rîzînd, ar fi trebuit să i-o nege.

Mort ; nu numai, dar voiau să-l vadă şi ruşinat ! Trebuia să moară atunci, şi ar fi rămas un erou pentru toţi cei vii de azi, care-i reproşau ca un delict faptul că mai trăia.

Dar nu atît acuzaţia, în fond, i se părea nedreaptă, cît nedrepţi acuzatorii ; şi mai mult decît nedrepţi, ingraţi şi josnici ; josnici fiindcă după atîţia ani, de cînd înţeleseseră că şi el avea dreptul de a trăi, se trezeau acum să-i demonstreze cu batjocoritoare ingenuitate ; după ce înţeleseseră atîţia ani nevoile lui se trezeau acum să i le arunce în faţă ca pe o ruşine !

Şi de s-ar fi oprit aici ! Acum, procesul, condamnarea, temniţa.

Corrado Selmi rîse şi simţi din nou efortul care-l costa descompunerea cruntă a feţei în rîsul acela oribil. Zîmbetul deschis şi uşor, care-i însoţise toată viaţa faptele, chiar şi pe cele mai grave şi riscante, se transformase în grimasa aceea dură şi amară ? Din nou simţi că-i e teamă de el însuşi ; teamă de a-şi asuma o conştiinţă precisă, de ceva obscur şi îngrozitor care i se cuibărise pe neaşteptate în adîncul fiinţei şi care-l descumpănea, dîndu-i impresia de a fi sfîşiat pe dinăuntru, în mod iremediabil. Şi pentru a se reechilibra, oricum, pentru a învinge sila şi oroarea acelei impresii, privi în jurul lui, cerînd pacă un sprijin şi o consolare aspectelor ştiute ale lucrurilor. Dar şi acestea i se părură schimbate şi parcă evanescente. Simţi cu te-

roare că nu mai era cu putinţă să restabilească o relaţie, oricare ar fi ea, între el şi tot ceea ce-l înconjura. Da, putea să privească ; dar ce vedea ? putea să vorbească ; dar ce să spună ? putea să se mişte ; dar încotro să se ducă ?

Vorbi doar ca să-şi audă sunetul glasului, şi i se păru schimbat şi el. Spuse :

— Ce să fac ?

Ştia bine ceea ce-i rămînea de făcut. Dar strivind cu limba de cerul gurii litera *c* din *fac*, nu a simţit altceva decît împotmolirea limbii şi amărăciunea aspră a gurii ; rămînînd cu figura dezgustată şi încruntată.

— Nu, — adăugă. Mai întîi... ce altceva ?

Oricare alt lucru i se păru inutil, zadarnic. Mai putea doar, încă puţin timp, să se mai distreze şi să mai răsufle, să spună şi să facă prostii. Să se gîndească în mod serios, să acţioneze serios, n-ar fi putut-o face, decît cu preţul de a ceda hotărîrii obscure şi violente care-i distrugea în adîncul fiinţei toate elementele vicţii. Putea să se joace cu frînturile ei care apăreau din tumultul adînc plutind în conştiinţa lui sfîşiată ; să se joace puţin... Da, în casa lui Roberto Auriti ! Trebuia să-l vadă, să-i spună că pentru el, ca să-l acopere, se pusese singur sub acuzaţie. Iată că încă mai avea unde să se ducă.

Chemă o trăsură, ca să nu simtă tremurul şi slăbiciunea picioarelor, şi-i dădu adresa : strada Colonette.

De îndată ce urcă la el, se şi căi, prevăzînd, ca o răsplată de cîte făcuse, o mică scenă. Dar nu : ar fi ştiut el, cu orice preţ, s-o împiedice. Mai mult decît necesar, actul lui apărea generos faţă de Roberto Auriti. Şi, în momentul acela, nu putea simţi decît dispreţ faţă de propria-i generozitate. Se lipsise de orice prestigiu, de orice prerogativă, ca să sufere aceeaşi soartă cu a unui înfrînt, care nu ştiuse să profite de calităţile sale, de meritele sale pentru a-şi face o situaţie, pentru a se impune, cum ar fi putut, bucurîndu-se de consideraţia altora. Nu milă, ci dispreţ, putea să inspire Roberto Auriti. Deoarece chiar dacă Roberto, navigînd la întîmplare, se trezise aruncat împreună cu el în valurile impetuoase, nu merita desigur naufragiul acela, iar Corrado Selmi, aproape salvat, să cadă din nou în mare, pierind împreună cu el ; n-o merita pentru că nu ştiuse niciodată să trăiască, bietul om, niciodată nu ştiuse cum să iasă chiar din situaţii mai uşoare ; era din capul locului un înecat, căruia în atîtea şi atîtea

ocazii îi aruncase o frînghie ca să-l ajute să iasă la suprafață. Singura dată cînd acest om a ținut să-i dea și el un ajutor, iată, cu aceeași mînă pe care i-o întinsese, îl trăgea acum cu el în prăpastie, jos, jos de tot, silindu-l să renunțe la salvarea altuia. Și fratele lui care alergase în Sicilia ca să-i salveze pe amîndoi ; desigur ! toți trebuiau să stea să aștepte ca el să se ducă și să se întoarcă cu banii ! comod ! fără grabă ! și asta după ce dezvăluise totul lui Lando Laurentano ! imbecil ! iată : numai pentru acest fapt el ar fi putut să se lipsească de a se mai expune ca să acopere un inapt. Dar acum...

Sosind în strada Colonette, suind scara în semiîntuneric, îl întîlni pe Olindo Passalacqua care cobora treptele patru cîte patru.

— Ah ! chiar dumneavoastră, onorabile ! Alergam în căutarea dumneavoastră... spuneți, ce e ? ce e ?

— Vînt — răspunse placid Corrado Selmi.

Olindo Passalacqua rămase împietrit.

— Vînt ? Ce spuneți ? Denunțul acela infam ? Dar cum așa ? Cine a fost ? E ceva, de-ți vine să-l scuipi în față ! Să te mai lupți pentru o adevărată Italie, pentru canalii ca asta !

Corrado Selmi îl apucă de bărbie cu două degete :

— Bravo, Olindo ! *Nobilă simțire, într-adevăr...* Hai, să mergem !

— Așteptați, onorabile, — se rugă Passalacqua, reținîndu-l. Vă previn ! Nanna mea încă nu știe nimic. Nu știam nimic nici noi. Din întîmplare, cumnatului meu, Pilade, i-a căzut în mîini ziarul de acum două zile... l-a deschis și a văzut... ni l-a trimis sus, subliniat... Roberto uda florile de pe terasă... a citit și a căzut ca din cer... Dar cine să-și închipuie ? Un om, un om ca el să nu citească ziarele, într-un moment ca acesta ? Înțelegeți ?... ca pasărea aceea... care e ? care-și vîră capul în nisip... Și i-am cumpărat trei ziare, știți ? în fiecare seară trei ziare ! De-ar citi măcar unul ! De cum îl deschide, îl cuprinde moțăiala ; și apoi spune că le-a citit pe toate trei și că doarme puțin !

— Struțul, — spuse Corrado Selmi. Îmi permiți ?

Și își ridică mîinile ca să-i aranjeze, sub gît, cravata roșu-aprins a lui Passalacqua, înnodată gen fluture, lavalieră.

— Struțul — repetă. Pasărea de care vorbeai... Așa stă bine !

Olindo Passalacqua rămase din nou cu gura căscată.

— Mulțumesc — spuse. Dar prin urmare... putem, prin urmare, să fim liniștiți ?

Corrado Selmi îl privi în ochi, serios ; îi puse mîinile pe umeri, și :

— Nu ești tu cenzor ? — îl întrebă.

— Cenzor, da — răspunse perplex, ca și cum n-ar fi fost prea sigur, Passalacqua.

— Prin urmare, lasă să se prăbușească lumea ! — exclamă Selmi cu un gest de indiferență disprețuitoare. Cenzor, te doare în cot. Hai, hai, vino sus cu mine.

L-au găsit pe Roberto abătut, pe un fotoliu, cu ochii în tavan, brațele în jos, și stropitoarea lîngă el. De cum l-a văzut pe Selmi, sări în picioare și izbucnind într-o convulsie de neînfrînt, se năpusti la pieptul lui.

— Vai de mine ! Vai de mine ! — imploră Olindo Passalacqua, alergînd să închidă ușa și făcînd semn cu mîna să se potolească, să nu cumva să audă ceva Nanna de alături.

Prin ușa închisă, la impulsul nestăpînit al lui Roberto pe pieptul lui Corrado Selmi, răspundeau de dincolo vocalizele mieunătoare ale unei eleve la canto. Corrado Selmi, împovărat de greutatea lui Roberto, rămas puțin să privească semnele lui Passalacqua, care continua să ceară îndurare pentru inima bolnavă a bietei lui soții, îndurare pentru Roberto, atît de pierdut, îndurare pentru casa care avea să se dea peste cap, izbucni în cele din urmă, scuturîndu-se, într-un rîs nebunesc :

— Dar dă-o încoace ! — spuse, apucînd stropitoarea și apropiindu-se cu furie de terasă. Dar ce facem noi, ceva serios ? Tu stropeai terasa ? Ei bine, să continuăm să stropim ! aici... aici... așa ! așa ! Ploaie, Olindo ! ploaie ! ploaie !

Și o adevărată ploaie furioasă se rostogoli din stropitoare asupra lui Olindo Passalacqua care începuse să fugă pe terasă, strigînd și ferindu-și capul cu mîinile, urmărit de Selmi care continua să rîdă, spunînd :

— Eu ud, tu uzi, el udă, toți udăm !

— Oh, Doamne ! îndurare ! nu ! dragul meu, nuuuu ! ...dar ce faceți ? gata... pentru Dumnezeu ! ...nu-i glumă ! gata... ufffff... gata !...

La strigătele lui au venit Nanna, eleva de la canto, Antonio Del Re şi Celsina. Imediat Corrado Selmi, gîfîind, alergă să strîngă mîna doamnei Lalla care rîdea, privindu-şi soţul cum se scutura tot, ca o găină plouată. Rîdeau şi cele două tinerele.

— Planta, Nanna dragă — strigă Selmi — care e planta cea mai utilă ? Orezul ![1] Să cultivăm orezul şi să-l udăm pe Olindo care ne face să rîdem !

— Dar eu plîng în schimb... — gemu Passalacqua.[2]

— Întocmai, pentru că plîngi, ne faci să rîdem ! — replică Selmi.

— Cine ne face să rîdem, în schimb, ...— mormăi Antonio Del Re, strîngînd pumnii.

— Ne face să plîngem, nu-i aşa ? — încheie fraza Selmi. Bravo, tinere !, totdeauna serios ! Tu, prostiile tale le vei face totdeauna solide, bine ancorate, şi cu o mutră foarte serioasă. Noi, pe ale noastre... ici, cenzorul... dansînd, dansînd... Dincolo, Nanna, dincolo... la pian ! Ea cîntă şi noi dansăm ! Roberto îşi va pune pantalonaşii cu crăpătura la spate şi cu poalele cămăşii pe dinafară ; va lua săbiuţa şi căluţul de lemn, cele cu care s-a jucat de-a războiul, în Şaizeci ; îi vom face un coif de hîrtie şi va începe să se învîrtească prin casă... *dii, dii,* căluţule !... în vreme ce eu şi cu Olindo vom dansa după imnul lui Garibaldi... *Ieşi afară din Italia... ieşi afară din Italia... ieşi afară din Italia... ieşi afară, o, străine !*

Nici nu terminase bine ultimul cuvînt şi în pragul terasei se prezentă cu ochii sticloşi de veselie şi înlăcrimaţi, radiind de emoţionată beatitudine, Mauro Mortara, cu medaliile pe piept şi cu raniţa pe spate. De cum l-a văzut, Corrado Selmi a făcut un gest de oroare şi a fugit pe cealaltă uşă care dădea pe terasă, strigînd :

— Ah, pentru Dumnezeu, nu ! Asta e prea de tot !

Roberto Auriti alergă după el, să-l reţină :

— Corrado ! Corrado !

Mauro Mortara la fuga aceea, rămase rătăcit în faţa uimirii doamnei Lalla, a lui Passalacqua şi a elevei de la

---

[1] *Riso*, orez dar şi rîs (în ital.) (n. tr.).

[2] Passalacqua numele lui ar însemna *passa l' acqua*, adică udă (n. tr.).

canto, uimirii zîmbitoare a Celsinei şi a celei încruntate a lui Antonio Del Re.

— Vin, dacă nu-i cu supărare — spuse — să-l salut pe don Roberto. Plec mîine.

— Dar cine sînteţi ? — întrebă doamna Lalla, ca şi cum ar fi avut în faţa ei un om de pe lună, picat din cer.

— Sînt... — voi să răspundă Mauro Mortara, dar se întrerupse, recunoscîndu-l pe Antonio Del Re. Dumneavoastră nu sînteţi nepotul donnei Caterina ?

Şi rostind acest nume, îşi scoase pălăria.

— Spuneţi-i dumneavoastră — adăugă — cine sînt eu. Am mai venit de alte două ori ; dar nu m-au lăsat să urc, fiindcă don Roberto nu era acasă.

Passalacqua, ud tot, se apropie de el, îi privi atent medaliile de pe piept şi :

— Patriot sicilian ? — întrebă. Patrioţilor sicilieni, pentru Dumnezeu, statui de aur ! sta... stat... statui...

Un strănut, izbucnit cu întîrziere, îl ţinu o clipă cu gura căscată, cu nările fremătînde, mîinile întinse, vrînd parcă să-l pareze ; în fine izbucni şi :

— De aur ! — repetă Passalacqua. Fir-ar să fie ! şi Selmi că m-a făcut să răcesc ! Dar de ce a fugit ? Ce, e nebun ?... Priviţi cum m-a... m-a... dar unde s-a dus ?

— Roberto ! — ţipă în clipa aceea doamna Lalla, fugind de pe terasă în odaia prin care fugise cu puţin timp înainte Selmi.

Speriaţi, intrară toţi în casă după ea.

Un străin, cu pălăria în mînă şi ochii plecaţi, stătea rigid în pragul acelei camere, în timp ce Roberto, cu faţa pămîntie, pătat ici, colo, privea în jurul lui, foarte tulburat, nehotărît. La strigătul ei, întinse mîinile, mai mult ca să împiedice explozia emoţiei lui decît a celorlalţi.

— Vă rog, vă rog, fără zarvă... — spuse... Nimic... O... chemare în chestură...

— Îl arestează ! — şuieră atunci printre dinţi Antonio Del Re, cu chipul descompus, vibrînd tot.

Nanna scoase un strigăt şi căzu în convulsii în braţele soţului.

— Îl arestează ? — întrebă Mauro Mortara, înaintînd un pas, în timp ce Roberto Auriti căuta prin cameră hai-

nele cu care să se îmbrace și făcea din mîini semn tuturor să nu strige, să nu facă zarvă.

— Cum ? — continuă Mauro, privindu-l pe Antonio Del Re.

Neobținînd răspuns de la nimeni, se îndreptă spre străinul acela și, ridicînd un braț, îl apostrofă :

— Dumneata ! dumneata ai venit aici ca să-l arestezi pe don Roberto Auriti ?

— Mauro ! — îl întrerupse acesta. Pentru Dumnezeu, Mauro... lasă !

— Dar cum ? — repetă Mauro Mortara, adresîndu-se lui Roberto. Să vă aresteze pe dumneavoastră ? De ce ?

Roberto sări să dea o mînă de ajutor lui Passalacqua, elevei de la canto, Celsinei, văzînd că nu reușeau s-o susțină pe doamna Lalla, care se zbătea și se contorsiona, cu țipete, hohote de plîns, geamăte și rîsete convulsive.

— Dincolo, pentru Dumnezeu, dincolo, duceți-o dincolo ! — imploră.

Dar n-a fost cu putință. Passalacqua în loc să profite de ajutorul lui Roberto, se gîndi să i se arunce cu brațele de gît, izbucnind în hohote și exclamînd :

— Cireneo ! Cireneo ! Cireneo ! [1]

Roberto se descătușă, aproape cu silă, și-și astupă urechile, în timp ce Passalacqua, adresîndu-i-se lui Mauro Mortara, continua :

— Patriot, vedeți ? Astfel își răsplătește Italia martirii ! Astfel !

— Fiul lui Stefano Auriti ! — își spunea sieși Mauro Mortara, cu ochii rătăciți, bătîndu-se cu o mînă peste piept. Fiul donnei Caterina Laurentano !... Și trebuia să văd asta la Roma ? Dar ce-ați făcut ? — se duse să-l întrebe pe Roberto, apucîndu-l de braț și scuturîndu-l. Spuneți-mi că sînteți tot același ! Da ? Și atunci...

Își apucă cu o mînă medaliile de pe piept ; și le smulse; le aruncă pe jos ; și începu să le calce în picioare ; apoi, adresîndu-se delegatului :

— Spuneți-i guvernului dumneavoastră ! — strigă — spuneți-i că un țăran bătrîn, venind să vadă Roma cu medaliile lui garibaldine și văzînd că este arestat fiul unui

[1] Apelativ dat aceluia care-și asumă o sarcină foarte grea ce-i revenea de fapt altuia (cazul lui Roberto Auriti cu Selmi (n. tr.).

erou care i-a murit în braţe, la bătălia de la Milazzo, şi-a smuls de pe piept medaliile şi le-a călcat aşa în picioare !

Se întoarse la Roberto, îl îmbrăţişă şi simţind cum hohotea pe umărul lui :

— Fiul meu ! fiul meu ! începu să-i spună, bătîndu-l cu o mînă pe spate.

În momentul acela, Antonio Del Re ieşi din cameră, gemînd prelung, şi în furia lui răsturnă şi un scaun. Celsina, care-l urmărea, se duse după el, speriată, strigîndu-l pe nume. Mauro Mortara se întoarse ca o felină, ca şi cum la ieşirea aceea vertiginoasă i-ar fi trecut prin minte că s-ar fi putut împiedica arestarea ; şi se arătă prompt pentru orice violenţă. Desprinzîndu-se din îmbrăţişarea lui, Roberto Auriti înaintă spre delegat :

— Iată-mă !

— Nu ! — strigă Mauro, luîndu-l din nou de braţ. Don Roberto ! Vă predaţi aşa ?

— Te rog, lasă-mă... — spuse Roberto Auriti ; şi adresîndu-se delegatului : Dumneavoastră, scuzaţi-mă...

Cu o mînă o chemă pe Nanna, care gîfîia acum din greu, cu ambele mîini pe inimă, şi o sărută pe frunte, spunîndu-i :

— Curaj !

— Şi ce-i voi spune mamei dumneavoastră ? — exclamă Mauro, atunci, agitîndu-şi mîinile în aer.

Roberto Auriti se înfurie, îşi puse mîinile pe faţă ca să-şi stăvilească năvala emoţiei şi ieşi, urmat de delegat, în timp ce doamna Lalla, susţinută de soţ şi de eleva ei, mai mult gemea, decît striga :

— Roberto ! Roberto ! Roberto !

Mauro Mortara rămase cu privirea fixă, parcă anihilat. Cînd Passalacqua l-a informat de toată situaţia şi, avînd proaspăt în minte lectura din ziar, i-a expus toată mizeria şi ruşinea momentului :

— Asta — spuse el — asta e Italia ?

Şi în prăbuşirea marelui său vis, nu s-a mai gîndit la Roberto Auriti, la arestarea lui, n-a mai auzit şi n-a mai văzut nimic. Medaliile i-au rămas pe jos, călcate în picioare.

Ieşind din casa lui Roberto, Corrado Selmi s-a izbit pe scări de delegat şi de gărzile care veneau să-l aresteze pe inocent. S-a oprit o clipă, nehotărît ; dar imediat a simţit o densă obscuritate că-i năvăleşte în creier, şi în tenebra

accea de furie și de angoasă a auzit un glas care-l avertiza din adîncul conștiinței că el nu putea în nici un fel să împiedice acea atroce nedreptate. A continuat să coboare scara ; s-a suit din nou în trăsură și a simțit parcă o uimire la întrebarea vizitiului unde trebuia să-l conducă. Bineînțeles acasă ; mai era nevoie să-i spună ? unde se mai putea duce ? ce-i mai rămînea de făcut ?

— Strada San Niccolò da Tolentino.

Și ca și cum ar fi și ajuns, s-a văzut pe scara casei sale ; iată, intra în cameră ; se ducea spre colțul unde era un dulăpior în perete, de lac verde ; îl deschidea ; scotea de acolo o sticluță, și... Instinctiv, își vîrîse o mînă în buzunarul de la vestă, unde era cheia de la dulăpior. Ceva ciudat : se gîndea acum la oglindă, la o mică oglindă ovală, atîrnată lîngă dulăpiorul acela, în care n-ar fi vrut să-și arunce privirea ca să nu se vadă. Și totuși, iată că se vedea ! da, în oglinda aceea, cu sticluța în mînă ; vedea expresia ochilor săi, rîzătoare, ca și cum n-ar fi crezut că el avea să facă *gestul acela*. Nu ! Mai întîi trebuia să scrie și să sigileze o declarație pentru Auriti ; cîteva rînduri, explicite. Nu meritau acuzatorii o ultimă răbufnire a lui. Numai două rînduri, ca să-și salveze prietenul, de pe acum în temniță.

Dușmanii... dar care ? cîți erau ? Toți ! E posibil ? Toți prietenii de ieri. Toți și nici unul, luîndu-i unul cîte unul. Nimic nu le făcuse nici unuia dintre ei ca primirea bucuroasă de ieri să se convertească într-o clipă în atîta înstrăinare de suflete, în atîta ostilitate. Dar era momentul, furia oarbă a momentului, care se abătea asupra lui, care găsea prada în el, și-l hăituia, iată, îl sfîșia într-o clipă.

Ah, ce încet mai mergea trăsura aceea ! Lui Corrado Selmi i se părea că-i prelungește agonia cu un dispreț feroce.

— Nu sînt acasă pentru nimeni — îi spuse lui Pietro, bătrînul servitor care-l slujea de atîția ani.

Și prima lui mișcare, intrînd în cameră, a fost spre dulăpior. S-a abținut. S-a gîndit la declarația pe care o avea de scris. Și totuși vru să ia mai întîi sticluța și, fără s-o privească, o luă cu el pe masa din birou. Rămase cîtva timp acolo, în picioare, suspendat parcă în căutarea a ceva ce-și propusese să facă și la care nu se mai gîndea. Instinctiv, încet de tot, intră din nou în cameră ; ochii i se îndreptară spre oglinjoara ovală, atîrnată de perete lîngă du-

lăpior. Uitase să se uite în ea. Ridică din umeri şi se întoarse din nou la birou ; se aşează ; trase din mapă o foaie de hîrtie şi un plic ; se uită dacă pe birou era vreo bucăţică de ceară de sigilat şi sigiliul ; se ridică din nou şi intră iar în cameră ca să ia de pe măsuţa de noapte sfeşnicul cu lumînarea.

Declaraţia îi ieşi mai puţin scurtă decît se hotărîse, fiindcă pentru o mai mare apărare a inocenţei lui Auriti s-a gîndit să cheme martor pe însuşi guvernatorul băncii, şi el arestat, cu care, mai înainte de a contracta, sub alt nume, datoria aceea, se acordase în secret. După ce termină de scris, se uită la sticluţa de pe birou, simţind că-i piere brusc pofta de a reciti ceea ce scrisese. I se părură enorme toate lucrurile neînsemnate pe care le mai avea de făcut ; să împăturească în patru hîrtia ; s-o închidă în plic ; să aprindă lumînarea ; să topească ceara ; să pună sigiliile... Începu să facă toate acestea cu exasperare. Gîfîia ; degetele, fără senzaţia tactilă, îi tremurau. Era pe punctul de a închide plicul, cînd, din stradă, izbucni un ţipăt, deşănţat, sunetul unei flaşnete. Lui Selmi i se păru că sunetul acela, în momentul acela, îi zdrobea creierul ; îşi astupă urechile, sări în picioare, îşi contractă toată figura ca într-un chin insuportabil, fiind gata să se repeadă la fereastră şi să se năpustească cu înjurături asupra bietului muzicant de stradă. Ah, nu, pentru Dumnezeu ! aşa, nu ! la sunetul unei cançonete napolitane, nu, nu, nu ! Se simţi înjosit de toată furia aceea. Sau era într-adevăr un hoţ ? Încet, încet, fără să-i tremure mîinile, fără să aibă gura uscată ; după ce-şi va potoli nervii, el trebuia să se omoare zîmbitor, după cum i se cuvenea unuia ca el. Luă plicul cu declaraţia şi o aruncă în mapă ; îşi puse în buzunar sticluţa cu otravă. Voia să iasă din nou, o ultimă plimbare, ca să salute viaţa, lipsit acum de orice grijă, fără nici o povară, eliberat de orice pasiune, cu ochii limpezi şi cu sufletul senin ; să salute viaţa, cu surîsul lui uşor de altădată ; să se încînte pentru ultima oară de lucrurile care rămîneau, vesele în ziua aceea însorită, neştiutoare în mijlocul fluctuării tulburi a atîtor întîmplări pe care în curînd timpul avea să le ia cu el. Coborî din nou în stradă, făcu semn unui birjar să se oprească şi-i ceru să-l ducă la Gianicolo. La început, ca în prada acelei buimăciri vuitoare, provocată de o neaşteptată astupare a urechilor, n-a putut să-şi dea seama, nici să vadă şi nici

să se gîndească la nimic ; numai cînd a trecut cu trăsura pe strada Lungara, din faţa temniţei Regina Coeli, s-a gîndit că poate la ora aceea, Roberto Auriti era închis acolo ; dar n-a mai vrut să se mîhnească. În curînd, cu declaraţia aceea a lui, avea să iasă de acolo, ca să-şi continue existenţa lui nesigură şi stînjenitoare între doamna lui, Lalla şi Passalacqua şi Bonomé, în timp ce el — ah ! avea să se elibereze !

Cînd ajunse sus, pe colina Gianicolo, i se păru într-adevăr o eliberare înălţimea aceea, de unde putea să contemple Roma, luminoasă în soare, sub azurul intens al cerului ; eliberare de toate micile mizerii acerbe care-l jigniseră şi-l sufocaseră acolo, în vale ; de lovitura tuturor vulgarităţilor cotidiene ; de plictisitoarele conflicte ale oamenilor mărunţi care voiau să-i dispute pasul şi respiraţia. Acolo sus se simţi liber şi singur, liber şi senin, deasupra tuturor urilor, deasupra tuturor pasiunilor, deasupra şi dincolo de timp, înălţat, ridicat la înălţimea aceea, din marea lui dragoste faţă de viaţă pe care o apăra, omorîndu-se. Şi în ea şi cu ea se simţi pur, într-o clipă, pentru totdeauna. În eternitatea acelei clipe s-au şters, au dispărut izbăvite, slăbiciunile lui, erorile lui, vinovăţiile lui, din moment ce şi el fusese un om, deci subjugat unor necesităţi contrarii. Acum, prin moarte, avea să le învingă pe toate. Rămînea singur în punctul acela, luminos, imuabil, nemuritor, în dragostea lui faţă de viaţă, dragostea faţă de pămîntul lui, faţă de patria lui, pentru care luptase şi învinsese. Da, ca atîţia care avuseseră acolo sus, în apărarea Romei, o moarte frumoasă, retezaţi în frenetica ardoare a tinereţii, rămînînd imuni la toate mizeriile, eliberaţi de toate obstacolele care poate cu timpul i-ar fi deformat şi i-ar fi înjosit. Acum, în momentul acela şi el, descătuşîndu-se de toate mizeriile, eliberîndu-se de toate obstacolele, înfierbîntat şi vibrant de vechea ardoare, în ochi cu aurul ultimului soare de deasupra caselor marelui oraş pătrat, îşi făurea ca şi ei o moarte frumoasă, o moarte care-l înălţa în faţa lui însuşi, fără invidie faţă de cei sculptaţi şi gravi, acolo sus pentru gloria lor, cu capul şi o parte din bust de marmură. Se gîndi că are la el sticluţa cu otravă ; dar nu ! acasă ! acasă ! liniştit, pe patul lui ; fără să se dea în spectacol ! Şi coborî în oraş.

După ce a coborît, i s-a părut că-şi lăsase propriul său suflet sus, în soare. Aici, în umbră, îi era trupul încă viu,

pentru puţin timp. Îşi privi mîinile, picioarele, şi simţi imediat un fior de oroare. Dar, ca şi cum de acolo de sus l-ar fi strigat un glas sever, el îşi reveni şi glasului acela îi răspunse da, că el avea să-şi ucidă corpul în curînd, fără şovăire.

După ce trecu podul de fier, auzi strigînd pe mai mulţi vînzători de ziare o ediţie specială a ziarului cel mai difuzat din Roma. Se gîndi că putea fi în legătură cu el, şi făcu semn birjarului să oprească ; cumpără foaia de ziar. Într-adevăr, pe prima pagină era darea de seamă a şedinţei parlamentare, şi în a şasea coloană ieşea în evidenţă în capul ei, numele său.

CORRADO SELMI

ca titlu al articolului zilei. Începu să-l citească ; dar în curînd simţi o plictiseală ciudată ; îşi dădu seama că pentru el articolul acela avea un limbaj gol şi deşert, fără să mai aibă nici o putere să stîrnească în el nici un sentiment, parcă alcătuit din cuvinte fără semnificaţie. I se păru că autorul articolului nu ar fi avut altă ţintă decît aceea de a demonstra că el era viu, viu de tot, şi ca atare putea şi ştia să se joace cu cuvintele, pentru ca ceilalţi vii, cititorii, să poată spune : „Ia te uită ce deştept e ! uită-te ce bine scrie !“ Foaia aceea, atît de uşoară, cu numele lui tipărit în capul ei, i se păru, brusc, o lespede, lespedea lui, pe care el însuşi, printr-o stranie coincidenţă, ar duce-o în trăsură, în drum spre groapă ; ciudată lespede pe care, în loc de laudele obişnuite, linguşitoare, ar fi fost gravate acuzaţii şi injurii. Dar ce-i mai păsa lui acum ? Era mort.

Întoarse pagina ziarului. Imediat, ochii îi căzură pe un titlu cu caractere mari, care ocupa cinci coloane din pagina a doua :

MASACRUL DE LA ARAGONA ÎN SICILIA

şi dedesubt cu caractere mai mici : *Muncitorii din minele de sulf în revoltă. Asaltul trăsurii inginerului minier Costa. Scene sălbatice. Îl omoară împreună cu soţia deputatului Capolino şi ard cadavrele.*

Oprimat de oroare şi repulsie, Corrado Selmi rămase cu ochii ficşi asupra acelor ştiri. Înţelese că pentru articolul acela şi nu pentru el ieşise ediţia aceea specială a ziarului. Soţia deputatului Capolino ? El o văzuse la Girgenti, cînd se dusese ca să susţină candidatura lui Roberto Auriti şi să asiste pe Verònica în duelul cu soţul ei. Foarte

frumoasă femeie... Omorîtă ? Şi cum de se afla în trăsură cu inginerul acela, la Aragona ? Aha, plecase cu el de la Roma... O fugă ?... Era inginerul lui Salvo... Muncitorii din minele de sulf se duceau încolonaţi din sat spre gară, hotărîţi să nu-l lase să intre, dacă de la Roma nu le aducea asigurarea că făgăduielile aveau să fie menţinute... Oh, la te uită... acel Préola... Marco Préola, mizerabilul pe care-l azvîrlise Roberto Auriti în uşa cu geam a redacţiei ziarului clerical... conducea el, acum, mulţimea aceea sălbatică de nelegiuiţi... îi îndemna la asaltul trăsurii, la masacru. Ah, laşii ! să loveşti o femeie... Costa trăgea cu pistolul... şi atunci...

Selmi nu puţu citi mai departe ; rămase, cutremurat de groază, cu ziarul deschis în mîini, sufocat parcă de măcelul acela ; i se păru că se simte cuprins de gîfîitul feroce al unui popor întreg sălbăticit. Mototoli într-un impuls de silă foaia de ziar şi o azvîrli din trăsură. Mîine, sau în seara aceleiaşi zile, într-o nouă ediţie specială, aceeaşi foaie de ziar avea să anunţe, cu caractere de o şchioapă, sinuciderea lui.

Reîntorcîndu-se acasă, Pietro, bătrînul slujitor, l-a anunţat că în salon se afla nepotul lui Auriti, Antonio Del Re.

— Bine — spuse. Îl inviţi în birou de îndată ce te sun.

Poate că Pietro se aştepta la o dojană pentru faptul că-l primise pe tînărul acela, şi avea prompt răspunsul ; că acesta intrase cu forţa în casă, deşi el îi spusese că stăpînul lui nu era acasă şi făcuse tot posibilul să-l împiedice să intre. Deschise braţele şi se plecă la ordinul categoric al lui Selmi ; dar, cînd acesta se îndrepta spre camera lui, rămase şovăitor, dacă nu ar fi trebuit să-l prevină de comportamentul ameninţător şi de aspectul răvăşit al tînărului acela. Întredeschise ochii şi ridică din umeri, vrînd parcă să spună : „Ordinul este acesta !“ şi se duse în salon să-l observe pe vizitatorul insolent.

— Iată — îi spuse, arătînd, printr-o mişcare a capului, uşa din faţă. De îndată ce sună...

Antonio Del Re nu mai putea sta locului ; ardea. În spasmul aşteptării teribile, i se descompunea faţa. Ţinea o mînă neliniştită în buzunar. Şi bătrînul slujitor era cu ochii pe mîna aceea care părea să bîjbîie o armă înăuntrul hainei. Pînă una, alta, sunetul clopoţelului se lăsa aştep-

tat ; şi pe măsură ce întîrzia, creştea şi gîfîitul, zadarnic disimulat, al tînărului, cît şi neliniştea mîinii lui. Bătrînul servitor, acum în culmea consternării, se apropie de uşă, şi se aşeză în faţa ei, de ultim moment, fiindcă la sunetul clopoţelului, Antonio Del Re se năpusti ca o fiară cu un pumnal în mînă, tîrînd după el şi pe bătrîn care-l ţinea cu putere.

Corrado Selmi, nespus de palid, aşezat în faţa biroului, ţinînd încă paharul în mînă, din care abia băuse otrava din sticluţa răsturnată lîngă mapă, se întoarse şi cu o privire de gheaţă şi un zîmbet uşor dispreţuitor, pe buzele tremurînde opri brusc violenţa tînărului.

— Nu te mai deranja ! — îi spuse. Vezi ? Am făcut-o singur... Lasă-l ! — îi porunci slujitorului. Şi îţi interzic să strigi sau să chemi ajutor.

Luă de pe birou plicul sigilat şi-l arătă tînărului care gîfîia şi se uita, acum, pălit tot de emoţie.

— Te repezi cam rău, băiete — îi spuse. Ai o faţă cîinoasă... Dar fii liniştit ; plicul acesta este pentru unchiul tău. Va fi eliberat. Lasă-l aici.

Puse din nou plicul pe birou ; clipi ; strînse dinţii ; deveni rigid, în timp se paloarea cadaverică a chipului i se păta vineţiu. Încercă să se ridice ; slujitorul se repezi să-l susţină.

— Însoţeşte-mă... pînă la pat...

Se întoarse spre Del Re, cu ochii împăienjeniţi. Părea că umbra unui zîmbet i-ar mai fi tremurat pe chipul stins. Şi cu o voce stranie spuse :

— Învaţă să rîzi, tinere... Du-te afară ; azi este o zi splendidă.

Şi dispăru în spatele uşii, sprijinit de servitor.

Aşa cum din strada Colonette, la arestarea lui Roberto Auriti, Antonio Del Re alergase acasă la Selmi, tot astfel, dar cu alt suflet, alergase şi Mauro Mortara în căutarea lui Lando Laurentano. În vilişoara din strada Sommacampagna, Raffaele, valetul, îi spusese că stăpînul, după ce citise ştirea cu masacrul întîmplat în Sicilia, în împrejurimile tîrgului Girgenti, se suise în trăsură, şi o pornise spre casa familiei Vella.

— Şi unde e ? Cum să fac să ajung pe strada aceea ?

— Dacă doriţi, vă însoţesc eu cu trăsura.

În trăsură, văzîndu-l agitat, nerăbdător să ajungă, îl întrebase dacă o cunoștea pe doamna aceea și pe inginer.

— Ce doamnă ? Ce inginer ?

— Cum ? N-ați auzit ? Nu știți nimic ? I-a asasinat la Aragona...

— La Aragona ?

— La minele de sulf.

— Prin urmare...

Și se întrerupsese, cu o săritură, ca să-l privească mai întîi fix în față, cu ochii uluiți, pe valet, apoi, din trăsură, lumea care trecea pe stradă, parcă brusc cuprins de îndoiala că s-ar fi întîmplat o mare catastrofă fără ca el să fi știut ceva.

— Așadar, ce se întîmplă ? Totul e dat peste cap ? Acolo ucid ! Aici arestează ! Știți că l-au arestat pe don Roberto Auriti ?

— Vărul stăpînului meu ?

— Vărul ! vărul ! Și el se duce la familia Vella ! Îi arestează vărul, pe don Roberto Auriti, unul din *Cei O Mie* ai lui Garibaldi care în Șaizeci și șase avea doar doisprezece ani și lupta ! Și tatăl lui mi-a murit în brațe, la Milazzo... El arestat ! Sub ochii mei ! Asta mi-era mie dat să văd ! Asta mi-era dat mie !

Începuse să strige în trăsură și să gesticuleze și să plîngă în hohote ; și toată lumea se întorcea, se oprea, comenta, văzîndu-l atît de ciudat îmbrăcat, cu raniță pe spate, vociferînd în trăsura care alerga.

— Liniștiți-vă ! Liniștiți-vă !

Dar ce să se liniștească ! Mauro Mortara voia dreptate și răzbunare pentru arestarea aceea ; și cum Raffaele, ca să-l facă să tacă, îi vorbi de vizita pe care i-o făcuse cu cîteva zile în urmă, poate din acest motiv, Giulio, fratele lui don Roberto, stăpînului său :

— Dar desigur ! — strigă, amintindu-și. Eram și eu ! Eram și eu ! Și l-am văzut plîngînd. De aceea, așadar, plîngea bietul om. Voia ajutor... Și înseamnă... înseamnă... că don Landino l-a refuzat ? E posibil ?

— Poate pentru că suma era prea mare...

— Dar ce-mi spuneți mie, prea mare ? ! Cînd este vorba de onoarea unui patriot ! Și el e bogat ! Și mătușa lui n-a avut nimic din bogăția tatălui, fiindcă și-a luat tot fratele mai mare... Oh, Doamne ! Doamne ! Donna Caterina... singura fată demnă a tatălui ei... Acum donna Ca-

terina va muri de inimă rea... Dar dacă este adevărat asta, pentru Dumnezeu, că el l-a refuzat cu banii, nici nu mă mai uit la el, cum te văd şi cum mă vezi ! Nu cred aşa ceva ! Nu vreau să cred !

Cînd a ajuns acasă la familia Vella, totuşi, s-a simţit atît de răvăşit, că n-a mai putut să se gîndească să-i ceară cont lui Lando de arestarea lui Roberto Auriti. Dianella Salvo, mica lui prietenă, donna Dianella, porumbiţa lui, care în luna trecută, la Valsanía, îl captivase şi-l înduioşase cu graţia suavă a privirilor ei şi a glasului ei, cînd îl văzuse încruntat şi rătăcit în salon, se repezi să-l întîmpine, parcă cu un nechezat de mînz speriat, agăţîndu-se de pieptul lui, tremurînd toată, vîrîndu-i capul ciufulit în cămaşa de abă, vrînd parcă să se ascundă în el, strigînd, cu o mînă întinsă înainte, spre tatăl ei :

— Lupul !... Lupul !

Mauro Mortara, luat astfel prin surprindere, cu fata aceea în asemenea stare pe pieptul lui, îşi ridică buimăcit capul, ca să caute o explicaţie în ochii celor de faţă : observă chipuri înfricoşate, mîhnite, plîngăreţe, mîini ridicate, în semn de teamă, de apărare, de durere şi de uimire. Nu înţelese că fata înnebunise. Îi luă capul în mîini şi încercă să o îndepărteze de pieptul lui, ca s-o privească în ochi :

— Fata mea — începu el. Ce ţi-au făcut ? Ce ţi-au făcut ? Spune-mi ! Asasinii !... Inima... i-au sfîşiat inima... şi mie mi-au sfîşiat inima !

Dar, de cum putu să-i vadă ochii rătăciţi şi figura răvăşită, tulburată, acum deschisă spre un palid surîs, cu un fir de sînge între dinţi, se îngrozi ; îi privi din nou atent pe toţi cei din jur şi, punîndu-i din nou capul pe piept şi lăsîndu-şi mîna pe părul ciufulit, într-un gest de ocrotire şi de milă :

— Ca şi mama ? — spuse înfiorat, şi se dădu înapoi, împins de fata care, continuînd rîsul oribil ca un nechezat, cu o anxietate frenetică, îl incita :

— La Aurelio... la Aurelio...

Verişoara Lillina veni într-un suflet, cu faţa inundată în lacrimi, în timp ce în fundul salonului Lando Laurentano şi don Francesco Vella căutau să-i insufle curaj lui Flaminio Salvo care, la scena aceea, îşi ascunsese chipul în mîini, blestemînd.

— Da, Dianella, fii bună ! fii bună ! Acum, el te va duce... te va duce unde vrei tu... fii cuminte dragă, fii cuminte ! La Aurelio !

Dar Dianella, auzind vocea tatălui ei, cuprinsă din nou de groază, își înfundă din nou capul în pieptul lui Mauro și agățîndu-se de el, țipă cu mai mare frenezie :

— Lupul !... Lupul !...

— Sînt eu aici ! Unde e lupul ? — îi strigă atunci Mauro, cuprinzînd-o din nou cu brațele. Nu-ți fie teamă ! Sînt eu aici !

— Vezi ? acum e el aici ! este el aici ! — îi repeta Lillina.

Și Ciccino și mătușa Rosa se apropiară de ea, repetîndu-i :

— Este el aici ! Vezi că a venit pentru tine ? Ca să te apere, draga mea.

Își ridică, tremurînd toată, chipul, ușor de tot, biata de ea, ca să le arate un zîmbet de recunoștință, și continuă să-l împingă pe Mauro spre ușă :

— Da... da... la Aurelio... la Aurelio...

Sfîșiat de cumplita emoție, Mauro, împins astfel înapoi, în mijlocul lumii aceleia pe care n-o cunoștea și se aduna în jurul lui, întrebă cu furie :

— Dar, în sfîrșit, ce este ? Cum a fost ? Ce spune ? Spune Aurelio ? Cine e ? Fiul lui don Leonardo Costa ? Ah, el e ?... cel pe care l-au asasinat ?

Cu ochii, cu mîinile, toți îi făceau semn să tacă, și cîte unul îi răspundea dînd din cap.

— Îl iubea ? Oh, biata fată...

Lando Laurentano și don Francesco Vella îl luară pe Flaminio Salvo de acolo.

— Spune-mi, spune-mi ce ți-au făcut ?, — continuă Mauro, adresîndu-se Dianellei, cu o duioșie parcă furioasă. Acum ne ducem la Aurelio... Dar spune-mi ce ți-au făcut ? Cine e lupul, că-l omor ! Cine e lupul ? — îi întrebă pe ceilalți cu un aer hotărît.

Dar nimeni nu știa cu certitudine ce se întîmplase, la cine făcea cu adevărat aluzie Dianella cu strigătul ei. Părea că la tatăl ei, dar de fapt cine știa ? Poate că-l lua drept altul. Fusese acolo, în timpul absenței lor, Ignazio Capolino. Dianella rămăsese singură în casă fiindcă nu se simțea bine ; și fără îndoială că, fără milă, Capolino, scos din minți din cauza cumplitei nenorociri, își revăr-

sase furia disperării sale. Ciccino și Lillina, primii care se reîntorseseră acasă, îl auziseră cum striga :

— Tatăl tău ! Tatăl tău, înțelegi ?

Dar la intrarea lor, el fugise, furibund, lăsînd-o pe sărmana fată încremenită, cu mintea răvășită, din cauza atîtor lovituri fără milă în capul ei, și imediat după aceea, dînd semne de groază, începuse să strige : Lupul !... lupul !...

Ce-i spusese Capolino ?

Unul singur putea să știe, atît de bine ca și cum ar fi fost de față la scenă : Flaminio Salvo, care de dincolo, stînd între Lando Laurentano și cumnatul Francesco Vella, simțea prepotentă nevoia de a-și mărturisi remușcarea, și totuși, fără să se poată abține, se scuza acuzîndu-se.

Francesco Vella îl întrebase dacă și-a dat seama vreodată că fata îl iubea pe Costa.

— Parcă tu nu știai !

— Ba știam. Dar puteam eu, eu, tatăl ei, să-mi ofer fata unui subaltern de-al meu ? Nenorocitul acela nu și-a dat seama niciodată, din cauza modestiei fetei mele, și fiindcă lui însuși nu-i putea trece prin cap asemenea lucru ; cu atît mai mult cu cît de cîtăva vreme era dominat de pasiunea lui față de nenorocita cealaltă... Dar vina o port eu, vina o port eu ! L-am răsplătit pe bietul tînăr după cum îi răsplătisem pe toți cei de acolo care l-au asasinat ! Costa crescuse în casa mea ca un fiu al meu ; și biata mea copilă... Dar desigur, da ! Și eu, eu vedeam bine necesitatea, ca după răul pe care-l făcusem la început, să-l răsplătesc acum, prin acceptarea acestei căsătorii ; totuși, mărturisesc, îmi repugna, și căutam să-l îndepărtez cît mai mult posibil. Dar, vedeți, între timp, l-am chemat pe el din Sardinia, și l-am angajat la direcția minelor de sulf din Aragona ; și acum, aici, la Roma, i-am spus lui Capolino că, dacă Costa va reuși să-i îmblînzească pe ticăloșii aceia din sud, îi voi da ca răsplată pe fata mea. Țineți cont de asta ; că, prin urmare, Capolino știa și, în consecință, știa și soția lui, că acesta era planul meu. Da, este adevărat, în fond aveam alte intenții, sau mai degrabă, speranță, ...Domnii mei, eu puteam să aspir la cu totul altceva pentru fata mea... (și spunînd acestea, îl fixă în ochi pe Laurentano). De aceea am adus-o la Roma și-mi propuneam s-o las aici, în casa surorii mele, cu speranța de a o sustrage încăpățînării ei copilărești. Ei

bine, doamna Capolino a vrut să profite de speranța mea ca să-mi zădărnicească planul ; a vrut să plece cu Costa ca să-l ia pentru totdeauna fiicei mele. Și domnul Capolino poate că spera că, Aurelio, mîine soțul fetei mele și amantul soției sale, să continue să-și păstreze un loc în casa mea. Și acum, acum cînd totul i s-a năruit așa, într-o clipă, a țipat la fata mea, ca și cum mașinațiile lui ar fi fost ale mele ! Dar eu vă jur, domnilor, că-l voi strivi, îl voi strivi... Deși... acum... acum...

Dădu din umeri, îndepărtă cu mîinile amenințarea lui, ca și cum orice hotărîre i-ar fi provocat acum o silă infinită. Și se duse să se arunce pe un fotoliu, îngrozit parcă, din ce în ce mai mult, de golul arid, oribil, pe care-l simțea în suflet, după toată confesiunea aceea lungă.

Nimic : nu mai simțea nimic : nici milă, nici afecțiune, față de nimeni. O plictiseală enormă, ba chiar o silă, o silă față de tot simțea, mai ales față de rolul pe care trebuia să-l reprezinte, de tată inconsolabil din cauza nenorocirii fetei, care de fapt nu-l făcea decît să se irite, iată, să simtă un dispreț, și aproape rușine, da, rușine. Ieșirea aceea nebunească a fetei, din cauza iubitului ei, îl revolta ca ceva rușinos. Și se întreba, cu o cruzime haină, dacă o iubise vreodată cu adevărat, din inimă, pe fata lui. Nu. O iubise ca dintr-o datorie. Și acum, cînd datoria asta îi devenise atît de gravă și împovărătoare, nu putea simți altceva decît ciudă și greață. Sigur că da, fiindcă fata lui era condamnată, fatal ! Nu era nebună și mama ei ? Și acum, tot ceea ce putea să i se întîmple, iată, i se întîmplase. Măsura era plină, gata ! Acțiunea de distrugere a destinului asupra existenței sale se împlinise ; în golul acela arid, oribil, rămînea stăpîn, fără să se mai teamă de nimic. De moarte nu-i era teamă. Și se uită la strălucirea pietrei mari prețioase a inelului de pe degetul mic, bont, al mîinii sale păroase, lăsată pe picior. Cine știe de ce, strălucirea aceea îi aduse în minte o părticică din carnea Nicolettei Capolino pe care ticăloșii din sud o arseseră. Își ridică ușor capul, cu nările încrețite. Ah, ce poftă avea să-și aprindă o țigară ! Dar se gîndi că nu putea să fumeze, fiindcă în momentul acela ar fi putut părea scandalos. Îl auzi pe Francesco Vella spunîndu-i lui Lando Laurentano :

— Dar desigur, fără îndoială aşa este ; fugiseră împreună ! Plecaseră de patru zile şi abia atunci soseau la Aragona... Unde stătuseră în aceste patru zile ?

Şi interveni în discuţie, cu alt glas, cu alt aspect, de parcă n-ar mai fi fost cel dinainte :

— Nu încape îndoială, spuse. Alaltăieri mi-a sosit o scrisoare de la Napoli, din partea lui Costa, prin care îşi dădea demisia. S-a dus prin urmare să moară pe cont propriu în Aragona ; aşadar, şi de asta aş putea să nu am remuşcări.

În momentul acela intră Ciccino şovăitor şi rătăcit în nenorocirea vestei pe care o aducea :

— Lando — spuse, ezitînd — trebuie să te anunţ... Bătrînul acela...

— Mauro ?

— Uite, da... venise aici cu slujitorul tău ca să te caute ca să... spune că... spune că l-au arestat pe Roberto Auriti.

Lando păli, apoi se înroşi, încruntînd sprîncenele ca într-un gînd care, împotriva voinţei sale, i-ar fi fost impus ; se arătă stînjenit acolo, în mijlocul unor oameni care aveau o nenorocire mult mai gravă decît a lui.

— Duceţi-vă, duceţi-vă, — se grăbi să-i spună Flaminio Salvo, întinzîndu-i o mînă şi punîndu-i pe cealaltă pe umăr ca să-l însoţească.

— Vă urez — îi spuse atunci Lando — ca starea asta a fetei dumneavoastră să nu fie decît o tulburare trecătoare.

Flaminio Salvo, cu ochii întredeschişi, negă din cap :

— Nu-mi fac iluzii.

Şi intrară din nou în salon, aşa, strîngîndu-şi mîinile.

Mauro Mortara, exasperat de mai mult timp, sufocat, încă cu biata copilă dementă agăţată de pieptul lui, nu se putu abţine la spectacolul acela : se scutură cu un muget în gît şi strigă la cele două femei de lîngă el :

— Ţineţi-o... luaţi-o... Îi dă mîna... Nu pot să-l văd... Ştiţi cum se numeşte ? Poartă numele bunicului său : Gerlando Laurentano !

Şi smulgîndu-se din braţele Dianellei, fugi.

Flaminio Salvo întredeschise buzele într-un surîs amar, mai mult de milă batjocoritoare, decît de indignare : şi la scuzele pe care i le aducea Lando Laurentano, răspunse :

— Molipsire... Nu-i nimic, principe... Din păcate nebunia e molipsitoare...

LA GIRGENTI, TOT POPORUL SE înghesuia în cîmpia întinsă din afara Porţii di Ponte, la intrarea în oraş, aşteptînd ca de la gară, jos, în valea Sollano, să ajungă cu trăsurile, din cursa aceea, rămăşiţele (despre care se spunea că ar fi fost adunate într-un singur sicriu) Nicolettei Capolino şi ale lui Aurelio Costa.

Răvăşeală, nelinişte mare, dezgust se întipăriseră pe toate chipurile, din cauza acelui delict atroce, care, de două zile, tulburase nemaipomenit oraşul şi toată provincia din jur. În toţi ochii aceia era o atenţie intensă şi dureroasă, o anxietate prudentă de a aduna noi veşti, cu amănunte precise, nelăsînd să le scape nimic ; deoarece nimeni nu era satisfăcut de ceea ce ştia, toţi vrînd să vadă şi parcă să atingă cu ochii, în sicriul aşteptat, dovada aşteptată, dovada celor întîmplate acolo departe, părîndu-li-se o ferocitate de neconceput şi totuşi adevărată. Neputînd asista la spectacolul acelei ferocităţi comise, voiau să vadă acum efectele demne de compătimire ale delictului.

Existau vechi motive, legate, cel puţin, de una din victime ; altele noi, răspîndite acum, amplificau tragismul evenimentului, stîrnind stupoare şi milă ; dacă înfrînau regretul, nu puteau împiedica compătimirea faţă de atrocitatea acelei morţi, indignarea faţă de infamia care se revărsa prin asemenea delict asupra întregii provincii.

Toţi aveau încă vie în faţa ochilor imaginea acelei femei nespus de frumoasă, cînd, mîndră, îmbrăcată cu rafinament, trecea în trăsura lui Şalvo şi abia îşi pleca uşor capul ca să răspundă la saluturi cu un zîmbet parcă de melancolică bunăvoinţă. Toţi vedeau în adîncul ei, cu o stranie claritate de percepţie, cîte un amănunt viu al trupului sau a expresiei ei, albul dinţilor uşor transparent în rozul buzelor, în zîmbetul ei ; strălucirea ochilor sub sprîncenele negre ; şi se întrebau cu o nelinişte indefinibilă, cine ar fi putut bănui atunci că avea să pătimească asemenea sfîrşit ? Să părăsească aşa, dintr-o dată, o viaţă îmbelşugată şi onorurile la care ajunsese cu Salvo, prieten şi cu soţul deputat, şi să fugă cu unul pe care îl refuzase la început cînd îi propusese căsătoria, ce mai, e

sigur că-şi pierduse minţile. Dar poate că din ciudă, iată, o pizmuia pe Dianella Salvo care-l iubea în taină pe Costa... Poate ? Şi nu se ştia că biata fată de cum a aflat de fuga lor şi de masacru, înnebunise ca şi maică-sa ? Prin urmare, dintr-o trădare, cei doi, dintr-o aventură care numai pentru unul din ei fusese din dragoste, şi care prin ea însăşi ar fi dat naştere la scandal în oraş, au ajuns la moartea aceea ! Dar cum aşa, de ce au luat-o spre Aragona unde el trebuia să se aştepte la izbucnirea acelor hiene, moarte de foame de atîtea luni, din cauza închiderii minelor de sulf ale lui Salvo ? Dar de ce la cotitura de la Girgenti, dat fiind că fugiseră împreună, nu s-au putut duce acolo ? Fuga lor, fusese mai mult decît în ciuda soţului, în ciuda lui Salvo, şi tocmai acolo s-a desfăşurat revolta, unde erau toţi împotriva lui Salvo. Poate că el, Costa, credea, sau cel puţin spera, ca, anunţîndu-i imediat la sosire că şi el se răzvrătise împotriva lui Salvo, oamenii aceia l-ar fi primit ca pe unul de-ai lor, ne mai considerîndu-l responsabil de făgăduielile neţinute. Şi apoi, acolo, la Aragona, îşi avea casa ; poate că se ducea acolo doar ca să-şi ia lucrurile, instrumentele necesare lucrului său, cărţile, cu hotărîrea de a pleca imediat, de a se reîntoarce în Sardinia, la slujba dinainte. Da ; dar cu femeia ? trebuia să se ducă acolo, între duşmani, cu femeia ? Ar fi putut-o lăsa mai întîi într-un loc ! Ei, dar poate că ea, ea însăşi voise să înfrunte pericolul alături de el. Avea un caracter ferm, mîndră femeie aceea, şi ştiuse să şi-l arate în faţa acelei hoarde de sălbatici, ridicîndu-se în picioare în trăsură, făcînd scut din trupul ei lui Aurelio Costa, şi strigînd că din cauza lor acesta îşi dăduse demisia de la Salvo, din cauza făgăduielilor neţinute ! Dar nemernicul de Marco Préola ridicase glasul :

— Moarte tîrfei !

Şi hoarda de sălbatici, care rămăsese mai întîi buimăcită de temeritatea orgolioasă a acelei doamne, fremătase. Poate că totuşi Nicoletta Capolino ar fi reuşit s-o domine, să se facă ascultată, dacă la ţipătul acela de „moarte“, la injuria aceea vulgară, fără să mai judece, Aurelio Costa n-ar fi sărit în apărarea ei, cu arma în mînă. Atunci trăsura fusese asaltată din toate părţile şi unul şi celălalt, loviţi mai întîi cu o ploaie de cuţite, cu lovituri dureroase de ciocane, fuseseră prăbuşiţi pe jos, apoi chiar sfîşiaţi, ca de o haită de cîini, lupi feroce ; şi

trăsura, şi trăsura fusese distrusă, făcută bucăţele ; şi cînd pe mormanul format din roţi, din uşiţe, canapeaua trăsurii, fuseseră aruncate şi rămăşiţele mizere de nerecunoscut ale celor două trupuri, se văzuse cum cineva vărsase petrol dintr-o lampă mare rotundă de alamă, furată de la gara din apropiere, şi atîţia şi atîţia cu aviditate, neliniştiţi, gîfîind, au dat foc, vrînd parcă să înlăture din faţa ochilor vederea atroce a masacrului.

Astfel, toate detaliile măcelului se povesteau cu cele mai mici amănunte, cu voluptatea oroarei, descriindu-se de parcă ar fi asistat toţi şi ar fi văzut tot cu proprii lor ochi. Toţi îl vedeau pe nelegiuitul acela plin de sînge care vărsa petrol din lampa de alamă pe membrele sfîşiate cu neruşinare şi îngrămădite pe mormanul acela, ca şi ceilalţi, aplecaţi şi gîfîind ca să stîrnească focul.

Se ştia că mulţi, peste şaizeci, erau cei arestaţi împreună cu Marco Préola ; mai întîi, devotat clericalilor ; apoi, preşedinte al *Grupărilor muncitoreşti* din minele de sulf din Aragona. În curînd, prin urmare, poate chiar în ziua aceea, un nou eveniment spectaculos : transportarea tuturor ticăloşilor, în lanţuri, doi cîte doi, de la gară la închisoarea San Vito, cu o escortă solemnă de gărzi militare, carabinieri călare şi soldaţi.

— Iată, iată, trăsurile ! Acolo ! Iată-l ! Unde era sicriul ? — Vai, ce mic ! Uite-l ! În a treia trăsură, acolo, în aceea care avea pe capră un şef de post de la jandarmerie ! Of, încăpea tot pe canapeaua din faţă ! Sicriul, sicriul acolo ! o lădiţă de tinichea ! Aceea ? — unde stătea pe canapeaua cealaltă comisarul de poliţie ? Da, da ! Şi cine era cel de alături ? Ah, Leonardo Costa ! tatăl ! tatăl ! Ah, bietul tată, cu sicriul în faţa lui !

Un strigăt de milă, de groază se ridică din toată mulţimea la vederea tatălui care părea împietrit într-o expresie de furie, şi totuşi stupefiată de oroare ; cu ochii ficşi pe lădiţa aceea, ca şi cum s-ar fi întrebat cum putea fi acolo băiatul lui, coloana lui ! Dar ce putea să mai fi rămas din fiul lui, dacă acolo putea fi două trupuri ? Numai capetele ? Poate, evidente, da, şi vreun membru, ars. Oh, Doamne ! oh, Doamne !

Şi aproape toţi plîngeau, şi mulţi hohoteau tare.

Auzind urletele acelea, hohotele acelea, Leonardo Costa, trecînd, scoase şi el un urlet, descătuşîndu-şi ferocitatea durerii lui adînci într-un muget care nu mai avea nimic omenesc ; apoi se prăbuşi şi se contorsionă în braţele comisarului de poliţie.

Trăsura se opri la cotitura pieţei, unde se înalţă palatul prefecturii, sediul şi al comisariatului de poliţie. Doi gardieni luară lădiţa ; cavalerul Franco îl ajută pe Leonardo Costa să se dea jos. Bietul bătrîn, deşi masiv, nu se mai putea ţine pe picioare ; îi sîngera o ureche, fiindcă la gară, într-un impuls de furie îşi smulsese unul din cerceii de aur. Alţi gardieni se înşiruiau în faţa portalului, ca să împiedice mulţimea să invadeze intrarea în palat.

Şi mulţimea rămase acolo, în faţă, iritată, dezamăgită, nesatisfăcută. Ce avea să se întîmple acum ? Se sfîrşise totul aşa ? Lădiţa avea să rămînă acolo, în comisariat ? Nu avea să fie transportată la cimitirul de la Bonamorone ? Acolo era familia nobilă, Spoto. Acum nu mai era nimeni din familia aceea. Pentru Aurelio Costa era tatăl ; pentru Nicoletta Capolino, nimeni ; nu putea să fie soţul ei, dar putea să fi fost tatăl ei vitreg, don Salesio Marullo ; dar ştia că, bietul de el, părăsit de toţi, se dusese să caute un adăpost apelînd la mila din Colimbètra, şi se afla bolnav, acolo, de cîteva luni. Poate că Leonardo Costa cerea resturile fiului său, ca să le transporte la cimitirul din Porto Empedocle ; şi motive judiciare se opuneau acestei dorinţe a lui.

Încet, încet, mulţimea începu să se risipească într-o infinitate de comentarii.

Leonardo Costa voia chiar ceea ce-şi închipuise şi mulţimea. Comisarul, cavalerul Franco, căuta să-l convingă să aibă puţină răbdare, ca mai întîi să fie întocmite toate formalităţile judiciare, acolo în birou... Dar, desigur, în cursul acelei zile, după vizita judecătorului de instrucţie... Costa, ca şi cum nu ar fi înţeles, insista, repetînd cu încăpăţînare, cu aceleaşi cuvinte, cererea lui, demnă de toată mila. Cavalerul Franco, avînd toată compasiunea pentru bietul părinte, sufla şi răsufla, nu mai putea nici el. Pentru el erau momente teribile, de nu mai ştia încotro să asculte mai întîi, din moment ce din orice colţ al provinciei, din toată Sicilia, ajungeau ştiri, din zi în zi mai grave ; părea că de la o clipă la alta avea să izbucnească o răscoală generală, şi garnizoana miliţiilor era redusă, şi şi mai redusă cea a poliţiei.

Dar ce voia, ce mai voia acum şi omul acesta ? Voia... voia ca rămăşiţele fiului său — acelea care mai erau — să nu rămînă amestecate cu rămăşiţele acelei femei, acelei femei dispreţuite ! De ce, de ce le adunaseră aşa împreună ?

— De ce ? — strigă el. Dar ce vă închipuiţi că mai e acolo înăuntru ?

Şi arătă lădiţa depusă pe o masă.

— Ah, fiule !

— Tot ceea ce s-a mai putut aduna, printre flăcări. Nimic ! Aproape nimic !

— Ah, fiule !

— Ce mai vreţi să despărţiţi ? Să deosebiţi ? Am ajuns prea tîrziu. La gară nu erau gărzi. Mai înainte de a sosi delegatul din Aragona, focul... nimic, vă spun... cîte o rămăşiţă de oase...

— Ah, fiule !

— Nu se mai cunoaşte nimic... Da, da, biet om, plîngeţi, da, plîngeţi, plîngeţi că vă mai uşuraţi sufletul... Bietul Costa, da... da... Este ceva care... oh, Doamne, oh, Doamne, ce e... da, te face să renegi umanitatea ! Dar ca să vă scoateţi ghimpele ăsta din piept, gîndiţi-vă că acolo nu este fiul dumneavoastră ; că nu mai este nimic acolo... Şi de altfel, bietul de el, gîndiţi-vă că pe femeia aceea, chiar dacă dumneavoastră o urîţi, el a iubit-o ; şi poate că nu-i pare rău acum, că ceea ce a mai rămas din el, acolo, înăuntru, să fie împreună, în fine, amestecate cu rămăşiţele ei... Biată femeie ! O fi avut păcatele ei, dar vai de lume, ce soartă şi pe ea !

— Nu... nu... ea... nu pot... nu pot vorbi... ea la pierzanie... fiul meu... ea ! Dar nu ştiţi, domnule comisar, că fiul meu era iubit de fiica şefului ? Se ştie cu siguranţă... cu siguranţă se ştie asta... a înnebunit biată fată, ca şi maică-sa ! A fost... a fost o maşinaţie... Ea şi cu asasinul de tată-său... care s-au înţeles între ei să-mi distrugă băiatul... ca să-l smulgă iubirii acelei creaturi sfinte... oh, domnule comisar, legaţi-mă, legaţi-mi braţele ; domnule comisar, închideţi-mă, închideţi-mă în închisoare, deoarece dacă-l văd pe asasinul acela care a făcut să-mi moară băiatul aşa, îl omor, domnule comisar, nu mai răspund de mine, îl omor ! îl omor !

Cavalerul Franco îşi împreună mîinile, le strînse, le clătină de cîteva ori în aer :

— Dar vi se pare, — îi strigă apoi, cu ochii ieşiţi din orbite — vi se pare că, scuzaţi-mă, că eu trebuie să aud asemenea enormităţi ? Vă compătimesc, sînteţi mîniat de durere şi nu mai ştiţi ceea ce spuneţi. Dar, pentru Dumnezeu, şi fiul dumneavoastră, fiul dumneavoastră... într-un moment ca acesta, cînd este de ajuns un fleac... o scînteie, ca să ia foc toată Sicilia... nu se mulţumeşte să fugă ca un copilandru, cu soţia unui deputat... ci se mai aruncă şi singur în gura leului, de parcă ar fi spus : „Iată-ne, aici, faceţi-ne bucăţi ! Căutaţi momeala ? Iat-o ! Noi sîntem !“ Pentru Dumnezeu, dar trebuie să fii nebun, orb, ...eu nu mai ştiu ! Cu cine să vă războiţi ? Şi noi sîntem aici ca să dăm socoteală de tot ce se întîmplă !... şi de o nebunie ca asta ! Şi pe deasupra, mi-e dat să mai aud şi asta de la dumneavoastră : — *omor ! omor ! omor !* Pe cine omoriţi ? Credeţi că Salvo, chiar dacă e adevărat tot ceea ce vă închipuiţi, are nevoie de pedeapsa dumneavoastră ? Îi este de ajuns nebunia fetei lui !

Costa, după ieşirea asta furioasă a cavalerului, n-a mai avut curajul să vorbească tare : l-a privit cu ochii împăienjeniţi de lacrimi şi, muşcîndu-şi un deget, a murmurat :

— Dacă ar fi capabil de remuşcări, domnule comisar ! Dar nu e !

Cavalerul Franco ridică din umeri, şi ieşi din odaie.

— Plecaţi, plecaţi... — spuse în urma lui, Costa ; apoi, prudent, se apropie de lădiţa depusă pe masă, şi încercă s-o ridice.

Un nod în gît, hohote mute, dense, în gît şi în nas, îi clătinară rău capul.

Nu cîntărea, nu cîntărea mai nimic, lădiţa aceea !

Îngenunche în faţa măsuţei, îşi sprijini fruntea pe tabla rece şi începu să geamă :

— Băiatul tatii !... Băiatule !... băiatul tatii !...

După două zile sosi la Girgenti, neaşteptat, funebru, onorabilul Ignazio Capolino.

Condiţiile în care-l puseseră, nu atît nenorocirea neaşteptată cît izbucnirea lui violentă, din cauza căreia Dianella Salvo îşi pierduse minţile, erau atît de dificile şi incerte, încît simţise nevoia să-şi adune, acolo, la faţa locului, toată forţa şi raţiunea ca să găsească o cale de ieşire în vreun fel, cît mai curînd. Scandalul fugii soţiei lui era

sufocat de oroarea morții ei ; tragicul care respira din moartea aceea îl făcea imun în fața ridicolului în care l-ar fi putut pune fuga aceea. Prin urmare, era de ajuns să se prezinte concetățenilor săi, îndurerat ca aspect, dar în același timp în mod auster rezervat, ca să tragă un profit din emoția generală, fără a participa totuși, din moment ce fusese jignit de soție. Simpatia celorlalți trebuia să-i vină drept o justă și meritată recompensă pentru jignirea suferită. Și trebuia ca toți să vadă că el suferea, sfîșiat de fapta atroce, și că el, mai mult decît toți ceilalți, merita să fie compătimit, deoarece fusese ofensat de cele două victime atît de compătimite, și ca atare el nu le putea plînge, nu putea acum nici să-și plîngă nenorocirea !

Și totuși... cum oare ? Intrînd din nou acasă, în casa aceea pe care grija rafinată și înțeleaptă a soției o adaptase atît de bine comediei unor politicoase și grațioase minciuni, întrecerilor în desăvîrșitele complimente amoroase, în care se complăceau atît de mult amîndoi, pentru ca viața lor să nu dea naștere la prea mare scandal în ochii altora, și prea dezgustătoare în proprii lor ochi ; și simțind în tăcerea sumbră a camerelor rămase cu toate mobilele parcă în așteptare, golul, golul în care se văzuse pierdut încă din primul moment al nenorocirii... — cum oare ? — deschizînd ușa dormitorului și pătrunzîndu-i în nări, deși slab, totuși, încă prezent, parfumul *ei* voluptuos, iată, dintr-un impuls irezistibil care-l năuci prin incoerență, dar care-i plăcu ca o destindere nesperată de îndurerată duioșie — a plîns, da, a plîns amintindu-și de ea, a plîns pentru prima dată după anunțul morții ei, a plîns cum nu mai plînsese niciodată în viața lui, simțind în plînsul acela aproape o durere, nu a lui, ci a lacrimilor lui care i se revărsau din ochi, fără voia lui, dar tocmai fiindcă nu le voia, aveau atîta savoare de binefacere și de ușurare !

Nu trebuia totuși, nu, nu, nu trebuia... fiindcă... Se opri o clipă să se gîndească de ce n-ar fi trebuit să o plîngă. Nu fusese oare ea tovarășa lui necesară și de neînlocuit ? tovarășa prețioasă a vicleniilor lui subtile și complicate, care, alergînd — poate mai mult pentru ea de data aceea decît pentru el — la un adăpost la care o împinsese și el totuși — căzuse ? Da, și atît de oribil, căzuse atît de oribil ! Și totuși, nu ; aparent, iată, cel puțin aparent, nu

trebuia s-o plîngă... Aşa, în secret, da, şi pentru că plînsul acela îi făcea bine, acum. Rămăsese singur ; şi singur el acum trebuia să se ajute, să se apere ; şi încă nu ştia, nu vedea cum.

Plîngînd, pînă una, alta, nu, desigur !

Şi Capolino se ridică în picioare ; mai întîi îşi şterse repede lacrimile de pe ochi şi de pe obraji cu mîna, apoi îndelung, cu batista ; îşi puse din nou ochelarii cu rame de bagà şi se prezentă, întunecat, sever, încruntat, în faţa oglinzii de la dulap.

Doamne, cît se trăsese la faţă şi cît de îmbătrînit părea în cîteva zile !

Durerea ? Ce durere ? Nu putea afirma că simţise vreo durere... în afară de cea de adineaori, dar nu prea mare. Ba nu, şi mai înainte, în fond, fără îndoială, că la Roma, simţise o durere fără seamăn, din moment ce la vestea acelei nenorociri se dezlănţuise cu toată furia asupra Dianellei Salvo.

Trebuia să se căiască de ieşirea avută ?

O dată cu izbucnirea aceea îşi atrăsese pentru totdeauna ura, duşmănia mortală a lui Salvo. Dar şi dacă ar fi reuşit să se înfrîneze în primul moment, refuzîndu-şi satisfacţia feroce a acelei răzbunări, ce-ar fi obţinut ? Rămas singur, fără soţie, ar fi continuat oare Flaminio Salvo să-i dea ajutor şi sprijin, avînd remuşcări din cauza complicităţii secrete a sacrificiului ei ? Poate că fata, şi aşa nu prea zdravănă, ar fi înnebunit şi fără izbucnirea aceea a lui, la vestea morţii lui Costa ? ! Şi atunci ? Flaminio Salvo ar fi considerat că plăteşte şi aşa îndeajuns prin nebunia fetei lui ; şi faţă de el, tot nu ar mai fi avut nici un fel de consideraţie ; dimpotrivă, l-ar fi alungat din preajma lui, văzînd în el spectrul propriei remuşcări. Era o posibilitate. Dacă Dianella nu ar fi înnebunit şi încet, încet s-ar fi potolit, era oare Flaminio Salvo omul care, după ce şi-a atins scopul, să rămînă recunoscător memoriei persoanei ce-l ajutase să şi-l atingă, cu preţul propriei sale vieţi ? Şi recunoscător Nicolettei, deci, să-l ajute pe el, soţul ei, rămas văduv ? Dar dacă, imediat, ca să se descătuşeze de orice răspundere, ar fi început să strige în stînga şi în dreapta că Nicoletta Capolino şi Aurelio Costa fugiseră împreună şi că inginerul Costa demisionase şi se dusese prin urmare să moară pe contul lui, la Aragona, împreună cu amanta ! Da : soţia lui fugită cu Costa.

Dar cine o împinsese să comită nebunia asta ? Cine îl trimisese pe Costa la Roma sub pretextul prezentării planului aceluia la minister ? Cine-i stîrnise gelozia, sau, mai degrabă, amorul propriu, făcînd-o să bănuiască apropiata căsătorie a fetei lui Salvo cu Costa ? Şi el, Capolino, el, soţul, fusese nevoit să se preteze la toate manevrele astea perfide care aveau să ducă la asemenea tragedie, ca după aceea, nu-i aşa, să fie părăsit, fără nici un motiv de a mai cere un sprijin, după ce s-au cules roadele atîtor perfidii scelerate ! Ah, nu, pentru Dumnezeu ! Nu trebuia să se căiască de ieşirea lui violentă ! Dacă el şi-a pierdut soţia, celălalt şi-a pierdut fata ! Egali unul în faţa celuilalt. Acum Salvo avea să-i suprime orice cec. Aşadar, acum îi revenea lui însuşi grija de a se ocupa de nevoile imediate. Dar şi ceilalţi, prieteni cu Salvo, îi vor refuza orice credit. Ce să facă ? Cum să facă ?

Tot gîndindu-se astfel, Capolino pipăia cu degetele neliniştite mica medalie de deputat, atîrnată de lanţul ceasului. Încă mai simţea prestigiul provenit de la medalia aceea. Deocamdată, Salvo nu i-o putea smulge din lanţul ceasului. Şi cu medalia aceea, faţă de unul care valora în orice caz tot atît cît Salvo, dacă nu şi mai mult, în tîrg, el era încă deputatul. Don Ippolito Laurentano nu ar fi permis, ca unul ce reprezenta în Cameră paladinul credinţei sale, să se zbată în dificultăţi meschine materiale.

Prin urmare, imediat, mai înainte ca Flaminio Salvo să sosească la Girgenti şi să se ducă la Colimbètra ca să cîştige favoarea prinţului împotriva lui Capolino, el va alerga acolo şi-i va vorbi deschis lui don Ippolito de perfidia aceluia. După atîtea luni de convieţuire cu donna Adelaide, prinţul nu mai putea să ţină atît de mult partea cumnatului ; pe lîngă faptul de a-l avea de partea lui, el ar fi avut în momentul acela şi compătimire faţă de nenorocirea fetei lui ; da, dar Salvo putea să pună în balanţă nenorocirea fetei lui ; însă tocmai asupra acestui lucru avea să-l prevină pe prinţ, demonstrîndu-i că nu el, prin izbucnirea aceea firească şi legitimă, în furia nenorocirii, fusese adevărata cauză a nebuniei ei, ci tatăl, însuşi tatăl ei care voise cu atîta violenţă să-şi împiedice fiica să se mărite cu Costa, sacrificîndu-l pe acesta şi distrugîndu-l împreună cu soţia lui. Acum, ca să se descotorosească de

orice remuşcare, voia să arunce vina asupra lui, debarasîndu-se şi de el, după cum făcuse cu Costa şi cu soţia lui.

Iată planul ! Dar nici în ziua aceea şi nici în următoarea Capolino n-a avut timp să se ducă la Colimbètra ca să-l pună în aplicare. O procesiune neîntreruptă de vizite l-au reţinut în casă, spre marea sa satisfacţie, deşi ştia şi vedea clar că mai mult din curiozitate, decît din milă faţă de el, se pusese toată lumea aceea în mişcare, deşi, desigur, mîine, la un semn al lui Salvo, i-ar fi întors spatele. În orice caz, ducîndu-se la principe, ar fi putut să discute şi despre acest solemn atestat de condoleanţe şi de simpatie din partea tuturor cetăţenilor ; pe lîngă faptul că, toate acele suflete, din cauza emoţiei tragicului eveniment, erau un teren propice, pregătit, pînă una, alta, de a fi semănat cu ură împotriva lui Salvo, aşa, fără să se observe.

— Nu-mi vorbiţi, pentru Dumnezeu ! — protesta, schimbîndu-se la faţă la cea mai mică aluzie. Ar trebui să spun lucruri, lucruri care... nu, nimic ; pentru Dumnezeu, nu mă faceţi să vorbesc...

Şi dacă vreunul, şovăitor, insista :

— Biata fată...

— Fata ? — sărea. Ah, da, biata, biata victimă şi ea ! Nu deasupra tuturor celorlalte, totuşi, desigur... Pentru Dumnezeu, nu mă faceţi să vorbesc...

Salonul era plin, ticsit de lume, cînd intră D' Ambrosio, cel care îi fusese martor în duelul cu Verònica, rudă îndepărtată cu Nicoletta Spoto. S-a petrecut atunci o scenă pe care şi dacă ar fi pregătit-o anume Capolino tot nu ar fi reuşit să-i fie mai favorabilă.

D' Ambrosio intră descompus tot de emoţie, cu braţele întinse. În picioare, amîndoi se îmbrăţişară în mijlocul camerei, rămînînd cîtva timp strînşi în braţe şi plîngînd tare. Tare, cu obişnuita lui impetuozitate, D' Ambrosio, desprinzîndu-se din îmbrăţişare, spuse :

— Toată lumea spune în tîrg că Nicoletta, vara mea, era iubita imbecilului de Costa : este adevărat ? Tu o poţi spune mai bine decît oricine : este adevărat ?

Îngroziţi, cei de faţă se întoarseră să-l privească fix pe Capolino.

Acesta se lăsă să cadă pe fotoliu, de parcă ar fi fost străpuns, cu braţele abandonate pe picioare, clătinînd cu

amărăciune din cap. Apoi, schițînd un gest ușor cu mîinile, vorbi :

— Prea multe... prea multe lucruri aș avea de spus, dar nu le pot spune... Și mila, veți înțelege... da, da... și lacrimile astea, prieteni, mă ard ! Pentru că și din partea celor doi care merită lacrimi pentru soarta lor, dar din partea voastră, din partea voastră merită, dragii mei, nu din partea mea... pentru că și de la ei doi eu am avut de suferit ; dar mai ales din partea celui ce i-a condus la pasul acesta ; din partea celui ce-i ținea în puterea lui, și...

— Salvo ! — izbucni D'Ambrosio. L-au arestat pe Marco Préola la Aragona ; dar pe el, pe Salvo, pe sfînta Fecioară, ar trebui să-l aresteze ! El a înfometat tot tîrgul ! El este adevăratul asasin ! Și pe bună dreptate l-a pedepsit Dumnezeu, prin nebunia fetei ! Așa că acum își va cheltui toată bogăția între două nebune !

Capolino sări în picioare, sublim.

— Dar, pentru Dumnezeu, nu ! nu ! Nu pot permite să se spună asemenea lucruri în prezența mea. Vrei să-i aperi pe asasinii aceia ? Hai lasă ! Știm cu toții că Salvo avea toate drepturile să închidă minele de sulf ! Fiecare se îngrijește cum crede el de propriile sale interese. Și de altfel, nu s-a străduit el aici, în atîtea feluri, pentru renașterea industriei ? Nu, nu ! Domnii mei, vedeți ? vorbesc eu, eu, în acest moment, și ajung să vă spun că, din punctul lui de vedere, ca tată, a crezut că acționează spre binele fetei lui ! Voi, toți, nu aveți nici un motiv să nu recunoașteți aceasta ; eu, numai eu aș putea să nu recunosc pentru că mijloacele de care s-a folosit mi-au ruinat casa, mi-au distrus viața ! Dar el țintea, acolo, la binele tuturor acelor ticăloși ; și aici, la binele fetei lui !

Zece, cincisprezece, douăzeci de mîini se întinseră spre Capolino, într-o explozie de admirație în fața generozității lui atît de minunate ; și Capolino se simți înălțat cu un cot în fața lui.

— Poate că mă voi vedea silit, — adăugă el cu o gravitate tristă, — să vă restitui mandatul cu care ați vrut să mă onorați.

— Nu ! Nu ! Ce legătură are asta ? Și de ce ? — au protestat unii.

Capolino, zîmbind cu blîndețe, ridică mîinile ca să stăvilească protestul afectuos.

— Condiţia mea — spuse. Gîndiţi-vă. Aş mai putea avea relaţii, nu spun de rudenie sau de prietenie, ci numai de interes, cu Flaminio Salvo ? Nu, desigur. Şi atunci ? Trebuie să am grijă de mine însumi, domnii mei, în timp ce mandatul pe care-l am de la voi pretinde o independenţă absolută, întocmai cum o aveam în serviciile mele în banca lui Salvo. Acum... acum va trebui să mă reculeg şi să mă gîndesc serios la situaţia mea. Nu sînt lucruri de tranşat aşa, în două clipe şi în asemenea moment.

— Ba da ! ba da ! — reluară ceilalţi, încurajîndu-l cu toţii. Astea sînt treburi particulare ! Reprezentarea politică...

— Ei, ei...

— Dar ce ! n-are nici o legătură...

— Altceva...

— Şi apoi, deocamdată...

— Deocamdată, — spuse — mi-e de-ajuns, dragii mei, că v-am demonstrat aceasta : că sînt gata să fac tot, şi că privesc lucrurile dinafară şi propria-mi nenorocire cu acelaşi suflet ca al vostru şi, în măsura posibilului, cu seninătate. Deocamdată, vă mulţumesc tuturor, dragi prieteni.

Mai tîrziu, cînd s-a dus la episcopie să-l viziteze pe monsenior, aflînd de la acesta anumite veşti despre don Ippolito Laurentano şi despre donna Adelaide, s-a văzut silit să abandoneze neapărat planul urzit mai înainte, preferînd să aştepte reîntoarcerea lui Flaminio Salvo de la Roma, ca să se ducă apoi la Colimbètra, să încerce alt plan care-i trecea prin minte, nespus de îndrăzneţ.

Flaminio Salvo n-a vrut s-o lase pe Dianella la Roma în vreun sanatoriu, după cum îl sfătuiseră medicii, sora şi cumnatul ; le-a răspuns că ar fi lăsat-o eventual în vreo clinică din Palermo, ca s-o aibă mai aproape şi s-o poată vizita mai des ; dar casa lui — adăugase — se putea transforma şi ea într-o clinică privată a nebuniei, sub direcţia unuia sau a mai multor medici şi cu asistenţa cîtorva infirmiere pricepute ; el singur mai rămăsese cu mintea întreagă ; dar credea că în curînd, alături de soţia şi de fata lui, fără prea mare efort, avea să şi-o piardă şi el.

Cînd era pe punctul de a pleca, totuşi, s-a văzut silit să recurgă la Lando Laurentano, ca să-i dea ca tovarăş de

drum pe Mauro Mortara, de care Dianella nu mai voia să se desprindă, el fiind poate singurul în stare s-o convingă să iasă dintr-o odăiță întunecată unde se cuibărise, și să plece. Lando Laurentano care se pregătea și el în mare grabă, fiind chemat la Palermo de tovarășii din Comitetul central al partidului, îi răspunse lui Salvo, că ar putea face împreună călătoria, și că în dimineața următoare avea să vină împreună cu Mauro să-l ia de acasă de la familia Vella. Flaminio Salvo observă după aspect, după glas, după gesturile tînărului prinț, o stranie agitație febrilă, și de aceea de mai multe ori încercă să-l întrebe grijuliu care era motivul ; totuși se abținu. Lando Laurentano era în starea aceea dintr-un motiv la care Salvo nu s-ar fi putut gîndi nici pe departe în momentul acela : adică impresia nemaipomenită produsă în toată Roma de sinuciderea lui Corrado Selmi. Vestea se răspîndise în aceeași seară în care el ieșea din casa familiei Vella împreună cu Mauro. Știrea o aflase din strigătele unui vînzător de ziare. Oprise trăsura ca să cumpere ziarul. Dar, anunțul acela neașteptat în loc să-i stîrnească o bucurie, mai întîi, îl buimăcise. Îi poruncise vizitiului să se oprească în dreptul unui felinar, ca să citească, în ciuda nerăbdării lui Mauro ; sărise peste comentarea lungă necrologică dinaintea știrii sinuciderii, oprindu-și ochii asupra acesteia. Din cele povestite de valetul lui Selmi aflase, mai întîi, de agresiunea cu revolverul în mînă a nepotului lui Roberto Auriti, după ce Selmi înghițise otrava ; apoi... ah, apoi !... o vizită, pe care ziaristul o numea nespus de dramatică, cînd Selmi abia se stinsese, „a unei femei voalate“ căreia nu-i dădea numele, din respect, „care alergase la el“, continua redactorul, „neștiind nimic de sinucidere, poate ca să-i dea un ajutor și o mîngîiere prietenului, după provocarea lansată de el, în dimineața aceea, întregii adunări“.

Lando Laurentano nu avusese nici un dubiu că doamna aceea voalată era Gianetta D' Atri, vara lui ; și aruncase ziarul cu silă și cu furie, strigîndu-i birjarului să mîne caii în goană acasă. Aici îi găsise, într-o supărare și o frămîntare cumplită, pe Celsina Pigna și pe Olindo Passalacqua, care căutau cu disperare pe Antonio Del Re, dispărut de dimineață. Lui Lando i se păruseră atît de nelalocul lor, în momentul acela, aspectul comic al bărbatului acela și enervarea fetei aceleia, toată neliniștea din jurul lui în căutarea unui tînăr pe care el nu-l cunoștea și era

atît de departe de gîndurile lui, încît, contrar obiceiului său, a avut o furie de o rară violenţă. Îl chemase pe Raffaele, valetul, ca să stea la dispoziţia celor doi, el rămînînd singur cu Mauro. Acesta, interpretînd ieşirea aceea ca un semn de indiferenţă faţă de arestarea vărului său, nu s-a putut abţine ; s-a aşezat în faţa lui, aprins de indignare, şi a strigat :

— Vreau să plec, imediat ! Chiar acum ! Nu vreau să vă mai văd în faţă !

— Mauro ! Mauro ! Mauro ! — exclamase Lando, ridicîndu-şi mîinile împreunate.

Mauro îşi vîrîse atunci o mînă în buzunar, ca să-şi scoată medaliile.

— Priviţi ! Mi le-am smuls din piept, în faţa delegatului, cînd am văzut că-l arestează pe vărul dumneavoastră ! Acum fata asta a venit să mi le aducă... Ce fel de sînge aveţi în vene ? Ăsta-i tineretul de azi ? Ăsta e ?

Tineretul ? Ce putea tineretul, dacă avara, temătoarea opresivă gelozie a bătrînilor îl strivea astfel, cu greutatea celei mai josnice prudenţe şi a atîtor umilinţi şi ruşini ? Dacă-i revenea lui ispăşirea mînioasă, în tăcere, a tuturor erorilor şi a tranzacţiilor nedemne, macerarea oricărui orgoliu şi spectacolul atîtor mîrşăvii ? Iată în ce fel opera bătrînilor, acum, aici, în mijlocul Italiei, la Roma, se prăbuşea într-o cloacă ; în vreme ce sus, în nord, se lăsa sedusă într-o coaliţie neruşinată de interese dubioase ; şi în sud, în Italia meridională, în insule, opera lor visa cu ochii deschişi, înadins nesigură, ca să poată să dureze inerţia, mizeria şi ignoranţa, ca să ajungă în Parlament turma de deputaţi care să formeze oamenii de vază anonimi şi delăsători ! Acum în Sicilia poate că numai tineretul sacrificat ar fi în stare să prăbuşească această trufaşă opresiune a bătrînilor, răbufnind în cele din urmă şi afirmîndu-şi victoria !

Lando sărise în picioare ca să-şi strige această speranţă în faţa lui Mauro ; dar se abţinuse din milă faţă de el, văzîndu-l că plînge, cu medaliile lui jalnice în mînă.

În ziua următoare, Antonio Rel Re fusese găsit ; Olindo Passalacqua venise să-i arate lui Lando două telegrame şi un mandat expediate de urgenţă de la Girgenti, care-l chemau pe tînăr imediat ; dar adăugase că Del Re refuza cu încăpăţînare să se întoarcă în Sicilia. Atunci Lando

îl rugase pe Mauro să se ducă să-l invite pe tînăr să plece cu ei a doua zi și Mauro se arătase dispus să împlinească această rugăminte. Dar cum să-i propună acum să călătorească împreună cu Flaminio Salvo ?

Dis-de-dimineață, Ciccino Vella veni în vila din strada Sommacampagna, ca să plănuiască cu ei cum s-o scoată din bîrlog pe Dianella și s-o convingă să plece. Vai de lume, dacă l-ar vedea pe taică-său ! În tot timpul călătoriei nu trebuia să-l vadă. Unchiul Flaminio și Lando aveau să călătorească în alt compartiment al vagonului, fără să fie descoperiți. Era și tînărul Del Re ? Bine : toți trei deoparte, ascunși. Mauro și Dianella aveau să fie singuri, în compartimentul alăturat : un vagon întreg la dispoziția lor. În asemenea condiții, n-a fost foarte greu să fie convins Mauro să-i facă acest serviciu lui Salvo. Dar cînd a aflat că nici acum, acasă la familia Vella, nici mai tîrziu, în timpul întregii călătorii, nu avea să-l mai vadă, și că nu era atît vorba de a-i face lui un serviciu, cît de a face o operă de caritate față de biata fată dementă, se dădu bătut și încruntat, o porni cu Raffaele înspre casa lui Vella.

N-a fost nevoie nici de rugăminți, nici de îndemnuri : de îndată ce Dianella l-a văzut pe Mauro, a ieșit din ascunzătoare și s-a prins de el, îndemnîndu-l să fugă împreună. La întîlnirea lor a trebuit să fie reținută însă puțin, să i se mai aranjeze rochia, să fie pieptănată, să i se pună o pălărie pe cap, ca să nu se dea în spectacol în fața lumii, în tovărășia bătrînului acela care și așa atrăgea, el singur, curiozitatea tuturor.

Cine i-a văzut traversînd salonul spre ieșire și pe el și pe fată, ținîndu-se de mînă, el cu figura peste măsură de răvășită, cu ranița la spinare, ea cu ochii holbați și gura căscată și conturată într-un rîs trist și vag, cu părul anapoda, vîrît sub pălăria pusă fistichiu pe cap, nu și-a mai putut șterge imaginea din minte.

Ce-or fi discutat între ei în timpul călătoriei ?

În spatele ușii compartimentului, Salvo și Laurentano, cînd unul, cînd celălalt, i-au auzit discutînd îndelung și mai întîi și-au făcut iluzia că s-ar fi înțeles între ei. Ei da, se înțelegeau de minune, fiindcă atît el cît și ea, fiecare pe cont propriu, nu vorbeau decît dè propria lor nebunie. Și cele două nebunii stăteau una lîngă alta și se țineau de mînă.

— O femeie... rușine !... Nu se spune Aurelio. *Domnul Aurelio... Domnul Aurelio !...* Dar cum e posibil să fi uitat ?... O rană atît de mare la deget... Vino, vino aici, la întuneric... la intrare... Îți sug eu sîngele din deget... Vino aici, vino, la întuneric... O femeie ? Rușine. *Domnul Aurelio.*

— Aceștia... aceștia sînt copiii ! Noul tineret... Ca să vedem așa ceva, oh, asasinii ! De asta am luptat atîta, ne-am sacrificat viața ca să vedem asta, donna Dianella ! ? Și ce să mai agăț eu acum sub scrisoarea generalului în *camerone* a lui ? Ce să mai agăț acum după cîte mi-a fost dat să văd ?

— Ei, dar cine știe, la anul ? Dudul, în martie, primește din nou sînge... Și atunci, cînd e în dragoste, ca să dea rod, e moale, moale ca o pastă, și poți face ce vrei din ea... cine știe ce aduce anul viitor ?

— Binele e nesigur, dar sigure sînt necazurile, fata mea ! Binele e nesigur, dar sigure necazurile !

Deocamdată astfel discutau cei doi, acolo.

Nici Lando, nici Flaminio Salvo nu-i dădeau importanță celui de lîngă ei, tăcut și el, dar căruia nu mai puțin decît celorlalți doi îi năvăleau tot felul de idei ciudate în minte. Antonio Del Re nu vedea, nu auzea, nu se mai gîndea la nimic. Furia disperării cu care se năpustise asupra lui Selmi parcă-i întunecase rațiunea. După ce ieșise din casa lui Selmi, i se golise mintea, suspendat într-o amărăciune năucă, îngrozitoare ; și nu-și mai amintea nimic, unde se dusese, ce făcuse, cum și unde-și petrecuse noaptea, dacă trecuse o noapte, chiar o noapte. Nu răspundea la nici o întrebare ; poate nu auzea. De văzut, vedea ; cel puțin privea ; dar rațiunea nu mai vedea, rațiunea aspectelor lucrurilor și a faptelor omenești. Nu se împotrivise reîntoarcerii lui în Sicilia ; dar nu se urnise din proprie inițiativă din locul unde-l duseseră picioarele și unde îl doborîse oboseala. Se urnise cînd Mauro îl apucase de piept ; dar fără să audă nimic din cîte îi spusese acela despre bunica, despre mama lui. Passalacqua și Celsina îl însoțiseră dimineața la vila lui Lando ; mai înainte de a pleca o văzuse pe Celsina zîmbindu-i lui Ciccino Vella, acceptînd brațul acestuia, urcîndu-se în trăsură cu el și cu Passalacqua ; văzuse toate acestea, și mai departe cu gîndul ; și nimic, nimic nu i se mai înregistrase în minte.

Cînd, după ce trecuseră de strîmtoarea de la Messina, Lando Laurentano coborî din tren ca să continue drumul cu alt tren spre Palermo. Flaminio Salvo simţi o oarecare consternare la gîndul de a rămîne singur în compartiment o zi întreagă pînă la Girgenti cu tînărul acela pe care nu-l cunoştea, dar ştia că scosese pumnalul, cu două zile în urmă, cu intenţia de a-l omorî pe Selmi, şi acum se uita la ei, atît de fix, cu o privire cam piezişă şi totodată de om smintit.

Iată că el călătorea cu trei nebuni ; şi poate că nu mai puţin nebun era şi cel ce abia coborîse din tren, cu intenţia de a da peste cap întreaga insulă ! Prin urmare, el singur, printr-o cumplită condamnare, trebuia să păstreze, deocamdată, intact privilegiul de a nu umbri cîtuşi de puţin, nici din remuşcare, şi nici din milă, din nici un fel de afecţiune, nici din vreo speranţă, nici din vreo dorinţă, acea lucidă, crudă, limpezime a minţii ? El singur.

Şi, savurînd parcă batjocura soartei sale, se mai apropie o dată de uşa compartimentului, cu urechea atentă la discuţiile fără sens ale bătrînului şi fetei sale.

Ajungînd la Girgenti, Mauro Mortara, de îndată ce s-a putut desprinde de braţele Dianellei Salvo, a alergat în goana mare acasă la donna Caterina Laurentano. Acolo a dat de Antonio Del Re, încă în braţele mamei care încerca zadarnic, strîngîndu-l, scuturîndu-l, agitîndu-se toată, să-l înduplece să-şi revină.

Văzînd că intră Mauro, Anna se apropie de el să-l întîmpine, lăsîndu-şi fiul :

— Ce are ? Ce are ? Spune-mi dumneata ce are ! Ce i-au făcut ?

Dar Mortara îi desprinse braţele de pe el şi strigă şi mai tare decît ea :

— Mama dumneavoastră ? Unde e mama dumneavoastră ?

Interveni Giulio, în cîteva zile îmbătrînit cu zece ani. În ochi, în braţele întinse îşi arăta speranţa de a primi de la Mauro o veste precisă în legătură cu arestarea lui Roberto, sinuciderea lui Selmi, dacă într-adevăr acesta lăsase vreo declaraţie în favoarea fratelui său, după cum se scria în ziare. De la nepot nu putuse afla nimic, deşi, în braţele mamei sale, îl zgîlţîise cu furie ca să-l facă să vorbească.

Dar Mortara îl dădu și pe el la o parte, repetînd încăpățînat și violent :

— Mama dumneavoastră ? Nu știu nimic ! Știu că l-au arestat sub ochii mei ! Nu vreau să văd pe nimeni ! Vreau s-o văd numai pe ea !

Giulio rămase perplex, neștiind dacă să-i permită să intre așa pe neașteptate în camera mamei lui.

Din ziua cînd ei, în fața situației disperate, învingîndu-și orice îndărătnicie, mai întîi cu circumspecție, apoi cu hotărîre, cu cruzime, îi spusese că trebuia să se ducă la fratele ei, Ippolito, ca să-și salveze băiatul, căzuse, brusc, într-o buimăceală, într-o stare de apatie, ca și cum vederea tuturor celor din jurul ei s-ar fi golit brusc de orice sens. Nici un gest, nici un cuvînt, nimic. Și imobilitatea aceea, tăcerea aceea avuseseră încă de la început ceva atît de invincibil și de absolut, încît nici un gest, nici un cuvînt nu mai fuseseră în stare s-o zdruncine sau s-o convingă să revie. Giulio știa că ar fi ucis-o pe mai-că-sa, dacă i-ar fi vorbit. Și iată că după ce-i vorbise o doborîse. Ea nu se putea duce la fratele ei ca să-și salveze fiul : ar fi însemnat moartea pentru ea. Și iată că murise.

Atît el cît și Anna speraseră mai întîi că ea *nu mai voia* să se miște și nici să vorbească ; nu că, într-adevăr, *nu mai putea.* Dar curînd își dăduseră seama că nu mai putea. Și totuși, o ușoară contracție rămasă pe frunte, între o sprînceană și alta, spunea clar că, și dacă ar fi putut, n-ar mai fi vrut. O ridicaseră de pe fotoliu și o duseseră în pat. Imobilitatea, tăcerea ei erau de moarte ; doar că încă nu era rece. Și ca să o împiedice să devină rece, se grăbiseră s-o acopere bine, pe pat, cu mîini afectuoase, plîngînd. Ultima cruzime trebuia să se împlinească astfel asupra ei, și, ca să fie și mai infamă, chiar de mîinile copiilor ei. Acum, veghind-o și plîngînd, copiii îi demonstrau, sau mai degrabă își demonstrau lor înșiși, că nu ei înfăptuiseră nenorocirea aceea. Dacă ea, prin tot ceea ce făcuse, nu putuse plăti pentru fiul ei, trebuia să plătească astfel, acum. Giulio știa asta ; și deși știa, n-a putut să împiedice nenorocirea. El a trebuit să vorbească, s-o împingă spre moartea aceea, să o prăbușească. O luase mai întîi pe brațe, și acum se grăbea să o acopere cu cuverturi și să-i strîngă șalul negru, de lînă neagră, în jurul brațelor, ca s-o apere de ultima răceală, și mergea pe vîrful picioarelor, ca să nu mai

ajungă nici un zgomot la tăcerea aceea. Acum şi zborul unei muşte ar fi fost supărător, după ceea ce făcuse el, fiindcă a trebuit s-o facă. Un gînd îi trecuse prin minte : dacă nu era prea mult şi viaţa lui, respiraţia lui, după ceea ce făcuse. Departe de maică-sa şi nu în Sicilia, el, îşi croise drum, încă de copil. Trăise fără amintiri, fără afecţiune, nici aspiraţii, aproape zi de zi ; rece, fără chef, ironic, dispreţuitor. Deodată, cînd se aştepta mai puţin, destinul familiei lui întinsese o spirală care-l cuprinsese, îl învîrtejise şi-l atrăsese cu ea, aruncîndu-l acolo, ca să se insereze din nou, să se înfigă din nou în rădăcinile din care se smulsese ; auzind tot ceea ce nu voise niciodată să audă, amintindu-şi de toate cîte nu voise niciodată să-şi amintească. Sfîrşitul aceleia ce auzise totdeauna totul, şi îşi amintise totdeauna totul, zdrobită acum de lovitura dată chiar de el, de-i pătrunsese în adîncul inimii, nu avea să însemne acum şi sfîrşitul lui ? Doborît trunchiul, doborîte şi ramurile. În întunecata posomorîre a casei, rămăsese îngrozit de propria sa imagine, cu toate sentimentele şi toate amintirile mamei lui. Dar îi apăruse şi Anna, sora lui ; ramura care nu se desprinsese niciodată de trunchi ; care înflorise nefericită o singură dată, pentru puţin timp, ca să dea rodul lipsit de sevă şi otrăvit al acelui fiu, în care nici dragostea mamei nu reuşea să pătrundă. Şi frate şi soră se strînseseră, atunci, contopiţi într-o îmbrăţişare de o duioşie infinită, de o infinită angoasă, în umbra casei posomorîte, alinaţi de consolarea plînsului care-i unea pentru prima dată, sfîşiindu-le însă inimile. El trebuia să trăiască pentru sora lui şi pentru băiatul acela. Vestea arestării lui Roberto, devenită inevitabilă, aşteptată de la o clipă la alta, se întîmplase în cele din urmă, o dată cu sinuciderea lui Corrado Selmi, dar vagă, restrînsă în cîteva rînduri în ziarele siciliene, ca o ştire căreia cititorii nu i-ar fi dat importanţă, stăpîniţi cum erau toţi, atunci, de starea morbidă de a cunoaşte, în cele mai mici amănunte, masacrul din Aragona.

Emoţia cumplită a Annei, din cauza fiului ei, singur la Roma, gîndul la ajutorul de care avea nevoie pentru Roberto, îl îndemnaseră pe Giulio să se întoarcă imediat în capitală. Dar cum să o părăsească pe maică-sa în starea aceea, singură acolo cu Anna ce se tot învîrtea prin camere, chemîndu-şi fiul, de parcă-şi pierduse minţile ! ? Şi ce

ajutor i-ar fi putut da lui Roberto ? Singurul ajutor real ar fi fost banii, rambursarea la bancă a acelor patruzeci de mii de lire, încît să poată crede toată lumea că el luase acești bani pentru propriile sale nevoi. Sinuciderea lui Selmi poate că îi va deschide lui Roberto porțile temniței, după denunț și arestare, dar îi va rămîne indelebilă, totuși, pata unei complicități dubioase. Cîți vor crede mîine că Roberto se oferise în mod dezinteresat să contracteze datoria pe numele lui în contul altuia ? Declarația lui Selmi, dacă exista într-adevăr, după cum pretindeau ziarele, nu ar fi fost de ajuns ca să șteargă cu totul pata aceea.

Dincolo, în camera mamei sale, era canonicul Pompeo Agrò, care de atîtea zile, ore în șir, nu se mai desprindea de fotoliul de la picioarele patului, cu ochii ficși pe figura stinsă a celei ce zăcea, poate cu speranța de a descoperi un semn, ceva ce ea — nemaiavînd nimic de spus oamenilor — ar fi dorit, prin mijlocirea lui, să comunice cu Dumnezeu. De mai multe ori la rînd o chemase cu un glas sonor pe nume, dar fără să obțină vreun răspuns.

Giulio îi spuse lui Mauro să aștepte puțin : voia să se sfătuiască cu Agrò dacă vederea sau vocea lui Mortara credea că ar conta mai mult ca speranța sau ca temerea lui, și anume, dacă zdruncinînd-o pe mama lui din torpoarea aceea de moarte i-ar putea face bine sau rău.

— Cred — îi răspunse Agrò — că nu mai e nici de sperat și nici de temut nimic. Nu va sesiza nimic. Încearcă. De altfel, dacă o ține-o tot așa, oricum, o așteaptă moartea.

Mauro intră ca un orb în camera aproape în beznă, chemînd tare, gîfîind de emoție :

— Donna Caterina... donna Caterina...

Rămase în fața patului, uluit de chipul ei, cu privirea în tavan, stînd pe pernele ridicate, cadaverică, bănuindu-i ochii tulburi și denși de o teamă disperată, sub închiderea perpetuă a pleoapelor grele învinețite, cu o încăpățînată, absolută, voință de moarte în pometi, în tîmplele adîncite, în nările subțiate, ale nasului ascuțit, în buzele subțiri livide, nu numai strînse, dar în cîte un punct lipite de saliva uscată.

— Oh, fata mea... oh, fata mea... — exclamă. Donna Caterina... sînt eu... Mauro... cîinele păzitor al tatălui dumneavoastră... Priviți-mă.. deschideți ochi... vreau să mă priviți... Deschideți ochii, donna Caterina ; privindu-mă pe mine, vă priviți însuși chinul dumneavoastră...

Ascultaţi-mă : trebuie să vă spun ceva : ...mă întorc de la Roma...

Izbindu-se de impasibilitatea rigidă, funerară, a muribundei, emoţia lui Mauro Mortara se transformă brusc în suspine, foarte asemănătoare rîsului. Agrò şi Giulio, plîngînd şi ei, îl luară, unul de o parte şi altul de cealaltă, şi susţinîndu-l de braţe, îl scoaseră afară din cameră.

Muribunda, rămasă singură în umbră, neclintită pe pernele ridicate, auzi glasul într-un tîrziu, ca şi cum acesta ar fi avut de străbătut drum lung, pînă s-o ajungă în adîncile îndepărtări misterioase, în care se cufundase mintea ei. Şi din aceste depărtări, ca răspuns la glasul acela, tîrziu, se furişă sub pleoapele ei închise o lacrimă, ultima, pe care nimeni n-a văzut-o. Se rostogoli dintr-un ochi ; se prelinse pe un obraz ; căzu şi apoi dispăru printre zbîrciturile gîtului.

Cînd Pompeo Agrò reveni să se aşeze pe fotoliul de la picioarele patului, nici în ochi şi nici pe obraz nu mai era urma lacrimei.

Donna Caterina murise.

CAPITOLUL AL ŞASELEA

PENTRU DONNA ADELAIDE CĂ ŞI pentru don Ippolito Laurentano încă din prima seară de cînd rămăseseră singuri, în vila de la Colimbètra, începuse un supliciu prevăzut de amîndoi, foarte greu de suportat, oricîtă bunăvoinţă ar fi dovedit atît unul cît şi celălalt.

De îndată ce plecaseră invitaţii de la ceremonia nupţială, don Ippolito, cu multă politeţe, luîndu-i o mînă, dar fără să i-o privească pentru a nu observa ce diferită era faţă de aceea ţinută cîndva în mîinile sale (o mînă palidă şi lungă, moale, duioasă şi uşoară) căutase s-o facă să înţeleagă binele pe care-l aştepta de la ea în solitudinea aceea a exilului, ale cărui motive presupunea că i-ar fi cunoscute ei, dacă nu toate, cel puţin în parte. În faţa cîmpiei silenţioase, cuprinsă de întunericul nopţii, discursul pe care i-l ţinuse pe terasă fusese, ce-i drept, ceva cam

prea lung și oarecum obositor. Biata donna Adelaide, oprimată de violența atîtor sentimente noi în timpul acelei zile, și acum de toată umbra aceea și de tăcerea care plutea în jurul ei, făcîndu-i mai mult ca oricînd sufocantă angoasa față de ceea ce amenința misterios încă „teribila ei domnișorie", la un moment dat, deși făcuse un mare efort, nu a mai putut auzi nimic din acel discurs calm și interminabil. Avusese impresia că el, rupt de realitatea timpurilor, ar fi vrut s-o tîrască cu forța într-un vîrf de munte nespus de înalt, și cețos, de unde i-ar fi fost greu, dacă nu chiar imposibil, să coboare, și să fie încă în stare să reziste în fața altor surprize și a altor emoții pe care i le pregătea, fără îndoială, noaptea aceea. Nu din reavoință, ci din cauza aerului, iată, din cauza aerului care, la un moment dat, simțea că-i lipsește, îi fusese imposibil să mai asculte discuțiile sale lungi. Oh, bunule Dumnezeu, și în fond de ce să tot ocolească, așa pe departe, dacă în cele din urmă totdeauna trebuia să ajungă să facă aceleași lucruri, cele comandate de natură ? Ce năravabsurd, Dumnezeule ! Și fără nici un alt efect, decît oboseala și ciuda. Și ciuda, da. Pentru că lucrurile de făcut sînt simple, de numărat toate pe degetele mîinii, așa că, la urmă, fiecare trebuie să recunoască că tot ocolul în jurul lor nu numai că e inutil, ci chiar stupid și dăunător, în măsura în care după aceea, tocmai din cauza oboselii și cu ciuda acestei recunoașteri, se fac tîrziu și se fac prost. Mai întîi începuse să-l privească pe prinț, sau mai degrabă, barba lui, neînchipuit de lungă cu ochi imploratori și în același timp speriați. Apoi, năucită, simțise o nevoie imperioasă de a-și retrage mîna și de a răsufla, de a răsufla puțin măcar, neputînd răbufni, neputînd striga ca să-și reverse sufocarea și agitația. În cele din urmă, reușise să-și învingă buimăceala : urechile își recăpătaseră auzul pentru o clipă, dar nu pentru el, ci ca să fugă departe, agățîndu-se de vreun fir de sunet, în bezna nopții, care să-i dea o ușurare, o distracție. Venea dinspre malul mării, acolo jos, invizibil, un continuu murmur surd. Și deodată, tocmai în punctul unde discursul prințului devenise mai patetic, donna Adelaide erupse cu întrebarea :

— Dar ce e, marea ? Atît de tare se aude în fiecare noapte ?

Don Ippolito, mai întîi buimăcit (marea ? ce mare ?) simţi după aceea că-i alunecă braţele în jos :

— Ah, da... e marea, e marea...

Şi-i lăsase mîna şi se dăduse deoparte.

Donna Adelaide, stînjenită, neştiind cum să remedieze evidenta jenă a prinţului, provocată de întrebarea ei inoportună, rămăsese parcă în mod bizar agăţată de întrebarea ei.

Răspunsul se lăsase un timp aşteptat ; în cele din urmă sosise din depărtare, grav :

— Are vuietul acesta cînd suflă vîntul *sirocco*...

Murmurul acela îndepărtat al mării îi era drag lui, dar era şi trist. De atîtea ori, în pacea profundă a nopţilor, îi transmisese o stare de angoasă şi în acelaşi timp îi ţinuse de urît. Întins pe şezlong, se lăsase legănat de acel freamăt întunecat şi continuu al apelor care vorbeau de pămînturi îndepărtate, de o viaţă diferită, tumultuoasă, pe care el nu avea s-o mai cunoască niciodată. La chemarea aceea simţise cum cade brusc, din nou, în adîncul vechii sale solitudini.

Cum să mai reia acum discuţia ? Şi, pe de altă parte, cum să rămînă aşa, în tăcere, s-o lase aşa acolo, departe, pe terasă, pe femeia aceea care-i aparţinea acum pentru totdeauna şi care se încredinţase politeţii sale, în solitudinea aceea, nouă pentru ea şi desigur neplăcută ? Trebuia să-şi facă singur curaj, să-şi învingă repulsia şi să se apropie din nou de ea. Dar sigur că acum nu mai putea intra cu ea în altă intimitate, decît de trup, don Ippolito se întrebase cu amărăciune ce alt efect ar fi putut avea această intimitate, dacă nu pierderea ireparabilă a consideraţiei sale.

Şi, într-adevăr, în noaptea aceea...

Ah, biată donna Adelaide nu şi-ar fi putut închipui niciodată un asemenea spectacol, de milă şi în acelaşi timp de teamă ! Şi acum îi venea să-şi facă cruce cu amîndouă mîinile. Ah, Sfîntă Fecioară Maria ! Un bărbat cu o barbă pînă în pămînt... un bărbat serios... Doamne ! Doamne ! Îi văzuse, la un moment dat, fugind, umilit şi înfuriat. Poate că se dusese să se cuibărească în sălile *Muzeului*, la parter. Şi ea rămăsese să-şi petreacă restul nopţii pe jumătate îmbracată, în spatele unei ferestre, ascultînd suspinele unui ciuf îndrăgostit, poate în pădurea de la Civita, poate într-alta mai departe, de la Torre-che-parla.

Slavă Domnului că a doua zi dimineaţă vederea cîmpiei şi a mobilei rafinate a vilei o mai consolase puţin şi o mai refăcuse în parte, readucîndu-i starea obişnuită de spirit, graţie căreia dacă nu s-ar fi temut că face mai rău, s-ar fi apropiat ea prima de prinţ ca să-i spună, aşa, într-o doară, fără să-şi mai cîntărească cuvintele, că, ce mai, să nu-şi facă gînduri şi nici să nu se mîhnească de nimic, fiindcă ea... ea era mulţumită, chiar mulţumită, aşa...

Îi făcuse milă chipul lui întunecat ! Bietul om, nu putuse nici să-şi ridice ochii s-o privească, cînd începuse din nou să-i vorbească la masă. Dar desigur, desigur, sigur că da ; condiţia lor era o condiţie neobişnuită ; să se trezească astfel, soţ şi soţie, aproape fără să se cunoască. Încet, încet, fără îndoială, avea să se nască între ei o intimitate, şi... dar desigur, desigur, fără îndoială !

Îşi dăduse seama însă, că vorbele ei amplificaseră enervarea prinţului, înfuriindu-l de-a binelea, încît o cuprindea o teamă cumplită cînd se apropia noaptea. Această teroare a durat mai multe nopţi în şir ; cînd, în cele în urmă, obţinuse favoarea de a fi lăsată în pace şi de a dormi singură, într-o cameră separată. Doar că, a doua zi, venise la Colimbètra monseniorul Montoro ca să-i facă între patru ochi o anume predică. Şi atunci ea, din nou : Oh, Sfîntă Fecioară Maria ! Dar ce... nu !... Ah, cum ?... ce ?... ce trebuia să facă ea ?... Isuse Cristoase !... La vîrsta ei, scălîmbăieli, dulcegării ? Ah, niciodată aşa ceva ! nu, nu ! nu, nu ! asta niciodată ! Nu-i stăteau în fire, asta e ! Şi de altfel, de ce ? Nu puteau rămîne aşa ? Ea nu cerea altceva. Ce figură făcuse monseniorul ! Şi din clipa aceea biata donna Adelaide nici nu mai ştia pe ce lume se afla sau, după cum spunea ea, începuse să se simtă „captivă a turcilor", nu mai pricepea nimic. Cum aşa ? Era vina ei ?

Prinţul, toată ziua ferecat în Muzeu, nu apăruse deloc, decît la prînz şi seara la cină, rigid, încruntat, taciturn. Aer ! aer ! aer ! Da, era atît de mult, acolo : dar pentru donna Adelaide nu mai era de respirat. Şi frumuseţea era că de sufocarea de care suferea ea i se păruse că sufereau toate lucrurile din jur, mai ales copacii ! La capătul de sus al celor trei terenuri în pantă, înflorite, în faţa vilei, se afla de peste o sută de ani un măslin sarazin, al cărui trunchi robust, plin de noduri şi din cauza vîntului, cînd cald, cînd rece, sau din cauza pămîntului, crescuse strîmb

încît părea că suportă cu o durere nesfîrșită bogatele-i ramuri, crescute numai pe o parte, drepte, pe contul lor. Nimeni nu-i putuse scoate din cap donnei Adelaide că acel copac, așa lăsat pe o parte și împovărat de toate ramurile acelea, nu suferea.

— Oh, Doamne, dar nu vedeți ? Suferă ! v-o spun eu că suferă, sărmanul !

Și dăduse ordin să-l taie. După ce a fost tăiat, privind locul unde se înălțase măslinul mai înainte :

— Ah ! — răsuflase ea. Așa e bine ! L-am eliberat !

Nu se oprise aici. Mai dăduse și alte dovezi de inimă caritabilă în serile fără lună, în timpul mesei de seară, față de micuțele ființe înaripate, atrase de lumina policandrului din sufragerie. Un oarecare Pertichino, un băiețandru de vreo treisprezece ani, fiul sergentului din cîmpul de gardă era însărcinat să stea în spatele scaunului donnei Adelaide ca să alunge imediat insectele acelea, de cum intrau. Doar că, adesea, Pertichino, distrat, cădea în contemplația mănușilor sale mari albe de ață în care i se vîrîseră mîinile ; și donna Adelaide, de fiecare dată, trebuia să-l smulgă stării lui contemplative cu țipete și salturi provocate de țîrîitul vreunui greiere sau de bîzîitul vreunui fluture, cap de mort.

— Nimic ! Un fluturaș... Nu vă speriați ! Iată-l aici pe fluturaș...

— Biată insectă, n-o face să sufere ; omoar-o iute ; că altfel, intră din nou... S-a făcut ?

— S-a făcut, excelență. Iată-l aici !

— Nu, nu, ce faci ? Nu mi-l arăta, bietul fluture ! Fluture era ? chiar fluture ? Biată insectă... Dar cine i-a spus să intre ? Cu atîta natură minunată afară... Ah, de-aș avea eu aripi, de-aș avea aripi !

Ca și cum ar fi spus că fără să se mai gîndească de două ori și-ar fi luat zborul.

Don Ippolito, deși iritat și dezgustat, o lăsase în pace. Pînă într-o seară cînd nu s-a mai putut abține. Erau amîndoi pe terasă, la o oarecare distanță unul de celălalt. El aștepta ca sus, din coroanele dense ale măslinilor, înălțați pe panta colinei, în spatele rîpei, să răsară luna plină, reînnoindu-i în suflet o scumpă și veche senzație. De fiecare dată i se părea că luna plină, apărînd din spatele coroanelor acelor măslini, în fața spectacolului vastei cîmpii de la poalele lor și a mării îndepărtate, ar mai rămîne încă, după

atîtea secole, cuprinsă de consternare şi de stupoare, la vederea cîmpiei pustii şi silenţioase unde se ridicase cîndva unul din cele mai splendide şi fastuoase oraşe din lume. Acum luna era pe punctul de a răsări, se întrezărea în foşnetul vîrfurilor ramurilor argintii ale măslinilor şi don Ippolito îşi oferea melancolia sa surprinsă şi neliniştită primirii vechii impresii o dată cu întreaga cîmpie, de unde venea un supus şi misterios ţîrîit de greieri, iar cînd şi cînd geamătul unui ciuf, cînd, pe neaşteptate, de la micuţa cazarmă de pe marginea rîpei Sperone, izbucnise sunetul ţipător şi necuviincios al fluieraşului din trestie al căpitanului Sciaralla, destrămînd toată vraja momentului. Donna Adelaide începuse să bată din palme cu un aer de bucurie.

— Oh, ce frumos ! Bravo, căpitanul ne cîntă un cîntecel !

Don Ippolito sărise în picioare, fremătînd tot de furie şi de indignare, astupîndu-şi urechile şi strigînd cu disperare :

— Blestemaţi ! Blestemaţi ! Blestemaţi !

Şi, apucîndu-l de umeri pe Pertichino şi scuturîndu-l cu furie, îi poruncise să alerge şi să-i strige ticălosului din marginea prăpastiei de vizavi să înceteze imediat.

— Şi apoi, afară de aici, pleacă de aici ! Nu vreau să te mai văd ! Dacă cineva e plictisit de muşte să şi le omoare singur ! Ne-am înţeles ? ! Singur ! Sînt obosit, sînt sătul de toate vulgarităţile astea care-mi taie respiraţia ! Gata ! Gata ! Gata !

Şi fugise de pe terasă, cu ochii strînşi şi cu mîinile pe tîmple.

Noroc că, după cîteva zile, se prezentase la vilă don Salesio Marullo, cu un chip pierit şi parcă afumat, prudent şi speriat, să ceară ajutor şi ospitalitate. Devenise, încă din prima zi, cavalerul însoţitor al donnei Adelaide, care credea că i-l trimisese Dumnezeu.

— Don Salesio, te implor, mănîncă ! Te rog să te refaci cît mai repede ! Imediat, Pertichino, alte două ouşoare lui don Salesio !

Începuse să-l îndoape ca pe un curcan în ajunul Crăciunului. Bietul om, ajuns ca o larvă, nu fusese în stare să-i opună nici o rezistenţă ; înghiţise, înghiţise şi iar înghiţise cu lăcomie tot ceea ce i se pusese în faţă, şi

aproape în gură, cu mîna ; apoi, hm, apoi a plătit cu dureri cumplite și tulburări de intestine și de tot felul, din care cauză, în toiul distracției, sau al unei atmosfere plăcute, plănuită cu căpitanul Sciaralla, vrînd s-o mai distreze pe prințesă, deodată se schimba la față, trecînd printr-o gamă de culori, ca în cele din urmă să se vadă nevoit să fugă, să nu mai spunem cu cîtă suferință în orgoliul lui, acum secătuit.

Dar donna Adelaide exulta de bucurie. Neputînd să mai facă ceva împotriva demnității prințului, soțul ei, din răzbunare, ea era gata să batjocorească demnitatea masculină, indiferent cine i-ar fi ieșit în cale ; fie chiar și demnitatea căpitanului Sciaralla. Din întîmplare, printre hîrtiile din biroul aflat în camera secretarului Lisi Préola, ea dăduse de o veche poezie, scrisă de mînă, la adresa căpitanului ; și printre altele scria astfel :

Oppur vai, don Chisciottino,
all'assalto del mulino ?
od a caccia di lumache
t'avventuri col mattino
così rosso nelle brache
nel giubbon così turchino,
Sciarallino, Sciarallino ? [1]

Și într-o zi, cînd plouase cu găleata, de îndată ce încetase ploaia, ea coborîse în rariște, lîngă corpul de gardă unde „militarii" făceau exerciții, și chemîndu-l deoparte pe Sciaralla, îi poruncise cu un aer misterios să-și trimită oamenii, cu o săpăluță într-o mînă și cu un coșuleț într-alta, în căutare de *babbaluceddi,* adică de melcișori care fără îndoială că apăruseră ca o spumă din pămînt, după atîta ploaie.

Bietul căpitan, după un asemenea ordin, se pierduse rău cu firea.

Cum să dea el oamenilor săi un asemenea ordin milităresc ?

Deoarece donna Adelaide, ca să-l pună la încercare, pretinsese ca acea căutare de melci să fie astfel executată, încît să aibă aerul unei adevărate expediții militare...

— Excelență, și cum să fac ?

[1] Sau te duci, don Chisciottino / la asaltul unei mori ? / sau vînezi melci în noroi / de-ai pornit-o de cu zori / așa roșu la nădragi / verde-albastru la tunică / Sciarallino, Sciarallino ? (n. tr.).

— De ce ?

— Dacă ne pierdem prestigiul, excelenţă ?...

— Ce prestigiu ?

— Ei bine... înţelegeţi, eu trebuie să le comand... şi în asemenea momente...

— Eu vreau *babbaluceddi !*

— Da, excelenţă... mai tîrziu, cînd rup rîndurile...

— Cînd rupi... ce anume ?

— Rîndurile, excelenţă.

— Nu, nu ! Atunci se termină ce-i mai frumos, ce are una cu alta ! Eu vreau să luaţi aceşti *babbaluceddi* în stil militar !

Şi n-a fost chip să o facă să renunţe la tirania ei capricioasă. Cu ce efecte, ca disciplină, Sciaralla a doua zi îl lăsase pe don Salesio Marullo să facă consideraţii amare asupra acestui fapt, şi aşa de cîtva timp consternat de veştile sosite din toată Sicilia, de agitaţia extraordinară a *Grupărilor muncitoreşti,* cărora părea că nici poliţia nu le mai face faţă, nici miliţia, „aceea adevărată" !

— De-ar înţelege măcar că şi noi sîntem aici împotriva guvernului... Dar nu, dragă don Salesio : fiindcă sînt o ligă, nu atît împotriva guvernului, cît împotriva proprietăţii, înţelegeţi ?

— Înţeleg, înţeleg...

— Vor pămînturile ! Şi dacă, după ce vor fi alungaţi din oraşe, se vor năpusti la ţară ? Sîntem o mînă de oameni... Şi mai ales batem la ochi, fiindcă avem aerul de echipament de război, înţelegeţi ?

— Înţeleg, înţeleg...

— Aici, înarmaţi astfel, o spunem chiar noi înşine că sîntem în pericol ; provocăm asaltul ; sîntem ca un stat mic căruia i se poate face război aparte, mă înţelegeţi ? Şi mîine o ofensă adusă nouă, ştiţi cum ar lua-o prefectul ? ca pe o pedeapsă justă. Va avea grijă de ceilalţi şi de noi va spune : „Ah, excelenţa sa, prinţul de Laurentano, vrea să facă pe regele, cu miliţia lui ? Ei bine, acum să se apere singur !" Dar noi cu ce să ne apărăm ? Să-mi spuneţi dumneavoastră... Ce treabă e asta ? !

— Încet, ei, cu armele...

— Arme ? Nu mă faceţi să rîd ! Astea sînt arme ? Dar cînd vrei să-i ţii pe oameni aşa... şi îmbrăcaţi, vă spun, dumneavoastră mă vedeţi... ai nevoie de curaj,

credeți-mă, îți trebuie curaj să umbli îmbrăcat așa, în vremuri ca astea, o haină care țipă de la distanță... de simt cum mă fac de toate culorile, cînd mă văd cu pantalonii ăștia roșii. Don Salesio, spuneți și dumneavoastră, ne arde de glumă acum ? Cînd, vă spun și eu, are orgoliul acesta exagerat de a nu voi să se plece în fața nimănui...

— Poate, — sugera, șovăitor, don Salesio, — ar fi prudent să aduni...

— Alți oameni ? Și pe cine ? Acesta ar fi planul meu ! Dar pe cine ? Țărani ? Dar dacă și ei fac parte din ligă ? Dușmani în casă ?

— Mda... mda...

— Dar ce ! Știți care ar fi singura soluție ?

N-a spus-o cu glas tare ; cu două degete și-a apucat haina pe piept ; precaut, a scuturat-o ușor ; apoi, parcă pe furiș, a făcut alte două gesturi care însemnau : s-o împăturească și s-o pună din nou ; și imediat întrebă :

— Ce ? Nu ? Dumneavoastră spuneți că nu ?

Don Salesio își strînse umerii :

— Spun că prințul... poate....

— Ei, da, fiindcă nu trebuie s-o poarte el ! Da, don Salesio, cerul se întunecă, se întunecă din ce în ce mai tare peste tot ; și primele fulgere le vom atrage noi aici, cu aceste fiare vechi în mînă ; veți vedea dacă greșesc eu !

Ce-i drept, după cîteva zile se auzi trăsnetul și încă teribil ; vestea masacrului de la Aragona. Părea că se dezlănțuia totul chiar în Colimbètra, deoarece întîmplarea făcea ca sub același acoperiș să-l descopere pe tatăl principalului autor al masacrului, secretarul Lisi Prèola, și pe tatăl vitreg al victimei, bietul don Salesio. Și buimăceala și oroarea au crescut și mai tare cînd, de la Roma, ca un tunet al acelui trăsnet căzut atît de aproape, a mai ajuns și cealaltă veste a nebuniei Dianellei.

Donna Adelaide, lovită acum direct de nenorocire, nu s-a mai gîndit să-l îndoape pe don Salesio cu mila ei zgomotoasă și apăsătoare, ci începu să țipe că Dianella înnebunise din cauza acelui masacru, așa că ea nu mai putea rămîne la Colimbètra unde era și tatăl asasinului ! Și prințul, ca s-o facă să înceteze, deși considera nedrept să-și arate cruzimea față de bătrîn, și așa doborît de vina infamă a fiului, s-a văzut silit să-l dea afară din vilă, cu

un cec. Mai înainte de a pleca, Prèola, tîrîndu-se cu greu, cu capul său mare plin de vene şi cu ţeasta tremurîndă, a vrut totuşi să-i sărute mîna şi doamnei prinţese, spunîndu-i că el era bucuros să-şi ofere stăpînilor, pentru delictul fiului său, penitenţa de a lăsa după treizeci şi trei de ani serviciul făcut în casa aceea, cu atîta drag şi devotament. Donna Adelaide, emoţionată şi căită, începu să fie neliniştită, şi în faţa lui Dumnezeu îl numi pe prinţ răspunzător de remuşcarea ei, fiindcă-l pedepsise pe nedrept pe bietul bătrîn ; da, prinţul, da, din cauza enervării continue în care o ţinea, aşa încît ea nici nu mai ştia ce voia, şi ca să mai răbufnească într-un fel; spunea şi făcea anumite lucruri contrar firii ei. Şi neliniştea ei deveni şi mai intensă de îndată ce află că s-au întors de la Roma fratele ei şi Dianella. Pe monseniorul Montoro, care sosise la Colimbètra ca să-şi exprime condoleanţele pentru moartea donnei Caterina, l-a întrebat cu ochii umflaţi de lacrimi dacă lui i se părea uman să i se interzică să se ducă să-şi vadă nepoata, căreia îi ţinuse loc de mamă !

Don Ippolito, în momentul acela, nu era în vilă. Se dusese la cimitirul de la Bonamorone, la o mică distanţă de Colimbètra, ca să se roage la mormîntul surorii sale. Cînd a intrat, întunecat la chip, în salon, prefăcîndu-se că nu remarcă plînsul soţiei, i se adresă episcopului care-i apăruse în faţă, îndurerat şi cu mîinile întinse :

— A murit disperată, monseniore. Disperată. Fiul în închisoare, compromis o dată cu atîţia alţi asemenea *patrioţi*, în frauda băncilor. Şi Selmi, care venise aici ca adversar al lui Capolino, aţi aflat ? S-a omorît. Ispăşesc toţi isprăvile lor minunate ! Este o ruină, monseniore ! Dumnezeu să aibă milă de morţi ! Eu îmi simt inima atît de arsă de indignare, că nu mi-a fost cu putinţă să mă rog. Un freamăt în genunchi m-a făcut să mă ridic de pe mormîntul bietei mele surori, şi m-am întrebat dacă acesta era momentul de rugă şi de plîns sau mai degrabă de trecere la acţiune, monseniore. Dar chiar trebuie să rămînem inerţi, în vreme ce se distruge tot şi oamenii se răzvrătesc ? Aţi auzit, aţi citit în ziare ? Mulţimile au zdruncinat o grămadă de oameni cu tot felul de predici anarhice ; s-au dus în piaţă ca să strige împotriva asupririi impozitelor, aducînd cu ei Crucifixul şi statuete cu sfinţi !

— Chiar şi imaginile regelui şi ale reginei, totuşi, don Ippolito, — îi atrase atenţia cu amărăciune, monseniorul.

— Ca să-i dezarmeze pe soldaţi prin ele ! — răspunse prompt don Ippolito. Acesta-i semn că sufletul poporului este încă alături de noi ! Este clar simbolul ! Ştiţi că fiul meu este în Sicilia ?

Monseniorul îşi plecă de mai multe ori capul cu o tristă gravitate, crezînd că prinţul îi pusese întrebarea aceea ca să-l facă părtaş al unui necaz.

— A călătorit împreună cu don Flaminio — adăugă cu un suspin, — şi cu biata fată.

Donna Adelaide erupse din nou în şi mai mare hohote de plîns. Don Ippolito dădu cu furie din picior.

— Trebuie să ne învingem propriile noastre dureri — spuse cu demnitate — şi să privim mai departe ! Să ştim să trăim pentru ceva, ceva deasupra mizeriilor noastre cotidiene şi a tuturor mîhnirilor provocate de viaţă ! I-am scris fiului meu, monseniore, şi am trimis şi după Capolino ca să-i propun să se ducă să se unească cu el, dacă e posibil, să ajungă la o oarecare înţelegere...

— Dar cum aşa, don Ippolito ? — exclamă cu stupoare şi mîhnire monseniorul. Cu cei care abia i-au asasinat soţia ?

Don Ippolito dădu din nou cu piciorul în covor, strînse pumnii, îi mişcă de cîteva ori, şi cu faţa ridicată fremătă indignat :

— Sclavie ! Sclavie ! Sclavie ! Ah, dacă eu n-aş fi bătut în cuie aici !

— Dar ce, sîntem în exil ? Chiar sîntem exilaţi ? — întrebă atunci, printre lacrimi, donna Adelaide, adresîndu-se episcopului. Cine ne interzice să ieşim de aici, să ne ducem unde credem noi, monseniore ?

— Cine ? — strigă don Ippolito, întorcîndu-se brusc, cu chipul pălit de mînie. Încă n-ai aflat ? Monseniore, n-aţi clarificat dumneavoastră exact condiţiile noii mele căsătorii nenorocite ? Cum de încă nu ştie această făptură cine ne interzice să ieşim de aici ?

— Dar într-o situaţie ca aceasta ! — gemu donna Adelaide. Plec eu singură ! El poate rămîne ! Sfinte Dumnezeule, este nevoie şi de puţin suflet, şi de puţin suflet e nevoie !

Monseniorul Montoro o imploră, printr-un gest, să tacă, să fie prudentă. Don Ippolito își duse mîinile la frunte și se apăsă cu putere pe față, mult timp ; apoi, cu un glas total schimbat, profund amar și profund descurajat, spuse :

— Monseniore, căutați să-l înduplecați pe cumnatul meu s-o aducă aici pe fată, lîngă mătușa ei. Poate că liniștea, noutatea locului să-i facă bine.

— Ah, aici ? chiar aici ? Aha, dacă vine ea aici... erupse atunci donna Adelaide cu o explozie de bucurie, foindu-se pe scaun, aproape dansînd pe el. Da, da, da, dragul meu monsenior. Auziți ? El a spus-o ! Convingeți-o să vină aici, monseniore, imediat, imediat, aici, biata mea copilă !

Încîntat de favoarea făcută, monseniorul își întinse mîinile durdulii și albe ca să-i stăvilească vehemența :

— Așteptați... permiteți ? Iată... trebuie să vă spun... oh, ceva ce m-a înduioșat nespus... Aici, da... dar așteptați.... veți vedea că deocamdată este mai bine s-o lăsați pe biată copilă la Girgenti... Poate că avem un mijloc s-o vindecăm. Da, iată, alaltăieri, seară, știți cine a venit la mine la episcopie ? De Vincentis, bietul Niní. De Vincentis, îndrăgostit de multă vreme de fată, o știți prea bine. Dragul de el ! Oh, dacă l-ați fi văzut ! Într-o stare, vă asigur, de-ți făcea milă. A început să plîngă, m-a implorat să-i spun lui don Flaminio să aibă încredere în el și să-l lase lîngă fată, că el, tot insistînd cu dragostea lui, cu mila lui afectuoasă, spera să o trezească la realitate, să o ajute să-și vină în fire, s-o readucă la viață. Ei bine, ce părere aveți ?

— Măcar să fie așa ! — exclamă donna Adelaide. Și Flaminio ? Flaminio ?

— Ieri dimineață i-am transmis imediat mesajul lui Niní, — răspunse monseniorul. Și don Flaminio care cunoaște inima, gentilețea și cinstea neprihănită a tînărului, a acceptat propunerea, promițîndu-i lui De Vincentis că dacă va face minunea de a o vindeca, fata va fi a lui. Acum tînărul este acolo, lîngă biata fată. S-o lăsăm deocamdată, donna Adelaide, și să ne rugăm la Dumnezeu împreună, să se facă minunea asta.

Cu acest îndemn, monseniorul își luă rămas bun. Pe scări îi spuse lui don Ippolito că avea de gînd să trimită o scrisoare sacerdotală credincioșilor din eparhie, și că

peste cîteva zile avea să vină să i-o citească, mai înainte de a o trimite. Don Ippolito își deschise brațele și, de îndată ce episcopul o porni cu trăsura, se duse să se închidă în sălile *Muzeului* său.

Donna Adelaide rămase să plîngă, mai întîi de duioșie față de gestul bietului Nini, apoi de disperare, deoarece știa, din păcate, ce rece o lăsase cîndva pe fată tînărul acesta. Poate, dacă ar fi putut fi lîngă fată și ea, ca s-o convingă... cine știe ! Și începu din nou să se frămînte, să se chinuie în neliniști, mistuită de furie împotriva barbariei prințului care o obliga să stea acolo. Și în fond de ce ? ce reprezenta ea, ce trebuia să facă ea, acolo ? Nu, nu, nu ; voia să plece de acolo, să scape de acolo, să fugă, de nu, avea să înnebunească și ea ! Se hotărî să-i scrie fratelui ei, să-l implore să vină imediat s-o ia, s-o elibereze din temnița aceea, cu binele sau cu răul.

Încîntat de faptul că fusese chemat de prințul de Laurentano, Ignazio Capolino, tocmai cînd se pregătea să plece la Colimbètra, în vestiar, auzi pe bătrîna lui slujnică respingînd cu brutalitate pe cineva, care întreba de el. Înaintă, întinse capul să vadă cine era și dădu de două femei îmbrăcate în negru, cu un șal tot negru pe cap, strîns în jurul feței palide și supte. Erau cele două fete ale lui Pigna, Mita și Annicchia.

Capolino, de cum auzi numele, le pofti în salon și, după ce insistă să se așeze amîndouă pe scaune, le întrebă ce doreau. Din pudoare față de mizeria lor și ca să-și susțină cu demnitate jalea, rezistau amîndouă la tulburarea care le stăpînea. Efortul pe care-l făceau ca să nu izbucnească în plîns, și emoția fantastică le gîtuiau vocea. Și amîndouă își frecau cu putere degetul cel mare de arătătorul mîinii stîngi, bont, înnegrit, crăpat din cauza trecerii asidue a acului și a aței, ca și cum numai în sensibilitatea pierdută a acelui deget ar fi putut găsi puterea și curajul de a vorbi. În cele din urmă, Mita, abia ridicîndu-și ochii tulburi, izbuti să spună :

— Domnule deputat, am venit să vă rugăm...

Și cealaltă, imediat sugeră, corectă :

— Vă deranjăm, cu durerea pe care o aveți în inimă...

— Spuneți, spuneți, vă rog, — le îndemnă Capolino. Sînt aici ca să vă ascult.

— Da, domnule, iată... dumneavoastră ştiţi poate, — reluă Mita, îmbujorîndu-se brusc în obraji, — că tatăl nostru şi Lizio, care e...

— Soţul unei surori de a noastre, — interveni din nou Annicchia.

Mita îi adresă din ochi o dojană îndurerată.

— Au fost arestaţi, domnule deputat !

— Nevinovaţi, domnule deputat, nevinovaţi !

— Noi sîntem martore, că nu ştiau nimic, chiar nimic de faptul că...

Capolino, buimăcit din cauza neliniştii şi a repezelii cu care vorbeau cele două surori, gîfîind, întrebă :

— Ce fapt ?

— Cum ? — exclamă Mita. De faptul, pe care dumneavoastră, din păcate...

— Oh, Doamne ! — exclamă Annicchia. Şi acum ne tremură inima.

Şi Mita reluă :

— Au fost arestaţi şi ei, nevinovaţi, aidoma lui Cristos... noi sîntem martore, că au rămas îngroziţi, de li s-a tăiat şi respiraţia cînd s-a răspîndit vestea ; nu ştiau absolut nimic...

— Şi dumneavoastră puteţi crede, — adăugă Annicchia, — că n-am fi avut curajul să venim aici să vă vorbim, dacă n-am fi fost mai mult decît sigure că sînt nevinovaţi...

Şi Mita, cu ochii în jos, tremurînd toată :

— Pe doamna dumneavoastră, — spuse, — noi am servit-o şi ştim cît era de bună... o doamnă prietenoasă... şi frumoasă, oh, ce frumoasă era... ce durere !

Capolino îşi strînse ochii, se suci puţin pe scaun, şi cu o voce groasă întrebă :

— Aţi avut vreo percheziţie în casă ?

— Da, domnule, — răspunseră într-un singur glas cele două surori. Continuă Mita : — gardieni, comisari, judecători... ca toţi dracii... au răvăşit şi au dat totul peste cap...

— Şi ce-au găsit ?

— Nimic !

— Oh, Fecioară Maria, chiar nimic... Cîteva scrisori... ziare... lista membrilor.

— Membri... un fel de a spune... nu venea nimeni...

— Cărți... hîrtii... Au luat totul cu ei.. și ceva din lenjerie, domnule deputat, cu o picătură de sînge care se prelinsese din împunsătura mea din deget, în timp ce coseam...

Capolino își strînse buzele, ducîndu-și o mînă sub nas, rămînînd cîtva timp încruntat, ca să se gîndească ; apoi spuse :

— Dacă nu va ieși la iveală ceva compromițător...

— Ah, nu, domnule ! — exclamă imediat Mita. Legat de motivul arestării lor, nici o vină ; categoric, nici una ! Domnia Voastră ne puteți crede...

— N-am fi venit la Domnia Voastră... — repetă Annicchia.

Capolino întinse mîinile vrînd să le oprească ; se reculese din nou ca să se gîndească.

— Știți — le întrebă apoi — că eu nu sînt bine văzut de către autorități ? Știți că, pentru a scuza treizeci și mai bine de ani de guvernare proastă, vor să lase să se creadă că toate aceste tulburări din Sicilia s-au stîrnit în dedesubturile partidului clerical, din care fac și eu parte ?

— Domnia Voastră... dar cum așa ? — exclamă Annicchia, cu mîinile împreunate. Dacă Domnia Voastră a avut... dacă Domniei Voastre...

— Cu atît mai mult ! Cu atît mai mult — trunchie Capolino. Vor spune : „Iată, vedeți că există un acord ? Inima este un lucru ; politica, altceva. Vine el, el în persoană ca să intervină pentru cei arestați". Așa vor spune !

Cele două surori rămaseră buimace, sufocate.

— Și cum se poate crede așa ceva ?... întrebă Mita.

— Dar n-o cred absolut deloc ! — răspunse, cu un zîmbet de dispreț, Capolino. Se prefac că ar crede astfel ! Asta-i scuza lor. Și eu, ducîndu-mă la ei le-aș face jocul, fără să obțin nimic pentru voi. Chiar așa este ! Și în 1866, cînd voi nici nu erați născute, răscoala populară, din cauza nedreptăților politice și administrative, a fost pusă în spinarea acestui țap ispășitor de partid clerical. Era scuza cea mai comodă, pentru cei ce guvernau atunci, și cu efect sigur !

Cele două surori rămaseră cîtva timp în tăcere, absorbite, ca și cum ar fi văzut că speranța care le dusese acolo s-ar fi transformat în necaz, din cauza unui

motiv cu totul neașteptat pe care nu reușeau să-l priceapă clar.

— Ne-am închipuit, — reluă apoi Mita, — că Domnia Voastră ați fi spus un cuvînt... nu numai față de autorități... dar și în fața celor din tîrg... Trăim din munca pe care o facem noi două, eu împreună cu sora asta a mea... Nimeni nu mai vrea să ne dea de lucru acum, fiindcă toți, din cauza acestei arestări, cred că tatăl nostru și cumnatul sînt complici la masacrul care pe bună dreptate a indignat întreg tîrgul... Acum, dacă dumneavoastră, care ați fost cel mai lovit din toți, ați spune un cuvînt... nevinovăția...

— Și mai este și asta, domnule deputat ! — erupse Annicchia, nereușind să-și mai potolească lacrimile, — că sora noastră, domnule deputat, cînd au venit gardienii să-i aresteze bărbatul și pe tatăl nostru, avea copilașul la piept. I s-a intoxicat laptele, domnule deputat ; și acum copilul e pe moarte, și nu știm cum să-l îngrijim ; și sora noastră pare înnebunită din cauza fiului ei pe moarte, cu tată-său în temniță ! Am rămas cinci surori în casă ; ne întoarcem în toate părțile, și nu știm ce ajutor să le dăm... De asta am venit aici, să vă implorăm, domnule deputat !

Capolino se ridică, îndemnat parcă de emoție.

— Voi vedea... voi vedea ce pot face... Dați-mi un răgaz... Trebuie să văd... pentru... spun, pentru responsabilitatea mea politică... Inima, v-am spus, e un lucru și politica altceva... Dar voi vedea... nu mă angajez... Liniștiți-vă, liniștiți-vă... și curaj, fetele mele... Este un moment oribil pentru toți, credeți-mă... și nimeni nu reușește să mai vadă scăpare...

Le însoți, vorbindu-le astfel, pînă la scărița de la intrare ; n-a vrut scuze și nici mulțumiri ; închise ușa încet, încet în spatele lor.

Deși fără nici o încredere în promisiunea aceea vagă de ajutor, cele două surori de cum au plecat și au ajuns în stradă, au simțit o oarecare ușurare după pasul făcut, aproape o încîntare că știuseră să vorbească, simțindu-se de aceea într-un fel încurajate. Dar, în curînd, gîndindu-se la locul spre care se îndreptau, au căzut din nou în umilința unei rușini îngrozitoare. Se duceau la poștă să scoată ceva bani, trimiși de Celsina de la Roma și despre care nu știau ce să creadă... Și alți bani, în zilele

acelea, puțini, oh, ce puțini, și rodul unei alte rușini, bine cunoscută, veneau de la sora mai mare, de la Rosa, în bietele lor mîini distruse de muncă și acum forțate la lene, forțate să culeagă povara tristă a acelor ajutoare necerute.

Capolino era foarte încîntat că în ochii altora apărea că se duce la Colimbètra, nu din propria-i voință, ci chemat. Era acolo, acum, atîrnată de ramură, o pară, altădată rămasă acră poftei sale nesățioase ; dar acum, din ceea ce putea presupune din știrile recente, trebuia să fie mai mult decît coaptă, gata gata să cadă, la o scuturătură prudentă și curajoasă a mîinii sale. Aceasta ar fi fost împlinirea perfectă a răzbunării sale ! Și totul părea minunat ticluit ca să se împlinească în curînd și bine. Adelaide figura încă nemăritată în fața stării civile. Avea s-o îndemne să fugă cu el la Roma, adăpostindu-se în casa surorii Rosa. Cu prudență, ca să-și consolideze bine dreptul său de salvator, mai întîi va rămîne cu ea cîteva zile la Napoli, biata de ea avînd pesemne o mare nevoie de distracție, și numai un oraș ca Napoli i-o putea oferi. La Roma, fără zarvă, putea contracta căsătoria civilă cu ea. Francesco Vella avea să-i găsească modul de a intra în calitate de avocat consultant în administrația căilor ferate ; și nu s-ar fi spus că nu avea să-i facă plăcere ca el, devenit din nou cumnatul lui, să rămînă cu medalia aceea atîrnată la vestă. Cu timpul, prin intervenția lui don Francesco și a donnei Rosa, poate că s-ar fi liniștit și Flaminio, și nu i-ar mai fi stat în cale. Adevărata țintă era acum de a o convinge pe Adelaide să înfrunte scandalul fugii, în momentul acela nenorocit al nebuniei nepoatei. Dar monseniorul Montoro îi spusese că principele îi interzicea categoric să se ducă la Girgenti, fie chiar și pentru o vizită în casa fratelui ei. O altă conjunctură minunat de propice era gestul milos al dragului Niní De Vincentis față de biata fată. Deoarece, dacă Dianella ar fi fost adusă la Colimbètra lîngă mătușa ei, după cum propusese principele, nici gînd să mai fie vorba de fugă, el n-ar mai fi putut pune piciorul pe acolo ! Dar îi putea fi de-ajuns Adelaidei această vagă speranță, această slabă consolare de departe, de a-l ști îngenuncheat în

fața nepoatei demente pe bietul Niní în chip de San Luigi ? [1] În fond toată ardoarea ei, deși sinceră, de a-și vizita nepoata, părea să fie un pretext de a ieși din Colimbètra. Motivele neliniștilor ei durau toate, exacerbate de însăși interdicția aceea. Nici Flaminio Salvo nu s-ar fi încumetat să-l convingă pe principe să-i îngăduie surorii lui o ieșire de acolo. Trebuia să insiste asupra acestui punct, să-i demonstreze Adelaidei că fratele ei nu era omul care să încalce condițiile stabilite cu principele din nici un motiv ; așa că ea, pierzînd orice ajutor din partea fratelui ei și văzîndu-se condamnată să se distrugă acolo în enervare și plictiseală, nevăzînd altă scăpare decît în el, în disperarea ei va găsi curajul să fugă.

Aceste gînduri și amintiri și presupuneri umblau prin mintea lui Capolino, în timp ce se îndrepta de la Girgenti spre Colimbètra, în trăsură. Dar nu-i stîrneau nici neliniște și nici ardoare. Simțea chiar o răceală grețoasă, ca și cum i s-ar fi închegat vlaga vieții. Simțea că răzbunarea lui era pentru motive îndepărtate, rămase în negura vremii, irevocabile, și moarte în inima lui, și, ca atare, nu i-ar fi adus nici bucurie, nici făgăduială de bine pentru viitor. Îl răzbuna pe cel ce fusese cîndva respins de Adelaide Salvo ; dar el mai era oare acela de atunci ? Atîtea n-ar fi trebuit să se întîmple, dar, din păcate, se întîmplaseră și povara lor moartă o simțea prea aspru în inimă, ca să mai aibă acum vreo bucurie a răzbunării sale. Și totuși, tocmai toate aceste lucruri moarte i-o făceau atît de ușoară. Iată de ce simțea răceala aceea grețoasă. În Nicoletta Spoto putuse găsi o oarecare compensație, o reconfortare în greața abjecției sale ; pentru aceea și cu aceea aproape că merita să fi josnic... Dar să stîrnească acum un nou scandal, să-i aducă un afront unui om ca don Ippolito Laurentano, pentru Adelaide Salvo... Și totuși, poate că, la urma urmelor, ar fi fost chiar o ușurare pentru don Ippolito să-l scape de soția aceea ! Pe moment, amorul său propriu ar fi suferit puțin ; dar nu era rău ca lui, totdeauna atît de favorizat de soartă, frumos, nobil, bogat, care putuse să-și facă gustul și să aibă satisfacția de a ține mereu fruntea sus, soarta

[1] Aluzie la *Luigi Gonzaga* (1568—92) fiul marchizului Ferrante di Castiglione delle Stiviere. Intrînd în congregația *Compagnia di Gesù*, a murit îngrijind bolnavii de ciumă (n. tr.).

însăși, acum, la urmă, prin mîna lui Capolino, să-i întindă o palmă ușoară, așa, în trecere.

Încă o înlesnire, și asta într-adevăr neașteptată, și atît de mare, încît să rămînă încremenit, o găsi, de cum sosi la vilă. Don Ippolito, indignat pe de o parte de neîncrederea episcopului, pe de alta cu totul deziluzionat de răspunsul lui Lando, sosit cu o seară în urmă, de la Palermo, în legătură cu posibilitatea de a cădea la un acord cu partidul clerical, se refugiase, ca în atîtea alte ocazii, dornic de o consolare, în cultul vestigiilor antice, în opera întreprinsă de mult timp asupra topografiei akragantine.

Ca și pentru acropolă, tot astfel și pentru emporiul din Akragante, se împotrivise tuturor topografilor vechi și noi, care-l desemnau la gura Hypsas-ului. Și el susținea în schimb că era numai un port, și că emporiul, adevăratul emporiu, Akragante, aidoma altor orașe antice grecești nesituate chiar la mare, ar fi fost departe, în vreo adîncitură care să poată oferi adăpost sigur navelor ; Atena, la Pireu ; Megara atică, la Niseu ; Megara siciliană la Xiphoniu. Acum, care era adîncitura cea mai apropiată de Akragante ? Era așa-zisa Cala della Junca, între Punta Bianca și Punta del Piliere. Ei bine, acolo, prin urmare, în Cala della Junca, trebuia să fie emporiul akragantin.

El ajunsese la această concluzie în baza unui volum de legende despre Sfînta Agrippina. Și era vesel și satisfăcut de o pagină pe care găsise cum anume s-o insereze în textul arid topografic, ca să descrie călătoria celor trei fecioare Bassa, Paola și Agatonica, care duseseră pe mare, de la Roma, trupul sfintei martire a împăratului Valerian. Nu era nici o îndoială că cele trei fecioare ajunseseră cu trupul sfintei pe plaja agrigentină, într-un loc numit *Lithos* în greacă și *Petra* în latină, locul numit azi Petra Patella, sau Punta Bianca. Așadar, în hagiograful vechi se citea că în momentul debarcării celor trei fecioare, un călugăr care ieșea din mînăstirea Santo Stefano, din satul Tyr, lîngă emporiu, îndreptîndu-se spre Agrigento, se oprise, deoarece fusese atras de suavul parfum emanat din trupul sfintei ; el alergase apoi în oraș ca să anunțe miracolul episcopului San Gregorio. Dacă, după cum susțineau vechii și noii topografi, emporiul era la vărsarea Hypsas-ului, și prin urmare tot acolo și *vicus*-ul din Tyr și mînăstirea Santo Stefano, cum de călugărul care mergea spre Agrigento, dăduse de cele trei fecioare

la Punta Bianca, tocmai cînd debarcau cu trupul sfintei martire? Era cu totul inadmisibil. Mînăstirea Santo Stefano din Tyr trebuia să fie acolo, lîngă Punta Bianca, prin urmare tot acolo și emporiul. Și dovada cea mai convingătoare era în numele acelui sat, întocmai ca acela al marelui oraș fenician: Tyr. Acest nume, probabil, că-l dăduseră cartaginezii pe vremea comerțului lor activ cu akragantinii, și tot așa pentru cîte un munte care se ridica pe lîngă vreun sat: *tur*, într-adevăr în feniciană înseamnă munte. Apărea oare vreun munte lîngă revărsarea Hypsas-ului? Nu; muntele, desemnat prin antonomază chiar, Monte Grande, se înalță acolo, întocmai, lîngă Punta Bianca și domină Cala della Junca.

Don Ippolito, în dimineața aceea, o pornise foarte devreme călare, însoțit de Sciaralla și de alți patru oameni, ca să viziteze mai atent meleagurile acelea și mai ales coasta acelui Monte Grande, într-o regiune numită Litrasi, unde sînt unele locuri crezute de unii topografi morminte feniciene, dar care lui i se păreau mult mai recente și dispuse și săpate într-un stil folosit în Sicilia pe vremea ultimilor ani ai Imperiului, adică pe vremea episcopatului lui San Gregorio, adică exact timpul cînd debarcaseră acolo cele trei fecioare credincioase Bassa, Paola și Agatonica cu trupul neînsuflețit și parfumat al sfintei martire Agrippina.

La întoarcere, deși de pretutindeni i se întindeau nespus de plăcute privirii, în căldura aproape primăvăratecă, imense covoare catifelate de verdeață, ici aurite de soare, colo vaporoase de violente umbre violacee, sub albăstriul verzui intens și arzător al cerului, don Ippolito, privindu-și mîinile, sprijinite pe oblîncul șeii, nu se mai gîndise la altceva decît la moarte, la dispariția lui din locurile acelea, care nu avea să fie departe. Dar contemplată așa, sub soarele acela, în mijlocul acelui verde, în timp ce trupul i se legăna la mișcările egale ale călăritului lejer, moartea nu-i inspirase oroare, ci o nobilă seninătate, permeată de amărăciune și totodată de satisfacție, datorită delicateței și nobleței gîndurilor și a preocupărilor cu care își urzise totdeauna viața, în locurile acelea îndrăgite, de la care urma să-și ia un ultim adio. Și se cufundase îndelung în acel nou sentiment de seninătate, purificîndu-se parcă de teroarea înspăimîntătoare pe care ea, moartea, i-o provocase pînă atunci, și căreia îi datora

acea a doua căsătorie nedemnă, profanînd prin ea prestigiul bătrîneții sale, austeritatea exilului său.

La scurt timp după-amiază, întorcîndu-se la Colimbètra, istovit de lunga cavalcadă, îl surprinse în salon pe Capolino, alături de donna Adelaide, într-o discuție aprinsă : ea, înfierbîntată și înlăcrimată ; el palid și într-o agitație înflăcărată. Se opri în prag, cu un aer mai mult de silă, decît de indignare.

— Oh, principe... — exclamă imediat Capolino, ridicîndu-se în picioare, rătăcit.

— Stați jos, stați jos... — spuse don Ippolito, întinzînd o mînă, mai mult ca să-l împiedice să se apropie, decît ca să-i facă semn să rămînă pe scaun. Nu vă cer scuze pentru întîrziere, deoarece doamna, văd... m-o fi descris și dumneavoastră drept un om atît de barbar, că nu cred că ați regretat, dacă v-am privat pînă acum de compania mea...

— Nu... principesa... într-adevăr... — se bîlbîi Capolino.

Don Ippolito își luă o poziție demnă și plin de orgoliu spuse cu o răceală încruntată :

— Poate pleca, dacă vrea. Dar să știe că ceea ce azi o împiedică să iasă pe poarta vilei mele o va împiedica mîine să intre. Și acum continuați discuția voastră.

Făcu o mișcare ca să iasă din salon. Capolino încercă să susțină în fața femeii demnitatea lui de vir, și-i spuse în spatele lui, aproape cu un aer de sfidare, dar care putea să pară și o scuză :

— Dumneavoastră, principe, m-ați chemat aici...

Don Ippolito, ajungînd în dreptul ușii, se întoarse ușor, ținînd ușa deschisă cu mîna :

— Ah, pentru un fleac — spuse. Acum... închipuiri ! închipuiri !

Și ieși, lăsînd să se închidă ușa.

— Răspunsul... răspunsul... — erupse imediat donna Adelaide, ridicîndu-se sufocată și cu ochii umflați și roșii de plîns, — aștept răspunsul pînă mîine, sau să vină el aici să-mi spună, dacă într-adevăr trebuie să crăp și să-mi distrug fața așa...

— Dar sigur ! desigur ! desigur ! — replică prompt, Capolino, făcîndu-i pe plac. Cum vrei ca Flaminio să-ți spună...

— Trebuie să-mi spună! — îl întrerupse ea frenetică, arătîndu-i dinţii şi pumnii. Asta trebuie să-mi spună, cu gura lui ; şi atunci, da, atunci da, imediat ! Fac inepţia asta ! Sînt gata ! Fac inepţia asta !

În momentul acela intră Liborio, valetul preferat al principelui, pradă unei nelinişti îngrozitoare, şi rămase o clipă perplex, văzînd plînsul şi agitaţia doamnei.

— Excelenţă... excelenţă... — spuse, — domnul Salesio...

— Ce e ? — întrebă furioasă donna Adelaide. Ce vrea ?

— Nimic, excelenţă... pare că...

Şi Liborio ridică o mînă într-un gest vag de binecuvîntare.

— Ah, — exclamă atunci donna Adelaide, fixîndu-şi cu duritate ochii în faţa lui Capolino şi rămînînd astfel cîtva timp, privindu-l încruntată, cu gura deschisă, ca şi cum putea afla de la el dacă era bine sau rău ca tocmai în situaţia aceea să moară nenorocitul acela. Mai bine, mai bine aşa ! — exclamă după aceea. — mai bine aşa, bietul om... Să mergem, Gnazio, să mergem, să-l vedem...

Şi se duse în spatele lui Liborio, urmată de Capolino, năucit şi tulburat.

— L-am ţinut aici cu mine... îi spunea mergînd, — l-am îngrijit... i-am dat de mîncare... Frumos din partea voastră să-l părăsiţi aşa pe bietul bătrîn... Mai bine, mai bine... scapă de suferinţi... Şi eu l-am cam neglijat în ultima vreme... Asasinii ! I-au dat lovitura de graţie... Dar şi el totuşi, trebuie să recunosc, mînca prea mult... prea multe dulciuri...

— Ei, da, excelenţă, — suspină Liborio, — i-o spuneam şi eu... prea multe...

— Ia-o, ia-o, Gnazio... mi-a căzut batista. Oh, Sfîntă Fecioară Maria, ce duhoare !

Şi îşi astupă nasul cu o mînă, rămînînd în pragul odăiţei în care murea bietul bătrîn, susţinut pe pat de bucătarul care alergase la chemarea lui Liborio. Reţinuţi de oroarea instinctivă a morţii, dar poate şi din cauza repulsiei în faţa slăbiciunii nespuse a acelui chip cartilaginos, cu părul lipsit de viaţă, cu globii ochilor rigizi sub pleoapele întredeschise, donna Adelaide şi Capolino priveau, încă încremeniţi acolo, în prag, cînd au văzut gura muribundului cum se deschide, se deschide din ce în

ce mai mult, căscîndu-se peste măsură, forțată parcă de violența crudă a unui arc intern.

— Oh, Doamne ! — gemu donna Adelaide. De ce face așa ?

Nici nu terminase de spus, cînd din gura aceea sări brusc ceva, oribil. Donna Adelaide scoase un țipăt de groază și își ridică mîinile pe față, parcă să nu vadă. Liborio se duse să privească pe pat și descoperind o proteză dentară deschisă :

— Nimic, excelență ! — spuse cu un zîmbet milos. A terminat cu mîncatul...

Între timp, bucătarul așeza pe pernă capul lipsit de viață al bietului bătrîn.

CAPITOLUL AL ȘAPTELEA

ÎN VASTA SALĂ SONORĂ A VECHII cancelarii a palatului episcopal, cu sumbrul tavan în frescă, plin de praf, și cu pereții înalți, cu tencuiala îngălbenită, încărcate de vechi portrete ale prelaților, și ele pline de praf și de mucegai, atîrnate ici-colo fără ordine, deasupra unor dulapuri și al unor rafturi învechite și roase de carii, se stîrni un zumzet de aprobări, de îndată ce monseniorul Montoro, cu frumoasa lui voce, cu inflexiuni căutate, cufundate parcă într-o pură autoritate protectoare, încheie citirea în fața grupului de canonici din catedrală și a multor altor canonici și clerici, adunați anume acolo, scrisoarea pastorală reverenzilor parohi din dioceză asupra evenimentelor funeste care îndoliau Sicilia și îndurerau orice inimă creștină. Dintr-un verset din Sfîntul Matei, monseniorul își intitulase pastorală: *Semper pauperibus habetis vobiscum...* [1]

Era o zi urîtă, friguroasă și vîntoasă, de ianuarie și de mai multe ori, în timpul lecturii, episcopul și chiar ascultătorii își întoarseră privirile spre geamurile ferestrelor mari care păreau că cedează furiei șuierătoare a rafalelor dezlănțuite. Toată lectura calmă a acelei blînde omilii avusese acompaniamentul sinistru al șuierăturilor acute și vehemente, al înfiorătoarelor și lungilor mugete sustră-

[1] Totdeauna să fiți alături de săraci... (lat.) (n. tr.).

gînd de aceea, adesea, atenţia mai multora şi răspîndind în vasta sală, veghează de portretele acelea vechi, prăfuite şi mucegăite o cumplită durere a zădărniciei acelei interminabile exercitări oratorice.

Mulţi dintre ei rămaseră cu ochii pe una din ferestrele enorme care dădea spre o mică terasă a unei vechi case de peste drum, unde un biet nebun părea că simte cine ştie ce voluptate, poate pe aceea a zborului, expunîndu-se acolo vîntului furios care făcea să-i zboare de pe umeri pătura de pat, de lînă galbenă ; rîdea cu toată faţa sa palidă, şi în ochii săi ageri şi halucinaţi îi luceau lacrimile, în timp ce-i zburau încoace şi încolo, ca flăcările, pletele lungi roşietice. Bietul om era tînărul frate al preotului canonic Batà, care se afla şi el în sală, foarte atent la lectura episcopului, deşi în forul său, absorbit desigur în cu totul alte gînduri, făcîndu-l de altfel de mai multe ori să gesticuleze, de o manieră comică.

După ce s-a terminat lectura, cei mai bătrîni dintre preoţii canonici, cunoscînd mai bine slăbiciunea excelentului lor episcop, s-au grăbit să înconjoare masa, în faţa căreia stătuse el, ca să ceară să li se repete cîte o frază sau alta, care, din felul cum le proferase monseniorul, li se păruseră lor că l-ar fi mulţumit şi satisfăcut mai mult.

— Aceea, aceea cu armata Satanei, excelenţă, cum spuneaţi ?

— Faceţi aluzie la masonerie, nu-i aşa, excelenţă ? Cum spuneaţi ?

Şi monseniorul, încîntat în sinea lui, dar în aparenţă cu un aer de obosită condescendenţă, lăsîndu-şi pleoapele subţiri ca foile de ceapă deasupra ochilor de culoare deschisă şi ovoidali şi clătinîndu-şi capul în semn de afirmaţie, făcînd un semn cu mîna să aştepte, căuta foaia şi repeta :

— Perfidă şi duşmănoasă sectă... perfidă şi duşmănoasă sectă, care drept arhitect şi-a ales demonul, iar ca sacerdot pe iudeul...

— Ah, iată ! Ca sacerdot pe iudeul ! — exclamau aceia. Uluitoare expresie, excelenţă ! Extraordinară !...

— Temerară... temerară...

— Dar ce vînt nemaipomenit, Dumnezeule ! — se tîrguia din nou episcopul, amărît, ca de o compensaţie nedreaptă, oferită ostenelii sale.

Între timp, cei mai tineri dintre canonici, care ascultaseră mai atenți decît toți ceilalți lectura, își schimbau priviri de dezgust față de plagiatorii aceia bătrîni și proști, sau de dureroasa resemnare față de primirea pe care ar fi făcut-o poporul acelei vorbării zadarnice ce se învîrtea toată în jurul unei întrebări, pe cît de ingenuă, pe atît de crudă, pe care cucernicii parohi ar fi trebuit s-o adreseze sărmanilor din dioceză : de ce oare mizeria, care a fost totdeauna și totdeauna avea să fie, numai acum tulbura sufletele și ordinea, erupînd în excese atît de deplorabile ? Unora din tinerii prelați li se părea că monseniorul ar fi putut cel puțin parafraza pentru evenimentele din insulă enciclica recentă a Sanctității Sale Leon al XIII-lea, *De conditione opificum,* în care se spunea și că trebuia ca proprietarii să înceteze cu camăta deschisă sau disimulată, și să nu-i mai țină pe muncitori ca pe sclavi, și să nu mai facă afaceri pe seama nevoilor sărmanilor, în loc să se arate atît de advers față de cei ce „îndrăzneau să atenteze la vechea rigiditate a dreptului *quiritar* [1]". Erau cu atît mai mîhniți de tonul acelei pastorale a episcopului lor, cu cît, tocmai cu o zi în urmă, în apărarea sărmanilor, Pompeo Agrò publicase o broșură înfiorătoare, în care, după ce comparase condițiile Siciliei cu cele ale Irlandei, punînd în relief limbajul și comportarea unor iluștrii prelați catolici, englezi și americani, în chestiunile economice și sociale ale momentului, citase — ca o provocare parcă — insolentul răspuns al reverendului Mac Glynn, parohul catolic din New York, la invitația episcopului său, de a modera propaganda revoluționară : „Totdeauna am afirmat, monseniore, și totdeauna voi susține, pînă la ultima suflare, că pămîntul este de drept o proprietate comună a poporului, și că dreptul de proprietate individuală a pămîntului deși decretat de legile civile și religioase este opus justiției firești !" Broșura aceea a lui Agrò era un acerb rechizitoriu împotriva ignoranței și a indolenței clerului sicilian. Și iată că, la o distanță de o zi, pastorala episcopului lor venea să dea dovada cea mai zdrobitoare. Alții, în grup, se sfătuiau, dacă nu era mai prudent să trimită ceva mai tîrziu, în taină, pe cineva dintre cei mai agreați de episcop, ca să-i atragă atenția, între patru ochi, cît era de inoportună pastorala aceea, tocmai acum cînd circula

[1] *quiriti* : cetățeni din vechea Romă ; (dreptul) *civic* (n. tr.).

zvonul că, din cauză că peste tot bîntuia furtuna, era iminentă, dacă nu chiar declarată, starea de asediu în toată Sicilia. Ba chiar se vorbea de numele unui general de armată, numit comisar extraordinar cu depline puteri ; acelaşi care, de cîteva zile, debarcase la Palermo cu un întreg corp de armată. Se spunea că în primul rînd el dăduse ordin să fie arestaţi membrii Comitetului central al *Grupărilor muncitoreşti* care cu o seară în urmă lansaseră o proclamaţie revoluţionară muncitorilor de pe insulă.

— Da, da, iat-o... o am aici, în buzunar... este adevărat ! Este adevărat ! — spuse cineva, cu un aer misterios. — Acum, acum, o vom citi, afară...

Dar în clipa aceea, amplificînd buimăceala şi curiozitatea plină de nelinişti, intră în sală, mai palid ca de obicei şi gîfîind tot, tînărul secretar al episcopului, care aducea evident confirmarea acelor ştiri nespus de grave. Se îngrămădiră toţi în jurul mesei.

— Proclamată ?

— Da, da, starea de asediu, proclamată ; şi ordonată dezarmarea populaţiei.

— Şi dezarmarea ? Aha, bine... bine...

— Şi arestaţi membrii Comitetului central al *Grupărilor muncitoreşti*, în Palermo.

— Toţi ?

— Nu toţi ; unii au reuşit să fugă. Printre aceştia, se spune că ar fi şi fiul principelui Laurentano.

— Oh, Doamne, ce mi-e dat să aud ! — gemu episcopul. Mda... era şi el acolo !... Fugit ? Fugit ?

Vestea nu era sigură : mulţi susţineau că şi Laurentano fusese arestat. Imediat, de altfel, întreaga Sicilie urma să fie ocupată de militari, pînă în cele mai mici tîrguşoare, încît şi cei ce fugiseră or să fie prinşi şi arestaţi.

— Oh, Doamne, ce mi-e dat să aud ! Oh, Doamne, ce mi-e dat să aud ! — exclamă din nou monseniorul. Prin urmare... am ajuns într-adevăr la această situaţie ?

Pe furiş, din buzunarul tînărului prelat ieşi proclamaţia Comitetului, difuzată în cantităţi uriaşe, pe foi volante, în toate oraşele din insulă ; trecu de la unul la altul în jurul mesei ; dar mulţi nu ştiau ce anume era foaia aceea, şi fiecare după ce afla, ezita să o despăturească, trecînd-o celui de alături, ca şi cum foaia aceea,

...păturită și pipăită, ar fi ars sau ar fi mînjit mîinile, pînă cînd ajunse în cele ale tînărului secretar care o despături și începu să citească tare în prezența episcopului, în stupoarea și consternarea unora și febrilele comentarii, fie de batjocură, fie de indignare, ale altora.

Tratînd ca de la putere la putere cu guvernul, Comitetul, în ton solemn, cerea în numele muncitorilor din Sicilia : *abolirea taxelor vamale pe făina de grîu și de porumb* (— Hm, pînă aici ! —) ; *o anchetă în administrația publică, cu concursul Grupărilor muncitorești* (Oh, curajoși ! Ei, vicleni, da... !) *sancționarea legală a acordurilor cu țăranii și cu minerii, deliberate în congresele partidului socialist* (Cum cum ? Sancționarea legală ? Ei, da, legală ! sigiliu guvernamental ! —) ; *constituirea de colectivități agricole și industriale prin mijlocirea bunurilor neglijate ale particularilor și a bunurilor comunale ale statului și totalitatea bunurilor eclesiastice încă nevîndute* (și aici se dezlănțui o furie de proteste, tot felul de strigăte confuze, între care predominau : — Spolierea !... Briganzii !... Fiii nimănui ! — în timp ce tînărul secretar le făcea semn cu mîna să tacă, fiindcă mai era și altceva, mai bun, ceva mai bun, repeta el, citind pe hîrtie : — Cît și... cît și...) ; *cît și exproprierea forțată a latifundiilor, cu concesiunea temporară expropriaților a unei modeste rente anuale* (Oh, prea buni ! Prea mare favoare ! — Ce generozitate ! Cîtă bunăvoință !) ; *legi sociale pentru îmbunătățirea economică și morală a proletarilor* — și în sfîrșit, bomba — *alocarea în bilanțul statului a sumei de douăzeci de milioane de lire în vederea cheltuielilor necesare executării acestor cereri, pentru achiziționarea uneltelor de muncă atît pentru colectivitățile agricole cît și pentru cele industriale, și pentru anticiparea alimentelor membrilor, punînd colectivitățile în măsură de a acționa în mod util.*

— Dar sînt nebuni ! dar sînt nebuni ! — erupse, în zarva generală, monseniorul, ridicîndu-se în picioare. Oh, Doamne, Dumnezeule, ce îndrăzneală ! Și este ceva sigur, hm ? E sigură sosirea acestui corp de armată ? Este sigură ?, hm ? Cu aceștia, nu-i de glumă ! Oh, Doamne ! Oh, Doamne !

Tînărul secretar se grăbi să-l asigure, apoi termină lectura proclamației, recomandîndu-le calm, *deoarece cu*

mișcări izolate și violente nu aveau să ajungă la beneficii de durată, și-i avertiză că *din hotărîrile guvernului avea să se cunoască conduita de urmat.*

Dar monseniorul, îndepărtînd cu amîndouă mîinile recomandările și avertizările acelea, considerîndu-le superflue, îi porunci secretarului să se ducă să tipărească imediat pastorala lui care, fără îndoială, va fi pe placul Generalului comandant al corpului de armată ; și încheie adunarea ca să se ducă în grabă la Colimbètra, să-l consoleze pe principele de Laurentano. Cu o lungă și zgomotoasă fîlfîială de straie preoțești și de pelerine, mulțimea aceea de preoți canonici, năpădită de vînt, coborî de pe înălțimile San Gerlando, amestecîndu-se cu învălmășeala din oraș. Nebunul, pe balcon, striga, fericit, agitînd și el pătura lui galbenă, vrînd parcă să răspundă fîlfîitului tuturor acelor pelerine negre.

Alergînd spre Colimbètra, monseniorul Montoro nu bănuia desigur că sentimente foarte asemănătoare cu acelea exprimate de el cu atîta afectare literară, în pastorala sa, neliniștea sufletul unuia dintre cei pe care cu puțin timp înainte îi numise nebuni. La primul contact direct cu așa-zișii tovarăși, la repercusiunile cele mai apropiate și mai frecvente ale episoadelor sîngeroase, ale acelei răzvrătiri populare, Lando Laurentano se trezi că e chemat de prietenii din Sicilia, ca să răspundă dacă nu de un adevărat delict, deoarece nu se putea îndoi de buna lor credință, desigur de o nebunie fantastică. Mereu din aceeași infatuare, aproape o orbire, datorată în mare parte căldurii însăși a pămîntului care insufla atîta teatralitate în glas și în gesturi concetățenilor săi față de care el — cu o rigiditate impusă — avusese totdeauna un aspru dispreț. Cum de putuseră prietenii săi să-și facă iluzia că în cîteva luni ar reuși, cu predicele lor, să distrugă acea scoarță tare, seculară de stupiditate, încărcată de neîncredere și de o violență animalică cu care era încrustată mintea țăranilor și a minerilor din minele de sulf din Sicilia ? Cum de putuseră să creadă posibilă o luptă de clasă în care lipsea conexiunea și soliditatea de principii, de sentimente, și de făgăduieli ; nu numai, dar și cea mai rudimentară cultură, nici o conștiință ? Toată tactica, de sus și pînă jos era greșită. Nu o luptă de clasă imposibilă, în condițiile

acelea, ci o cooperare a claselor era de încercat, din moment ce în toate clasele sociale din Sicilia era vie și profundă nemulțumirea față de guvernul italian, încă din 1860, din cauza nepăsării sale disprețuitoare față de insulă. Pe de o parte obiceiul feudal, obișnuința de a-i trata pe țărani ca pe animale, avariția și camăta ; pe de altă parte ura înveterată și feroce împotriva domnilor și neîncrederea absolută în justiție se ridicau ca tot atîtea obstacole, de netrecut, în fața oricărei tentative de cooperare. Dar dacă această acțiune putea să pară disperată, oare nu mai puțin disperată se dezvăluia acum și acțiunea pe care voiseră să o încerce prietenii lui, părîndu-li-se ușor la început, în mod inconștient și dezastruos, datorită inerției guvernului care-i încuraja pe toți să îndrăznească ? În momentul acela, guvernul, la Roma, cufundat pînă în gît în mocirla scandalului bancar și plin de încredere în ceea ce privea Sicilia, cu o poliție inaptă, arogantă sau abuzivă, fără să-i pese de răul care asuprea insula de atîta amar de ani, fără respect nici pentru lege, nici pentru libertățile publice, în virtutea inerției, sau prin provocări, favorizase și stimulase chiar formarea rapidă a acelor asociații proletare, deoarece dacă ar fi obținut imediat o îmbunătățire, fie cît de neînsemnată în înțelegerile de dijmășie și în cele legate de minele de sulf, dacă n-ar fi fost provocate în mod sîngeros, în curînd, fără îndoială, că s-ar fi destrămat de la sine, lipsite cum erau de orice sentiment solidar și fără nici un ferment de conștiință sau umbră de idealism. Acest lucru îl înțelesese acum Lando Laurentano, prea tîrziu, la fața locului ; și sufletul înflăcărat cu care alergase la invitație îi rămăsese oprimat de o stupoare plină de întunecată mîhnire, ca și cum prietenii lui i-ar fi umplut gura cu cîlți, cînd el avea gura arsă de sete.

Tulburat de necesitatea de a fugi în căutarea vreunui adăpost, sub amenințarea iminentă a unei violente, zdrobitoare represiuni din partea guvernului, se opusese cu indignare sfaturilor de prudență ale prietenilor săi, buimaci și îngroziți de gravitatea extremă a momentului. Prudență ? Acum, cînd, la o distanță de cîteva zile, în micile sate din centrul insulei, la Giardinello, cu abia opt sute de locuitori, la Lercara, la Pietraperzía, la Gibellina,

la Marinéo, ieşeau şi se adunau, în piaţă, o mulţime de oameni, fără nici un fel de înţelegere prealabilă, fără un drapel, ci doar portretele regelui şi ale reginei, fără altă armă, decît o cruce îmbrăţişată de cîte o femeie în zdrenţe, înfuriată, în fruntea unei procesiuni, îndreptîndu-se oarbă spre puştile unui grup de vreo douăzeci de soldaţi, cărora teama de a se vedea asaltaţi îi sfătuia să apese brusc pe trăgaci fără a aştepta măcar să li se ordone ? Da, nimeni nu le sugerase acele procesiuni care sfîrşeau în omoruri ; dar de acestea ca şi de toate celelalte fapte nesăbuite şi nelegiuite ale acelor masacre trebuia să se răspundă acum, tocmai pentru că acele mulţimi oarbe se crezuseră apte şi mature de a trece la demonstrarea drepturilor sale. Cum să mai dea acum înapoi şi să primească sfatul de prudenţă ? Nu, nu mai exista altă scăpare, acum, decît în ultima explozie a acelei nebunii : trebuia să se jertfească împreună cu acele victime. Şi Lando Laurentano refuzase cu dispreţ să-şi pună iscălitura pe manifestul Comitetului central al muncitorilor din insulă, care prin tonul exprimării, vădit solemn, i se păruse chiar ridicol, şi nu numai din cauza pacturilor şi a condiţiilor impuse guvernului, ci şi din cauză că părea lipsit de orice realitate a conştiinţei, de orice forţă a acelora în numele cărora le solicita. Reală nu era decît disperarea atîtor nefericiţi, condamnaţi la ignoranţă la o perpetuă mizerie ; şi sîngele, real era sîngele acelor victime.

Cu totul împotriva voinţei lui, de îndată ce s-a proclamat starea de asediu, Lando s-a lăsat tîrît de Lino Apes şi au fugit împreună. Fugise, nu din motivele invocate de Apes în febra momentului, ci de o silă invincibilă de a face pe apostolul, pe eroul sau pe martirul în cuşca unui tribunal militar, expus curiozităţii şi admiraţiei doamnelor din aristocraţia palermitană, prea bine cunoscute de el. Pe lîngă Apes în fuga aceea l-au urmat Bruno, Ingrao şi Cataldo Sclàfani, toţi trei travestiţi.

Ce rîs, plin de dispreţ şi totodată de milă, ce amărăciune şi totodată ce silă, îi stîrniseră vederea acestuia din urmă, de nerecunoscut, fără ţepii bărbii care-i acopereau obrajii şi bărbia ! Ochii şi glasul lui păreau că n-ar fi

știut încă de travesti„ producînd un efect nespus de ridicol de rătăcire în expresia lor în care un rol important îl avea barba aceea, inexistentă acum. Dar travestirea lui nu trăda, într-adevăr, nici o teamă în nici unul din cei trei ; părea impusă de rolul dat în clipa aceea de necesitatea fugii ; și în mare măsură intra în travestirea asta iluzoriul dar exageratul amor propriu al vicleniei insulare, de a fugi de samavolnicia forței publice.

Pătrunseseră în inima insulei, fugind prin fața trupelor care se pregăteau ca de la Palermo să invadeze și celelalte provincii. Dacă ar fi reușit să străbată toată provincia, s-ar fi refugiat la Valsanía și de acolo s-ar fi îmbarcat spre Malta sau Tunis. I-ar fi plăcut lui Lando să se expatrieze în Malta, locul de exil al bunicului său, nu pentru că ar fi îndrăznit să-și compare soarta cu a bunicului, ci pentru că de cîtva timp avea de gînd să se ducă la Burmula ca să dea de urma rămășițelor lui pămîntești, după indicațiile lui Mauro Mortara, nu foarte certe, ce-i drept, din moment ce îngroparea avusese loc în învălmășeala din 1852 din cauza mortalității nemaipomenite din Malta. Zadarnic Lino Apes, luînd ca pretext necazurile și neplăcerile fugii lor în graba mare, cînd pe jos, cînd în căruțe, pe scînduri tari, cînd în trăsuri hodorogite, sus pe munți, jos prin văi, în căutare de hrană și de adăpost, încercase să le demonstreze prietenilor că, la urma urmelor, ceea ce făceau ei nu era ceva foarte serios, de care, dacă voiau, puteau să și rîdă. Era, de exemplu, destrămarea iluziilor lor un motiv suficient ca să nu mai dea nici o importanță destrămării pantalonilor în timp ce se dădeau jos dintr-o căruță ? Mai vechi decît Tiberius Crachus iluziile acelea ; și pantalonii lui erau noi ! Unde lăsase Cataldo Sclàfani pachetul cu minunata lui barbă ? Nimic mai potrivit decît un fir din barba aceea și i-ar fi putut cîrpi pantalonii, gîndindu-ne în mod filosofic ! Înfățișarea pustie a locurilor, în tristețea de iarnă, deprimarea din cauza drumului nesigur și istovitor, neliniștea provocată de veștile primite de ici și de colo, în legătură cu cele întîmplate din cauza fugii lor, lăsaseră fără ecou vorbele de duh ale lui Lino Apes.

În timp ce pătrundeau în inima insulei, din informațiile culese în legătură cu măsurile excepționale, adoptate pe neașteptate de guvern, Lando își întărise și mai mult convingerea că prietenii săi greșiseră. Vechea, acumulata

nemulțumire a sicilienilor se transformase brusc, pretutindeni într-o pofundă indignare : deși cei din clasele sociale superioare erau speriați de agitația populară, acum, în fața samavolniciei militare, în atmosfera aceea de dușman invadator al armatei care nesocotea pentru toți orice lege și suprima orice garanție constituțională, se simțeau înclinați, dacă nu chiar să se înfrățească cu cei mici, sau chiar să-i scuze, cel puțin să recunoască faptul că, în fine, aceștia în toate conflictele de pînă atunci, avuseseră parte totdeauna de ce-a fost mai rău, și niciodată nu se răzvrătiseră cu armele în mînă, și dacă întrecuseră măsura acum, ajungînd la excese, denota că fuseseră provocați de cruzimea și nesăbuința masacrelor care avuseseră loc. Orgoliul nativ, comun tuturor insularilor, se revolta în fața acestei noi rușini, impuse Siciliei de guvernul italian, în locul unei remedieri, fie și tîrzii, a vechilor neajunsuri ; și toată populația fremăta de ură, la aflarea știrilor despre tîrgurile înconjurate de regimente de infanterie, de escadroane de cavalerie, cu arestări de sute de oameni, fără nici un discernămînt, cu o furie sălbatică, bogați și săraci, studenți și muncitori, consilieri și învățători, și secretari comunali, femei și bătrîni și chiar copii ; presa suprimată și corespondența particulară supusă cenzurii ; întreaga insulă tăiată de consorțiul civil, ajungînd să fie dezarmată, dependentă și supusă unei dictaturi militare.

Aidoma unui cal îndărătnic, care se pomenește azvîrlit, fără voia lui, departe de obstacolele peste care ar fi trebuit să treacă, năpădit brusc de o rafală de vijelie, și se sperie, se cabrează și dă din copite, fremătînd din fiece fibră, tot astfel și Lando, năpădit de vehemența indignării generale, la un moment dat se îndărătnici și el, simțind cum i se taie răsuflarea din cauza fugii sale umilitoare. Să fi fost oare acela momentul de a fugi ? De a părăsi cîmpul de luptă ? Îi ardea pămîntul sub picioare ; atmosfera era înflăcărată. E posibil ca insula, în freamăt, de la un capăt la altul, să se lase strivită, călcată astfel în picioare, fără să se răscoale cu exasperarea urii, atît de mult timp sufocată și acum atît de brutal provocată ? Poate că era de ajuns un strigăt ! Poate că era de ajuns să iasă cineva din rînduri ! Cînd au sosit la Imera, la vestea că într-un tîrg din apropiere, Santa Caterina Villarmosa, poporul se

răsculase, Lando n-a mai putut sta locului ; și în ciuda faptului că prietenii lui au încercat să-l reţină, strigîndu-i că nu mai era nimic de făcut, de sperat, și că însemna să se arunce de unul singur, nesăbuit, în ghearele forţei publice, el a insistat totuși să plece. Numai Lino Apes l-a urmat, crezînd că-l va putea opri la jumătatea drumului, el jucînd rolul lui Sancho Panza, așa cum s-a priceput, pentru ca prietenul său, Lando, sensibil la ridicol, după cum îl știa, să se descopere alături de el un adevărat Don Quijote. Într-adevăr, giganţii, după cum și-i imaginase Lando în exaltarea lui pe ţăranii din Santa Caterina Villarmosa, răzvrătiţi ca o sfidare în faţa proclamaţiei de stare de asediu, i-au apărut în curînd întocmai ca morile de vînt. În împrejurimile tîrgului au aflat că nici nu se știa încă nimic de vreo proclamaţie... pe ziduri era lipit un afiș, dar bieţii oameni îl ignorau ; ignorîndu-l ca de obicei, ca și în altă parte, cu portretele regelui și al reginei, cu un crucifix în fruntea procesiunii, ei strigau : *Trăiască regele, jos cu impozitele !* — mergeau pe străzile tîrgului, pînă cînd ieșind din piaţă și luînd-o pe o străduţă îngustă din faţa ei, au dat de opt soldaţi și patru carabinieri postaţi acolo. Comandantul ofiţer, (nu degeaba se chema Colleoni) [1] recursese la o stratagemă rafinată ; mulţimea, adunată acolo și înghesuită, lipsită de apărare, nu s-ar fi putut urni la somaţia de a se risipi, și acolo, nu o dată, ci de mai multe ori el a ordonat foc împotriva ei. Unsprezece morţi, nenumăraţi răniţi, printre care femei, bătrîni, copii. Acum totul era calm, ca într-un cimitir. Doar ici și colo strigătul rudelor care-i plîngeau pe cei uciși și gemetele răniţilor.

— Ţi-ajunge ? — îl întrebă Lino Apes pe Lando.

Acesta se întoarse spre ţăranul bătrîn care le povestise toate cele petrecute și care comparînd tîrgul cu un cimitir, le arătase o colină, din apropiere, cu cîţiva chiparoși înalţi și-l întrebă :

— Sînt acolo ?

Bătrînul ţăran, cu ochii pătrunzători și plini de ură ca și de milă, dădu de mai multe ori din cap ; apoi întinse de-

[1] *Bartolomeo Colleoni* (1400—76) condotier din Bergamo în serviciul Veneţiei (n. tr.).

getele de la cele două mîini diforme și pămîntii, ca să însemne mai întîi zece și apoi unu ; și cu privirea și tăcerea care urmă acelui fel mut de a se exprima, dezvălui clar că el îi văzuse. Lando se îndreptă spre colină.

— Am înțeles — suspină Lino Apes. Acum iau rolul lui Horațiu... A doua reprezentare : „Hamlet la cimitir".

În micuțul, părăsitul cimitir de pe colină, înafara paznicului înfrigurat, cu un șăluț subțire de lînă pe umeri, nu mai era nimeni. Așezat pe un scăunel, în stînga intrării, el privea cu apatie, în tăcerea dezolată, sicriele înșirate pe jos în fața lui, cum își privește păstorul turma. Aștepta vizita și dispozițiile autorităților judiciare pentru îngropăciune. Văzîndu-i pe cei doi intrînd, se întoarse, și apoi se ridică iute și își scoase bereta, crezînd că erau judecătorul și comisarul de poliție. Lino Apes i se prezentă drept ziarist împreună cu tovarășul său și Lando îl rugă să-i arate cîteva cadavre.

Atunci, paznicul se aplecă deasupra unuia din sicrie, mai mare decît celelalte, vopsit cu gri, cu două fîșii negre în cruce, și luă piatra mare de pe capac.

În cosciugul acela două cadavre, unul peste celălalt : unul cu fața sub picioarele celuilalt.

Cel de deasupra era al unui băiat, cu picioarele depărtate ; capul, înfundat între picioarele tovarășului. Privit, așa răsturnat, părea să spună ; în poziția aceea : — *Nu ! Nu !* — cu chipșorul supt, ochii întredeschiși, holbați încă de groaza agoniei. Nu, moartea aceea ; nu, oroarea aceea ; nu, un sicriu pentru doi, înfundați în duhoarea aceea crudă și acră a masacrului. Dar și mai cutremurătoare era vederea celuilalt, printre pantofii jerpeliți ai băiatului, cu ochii mari negri încă holbați și puțină barbă blond-roșcată sub bărbie. Era un țăran în plină vigoare. Cu ochii aceia cumpliți, holbați spre cer, corpul cu fața în sus, cerea răzbunare pentru acea ultimă atrocitate, greutatea celeilalte victime de deasupra lui.

— Vedeți, domnule — părea că spune, — vedeți ce-au făcut !

Nici un cuvînt n-a putut ieși de pe buzele lui Lando sau de pe acelea ale lui Apes ; și paznicul închise capacul și puse din nou piatra cea mare deasupra.

După alte şi alte sicrie din brad simplu, mizerabile, unul era căptuşit cu o stofuliţă albastru deschis, mic, atît de mic, încît Lando bănuia, spera, că cel puţin acela nu se datora masacrului. Îl privi pe paznic care se uita şi el atent, şi din felul cum fixa sicriul, înţelese că, da, şi acela... şi acela... Îl întrebă şi paznicul, după ce clătină cîtva timp din cap, răspunse :

— O nevinovată... o fetiţă.

— Se poate vedea ?

Lino Apes, revoltat şi pe ghimpi, se înfurie :

— Ei nu, lasă, Lando ! Nu vezi ? Sicriul este bătut în cuie...

— Oh, dacă de asta... — zise paznicul, scoţînd din buzunar un drugueţ de fier. Tot trebuie să-l desfac de cuie pentru judecătorul de instrucţie. Nu-i mare lucru...

Şi se aplecă să scoată cuiele din capacul uşor, cu grijă, faţă de stofuliţa aceea albastru deschis. Cuiele se desprindeau docile, din lemnul moale, la fiecare mişcare a paznicului. Descoperind micul sicriu, apăru în interiorul lui o fetiţă, care nu avea încă amprenta rigidităţii morţii, încă roză la faţă, cu căpşorul cîrlionţat, uşor întoarsă într-o parte, şi braţele întinse de-a lungul trupului. Dar guriţa roşie era acoperită de salivă şi din nas se prelingea o spumă de sînge, care mai gîlgîia încă, cu intervale care păreau să aibă regularitatea respiraţiei.

— Dar e vie ! — exclamă Lando, înfiorat tot.

Paznicul zîmbi cu amărăciune :

— Vie ? — şi puse înapoi capacul.

Ar fi îngropat-o de ar fi fost încă vie maică-sa care a pieptănat-o şi a aranjat-o şi cu atîta dragoste a înfrumuseţat micul sicriu cu stofuliţa aceasta albastră ?

— Asta au făcut... — murmură Lando.

Şi Lino Apes ca şi paznicul au crezut că el ar fi făcut aluzie la soldaţii care o omorîseră pe biata copilă. Dar Lando Laurentano făcea aluzie la ai săi, şi avea în mintea lui nu imaginea acelei copiliţe, care avusese cel puţin parte de grija delicatei mile materne, ci imaginea atroce a celeilalte victime mari, care avea pe faţă pantofii celuilalt cadavru şi ochii holbaţi, plini de o nemărginită groază, întorşi spre cer.

În vechiul palat al familiei De Vincentis, pe afară înnegrit de timp și crăpat tot ca o ruină, cu balcoanele și terasa vastă catifelate de mușchi, cu balustradele ruginite, dar înăuntru, în camerele mari, spațioase, inundat de lumină și de pace, cu sfinții și cu florile de ceară sub clopote de cristal, amintind pretutindeni atmosfera de mînăstire, liniștea încremenită în cărămizi și dreptunghiurile de soare, pătrunse blînd prin ferestre și lungindu-se din ce în ce mai mult, urmate de fervoarea lentă și delicată a prafului, era întreruptă de un sumbru zgomot cadențat de pași. De o săptămînă Vincente De Vincentis, uitînd de codicele arabe, din biblioteca din Itria, stătea într-o cameră, înfășurat într-un palton vechi și decolorat, cu gulerul ridicat, plimbîndu-se de dimineață pînă seara, cu mîinile diforme, una într-alta, la spate, capul atîrnat în jos, ochii pe sub păr aproape orbiți, deoarece în casă nu purta ochelari.

În camera de alături, lîngă ușa de la balcon, stătea și împletea, cu un șal gri de lînă pe spate și o basma neagră de lînă pe cap, înnodată pe sub bărbie, durdulie și placidă ca un balot de lînă, donna Fana, bătrîna *casiera*. Pe jumătate în dreptunghiul de soare, parcă scotea aburi în lumină, și pufuleţul șalului de lînă, în plin soare, strălucea o dată cu atomii zburători de praf.

Donna Fana așezase cu mîinile ei, în sicrie, mai întîi pe stăpîn, mort tînăr, apoi pe stăpînă, căreia mai mult decît slujnică, îi fusese prietenă și sfătuitoare, și văzuse născîndu-se cei doi tineri stăpîni în brațele ei, încredințați acum cu totul grijii ei. Ca tînără, fusese angajată slujnică laică în mînăstirea San Vincenzo, și rămăsese „fără nici un rost" cum spunea ea, adică fecioară și aproape călugăriță a casei. Trăgea din cînd în cînd cîte un oftat adînc, ca în mînăstire, urmat de nelipsita exclamație:

— De-aș fi acolo !

Dar nu mai era nimeni s-o întrebe, cum se întîmpla printre călugărițe : — „Unde surioară dragă ?" — pentru ca ea să poată răspunde cu un alt oftat :

— Cu îngerașii !

Dar în liniștea îngerilor, ce-i drept, fusese totdeauna, în casa aceea. Stăpîna : o adevărată sfîntă, o ingenuă

chiar cînd se făcuse mare, deoarece rămăsese tot o copilă, incapabilă să se gîndească la rău, dedicată toată religiei și operelor de caritate ; cei doi fii : și ei, unul mai bun decît altul, bine crescuți și cu frica în Dumnezeu.

Acum, putea Domnul să părăsească oare casa aceea și s-o lase pradă ruinei ?

Donna Fana părea să fie la curent cu toate intențiile lui Dumnezeu : și vorbea de paradis ca și cum ar fi fost pe acolo și continua să împletească sub ochii Sfîntului Părinte, despre care știa să spună unde și cum stătea, împreună cu Isus Mîntuitorul nostru și Sfînta Fecioară. De mult timp ca își pregătise lenjeria și rochia și papucii de stofă și batista de mătase ca să apară la Judecata de Apoi, foarte convinsă că Judecătorul Suprem avea s-o cheme printre cei aleși, curată și călcată ; și în fiecare seară îngîna cîte o rugăciune specială Sfintei Brigida care avea s-o anunțe în vis cu trei zile înainte, ora precisă a morții, pentru ca să fie gata pregătită cu ultima împărtășanie. Nu-și făcea griji cu nimic așadar ; și pentru ea toată mîhnirea aceea a lui Vincente (pe care ea îl numea don Tinuzzo) era o copilărie. O întărea în părerea asta nu numai credința în Dumnezeu, ci și credința fermă că bogăția acestei familii nu putea avea niciodată un sfîrșit. Și continua să conducă acea casă ca pe vremea vechii abundențe, încît toate sărmanele dimprejur să vină să-și împartă cele rămase de la masa lor, resturile de mîncare, ca de obicei, timp de atîția ani ; și să țină cămara aprovizionată cu toate bunătățile, și să pregătească cu mîinile ei tinerilor stăpîni băuturile și dulciurile tradiționale, învățate la mînăstire, *cúscusu* de orez și fistic, în forme de peștișori, dulciuri din pastă de migdale, tipica prăjitură siciliană în formă de pin făcută din făină, ulei, fistic și miere, numită *pignoccata*, și toate conservele și gemurile de gutui și de alte fructe, peltele și siropuri.

Da, se prea poate ca don Jaco Pàcia, administratorul, să mai fi subtilizat cîte ceva.

— Dar ce ? — îl întreba pe Nini, după cîte o enervare a fratelui mai mare. — Firimituri, fiule, firimituri !

Om cu frica în Dumnezeu, și el, don Jaco Pàcia, era oare cu putință să fure cum și cît spunea don Tinuzzo ?

Dar dacă el, don Jaco, continua să-i dea pentru cheltuielile casei tot atît cît îi dăduse totdeauna, fără să-i facă niciodată nici cea mai mică observaţie ? Toată manevrarea banilor o făcea el ; ce mai ! trebuia să închidă un ochi, dacă-i rămînea vreun flecuşteţ lipit de degete. Donna Fana îi lua apărarea, convinsă de cinstea lui, deoarece de cinstea gîndurilor şi a faptelor lui Pàcia credea că a avut o dovadă în faptul că, în anul cînd don Jaco se dusese la Roma, îi adusese de acolo o coroană sfinţită şi o tabacheră cu portretul Sfîntului Părinte. Dacă ar fi ştiut că în aceeaşi zi don Jaco, vrînd să-şi facă rost de bani, în afară de cedarea pămînturilor de la *Milione* lui don Flaminio, avea să vină să propună o ipotecă pe palatul acela, în care ea stătea atît de liniştită şi împletea ! La această ultimă bombă, ce-i drept, nu se aştepta nici don Vincente. În afară de necazul cu pămîntul de cedat el mai avea, da, şi altă preocupare gravă, care-i furase liniştea de două zile, dar de cu totul altă natură. Descoperise în colţul unei odăi, unde erau îngrămădite tot felul de lucruri ieşite din uz, o puşcă prăpădită, veche, din cele cu cremene, toată cu cruste de rugină şi plină de praf. Cînd s-a proclamat starea de asediu şi dezarmarea în toată Sicilia, nu era el oare obligat să declare puşca ? Niní şi donna Fana spuneau că nu ; ba chiar Niní susţinea că ar fi însemnat mai mult decît o impertinenţă, o batjocură injurioasă la adresa autorităţilor să fi declarat o armă ca aceea. Dar ce ştiau ei ? Cum spuneau ? Aşa, de capul lor ! Ordinul de a preda toate armele, fără excepţii, era pozitiv şi peremptoriu. Era o armă, puşca aceea, da sau nu ? Putea să fie ea veche, de fapt era veche şi mîncată de rugină, dar tot armă era ! Şi poate că era încărcată şi gata să tragă... Se vedea cremenea ; şi amnarul armei, iată-l atîrnat de un lănţişor...

— Ei bine, ia-o şi du-te s-o predai ! — îi strigase Niní, agitîndu-se, cu o zi în urmă. Avea cu totul alte gînduri, în momentele acelea, în rarele apariţii ale sale în casa aceea, zbuciumat şi nerăbdător de a se reîntoarce la supliciul lui, lîngă Dianella.

Vincente ar fi pretins ca Niní să piardă o jumătate de zi, în condiţiile sufleteşti în care se afla, ca să ceară in-

formații asupra acelei arme. Ușor de spus, s-o ia ! Și dacă se descărca ? S-o predea... cui ? unde ? La prefectură ? La primărie ? La comisariatul de poliție ? El nu știa nimic : și ca să se ducă să întrebe așa, prefăcîndu-se că e curios, după două zile, exista riscul de a isca vreo bănuială și de a-și atrage vreo percheziție în casă.

Starea de asediu îl pusese și-l menținea pe Vincente De Vincentis într-o asemenea agitație, de ajunsese să vadă pretutindeni numai amenințări și primejdii. Își propusese să nu mai iasă din casă, cît timp avea să dureze situația aceea. Dar dacă, din cauza viciului blestemat al donnei Fana de a chema pe toți vecinii la cel mai mic incident în familie, ar ajunge să afle poliția de existența acelei arme ?

Pe neașteptate, bătrîna îngrijitoare a casei l-a văzut ieșind, frenetic, din camera unde stătea închis, strigînd, cu brațele ridicate în aer :

— Poate să și scoată foc ! Să mă omoare ! Nu-mi pasă de nimic ! Mă duc s-o iau, mă duc s-o iau !

— Pentru Dumnezeu, lăsați-o încolo, don Tinuzzo ! — exclamă donna Fana, alergînd în urma lui. Doamne, nu vă mai înfuriați așa... Vedeți cum tremurați tot ? Lăsați-o încolo ! Chem eu pe cineva, de la balcon...

— Pe cine să chemi ? Nu risca... — începuse să urle, vînăt la față, Vincente, cînd pe ușă, totdeauna deschisă în timpul zilei, apăru don Jaco Pàcia, cu obișnuitul său aer angelic, căzut din cer într-o lume de necazuri și de încurcături. Era lung și uscățiv, ca de lemn, cu chipul palid, însemnat cu o duritate vicleană de sprîncenele negre în accent circomflex și cu prosteasca beatitudine a unui veșnic surîs. Cu brațele totdeauna pe piept și cu mîinile groase și fără culoare, noduroase, lua atitudini de umilință resemnată.

După ce a auzit despre ce era vorba, a luat asupra lui afacerea cu pușca, spunînd că don Tinuzzo nu avea un motiv, ci o sută de a se supăra astfel. Desigur că era o armă ! Și, Ferească Dumnezeu, într-un moment ca acela... Un moment teribil pentru toată Sicilia ! Dar era el, era el acolo, pentru cei doi tineri cumsecade și, cu ajutorul lui Dumnezeu, nici o teamă din povestea asta ! Necazurile, ne-

cazurile mari, în schimb, veneau din altă parte. Și începu să-și etaleze toate eforturile ca să dea de urma hîrtiilor în legătură cu moșiile din *Milione*, mai întîi la arhiva notariatului, apoi în secretariatul tribunalului și în acela al episcopiei pentru toate micile și marile impozite care gravau asupra acelor pămînturi. Acum dosarul era gata și în ordine, la notar ; dar don Flaminio Salvo nu voia să plătească taxele actului de vînzare și poate că din punctul său de vedere avea dreptate, deoarece, la urma urmelor, el le făcea o mare favoare... el ca bancher...

— Aha, o mare favoare ? O mare favoare ? — sări furibund Vincente. — Ca și pentru *Primosole*, nu-i așa ? O mare favoare !

Don Jaco îl lăsă să-și verse amarul, luînd una din atitudinile sale de sfînt martir ; apoi spuse :

— Dar aveți puțină răbdare, dragă don Tinuzzo ! Credeți că don Flaminio mai are și alți copii, înafară de fata logodită cu fratele dumneavoastră, cu don Niní ? Nu vedeți că totul este o glumă, sfinte Dumnezeule ? Mîine se face nunta și totul se întoarce la urmă aici !

— Totul ? hm ? ! Frumos... ușor... limpede ca untdelemnul... — începu să spună Vincente, cu plecăciuni furioase. Căsătoria nebunilor ! Dar dacă-i așa, de ce don Flaminio refuză să plătească taxele actului ? Semn că nu crede în ceea ce spui. Cine-ți spune dumitale că se va face căsătoria asta ? Cine-ți spune că...

— Don Tinuzzo ! — îl întrerupse omul. Fratele dumneavoastră, don Niní a intrat sau nu în casa lui don Salvo? Sau e o invenție de-a mea ? Sfinte Dumnezeule ! Sînt atîtea zile de cînd... ? Prin urmare, ce înseamnă asta ? Înseamnă că fata e de acord ! Acum vreți ca paiele lîngă foc... De altfel, iată... ah ! don Niní în persoană... Nimeni mai bine decît el nu vă poate confirma.

Vincente se repezi să-și întîmpine fratele care intra : se lipi fremătînd de pieptul lui ; îl luă cu mîinile sale diforme de brațe și își ridică într-o parte fața congestionată ca să-l privească bine îndeaproape, cu ochii săi miopi..

— Da ! Privește-l ! — apoi rînji, îndepărtîndu-se și arătîndu-l. Vezi ce față are ! Pare un mort, mirele !

Niní. luat astfel prin surprindere, rămase în mijlocul camerei privindu-şi fratele şi pe don Jaco şi pe donna Fana, ca un nătîng.

Avea. ce-i drept, întipărită pe faţă o mare îngrijorare, o neliniște, cînd de obicei exprima bunătatea blîndă şi nobilă a sufletului său ; şi ochii lui frumoşi negri şi catifelaţi erau întunecaţi de o durere profundă, şi totodată păreau absenţi din realitate. De cum a aflat însă ce anume voiau să ştie de la el şi în ce scop, simţindu-se nespus de jignit, îşi agită braţele cu o silă vădită pe chipul lui. Don Jaco pe de o parte, donna Fana pe de alta, au căutat să-l liniştească, să-l întrebe cu politeţe ; dar degeaba, se contorsiona, clătinînd din cap, cu un strigăt sufocat în gît.

— Dar spuneţi-ne cel puţin dacă mai există vreo speranţă. ca să-l potolim pe fratele dumneavoastră ! — îi strigă în cele din urmă don Jaco cu mîinile împreunate.

Nini îl fixă cu o strălucire stranie în ochi. Dar dacă nu mai era nici o speranţă ca Dianella să-şi vină în fire, ce avea să-l mai intereseze pe el ruina casei, mizeria, tot ? Era oare cu putinţă ca cineva să spere însănătoşirea Dianellei numai pentru asta, pentru a salva casa de la ruină ? Ca toată strădania lui, tot supliciul să servească oamenilor aceia numai în scopul acesta ? Iată, îl sileau să-şi ofere speranţa doar ca să le potolească teama de mizerie ! Ei bine, da, mai era o speranţă, mai era, mai era...

Şi Niní acoperindu-şi faţa, izbucni într-un hohot de plîns impresionant.

Flaminio Salvo se căznise mult ca să descifreze scrisoarea surorii sale, Adelaide, al cărei scris aproape totdeauna ilizibil, nu numai din cauza greşelilor de ortografie, de data aceea părea mai mult ca oricînd o rîcîială furioasă de găină. Toată scrisoarea era numai un strigăt de ajutor şi de ameninţare între blesteme şi exclamaţii disperate. Îi răspunsese pe scurt şi pe un ton potolit că în curînd avea să vină s-o viziteze la Colimbètra şi că pînă una. alta să stea liniştită, după cum se cuvenea unei femei de vîrsta ei şi de condiţia ei socială. Un zîmbet rece îi venise pe buze, privind foaia aceea de hîrtie, după ce o ci-

tise, şi care-i adusese o altă neplăcere. Încet, încet o împăturise şi începuse s-o rupă uşor, pe lung şi pe lat, în bucăţele mereu mai mici, fără să fie atent la ceea ce făcea, căzut într-o apatie totală, încruntat într-o cumplită plictiseală ; în cele din urmă, privise pe birou opera degetelor sale ; toată grămăjoara de bucăţele mici de hîrtie. Cine ştie dacă nu făcuse să sufere şi foaia aceea de hîrtie, rupînd-o aşa, în bucăţele infime ! Îi rămăsese o usturime pe buricele arătătoarelor şi ale degetelor mari care se îndîrjiseră în opera aceea de distrugere, fără voia lui ; din pofta de a distruge. Ah, să poţi reduce în fărîmituri aşa, fără să te mai gîndeşti, viaţa toată ; s-o împătureşti în patru, ca pe o foaie de hîrtie plină de greşeli, şi s-o rupi în lung şi-n lat de zece ori, de douăzeci, de treizeci, bucăţică de bucăţică, încet, încet !

Cu o răsuflare puternică împrăştiase pe birou şi pe jos toate bucăţelele acelea de hîrtie şi apoi se ridicase. Privind de pe geamul de la balcon întinderea bine cunoscută, mereu aceeaşi, a cîmpiei : cele două stînci îndepărtate de la Porto Empedocle, înclinate spre mare, acolo jos, la apus, ca două braţe ; petele închise ale vapoarelor ancorate, şi închipuindu-şi traficul atîtor oameni acolo, în serviciul lui, pentru îmbarcarea sulfului din minele sale, îngrămădit pe plajă, se simţise sufocat de toate plictiselile, de toate gîndurile datorate de ani de zile traficului acela, acum pentru el neimportant, necesar în schimb atîtora care îşi procurau mijloacele pentru acoperirea micilor nevoi zilnice, înfruntînd mizeriile, durerile, cu care este înţesată viaţa lor şi aceea a tuturor. Şi începuse să se gîndească la faptul că el, sătul şi obosit, cu greaţa saturaţiei şi delăsarea oboselii, rămînea acolo întins, parcă lăsîndu-se devorat de atîţia înfometaţi neliniştiţi de care nu-i păsa defel. Dar ar fi putut oare să împiedice asta cu ceva ? Opera lui, a întregii sale vieţi, prinsese fiinţă înafara lui, şi acum stătea acolo pentru alţii. Putea oare întinderea aceea de cîmpie să împiedice ca atîţia oameni să-şi înfunde lopeţile şi plugurile în pămînt, să planteze copaci şi să le culeagă roadele ? Astfel era acum cu el. Şi, la fel ca pămîntul, el nu mai simţea nici o bucurie a muncii pe care alţii o făceau deasupra lui ca să culeagă roadele ; nici

aceştia, deşi umblau pe deasupra lui, nu-i puteau ţine tovărăşie, nici pătrunde şi sfîşia solitudinea aceea a lui care avea acum insensibilitatea pietrei. Simţea doar o plictiseală enormă faţă de tot şi toate, care-i strivea voinţa de a se elibera, mişcîndu-i doar în mod inconştient, încă degetele, ca mai adineauri, făcînd rău unei biete foi de hîrtie. Dar acum toate lucrurile aveau pentru el valoarea acelei foi de hîrtie ; şi trebuia să lase totuşi ca degetele, cel puţin degetele, să facă ceva, de la sine, din moment ce le mişca plictiseala. Dacă s-ar fi răzvrătit şi s-ar fi îndîrjit împotriva lui, le-ar fi lăsat în voie, în acelaşi fel.

Într-adevăr ? Sau era o prefăcătorie inconştienţa degetelor sale cînd sfîşiau scrisoarea surorii, ca să-şi poată spune sieşi că, *în acelaşi fel,* sfîşiase, după reîntoarcerea lui de la Girgenti, şi alte scrisori, abia zărite în sertarele biroului sau în rafturile etajerei din faţa lui ? Anumite scrisori cu iscălitura Nicolettei Capolino ?

Ce-i drept, nu ; chipurile lui Aurelio Costa şi al Nicolettei Capolino nu i se înfăţişaseră niciodată înaintea ochilor, încît el să le fi putut respinge cu un zîmbet *logic,* dîndu-le explicaţiile sale şi atrăgîndu-le atenţia că lor le lipseau în schimb motive ca să-l persecute cu remuşcări. Persecuţia lor era cu atît mai iritantă cu cît ei nu căpătau contur. Nu căpătau contur din motivul sigur şi solid şi greu ca o piatră de mormînt, şi anume : că şi ei fuseseră — unul prin propria-i orbire, cealaltă dintr-un motiv cu totul personal — cei ce-şi doriseră moartea aceea tragică.

Şi totuşi... Şi totuşi, sub explicaţia aceea care-i îngropa şi-i făcea nevăzuţi, într-un fel pe care el nu şi l-ar fi putut defini, îi erau... nu, nu îi erau prezenţi, nu, niciodată, dimpotrivă, în mod constant absenţi ; dar tocmai cu această absenţă îl persecutau. Fiindcă amîndoi erau acolo, cu Dianella, în afara explicaţiei raţiunii sale. Nu-i vedea, dar îi auzea în cuvintele fără sens, în privirile şi în zîmbetele vagi ale fetei. Şi atunci, în mod irezistibil îi apăreau şi lui pe buze cuvinte fără sens, pornite parcă din adîncul viscerelor contractate de exasperare, cuvinte cu totul negîndite ; cuvinte stranii, vagi, împrumutînd şi chipului său

un aer dependent direct de diversitatea acelor cuvinte și exprésii, absolut toate înafara conștientului, fără nici o legătură cu starea prezentă. Și iată că în ziua aceea, continuînd ficțiunea inconștientului său, după ce sfîșiase scrisoarea surorii sale, începuse să spună, în același fel mecanic, cuvinte negîndite :

— De ce am eu nevoie ?... de ce anume am eu nevoie...

Doar că în cele din urmă ficțiunea trecuse în realitate, apărută lui însuși prea evidentă :

— De ce am eu nevoie ?... Da. Trebuie să aprind o țigară ? Am nevoie de un chibrit.. Iată țigara... iată chibritul : prin sine, două lucruri : dar făcute pentru o necesitate a mea, aceea de a fuma. Mai întîi, de unul, pe urmă de altul... le aprind și le distrug... Cîte chibrite am aprins ! Prea multe !... Și toată opera mea s-a stins ! Păcat, fiindcă n-am reușit să-mi ating scopul... dar eu voiam să-mi căsătoresc bine fata, să aibă o... coroană frumoasă... mda ! o coroană princiară... toate străduințele mele și toată lupta mea. O încoronare princiară !... Fum ? Vanitate ? Ei, dar cel puțin atît să fi avut ca răsplată a băiatului meu. Vanitate, prin forța lucrurilor, dacă soarta a vrut să-mi ia orice rațiune de a ținti la lucruri mai serioase, și mi-a lăsat o biată fată cu umbra nebuniei materne în jurul ei. Și acum... acum... dacă e nevoie de mine, pentru ca cineva să poată fuma...

Dar desigur, iată : nu-l lăsase să intre în casă pe prostănacul de băiat cumsecade care era De Vincentis ? Și i-o adusese înaintea lui pe fată : acolo ! ca o experiență ! Și dacă ar fi vindecat-o, cu ochii lui frumoși și catifelați în formă de migdală, cu manierele lui elegante de femeie, iată că don Jaco Pàcia, așezat acolo în fața acelui birou, stăpîn și domn, în cîțiva ani ar fi devorat unul după altul toate bancnotele și toate rentele și încasările de la minele de sulf, de pe pămînturi, case și fabrici.

— De ce ai nevoie... de ce ai nevoie...

Această plictiseală cu sora lui, Adelaide, pînă una, alta, nu, era chiar prea mult. Ce voia de la el ? Nu stătea ea bine la locul ei ? Erau ghimpi ? O draga de ea ! Și voia trandafiri de la el ? Cu toți „militarii“ aceia care-i făceau escortă ; cu portretele Regilor Burboni care o protejau, ce mai, putea fi veselă și mulțumită... De-ar fi fost el în locul ei !

Eşuînd orice scop, numai gîndul de a-l revedea pe don Ippolito şi de a-i vorbi, pentru el însemna acum o opresiune intolerabilă. Cum să reziste, cu goliciunea aridă a sufletului său dezolat, fără o fărîmă de iluzie, la vederea omului acela cu o atitudine rezervată, ornat şi pavoazat cu o nobilă demnitate ? Acum i se părea incredibil faptul că putuse lua în serios calea aceea ca să-şi atingă scopul... Biata Adelaide ! Căzuse ea în plasă... Dar, la urma urmelor, ce mai ! Vila era somptuoasă, şi locul atrăgător ; cu puţină răbdare şi bunăvoinţă, putea să suporte plictiseala acelui bărbat, ce-i drept, nu prea făcut anume pentru ea.

Cu asemenea stare sufletească, se duse după două zile, cu trăsura, la Colimbètra. Zîmbetul de pe buzele lui, cînd să intre, la salutul oamenilor de pază îmbrăcaţi, da, tot în uniforme militare, dar fără arme, nu i-a mai trecut tot timpul cît a durat vizita lui acolo. Zîmbind, ascultă lîngă coloanele din vestibulul exterior răspunsul căpitanului Sciaralla în poziţie de drepţi, că armele, nu, domnule, nu fuseseră încredinţate autorităţilor, dar erau puse deoparte din prudenţă ; zîmbind primi şi invitaţia lui Liborio de a se duce să ia loc în salon, şi puţin mai tîrziu, năvala aidoma unei furtuni a surorii lui, Adelaide, şi primele întrebări gîfiite, printre sughiţuri şi lacrimi, în legătură cu Dianella.

— Hm, face o cură de dragoste, — îi răspunse.

Şi zîmbi la stupoarea feroce a surorii, în urma răspunsului său placid.

— Rîzi ? — ...Prin urmare se poate vindeca ?

— Vindeca ?... Să sperăm ! Cura e bună...

Zîmbi şi mai mult la grosolăniile pe care donna Adelaide i le descărcă într-o impetuozitate agresivă, şi apoi la expunerea tuturor frămîntărilor, a suferinţelor şi a comportării nepotrivite, numite de ea „palme pe obraz", ale soţului ei.

— Fii atent, Flaminio ! — izbucni la un moment dat sora lui, văzîndu-l cum zîmbea. — Fii atent ! Că pînă la urmă, sînt în stare de o nebunie !

El o privi o clipă, apoi, ridicîndu-şi braţele :

— Dar de ce ? Iartă-mă, dar ai o mînă splendidă !

La ieşirea asta, sora fugi, ca şi cum ar fi vrut să-şi traducă în viaţă imediat ameninţarea.

Și atunci, așteptînd să intre prințul pentru scena a doua, zîmbi portretelor regilor din Napoli și Sicilia care-l priveau cu multă seriozitate, din înaltul pereților.

Don Ippolito, întunecat la față ca și la suflet, căzut pe gînduri, din cauza soartei fiului său de la care nu mai avea nici o veste, intra în salon fără nici o dispoziție la întîlnirea aceea, convins că un singur lucru bun era de sperat, deși cu prețul unui scandal, după amărăciunea plină de silă a unor explicații vulgare. Dar se însenină la vederea zîmbetului de pe buzele cumnatului. Îl interpretă în sensul că cei doi bărbați, așa cum erau, nu puteau și nu trebuia să acorde nici o importanță lăcrămioarelor ușoare, enervărilor efemere ale unei femei, pe care generozitatea lor de viri putea și trebuia, fără greutate, s-o compătimească.

Zîmbi așadar și el, dar cu blîndețe, don Ippolito, strîngîndu-i mîna cumnatului : și continuînd să zîmbească, îi vorbi liniștit și pe tonul acela de superioritate masculină despre neplăcerea lui din cauza disensiunilor ivite între el și soția lui, fiindcă întîrzia încă... ei, da, din păcate, întîrzia să se stabilească un acord între sentimentele lor și gîndurile lor, ca nevoind să înțeleagă motivele din cauza cărora...

— Ei lăsați, principe ! — încercă să-l întrerupă Salvo.

— Nu, nu, — se încăpățînă să spună don Ippolito. Fiindcă eu apreciez foarte mult sentimentul de care e îndemnată ea, ceea ce eu nu-i pot acorda. Eu particip, credeți-mă, cu toată inima, la nenorocirea voastră, și...

— În fond ar fi cu totul inutilă prezența ei aici — trunchie discuția Salvo.

Și cu o mare ușurare, amîndoi începură să discute despre altceva, adică despre marile evenimente ale zilei. Doar că, atunci, principele rămase descumpănit, observînd permanența acelui zîmbet pe buzele cumnatului, în timp ce el își manifesta cu atîta ardoare indignarea, fie față de măsurile ultragioase ale guvernului, fie față de îndrăzneala fără margini a poporului. Ce uimire l-ar fi cuprins dacă, întrerupîndu-se brusc, l-ar fi întrebat pe Flaminio Salvo de ce continua să zîmbească în felul acela, și el i-ar fi răspuns :

— De ce ?... Ah, pentru că în momentul acesta mă gîndesc că între altele, Colimbètra are marea comoditate de a fi foarte aproape de cimitir, încît dumneavoastră, în

curînd, cînd veţi muri, veţi avea importantul avantaj de a fi îngropat la doi paşi de casă, fără să mai fie nevoie să traversaţi întregul oraş, nici mort.

Dar şi-a amintit că principele dăduse ordin să i se clădească în moşia lui chiar, şi anume, în livada de portocali şi rodii, din jurul bazinului de apă care-i dădea şi numele [1], un mormînt la fel cu cel al lui Terone [2], şi astfel simţi o curiozitate nemaipomenită de a se duce să-l vadă. De îndată ce a putut, a întrerupt discuţia, propunîndu-i cumnatului o mică plimbare prin livada de portocali şi rodii.

Donna Adelaide profită de momentul acela ca să-l trimită pe Pertichino în graba mare la Girgenti ca să-i înmîneze o scrisoare onorabilului deputat Ignazio Capolino : *P.S.M. (preastimatelor sale mîini).*

Cînd, pe înserat, se întoarse acasă, în timp ce deschidea uşa camerei unde stătea de obicei Dianella, supravegheată de bătrîna guvernantă şi de o infirmieră, Flaminio Salvo a avut surpriza de a-şi găsi fata atîrnată de gîtul lui Niní De Vincentis, cu ochii, abia văzîndu-se de după umărul tînărului, veseli, strălucitori de fericire, sub părul ciufulit, şi cele două mîini împreunate în strînsoarea aceea.

— Dianella... Dianella... — o strigă, cu o mare tulburare în glas, la ideea că s-ar fi vindecat.

Dar Niní De Vincentis, aplecîndu-şi cu greu capul şi arătîndu-şi chipul congestionat de o mare emoţie, îi răspunse cu disperare :

— Mă strigă Aurelio...

CAPITOLUL AL OPTULEA

REÎNTORS DIN PELERINAJUL LUI la Roma, de unde îşi promisese să aducă la Valsania multă bucurie şi multă lumină a viselor glorioase, pentru

[1] *Colimbètra* se numeşte moşia. *Colymbus* (lat.) a) bazin, piscină ; b) *colymbus*, cufundar (pasăre acvatică) (n. tr.).

[2] *Terone*, (Theron) tiran din Agrigento, mort în 472 (n. tr.).

ultimele sale zile. Mauro Mortara, după vizita făcută Caterinei Laurentano, cînd era pe moarte, se retrase cu capul plecat, fără să mai arunce măcar o privire, în jurul lui, ca și cum i-ar fi fost teamă că este zeflemisit de copacii cărora atîția ani le istorisise aventurile sale, măreția și puterea patriei, derivate din opera vechilor săi tovarăși de conspirație, de exil, de război, și se dusese să se ascundă în odaia lui de la parter, aidomă unui animal rănit de moarte, în vizuina lui. Degeaba don Cosmo, timp de o săptămînă căutase să-l scuture, să-l facă să vorbească, cuprins de mila lui plină de amărăciune față de toți cei care, pe bună dreptate, ocoleau remediul găsit de el pentru vindecarea oricărui rău. La insistențele lui, ca cel puțin să vină în vilă, la dejun, și la masa de seară, Mauro îi răspunsese, agitîndu-se tot :

— Pentru Dumnezeu, lăsați-mă în pace !

— Dar ce mănînci ?

— Îmi mănînc mîinile. Plecați de aici !

Într-un fel mai rapid și mai brusc, a doua zi după sosirea lui, le răspunsese porumbeilor, care în timpul absenței sale fuseseră hrăniți de două ori pe zi, la aceeași oră, de supraveghetorul moșiei, Vanni din Ninfa : bum ! bum ! două împușcături în aer ; și-i împrăștiase cu o zgomotoasă învălmășeală. Nici celor trei dulăi, parcă înnebuniți de bucuria revederii, nu le făcuse o primire mai veselă, la întoarcere. Placida imobilitate a vechilor obiecte din odaie, impregnate toate de o duhoare, aproape feroce, care păreau că așteaptă ca el să-și reia viața obișnuită printre ele, îi stîrniseră o iritare îngrozitoare ; ar fi luat cu două mîini salteaua de paie făcută balot într-un colț și ar fi aruncat-o afară cu scîndurile și cu scheletul de pat cu tot care o susțineau și afară cu teascul stricat de stors măsline, afară cu scaunele și cu lăzile și cu căpăstrurile, cu sacii de sub șa și cu desagele. Nu i-a plăcut decît să vadă pe pereți urma tutunului galben mestecat și apoi scuipat, de el, cînd stătea în pat și obișnuia să-l arunce în fața dușmanilor patriei, clericalii și burbonicii.

De mai multe ori, măgulirea vechilor amintiri încercase să-l fascineze din nou ; de mai multe ori, din ușa deschisă, lungile șiruri de araci de viță-de-vie cu vrejurile înverzite, ici-colo, în tăcerea năucă a anumitor ore pline

de uitată părăsire, îi făuriseră, din nou, pentru o clipă, viziunea parcă depărtată a acelei lumi, prin care pînă nu de mult rătăcise în zilele senine, pline de orgoliu, atotstăpînitor, mîngîindu-şi barba. Pe neaşteptate, de fiecare dată, sufletul care i se îndrepta într-acolo, fascinat de privelişlea aceea, se retrăsese la asprul şi lugubrul bîzîit al vreunui bondar care, intrînd în odaia lui, îl rechema cu violenţă la prezent, destrămîndu-i fascinaţia şi tulburîndu-i viziunea.

Ce să facă ? Ce să facă ? Cum să se mai vadă în locurile acelea mărturii ale exaltării lui trecute ? Cum să mai aibă grijă cu linişte de pămîntul acela cînd întreaga Sicilie era tulbure şi atiţia laşi renegaţi se ridicau să doboare şi să răvăşească opera bătrînilor de odinioară ? De atîta amar de ani, toate gîndurile sale, toate sentimentele sale, toate visele sale erau alcătuite din amintiri şi din satisfacţia operei împlinite. Cum să mai aibă linişte la gîndul că ea era ameninţată şi pe punctul de a fi distrusă ? Împotriva oricărei seducţii a vechilor, liniştitelor obiceiuri, se vedea constrîns de logica lui ingenuă să recunoască faptul că era o datorie de onoare, pentru atîţia care ca şi el purtau medaliile pe piept ca răsplată a acelei opere, să alerge acum în apărarea acestei opere.

— Vechea gardă naţională ! Vechea gardă ! Toţi veteranii la adunare !

Şi, în cele din urmă, într-o clipă de mai mare exaltare, alergase ca un nebun, ca refugiu şi sfat, în acel *camerone* al generalului, unde pînă acum nu avusese încă starea de spirit de a pune piciorul. De cum intrase acolo, izbucnise într-un plîns cu sughiţuri, şi fără să îndrăznească să deschidă obloanele de la ferestre şi balcoane, trase cu grijă afectuoasă, înainte de plecare, rămăsese în întuneric, îndelung, prinzîndu-şi faţa în mîini, plîngînd pe vechiul divan şubrezit şi plin de praf. Încet, încet, freamătul, neliniştea vechilor lei conspiratori din *Quarantotto* ('48) care se reuneau acolo, în camera aceea spaţioasă, în jurul bătrînului general, se redeşteptaseră în el, făcîndu-l să-i fie ruşine de plînsul nestăpînit ; umbrele acelor lei, cumplit de indignate, îi apăruseră în jur şi-i strigaseră să alerge, da, da, să alerge, deşi era atît de vîrstnic, ca să împiedice îm-

preună cu alți vîrstnici supraviețuitori distrugerea patriei. În întuneric, dintr-un colț al acelei *camerone*, melancolicul leopard îmbălsămat, fără un ochi, nu-i putuse arăta cîte pînze de păianjen îl țineau de perete, cît praf căzuse pe părul lui murdar, acum chiar cu cîte o crustă de mucegai ! Și Mauro Mortara se pomenise cu ochi atroci și umflați și roșii de plîns, și n-a lipsit mult să nu se năpustească asupra lui don Cosmo care, trecînd pe coridor, se oprise uluit, mai întîi, privindu-l în starea aceea, încercînd apoi să-l potolească, să-l domolească.

— Dacă n-aș ști că mama dumitale a fost o sfîntă, aș spune că ești un nepricopsit ! — îi strigase, aproape să-l și lovească în obraz.

Don Cosmo nu se pierduse cu firea, ci îi zîmbise cu blîndețe, clătinînd din cap, în semn de compătimire ; și-l întrebase unde voia să plece, împotriva cui să lupte la vîrsta lui. Mauro o luase la goană fără să-i răspundă. Și, într-adevăr, jos, în camera lui de la parter, începuse să se pregătească de drum. La vîrsta lui ? I se vorbea lui de vîrstă ! Sfîntă Fecioară, ce vîrstă ? ! Unde voia să se ducă ? Nu știa. Înarmat, gata în fața oricărui risc, avea să se ducă sus, la Girgenti, să se sfătuiască și să se acorde cu alți veterani, cu Marco Sala, cu Celàuro, cu Trigóna, cu Mattia Gangi care, fără îndoială, ca și el, dacă mai aveau încă sînge în vene, trebuia să simtă nevoia de a se înarma și de a alerga în apărarea operei comune. Dacă dușmanii se uniseră, se adunaseră în grupări, de ce nu se puteau uni în grupări și ei, oamenii din vechia gardă ? Soldații nu erau de ajuns ; trebuia să le dea o mînă forte ; să destrame cu forță grupările acelea, să-i alunge pe toți cîinii aceia cu puștile, la nevoie. Desigur, mai erau și preoții în spate, care instigau ; și Franța, și Franța, se spunea, că trimitea bani, pe sub mînă, ca să dezmembreze Italia și să-l repună pe tron, la Roma, pe papă. Și cine știe dacă, după izbucnirea revoluției, n-ar vrea să debarce de la Tunis în Sicilia ? Cum să rămînă ei cu mîinile în buzunare, fără să încerce măcar o apărare, fără să se arate măcar vechilor tovarăși și să le spună : — Sînt aici ? — Trebuie s-o pornim imediat ! s-o pornim imediat ! Numai că, încet încet, furia aceea a lui se împotmolise, încurcată parcă în-

tr-o pînză de păianjen din cauza atîtor relicve ale vieţii sale aventuroase, exhumate din vechi lăzi şi lădiţe şi din desage deteriorate şi cîrpite şi din pachete de hîrtie îngălbenită şi strîns legate cu sfoară. Ar fi vrut să facă o alegere şi să ducă cu el cît mai multe hîrtii din cele mai îndrăgite. Încurcat, năucit, buimăcit de amintirile trezite din fiece lucru, la un moment dat simţise că ameţeşte şi a trebuit să se oprească. Nu, nu era posibil să se elibereze cu atîta grabă de toate legăturile acelea. Şi amînase plecarea pentru a doua zi. Toată noaptea rămăsese afară, în mijlocul naturii, făurindu-şi tot soiul de planuri. Glasul mării era acela al generalului ; umbrele copacilor erau acelea ale vechilor conspiratori din Valsanía ; şi glasul şi umbrele continuau să-l provoace să plece. Da, mîine, mîine ; avea să se ducă să-i întîmpine pe asasinii aceia ; aveau să-l doboare şi să-l ucidă ; ei da, asta şi dorea, dacă trebuia să se împlinească distrugerea ! Altfel ce valoare ar mai fi avut medaliile sale ! ? Trebuia să moară pentru ele şi cu ele ! Şi avea să şi le atîrne pe piept, mîine, alergînd împotriva noilor duşmani ai patriei. Fiindcă Sicilia nu trebuia să fie dezonorată, nu, nu, nu trebuia să fie dezonorată în faţa altor regiuni ale Italiei care se uniseră ca s-o facă măreaţă şi glorioasă ! A doua zi, cu bereta lui enormă păroasă pe cap, cu tot felul de baloturi şi cu pachetele de hîrtii vîrîte peste tot şi alte relicve, cu cele patru medalii la piept, cu raniţa în spate şi înarmat pînă în dinţi, se înfăţişase lui don Cosmo ca să-şi ia rămas bun. Şi ar fi plecat fără îndoială, dacă împreună cu don Cosmo n-ar fi încercat în fel şi chip să-l oprească Leonardo Costa, sosind de la Empedocle. Fiind concediat din slujba lui Salvo, după moartea fiului, recăzînd în mizerie, într-o condiţie de nesiguranţă, ca supraveghetor la balanţe, Leonardo Costa acceptase, mai mult ca să nu stea singur, decît din alte motive, oferta miloasă a lui don Cosmo, de a veni în fiecare seară de la Porto Empedocle să ia masa şi să doarmă la Valsanía. Drumul nu era scurt şi nici uşor pe întuneric, în serile fără lună, pe drumul de cale ferată, plin cu tot felul de lucruri îngrămădite acolo, şi plin de pietriş de-l simţeai în talpă. După nenorocire, o oboseală mortală îi îngreunaseră picioarele, ca de plumb. De mai

multe ori văzuse cum se apropia de el trenul amenințător; de mai multe ori avusese tentația să se arunce sub el și să termine cu toate. Cînd jos, la malul mării, nu găsea de lucru, suia repede la țară, și prin mijlocirea sa, de cîtva timp, ajungeau la Valsania, toate veștile, fără întîrziere. Dacă, în ziua aceea, nu ar fi adus știrea debarcării la Palermo a corpului de armată care într-o clipă avea să îmblînzească și să măture revolta, nici el și nici don Cosmo n-ar fi reușit să-l rețină cu forța pe Mauro. Ca să-l liniștească și mai mult, mai venise și știrea proclamării stării de asediu și a dezarmării. Nici prin gînd nu-i trecuse că ordinul de predarea armelor s-ar fi putut referi și la el, sau că ar fi putut risca pericolul de a fi arestat, dacă s-ar fi suit în oraș înarmat. Armele lui erau ca și acelea ale soldaților ; permisul de a le purta, îi provenea din medaliile lui.

Știrile aduse, apoi, de Costa, îl impresionaseră întocmai ca o întrecere vehementă între soare și nori pe deasupra unei păduri, și așa răvășită de furtună. Se mai luminase întrucîtva, cînd aflase că la Roma, Roberto Auriti fusese eliberat din închisoare, deși nu i se acordase decît libertate provizorie, și că fratele său, Giulio, își adusese cu el, la Roma, sora și nepotul ; fusese însă buimăcit, peste măsură, de neașteptata dezvăluire a faptului că Landino, nepotul generalului, cel ce-i purta numele, se număra printre capii răzvrătiților și că fugise de la Palermo, după proclamarea stării de asediu, ca să nu riște să fie arestat. După știrea asta începuse să se uite la Leonardo Costa cu o privire încruntată și feroce, de cum apărea de la Porto Empedocle, deși îl vedea istovit și gîfîind, cu sufletul la gură. În inima lui, neliniștea de a afla cîte ceva era dîrz combătută de teama încărcată de furie că, așa, ca o nimica toată, omul acela îl constrîngea să se înarmeze și să plece din Valsania. Din clipa cînd fusese hotărît s-o facă, Mauro știa bine cît l-ar fi costat dacă s-ar fi desprins de pămîntul acela, dacă s-ar fi smuls de toate amintirile care-l legau de el, părăsind paza acelei „*camerone*", via lui, porumbeii, copacii, care-i ascultaseră pasul atîția și atîția ani.

Dar Leonardo Costa, după furiile de data trecută, știa ce vești erau pentru el, și ce vești erau pentru don Cosmo și pentru donna Sara Alàimo. Lăsase să-i scape aceea în

legătură cu fiul principelui, fiindcă bănuia că Mauro știa că el era socialist, așa că trebuia să simtă o bucurie, aflînd că reușise să fugă.

Ultima veste adusă de Costa, nou-nouță, a fost printre tunetele și fulgerele, vîntul și ploaia unei seri infernale.

Mauro pusese masa pentru cină, în locul donnei Sara, de două zile la pat, din cauza unei constipații rebele, și acum stătea cu don Cosmo în sufragerie, în așteptarea oaspetelui care, poate că din cauza vremii mizerabile, întîrzia să sosească. Așteptarea aceea îl enerva, nu atît din cauză că ar fi avut poftă să mănînce, cît fiindcă îi era teamă că se sleiește masa pregătită de el. Totdeauna făcuse totul cu tragere de inimă, și printre atîtea amintiri care-i dădeau satisfacție, era și aceea de a fi făcut bunătăți englezilor „de să-ți lingi degetele", cînd fusese bucătar, mai întîi pe bordul unui vas și apoi la Constantinopoli. Unul din motivele urii lui împotriva donnei Sara era tocmai această bucurie răutăcioasă a ei, manifestată de mai multe ori, față de nereușita unor rețete culinare pe care Mauro voise să i le împărtășească. Pierzîndu-și de mult îndemînarea, cu sufletul răvășit și preocupat de atîtea gînduri, se încăpățîna de două zile cu un curaj neînfricat, să gătească cele mai complicate mîncăruri, cu tot felul de sosuri, otrăvindu-și oaspetele și pe bietul don Cosmo.

— Cum vi se pare ?

— Ah, o miere, — răspundea acesta, invariabil. Poate că nu mi-e mie prea foame.

— După părerea mea, — risca Costa, mi se pare că lipsește puțină sare.

— Oh, Marasantissima ! — izbucnea Mauro, — uite aici solnița !

Donna Sara postea de două zile.

Printre șuieratul vîntului, vuietul înspăimîntător al mării, ropotul ploii, se auzeau crizele de tuse și vaietele și rugăciunile ei îngînate cu glas tare. Pradă, fără îndoială, unui asalt religios, se ferecase în cămăruța ei, refuzînd orice fel de mîncare și orice îngrijire. Din cînd în cînd, don Cosmo, auzind-o tușind mai tare și mai îndelung, se ducea grijuliu s-o cheme din spatele ușii și s-o întrebe dacă nu avea nevoie de ceva. Ca răspuns, donna Sara îi striga, de îndată ce putea, cu vocea sufocată :

— Căiți-vă, diavolilor !

Şi din nou striga tot felul de rugăciuni cu Ave Maria şi Tatăl nostru.

În cele din urmă, sosi şi Leonardo Costa într-o stare jalnică, răvăşit tot de vînt, cu apa care-i şiroia din haină şi cu trei degete de noroi lipit de ghete. Abia mai răsufla, abia-şi mai ţinea capul drept, de atîta oboseală. Mauro, drept remediu, îi oferi imediat un pahar mare de vin, să-l dea peste cap, opunînd rezistenţei lui, obişnuita sa exclamaţie :

— Oh, Marasantissima, lasă-mă şi dumneata să te servesc !

Don Cosmo se grăbi să-l conducă în camera lui şi-l ajută să-şi schimbe hainele, oferindu-i un costum de-al lui dar, îi venea strîmt de tot ; totuşi cel puţin nu era leoarcă de apă. Pînă una, alta, Mauro adusese mîncarea pe masă şi striga din sufragerie :

— Pe toţi sfinţii şi toţi dracii, veniţi sau nu veniţi ?

Cînd l-a văzut şi pe unul şi pe celălalt, apărînd cu figurile halucinate, l-a cuprins o mare nelinişte şi i-a întrebat încruntat :

— Ce mai e ?

Nici unul din cei doi nu i-a răspuns. Don Cosmo, în schimb, l-a întrebat pe Costa :

— Şi Ippolito ? Ippolito ?

— Dormea — răspunse Costa. La trei noaptea ! Dormea. Dar spune că atunci cînd cel ce stătea de pază, constrîns să deschidă poarta, a alergat la vilă să anunţe...

— Vorbiţi de don Landino ? — îl întrerupse aici Mauro, vîrîndu-se între cei doi cu furie. Spuneţi-mi ce e !

— Nu, ce don Landino ! — îi răspunse Costa, arătînd pe chipul său o amară veselie. I-au dat lovitura de graţie acelui demn gentilom care a stat aici o lună şi te-a necăjit ! Ştiu că dumneata ţii la el ca şi mine !

— Salvo ?

— Mda !

Şi Costa ridică un picior ca şi cum ar fi vrut să-l dea în gîtul celui căzut.

Continuă :

— Sora lui, soția principelui, a fugit în noaptea asta cu deputatul Capolino...

— A fugit ? Cum, a fugit ?

— Cum ?, hei ? Ce e mare lucru... El a venit s-o ia cu trăsura și au plecat împreună cu noaptea în cap, cu cursa de trei, la Palermo. Desigur că erau de acord ei doi, din timp...

Don Cosmo, încă halucinat, murmura ca pentru sine :

— Bietul Ippolito, bietul Ippolito...

— Așa-i trebuie ! se grăbi să strige Mauro în față.

— Să se amestece cu cineva din asemenea soi de oameni, — adăugă Costa, cu o grimasă de silă. De altfel, știți, don Cosmo ? o oarecare umilință, poate, nu zic nu... Scandalul e grozav : nu se mai vorbește de altceva la Girgenti și la țărm... Dar, la urma urmelor... de fapt, nici nu o trata ca pe o soție... se spune că dormeau separat și că... dacă te iei după bîrfitori.... aventurierul ăsta șarlatan, se spune, că și-a luat-o întocmai cum era și înainte de căsătorie... Cînd omul de pază a alergat la vilă să anunțe fuga și valetul s-a dus să-l trezească pe principe, spune că el nici nu și-a ridicat capul de pe pernă și i-a răspuns valetului : „— Ah, da ? Drum bun ! Mă voi gîndi mîine la neplăcerea asta, cînd mă voi scula..."

Don Cosmo neagă de mai multe ori cu capul în mod energic și adăugă :

— Astea nu sînt cuvintele lui Ippolito !

— În ceea ce mă privește, — reluă Costa, așezîndu-se cu ceilalți la masă și începînd să mănînce, — ce vreți să vă spun ? Îmi pare rău pentru principe ; dar mă bucur, mă bucur nespus pentru rușinea pe care o va simți fratele... Ei da, don Cosmo, nu știu într-adevăr de ce trăiesc ! Aș vrea să-mi salvez sufletul, v-o jur ; aș vrea să-i dau timp să-și ispășească vina, pentru ca cel puțin în pragul morții să poată ierta și să se urce la cer... Dar, nu, don Cosmo ; pedeapsa e mai tare și mănîncă sufletul ; ura îmi crește și devine mai furioasă pe zi ce trece ; și atunci mă întreb : de ce ? nu ar fi mai bine să-l omor mai întîi pe el și pe urmă pe mine și să termin astfel cu toate ?

— Poate — murmură don Cosmo, — i-ai face un bine...

— Iată ceea ce mă reţine ! — exclamă Costa. Pentru că ar fi un bine şi pentru mine !

— Mănîncă şi nu mai plînge ! — îi strigă Mauro.

— Ai răbdare, don Mauro, — îi spuse atunci Costa, forţîndu-se să zîmbească. În mîncărurile dumitale, pentru gustul meu, lipseşte totdeauna puţină sare. Cîteva lacrimi sînt doar un condiment.

Don Cosmo, pînă una, alta, absorbit, privind atent o bucăţică de carne din furculiţa suspendată, vorbea ce pentru sine :

— Ca doi copii...

Şi printre crizele de tuse, donna Sara continua s strige de dincolo :

— Căiţi-vă, diavolilor, căiţi-vă !

Pe neaşteptate, în timp ce cei aşezaţi la masă terminau de mîncat, de afară, unde furia vîntului se lua la întrecere cu furia ploii, în foşnetul continuu al frunzelor copacilor, şi în vuietul mării s-a auzit lătratul furibund al dulăilor care în fiecare seară stăteau pe treptele scării, în aşteptarea stăpînului, după masă. Mauro, încruntat, îşi îndreptă bustul şi îşi ciuli urechile. Lătratul acela anunţa că cineva era lîngă vilă. Şi cine putea să fie la ora aceea, pe timpul acela mizerabil ? Se auzeau strigăte confuze. Mauro sări în picioare, alergă să-şi ia puşca sprijinită de perete într-un colţ al sălii şi se duse la uşă. Mai înainte de a deschide, îşi lipi urechea de canatul uşii, auzind că jos, în faţa vilei, cîinii căutau să împiedice pasul unora care se apărau, strigînd ; stinse lumînarea, deschise uşa larg şi, în ropotul violent al ploii, în bezna tulburată, cu puşca gata să tragă, urlă din prag :

— Cine-i acolo ?

O pîlpîială de lumină sinistră îi arătă pentru o clipă, în mod confuz, scena. Mauro a crezut că întrezăreşte patru sau cinci care ameninţînd cu disperare, dădeau înapoi la asaltul dulăilor.

— Mauro, pentru Dumnezeu ! Cîinii ăştia ! Acum îl omor pe vreunul din ei ! Te chem de trei ore !

— Don Landino ?

Şi Mauro, fremătînd tot, se repezi de pe scară, în vînt şi sub ropotul de ploaie furioasă.

— Unde sînteţi ? Unde sînteţi ?

La vocea stăpînului, ciinii renunţară la asalt, continuînd totuşi să latre.

— Mauro !

— Dumneavoastră aici ? — strigă acesta, căutînd în locul ciinilor să-i împiedice el trecerea. Aveţi curajul să vă refugiaţi aici cu tovarăşii dumneavoastră de infamii ? Nu vă primesc ! Plecaţi de aici ! Asta e casa bunicului dumneavoastră ! Nu vă primesc !

— Mauro, ai înnebunit ?

— În numele lui Gerlando Laurentano, plecaţi ! Plecaţi de aici ! Acolo, la tatăl dumneavoastră este adăpost pentru dumneavoastră şi pentru tovarăşii dumneavoastră, nu aici ! Nu vă primesc !

— Eşti nebun ? lasă-mă ! — strigă Lando, smulgîndu-se din mîna lui Mauro, care-l ţinea strîns de un braţ.

Scînteie o lumină în pragul scării de la parter pe care vîntul o stinse imediat. Şi don Cosmo, care alergase împreună cu Costa. chemă de acolo.

— Landino ! Landino !

Acesta răspunse :

— Unchiule Cosmo ! — şi adresîndu-se tovarăşilor : — Hai, hai, mergem sus !

— Don Landino ! — îi impuse atunci Mauro cu o voce sfîşiată de disperare. Nu vă urcaţi în vila bunicului dumneavoastră ! Dacă dumneavoastră vă urcaţi acolo, eu plec de aici pentru totdeauna ! Mulţumiţi-i lui Dumnezeu că vă numiţi Gerlando Laurentano ! Numai asta mă reţine să nu trag un foc împotriva dumneavoastră şi a acestor ticăloşi, lepădăturile pe care le aveţi alături ! Aha ? Vă urcaţi ? Un trăsnet, Doamne, s-o dărîme şi să vă strivească pe toţi ! Aşteptaţi, uite, ţineţi, aici, împliniţi-vă bravura ! Vă înmînez cheile !

Şi cheia groasă de la *camerone* se lovi de poarta care se închidea.

— E nebun ! E nebun ! — repetau pe întuneric Lando, don Cosmo, şi Costa căutînd în buzunar chibrite ca să aprindă din nou lumînările, în vreme ce tovarăşii lui Lando, buimăciţi de primirea aceea, în adăpostul atît de mult suspinat şi acum în sfîrşit ajuns, întrebau gîfîind şi perplecşi :

— Dar cine e ?

— E chiar nebun ?

— Oh, de ce ?

După ce se făcu din nou lumină, cei cinci fugari, Lando, Lino Apes, Bixio Bruno, Cataldo Sclàfani şi Ingrao, apărură parcă pescuiţi dintr-o apă secată, numai mîl. Cataldo Sclàfani, cu un aer halucinat, ţepos pe obraji, deasupra buzelor şi pe bărbie din cauza bărbii crescute era cel mai de plîns dintre toţi ; părea un convalescent pămîntiu, fugit noaptea dintr-un spital prăbuşit de furtună.

Pentru un moment a urmat o rafală de întrebări scurte şi de răspunsuri gîfîite, printre exclamaţii, suspine şi răbufniri de oboseală ; şi unii se scuturau, alţii dădeau din picioare, şi alţii căutau un scaun pe care să se prăvălească.

— Urmăriţi ? — Nu, nu... Descoperiţi ?... — Poate !... Dar cum aşa ? ! nu... — Da... Poate Lando... Pe jos ! Şi cum ?... De trei zile ! Potop ! Potop !... — Dar cum ? spun eu, fără anunţ ? Fără anunţ ?

Această ultimă exclamaţie era — se înţelege — a lui don Cosmo. O tot repeta unuia şi altuia, făcînd efortul de a se concentra în învălmăşeala mare care-l făcea să-şi scarpine barba cu amîndouă mîinile.

— Spun... spun eu.. cum aşa, fără nici un anunţ ?...

Şi cine ştie pînă cînd ar fi tot repetat, dacă în cele din urmă nu i-ar fi trecut prin minte ideea că trebuia să le dea în vreun fel un ajutor tinerilor aceia. Ce ajutor ?

— Uite, veniţi, veniţi aici ! — începu el să spună, luînd de braţ cînd pe unul, cînd pe altul. Dezbrăcaţi-vă imediat... Am lucruri... lucruri pentru toţi... aici, aici în camera mea... în ladă, veniţi cu mine !

Bixio Bruno şi Ingrao, mai puţin năuci şi mai puţin obosiţi decît ceilalţi, s-au opus energic acelei ciudate insistenţe.

— Ba nu ! Lăsaţi-mă ! — strigă primul. Nu-i vreme de pierdut... Este foarte departe Porto Empedocle de aici ?

— Ei, da, — exclamă Lando, adresîndu-se unchiului. Cineva... vreun ţăran de încredere, de trimis la Porto Empedocle imediat, ca să închirieze o barcă... o barcă mare de pescuit...

— Mai înainte de a se ivi zorile, pentru Dumnezeu ! — insistă Sclàfani, înaintînd un pas cu chipul lui halucinat.

— Ar trebui să fim pe mare mai înainte de a se lumina de zi ! Poate că am fost descoperiţi...

— Mai las-o ! Îţi spun eu că nu, — îi strigă Ingrao.

— Iar eu îţi spun că da ! — replică iute Sclàfani. La gara din Girgenti, aş putea să jur că Lando a fost recunoscut.

Leonardo Costa le-a atras atenţia că o barcă de închiriat, într-o situaţie grea ca aceea, nu era o sarcină de încredinţat unui ţăran.

— Mă pot duce eu, dacă vreţi ! Ba chiar, mă duc eu, chiar acum !

— Pe o vreme ca asta ? — întrebă don Cosmo, îngrijorat. Domnii mei, nu grăbiţi astfel lucrurile... Dezbrăcaţi-vă, ascultaţi-mă ; vă veţi îmbolnăvi... Vedeţi... abia l-am schimbat şi pe el, chiar acum... Am haine... haine pentru toţi... în ladă, veniţi să vedeţi !

Costa, cu un gest de nerăbdare, îi întrebă pe tineri :

— Aţi vrea să vină barca pînă aici, la Valsanía ?

— Da, da, aici ! — răspunse Lando. Nu, unchiule, pentru Dumnezeu, lasă-mă în pace !

— Dezbracă-te, îţi spun...

— Nu-i prudent, — continuă Lando, adresîndu-se lui Costa, în timp ce unchiul îi smulgea cu forţa pardesiul, — nu-i prudent să ne arătăm la Porto Empedocle... La ora asta în toate porturile de mare va fi venit desigur de la Palermo ordinul arestării noastre.

— Dar va fi greu — interveni atunci Costa, — ca să acosteze aici, noaptea, o barcă mare de pescuit, o tartană, cu marea asta umflată... Ce mai, eu nu mai dau înapoi... Pot să încerc...

Şi se grăbi să-şi ia din sală mantaua largă cu glugă, încă leoarcă toată, de ploaie.

— Prieteni ! — strigă Ingrao, — n-ar fi mai bine să-l urmăm pe acest domn, acum că-i noapte şi nu ne vede nimeni ? Am sta ascunşi aproape de tîrg, pînă cînd reuşeşte el să închirieze barca.

Sfatul n-a fost acceptat dintr-o înţeleaptă părere a lui Lino Apes :

— Dar ce spuneți ? Credeți că o tartană se închiriază așa, cît ai clipi, în timpul nopții și pe o vreme ca asta ? Va trebui să găsească stăpînul...

— Îl cunosc ! — întrerupse Costa. Cunosc eu pe unul, prietenul meu de mare încredere.

— Și marinarii ? — întrebă Apes. Stăpînul singur nu-i de ajuns.

— Desigur ! Va fi nevoie să găsim și marinarii — recunoscu Costa, — și să fie pregătită și barca... Mai înainte de ivirea zorilor nu va fi cu putință.

— Ei, atunci, nu ! — strigă imediat Sclafani, înaintînd cu un pas, impetuos. La Porto Empedocle, nu, în timpul zilei ! E cazul să ne îmbarcăm de aici !

— Pînă una, alta, eu plec ! — spuse Leonardo Costa, care-și trăsese și gluga pe cap.

— Biet prieten ! — gemu don Cosmo. Dar chiar e nevoie ?...

Costa n-a vrut să mai audă compătimiri, nici mulțumiri și s-a aventurat în bezna furtunoasă.

Cînd Lando a aflat că el era tatăl lui Aurelio Costa, în mod barbar asasinat împreună cu soția deputatului Capolino, de minerii din minele de sulf din *Grupările muncitorești* din Aragona, l-a privit cam întunecat pe Ingrao și pe ceilalți tovarăși ai săi. Interpretînd rău privirea aceea, Bruno, deși șovăitor, își arătă bănuiala ca nu cumva să se fi dus omul acela la Porto Empedocle ca să se răzbune, denunțîndu-i. Atunci, don Cosmo, își rotunji gura într-un rîs al lui, obișnuit, de trei ori : ho ! ho ! ho !

— El ? — spuse — și le explică sentimentul și devotamentul bietului său prieten, care, învinuindu-l numai pe Flaminio Salvo de moartea fiului său, nu se gîndea nici pe departe la membrii *Grupărilor* din Aragona.

— Ah, apropo, — spuse apoi, la auzul numelui Salvo, venit așa din întîmplare pe buze. Și-l chemă deoparte pe Lando ca să-l anunțe de fuga donnei Adelaide.

— Ca o fetișcană, înțelegi ? La trei noaptea !

În zarva aceea, pînă acum nu se mai deslușise glasul donnei Sara Alàimo care, crezînd poate într-o adevărată

invazie a demonilor în noaptea aceea de furtună, repetă, mai mîniată ca oricînd, din camera ei îndepărtată, din fundul coridorului :

— Căiţi-vă, diavolilor !

Strigătul ciudat ajunse foarte clar în clipa aceea de tăcere, şi toţi înafară de don Cosmo, rămaseră buimaci ; pînă şi Lando, şi aşa năucit de ale lui, de vestea dată de unchiul lui.

— Cine e ?

— Ah, nimic !, donna Sara ! — răspunse el, ca şi cum Lando şi tovarăşii lui ar fi cunoscut-o de-o viaţă pe bătrîna îngrijitoare — *casiera* — a casei din Valsanía. Mă înnebuneşte, pe cuvîntul meu de onoare. S-a închis de două zile în camera ei şi de atunci tot strigă aşa... E bolnavă, biata de ea. Şi aici...

Şi se lovi cu degetul la frunte.

Cei patru tovarăşi ai lui Lando se priviră în ochi. Unde se refugiaseră ei după trei zile de fugă disperată ? Bătrînul, după ce le făcuse la început primirea aceea minunată, fusese declarat nebun : acum era declarată nebună şi bătrîna asta ; şi că ar fi fost în perfectă sănătate mintală şi cine-i declara cu atîta siguranţă pe ceilalţi doi, nebuni, nu prea le apărea, ce-i drept, prea evident ! Pînă atunci, acest unchi al lui Lando, înafară de cazul pe care-l făcuse de hainele lor ude leoarcă, nu le prea dăduse ocazie de consternare.

— Continuaţi să rămîneţi aşa ! — exclamă, într-adevăr uimit, don Cosmo, după ce le dăduse explicaţia aceea despre donna Sara ; şi se duse să deschidă lada, unde stăteau costumele sale vechi, uzate. Aici, aici... luaţi... vă spun eu că am haine pentru toţi !

Cei patru tineri nu se mai puteau abţine să nu rîdă şi începuseră să se ajute unul pe altul să-şi smulgă de pe ei hainele, ude leoarcă de ploaie.

— Important — vă asigur eu, — spunea don Cosmo, — este numai asta deocamdată : să nu răciţi. Rîdeţi voi de mine, n-aveţi decît, dar schimbaţi-vă hainele.

Că ar fi fost haine pentru toţi era o presupunere care depăşea realitatea. Lino Apes, negăsind nimic de îmbrăcat

pentru el, apăru cu haina lungă de seminarist, întinsă pe braţe, ca o copilă de dus la botez :

— Pot să o iau ?

— Şi de ce nu ? Ah, ce e, haina preoţească ? Ei, dacă-ţi va intra ? !...

Şi zîmbi şi el la rîsetele celor patru care se îmbrăcau stîngaci cu toate lucrurile acelea care emanau un puternic miros de camfor. Cataldo Sclàfani se combinase cu jacheta trei sferturi de zile mari, şi, fiindcă-l durea capul, se legase în jurul frunţii cu o basma galbenă de bumbac cu pătrăţele roşii.

Tinereţea, încet, încet, le-o lua înainte. Nimeni nu s-a mai gîndit la distrugere, la nesiguranţa viitorului. Printre ghionţii şi glumele prietenilor, Lino Apes, strîns în haina aceea de seminarist, alergă în bucătărie să reaprindă focul. Le era foame ! Le era sete ! Şi aici don Cosmo simţi că-i cade cerul pe el ; abia dacă ştia unde e cămara ; şi probabil că cheia o ţinea Mauro la el.

— Cheia ? — strigă Ingrao. Am găsit-o !

Şi se duse să ia de pe jos, din pragul scării, cheia aruncată de Mauro lîngă uşă, rămasă acolo, afară.

— Uite-o aici ! Uite-o aici !

Don Cosmo se uită îndelung la ea.

— Asta ? — reflectă el. Nu... Dar ce e ? Asta-i cheia din *camerone*. De unde aţi luat-o ?

În zarva aceea nu mai auzise ultimul strigăt al lui Mauro ; şi, după ce i s-a spus că cheia aceea fusese azvîrlită în faţa lui Lando, căzu imediat pe gînduri, şi adresîndu-i-se acestuia :

— Dar atunci vei vedea că.. oh, Doamne Dumnezeule ! — exclamă, — dacă ţi-a aruncat cheia, să vezi că e în stare chiar să plece... Dacă nu o fi şi plecat !

— Să plece ? Dar unde ? — întrebă Lando, consternat şi el şi îndurerat.

— Ei, cine ştie ? — suspină don Cosmo. Şi povesti pe scurt că şi aşa le fusese greu să-l reţină o dată ; apoi, cum cei patru tineri rîdeau de nebuneştile idei şi de sentimentul acelui bătrîn ciudat, a simţit nevoia să le spună cine era

el, ce făcuse, ce însemna pentru el acel *camerone* şi ce era înăuntrul acelei camere.

— Aha ? Şi un leopard îmbălsămat ?

Şi plini de curiozitate, Lino Apes, Ingrao, Bruno, Sclàfani, de îndată ce don Cosmo şi Lando s-au dus să-l caute pe Mauro, luînd şi cheia aceea, au intrat în *camerone*.

Sub ea era tocmai camera lui Mauro Mortara.

Don Cosmo şi Lando, cu o lumînare în mînă, intraseră într-o odăiţă secretă, unde era un chepeng care dădea la parterul vilei ; fără să facă zgomot, ridicaseră de jos chepengul şi coborîră pe scăriţa de lemn, dreaptă şi cam şubredă, direct în pivniţă ; de acolo trecuseră în camera unde se tescuiesc strugurii ; traversară apoi două cămări goale ; o încăpere mică cu tot felul de unelte vechi ţărăneşti, îngrămădite acolo, şi ajunseră în faţa unei uşi interioare a camerei lui Mauro. Aplecîndu-se ca să privească, Lando şi-a dat seama din prag că era lumină înăuntru.

— Mauro ! — chemă atunci don Cosmo — Mauro !

Nici un răspuns.

Lando se aplecă din nou ca să se uite prin gaura cheii.

Se auzea de sus zgomotul celor patru care se învîrteau prin *camerone*, în spatele lui Lino Apes, îmbrăcat ca seminarist, şi strigau şi rîdeau.

Mauro Mortara, aşezat în faţa unei lăzi, trasă de sub pat, stătea cu braţele sprijinite de marginea capacului ridicat, cu faţa înfundată între braţe.

— E acolo ? Ce face ? — întrebă don Cosmo.

Lando ridică furios un pumn spre tavan, de unde venea zarva tovarăşilor lui. Simţea, pe lîngă necazul nemaipomenit împotriva acestora şi chiar împotriva lui însuşi, o adîncă remuşcare din cauza jignirii îngrozitoare adusă sentimentului acelui drag bătrîn, şi o durere plină de nelinişti, de a nu putea uni în clipa aceea chemarea lui afectuoasă chemării unchiului său.

— Ce face ? — întrebă unchiul, mai încet.

Ce anume făcea Mauro, cu chipul ascuns în braţe, o spuneau clar medaliile atîrnate de piept, clătinîndu-se din cînd în cînd din cauza poziţiei în care stătea. Plîngea... da... iată... plîngea... şi pe spate avea raniţa aceea comică pe care i-o mai văzuse la Roma.

— Mauro ! — mai chemă o dată don Cosmo.

La această nouă chemare, Lando, fiind iar cu ochiul în gaura cheii. l-a văzut ridicîndu-şi faţa şi ţinînd-o puţin aşa, fără să şi-o întoarcă totuşi, spre uşă ; l-a văzut apoi că se ridică şi se apropie cu furie de măsuţă.

— A stins lumina — i-a spus unchiului, îndreptîndu-şi corpul.

Au rămas cîtva timp amîndoi perplecşi, aşteptînd să-l audă deschizînd uşa. S-au văzut acolo, parcă înfemniţaţi ; nu aveau nici cheia cămărilor, nici a odăii unde se tescuiau strugurii, nici a pivniţei, şi trebuia totuşi ca să se întoarcă sus, dacă voiau să-l împiedice să plece ; trebuia să se grăbească, ca să nu-i dea timp să se îndepărteze prea mult. Dar nici un zgomot nu mai venea din cameră.

Don Cosmo i-a făcut semn nepotului să se urce din nou, în tăcere. Cînd au ajuns în faţa primei cămări, s-a oprit şi i-a spus în şoaptă :

— Şi aşa, dacă el vrea să plece, nici tu şi nici eu nu-l mai putem reţine cu forţa. Poate se va întoarce, după plecarea voastră şi după ce-i va trece furia.

Lando îşi privi unchiul său bătrîn pe care abia-l cunoştea, în cămara aceea vastă, în care lumina lumînării proiecta monstruos de mărite umbrele trupurilor lor, avînd impresia că o ciudată realitate, negîndită, îi apăruse în faţa ochilor, pe neaşteptate, cu stupida inconsecvenţă a unui vis. De cîtva timp, nu mai vedea raţiunea actelor sale care-i lăsau toate o dîră de regret, o savoare amară de deprimare ; dar acum, mai mult ca oricînd, în faţa realităţii atît de straniu limpezită de unchiul lui, înafara vieţii, în atmosfera aceea de ţară, în vechea vilă solitară, acolo, în faţa lui în cămara aceea goală, cu lumînarea în mînă. A fost ispitit s-o stingă, după cum mai devreme o stinsese Mauro, în camera lui. A auzit şuieratul vîntului, vuietul mării ; afară era o beznă furtunoasă ; şi bezna soartei care-l aştepta. Trebuia ca în întunericul acela să găsească neapărat o raţiune de a acţiona, ca să-şi potolească toate frămîntările, ca toate şovăielile din mintea lui să înceteze de a-l mai chinui. Dar care, dar cînd, dar unde ?

— Va trece — spune puţin după aceea don Cosmo, cu colţurile gurii contractate în jos, fruntea încreţită parcă de

valuri de gînduri aruncate înapoi de refluxul înțelepciunii lui deznădăjduite, și cu ochii care păreau să îndepărteze și să risipească, în zădărnicia timpului, toate contingențele amare și plicticoase ale vieții.

— Va trece, dragii mei... va trece...

Cei patru tineri găsiseră singuri cămara și, cum era deschisă, aduseseră pe masă tot ceea ce aveau ei nevoie ; acum, după ce mîncaseră și își potoliseră și setea, făceau eforturi disperate să reziste oboselii care-i copleșise, îngreunîndu-le pleoapele, pe neașteptate.

Exclamația lui don Cosmo era ca răspuns la reevocarea făcută de ei, unii cu o cumplită amărăciune, alții cu o mîhnire furioasă, și Lino Apes cu obișnuita lui istețime, a ultimelor evenimente tumultuoase.

Privindu-i, de parcă ar fi fost foarte departe în timp, don Cosmo nu reușea să descopere nici sensul și nici scopul. Din aspectul său, în ochii lui Lando, emana același sentiment care emană din lucrurile care asistă impasibile la efemerul acțiunilor umane.

— Ați văzut leopardul ?

— Da, frumos... frumos... — mormăi Ingrao, cu brațele sprijinite pe masă, ascunzîndu-și în mîini fața desfigurată de oribila poftă de sînge a unora.

— Acela era un leopard viu !

Lino Apes holbă ochii și întrebă, aproape cu spaimă :

— Mînca ?

— V-o spun fiindcă — reluă don Cosmo, — fiindcă acum, dragii mei, e plin de cîlți și nu mai mănîncă. Și scrisoarea aceea a tatălui meu ? Ați citit-o ? O foaie de hîrtie gălbejită... Și a scris-o o mînă vie, ca asta, priviți-o... Ce e acum ? Bietul om a pus-o în ramă... Ludovic Napoleon [1]... lovitura de Stat... evenimentele din Franța.

Își strînse degetele mîinii ca pe un con de pin și le zgîlțîi în aer, vrînd parcă să spună : „Ce-a mai rămas ? Ce sens au toate ?“

— Realități de-o clipă... nimicuri...

Se ridică ; se apropie de geamurile de la balcon care nu mai făceau de mult zgomot și se adresă nepotului :

— Auzi, ce tăcere ? — spuse el. Îți dau încurajatoarea veste că vîntul a încetat să mai sufle...

---

[1] Napoleon al III-lea (n. tr.).

— A încetat ? — a întrebat Cataldo Sclàfani, ridicînd brusc brațele pe care și le ținea sprijinite de masă, cu chipul halucinat, de convalescent, cu basmaua galbenă pe frunte trasă pînă la sprîncene. Bine, bine... Ne îmbarcăm de aici... Noapte bună !

Și își reluă poziția, adormind din nou.

— Așa sînt toate... — suspină don Cosmo, începînd să se plimbe prin sală ; și continuă, oprindu-se din cînd în cînd : Un singur lucru e trist, dragii mei : înțelegerea jocului ! Mă refer la jocul acestui împielițat batjocoritor pe care fiecare din noi îl purtăm în străfundul nostru și care se distrează reprezentîndu-ne pe afară, ca realitate, ceea ce puțin după asta, el însuși ne descoperă ca pe o iluzie de a noastră, rîzînd de noi, de truda noastră, pentru a o realiza, și rîzînd și de faptul, cum mi s-a întîmplat chiar mie, că nu am reușit să ne creăm iluzii, din moment ce dincolo de aceste iluzii nu mai este altă realitate... Prin urmare, nu vă tînguiți ! Frămîntați-vă și chinuiți-vă, fără să vă gîndiți că toate acestea nu duc la nimic. Dacă nu duc la nimic este semn că nu trebuie să ducă la nimic, și că e zadarnic, prin urmare, să căutăm o concluzie. Trebuie să trăim, adică să ne facem iluzii ; să lăsăm să se joace în noi micul demon zeflemitor, pînă cînd și-o slei puterile : și să ne gîndim că toate astea vor trece... vor trece...

Privi în jurul mesei și-i arătă lui Lando pe tovarășii lui adormiți.

— Ba chiar, vezi ? A și trecut...

Și l-a lăsat acolo, singur, în fața mesei.

Lando se uită la stînjenitoarele atitudini ale prietenilor săi, lipsite de orice eleganță, îmbrăcați comic, cu figurile descompuse de oboseală și le invidie somnul, deși simțea, în același timp și dispreț față de ei. Putuseră să glumească ; așa că puteau să și doarmă, uitînd că guvernul se prevala acum de dezordinile provocate de predicile lor unei lumi oprimate de atîtea încchitați, dar încă surdă și oarbă, ca să lovească încă o dată pămîntul acela, care se dăruise singur, fără pacte, cu un impuls de generozitate, Italiei, și ca răsplată nu avusese altceva decît mizerie și părăsire. Puteau să doarmă prietenii lui, uitînd de sîngele atîtor victime, uitînd de tovarășii lor căzuți în mîinile poliției, care, desigur, că mîine aveau să fie condamnați de tribunalele militare...

Se ridică şi el ; se duse spre sala de la intrare, dornic să iasă afară, să inspire o gură de aer, ca să se elibereze de angoasa care-l oprima, acum după ce încetaseră şi vîntul şi ploaia. Dar se opri în faţa uşii, copleşit de amintirea vieţii de altădată care sălăşluia în vila aceea unde trăise bunicul lui, unde cu dezolatul sentiment de precaritate zadarnic lăsa unchiul său să-i treacă zilele triste, unde Mauro Mortara... Imediat se trezi din amintiri cu gîndul la bătrînul lui, scos din cuibul lui, cu cruzime, în ultimele zile, din lăcaşul pe care cultul atîtor amintiri îl făcea sacru ; mai mult decît pentru toate celelalte simţi o ciudă şi o ruşine din cauza isprăvii lui şi a tovarăşilor lui care provocaseră această ultimă consecinţă : de a alunga din Valsanía pe vechiul ei paznic, cel care îi apărea de cîtva timp drept cea mai pură încercare a vechiului suflet insular ; şi alergă să încerce să-l domolească, să-i strige căinţa lui şi să-l oblige să rămînă. Uşa de la odaia lui Mauro era deschisă ; camera era lăsată în întuneric şi goală.

În prag stăteau nesiguri şi rătăciţi cei trei dulăi. N-au mai lătrat. Dimpotrivă, s-au gudurat pe lîngă el, neliniştiţi, cu urechile ascuţite ciulite, dînd din cozile lor scurte, vrînd parcă să-l întrebe de ce stăpînul lor, urmat de ei ca în fiecare noapte, la un moment dat s-a întors ca să-i gonească, trimiţîndu-i înapoi cu asprime : de ce ?

De la un balcon din fund se auzi glasul lui don Cosmo :

— A plecat ?

— Da, — răspunse Lando.

Don Cosmo n-a mai adăugat nimic. În întunericul posomorît, solemn şi parcă suspendat, al nopţii încă neliniştită, rămase să audă vuietul mării de lîngă surpăturile Valsaníei şi lătratul mai mult sau mai puţin îndepărtat al cîinilor ; apoi cu o mînă pe capul chel, privi fix cîteva stele, cuiele misterului, cum le numea el, apărute pe o linie de cer, printre norii destrămaţi.

Fără să-i pese de noroiul de pe drum, în care i se înfundau bocancii săi cu cuie şi stropeau ; cu ochii încruntaţi sub sprîncene şi aproape închişi ; toată faţa contractată de indignare ; o arsură acră în piept şi mintea stăpînită de o tenebră şi mai întunecată decît cea din

jurul lui, Mauro Mortara ajunse deocamdată la peste o milă depărtare de Valsanía. Mergea în noaptea încă agitată de ultimul freamăt al furtunii, bătut din cînd în cînd de rafale de vînt înghețat, care-i zvîrleau ploaia în față picurată din copaci, de ici, de colo, de pe ziduleţe, de-a lungul șoselei. Mergea adus de spate, cu capul plecat, cu puşca atîrnată pe un umăr, cele două pistoale pe şolduri, un pumnal cu teaca de piele la brîu, raniţa pe spinare, bereta părroasă în cap și medaliile pe piept. Urca spre Girgenti ; dar intenţiona să treacă mai departe ; să părăsească șoseaua la un moment dat, și să continue pe linia ferată ; să treacă printr-un tunel scurt și să iasă în Val Sollano, și de acolo, în apropierea gării, s-o ia pe o altă șosea spre satul Favara. unde, într-o mică fermă, dincolo de așezările sătești, trăia un nepot de al lui, ţăran, fiul unei surori moarte de mulţi ani, care-i oferise de mai multe ori adăpost și îngrijire în cazul cînd la adînci bătrîneți ar fi vrut să se retragă din Valsanía. Se ducea acolo. la nepotul lui : dar nu voia să se gîndească la asta. Capul, inima îi rămăseseră parcă strivite, prăfuite și macerate de tropăitul pașilor acelor tineri, care ca un suprem ultragiu se introduseseră în *camerone* a generalului ca s-o profaneze, în timp ce el, dedesubt, în camera lui, se pregătea să plece. Nu mai voia să se gîndească și să mai simtă nimic ; să nu-și mai închipuie nimic despre zilele care-i mai rămîneau. Totuși, cu inima zdrobită, încet, încet, sub obsesia gîndului că poate nepotul lui, ţăranul, îi oferise un adăpost fiindcă se aștepta de la el la cine știe ce comoară, începu să se macine pe dinăuntru, luînd proporţii în orgoliul lui exagerat. Numai ca tînăr și din mîinile generalului, pînă la plecarea în exil la Malta, avusese un salariu. Cînd se reîntorsese la Valsania, după isprăvile furtunoase ale vieţii lui rătăcitoare, pe mare, în Turcia, în Asia Mică, în Africa, și după campania din 1860 *(Sessanta)* își oferise totdeauna munca, acolo, total dezinteresat. Și acum, iată, la șaptezeci și opt de ani, pleca de acolo sărac, fără un ban măcar în buzunar, cu singura lui bogăţie, medaliile din piept. Dar tocmai pentru că numai această bogăţie a avut din munca lui de o viață întreagă, — Prostule. — putea să-i spună nepotului său, — tu eşti stăpîn pe trei palme de pămînt ; și dacă te depărtezi cu un pas, nu mai eşti pe pămîntul tău ; eu, în schimb, sînt aici,

tot pe pămîntul meu, oriunde aș păși, în toată Sicilia ! Pentru că eu am străbătut-o de la un capăt la altul ca s-o eliberez de stăpînul care o ținea în sclavie !

Și luînd astfel avînt, exaltarea lui creștea din ce în ce mai mult, întreținută pe de o parte de durerea lui adîncă de a se fi smuls din Valsania pentru totdeauna, și pe de altă parte de nevoia de a umple golul, pe care-l vedea în fața lui, cu reevocarea tuturor amintirilor care-i puteau da vreo mîngîiere.

Rîdea și vorbea tare și gesticula fără să se uite pe unde merge ; rîdea șinei ferate, stîlpilor de telegraf, roadele Revoluției, și se lovea cu putere în piept și spunea :

— Ce-mi pasă ? Eu... eu... Sicilia... oh, *Marasantissima !* vă spun că Sicilia... Dacă nu era Sicilia... Dacă Sicilia nu voia... Sicilia s-a mișcat și i-a spus Italiei : iată-mă ! vin la tine ! Mișcă-te tu din Piemonte cu regele tău, eu vin de aici cu Garibaldi, și amîndouă ne vom uni la Roma ! *Marasantissima,* știu eu : Aspromonte, rațiune de stat, știu eu ! Dar Sicilia voia s-o ia înainte, de aici... tot Sicilia... Și acum patru canalii au vrut s-o dezonoreze... Dar Sicilia este aici, aici, aici, cu mine... Sicilia, care nu se lasă dezonorată este aici cu mine !

Se pomeni deodată în fața tunelului scurt care dă în Val Sollano, și se miră că ajunsese atît de repede, fără să-și dea seama ; mai înainte de a intra în el, se uită la cer ca să-și facă o socoteală după stele ce oră putea să fie. Părea să fie cam trei dimineața. Poate că în zori avea să ajungă la Favara. Străbătea tunelul și ajungînd lîngă gara Girgenti, în locul unde începe și drumul care duce în tîrgul cel mare cu minele de sulf, a trebuit să se oprească în fața unei defilări de două companii de soldați care, muți, gîfîind, cu pasul accelerat, se duceau noaptea într-acolo. De la cantonierul de pază a aflat că, în ciuda proclamării de stare de asediu, la Favara toți membrii *Grupărilor muncitorești* desființate, în primele ore ale serii, își dăduseră întîlnire în piață, asaltînd și dînd foc primăriei, clubului nobililor, clădirii unde se dădeau taxele vamale, și că incendiile și răzvrătirea încă mai durau, provocînd mulți morți și mulți răniți.

— Aha ? Da ? Aha ? Da ! — fremătă Mauro. Încă ?

Și se descătușă de brațele cantonierului care voia să-l țină, văzîndu-l așa înarmat, ca să-l salveze de pericolul la care se expunea de a fi arestat de soldații aceia.

— Eu ? De soldaţii Italiei ?

Şi alergă să se unească cu ei.

O bucurie impetuoasă, frenetică, îi înzdrăveni puterile care începuseră să i se sleiască ; îi redă vechea vigoare bătrînelor sale picioare garibaldine ; exaltarea se transformă în delir ; simţi într-adevăr în momentul acela că este Sicilia, vechea Sicilie care se unea cu soldaţii Italiei în apărarea comună, împotriva noilor duşmani.

Devoră drumul, ţinîndu-se la cîţiva paşi de acele două campanii care la un moment dat, avizaţi de unii curieri întîlniţi de-a lungul şoselei, grăbiseră pasul.

Cînd, la ivirea primilor zori ai dimineţii, plin de noroi din cap pînă în picioare, gîfîind cu sufletul la gură, exaltat de cursă, buimăcit de oboseală, intră o dată cu soldaţii în tîrg, nemaiavînd timp să vadă nimic sau să se gîndească la ceva ; luat de val, într-o ploaie de pietre, într-o învălmăşeală furibundă, a avut ca o harababură de impresii atît de repezi şi de violente, încît nu şi-a putut da seama de nimic, decît de smucitura înspăimîntătoare a unei fugi compacte care se grăbea, urlînd ; un tunet înfiorător ; o prăbuşire şi...

Piaţa, zdrobită parcă şi în fugă şi ea în spatele urletelor poporului care o pustia, de îndată ce s-a rărit fumul puştilor, în livida paloare a zorilor, păru ochilor soldaţilor că ar fi reţinută de greutatea a cinci trupuri inerte, împrăştiate ici, colo.

O nevoie stranie, invincibilă, l-a obligat pe căpitan să dea soldaţilor săi un ordin, indiferent ce, numai să fie. Cele cinci trupuri rămase acolo, răsturnate hîd, într-o oribilă imobilitate, în mocirla pieţii striată de furia fugii, ofereau privirii o suferinţă insuportabilă. Şi un furier şi un caporal, la ordinul căpitanului, s-au mişcat năuci prin piaţă, apropiindu-se de primul din cele cinci cadavre.

Furierul s-a aplecat şi a văzut că cel căzut cu faţa la pămînt era înarmat ca un brigant. I-a luat puşca din spate şi ridicîndu-şi braţul, a arătat-o căpitanului, apoi a dat puşca caporalului şi s-a aplecat din nou asupra cadavrului ca să-i ia de la centură mai întîi un pistol, apoi pe celălalt, pe care din nou i le arătă căpitanului. Atunci acesta, cuprins de curiozitate, deşi îi tremura încă rău un picior

și se temea ca soldații să nu-și dea seama, se apropie și el de cadavrul accla, și ordonă să-l întoarcă puțin să-i vadă fața. Întors, cadavrul își arătă pe pieptul însîngerat patru medalii.

Atunci, cei trei rămaseră să se privească în față, în ochi, uluiți, și buimăciți.

Pe cine omorîseră ?

SUMAR

Giustino Roncella născut Boggiòlo 5

Capitolul întîi
Banchetul 7

Capitolul al doilea
Şcoală de grandoare 34

Capitolul al treilea
Mistress Roncella, two accouchements 54

Capitolul al patrulea
Stăpînul insulei 77

Capitolul al cincilea
Maimuţa şi elefantul 93

Capitolul al şaselea
Crisalida şi viermele 110

Capitolul al şaptelea
Zboară 152

Capitolul al optulea
Lumină stinsă 184

Bătrîni şi tineri 219